

**TÜRKİYE'DE KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARI VE
PROJELERİNİN YÖNETİM SORUNSAĞI**

Muhammed Serkan ŞAHİN

Haziran 2021

DENİZLİ

**TÜRKİYE’DE KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARI VE
PROJELERİNİN YÖNETİM SORUNLARI**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora Tezi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Programı**

Muhammed Serkan ŞAHİN

Danışman: Prof. Dr. Hüseyin ÖZGÜR

Haziran 2021

DENİZLİ

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulguların analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet edildiğini; bu çalışmaların doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atfedildiğini beyan ederim.

Muhammed Serkan şAHİN

ÖNSÖZ

Bu doktora tez çalışması, pek çok insanın maddi, manevi ve en önemlisi akademik destekleriyle yapılmıştır. En önemli ve ilk teşekkürüm, oldukça uzun süren tez çalışmam ile ilgili her süreçte emek harcayan ve bana destek olan hocam Prof. Dr. Hüseyin ÖZGÜR’edir. Doktora ders aşamasında danışmanın Prof. Dr. Naci KARKIN’a ve ilk tez danışmanım olan Prof. Dr. Sülün Evinç TORLAK’a bilge yol göstericiliğinden dolayı saygılarımı sunuyorum. Dr. Öğretim Üyesi Mısra CİĞEROĞLU ÖZTEPE’ye çalışmanın başından itibaren her tez izleme toplantısında yaptığı ilham veren yorum ve yapıcı eleştirileriyle tezin biçimlenmesindeki katkılarından dolayı şükranlarımı sunuyorum.

Yazımı uzun süren tezimde, Tez İzleme Komitelerime katılan, bilgi, birikim ve tecrübelerini paylaşan, öneriler sunan; Doç. Dr. Tekin AVANER’e içtenlikle teşekkür ederim. Dr. Öğretim Üyesi Merda Elvan TUNCA, Doç. Dr. Eray ACAR, Doç. Dr. Sabrina KAYIKÇI ve Prof. Dr. Gönül İÇLİ hocalarıma ve tez savunmamda yer alan kıymetli önerileriyle tezimin olgunlaşmasına katkı sağlayan Prof. Dr. Ahmet NOHUTÇU ile Doç. Dr. Pınar Savaş YAVUZÇEHRE’ye verdikleri katkılar için ayrıca teşekkür ederim.

Kurumsal destekleri için Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu çalışanlarına, Kalkınma Ajansları çalışanlarına, İçişleri Bakanlığı çalışanlarına, Tarım ve Orman Bakanlığı çalışanlarına Denizli Valiliği, Sinop Valiliği ve Bitlis Valiliği çalışanlarına ve görev yaptığım birimlerdeki mesai arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak tüm eğitim-öğrenim yaşamım boyunca desteklerini hiç esirgemeyen kıymetli aileme ve her zaman yanımda olan destek veren güzel yol arkadaşlarıma sonsuz teşekkür eder, saygı ve şükranlarımı sunarım.

Muhammed Serkan ŞAHİN

Ankara, 2021

ÖZET

TÜRKİYE’DE KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARI VE PROJELERİNİN YÖNETİM SORUNSAI

ŞAHİN, Muhammed Serkan

Doktora Tezi

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Programı

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Hüseyin ÖZGÜR

Haziran 2021, xiii + 383 Sayfa

Türkiye’de kırsal kalkınma politikaları ve projelerinin yönetim sorunsalı incelenen bu tez dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kırsal kalkınma kavramı üzerinde durulmakta ve Türkiye’nin kırsal kalkınma konusunda çalışmalarının literatür özeti yapılmaktadır. İkinci bölümde kuruluş yıllarından günümüze kırsala yönelik politikalar kapsamlı şekilde ele alınmakta ve kırsal kalkınma amacıyla geliştirilen modeller ile kırsala yönelik uygulanan uluslararası ve ulusal kaynaklarla desteklenen projeler irdelenmektedir. Üçüncü bölümde kırsal kalkınma yönetiminin Türkiye’de nasıl olduğu ve başta kalkınma ajansları ile kalkınma idareleri olmak üzere ilgili merkezi idare kurumları, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşlarının kurumsal yapıları ve etkileri kırsal kalkınma yönetimi bağlamında analiz edilmektedir. Devlet Planlama Teşkilatının 2011 yılında kapatılmasına kadar olan süreçte kırsal kalkınmaya etkileri de incelenmektedir. Türkiye’de kırsal alana kalkınmayla ilişkili hizmetler götüren birçok kamu kurum ve kuruluşunun varlığı yönetim karmaşası ortaya çıkarmaktadır. Tezin son bölümünde ise Türkiye’de kırsal kalkınma politikaları ve projelerinin yönetim sorunsalı, anket ve mülakat tekniğine dayalı alan araştırması yoluyla belirlenmeye çalışılmıştır. Bu araştırmada, ülkenin genelini kapsamaması bakımından yedi coğrafi bölgeden 60’ı kırsal kalkınma konusunda ilgili kurumlardaki yöneticiler, 73’ü bu alanda çalışmalar yapan akademisyenler, 71’i ilgili kurumlarda çalışan uzman ve 22’si kırsal alanlarda projeler geliştiren faydalanıcılar olmak üzere toplam 226 katılımcının görüşlerine başvurulmaktadır. Betimsel tarama modelinde yapılan bu araştırmada veriler, yarı yapılandırılmış görüşme formları yardımıyla elde edilmiştir. Katılımcılara yöneltilen sorulara verilen cevaplar içerik analizi tekniğiyle temalar halinde ayrıştırılmış, katılım oranları ışığında oluşturulan tablo ve grafikler yardımıyla bulgular betimlenmiş ve yorumlanmıştır. Katılımcılar genelde kırsal kalkınma kavramı ve yönetimine dair kafa karışıklığı içindedirler; cevaplayıcılar kırsal kalkınma çabalarında planlama, iktisadî ve yönetim sorunları olduğunu algılamaktadırlar.

Anahtar Kelimeler: Kırsal kalkınma, kırsal alan, kırsal kalkınma ajansları, kırsal kalkınma yönetimi

ABSTRACT**MANAGEMENT ISSUE OF RURAL DEVELOPMENT POLICIES AND PROGRAMS IN TURKEY**

ŞAHİN, Muhammed Serkan

Doctoral Thesis

Department of Political Science and Public Administration

Political Science and Public Administration Programme

Adviser of Thesis: Prof. Dr. Hüseyin ÖZGÜR

June 2021, xiii + 383 Pages

This thesis, consists of four chapters, examines the management problematic of rural development policies and projects in Turkey. In the first chapter, the concept of rural development is perused; Turkish literature on rural development is summarized and reviewed. In the second chapter, the rural policies implemented from the founding years of Turkish Republic to the present day are comprehensively debated. In the same vein, the rural development models and projects supported by international and national institutions are surveyed. In the third chapter, the institutional background of rural development administration of Turkey is revealed with touching upon every main institution, such as relevant central government agencies, ministries, development agencies at various scales, local authorities, civil society organizations and cooperatives. In the period leading up to the closure of the State Planning Organization in 2011, its effects on rural development are also scrutinised. The existence of many public institutions and organizations that provide development-related services to rural areas in Turkey discloses management confusion and organisational duplication issue. In the last part of the dissertation, a field research based on survey and interview data gathering techniques are conducted to catch out the various management problems of rural development policies and projects in Turkey. In this field research, from 7 geographical regions, a total of 226 participants, including 60 managers in relevant institutions for rural development, 73 related academicians, 71 experts working in relevant institutions and 22 project beneficiaries are surveyed. In this descriptive screening model research, the data were obtained using semi-structured interview forms. The answers to the questions posed to the participants are divided into themes using the content analysis technique. The findings are described and interpreted using tables and graphs created in the light of participation rates. Participants in the research are generally confused about the concept, real meaning and management of rural development. Respondents perceive that there are planning related, economical and administrative problems in rural development projects and policies.

Keywords: Rural development, rural area, rural development agencies, rural development management

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
GRAFİK DİZİNİ	vii
TABLolar DİZİNİ	viii
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ	xi

GİRİŞ	1
--------------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM KIRSAL KALKINMA

1.1. Kavramsal Çerçevde Kırsal Alan ve Kalkınma	16
1.1.1. Kırsal Alan Kavramı ve Sınırlarının Belirlenmesi.....	16
1.1.2. Kır ve Kent İlişkisi	23
1.1.3. Kırsal Alanın Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Özellikleri	29
1.1.4. Kalkınma Kavramı ve Kapsamı	37
1.1.5. Kırsal Kalkınmanın Gelişimi ve Amaçları	43
1.2. Kırsal Kalkınma Yaklaşımları	52
1.2.1. Birleşmiş Milletler'in Kırsal Kalkınma Yaklaşımı	56
1.2.2. Dünya Bankası'nın Kırsal Kalkınma Yaklaşımı	57
1.2.3. Avrupa Birliği'nin Kırsal Kalkınma Yaklaşımı	59
1.3. Kırsal Kalkınma Literatürü	66
1.3.1. Kırsal Kalkınma Literatür Çalışmaları	67
1.3.2. Literatüre Dair Değerlendirme	90
1.4. Kırsal Kalkınma Yönetimi	91

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARI VE PROJELERİ

2.1. Sektörel Kapsamlı Politikalarda Kırsal Kalkınma (1923-1962)	99
2.1.1. Köy Kanunu Kapsamında Kırsal Kalkınma.....	99
2.1.2. Toprak Reformu Çerçevesinde Kırsal Kalkınma.....	102
2.1.3. Köy Enstitüleri Özelinde Kırsal Kalkınma	104
2.1.4. Tarım Reformu Kapsamında Kırsal Kalkınma	107
2.1.5. Kongreler, Şuralar ve İlk Planlar Dâhilinde Kırsal Kalkınma	108
2.1.6. Uluslararası Gelişmeler Etkisinde Kırsal Kalkınma Politikaları	112
2.1.7. 1923–1962 Dönemi Diğer Kırsal Kalkınma Politikaları	114
2.2. Bütüncül Kapsamlı Politikalarda Kırsal Kalkınma (1963–2021)	116
2.2.1. Kalkınma Planları Çerçevesinde Kırsal Kalkınma Politikaları.....	117
2.2.2. Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Kırsal Kalkınma Politikaları.....	128
2.3. Türkiye'de Kırsal Kalkınma Politikalarına Dair Değerlendirme	133
2.4. Türkiye'de Kırsal Kalkınma Modelleri	136
2.4.1. Toplum Kalkınması Modeli	136
2.4.2. Çok Yönlü Kırsal Alan Planlaması Modeli	139
2.4.3. Merkez - Köy Modeli.....	140

2.4.4. Köykent Modeli	141
2.4.5. Tarım Kentleri Modeli	142
2.4.6. Türkiye’de Diğer Kırsal Kalkınma Modelleri	143
2.4.7. Türkiye’de Kırsal Kalkınma Modellerine Dair Değerlendirme.....	145
2.5. Uluslararası Kaynaklı Kırsal Kalkınma Projeleri	147
2.5.1. Çorum–Çankırı Kırsal Kalkınma Projesi.....	148
2.5.2. Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi	149
2.5.3. Bingöl–Muş Kırsal Kalkınma Projesi	150
2.5.4. Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi	151
2.5.5. Ordu–Giresun Kırsal Kalkınma Projesi	152
2.5.6. Sivas–Erzincan Kırsal Kalkınma Projesi	153
2.5.7. Uluslararası Kaynaklı Diğer Kırsal Kalkınma Projeleri	154
2.6. Ulusal Kaynaklı Kırsal Kalkınma Projeleri	159
2.6.1. Köylerin Altyapısını Destekleme (KÖYDES) Projesi.....	161
2.6.2. Belediyelerin Altyapısını Destekleme (BELDES) Projesi	163
2.6.3. Kırsal Alanda Sosyal Destek (KASDEP) Projesi	164
2.6.4. Sosyal Destek Programı (SODES) Projesi.....	165
2.6.5. Su ve Kanalizasyon Altyapı (SUKAP) Projesi	166
2.6.6. Kırsal Altyapı Destekleme (KIR-DES) Projesi	167
2.6.7. Ulusal Kaynaklı Diğer Kırsal Kalkınma Projeleri	167
2.7. Türkiye’de Kırsal Kalkınma Projelerine Dair Değerlendirme	169

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE KIRSAL KALKINMA YÖNETİMİ

3.1. Kırsal Kalkınma Yönetiminde Bakanlıklar	176
3.1.1. Tarım ve Orman Bakanlığı	177
3.1.2. İçişleri Bakanlığı	183
3.1.3. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	187
3.1.4. Kırsal Kalkınma Yönetiminde Diğer Bakanlıkların Rolü	191
3.2. Kırsal Kalkınma Yönetiminde Etkin Kamu Kurum ve Kuruluşları	202
3.2.1. Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK)	203
3.2.2. Devlet Planlama Teşkilatı (Mülga) ve Kalkınma Ajansları.....	209
3.2.3. Bölge Kalkınma Projesi İdareleri: GAP, DAP, DOKAP, KOP.....	216
3.2.4. Kırsal Kalkınma Yönetiminde Diğer Kamu Kurum ve Kuruluşları	223
3.3. Kırsal Kalkınma Yönetiminde Mülki İdare Birimleri	236
3.4. Kırsal Kalkınma Yönetiminde Yerel Yönetimler	240
3.4.1. Büyükşehir Belediyeleri.....	240
3.4.2. Belediyeler (İl, İlçe, Belde).....	242
3.4.3. İl Özel İdareleri	244
3.4.4. Köyler	245
3.5. Kırsal Kalkınma Yönetiminde Sivil Toplum Kuruluşları.....	246
3.5.1. Mahalli İdare Birlikleri	246
3.5.2. İlgili Odalar ve Kooperatifler.....	256
3.5.3. Etkin Sivil Toplum Kuruluşları	262
3.6. Türkiye’de Kırsal Kalkınma Yönetim Sorunsalı.....	266

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE’DE KIRSAL KALKINMA YÖNETİM SORUNLARI
ÜZERİNE ALAN ARAŞTIRMASI

4.1. Türkiye’de Kırsal Kalkınma Alan Araştırmaları Literatür İncelemesi....	279
4.2. Alan Araştırmasının Kapsamı	285
4.2.1. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi	286
4.2.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi	289
4.2.3. Araştırmanın Veri Toplama Aracı ve Analizi.....	290
4.2.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	291
4.3. Alan Araştırmasının Demografik Değişkenleri.....	292
4.4. Alan Araştırmasının Bulguları	295
4.4.1. Kırsal Kalkınmayla İlgili Genel Bulgular	295
4.4.2. Kırsal Kalkınma Yönetimiyle İlgili Bulgular	298
4.5. Demografik Değişkenlere Göre Bulguların Analizi.....	307
4.5.1. Katılımcıların Eğitim Durumu Dağılımına Göre Bulguları.....	307
4.5.2. Katılımcıların Coğrafi Bölgelere Dağılımına Göre Bulguları	312
4.5.3. Katılımcıların Unvan Durumu Dağılımına Göre Bulguları	321
4.6. Alan Araştırmasına Dair Değerlendirme.....	330
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	333
KAYNAKLAR	342
EKLER.....	375
Ek - 1 Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Gelişim Süreci.....	375
Ek - 2 Devlet Planlama Teşkilatı Şeması – (1991)	376
Ek - 3 Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı Teşkilat Şeması – (2021)...	377
Ek - 4 Kalkınma Ajansları Kapsamındaki İller.....	378
Ek - 5 Türkiye’de Kırsal Kalkınma Yönetimi Alan Araştırmasının Soruları	379
ÖZGEÇMİŞ.....	383

GRAFİK DİZİNİ

Grafik 1. Katılımcıların Kırsal Alana Hizmetin Kim Tarafından Götürüldüğü Görüşleri.....	297
Grafik 2. Katılımcıların Kırsal Kalkınmadaki Sorunlara Yönelik Görüşler.....	297
Grafik 3. Katılımcıların Eğitim Durumlarına Göre Kırsal Kalkınma Görüşleri.....	307
Grafik 4. Kırsal Kalkınma Hizmetini Götüren Kurumla İlgili Görüşler.....	308
Grafik 5. Kırsal Kalkınma Çalışmalarında En Büyük Sorun.....	309
Grafik 6. Kırsal Kalkınma Ajanslarının Kırsal Kalkınmaya Faydası.....	310
Grafik 7 Ulusal Kalkınma Nasıl Olmalı	311
Grafik 8. Bölgelere Göre Kırsal Kalkınma Çalışmalarındaki Sorunlar	314

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Geleneksel Planlama ve Stratejik Planlama Arasındaki Farklar.....	54
Tablo 2. AB Katılım Öncesi Mali Yardım Programları Dağılımı.....	66
Tablo 3. Kırsal Kalkınma Modelleri Özellikleri	145
Tablo 4. Uluslararası Kaynaklı Kırsal Kalkınma Projeleri	147
Tablo 5. Ulusal Kaynaklı Kırsal Kalkınma Projeleri	160
Tablo 6. İllerde Uygulanan Toplam SODES Projeleri (2008–2018)	166
Tablo 7. En İlgili Bakanlıkların Kırsal Kalkınmaya Yönelik Görevleri	177
Tablo 8. Kalkınma İdarelerinin Kapsamındaki İllerin Dağılımı	223
Tablo 9. Katılımcıların Eğitim Durumu Dağılımı	292
Tablo 10. Katılımcıların Coğrafi Bölgelere Göre Dağılımı	293
Tablo 11. Katılımcıların Unvan Durumu Dağılımı	294
Tablo 12. Ülkemizin Kalkınma Çabalarıyla İlgili Katılımcı Görüşleri.....	298
Tablo 13. Kırdan Kente Göç Sebebiyle İlgili Katılımcı Görüşleri.....	299
Tablo 14. Katılımcıların Kırsal Kalkınmayla İlgili Yaptıkları	300
Tablo 15. Katılımcıların Kırsal Kalkınma İçin Yapılması Gerekenlerle İlgili Görüşleri.....	301
Tablo 16. Kırsal Kalkınma Faaliyetlerini Kimler Yönetiyor?	301
Tablo 17. Kırsal Kalkınma Stratejilerine Katılımcıların Katkısı.....	302
Tablo 18. Katılımcıların Kırsal Kalkınma Strateji Belgeleri Hakkındaki Farkındalıkları	302
Tablo 19. Kırsal Kalkınma Projeleriyle İlgili Görüşler.....	303
Tablo 20. Katılımcıların Kırsal Kalkınmayla İlgili Kurum Görüşleri.....	304
Tablo 21. Kırsal Kalkınmada Yerel Yönetimlerin Önemiyle İlgili Katılımcı Görüşleri.....	304
Tablo 22. Kalkınma Ajanslarının Kırsal Kalkınmaya Faydasıyla İlgili Görüşler... 305	
Tablo 23. Kırsal Kalkınmanın Nasıl Olması Gerektiğiyle İlgili Görüşler	306
Tablo 24. Bölgelere Göre Kırsal Kalkınma Çalışmalarının Göçü Engelleyici Etken Olma Görüşleri.....	312
Tablo 25. Bölgelere Göre Kırsal Kalkınma Politika ve Projelerinin Amaçları ile Uygulama Uyumu	313
Tablo 26. Bölgelere Göre Kırsal Kalkınma Projelerinin Kırsalın Modernleşmesi Olduğu Görüşleri.....	313

Tablo 27. Bölgelere Göre Kırsal Kalkınma Yönetiminde Bir Karmaşa Olduğu Görüşü.....	314
Tablo 28. “Ülkemizde kırdan kente doğru olan göçün temel sebebi sizce nedir?” sorusuna verilen cevapların Coğrafi Bölgelere Göre Dağılımları.....	315
Tablo 29. “Kırsal kalkınmayı sağlayabilmek için sizin veya yönetiminde bulunduğunuz kurumda kişisel veya kurumsal olarak neler yaptınız veya planladınız?” sorusuna verilen cevapların Coğrafi Bölgelere Göre Dağılımları	316
Tablo 30. “Kırsal kalkınma için neler yapılmalı?” sorusuna verilen cevapların Coğrafi Bölgelere Göre Dağılımları.....	317
Tablo 31. “Ülkemizde kırsal kalkınmayı hangi kurum veya kuruluş yönetiyor, kırsal kalkınma denilince aklınıza hangi çalışmalar geliyor?” sorusuna verilen cevapların Coğrafi Bölgelere Göre Dağılımları.....	318
Tablo 32. “Ülkemizde kırsal kalkınma denilince hangi kurumlar aklınıza geliyor? Bu çalışmaları kim koordine ediyor” sorusuna verilen cevapların Coğrafi Bölgelere Göre Dağılımları	319
Tablo 33. “Ulusal kırsal kalkınma sizce nasıl olmalı? Kalkınma bir kurumu yönetmesi zor olduğundan; kırsal alanda birçok kurumu ilgilendirdiğinden kırsal kalkınma yönetimi için neler yapılmalı veya nasıl olmalı?” sorusuna verilen cevapların Coğrafi Bölgelere Göre Dağılımları.....	320
Tablo 34. “Kırsal kalkınma çalışmalarının kırdan kente olan göçü yavaşlattığına ve kırsal gelişmeye yeteri kadar katkıda bulunduğuna katılıyor musunuz? “sorusuna verilen cevapların Ünvanlara Göre Dağılımı	321
Tablo 35. “Ülkemizde kırsal kalkınma için kişilerin mi kurumların mı etkinliğine inanıyorsunuz? “sorusuna verilen cevapların Ünvanlara Göre Dağılımı.....	322
Tablo 36. “Kırsal kalkınma politika ve projelerinin amaçları ile uygulamasının uyumlu olduğuna katılıyor musunuz? “sorusuna verilen cevapların Ünvanlara Göre Dağılımı	322
Tablo 37. “Ülkemizde kırsal kalkınma yönetiminde bir karmaşa olduğunu düşünüyor musunuz? “sorusuna verilen cevapların Ünvanlara Göre Dağılımı.....	323
Tablo 38. “Kırsal alana kamu hizmetini sizce kim götürüyor?” sorusuna verilen cevapların Ünvanlara Göre Dağılımı	324
Tablo 39. “Kırsal kalkınma çalışmalarında en büyük sorun nedir? “ sorusuna verilen cevapların Ünvanlara Göre Dağılımı	325

Tablo 40. “Kırsal kalkınma için neler yapılmalı?” sorusuna verilen cevapların Ünvanlara Göre Dağılımları.....	326
Tablo 41. “Ülkemizde kırsal kalkınmayı hangi kurum veya kuruluş yönetiyor, kırsal kalkınma denilince aklınıza hangi çalışmalar geliyor?” sorusuna verilen cevapların Ünvanlara Göre Dağılımları.....	327
Tablo 42. “Ülkemizde kırsal kalkınma strateji belgelerini veya yayınlarını okudunuz mu? Bu belgeleri veya yayınları hangi kurum ve kuruluş ne için hazırlıyor? Bilginiz var mı? ” sorusuna verilen cevapların Ünvanlara Göre Dağılımları.....	328
Tablo 43. “Ülkemizde kırsal kalkınma denilince hangi kurumlar aklınıza geliyor? Bu çalışmaları kim koordine ediyor.” sorusuna verilen cevapların Ünvanlara Göre Dağılımları	329
Tablo 44. “Ulusal kırsal kalkınma sizce nasıl olmalı? Kırsal kalkınma bir kurumu yönetmesi zor olduğundan ve kırsal alanda birçok kurumu ilgilendirdiğinden sizce yönetimi için neler yapılmalı veya nasıl olmalı?” sorusuna verilen cevapların Ünvanlara Göre Dağılımları.....	330

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
AHS	: Analitik Hiyerarşı Süreci
ARIP	: Köy Bazlı Katılımcı Yatırım Programı
ASPB	: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
BAP	: Bilimsel Araştırma Projeleri (Birimi)
BELDES	: Belediyelerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi
BM	: Birleşmiş Milletler
BYKP	: Beş Yıllık Kalkınma Planı
CAP	: Ortak Tarım Politikası
CARDS	: Community Assistance for the Reconstruction, Development and Stabilization of the Western Balkan (Batı Balkanlarda Yeniden Yapılanma, Kalkınma ve İstikrara Yönelik Topluluk Yardımı)
CBK	: Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri
CBS	: Coğrafi Bilgi Sistemleri
CF	: (AB) Yapısal ve Uyum Fonu (Cohesion Fund)
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
ÇATAK	: Çevre Amaçlı Tarım Arazilerinin Korunma Projesi
ÇAYKUR	: Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü
ÇŞB	: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
DAP	: Doğu Anadolu Projesi
DB	: Dünya Bankası
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DOKAP	: Doğu Karadeniz Projesi
DP	: Demokrat Parti
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
EAFRD	: Avrupa Kırsal Kalkınma Tarımsal Fonu (European Agricultural Fund for Rural Development)
EMFF	: Avrupa Denizcilik ve Balıkçılık Fonu (European Maritime and Fisheries Fund)
EPDK	: Enerji Piyasaları Denetleme Kurulu
ERDF	: Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (European Regional Development Fund)

- ESF : Avrupa Sosyal Fonu (The European Social Fund)
- EUROSTAT: Avrupa İstatistik Ofisi
- FAO : The Food and Agriculture Organization / Birleşmiş Milletler, Gıda Ve Tarım Örgütü
- FEOGA : Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu
- GAP : Güneydoğu Anadolu Projesi
- GNS : Genel Nüfus Sayımı
- GSYİH : Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
- GTHB : Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
- HÜNEE : Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü
- IFAD : International Fund for Agricultural Development / Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu
- IMF : International Monetary Fund / Uluslararası Para Fonu
- IPA : AB'ye Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı
- IPARD : Avrupa Birliği Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Bileşeni
- ISPA : Katılım Öncesi Yapısal Araç (Structural Instrument for Pre-Accession)
- İLBANK : İller Bankası
- JICA : Japon International Cooperation Agency / Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı
- KA : Kalkınma Ajansları
- KASDEP : Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi
- KHGB : Köylere Hizmet Götürme Birlikleri
- KIRDES : Kırsal Altyapı Destekleme
- KKP : Kırsal Kalkınma Projeleri
- KKYDP : Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı
- KOKAP : Koruma Odaklı Kırsal Alan Planlaması
- KOOP-DES: Kooperatiflere Destek
- KOP : Konya Ovası Projesi
- KOSGEB : Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
- KÖYDES : Köylerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi
- LEADER : AB Kırsal Kalkınma Girişimi

- MEADP : Makine Ekipman Alımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP Kapsamında Uygulanan)
- MEYSEP : Meyve Geliştirme Projeleri
- OECD : Organisation of Economic Cooperation and Development / Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
- OPEC : Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (Organization of Petroleum Exporting Countries)
- ÖÇD : Önder Çiftçi Dernekleri
- PHARE : Polonya ve Macaristan Ekonomik Yapılanma Programı
- RDISP : Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı
- SAPARD : Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development / Tarım ve Kırsal Kalkınma İçin Özel Katılım Programı
- SODES : Sosyal Destek Programı
- STK : Sivil Toplum Kuruluşları
- SUKAP : Su ve Kanalizasyon Altyapı Programı
- TAPDK : Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu
- TEKEL : Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri Genel Müdürlüğü
- TKB : Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı
- TKDK : Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu
- TKİB : Türk Kamu İşletmeleri Birliği
- TMMOB : Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
- TNSA : Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması
- TOB : Tarım ve Orman Bakanlığı
- TRGM : Tarım Reformu Genel Müdürlüğü
- TSK : Tarım Satış Kooperatifleri
- TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu
- TÜSEV : Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı
- TZOB : Türkiye Ziraat Odaları Birliği
- UKKS : Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi
- UNDP : Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
- WB : Dünya Bankası
- YAYÇEP : Yaygın Çiftçi Eğitimi Projesi
- YİKOB : Yatırım, İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı
- YPK : Yüksek Planlama Kurulu

GİRİŞ

Yaşamsal faaliyetlerini daha etkin kılma ve birlikte üretmekten kaynaklanan iktisadi faydada artışlar elde etme amacıyla bir arada yaşayan toplumlar zaman zaman yerleşim yerlerini değiştirmektedir. Bu toplumsal hareketlilikte yüksek yaşamsal kalite beklentileri büyük rol oynamaktadır. Buna karşın yerleşim birimlerinin coğrafi konumları, çevre bölgelerle ilişkisi, ulaşım özellikleri, yaşayan halkın sahip olduğu sosyo-kültürel özellikleri her zaman bu beklentiyi karşılayamamaktadır.

Küçük yerleşim birimlerinin kendine has çekiciliğinin yanında çeşitli zorlukları da vardır. Üretim sürecine katılanların sayılarındaki azlık, toplumsal fayda üretiminde de düşük seviyelerdedir. Bu nedenle gerek istihdam ve gerekse ürün pazarlamada geniş imkânlarla sahip olan büyük yerleşim birimleri her zaman cazibesini korumuştur. Şehirlerin çekiciliği, insanlara sunduğu modern yaşam biçiminde, sosyal, kültürel ve ekonomik faydaları ve imkânlarının çokluğu ve çeşitliliğinde gizlidir. İnsanlar büyük şehirlerin kalabalık olmasına, artan suç oranlarına ve geçim standartlarının yüksek olmasına rağmen arzuladıkları yaşam konforu ve imkânları ile üst düzey (high order) kamusal ve özel mal ve hizmetlere ulaşmak amacıyla küçük yerleşim birimlerini terk etmektedirler. Fakat şehirler sahip oldukları bu gelişmiş özelliklerle bir yandan toplumun daha önce kırsalda veya kasaba türü küçük yerleşimlerde yaşayan geri kalan kısmını cezbederken, bir yandan da çoğu hızlı gelişen büyük kentler ile cazibeli sahil yerleşimleri plansız ve kısa süreli göçler nedeniyle çözümü güçleşen gecekondu, kaçak yapılaşma ve altyapı yetersizliği başta olmak üzere çok çeşitli sorunlar da üretmektedirler.

Ülke içindeki göçler kimi yerlerde sürekli devam ederken, kimi yerlerde ise mevsimseldir. Özellikle yaz ve kış aylarında sezonluk göç hareketliliği gösteren işçiler zamanla ana akım hattında bulunan şehirlerde hem sorunlarla karşılaşmaktalar hem de sorun oluşturmaktadırlar.

Kırsal alanlar --çoğunlukla imkânları az/sınırlı olsa da-- şehir kalabalığından, insanların birbirine yabancılaştırmadan, kısa süreli ve kalıcı göçlerin oluşturduğu düzensiz yaşamdan kaynaklanan sorunlardan, sıkışık beton yığınlarından genellikle uzaktırlar. Şehir hayatından kendine ve toplumun diğer kesimlerine yabancılaştıran insanların bazıları çareyi kırsala veya kır-kent geçiş bölgelerine geri dönmekte veya buralarda ikinci konut edinmekte bulmakta, kendini yeniden doğanın kucağına

bırakıp yeni yol ve yaşam tarzları ile arınma ve dinlenme arayışlarına girmektedirler. Bu şehirlerden bir kaçış olarak görülse de, hem kırsalın hem de şehrin kendine has itici ve cezbedici yönleri olduğu, bölgeden bölgeye, ülkeden ülkeye ve elbette içinde yaşayan halktan halka da değişim gösterdiği anlaşılmaktadır.

Toplumun gelişmiş bölgelere ve bu bölgelerde de genelde en büyük şehirlere veya sahil kasabaları ve ilçelerine doğru göçler halinde hareketlenmelerine göz yummak yerine, kırsal bölgeleri kalkındırmak yoluyla refah seviyesi yüksek yaşam yerleri oluşturmak daha doğru bir politikadır; ancak bu politika Türkiye’de, prensip olarak, başılamamıştır. Öte yandan, dengeli ve kırsal yörelere önem veren sağlıklı kalkınma hamlesinin bazı unsurları turizm, soğuk hava depoculuğu veya yakındaki büyük kentlerin beton yığınlarından sıkılan hanehalklarının etraftaki bazı köylere ikincil ve giderek artan oranda kalıcı ve dört mevsimlik konutlar yoluyla kaçması şeklinde nadiren başılabilmıştır. Aslında kentlilerin verimli tarımsal alanlara yaptıkları köy/kır/bağ evleri yoluyla tarım topraklarını amaç dışı kullanımı ve tarımsal üretimden büyük ölçüde koparmaları da giderek yaygınlaşan önemli ve yeni bir sorun alanıdır. Böylece göçlerin geride bıraktıkları yaşamın enkaza dönüşmesi engellenebilir, şehirlerin de aşırı talepler yüzünden sorunlar yumağı haline gelmesinin önü alınabilmesine katkı sağlanır.

Bu tür politikalar yerel yönetimlerce üretildiği gibi, merkezi yönetim bazında ve/veya küresel örgütlerin finansman ve proje desteklemesi eliyle de üretilebilmektedir. Ülke genelinde Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve Tarım ve Orman Bakanlığı gibi 2018 yılında yeniden oluşturulan veya güncellenen teşkilat yapılarıyla diğer bakanlıklar ve kamu kurumların geliştirdikleri projeler bir yandan kırsal bölgeleri kalkındırırken, bir yandan da şehirlere göçü yavaşlatma yönünde çözüm sunmaktaydılar. Küresel ve uluslararası açılardan bakıldığında, Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler gibi uluslararası ve Avrupa Birliği gibi ulusüstü kuruluşlar sürdürülebilir bir kırsal, kentsel, ve nihayet topyekûn kalkınma için geliştirdikleri projeler ve diğer faaliyetler yoluyla kırsal alanları doğrudan veya dolaylı olarak kalkındırmaya, birer doğal cazibe merkezi haline getirmeye gayret etmektedirler. Günümüzde kırsal alanları kalkındırma amacıyla hareket eden ve farklı odak noktaları olan çok sayıda yerel, ulusal ve küresel örgütlere rastlamak mümkündür.

Kırsal kalkınmaya yönelik olarak geliştirilen her projenin amacı ve kapsamının hedefi toplumsal kalkınma olsa da; bu projeler bölgesel, sosyal, kültürel, antropolojik, ekonomik, mali, coğrafi, siyasal ve yönetsel sebeplerle başarıya ulaşmakta ciddi sorunlara ve engellere maruz kalabilmekte, planlanan ve hedeflenen başarının altında veya çok altında performans gösterebilmektedirler. Bir projenin başarıya ulaşmasının şartları arasında, toplumsal gerçeklik ve ihtiyaçlarla ne kadar uyduğu ile geleceğe ne kadar yönelik olduğu da hayli önemlidir. Kalkınma hedefiyle projeler geliştirilen kırsal alanların sorunlarının ve ihtiyaçlarının iyi etüt edilmesi gerekmektedir. Model olarak geliştirilen çoğu proje farklı toplumlarda, alanlarda ve bölgelerde uygulanmaktadır. Projelerin kırsal alanlarda sürdürülebilir bir kalkınma için nasıl ve ne derece kaldıraç etkisi yapabildiği çoğu zaman tartışmalıdır.

Bir yandan veri toplarken, bir yandan da uygulanmakta olan projelerin bu verilerle ıslahı veya yenilerinin geliştirilmesi sağlanmalıdır. Esas amaç toplumu kuşatıcı şekilde ve sürdürülebilir bir projeksiyonla kalkındırmayı sağlamaktır. Bu tezin de benzer bir hedefinin olması değerini artırmaktadır.

Metropol, kentsel ve kırsal alanların dinamiklerinin ve yaşanan sorunlarının geniş zaman sürecinde ele alınması sayesinde elde edilen/edilecek veri, bir yandan uygulanmakta olan destek ve kalkınma projelerinin etkililiğine ışık tutmakta, bir yandan da, yeni projeler için önemli bir veri kaynağı sunmaktadır. Benzer nitelikteki yerleşim birimleri için geliştirilen çeşitli projeleri uygulama sürecinde yakından takip etmek, planlama sürecinde öngörülemeyen faktörlerin olumsuz etkilerini azaltma ya da tamamen ortadan kaldırma imkânı sunabilecektir.

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (bu bakanlık, 14 Temmuz 2018 yılı itibarıyla Tarım ve Orman Bakanlığı oldu) 2011 yılında *Türkiye ve AB'de Kırsal Kalkınma: Bir Mevzuat Derlemesi*, başlıklı eserde kırsal kalkınmaya dair güncel mevzuat sırasıyla aktarılmakta ve bu aktarım öncesinde kısa bir tartışma yürütülmektedir.

A. Melih Öksüz'ün proje yöneticiliğinde 2015 yılında tamamlanan *Koruma Odaklı Kırsal Kalkınma Politikası* başlıklı TÜBİTAK Projesinin ürünlerinden birisi "İDA 5.2 KOKAP Kırsal Alan Bibliyografyası Sonuç Raporu"dur. 87 sayfalık bu kapsamlı Raporda kırsal alanlara dair her türden literatür onar yıllık dönemler halinde okuyucuların ve araştırmacıların istifadesine sunulmaktadır; ancak bu eser ve

verileri 2021 yılı itibarıyla 6-7 yıl kadar eskimiş durumdadır ve tüketici olmadığı için eksiklikleri bulunmaktadır.

Cevat Geray'ın kırsal kalkınmaya ilgisi 1967 yılında başlamıştır. Geray *Toplum Kalkınması Deneme Çalışmaları: Bünyan Örneği* başlıklı eserini 1967 yılında yayımlamıştır. Bu eser yazarın doktora tezi olup Geray'ın kırsal kalkınmaya ilgisi bu yıldan itibaren neredeyse yarım yüzyıl boyunca devam etmiştir. Geray'ın kırsal kalkınma konusundaki son eserlerinden birisi ise 2011 yılında yayımlanan *Dünden Bugüne Kırsal Gelişme Politikaları*, başlıklı telif kitaptır. 1967–2011 arası dönemde Cevat Geray kırsal kalkınmaya dair çok sayıda eser yayımlamış ve birçok etkinlikte davetli konuşmacı olarak bildiri sunmuştur.

Ciğeroğlu'nun (2007) “Denizli Kentsel Alanların Yönetim Alternatifleri” başlıklı yüksek lisans tezinde Türkiye’de de büyükşehir belediyeleri için 1984’den köyler içinse 1924’den itibaren farklı yönetsel modeller uygulanmakla birlikte, büyükşehirler dışında kalan çeşitli büyüklük ve özellikteki belediyeler tek bir Kanunla yönetilmektedir. Oysa günümüz Türkiye’sinde yüzlerce belediye farklı özelliklerdeki çok sayıda orta ve küçük ölçekli kentsel alanların birer parçasıdır. Özellikle büyükşehir belediyesi statüsü kazanamamış ancak belli bir nüfus ve alan büyüklüğü ile ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmeye sahip kentsel alanlardaki belediyeler ayrı yönetsel modellere ihtiyaç duymaktadır. Denizli kentsel alanındaki parçalanmış idari yapıdan kaynaklanan sorunların çözümüne yönelik alternatiflerin saptamak için ve Denizli kentsel alandaki belediye, köy ve sivil toplum kuruluşlarının bu alternatiflere bakışlarının tespit ve analizi maksadıyla alan araştırması yapmıştır.

Mete Yıldız ve M. Zahid Sobacı'nın (2013) *Kamu Politikası*, Cenay Babaoğlu, Elvettin Akman (2018) *Kamu Politikası Analizi Türkiye Uygulamaları*, Caner Bakir ve Güneş) Ertan'ın(2018) *Policy Analysis in Turkey* başlıklı kitabında da kırsal alan, köy, tarım politikaları yer almasa da, ancak çok sayıda başka meso ve mikro düzey politika konusu irdelenmektedir.

Çalışmanın yol haritasının ve kapsamının belirlenmesinde Türkiye’de ve Dünyada önceki yıllarda yayımlanan hem kamu politikası çözümlemesine dair hem de kırsal kalkınma politikalarına dair çeşitli akademik çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin, kamu politikalarının Türkiye’de nasıl gerçekleştirildiğine dair aktarımları nedeniyle Hüseyin Erkul ve Levent Gökdemir'in (2007) *Kamu Politikaları* -1

kitabında da iki bölüm gözükmektedir; ancak bahsedilen editörlü kitaplarda mikro bir konu olan kırsal kalkınma veya kırsal kalkınma yönetimi doğrudan yer almasa da, daha makro konu olan tarım politikasına dair birkaç editörlü kitap bölümünde ve genel olarak kalkınma politikaları (örneğin, Gökdemir, 2007: 37-60) kamu politikası çözümlenmesi yapılmıştır. Ayrıca Şevket Pamuk ve Zafer Toprak (1988) editörlüğündeki “*Türkiye’de Tarımsal Yapılar (1923-2000)*”, kitabında İlhan Tekeli ve Selim İlkin’in “*Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları (Modernleşme Çabaları)*” başlıklı bölümü de, doğrudan kırsal kalkınma olmasa da, bu tez konusu açısından dikkat çekici faydalı bir eserdir.

Öte yandan Mete Yıldız ve Mehmet Zahid Sobacı’nın (2013) *Kamu Politikası: Kuram ve Uygulama* editörlü kitabı, Elvettin Akman ve Cenay Babaoğlu’nun (2018a; 2018b) iki ciltlik editörlü kitapları, Elvettin Akman’ın (2015) doktora tezi ve (2019) *Kamu Politikası* kitabı, Hüseyin Gül (2015) ve Cenay Babaoğlu’nun (201?) *Yasama Dergisindeki* makaleleri, Elvettin Akman’ın ve Özer Köseoğlu’nun çeşitli makaleleri genel olarak Türkiye özelinde kamu politikası analizi konusunda yol gösterici olsa da kırsal kalkınma veya çok yakın bir konuda herhangi bir bölüm içermemektedirler.

Ahmet Şahinöz tarım ekonomisi üzerinde derleme ve editörlü kitaplarda bazı yakın bölümler bulunmakta olup, özellikle de tarım politikası çalışmalarının bir kısmında kırsal kalkınmaya da yer verilmektedir. Ayrıca Ahmet Şahinöz’ün (2000) *Uluslararası Para Fonunun Türkiye tarımı üzerindeki etkilerini ele aldığı “Tarım Reformu Made in IMF”* başlıklı makalesi de bulunmaktadır.

Muzaffer Bakırcı (2007) *Türkiye’de Kırsal Kalkınma: Kavramlar-Politikalar-Uygulamalar* başlıklı kitabında ve *Türk Coğrafya Dergisindeki* (2003; 2016) çeşitli makalelerinde coğrafya disiplini/bölümü bakış açısından konuyu ele almaktadır.

Aslı Akci (2015) ise *Kırsal Kalkınma İçin Bir Model Önerisi: Köy Kümeleri* başlıklı Şehir ve Bölge Planlama kökenli doktora tezinde içerik ve başlık olarak kırsal kalkınmaya odaklansa da, esas amacı “köy kümeleri” adını verdiği yeni bir model önerisinde bulunmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünün kırsal kalkınma literatürü başlıklı alt bölümünde de daha detaylı biçimde görüleceği üzere, Türkiye’de kırsal kalkınma konusu, Tarım Bilimleri, Coğrafya, Şehir ve Bölge Planlama, Kamu Yönetimi,

İktisat, İşletme, Yerel Yönetimler Çalışmaları, AB Çalışmaları ve Uluslararası İlişkiler gibi çok farklı disiplinlerin penceresinden araştırmaya konu olmaktadır. Her bir disiplinin bakış açısı dışında inceleme ve araştırma tekniği, konuyu ele alış biçimi, odaklanılan alt konular gibi özellikler açısından da önemli farklılıklar bulunmaktadır.

Kırsal kalkınmanın yönetsel boyutuna Kamu Yönetimi veya Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümleri ve/veya enstitü anabilim dallarının mensubu olarak bakan birçok akademisyen ve lisansüstü öğrencinin de kırsal kalkınmanın yönetsel boyutunu ele almadığı rahatlıkla söylenebilir. Bu tezde bahsedilen yönetsel boyutun doldurulmasına yönelik bilinçli ve sistematik bir adım olarak görülmelidir; elbette bu tezde de izlenen yaklaşım ve seçilen çerçeve gibi nedenlerle eksik kalan hususlar bulunmaktadır.

- Bu doktora tezinde, diğer birçok tezden farklı olarak, kırsal kalkınmanın yönetim boyutuna odaklanılmaktadır; çünkü çalışma SBKY EABD doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Türkiye’de bu alandaki çalışmaların çok önemli kısmı Tarım Ekonomisi başta olmak üzere Ziraat Fakültelerinin çeşitli bölümleri, genelde dar bir dönem irdelemesi yapan Cumhuriyet dönemi tarihçileri, ağırlıklı olarak da Osmanlı modern (son) dönemi ve Cumhuriyet’in ilk yılları, şehir ve bölge plancılar, coğrafyacılar ile Avrupa Çalışmaları programı mensupları tarafından AB’ye uyum süreci perspektifinden irdelenmiştir.
- Bu doktora tezinde Cumhuriyet dönemi içerisinde dışarıda bırakılan bir dönem yoktur; ama tarihsel dönem günümüze doğru geldikçe ele alınan konu daha geniş ve daha derinlemesine irdelenmektedir.
- Kırsal alan, köy, tarım, gelişme, refah düzeyi yerine doğrudan kırsal kalkınma ifadesi kullanılmıştır.
- Tanıtım düzeyinin ötesine geçerek yönetsel boyutta sonuçlar çıkarma, analiz yapma, değerlendirmelerde bulunan bu teze karşılık alandaki önceki eserler kırsal kalkınmanın yönetsel boyutunu irdelemektedir
- Tam bir kamu politikası çözümlemesi yapılmıyor; ancak kamu politikası ve analizi literatüründen yola çıkılarak da yönetsel boyutu daha sağlıklı ve doyurucu biçimde inceleme amaçlı olarak yararlanılmaktadır.

Kırsal kalkınmaya dair çalışmalarda yönetsel boyutun ihmal edilmesi, ancak teğet geçecek kadar sınırlı ve/veya ikincil olarak ele alınması veya hiç değinilmemesi noktasında akademik çalışmalar ile teknik ve bürokratik eserlerdeki ciddi eksiklik bu çalışmanın çıkışındaki önemli tespit ve sorun alanlarından birisini (akademik olanını) oluşturmaktadır. Ayrıca kırlarla ilgili çalışmaların çoğu kırsal kalkınmanın yönetimine dair olmaktan ziyade kırsal alan, köy, kır-kent geçiş bölgelerine odaklanmaktadır. Yine birçok çalışma, belediyelerin kırlara ve mücavir alanlara yönelik doğrudan ve dolaylı etkileri ile hizmetleri gibi konulara yönelmektedir. Sonuç olarak Türkiye literatüründe doğrudan kırsal kalkınma yönetimine dair toparlayıcı çalışma eksikliği bulunmaktadır. Ayrıca kırların iticiliği, kırsaldaki nüfusun azalması öte yandan bazı kentsel alanların kırsal alanların tarımsal faaliyetleri aleyhine kentliler tarafından hobi ve dinlenme amaçlı olarak ele geçirilmesi ve ticari kırsal faaliyetlerin engellenmesi, kırsal alanların ekonomik kapasitesini kullanma konusundaki ciddi eksiklikler, kırsal turizm potansiyelinin yeterince değerlendirilmemesi, kırsal kalkınma yönetimindeki sorunların çeşitli görünümüleri olarak ortaya çıkmakta, güncel/popüler, mesleki ve akademik literatürde de çeşitli şekillerde yer bulmaktadır. Uzun bir tarihsel zaman diliminde kırsal kalkınmanın yönetimindeki düşük başarı kırlara yönelik kalkınma amaçlarının ve araçlarının, ayrılan insan ve mali kaynakları, plan, proje ve politikaların başarısını da düşürmektedir. Bu vesileyle kırsal kalkınmanın akademik, pratik ve politika boyutlarındaki önemli sorunlardan yola çıkan ve kırsal kalkınma yönetimine dair Türkiye özelinde sorunsalın irdelenmesini gerekli kılan bir tablonun ortaya çıktığı söylenebilir. Yönetim Bilimi (Kamu Yönetimi) bakış açısından Türkiye’de kırsal kalkınmanın yönetimini bütüncül ve sorgulayıcı şekilde irdelleyen bu doktora tezi bu alandaki boşluğun bir kısmını doldurmaya adaydır.

Bu çalışmanın veri ve bilgi kaynaklarını şu şekilde listelemek mümkündür: Kalkınma planları, özel ihtisas komisyonu raporları, bakanlıkların bazı genel müdürlükler başta olmak üzere önemli kamu kurum ve kuruluşlarının kuruluş kanunları ve kanun gerekçeleri, kolokyum ve kongre gibi akademik çalışmalardaki bildiriler, şuralar ve uygulamaya dair pratik ve/veya politika amaçlı teknik çalıştaylar ve diğer toplantıların metinleri, bakanlık ve ilgili kurumların internet sayfaları ve kurumsal raporları, üst düzey yöneticilerle görüşmeler, kişisel gözlem ve deneyimler,

Lisansüstü tezler, telif kitaplar, editörlü ve derleme kitap bölümleri, makaleler ve basılı akademik bildiriler şeklindeki akademik çalışmalar.

Alan araştırması, anket ve mülakat soruları tasarımı ve uygulanması, betimleyici düzeyde analizler ve bulguların literatür ışığında yorumlanmasından yararlanılmaktadır. Bu bağlamda, kırsal kalkınmanın politika ve projelerinin yönetsel boyutuna veya sorunsalına doğrudan odaklanan çalışmalar olmasa da, kırsal kalkınmanın veya kırsal yerleşimlerin başka alt konularında ve farklı odak noktalarında yapılan kimi araştırmalar araştırma sorularının tasarımı ve yorumlanmasında sınırlı da olsa yardımcı olabilmıştır. Bu bağlamda, Hasan Canpolat'ın (2002) *Türk Belediye Sisteminde Ölçek ve Model Sorunu* başlıklı basılı doktora tezi, Gülçubuk'un (1997) *Kırsal Kalkınma Çalışmalarında (TKV) Türkiye Kalkınma Vakfı'nın Yeri ve İşlevi (Bu Kuruluşun Uzunyayla Uygulaması)* başlıklı doktora tezi, Hacı Kurt'un (2003) *Türkiye'de Kent-Kır Karşıtlığı* başlıklı basılı doktora tezi, Genç, F. N., Özgür, H. ve Acartürk, E. (2008). "Küçük Belediyelerin Sorunları ve Çözüm Önerileri" başlıklı ve Projeye dayalı alan araştırmasının ürünlerinden birisi olan basılı bildirisi ve Asoğlu'nun (2015) "Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programından Faydalanan İşletmelerin Ekonomik Analizi: Şanlıurfa-Diyarbakır Örneği" başlıklı doktora tezi gibi çalışmalar alan araştırmasına ışık tutmuştur. Bu tezin Dördüncü Bölümünü oluşturan alan araştırmasına ışık tutan diğer çalışmalar "4.1. Türkiye'de Kırsal Kalkınma Alan Araştırmaları Literatür İncelemesi" alt başlığında ayrıca verilmektedir.

Kalkınma, bir ülkenin yapısal niteliklerinin olumlu ve faydalı yönde değişimlerine verilen genel isimdir (Geray, 1991). Bu bağlamda kırsal kalkınma kavramı geniş anlamda ele alınarak kavramsal çerçeve ve bu alandaki literatür çalışmaları ışığında gelişmeler değerlendirilecektir. Kırsal alan ve kalkınma kavramı kır ve kent arasındaki bağlantı ve geçiş özellikleri kırsal alanların sosyo kültürel ve ekonomik özellikleri bağlamında kalkınma kavramı ve kapsamının neler olduğu kırsal kalkınma sürecinin ülkemizdeki gelişim çalışmanın birinci bölümünde genel anlamda değerlendirilmektedir. Kırsal kalkınma yaklaşımları özelinde sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı ve stratejik kalkınma yaklaşımı bağlamında Birleşmiş Milletler'in (BM), Dünya Bankası'nın (DB) ve Avrupa Birliği'nin (AB) (AB'nin 2000 öncesi dönem kırsal kalkınma politikası ve Türkiye karşılaştırması için bakınız: Özgür ve Azaklı, 2001), kırsal alanları geliştirmek üzere uygulamayı planladıkları ve

kırsal kalkınma kapsamında yönetim boyutunun neler olduğu geniş ölçüde değinilmekte ve ülkemizdeki katkıları anlatılmaktadır. Bununla birlikte kalkınma ülkemizin kuruluşundan günümüze tüm zamanları ifade ettiği için hemen hemen bütün çalışmalarda ve üretilen politikalarda kalkınma kapsamında ekonomik ve sosyal refah düzeyinin geliştirilme çabaları yer almaktadır. Çalışmada 2000 yılından sonra kamu yönetimi anlayışı ve uygulamalarında dünya genelinde ve Türkiye'deki yeni gelişmeler dikkate alınarak genelde kırsal kalkınma politika ve projeleri özelde bu politika ve projelerin yönetimi boyutuna daha fazla yer verilmektedir. Bu tezde kırsal kalkınmaya yönelik 2000 yılı ve sonrasındaki daha güncel akademik çalışmalar özetlenmektedir. Kırsal kalkınma yönetiminin ve buna dair akademik çalışmaların Türkiye'de nasıl geliştiği, kırsal kalkınma politikaları ve projelerindeki yönetim sorunsalı ve karmaşasının nasıl başladığı ve ne derece çözüme ulaştığı ve neden ulaşamadığı özelinde kırsal kalkınmanın yönetim süreci bu tezde derinlemesine irdelenmektedir. Bu bağlamda kavramsal çerçevede kırsal alan ve kalkınma, kırsal kalkınma yaklaşımları, kırsal kalkınma literatür incelenmesi ve kırsal kalkınma yönetim boyutu alt başlıklar halinde anlatılmakta ve ortaya konan politika ve projelerin temelini oluşturan kırsal kalkınma ve kırsal alan kavramlarının teorik temelleri üzerinde de durulmaktadır.

Ekonomisi tarıma dayalı ve geniş kırsal alanları ile çok sayıda küçük kırsal nitelikli ve/veya kır-kent geçiş bölgesindeki yerleşim birimleri olan ülkeler için kırsal kalkınmaya yönelik kapsamlı kamu politikaları geliştirilmesi ve uygulanması, uygulamanın izlenmesi ve değerlendirilmesi ile değişen çeşitli ekonomik, sosyal, kültürel ve yerleşime dair gelişmeleri dikkate alan politika ve proje değişiklikleri yapılması oldukça önemlidir. Bu politikalar, bakış açıları, kurumsal yapılar ve projeler kapsamında kırsal kalkınmaya yönelik atılan adımlar ve gerçekleştirilen faaliyetler bütünü sayesinde tarımla ve kırsal yörelerde daha yaygın olan işlerle uğraşan kesimlerin bu faaliyetleri sürdürebilmeleri açısından hayati bir değer ifade etmektedir. Kalkınma projeleri tarım sektörüne nefes aldırان önemli faaliyetlerdir.

Ekonomisinde tarımın ciddi pay sahibi olduğu ülkelerden birisi olan Türkiye'de tarım ve buna bağlı kırsal kalkınma faaliyetleri Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren bir devlet politikası olarak üzerinde hassasiyetle durulan konulardan birisidir. 1923 yılından günümüze kırsal kalkınma faaliyetleri değerlendirildiğinde, genellikle 1923–1962 arası dönemi kapsayan planlı dönem

öncesi ve ilk beş yıllık kalkınma planının uygulanmaya başlandığı 1963'ten günümüze kadarki süreci ifade eden planlı dönem olmak üzere ikili bir ayırım yapılmaktadır.

Bu bağlamda Cumhuriyetin kuruluş yıllarından 1962 yılına kadar olan ilk dönem kırsal kalkınma politikaları bir başlık altında toplanmıştır. Bu dönemde sektörel kapsamlı politikalar üretilerek kalkınma sağlanmaya çalışılmaktadır. Ardından kalkınma planları çerçevesinde öncelikle kırsala dönük iyileştirme ve kalkınma hizmetlerin değerlendirilmesi ve kırsal alanların sosyal yaşam standartlarını geliştirme ve bu kapsamda iyileştirme çalışmaları irdelenmiştir. AB'ne üyelik sürecinde uyum politikaları çerçevesinde yeni dönem kırsal kalkınma konusunda birlikte ülkemiz arasında yapılan anlaşmalar bağlamında yeni gelişmeler ve bu kapsamda hazırlanan kırsal kalkınma strateji belgeleri ışığında ülkemizdeki yeni dönem kırsal kalkınma bakış açısı değerlendirilmekte ve politikalarda kırsal kalkınmaya dönük çabalar irdelenmektedir. Kırsal alanların iyileştirme politikaları genel hatlarıyla dönemsel özellikler bağlamında anlatıldıktan sonra sürecin değerlendirilmesi yapılmaktadır.

Kırsal kalkınma pek çok alanı içerisine alan geniş bir çalışma sahasıdır. Kırsal kalkınmaya yönelik çalışmalar planlı dönemden itibaren bütüncül kapsamlı değerlendirilmeye başlanmış ve konusu, amacı, kapsamı, uygulayıcıları, uygulama usul ve esasları, uygulama zaman dilimi önceden belirlenerek ve hem ulusal hem de uluslararası kuruluşlar tarafından sağlanan mali desteklerle yürütülmüş ve yürütülmektedir. Ayrıca Türkiye'de AB uyum sürecinin başladığı 2004 yılından itibaren ilgili fasıllara yönelik birçok düzenleme de yapılmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın ikinci bölümünde ayrıca politikalardan sonra uygulamaların daha erken sonuç doğurduğu görece daha kısa zamanlı politikalar olarak görülen projeler anlatılmakta olup bu projeler genel hatlarıyla iki kategoriye ayrılmıştır. Türkiye'de uluslararası kuruluşlar tarafından destek verilen kırsal alanların sosyal donatıları geliştirmek özellikle alt yapı konusunda iyileştirilmeler kapsamındaki (yol, su ve kanalizasyon gibi temel ihtiyaçlar ile eğitim ve sağlık gibi sosyal donatılara ulaşımın kolay olması yönündeki çalışmalar) projeler ve ulusal kaynaklarla desteklenen bakanlıkların kamu kurum ve kuruluşların planlayıp yaptıkları hibe/fon şeklinde ve benzeri kırsal alanların iyileştirme projeleri genel kapsamda değerlendirilmektedir. Projelere dair değerlendirme yapılarak bu kapsamdaki çalışmalar irdelenmektedir.

Ayrıca politikalar ve projeler arasında bir bağlantı olması maksadıyla Türkiye’de özellikle uygulanan ve siyasi süreçlerden ötürü planlanıp uygulaması tamamlanmadan ve bazen hiç başlanmadan rafa kaldırılan kırsal kalkınma modelleri genel hatlarıyla değerlendirilmektedir.

Türkiye’de kırsal alanlardaki altyapı yetersizlikleri, coğrafi koşullar, dağınık yerleşme, finansal kaynak yetersizliği gibi problemler kırsal alanların gelişmesinin önündeki temel engelleri oluşturmuştur. Kırsal alanlarda bu ve diğer problemlerin artması kent ile kır arasında gelir farklılıklarını ortaya çıkarmıştır. Bu kapsamda çalışmanın ikinci bölümü Cumhuriyet’in kuruluşundan günümüze (2021 yılına) yaklaşık bir asırlık dönemde (98 yıllık süreçte) Türkiye’deki kırsal kalkınma süreci uygulanan politikalar, bu bağlamda hazırlanan kalkınma planları ve strateji belgelerinde kırsal kalkınma boyutu, kırsal kalkınma modellerinin ülkemizde nasıl başladığı ve hangi kapsamda uygulandığı süreci ile ulusal ve uluslararası kaynaklı kırsal kalkınma projeleri olmak üzere çeşitli başlıklarda derinlemesine tanıtma ve bu çalışma çerçevesinde analiz etme şeklinde durulmaktadır.

Türkiye’de kırsal kalkınmaya yönelik çalışmalara devletin en üst kademesinden yerel yönetimlere ve sivil toplum kuruluşlarına kadar hemen hemen her kademedan doğrudan veya dolaylı olarak hizmet sağlanmaktadır. Bu geniş çaplı hiyerarşik yapı, kırsal kalkınmada görev alan kurum ve kuruluşların çerçevesinin çizilmesini güçleştirmektedir. Türkiye’de kırsal kalkınma faaliyetleri genel anlamda merkezi yönetim ve yerel yönetim kurumları tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu açıdan kırsal kalkınma yönetimini anlamak Türk kamu yönetim sistemini anlamakla mümkündür. Türkiye’de kamu yönetimi “merkezi yönetim” ve “yerinden yönetim” kuruluşlarından meydana gelen bir bütünü ifade etmektedir. Bakanlıklar ile Türkiye genelinde il ve ilçelerde yer alan bakanlık taşra teşkilatlanması merkezi yönetimi oluştururken; yerel yönetimler, hizmet sağlayan kamu kuruluşları, meslek odaları vb. ise yerinden yönetim kuruluşlarını oluşturmaktadır. Kırsal kalkınmaya yönelik tüm çalışmalar bu kurumsal yapılar arasında koordinasyon gerektirmektedir.

Kırsal kalkınma politikalarındaki öncelikli amaç kırsal bölgelerde yaşayanların hayatlarını sosyo-ekonomik anlamda daha iyi hale getirmek, var olan kamu kaynaklarının en rasyonel şekilde kullanımını sağlamak, bölgesel geri kalmışlık ve bölgeler arası dengesiz gelişmeyle mücadeledir. Bu amaçlar doğrultusunda kırsal kalkınma amaçlı olarak belirlenen politikaların, planların ve

projelerin uygulanması adına sürecin sevk ve idaresi ile koordinasyon yapısı kırsal kalkınma yönetimini veya kırsal kalkınmanın yönetsel boyutunu oluşturmaktadır. Bu anlamda kırsal kalkınma yönetiminin temel hedefi, kırsal alan ve kentsel alan arasındaki ikiliği ortadan kaldırmak veya oldukça azaltmak yanı sıra bu iki sosyal yapı arasında görülen mevcut gelişmişlik farklılıklarını en aza indirmektir (Işık ve Baysal, 2011: 174). Bu plan ve projelerin sağlıklı şekilde hayata geçirilmesi yoluyla fonlarla ayakta tutulmaya çalışılan kırsal alanlar yerine mevcut kaynaklarıyla kendi kendine yetebilen, hatta zamanla ülke ekonomisine artı katkı sunacak bir yapı ve işleyişte kırsal kalkınma uygulamaları oluşturulabilir.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ortaya konan bu temel amaç beraberinde birçok plan, proje ve model getirmiştir. Bu kapsamda köy enstitüleri, merkez köyler, köy-kentler, cazibe köy uygulamaları, kırsal alanda tarımsal sanayi oluşturulması çabaları, vb. birçok model bu çalışmaların ürünü olarak ortaya konmuştur (Akci, 2015; Keleş ve Yavuz, 1989: 93-125; Yeşilbaş, 2008: 153).

Son dönemde Avrupa Birliği uyum sürecinin etkisiyle kalkınma başlığı altında sosyal adaleti sağlamak, kır-kent arasındaki dengesizlikleri azaltmak hedeflerine hükümet programlarında, kalkınma planlarında, strateji belgelerinde yer verilmektedir. Son dönemlerde hükümet programlarında değişim çabaları etkinlik ve verimlilik temelinde olduğu (detaylı bilgi için bakınız: Karkın ve Cigeroğlu Öztepe, 2017) değerlendirildiğinde, kırsal kalkınmaya yönelik program, plan ve strateji belgelerinde de etkinlik ve verimli olma kaygısı ve vurgusu gözlemlenmektedir. Hatta AK Parti iktidarlarının ilk yıllarından itibaren, AB uyum sürecinin de etkisiyle, 2006 yılında Türkiye’de Ulusal Kırsal Kalkınma Strateji Belgesi (UKKS –I) hazırlanmış olup bu doğrultuda başka strateji belgeleri ile uygulama noktasında bu belgelere dayalı olarak eylem planları da hazırlanmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde kırsal kalkınma yönetiminde etkili olan merkezi idare kurum ve kuruluşları ile ilgili bakanlıklar olarak değerlendirilebilecek Tarım ve Orman Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile kırsal kalkınmaya dolaylı ve sınırlı ilgisi olan diğer bakanlıkların yönetime etkisi bağlamında kırsal kalkınmaya dönük faaliyetleri irdelenmektedir. Tüm yerel yönetim kuruluşlarının katkıları ve etkileri bulunmaktadır. Bu kapsamda büyükşehir belediyeleri özelinde kırsal alanlara yönelik çalışmalar ve diğer yerel yönetimlerin politikaları ve projeleri bağlamında kırsala kalkınma yönündeki çalışmaların yönetim

sorunsalı/karmaşası üzerinde durulmaktadır. Ayrıca kırsal kalkınma yönetimi bağlamında etkili mahalli idareler birliklerinin (köylere hizmet götürme birlikleri, sulama birlikleri, Türkiye Belediyeler Birliği) çalışmaları, etkin odalar ve kooperatiflerin (Ziraat Odaları, Üretici Kooperatifleri) çalışmaları ve ilgili sivil toplum kuruluşlarının özellikle Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının kırsal kalkınma sürecindeki çalışmaları ve konumları ile bu kurum ve kuruluşların kırsal kalkınma yönetimindeki rolleri ve bakış açıları üzerinde durulmaktadır. Ayrıca merkezi teşkilatın, yerel yönetimlerin, taşra teşkilatının, etkin kamu kurum ve kuruluşlarının ilgili kamu iktisadi teşebbüsleri (KİT) ve sivil toplum kuruluşları bağlamında odaların, kooperatiflerin, birliklerin kırsal kalkınma sürecindeki rolleriyle birlikte yönetime etkileri ve uygulamadaki dağınıklığa vurgu yapılmıştır. Ayrıca ülkemizdeki kırsal kalkınma yönetiminin karmaşası dördüncü bölümde alan araştırması yoluyla analiz edilmeden önce ikinci ve üçüncü bölümlerde diğer değerlendirmelere tabi tutulmaktadır.

Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar olan dönemde kırsal kalkınma için ülkemizde birçok politika ve proje çalışması yapılmıştır. Türkiye’de ‘kırsal kalkınma’ kırsal özelliğin belirgin biçimde vurgulanması sebebiyle kentleşme çerçevesinde gelişen modernleşme olarak algılanmaktadır. Dönemsel özellikler göz önüne alındığında kırsal kalkınma ile ilgili bütüncül bir çalışma yapılamamış, ancak temel amaç kırsal alanı geliştirmek olduğu için birçok metot/yöntem günümüze kadar denenmiştir. Konunun doğası gereği kalkınma amacıyla kırsal alana hizmet götüren birçok kamu kurum ve kuruluşunun varlığı söz konusudur. Türkiye’de kalkınmanın topyekûn birincil hedef olması, bu durumun kırsal kalkınmaya da aynı anda aynı hedefi gözeten kamu kurum ve kuruluşlarının varlığı şeklinde yansımaları sonucu karmaşayı kaçınılmaz hale getirmektedir.

Bu tezde kırsal kalkınma sürecinin tarihsel arka planı ve işleyişi anlatılmakla birlikte kırsal kalkınma yönetimindeki aksaklıklar vurgulanmaktadır. Bir örneklem olması amacıyla ülkemizin yedi coğrafi bölgesinden kırsal kalkınma yönetiminde yer alan kurum ve kuruluş yöneticilerinin, kırsal kalkınma alanında çalışma yapan akademisyenler, kırsal kalkınma üzerine plan ve projelerde yer alan uzmanlar ile ilgili fonlardan hibe alan proje faydalanıcıları, kırsal ve kentsel alanda ikamet eden, kırsal alanların gelişimi için sivil toplum kuruluşlarında görev alan veya herhangi bir çalışmaya dâhil olmamış kişilerin kırsal kalkınmaya dair fikirlerini yaşadıklarını,

gözlemlediklerini ve algıladıklarını anlamak amacıyla toplamda 226 kişiyle kırsal kalkınma yönetim sorunsalının algılanmasını ölçmeye çalışan anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu alan araştırması tanıtıcı çoktan seçmeli sorulardan sonra açık uçlu sorular sorularak özellikle kırsal alana yönelik çalışmalardaki koordinasyon veya yönetim sorunsalı üzerine değerlendirmeleri almaya odaklanmıştır ve araştırma tezin dördüncü bölümünü oluşturmaktadır.

Günümüzde yaşanan (pandemi) salgın hastalıklar sebebiyle kısıtlı şartlarda yürütülen alan araştırması toplum sağlığı için yapılan kısıtlamalar göz önüne alındığında yüz yüze mülakattan daha çok sorular önceden verilmek suretiyle gerçekleştirilmiştir. Alan araştırmasında, kırsal kalkınmadaki yönetim karmaşasının, bizzatıhi yöneticiler, akademisyenler ve bu alanda çalışan uzmanlar ile kırsalda yaşayanların gözünden değerlendirilmesi hedeflenmiştir.

Bu çalışma Türkiye’de kırsal kalkınma politikaları ve projelerinin yönetim sorunsalı üzerinde uygulanan politikaların ve geliştirilen projelerin ve nihai olarak ülkemizdeki yönetim sistemi bağlamında yaşanan karmaşaya dikkat çekmek için ele alınmaktadır. Ülkemizin kuruluş döneminden günümüze kırsal kalkınma boyutunun gelişim süreçleri anlatılmakta, gelişmeler değerlendirilmektedir. Kırsal kalkınma bağlamında yönetime etkisi olan ve ilgilisi olan kamu kurum ve kuruluşları ayrıca sivil toplum kuruluşlarının etkileri değerlendirilmekte kırsal kalkınma konusunda yönetim karmaşasına vurgu yapılmaktadır. Bu karmaşayı açıkça ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilen alan araştırmasının da desteğiyle ülkemizin tüm coğrafi bölgelerinden katılımcıların gözlemleri ve değerlendirmeleri ışığında kırsal kalkınma konusundaki yönetim sorunu literatür ışığında irdelenmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KIRSAL KALKINMA

Kalkınma, bir ülkenin yapısal niteliklerinin olumlu ve faydalı yönde değişimlerine verilen genel isimdir (Geray, 1991). Bu bölümde kırsal kalkınma kavramı geniş anlamda ele alınarak kavramsal çerçeve ve bu alandaki literatür çalışmaları ışığında gelişmeler değerlendirilmektedir. Kırsal alan ve kalkınma kavramı kır ve kent arasındaki bağlantı ve geçiş özellikleri kırsal alanların sosyo kültürel ve ekonomik özellikleri bağlamında kapsamının neler olduğu kırsal kalkınma sürecinin ülkemizdeki gelişimi genel anlamda incelenmektedir. Kırsal kalkınma yaklaşımları özelinde sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı ve stratejik kalkınma yaklaşımı bağlamında Birleşmiş Milletler'in (BM), Dünya Bankası'nın (DB) ve Avrupa Birliği'nin (AB) (AB'nin 2000 öncesi dönem kırsal kalkınma politikası ve Türkiye karşılaştırması için bakınız: Özgür ve Azaklı, 2001), kırsal alanları geliştirmek üzere planlanan uygulamalara ve kırsal kalkınma kapsamında yönetim boyutunun neler olduğuna geniş ölçüde değinilmekte ve bu uygulamaların ülkemize katkıları anlatılmaktadır. Bununla birlikte genel olarak kalkınma ve özel olarak kırsal kalkınma, ülkemizin kuruluşundan günümüze tüm zamanları ifade ettiği için hemen hemen bütün çalışmalarda ve üretilen politikalarda kalkınma kapsamında ekonomik ve sosyal refah düzeyini geliştirilme çabaları yer almaktadır. Çalışmada son dönem gelişmelere daha fazla yer verilmesi ve 2000'li yılların başlarından itibaren kamu yönetimindeki yeni yaklaşım ve anlayışların dünya genelinde ve ülkemizde daha etkili hale gelmesi sonrasında ekonomik kalkınma sürecini tamamlamış ülkeler sürdürülebilirlik, kirlilik kontrolleri, iklim değişikliği gibi çevresel ve ekolojik değerlere daha sıkı biçimde sahip çıkmak istemektedirler. Son birkaç on yılda çevreci politikalarla birlikte kırsal alanların yönetimini ve yaşam kalitesini yeniden gündeme getirmen liberal Batı demokrasileri ve AB üyesi ülkelere ilaveten Türkiye'de de kırsal kalkınmaya ve çevre konularına ilgi artmaktadır. 2000 yılı ve sonraki yıllarda Türkiye özelindeki kırsal kalkınma konul akademik çalışmalar tezin bu bölümünde literatür özeti bağlamında değerlendirilmektedir. Çalışmada kırsal kalkınma yönetiminin Türkiye'de nasıl geliştiği, ilgili çalışmaların neler olduğu, yönetim sorunsalının/karmaşasının nasıl ve ne ölçüde ele alındığı özelinde kırsal kalkınma yönetim süreci literatür ışığında irdelenmektedir. Bu çerçevede kavramsal çerçevede kırsal alan ve kalkınma, kırsal kalkınma

yaklaşımları, kırsal kalkınma literatürünün incelemesi ve kırsal kalkınmanın yönetim boyutu alt başlıklar halinde anlatılmakta ve ortaya konan politika ve projelerin temelini oluşturan kırsal kalkınma ve alan kavramlarının teorik temelleri ile literatürü üzerinde durulmaktadır.

1.1. Kavramsal Çerçeve Kırsal Alan ve Kalkınma

Kırsal kalkınma kavramının daha anlamlı hale gelmesi için öncelikle kırsal alanların tanımını yapmak yerinde olacaktır. Bu başlıkta kırsal alan kavramı anlatılmakta ve çalışmanın genel bakış açısı belirlenmektedir. Ayrıca kalkınma kavramı ve kapsamı üzerinde durulmakta kırsal kalkınmanın gelişim süreci anlatılmaktadır.

1.1.1. Kırsal Alan Kavramı ve Sınırlarının Belirlenmesi

Kırsal alan tanımı birçok ülkede farklı şekillerde yapılmaktadır. Türkiye’de genel olarak nüfus yoğunluğunun fazla olmadığı, kentsel alanlara göre geleneksel yaşam tarzının daha yaygın görüldüğü, geçim kaynağı olarak daha çok tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin görüldüğü yerleşim birimleri kırsal alan olarak (Gülçubuk, 2005) tanımlanmaktadır. Ayrıca, Türkiye’de köy kavramı sıklıkla kırsal alanla birlikte ve ona eşdeğer anlamda kullanıldığının hatırlanmasında fayda vardır.

Köy kavramı genel olarak halkın belirli bir toprak bütününe işlediği, kırsal alan yerleşmesi düzeyinde yaşamsal alanı temsil eden bölgelerdir. Farsça “kuy” kelimesinin Türkçeye girmesiyle yaygın kullanım alanı bulunan köy, kırsal alan yerleşmelerinin adeta bir diğer adı olmuştur (Tütengil, 1983: 7).

Kırsal alanlarda özellikle eğitim, haberleşme, sağlık ve ulaşım gibi temel ihtiyaçların kentlere göre yeterli seviyede olmadığı söylenebilir. Genel olarak belirtilen kırsal alan tanımıyla birlikte Türkiye’de istatistiksel ve hukuki olarak farklı kırsal alan tanımları yapılmaktadır. Aşağıda bu tanımların bazıları aktarılmaktadır.

Ciğeroğlu’na (2008) göre, kentsel alanların tarihi, kırsal alanların tarifinin tersi de, kentsel alanları vermekte; yine de her iki tanımda da bir kesişme alanı olmakta, en azından gelecekteki potansiyel veya kentlerin taşma etkisi olarak kentsel-kırsal alanlar içiçe geçebilmektedir.

Türkiye’de kırsal alanlara ilişkin ilk tanımlama 1924 tarihli ve 442 sayılı Köy Kanunu (Resmi Gazete, 1924: 237) kırsal alanları nüfus ve insan yoğunluğuna göre ayırmaktadır. Bu Kanun’a göre nüfusu 2.000 ve daha az olan yerleşim yerleri köy,

nüfusu 2.000 ile 20.000 arasında bulunan yerleşim yerleri kasaba, nüfusu 20.000'den büyük olan yerleşim yerleri ise şehir olarak tanımlanmaktadır (Kayıkcı, 2009: 29).

Türkiye'de kırsal alan ve kentsel alan tanımlaması yetersizdir. Bugün kent olarak tanımlanan birçok yerleşim kırsal özellikler gösterirken, birçok kırsal alan olarak tanımlanan yerleşim de kentsel özellikler gösterebilmektedir (Erdoğan, 2009: 1). Ülkenin güney kıyılarında yer alan turizm bölgeleri buna en iyi örnektir.

5393 sayılı ve 03.07.2005 tarihli Belediye Kanunu'na göre nüfusu 5.000 ve üzerinde bulunan yerleşim yerlerinde belediye kurulabilir (Resmi Gazete, 2005). Söz konusu Kanun'da il ve ilçe merkezlerinde belediye kurulması zorunlu kılınmış olup köylerin ve kırsal alanların birleşerek bir belediyeye dâhil olabilmesi için aranan şart nüfusun en az 5.000 kişi olmasıdır. Genel Nüfus Sayımı (GNS) sırasında ise köy ve kentleri ayırmak için bazı tanımlar ve parametreler kullanılmış, Köy Genel Bilgi Anketi Araştırmasında nüfusu 25.000'den az olan il ve ilçeler ile tüm köyler dâhil edilmiştir (Devlet İstatistik Enstitüsü / DİE, 2003a).

Tarımsal İşletme Listeleri çalışmasında nüfusu 25.000'in altında olan yerleşim yerlerinde bulunan ve köylerde bulunan işletmeler tarımsal alanda hizmet eden işletme listelerine dâhil edilmiştir. Tarımsal İşletme (Hanehalkı) Anketi çalışmasında nüfusu 5.000'in altında olan yerleşim yerleri ve köyler bu ankete kırsal alan olarak dâhil edilmiştir (DİE, 2003b).

Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA) isimli 2003 yılında gerçekleştirilen çalışmada yerleşim yerlerini sınıflandırmak için yalnızca nüfus ayrımı kullanılmış olup 10.000'den büyük nüfusa sahip yerleşim yerleri kentsel alan, nüfusu 10.000'den küçük olan yerleşim yerleri ise kırsal alan olarak tanımlanmıştır (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü / HÜNEE, 2004: 174).

Resmi Gazete'de 1 Temmuz 2006 tarihinde yayımlanan Dokuzuncu Kalkınma Planı'na (2007–2013) dâhil Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Raporunda 20.000 ve üzeri nüfusa sahip yerleşim yerleri kentsel alan, 20.000 ve daha az nüfusa sahip yerleşim yerleri ise kırsal alan olarak tanımlanmıştır (Devlet Planlama Teşkilatı / DPT, 2007: 11).

Yüksek Planlama Kurulu tarafından 26 Ocak 2006 tarih ve 2006/1 sayılı kararla kabul edilen Ulusal Kırsal Kalkınma Strateji (UKKS) Belgesi'nde; nüfusu 20.000 ve daha fazla olan yerleşim yerleri kentsel alan, diğer daha küçük yerleşim

yerleri ise kırsal alan olarak kabul edilmektedir. Fakat aynı Rapor içerisinde kırsal alan tanımının geniş çerçevede kaldığı belirtilerek gerekli görülmesi durumunda ayrıca kırsal alan tanımının yapılabileceği vurgulanmıştır (GTHB, 2015).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından oluşturulan istatistikler ele alındığında kırsal alan ile ilgili çalışmalarda iki farklı sınıflandırma ve tanım kullanıldığı görülmektedir. İlk olarak TÜİK tarafından üretilen istatistiklerde köy ve şehir ayrımı yapılmakta olup, il ve ilçe merkezleri haricinde bulunan tüm yerleşim yerleri köy, il ve ilçe sınırlarına dâhil olan yerleşim yerleri ise şehir olarak kabul edilmektedir. Diğer bir ayırım ise nüfus yoğunluğuna göre yapılmakta olup buna göre nüfusu 20.000 ve daha fazla olan yerleşim yerleri TÜİK tarafından kentsel fonksiyon gösteren yerleşim yeri olarak tanımlanmıştır (Çezik, 1982).

Sosyolojik olarak kır tanımında ise, kırdaki nüfus yoğunluğunun az olduğu, kas gücüne dayalı tarımsal faaliyetlerin yapıldığı, ikili ilişkilerin yüz yüze ve samimi olduğu ve kendine özgü bir kültürünün (Arslan ve Çağlayandereli, 2016: 378) olduğu belirtilmektedir.

Kentsel ve kırsal alanların nasıl tanımlandığı; hem kamu otoritesi tarafından sunulacak hizmetlerin tanımlanması, hem söz konusu hizmetlerin içeriğinin belirlenmesi, hem hizmetlerin sunulduğu biçiminin örgütlenmesi hem de hizmetlerin fiyatlandırılması açısından önemlidir. Bunun yanında bir insanın kırsal veya kentsel bir alanda yaşaması o insan için farklı hak ve ödevler doğurabilmektedir. Bu tanımlama kamu otoritesi ve insanlar kadar yerleşim yerinin kendisi açısından da önemlidir; çünkü yapılan tanımlamaya göre yerleşim yeri de farklı bir tüzel kişiliğe kavuşacaktır. Köy tüzel kişiliği ile belediye tüzel kişiliği arasındaki farklılaşma buna en güzel örnektir. Diğer bir anlatımla, bir yerleşim yerinin hukuki statüsünün saptanması hem hizmet sunucu kamu otoritesi, hem hizmet alıcı vatandaşlar hem de yerleşim yerinin kendisi açısından önemli siyasa çıktılarına neden olmaktadır. Mevcut durum ile uyumlu hukuki düzenlemeler yapılmadığında hem kamu otoritesi, hem vatandaşlar hem de yerleşim yerine ait yönetim birimi açısından sorunlar çıkması kaçınılmazdır (Yoloğlu ve Zorlu, 2020: 148).

Görüldüğü üzere, kırsal alan tanımlamasında bir netlik bulunmamaktadır. Bazı tanımlamalarda tarımsal üretimin yerel ekonomiye hâkim olduğu alanlar için kullanılırken, bir diğer yaklaşım da nüfus yoğunluğunun çok düşük olduğu alanlar

için kullanılmasıdır. Dolayısıyla kırsal alanı yansıtan iki ana unsur nüfus yoğunluğu ve ekonomide tarımsal üretimin ağırlığıdır. Türkiye gibi tarımsal üretimin ekonomide etkili olduğu bir ülkede doğal olarak kırsal alan tanımlamasının da bu gerçeğe ve yaklaşıma göre yapılması daha doğrudur. Buna göre kırsal alan “(köylük yer) üretim etkinlikleri tarıma dayalı olan kırsal nüfusun yaşadığı ve çalıştığı alan” (Keleş, 1998: 85) olarak tanımlanabilir.

Kırsal alanın belirlenmesi konusunda netlik olmamasına rağmen birkaç farklı yöntem vardır. Türkiye’de kırsal alanlara ekonomik ve sosyal donatılar açısından bakıldığında, buraların sıklıkla geri kalmış alanlar olarak ifade edildiği görülmektedir. Kırsal alanlar, kentin çekiciliği karşısındaki konumuyla ve yerel düzeyde ihtiyaçların sağlanması konusundaki yaşadığı dezavantajlarıyla insanların daha az imkânlar sahip olduğu yerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple kırsal alanlara daha çok imkân ve destek verilmesi gerekmektedir (Yıldız, 2009: 81).

Kırsal alanların tespitiyle kırsal kalkınma istatistiklerinin de toplanacağı alanlar belirlenmiş olacaktır. Kısacası kalkınma programlarının ve projelerinin uygulanması ve kırsal alanlarda yerel hizmet sunumunda bu alanların tanımı sağlıklı şekilde yapılmasında büyük fayda vardır. Hedef kitle ancak böylece tespit edilebilir ve çalışmaların çerçevesi daha net çizilebilir. Bununla beraber, başkaca ülkelerle mukayese edilebilirlik açısından da kırsal alan tanımının yapılması yerinde olacaktır.

Avrupa İstatistik Ofisi (EUROSTAT) belediye teşkilatı olan yerleşim yerlerinde, OECD’nin yaptığı kırsal alan tanımının uygulanabileceği görüşündedir. Birlik üyeleri de çalışmalarında genellikle bu tanımı kullanmaktadır. Türkiye’nin de bu tanımı kullanarak kırsal alanlarını tespit etmesinin karşılaştırma açısından sağlıklı olacağı düşünülmektedir. Çünkü özellikle istatistiki anlamda kırsal alan tanımının net olmaması ve çalışmalarda farklı kriterlerin kullanılması rakamların karşılaştırılması esnasında çoğunlukla hata sapmalarına neden olmaktadır.

Türkiye’de *Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi* kapsamında belirlenen 20.000 nüfus ölçütü tek başına kırsal alanları belirlemek için yeterli olmamaktadır. AB istatistikleri ile Türkiye’de elde edilen veriler arasında kapsam farklılığı olduğu için karşılaştırma yapılmasında zorluklar yaşanmaktadır.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) kırsal alanları il ve ilçe merkezleri dışında kalan belde, köy, mezra gibi yerleşim yerleri olarak kabul etmektedir. Ancak ilçe

merkezleri içinde de OECD ve EUROSTAT'ın kabul ettiği standartlar çerçevesinde kırsal alan olarak nitelendirilebilecek yerler vardır. Bu durum, Avrupa Birliğine uyum sürecinde Türkiye'deki kırsal alan tanımındaki farklılıklar nedeniyle kırsal kalkınma politika ve projelerinin uygulanmasını zorlaştırmakta olup bu farklılık veri toplarken de karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'de kırsal alan nüfusu belirlenirken, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) nüfus sayımlarında il ve ilçe merkezlerini kent kabul ederek buralarda yaşayanları kentli nüfus geri kalanını ise kırsal nüfus olarak hesaba katmaktadır.

2012 yılında yasalaşan 6360 sayılı kapsamlı torba Kanun Türkiye'de büyükşehir belediye sayısını Mart 2014 yerel seçimleriyle 30'a yükseltirken, buralardaki köylerin tamamının mahalle statüsüne çevrilmesi idari bölümlenme esas alınarak tespit edilen kırsal alan ve kırsal alan nüfusunun oranlarında keskin bir dönüşüm yaşatmıştır. Hâlbuki bu şekilde (büyük) kentsel alan olarak belirlenen alanların önemli bir kısmında OECD ve AB kriterlerine göre kırsal alan olduğu bariz olan çok sayıda yerleşim birimi ve öbeği bulunmaktadır (TR63 Bölgesi Kentsel ve Kırsal Bölgeler Analizi, 2015: 15-65).

Türkiye İstatistik Kurumu verileri, Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi ve OECD tanımına göre Türkiye'de kırsal alanların durumu şöyle özetlenebilir.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre; yerleşim nüfusları dikkate alınarak Türkiye'de kırsal alan tanımı yapılabilir. 2020 Adrese Dayalı Nüfus sayımı sonuçlarına göre kent merkezi kabul edilen 922 ilçe, 81 il merkezi toplam 1.003 mülki birimde ülke nüfusunun %92,5'ine tekabül eden 77.736.041 kişi yaşamaktadır. Bu sayı kentli nüfusu temsil ederken 18.336 köyde diğer bir deyişle kırsal yerleşim biriminde yaşayan 5.878.321 kişi de kırsal nüfusu oluşturmaktadır. Kırsal ve kentsel alanların tanımlanmasında nüfusun idari olarak yapılanmasının temel alınması hatalı sınırlar çizmektedir. Bu durum, kırsal alanların OECD ülkeleri ve AB ülkeleriyle nitelikli ve sağlıklı biçimde mukayesesini yapma imkânını engellemektedir. Bir yerleşim yerinin il veya ilçe merkezi olması kriteri tek başına onun kentsel alan olduğunu göstermediği gibi bu alanlarda yaşayan nüfus yoğunluğuna göre bu merkezlerin bir kısmı kırsal alan olarak da tanımlanabilir. Dolayısıyla, günümüz koşullarında, 2014 mahalli idareler seçimleri sonrası dönemde, TÜİK'in kır nüfusu ve kent nüfusu ayrımının akademik çalışmalarda faydası sınırlı kalmaktadır. Tek

başına TÜİK'in kent-kır ayrımı esas alınarak yapılabilecek bir çalışma Türkiye'nin güncel gerçekleriyle örtüşmeyecektir.

UKKS -I (2007–2013) Belgesi Türkiye'de nüfus kriterini dikkate alarak nüfusu 20.000 altında olan alanları kırsal alan kabul etmektedir. DPT'nin 1982 Kent Eşiği Araştırması, UKKS -I (2007–2013) ve UKKS -II (2014–2020) gibi önemli referans belgelerinde kırsal alan tespitinde bu kriter kullanılmaktadır. Yine de Türkiye'de 20.000 nüfus eşiğinin üstünde olup da kırsal alan özellikleri taşıyan ve/veya nüfus yoğunluğu oldukça düşük onlarca yerleşim yeri de mevcuttur. UKKS -II'de (2014–2020) de bu duruma dikkat çekilerek mahalli idareler yapısındaki değişimlerden asgari etkilenecek yeni bir kırsal alan tanımının üretilmesine ihtiyaç bulunduğu (UKKS -II, 2014–2020) ifade edilmektedir.

Ulusal Kırsal Kalkınma Strateji Belgesine göre; ülkemizde kırsal alanda yaşayan nüfus, ülke nüfusunun %40'ı dolaylarında iken TÜİK verilerine göre bu rakam %7,5 dolaylarındadır. Bu durum özellikle 2013 yılından sonra 6360 sayılı “On Dört İlde Büyükşehir ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile birlikte büyükşehir belediyesi sınırları kırsal alanları da kapsayacak şekilde il sınırlarına, ilçe belediyesinin sınırları da her bir ilçenin sınırını kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Daha önce de ifade edildiği üzere, bu şekilde büyükşehir belediyesi statüsü tanınan illerdeki tüm köylerin ve --aynı torba Kanun'la ilçe statüsü verilerek çok azı hariç-- çoğu beldelerin tüzel kişiliklerinin kaldırılması sebebiyle kırsal alanda yaşayan insan sayısının tespiti ve nerelerin kırsal alan olduğunun belirlenmesinin mevcut kıstaslar üzerinden yürütülmesi ve sürdürülmesi güçleşmiştir, hatta imkânsız hale gelmiştir. Kentlerdeki mevcut mahalleler ile kırsal alandaki bu yeni mahalleler arasında istatistiki olarak bir ayrıma gitmek mümkün olmamaktadır. Bu durum yeni bir kırsal alan tanımının ortaya konmasına ihtiyaç olduğuna işaret etmektedir.

OECD değerlendirmelerinde kırsal alan tarifi iki aşamalıdır. Birincisi, OECD'nin yerel birimler olarak esas aldığı belediyelerin nüfus yoğunluğu dikkate alınır. Buna göre, eğer söz konusu belediyenin nüfus yoğunluğu km² başına 150 kişinin altında ise o bölge kırsal olarak tanımlanmaktadır. 6360 sayılı torba Kanun OECD kriterlerinin Türkiye için uygulamasını da zorlaştırmaktadır. Söz konusu kapsamlı torba Kanun'la belediye sınırları o ilçenin ve büyükşehir belediyesi sınırları da o ilin sınırlarıyla çakıştırıldığı Türkiye'de geniş kırsal alanların ve yerleşimlerin

kent statüsüne alınmasına neden olmaktadır. OECD'nin bu tanımlamasına göre, Türkiye'deki ilçelerin %89'u kırsal alan olup bu bölgelerde nüfusun %45'i yani 37 milyon kişi yaşamaktadır. Bu da göstermektedir ki, Türkiye 2010'lu yılların sonlarında halen kırsal özelliğine sahip bir yapıdadır.

İkincisi, bölgeler üç düzeyde sınıflandırılmıştır. Buna göre bir bölgede nüfusun %50'den fazlası kırsal (km^2 başına 150 kişiden daha az) alanlarda ilçelerde yaşıyorsa bu bölgeler '*yoğun kırsal*' bölgedir. Eğer bölgenin nüfusu %15 ile 50 arası kırsal ilçelerde yaşıyorsa '*orta düzey*'de kırsal, eğer bir bölgenin nüfusunun %15'inden azı kırsal yerel birimlerde (ilçelerde) yaşıyorsa orası '*kent yoğun*' bölge olarak tanımlanmaktadır. Bu değerlendirmelerine göre AB ülkelerinde kırsal alan ve kentsel alan ayrımları için üç kriter kullanılmaktadır. İlk kritere göre kilometrekareye (km^2) 150 kişiden daha az nüfusa sahip yerleşim yerleri kırsal alan olarak kabul edilmektedir. İkinci kritere göre, il merkezi ilçeler kendi içinde üç sınıfa ayrılmakta olup bunlar birincisi kırsal yoğun, ikincisi orta kırsal ve üçüncüsü ise kentsel yoğun olarak sınıflandırılmışlardır. Bir ilde nüfus yoğunluğu 150km^2 'den az olan ilçeler kırsal ilçe olarak kabul edilmiş olup kırsal ilçelerin nüfusu, il toplam nüfusunun yarısından fazla ise kırsal yoğun, %15-50 arasında ise orta-kırsal, %15'in altında ise kentsel yoğun il olarak tanımlanmaktadır (Kayıkçı, 2009: 24).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, Türkiye'de kırsal alan ülke nüfusunun %7,5'ini oluştururken, Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisine (UKKS) göre %40'ını, OECD tanımına göre ise kırsal alan nüfusu toplam nüfusun %89'unu oluşturmaktadır. Bu üç farklı bakış açısı akademik çalışmaların mukayeseli değerlendirmelerinde haliyle karmaşaya sebep olmaktadır.

Kırsal alanların tespit edilmesinde nüfus yoğunluğunun ikamet edilen alan üzerindeki yoğunluğu ile ölçülmesi genellikle uygulanan yöntemlerdendir. Ülkemizdeki mahalli idarelerin yönetim yapısı göz önüne alındığında, kırsal alanların nüfus ile oranlanmasından değil de ulusal kırsal kalkınma stratejisinde bahsedilen 20.000 nüfus kriterine göre değerlendirilmesinin coğrafi farklılık açısından daha doğru olacağı değerlendirilmektedir. TÜİK ve OECD kırsal alan tespit çalışmaları, idari yapımızdaki değişimler ve sınırların farklı özellikleri barındırmasından ötürü sağlıklı bir analiz yapılamayacağını göstermektedir. Yerleşim yerlerindeki 20.000 nüfus kriterinin bu çalışmamızda genel anlamda kullanılması prensip olarak kabul edilmiştir. Ancak Türkiye'deki kırsal alanların

özelliği bakımından salt nüfus kriterinin tek ölçüt olamayacağını belirtmek gerekmektedir. Uluslararası çalışmalarda karşılaştırma ve alan araştırmaları yapılırken ülke gerçeklerinin daha doğru ifade edilebilmesi için kırsal alan tanımının belirlenmesi amacıyla, *Ulusal Kırsal Kalkınma Strateji -II* Belgesinde de vurgulandığı üzere, yeni ve uluslararası sisteme entegre olmayı hedefleyen çok disiplinli kapsamlı çalışmalar yapılması gerekmektedir.

1.1.2. Kır ve Kent İlişkisi

Günümüz toplumlarında insanlar, küçük kırsal alanlardan mega kentlere kadar yayılan çok farklı yerleşim birimlerinde yaşamaktadırlar. Bu durumda yerleşim yerleri, ekonomik faaliyetler, nüfus yoğunluğu ve beşeri ilişkiler açısından ayrılan iki farklı yaşam biçimi ortaya çıkmaktadır. Bu yaşam biçimlerini mekânsal olarak birbirinden ayırmak açısından kırsal özellikleri fazla olan yerler ve kentsel özellikleri baskın olan yerler olarak “*kırsal ve kentsel*” olarak ayırım yapılmıştır (Tütengil, 1983: 7).

Kır ve kent ayrımı iki farklı bakış açısını ortaya çıkarmaktadır. Singapur ve Hong Kong gibi bazı küçük ama yoğun nüfuslu ada devletleri dışında, her ülkede kent yaşantısına ilaveten ciddi oranda bir kent dışı yaşantı da bulunmaktadır. Kent dışı yaşantı ile aynı anlama da gelen kırsal yaşam, Türkiye’de sıklıkla kullanılan köy ve genelde köye göre daha fazla nüfusa sahip olan kasabaları da kapsayan yaşam alanlarını tanımlamada kullanılmaktadır. Toplumları yerleşim yeri açısından değerlendiren Kır Sosyolojisi ve Kent Sosyolojisi kavramları kır-kent ayrımında insan yaşantılarına ve yaşam alanlarına göre sosyolojik farklılıkları konu almaktadır.

Kırsal alanların kentlere göre gelişmişlik düzeyleri iller arasında ve hatta aynı il içinde bile önemli ölçüde birçok farklılık içerebilir. Kırsal alanlardaki gelişmişlik düzeyinin farklılıkları genellikle kırsal yerleşim birimlerinin yapısal özellikleriyle ilgilidir. Bu yapısal özelliklerin başlıcaları; iklim ve coğrafya koşullarının elverişsizliği, şehir merkezlerine ve pazar yerlerine uzaklık ve genç nüfusun azalması olarak sıralanabilir. Tüm bu yapısal farklılıklar nedeniyle birçok kırsal yaşam alanında ulaşım, haberleşme, bilişim ve altyapı gibi birçok hizmetlerde eksiklikler ve aksamalar görülebilmektedir.

Modern tarih biliminin, iktisadın ve sosyolojinin öncülerinden kabul edilen 14. yüzyıl düşünürü, devlet adamı ve tarihçi İbn-i Haldun kır ve kent ayrımı

hususunda en eski ve sistematik karşılaştırmayı yapmıştır. (daha detaylı bilgi için bakınız) Mukaddime adlı dünyaca tanınmış eserinin ikinci bölümünü kırsal alan yaşantısı ve kent yaşantısına ayıran İbn-i Haldun kır ve kent arasındaki farklılaşmayı detaylı bir şekilde ele almıştır.

Kırsal alan ve kent yaşantısını birbirinden ayıran birçok farklı özellik olması nedeniyle insanların bir kısmının kırsal alanda bir kısmının ise kentlerde yaşamayı tercih etmesinin farklı nedenleri olmalıdır. Kırsal alan yaşantısını benimsemek, kırsal alandan kent yaşamına geçmek veya kentten kırsal alana kalıcı olarak taşınmak hep birer tercihtir. Dünyanın her yerinde farklı yoğunluklarla görülen kırsal alanlardan kentlere göç veya kaçış süreci kaçınılmaz veya zorunlu bir süreç olmayıp günümüzde bazı ülkelerde ve ülke içi kimi coğrafi bölgelerde devam eden kırsal alan yaşantısının yoğunluğu ile kırların nüfusunun azalmaması bu sürecin zorunlu olmadığını kanıtlarından birisi olarak değerlendirilebilir.

Dünya Bankası tarafından sunulan verilere göre, 1960'lı yıllarda OECD'de bulunan ülkelerde kentsel yaşamı benimseyen halkın toplam nüfusa oranı yaklaşık olarak %60 civarındayken, 2014'de %80'in üzerine çıkmıştır. Tüm dünyadaki kentsel alan nüfusu ise, yine 2014 yılı için yaklaşık %53'lük bir orana sahipti (The World Bank, 2014). 1960'lı yıllarda dünyada toplam nüfusun oransal olarak yaklaşık %66'sı kırsal alanda yaşarken, 2010'lu yıllarda bu nüfusun yaklaşık %40 kadarı kırsal alanlardan uzaklaşıp kent hayatını seçmişlerdir. 2020 yılında ise TÜİK verilerine göre kırsal alanda nüfusun %8,5'ine tekabül eden 5.878.321 kişi yaşamaktadır. Kırsal alanlardan verilen göç İkinci Dünya Savaşı sonrasında giderek artış göstermekte olup kırsal alanlardan kentlere doğru gerçekleşen göç hareketlerinin artmasıyla kentlerin nüfusu giderek artmaktadır.

Kırsal alanlardaki yaşayan insanlar, etrafını saran doğal çevre ile işleyen sistematiğe alışmak ve doğal oluşumlara karşı yakın ilişkiler kurmak zorundadırlar. Kırsal alanlar tarihte ilk üretim faaliyetlerinin gerçekleştiği mekânlardır. Tarımsal üretim faaliyetlerinin ilk hayata geçirildiği coğrafi alan olan Mezopotamya bu sebeple uygarlığın başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Doğal şartların tarımsal üretim faaliyetleri üzerindeki etkilerinin ilk tecrübesi de bu coğrafyada görülmüştür. Yağışlı ve kurak dönemlerin belirlenmesi ve tarımsal üretimin kontrol edilebilmesi ihtiyacı takvim, astronomi ve geometri gibi bilimlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır (Yaş ve Güler, 2016: 4). Ortaya çıkan her yeni bilim dalı ve uzmanlık alanı artan

işbölümü, uzmanlaşma ve iş dalları bu coğrafyada ilk kentlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu bağlamda kentsel alanları aslında yoğun ve verimli tarımsal faaliyetler ortaya çıkartmıştır.

Kentsel alanlarda doğa olayları kırsal alanlardaki kadar hayati önem taşımamakta ve yaşamın en önemli belirleyicisi olmamaktadır veya öyle algılanmaktadır. Tarımsal üretim alanları, antik dönem insanların ve doğanın mirasıdır. Genel anlamda çeşitli ihtiyaç ve gereklilikler neticesinde ortaya çıkan biçimlendirilmiş alanlar hep insan faaliyetlerinin birer sonucu olup bu alanlar köyler ve kentlerdir (Yaş ve Güler, 2016: 4). Kırsal yaşamda insan doğal sistemi ve kaynakları işleyerek temel gereksinimlerini karşılarken, kent alanlarındaki yaşamda, Harvey'in tanımladığı üzere, yapılı ve kurulu bir çevre oluşturulmuştur. Kent hayatının sahip olduğu yapılı çevrede insanların temel ihtiyaçları farklı üretim ve tüketim araçlarıyla karşılanabilmektedir. Kentsel alanlar büyük ölçüde kontrolü insanların elinde olan bir yaşamsal mekân ve bölge iken kırsal alanlar, kontrolün insandan çok doğaya ait olduğu bölgelerdir. Kentlerin biçimi ve oluşturulma şekli her ne kadar insan eliyle ortaya çıkarılsa ve sistemlerin insana bağlı olduğu söylene de, bu durum doğal olayların ve afetlerin kentleri etkilemeyeceği anlamına kesinlikle gelmemektedir.

Kent, her ne kadar daha çok nüfus yoğunluğu ile tanımlansa da, genel olarak farklı cinsten, ayrışarak toplumsal bütünlük oluşturmuş, kalabalık nüfuslu yerleşim yerleri olarak tanımlanabilir. Kırsal alanlara göre sağladığı birçok imkân ve özellikleri nedeniyle kırsal alanlardan göç alan yerleşim yerleri kent olarak tanımlanmaktadır (Gökulu, 2011: 212).

Türkiye'de birçok çalışmada kır ve kent ayrımı için kullanılan bir ölçüt olan nüfus yoğunluğu için 20 bin eşiği dikkate alındığında ülkenin toplam nüfusunun yüzde 32,5'inin 2007 yılında kırsal alanda yaşadığı, 2012 yılında ise kırsal alanda yaşayanların toplam nüfusa oranının yüzde 27,7'ye kadar azaldığı görülmektedir. Diğer bir deyişle, 2007 yılı ile 2012 yılları arasında 22,9 milyon ile başlayan kırsal alan nüfusu 20,9 milyona gerilemiştir. Yine 2007 ve 2012 yılları arasındaki dönemde ülkenin toplam nüfusu %7,1 artış gösterirken, kırsal alan nüfusu %8,8 oranında gerilemiştir. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın (GTHB, 2015: 20) açıkladığı rakamlara göre, Türkiye'de nüfus yoğunluğundaki bu değişim kırsal alanlardan kentlere olan göçün devam ettiğini de göstermektedir.

2014 yılında yayımlanan *II. Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi Raporu*'na göre kırsal alanlardan kente doğru göç düşük ivmeyle de olsa devam edecektir. Bu öngörüye göre kırsal alan nüfusu yavaş da olsa azalmaya devam edecektir. Bazı illerde köy nüfusu artmaktadır. Kırsal alanlardaki nüfus artışına neden olabilecek birçok farklı etken bulunmakta olup bu nedenler içsel ve dışsal parametrelere göre farklılık göstermektedir. Söz konusu içsel parametreler; iklim şartları, fiziki altyapı durumu, tarımsal istihdam ve üretim altyapısı, coğrafi konum ve hizmete olan erişilebilirlik düzeyi olarak sıralanabilir. Bu süreçte etkili olan dış parametreler ise; kentlerdeki düşük vasıflı ve vasıfsız işgücü talebindeki artışın getirdiği istihdam potansiyeli ve daha yüksek gelir beklentisi, kentlerde görülen yaşamsal koşulların cazibesi, iletişim ve ulaşım gibi hizmetlerin kentlerde çok daha yaygın ve ulaşılabilir olması, altyapı eksikliklerinin kırsal alanlara nazaran çok daha az olması ve yaşam standardını artırıcı diğer birçok hizmetin kentlerde daha fazla bulunmasıdır (GTHB, 2015: 21).

Kır-kent çeperi olarak adlandırılan geçiş bölgeleri kırsal ve kentsel bölgeler arasındaki geçiş alanları olarak tanımlanabilir. Kır ve kent geçiş bölgeleri kırsal ve kentsel kullanım alanlarının birbirine karıştığı dinamik geçiş alanlarıdır. Genellikle kentsel alanların genişleyerek kırsal bölgelere yaklaşması sonucu oluşan kır kent geçiş bölgelerinde geniş alanlar kaplayan tarım alanları, küçük çiftlikler, spor sahaları, bölge hastaneleri, yapısal ve endüstriyel tesisler, depolar, havaalanları, eğitim yapıları ve benzeri birçok kullanım alanı ortak olarak bulunabilir. Planlama süreçlerinde özellikle dikkat edilmesi gereken önemli bölgelerin başında gelen kır kent geçiş bölgeleri gelmektedir.

Günümüzde özellikle iş imkânları ve ekonomik sebepler başta olmak üzere birçok sebepten isteğe bağlı iç göç yaşanmaktadır. İç göçler daha çok daha fazla iş imkânı olan sanayi ve endüstri merkezleri ile daha verimli tarım arazilerinin olduğu bölgelere doğru yoğunluk göstermektedir (DPT, 2001: 30).

Yaşam koşullarının kolaylaştığı özellikle ekonomik sebeplerden ötürü kırsal alanlardan kentsel alanlara doğru bir hareketlilik söz konusudur. Bu sürecin birçok sosyal ekonomik ve kültürel sebebi vardır. Genellikle sosyal bilimciler ve bu alanda çalışma yapan akademisyenler tarafından şu üç başlık altında toplanmıştır. Bu nedenler kırsal alanın iticiliği, kentsel alanın çekiciliği ve iletici nedenler olarak bilinmektedir.

Kırsal alanın iticiliğinin nedenleri; nüfus artış hızının yüksek olması, giderek daralan tarım alanları, ekonomik yetersizlikler, sosyal eksiklikler, iklim koşullarının tarımsal faaliyetleri olumsuz etkilemesi, kısıtlı iş imkânları, güvenlik sorunu, (terör, kan davası) eğitim sağlık ve ulaşım gibi temel ihtiyaçların karşılanmasında yetersizlik olarak sıralanabilir.

Kentsel alanın çekiciliğinin nedenleri olarak ise eğitim, sağlık ve ulaşım gibi temel ihtiyaçların azami ölçüde karşılanabiliyor olması, sosyal yaşantı, gelişmiş hizmet ve sanayi sektörü, kırsal alanlara nazaran çok daha fazla iş imkânının olması, modern yaşam tarzı gibi sebepler sıralanabilir.

Uzun yıllar boyunca sosyal, ekonomik ve diğer açılardan cazibe merkezi olarak görülen ve kırsal alanlar ile küçük yerleşimlerden sürekli göç alan büyük kentler, nüfus artış hızının yüksek ivmesi, olması gerekenden çok daha fazla insan yoğunluğu, gelir dağılımındaki adaletsizlik gibi birçok sebepten ötürü kimi kesimlerce itici görülebilmektedir ve/veya zamanla cazibesini yitirebilmektedirler. Günümüzde kent yaşantısının kendi içinde ve kırsal alan yaşamlarına göre birçok dezavantajı ve itici yanı olduğu söylenebilir. Bu faktörlerin sosyal, ekonomik ve çevresel olarak üç başlık altında toplamak yerinde olacaktır.

Kent hayatında aşırı artan nüfus nedeniyle bazı sosyal hizmetlerin mahalli idarelerce yetiştirilememesi, ekonomik faktörlerin etkisiyle eğitim kurumlarında maddi olanaklara göre ayrımlar yapılması ve fırsat eşitliğinin özel kurumlar tarafından sekteye uğratılması, aldığı yoğun göçler sonucu kentlerin din, etnik köken, memleket gibi unsurlarla bazı bölgelerin ayrışması ve gruplaşmalar oluşması gibi birçok sosyal etken sıralanabilir.

Kent yaşantısının kırsal alana göre cazibelerinden birisi olan istihdam potansiyeli kentlerde artan ve farklılaşan sektörler ve aldığı yoğun göçler nedeniyle göç edenlerin önemli bir kesiminin ucuz işgücü olarak görülmesine neden olabilmektedir. Aynı zamanda kent hayatında birçok ticari faaliyet alanında birçok ürünün ve hizmetin pahalı olması, enflasyondan en çok kentlilerin etkilenmesi, yüksek kira ve fatura giderleri nedeniyle geçim sıkıntıları yaşanması kent hayatını itici kılan ekonomik faktörler arasında önemli birer yer tutmaktadırlar.

Kent hayatının olumsuzlukları yalnızca ekonomik ve sosyal boyutlarıyla sınırlı değildir. Günümüzde endüstri tesislerinin kent içinde kalması ve başka

nedenlerle yaşanan çevresel kirlilikler ve hava kirliliği, yoğun araç kullanımları nedeniyle özellikle büyük şehirlerde yaşanan gürültü ve görüntü kirliliği, trafik sıkışıklığı gibi faktörler kent hayatını itici kılmaktadır. Kentlerdeki yüksek binaların fazlalığı, açık alanların, aktif ve pasif yeşil alanların ve nihayet sığınma yerlerinin kısıtlı olması doğal afetlere karşı kent yaşantısını benimseyen insanları tedirgin eder.

Kırın itici ve kentin çekici yönleri ekonomik, politik, tarım alanındaki gelişmeler, ulaşım ve iletişim imkânlarının gelişmesi ve sosyo-psikolojik nedenler olmak üzere beş başlıkta incelenebilir. Yusuf Adıgüzel (2016) bu beş başlığı şu şekilde açıklamaktadır:

Ekonomik Nedenler: Savaş, sürgün, siyasi baskılar, kıtlık vb. nedenler dışında çoğunluklu olarak göçün tercih sebebi ekonomiktir. Özellikle kırdan kente olan göçlerin çok büyük bir kısmı tarımda makineleşmeden ve ekonomik sorunlardan kaynaklanmaktadır; çünkü kırdaki yapılacak iş alanı kısıtlı, çalışılacak iş yok denecek kadar azdır. Bundan dolayı da insanlar kente iş bulma amacıyla göç etmektedirler (Adıgüzel, 2016: 46-48).

Politik Nedenler: 1948–1952 döneminde 16 Avrupa ülkesine verilen Marshall yardımlarıyla tarımda mekanizasyon artmış, traktör girmiştir ve bu sayede birçok yeni alanlar tarıma açılmıştır (Özensel, 2018: 126-127). Ancak bu gelişmeler, tarımda çalışan köylüyü toprakta tutmak yerine, göçü tetikleyen unsurlardır.

Tarım Alanındaki Gelişmeler: Toprak mülkiyetinin dengesiz dağılımı, kişi başına düşen tarımsal gelirin düşük olması, kullanılan teknolojinin yetersizliği, tarımda makineleşmenin emeğin yerini alması, vb. nedenlerden kaynaklı gerek Marshall yardımları olsun gerek buğday fiyatlarının piyasa fiyatlarının üstünden çiftçiden alınması olsun kırdan kente olan göç engellenememiştir.

Ulaşım ve İletişim İmkânlarının Gelişmesi: Ulaşım ve haberleşme alanındaki gelişmeler de kırdan kente olan göçü tetiklemiştir. Radyo ve televizyonun yaygınlaşmasıyla kentteki gelişmeler kolayca takip edilmeye başlanmış ve kentteki tanıdıklarıyla da iletişim kolaylaştığı için oradaki yaşamı doğrudan öğrenip göç etme süreçlerini hızlandırmıştır.

Sosyo-Psikolojik Nedenler: Kentin çekici yönleri sosyo-psikolojik nedenler olarak adlandırılabilir. Kentli olma arzusu, sağlık, eğitim, kültürel, vb. alanların

sunduğu olanaklar kentte iyi düzeyde olduğu için göç etme nedenleri arasında yer almakta olup bunlar göçü başlatan nedenler olmasa da süreci hızlandırır.

1.1.3. Kırsal Alanın Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Özellikleri

Sosyo-kültürel, Fransızca kökenli bir kelime olup bir toplum veya toplum içindeki grubu ve kendine has kültürü ilgilendiren anlamına gelmektedir (Akalin ve diğ., 2011: 2145). Sosyo-kültürel, sosyoloji ve kültürel kelimeleri ve anlamlarına dâhil olan tüm kavram ve durumların birlikte irdelendiği bir kavramdır. Bu iki kavram incelendiğinde; Sosyolojide toplumun yaşantısını belirleyen, yönlendiren ve yöneten bireyler ve topluluklar bulunmaktadır. Kültürel kavramının içeriğinde ise toplumlara göre farklılık ve çeşitlilik gösteren manevi ve maddi değerler yer alır.

Kültürel gerçeklik kavramı toplumları yöneten ve yönlendiren asıl kavramdır. Sosyolojik gerçekler ise kültürel kavram ve durumların toplum tarafından hayata geçirilmesini sağlar. Sosyolog Maclver'in görüşlerine göre, kültür, toplumların yalnızca maddi ve manevi değerleriyle sınırlı değildir. Kültürün normatif, toplumsal ve kognitif boyutları bulunmaktadır (Dikeçligil, 1993: 43).

Sosyo-kültürel değerlerle oluşan kavramların başında medeniyet gelmektedir. Sosyo-kültürel değerler, toplumun dil, din, inanç, gelenek ve âdetleri gibi yaşam tarzını belirleyen değerleri barındırmaktadır. Anadolu köylerindeki sosyo-kültürel değerler Türk medeniyetinin en önemli kaynaklarını oluşturmaktadır.

Cumhuriyet öncesi dönemde Anadolu kırsalındaki sosyal ve kültürel hayatı konu edinen tarihî, sosyolojik ve edebi eserler oldukça sınırlıdır. Özellikle Cumhuriyet öncesi döneme ait eserlerin sosyo-kültürel anlamda titizlikle analiz edilmesi gerekmektedir. Türk edebiyatının ilk köy romanları ve hikâyeleri, kırsal alanlarda yaşayan Anadolu halkının sosyo-kültürel yaşantısını gözler önüne sermektedir.

Kırsal alanları sosyo-kültürel olarak tanımlamak ve özelliklerini ortaya koymak için ilgili alanda çalışma yapan Köy Sosyolojisi tanımını yapmak gerekmektedir. Köy Sosyolojisi diğer bir deyişle Kır Sosyolojisi veya Kırsal Sosyoloji, köy ve kırsal yerleşim birimlerini sosyolojik yöntem ve teknikler kullanarak araştıran sosyoloji alanıdır (Türkdoğan, 2006: 33).

Kırsal alanda yaşayanların sahip oldukları gelenek, görenek ve töreleri, birbirleri ve diğer topluluklarla olan ilişkileri, dış dünyayla olan bağları, toplumsal

örgütlenmeleri ve ilişkileri, üretime olan katkıları, çalışma şartları, nüfusu, doğal ve toplumsal nitelikleri, ekonomik ve sosyo-ekonomik durumları gibi birçok konu Köy Sosyolojisinin inceleme alanını ortaya koymaktadır.

Köy Sosyolojisi genel anlamda Sosyoloji biliminin kırsal alanlara ve köy yerleşkelerine yönelik inceleme alanı olarak tanımlanabilir. Ayrıca hangi anlamda incelendiği konusunda Köy Sosyolojisinin farklı tanımları da yapılabilmektedir. Nitekim bu farklı tanımlar yalnızca Köy Sosyolojisi tanımları için değil diğer tüm ele alınan ve incelenen başka bazı konular için de geçerlidir. Geniş bir perspektiften incelendiğinde, Köy Sosyolojisi; *“kırsal alanda yaşayan bireylerin oluşturduğu toplumsal yapıyı ve bu toplumsal yapının değişim ve dönüşümünü, toplumu oluşturan bireyler arasındaki ilişkileri, tutum ve davranışları, kırsal alanlara özgü yaşanan sorunları ve bu sorunların çözüm yollarını geniş bir açıdan inceleyen Sosyoloji bilim dalı”* (Ozankaya, 1995: 85) olarak da tanımlanabilir.

Köy Sosyolojisinin temel amacı köy olarak tanımlanan toplumsal realiteyi inceleyip, açıklamak, sorunlarına kalıcı çözüm yolları üretmek; *“grup ilişkileri içinde köy halkının bilimsel araştırılmasıdır”* (Türkdoğan, 1969: 17) Köy Sosyolojisinin başlıca ilgi alanlarından birisi *“köydeki toplumsal değişmeyi izlemek ve açıklamaktır”* (Ergun, 1984: 148). Bir başka açıdan ise *“Köy sosyolojisi, kırsal koşullarda biçimlenmiş ilişkilerle, tüm toplumun işleyişi arasındaki bağımlılığı inceleyen bilim dalı”* (Hançerlioğlu, 1986: 244) olarak tanımlanır.

Kırsal alanlarda yaşayan toplumların sosyolojik açıdan incelenmesi, dünyada ve Türkiye’de temelde iki yöntem kullanılarak gerçekleştirilmektedir. İlk yöntem kuramsal çalışmaları içermektedir. Kuramsal sosyolojik araştırmalar teorik bağlamda ve daha çok makro açıdan gerçekleştirilmektedir. Kuramsal araştırma süreci kırsal alanda yaşayan toplum yapısını, kırsal alan toplumların niteliğini ve kırsal alanda yaşanan dönüşüm süreçlerini incelemektedir. Söz konusu teorik çalışmalarla kırsal alan toplumlarının sosyolojisine yönelik temel teoriler ve kavramlar tanımlanmakta ve açıklamalar için arka plan bilgisi oluşturulmaktadır.

İkinci yöntem kırsal alanlardaki toplumların kendilerine has özelliklerinin belirlenmesi hedeflenerek gerçekleştirilen mikro düzeyli çalışmalardır. Bu tür sosyolojik araştırma çalışmalarının büyük çoğunluğu uygulamalı saha araştırmalarıyla gerçekleştirilmektedir. Türkiye’de gerçekleştirilen kırsal alan

sosyolojisi araştırmalarında her iki yöntem de kullanılmakta olup daha çok monografik araştırmalar ve saha araştırma metotları kullanılmaktadır.

Kırsal alanlar bir yerleşim olarak ele alındığında, birçok farklı unsurdan bahsedilebiliyor olsa da, özellikle iki ana unsur yerleşim yeri açısından kırsal alanları değerlendirmede kullanılmaktadır. Kırsal alanların yerleşim yeri olarak değerlendirilmesinde önemli yer tutan ilk ana unsur fiziki (doğal) durumlar, diğeri ise toplumsal unsurlar olarak belirtilebilir. Kırsal alanların yerleşim yeri olarak incelenmesinde kullanılan ilk ana husus olan doğal unsurlar; kırsal alanın coğrafi konumu, doğal koşullar ve iklim şartları, bitki örtüsü ve stratigrafik yapısı, yer altı ve yer üstü suları olarak sıralanabilir. Diğer önemli unsurlardan olan toplumsal unsurlar ise kırsal alanda yaşayan toplumların eğitim seviyesi, cinsiyet ve yaş dağılımı gibi demografik etkenleri, kırsal alanda gerçekleştirilen ekonomik faaliyetleri, kültürel yapıyı ve örf, adet gelenek gibi toplumu ve toplumun yapısını oluşturan unsurları içermektedir.

Bahsi geçen unsurlar birbiriyle bağlantılı ve sürekli etkileşim halindedir. Bu nedenle bu iki unsuru birbirinden ayrı ve bağımsız olarak değerlendirmek mümkün olmayacaktır. Şöyle ki, kırsal alanları oluşturan iklimsel koşullar o bölgede yetiştirilmesi daha elverişli olan tarımsal ürünleri belirleyecektir ya da toprak kalitesi tarımsal üretimin daha verimli olması konusunda doğrudan bir etkiye sahip olacaktır. Türkiye'nin Orta Anadolu Bölgesi kırsalında daha çok buğday, arpa, darı, çavdar, mısır gibi hububat üretimi gerçekleştirilirken, Marmara Bölgesinde tarımsal üretim daha çok sebze ve meyve üzerinde yoğunlaşmaktadır. Aynı şekilde sulama yapılabilen arazilerde buğday, arpa, darı, çavdar, mısır gibi tahıl ürünlerinin üretimi çok daha verimli olmaktadır (Geray, 2015).

Toplumsal koşullar kırsal alanların yaşam ve kültürel unsurları üzerinde son derece etkilidir. Nüfus yapısı ve demografik durum kırsal alanda üretim üzerine doğrudan etkiye sahipken kırsal alanda yaşayan toplumların refah seviyesini de dolaylı olarak etkilemektedir. Ayrıca gelenek, görenek ve töreler kırsal kesimde yaşayan toplumların tüketim alışkanlıkları üzerinde doğrudan etkilere sahiptirler.

Daha önce belirtildiği üzere, doğal ve toplumsal unsurlar kendi içlerinde gerçekleşen bir etkileşime ilaveten kendi aralarında da sıkı etkileşime geçmektedirler. Kırsal alanların sahip olduğu doğal unsurlar toplumların gelenek ve

yaşantılarını doğrudan etkilediği gibi, toplumsal unsurlarda doğal unsurlar üzerinde etkisini gösterebilmektedir. Kırsal alanda yaşayan toplumların sahip oldukları eğitim ve bilgi düzeyi toprağın verimliliğini ve ürün kalitesini pozitif açıdan etkilemektedir. Toplumların bilgi ve tecrübeleri doğa koşullarıyla daha etkin mücadele etme imkânı sunmaktadır.

Bahsi geçen tüm bu unsurlar incelendiğinde, kırsal alan sosyolojisinin doğa bilimleri ve sosyal birçok alanla ilişkili olduğu görülmektedir. Her ne kadar Köy Sosyolojisinin inceleme alanının temelinde kırsal alanların toplumsal durumu olsa da, bu incelemeyi gerçekleştirebilmek için diğer birçok bilim dalıyla güçlü bir etkileşime sahip olması gerektiği gerçeğini de göz ardı etmemek gerekir. Bu çerçevede Köy Sosyolojisi; Antropoloji, Siyaset Bilimi, Coğrafya, Etnoloji, Ziraat, Jeoloji, Jeofizik, Siyasa Bilimi, Orman Mühendisliği ve Kalkınma İktisadı gibi diğer birçok alanla sürekli etkileşim halinde olan Sosyolojinin bir alt disiplindir.

Kırsal alanlar sosyo-kültürel açıdan değerlendirilirken birçok sebepten ötürü farklı parametreler üzerinden çeşitli ayrımlarla ele alınmalıdır (Karakayacı, 2018: 42-51). Bunlardan ilki işgücü ve mesleki faktörler olarak tanımlanabilir ve bu faktör temelinde bakıldığında, kırsal alanlarda temel geçim kaynağı genellikle tarım ve hayvancılık faaliyetleri olduğu için mesleki farklılaşma kırsal alanlarda asgari düzeydedir. Ayrıca köylerde ve kırsal alanlarda yaşayanlar genellikle aynı işleri yapabilecek durumda olduğu için belli bir alanda uzmanlaşma ve iş bölümü gibi nitelikler kentlere nazaran daha az gelişmiştir. İkinci parametre veya kriter ise çevresel faktörler olarak tanımlanır. Genellikle kent yaşamına göre daha sakin ve dingin bir yaşam alanı olarak tanımlanabilen kırsal alanlarda fiziki çevre çok daha temiz ve doğaldır. Kırsal alan sakinleri doğal olaylardan, iklim ve hava şartlarından kentlilere göre daha fazla etkilenirler; ancak bu olumsuzluklara rağmen kent yaşantısına göre çok daha doğal bir ortamda yaşarlar.

Çevresel açıdan kent yaşamı ele alındığında, çevrenin doğal görüntüsünden uzaklaşmış, tamamı asfalt döşeli yollar ve olabildiğince betonlaşmış yapılar göze çarpmaktadır. Kentlerde park, sosyal alan ve mesire yerleri gibi doğala yakın tasarlanan alanlar ile doğal yaşam alanları taklit edilmektedir. Kırsal alanların çevresel açıdan bir diğer avantajı ise kentlere nazaran daha az sanayi yapıları ve araç bulundurduğu için daha az hava, gürültü ve görüntü kirliliği barındırmasıdır. Üçüncü ve son parametre veya faktör ise toplumsal mobilité ve sınıf ayrımıdır. Bireylerin

toplumsal katmanlar arasındaki yer değiştirmeleri ya da aynı tabakada (toplum sınıfı, katman) farklı statülere geçmelerine toplumsal hareketlilik (mobilité) adı verilmektedir.

Köy toplumlarında ve kırsal yaşam alanlarında toplumsal mobilité çok düşük oranlardadır. Bir diğer deyişle, kırsal alanda yaşayan kişilerin sahip olduğu toplumsal statü veya dâhil olduğu sınıf değişiklikleri kentlilere göre çok daha düşük oranlarda gerçekleşmektedir.

Kent yaşantısına sahip toplumlardaki bireyler arasında eğitim fırsatları, mesleki farklılıklar, kent içinde yer değiştirme imkânlarının fazlalığı gibi nedenler mobilité (toplumsal hareketlilik) imkânını artırabilmektedir. Kentlerde toplumsal sınıf farklılaşmasının oldukça yüksek seviyelerde olmasının en büyük nedeni bireyler arasındaki ekonomik ve sosyal farklılıklardır. Gelir dengesizliğine bağlı olarak toplumsal tabakalar ve sınıflar arasındaki uçurum da oldukça fazladır.

Kırsal yaşantıda ise toplumu oluşturan bireyler arasındaki sosyal ve ekonomik farklılıklar kent yaşamına göre çok daha düşük seviyelerdedir. Dolayısıyla kırsal alanda yaşayan toplumlara oluşturan bireyler arasında toplumsal sınıf ayrımı ve tabakalaşma oranları kent toplumlarına göre yok denecek kadar az seviyelerdedir. Kırsal alan toplumlarında yüz yüze ve birebir ilişkiler kent hayatına göre çok daha yoğun yaşanmaktadır. Kırsal alanda ilişkiler çıkar temeline dayalı olmaktan daha çok samimi bir temele dayanmaktadır. Ayrıca bu ilişkilerin temelinde hukuki bir yaptırımdan çok gelenek ve görenekler daha belirleyici olmaktadır.

Kent toplumlarında ise bireysel ve toplumsal ilişkiler daha fazla resmiyet içermekte ve genellikle çıkar temeline dayanmaktadır. Bu bağlamda kent ilişkileri daha çok ikincil nitelikte olarak ifade edilen temellere dayanmaktadır. Gelenek ve görenekler kent yaşamında etkisini büyük ölçüde yitirirken, resmi ve hukuki kurallar toplumsal ve bireysel davranışların temel belirleyicisi haline gelmiştir.

Kırsal alanlar, dil, din, etnik köken, gelenek–görenek, mesleki farklılaşma, ekonomik durum ve eğitim durumu açısından toplumsal farklılıkların çok daha az olduğu ve birçok alanda nüfusun homojen olarak nitelendirilebileceği yaşam alanlarıdır. Kent toplumları ise dil, din, ırk, etnik köken, meslek ve eğitim gibi birçok alanda farklılaşmakta, yani heterojenleşmektedir. Kent toplumlarının farklılıklar

nedeniyle ortaya çıkan heterojen yapısı kırsal alanlardan keskin şekilde ayrılmaktadır.

Kırsal alan yerleşimlerini sosyokültürel açıdan etkileyen bir diğer faktör ise nüfus yoğunluğudur. Köy yerleşim yerleri veya kırsal alanlar nüfus büyüklüğü ve yoğunluğu bakımından kentlere nazaran çok daha küçük yerleşim yerleridir. Kırsal alanlar ülkemizde mahalli idare teşkilatları bakımından en küçük yerleşim birimi olarak kabul edilmektedir.

Nüfus artış hızı olarak kırsal alanlar ele alındığında kentlere nazaran çok daha hızlı nüfus artışı söz konusu olmaktadır. Buna bağlı olarak önemli bir gösterge olan doğurganlık oranları kırsal yerleşkelerde oldukça yüksektir. Kentlerdeki doğurganlığın kırsal alanlara göre daha az olmasının nedenleri; toplumun daha bilinçli olması, doğum kontrol yöntem ve tedbirlerinin uygulanma oranlarının yüksek olması, evlilik yaşının kırsal alanlara göre daha fazla olması ve kariyer planlama, yaşam standardını iyileştirme gibi gerekçelerle çocuk yetiştirmenin kırsal alanlara göre zorluğu olarak sıralanabilir. Kırsal alanların nüfus yoğunluğu kentlere göre çok daha seyrek ve kırdan kente doğru gerçekleşen iç göçler nedeniyle yaş ortalaması yükselmektedir.

Genel olarak bakıldığında, kırsal alanların nüfusu doğumla artarken kentlerin nüfusu doğuma göre daha çok aldığı göç ile artış göstermektedir. Dünya genelinde kentsel nüfusun artışı genellikle göç sebebiyle gerçekleşmektedir. Büyük toplumsal bunalımlar sonucunda istisna olarak kent merkezlerinden kırsal alanlara göç görülebilmektedir. Türkiye’de özellikle terör olayları nedeniyle köyleri boşaltılan Güneydoğu Anadolu’daki köy halklarına bugün dönüşleri için birtakım teşvikler verilmesine rağmen, kırsal alanlara geri dönüşleri konusunda yeterli başarı sağlanamadığı (Geray, 2015) görülmektedir.

Türkiye’de 1950’li yıllarda kırsal kesimlerde yaşayan toplumun kentlere doğru göç ettikleri görülmüş, bu sayede kent nüfusunda da sıra dışı artışlar gözlemlenmiştir. Günümüzde büyükşehir veya daha doğru bir deyişle metropol alan olarak tanımlanan bazı şehirlerin nüfuslarının artışında bu göçler etkili olmaktadır. Kırsal bölgede yaşayan toplumun köylerden şehirlere göç etmelerinde köy imkânlarının yetersizliği, köyün şehre göre iticiliği, şehirlerde eğitim, sağlık ve iş imkânlarının daha iyi olmasının da büyük etkileri olmaktadır.

Kırsal alanda ekonomik yapının özellikleri ise; ekonomik yapının bel kemiğini tarım sektörü ve tarımsal üretim oluşturmaktadır. Kırsal alanların ve yerleşim yerlerinin geniş tarım alanlarına sahip olması, kent hayatına nazaran tarım faaliyetlerinin kırsal alanda çok daha elverişli olmasını sağlamıştır. En büyük geçim kaynağı ve kırsal ekonominin temeli olarak tarım faaliyetleri özellikle Türkiye gibi geniş ve elverişli tarım coğrafyalarında ülke ekonomisine de katkı sağlamaktadır (Geray, 2015). *2010-2013 Yılı Kırsal Kalkınma Planı Değerlendirme Raporu*'na göre 2007-2013 döneminde, tarımsal istihdamın ülke ekonomisindeki payının az olması nedeniyle, kırsal istihdamın tarımsal üretim kısmında kayda değer bir değişim olmamıştır. Söz konusu dönemde tarımsal üretim sektörünün kırsal istihdam içindeki payı yüzde 60 seviyelerinin üzerinde kalmıştır. Tarımsal üretim sektörünün ulusal istihdam içindeki payı ise yüzde 23,5 seviyesinden yüzde 23,6'ya yükselerek kısmi bir artış kaydetmiştir. Türkiye genelinde tarımsal üretimdeki istihdam edilen kişi sayısı 2007 yılında 4,9 milyon iken, 2013 yılı itibarıyla yaklaşık 6 milyon kişiye yükselmiştir. Kırsal alan ve kentsel alanlara göre tarımsal istihdam incelendiğinde 2013 yılı itibarıyla yaklaşık 5,3 milyon kişinin kırsal alanda ikamet ettiği ve 700 bin kişinin ise ikametgâh adresi olarak kentleri kullandığı görülmektedir. Tarımsal üretim faaliyetlerinde çalışarak tarımsal istihdama dâhil olan ve ikamet adresi olarak kentleri kullanan önemli bir kesimin varlığından bahsedilebilir. Söz konusu dönemde, işgücüyle ilgili temel gösterge ve parametreler incelendiğinde kırsal alanda işgücüne dâhil olma oranı yüzde 50,8'den yüzde 53,6'ya yükselmiş, işsizlik oranı ise yüzde 6,8'den yüzde 6,1'e gerilemiştir. Kırsal alana ait işgücünün genel olarak üretim faaliyetlerine olan payının arttığını gösteren bu veriler, daha çok tarım sektörünün ve tarımsal üretimde istihdam yaratma potansiyelinin yüksek olmasından kaynaklanmaktadır (TRGM, 2014: 29).

İstatistiki veriler değerlendirildiğinde kırsal alanda yaşayan toplulukların yoksulluk düzeyinin 2007–2012 döneminde azaldığı görülmektedir. Bu durumun nedenleri tarımsal üretim alanındaki istihdam düzeyinin artış göstermesi ve bununla ilişkili olarak işsizlik düzeyinin azalması olarak sıralanabilir. Kırsal alanda yaşamını sürdüren insanların kişi başı günlük harcaması 4,3 Amerikan Dolarının altındaki nüfusa oranı 2007–2012 yılları arasında yüzde 17,6 seviyesinden yüzde 5,9 seviyesine gerilemiştir. Aynı oran kent yaşamına sahip kişilerde ise yüzde 4,4 seviyesinden yüzde 0,6 seviyesine gerilemiştir.

Bu dönemdeki mevcut gelir dağılımını belirten Gini katsayısı kırsal alanda 0,38 seviyesinde, kentlerde ise yüzde 0,39 seviyesinde sabit kalmıştır. Hem kentlerde hem de kırsal alandaki gelir dağılımında ciddi bir değişim görülmemektedir. Kırsal kesimde yaşayan insanların gelirine göre sıralı yüzde 20'lik gruplar itibarıyla yıllık hane halkı kullanılabilir gelir dağılımı incelendiğinde en üst ve en alttaki yüzde 20'lik grupların payı 2007 yılında kırsalda sırasıyla yüzde 44,1 ve yüzde 6,6 iken; kentsel alanlarda yüzde 44,8 ve yüzde 6,9 olmuştur. Bu grupların 2012 yılında ise payı kırsal alanda yüzde 43,5 ve yüzde 6,4 iken; kentsel alanlarda yüzde 44,6 ve yüzde 7,0 olarak belirtilmiştir (TRGM, 2014: 29).

Kırsal alanlarda yaşayan toplumların yaşam şartları, genel uğraş olarak tarım ve hayvancılıkla meşgul olmaları, üretim bakımından sınırlı kalemlerin oluşu, sağlık ya da yaşam yerlerinin düşük alt yapı özelliklerine sahip olması olarak belirginleşmektedir. Bu da bu tür bölgelerde yaşamın zorluklarını tam olarak göstermekte ve kalkınma ihtiyacına işaret etmektedir.

Kırsal bölgelerde yaşayan halk gerek teknoloji gelişimi gerekse kentlerdeki yeni imkânlar nedeniyle üretimde ve yaşam biçimlerinde ciddi değişiklikler oluşmaktadır. Bu bir yandan makineleşmeyle işgücü fazlalığını göstermekte, bir diğer açıdan da artan nüfusa işaret etmektedir. Bu tür kır ve kent arasındaki farklılıklar kentler doğru kısa süreli göçleri ve beraberinde kısa süreli sorunları oluşturmaktadır. Bu bağlamda, kırsal ve kentsel alanların gelişmişliği birbiriyle bağlantılı durumdadır ve kentsel sorunların çözümü veya azaltılması için kırsal kalkınmanın önemi büyüktür.

Sorun sadece kentlerdeki iyi şartların kırsal bölgelerden göçü tetiklemesi ile sınırlı değildir. Kırsal bölgelerin iticiliği ve kentlerin çekiciliğinin önünün alınması tedbirine ilaveten, kırsal bölgelerdeki yaşam standartlarının kentlerle olabildiğince benzeşik kılınması yoluyla sosyal adaletin sağlanması, gelir düzeyi ve dağılımının kırsal bölgelerde yaşayanları da memnun edecek şekilde iyileştirilmesi gereklidir. Kırsal bölgelerdeki yaşam standartları kentler kadar geliştirilemese de kırlara kısa mesafelerdeki kentlerde yaşam kalitesinin artırılması da pratik bir tercih olmaktadır ve bu yaklaşım, Almanya yaklaşımı ve pratiğidir.

Kırsal kalkınma, günümüz dünyasında hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerce genel kabul görmüş ve üzerinde çalışmalar yapılan bir kavramdır. Buna

karşın küresel anlamda genel kabul görmüş, herkesin üzerinde hem fikir olduğu bir kırsal kalkınma ayrımı ve tanımlaması bulunmamaktadır. Kavram, tarihi süreçte farklı bakış açılarıyla değerlendirilmiş olup bu kapsamda farklı amaç ve kriterlerle ele alınmakta ve tanımlanmaktadır.

1.1.4. Kalkınma Kavramı ve Kapsamı

Kalkınma kavramı Türkçede *gelişme* kelimesi ile aynı anlamı ifade etmek için kullanılmaktadır. Kalkınma, mevcut durum ve şartlardan veya daha önceki konumdan yola çıkarak, değişim sürecine girmeyi öneren dinamik bir kavramdır (Oakley ve Garforth, 1985). Kalkınma kavramı üretim ve kişi başına düşen milli gelirin artırılmasını amaçlamakla birlikte ekonomik ve sosyokültürel yapısının da geliştirilmesi anlamına gelmektedir (Savaş, 1979). Bir başka deyişle kalkınma, bir ülkenin yapısal niteliklerinin olumlu ve faydalı yönde değişimlerine verilen genel isimdir (Geray, 1991). Kalkınma kavramı yalnızca birtakım sayılarla ortaya konulan ekonomik büyümeyi içermemekte, daha genel anlamda sosyal, sosyokültürel ve yapısal değişimleri de kapsamaktadır.

“Kalkınma kavramı, son dönemlerde sürdürülebilirlik ve insan kaynaklarının geliştirilmesi boyutlarında, yeni yorumlarla gündeme gelmektedir” (DPT, 2001: 2). Daha eski tanımlamalara göre toplumu oluşturan kişilerin ekonomik ölçüde gelirlerinin artmasına yönelik yapılan planlama ve girişimler olarak tanımlanan kalkınma, son dönemde daha çok toplumların ve bireylerin yaşam kalitesinde olumlu yönde gerçekleştirilecek değişimler şeklinde açıklanabilir. Son zamanlarda UNDP kalkınmanın bir ölçütü olarak genelde insani gelişme endeksini kullanmaktadır. Bunun sebebi ise kalkınmanın merkezinde yer alan ekonomik büyüme yerine, temel ihtiyaçlara ulaşımında yaşanan artışlardır (DPT, 2005).

Tüm bu tanımlar çerçevesinde genel bir tanımlama yapmak gerekirse; kalkınma toplumların ve toplumları oluşturan bireylerin gelir düzeylerinin ve refah seviyelerinin yükseltilmesi, gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderilmesi, sosyokültürel unsurların iyileştirilmesi, küçük ve büyük ölçekte tüm yaşam alanlarındaki yaşam koşullarının iyileştirilmesi gibi birçok amaca yönelik planlanan uygulama ve girişimlerdir.

Kırsal kalkınma “kırsal toplulukların ekonomik, sosyal ve kültürel koşullarının iyileştirilebilmesi için, kendi çabalarının kamu kesiminin işbirliği ile

kalkınma yönünde harekete geçirilmesi, ulusal kalkınma gayretlerine katkıda bulunma sürecidir” (Atış, Tanrıvermiş ve Işıklı, 1999: 16). Kırsal kalkınma; kırsal alan olarak tanımlanan ve kentsel yerleşim yerlerinin dışında bulunan bölgelerin kentlere ve diğer yerleşim yerlerine göre dezavantajlı yaşam şartlarını ve ekonomik seviyeleri, sürdürülebilirlik ve uygulanabilirlik açılarından iyileştirmeyi amaçlar. Türkiye’de ve dünyada oldukça yoğun bir nüfusa sahip olan kırsal alanların varlığının devam ettirilmesi, kentlere göre geri kalan ekonomik, sosyal ve sosyokültürel imkânların geliştirilerek toplumsal yaşam şartlarının iyileştirilmesi amacıyla gerçekleştirilen girişim ve çalışmalara genel olarak kırsal kalkınma adı verilmektedir.

Bu bağlamda, kırsal kalkınma; kırsal alanda yaşamını sürdüren bireylerin sosyokültürel durumlarının ve mevcut yaşam şartlarının iyileştirilerek refah düzeyinin artırılması, kırsal alanların kendi içinde ve kentlerle arasında bulunan gelişmişlik düzeyi farklarının azaltılması, tarımsal üretimin düzenlenmesi ve geliştirilmesi, sanayii ve işletmeler kurularak ve mevcut yapılar desteklenerek tarım dışı üretim faaliyetlerinin yaratılması ve iyileştirilmesi, kırdan kente göçün azaltılarak önüne geçilmesi, özellikle kent bölgelerine uzak kırsal alanların geri kaldığı ulaşım, altyapı, sağlık, eğitim ve güvenlik gibi hizmetlerin sağlanması, tarımsal altyapının geliştirilmesi ve tarımsal üretimin her konuda desteklenmesi, örgütlenme, haberleşme, istihdam gibi faktörlerin ve sosyo-kültürel yapının geliştirilmesi, kırsal turizm yöresel ev sanatları, organik tarım, doğal tüketim maddelerin üretimi ve pazarlaması gibi kırsal alana özgü iş ve istihdam alanlarının desteklenerek geliştirilmesi, tarımsal üretimde sorun teşkil eden pazarlama ve rekabet durumunun iyileştirilmesi için planlanan tüm girişimler ve geliştirici faaliyetleri kapsamaktadır (Can ve Esengün, 2007).

Kırsal kalkınma çalışmalarında başarıya ulaşmanın ana unsuru halkın tümüyle bu çalışmalara katılımının sağlanması ve özellikle kırsal alanda yaşayan toplulukların bu çalışmalara destek vermesidir. Şöyle ki, temelinde toplumların ve özellikle kırsal alan yaşantısına sahip bireylerin yaşam standartlarını yükseltmeyi hedefleyen kırsal kalkınma yaklaşımları mevcut kaynakların korunması ve üretim süreçlerinin geliştirilmesi hususunda toplumun desteğine ihtiyacı duymaktadır.

Kırsal bölge insanların yaşamsal seviyelerini geliştirmeyi amaçlayan kırsal kalkınma, sosyal ve ekonomik amaçların etkileşimiyle hayat bulan bir süreci ifade

eder. Kırsal kalkınma programları; kırsal alanda yaşayan toplumlara değiştirmeye ve bu alanda yaşamını sürdüren halkın sosyoekonomik durumlarını iyileştirmeye ve kırsal yaşantıyı daha güvenilir hale getirmeye çaba göstermektedir. Kırsal kalkınma programları sadece ekonomik tabanlı tarımsal faaliyet problemlerini değil aynı zamanda sosyal ve sosyo-kültürel problemleri de çözmeye çaba gösterir. Kırsal kalkınma çalışmaları özellikle tarımsal üretimle ilgilenen kırsal alan toplumlara ve ailelerinin yaşamlarında bir değişim ve gelişim yaratabilmek adına, yeni bilgi ve fikirlerin kırsal alanlara ulaştırılması işlevini yerine getirir. Kırsal kalkınma programları ve teşvikleri dışında çiftçilerin tarımsal ve tarımsal olmayan konularda faaliyetlerini geliştirebilmeleri için gerekli kaynaklara ulaşmaları zordur.

Kırsal kalkınma programları, ülkelerin genel kalkınma stratejileri ve programları içerisinde bulunan ve bölgesel kalkınmada yüksek etkisi olan bir kalkınma biçimini ifade etmektedir. Ülkelerin özellikle de az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin asıl amacı genel anlamda ve bütüncül yaklaşımla gerçekleştirilecek bir kalkınma olmakla birlikte, kırsal kalkınma ile elde edilmesi planlanan katma değer ve gelirin yaratacağı çarpan etkisinin; önce bölgesel, sonra genel kalkınmaya potansiyel bir değer katacağı düşünülmektedir.

Doğanay (1993a: 33) kırsal kalkınma yaklaşım ve faaliyetlerinin, kırsal alan yaşantısına sahip birey ve toplumların ekonomik açıdan gelir düzeyinin artırılmasını, tarımsal ve tarım dışı faaliyetlerin geliştirilerek ekonomik ölçütlerin iyileştirilmesini, kırsal alanda yaşayan toplumların sosyo-kültürel gelişimlerinin sağlanmasını, kent ve kır arasındaki sosyal, ekonomik ve diğer birçok farklılığın giderilmesini hedeflediğini belirtir. Bu yaklaşımın merkezinde gerçekleştirilen ve planlanan tüm geliştirme ve iyileştirme çalışmalarının sürdürülebilirlik kapsamında olması gerektiği yer almaktadır.

Dağ (2007: 22) kırsal alanda kalkınmanın sürdürülebilirliğinin ön plana çıkması gerektiğini şu şekilde ifade etmektedir: “*Kırsal kalkınma etkin bir yapı üzerine oturtulursa kendini idame ettirebilen ve kaynak kullanımında etkinliği sağlayabilen önemli bir ekonomik kalkınma uygulamasıdır*”. Ayrıca Dağ (2007: 22) sürdürülebilirliğin önemiyle birlikte kırsal alanlarda kalkınmanın merkezi ve/veya yerel idarelerce uygulanacak salt kaynak aktarımıyla olmayacağını açıkça belirtmektedir. Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımına göre kalkınma kavramı yalnızca ekonomik anlamda bir gelişme olarak düşünülmemelidir. Ekonomik gelişme ve

büyümenin kalkınma içinde yer alması önemlidir; fakat genel çerçevede yalnızca ekonomik kalkınma yeterli olmayacaktır. Sürdürülebilir kalkınma ekonomik büyüme ile birlikte ve daha çok doğal kaynaklar, toplumun sosyo-kültürel yapısı ve çevresel faktörlerle de ilgilidir (Öztürk ve Mengüloğlu, 2008: 210).

Moseley'e (2003: 4) göre, kırsal kalkınma üç farklı açıdan değerlendirilebilir: 1) Kırsal kalkınma; kırsal alanda yaşayan insanların ve kırsal alanlarda bulunan mekânların yaşamsallığını; barınma, sağlık, eğitim, kamu hizmetleri ve imkânları, yönetim kapasitesi ve liderlik, kültürel miras gibi tüm önemli unsurlarla ele alan geniş bir kavramdır. 2) Kırsal kalkınma; ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel hedeflere geliştirilebilir ve sürdürülebilir şekilde adapte olmaya çalışan çok yönlü ve kapsayıcı bir süreci ifade eder. 3) Kırsal kalkınma; ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel değişikliklerle ortaya çıkan gelişimin sürdürülebilirliği sayesinde uzun vadeli refah yaratmayı ve bu refah düzeyini kalıcı kılmayı amaç edinen bir değerdir.

Kırsal kalkınmanın tanımları farklı olsa da, bu tür kalkınmada en önemli etken tarım ve tarımsal üretim faaliyetleridir. Kırsal kalkınma programları yoluyla kalkındırılması hedeflenen kırsal topluluklar da büyük oranda köy yerleşim birimleridir. Kırsal kalkınma programları özünde, yaşamını kırsal bölgelerde yani köylerde geçiren ve geçimini tarım faaliyetlerinden sağlayan topluluklara uygulanır (Kuşat, 2014: 69).

Literatürde kırsal kalkınma ve tarımsal kalkınmanın birbiri yerine kullanılabilmesi gibi yanlış bir bakış açısı vardır. Bu iki kavramın farklı olduğu ve asla birbiri yerine kullanılamayacağı bilinmelidir. Kırsal bölgelerde yaşayan halkları kendi doğal yaşamları içerisinde sürdürdükleri yaşamsal düzeyi artırmak kırsal kalkınmanın kapsamına girmektedir. Kırsal kalkınmada kırsal bölgeler arasındaki farklılıkların azaltılması, bu bölgelerdeki tarımsal faaliyetlerin iyileştirilmesi, böylece geleneksel tarımın daha ilerleyerek tarıma dayalı sanayinin geliştirilmesi de amaçlanmaktadır. Bu sayede bir yandan yaşam ve üretim standartları gelişirken, bir yandan da yeni istihdam alanları da açılır.

Sürdürülebilir kalkınma ise, ekonomik büyüme ve doğal dengeyi birlikte değerlendiren, hem doğal kaynakların efektif kullanımını sağlayan, hem de çevresel kalite faktörlerine önem veren, kalkınmanın ve doğal kaynakların faydalarının gelecek nesillere aktarılmasını amaçlayan ve bireylere yüksek bir yaşam kalitesi

sağlanmasını hedefleyen bir kavramdır. Dünyada doğal ve ekolojik dengenin ivmeli bir şekilde bozulmaya başlaması, çevrenin kirlenmesi ve tükeneceği tahmin edilemeyen doğal kaynakların her geçem gün azalması nedeniyle çevrenin ve doğal kaynakların korunması gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Bilindiği üzere, kırsal alanlarda yaşayan toplumlar genellikle doğayla iç içe ve çevreyle uyumlu şekilde hayatlarına devam etmektedirler. Bu bakımdan buldukları çevrenin doğal kaynaklarının korunması ve sürdürülebilir kullanımının sağlanması, kırsal kesimde yaşayan insanların yaşamlarını ve ekonomik faaliyetlerini sürdürülebilmeleri için büyük önem arz eder. Fakat kırsal alanlarda hayatı sürdürmenin genel olarak zorluğu ve sosyo-ekonomik olarak yaşanan olumsuzluklar, kırsal alan toplumlarını doğayı tahrip etmeye ve doğal kaynakları aşırı kullanmaya sevk edebilmektedir.

Kırsal kalkınma girişimleriyle birlikte kırsal alanlarla doğrudan ilişkili olan doğal kaynaklar ve çevrenin de korunmaya çalışılması ilerleyen zamanda her iki kavramın anlamlarının bütünleşerek sürdürülebilir kırsal kalkınma kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu nedenle günümüzde birçok araştırma ve yayında sürdürülebilir kırsal kalkınmadan bahsedilmektedir.

Bahsi geçen tüm açıklamalar göz önüne alındığında, tanımı tekrar yapmak gerekirse; kırsal kalkınma; kırsal ve kentsel yaşamı benimseyen insanlar arasındaki yaşam kalitesi farklarını en aza indirmeyi amaçlamak, kırsal alanlardaki istihdam seviyesinin artırılmasını sağlamak, maddi imkân ve olanakları genişletmek, kırsal alandaki toplumsal ve kültürel yapıyı korumak ve gelişimini desteklemek, kırsal alanlarda eksik olan altyapı ve diğer temel kamusal hizmetlerin başarılı şekilde ulaştırılmasını sağlamak, kırsal ekonomiyi canlı tutmak ve geliştirmek için mevcut piyasa ağını geliştirmek ve alternatif gelir kaynakları yaratmak, kırsal alanları cazibe merkezi haline getirmek adına gerçekleştirilen girişimlerin tümüdür.

Kırsal kalkınma konusunda tarımsal, sosyal ve ekonomik kalkınmanın yanı sıra yeni iş kolları ve ayrıca ekonomik getirileri açısından kırsal turizm faaliyetlerinin etkisi oldukça yüksektir. Fakat kırsal kalkınmanın bir unsuru olarak kırsal turizmin etkin şekilde uygulanabilmesi öncelikle kırsal topluluklar tarafından benimsenmesine bağlıdır. Kırsal turizm faaliyetlerinin kırsal alanda yaşayan topluluklara benimsetilmesi, kırsal turizm sayesinde kırsal kalkınmanın yakalamasında bir ön

şarttır. Bu tür programlarda önemli bir kriter olan sürdürülebilirlik, ancak programların etkili şekilde yürütülebilmesi ve kaynakların optimum kullanımıyla sağlanabilir. Üretim faktörlerinin ölçsüz şekilde tüketilmesi ve genelde beklenen sürdürülebilirlik bilincinin görmezlikten gelinmesi ve/veya dikkate alınmaması toplumlarda pozitif dışsallığı ortaya çıkarmakta olup bu dışsallık ekonominin üzerinde durduğu büyük bir değerdir. Dolayısıyla kırsal kalkınma amacıyla ortaya konan programların kırsal bölgelerdeki dönüşümü beklenen yönde gerçekleştirmesi istenir. Zira bu tür programların önemseydiği kırsal kalkınma çabaları daha çok bu bölgelerdeki toplumsal dönüşümün sağlanmasını hedefler.

Gallent ve arkadaşları (2015: 37) kırsal kalkınmanın ancak koruma, canlılık, yaşamsallık ve istihdam alt başlıkları altında sağlanabileceğini düşünmektedirler. Bu görüş çerçevesinde kırsal yaşam alanlarında farklılık yaratmanın ve gelişmişlik seviyesini artırmanın yolları şu şekilde özetlenebilir:

1) Kırsal alan yaşantısını sürdüren insanlara öncelikle eksik olan ve mahrum kaldıkları kamu hizmetlerinin götürülmesi gerekmektedir. Bunu gerçekleştirmek için toplumsal yaşamı destekleyici köy hizmetleri desteklenmeli, modern kırsal hizmetler oluşturulmalı, uygun şekilde konut temini sağlanmalı, yerel bazlı taşıma sistemi sorunları çözülmelidir.

2) Kırsal alanlardaki istihdam eksikliğinin giderilmesi için tarımsal ürün çeşitliliğinin artırılması gerekmektedir. Tarımsal ürünlerinin pazarlama ağının geliştirilerek genişletilmesi ve kırsal ekonomiyi canlandırıcı teşviklerde bulunması gerekmektedir. Tarımsal üretim için geleneksel bakış açısıyla birlikte yeni ve modern bir bakış açısı geliştirilmelidir.

3) Çevre, yaşam ortamları ve doğal kaynakların sürdürülebilirliği ve geliştirilmesinde korumacılığa azami önem gösterilmelidir. Bunun için kırsal bölgelerdeki doğal çevrenin korunması amacıyla özel korumacılık programları oluşturulmalı, kırsal alanların her kesim tarafından bir cazibe merkezi olarak görülmesi sağlanmalıdır.

4) Kırsal alanda bulunan bütün üretim alanlarına yerel yönetimler tarafından dikkat çekilmeli, kendi kendine şekillenebilen dinamik ve sürdürülebilir bir kırsallık yapısı oluşturmak gerekmektedir. Bunun için kırsal alanlarda yaşamın avantajları ön

plana çıkartılarak kentsel alanlardan kırsal alanlara göç teşvik edilmelidir. Kırsal alan toplumlarının düşünce sistemleri yine kırsal bazlı olmalıdır.

1.1.5. Kırsal Kalkınmanın Gelişimi ve Amaçları

Dünyada kırsal kalkınma bakış açısı geçtiğimiz zaman zarfında önemli değişimler geçirerek günümüzde popüler hale gelmiştir. 1950'lerden 1980'lere dek kalkınma müdahaleleri devlet eliyle yapılan ve genelde alt yapı yatırımları olarak algılanmış hatta ekonomik büyüme ile eşdeğer görülmüştür. Fakat bu bakış açısı değişen uluslararası ekonomik ortam nedeniyle 1970'lerin sonuna doğru uygulayıcı çevrelerden önemli eleştiriler almaya başlamıştır (GTHB, 2011: 8). Bu değişiklikler, elbette ki, kırsal kalkınma yaklaşımlarını da etkilemiştir. Buna göre, kırsal kalkınmanın mekânsal anlamda fiziksel bir iyileşmeden ibaret olmadığı; fakat o bölgede yaşayan insanların hayatında iyileşme olması gerektiği ya da sosyal standartların gelişimi olarak ifade edilen iyileşmeyi sağlayabilecek kaynaklara erişimlerin sağlanması olduğu düşüncesi yani refah seviyelerinin ve yaşam standartlarının artırılması kabul görmeye başlamıştır.

İşte kalkınma söylemindeki bu değişim aşağıdan yukarı, katılım ve güçlendirme gibi normlara dayalı kırsal kalkınma politikalarını içeren yeni kırsal kalkınma paradigmasını yansıtmaktadır. OECD'nin yaptığı New Rural Development Paradigm konulu çalışmada eski/klasik ve yeni kırsal kalkınma paradigması yalın bir şekilde kıyaslanmıştır. Buna göre, daha önceleri kırsal kalkınma yaklaşımında tarım merkezi öneme sahipken ve ana hedefler tarımsal gelirin ve rekabet edebilirliğin artırılması iken; yeni yaklaşımda kırsal ekonominin tüm sektörleri önemsenmekte, ana hedefler ise kırsal alanların rekabet edebilirliği ve yerel değerlerin kıymetini artırmak, atıl kaynakların kullanılmasını sağlamak (OECD, 2011) şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Bu yeni kırsal kalkınma sürecine geçiş, Avrupa'da 1980'lerin sonlarında MacSharry Reformuyla başlayarak ara dönem değerlendirmesiyle devam eden yakın dönem Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası (OTP) reformlarında belirgin şekilde hissedilmektedir. Özellikle, 1990'ların başında AB'de oluşturulan LEADER yaklaşımı yeni kırsal kalkınma bakış açısı AB'deki en önemli örneğidir. AB, politika dokümanlarında ve mevzuatında kırsal kalkınmaya katılımcı, yereli dikkate alan, kısaca aşağıdan yukarıya yaklaşımını önemle vurgulamaktadır (Güresinli, 2015: 19). Avrupa Birliği kuruluşundan sonraki süreçte Ortak Tarım Politikasına üyeleriyle

uyumlu hale getirebilmek edebilmek için üye devletlerin haricinde üye olmaya aday ülkelerinde politika entegrasyon çalışmalarına hız vermiştir. AB'nin geliştirdiği politika ve projelerle Birliğin bakış açısına paralel düzenleme yapılmasını talep eden üyelik süreci açılmış fasıllarında uyum için tarım ve kırsal alan politika düzenlemeleri yeni bir kırsal kalkınma süreci başlatmış olmaktadır.

Avrupa Birliği kırsal kalkınma konusuna uzun yıllar boyunca Ortak Tarım Politikası kapsamında yer vermiştir. AB ilk yıllarında (AET ve AT dönemlerinde) kırsal kalkınmayı daha çok çiftliklerin fiziksel sermayelerini iyileştirmek ya da artırmak olarak görüyordu. 1970'lerde AB'nin/AET'nin kırsal kalkınmaya bu bakış açısı daha çok sektörel, yani tarımın yapısal sorunlarını çözmeye yönelikti ve amaç gıda zincirini güçlendirerek işletmelerin fiziksel sermayelerini artırmaktı. AB özelinde, günümüz kırsal kalkınma politikalarına yakın yaklaşımlar ise 1970'lerin başlarında getirilen erken emeklilik, mesleki eğitim gibi tedbirlerdir. Buna ilaveten, AB içinde ve politikalarında "Az Tercih Edilen Bölge" (Less Favoured Area) kavramı geliştirilmiş ve belli kriterlere göre alana dayalı kırsal kalkınma yardımları yapılmıştır (GTHB, 2011: 9).

Türkiye'nin 1959 yılından beri süregelen AB ile entegre olma çabaları nihayetinde Birliğe üyelik başvurusu sonucunda hayli yol kat edilmesine üye ülkelerin entegre çalışmalarına 2000'li yıllarda hız verilmesine doğrudan ve dolaylı olarak kırsal alanlara ve kırsal kalkınmaya bakış açımızı daha çevreci ve yerel özellikleri daha kapsayıcı olmaya doğru değiştirmiştir. Türkiye'de kırsal kalkınma adına yapılan düzenlemeler ve oluşturulan kurumsal yapılarda yerele verilen önem artmakta ve dolayısıyla bölgesel kalkınma farklarının azalmasına dönük çalışmalara hız verilmektedir. Türkiye'de kalkınma planlarındaki temel dinamik yerel/bölgesel kalkınma farklılıklarını azaltmak olduğundan bu kapsamda AB'nin kırsal kalkınma politikasına uyum sürecimiz hızlıdır. Türkiye'de kırsal kalkınma serüveni Cumhuriyetin ilanı ile başlar ve günümüze değin güçlü bir ivmeyle dünyadaki gelişmeler ışığında devam etmektedir.

Türkiye'de kırsal alanları kalkındırmak ulusal kalkınma çalışmalarına entegre etmek ve kır-kent dengesizliği gidermek amacıyla yerel, bölgesel ve ulusal ölçekte projeler yapılmakta hatta uluslararası destekli çalışmalara ortak olup kalkınma seferberliği kapsamında bir çok çalışma eş zamanlı olarak devam etmektedir. Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze değin kalkınma ve kır-kent arasındaki

uçurumu azaltmak için yapılan çalışmalar genellikle iki aşamaya kadar anlatılırdı; ancak son 25 yıldaki AB'ye üyelik süreci kapsamında bundan sonraki anlatımlarda artık üç aşamada anlatılması daha sağlıklı olacaktır.

Altmışlı yıllarda planlı kalkınma sürecinde Devlet Planlama Teşkilatı (mülga) tarafından ilki 1963 yılında uygulanmaya başlanan --7 yıllık olan 9. hariç-- beş yıllık kalkınma planları günümüzde model değiştirerek devam etmektedir. Planlı dönem olarak ifade edilen bu çabaların temel amacı kalkınma sağlamak ve ülkedeki başta gelir adaletsizliğini azaltmak, refah seviyesini artırmak için yapılan çok yönlü planlar --birisi (9.) yedi yılda olmak üzere-- her beş yılda bir yenilenerek uygulanmakta olup her biri kırsal alanlar ve kırsal kalkınmayla ilgili çeşitli tespit ve öneriler içermektedir.

Türkiye'nin dinamik bir siyasi yapısı olduğunu düşünürsek hazırlanan planların hazırlık aşamasının başka uygulama aşamasının başka siyasi aktörler tarafından uygulanmaya çalışılmış olması, siyasi veya ekonomik krizlerin bu planları sekteye uğratmış olması ve güncel gelişmeler ışığında planlama dönemi günümüzde popülerliğini yitirmiş olmasına rağmen planlama devam etmektedir. 2019–2023 yıllarını kapsayan 5 yıllık dönem için de 11. Kalkınma Planı hazırlanmıştır.

Kalkınma planları öncesi olan kuruluş ve hızlı toparlanma süreci olarak ifade edilen dönem haliyle planlı dönem öncesi olarak anılmaktadır. Cumhuriyetin ilanından sonra hızlıca değişim ve dönüşüm aynı zamanda savaş sonrası toparlanma sürecinde olan Türkiye Cumhuriyeti kuruluş aşamalarını tamamladıktan sonra ekonomik toparlanma sürecine girmiş, ayrıca mülkiyet hakkına dair yeniden yapılandırma çabalarını başlatmıştır. Şöyle ki, çiftçilerin daha rahat hareket edebilmeleri ve daha refah içerisinde olabilmeleri için öncelikle İzmir İktisat Kongresinde vergi düzenlemeleri yapmak fikri ortaya çıkmaya başlamıştır. Sonrasında kırsal alanların hızlı toparlanması için 1924 yılında Köy Kanunu yasalaştırılmış ve akabinde toprak ve tarım reformları yapılarak kırsal alanda mülkiyet üzerinden değişim ve dönüşüm gerçekleştirilmek istenmiştir; ancak toprak reformu eksik ve sınırlı biçimde gerçekleşebilmiş, gerçek bir toprak ve mülkiyet reformu başarılamamıştır.

Bu dönemin en kritik süreçlerinden birisi kırsal alanları geliştirici temel politikalar belirlendikten sonra alınan uluslararası yardımlar sonucunda ülkeye ciddi

düzeyde çeşitli tarımsal makine ve teçhizat girişinin olmasıdır. Özellikle Marshall Planı'yla İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD'nin Batı İttifakı içerisinde kalan Avrupa ülkelerini kalkındırma yardım programı çerçevesinde Türkiye de bu yardımlardan faydalanmıştır. Dolayısıyla bu gelişme tarım alanlarının daha hızlı ve daha çok işlenmesini ve piyasaya daha fazla entegre olmasını getirmiştir. Tarımda makineleşme genellikle kırsal alanlardan en büyük kentlere doğru göçleri başlatmış ve hızlı kentleşmenin ana tetikleyicisi ya da etkileyici faktörlerinden birisi olmuştur. Planlı dönem öncesi kırsal kalkınma gelişmeleri bu karmaşıklığın ve siyasi krizlerin gölgesinde tamamlanmıştır.

Nihayetinde bundan sonraki anlatımlarda üçüncü aşama veya dönüm noktası olarak ifade edilmeye başlanacak kırsal kalkınma sürecinde üçüncü ivme değişikliği Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik sürecidir. AB'nin kuruluş sürecinde Kömür ve Çelik Anlaşması ile şeker ticaretine dair anlaşmalardan sonraki en önemli sürecin yaşanabilir bir çevre ve daha modern metotlarla işlenebilir bir tarım politikası olarak güncellendiği söylenebilir. Ekonomik ve altyapı gelişim sürecini başarıyla uygulayan Avrupa Birliğinin üye devletlerde ortak tarım politikası buna dayalı çevreci bakış açısı geliştirmeyi temel gaye edinmiştir.

Bu bakış açısı çerçevesinde, süreçte Birliğe yeni üye olan veya aday ülkelerin tarım politikasına yön vermek ve birlikte entegrasyonu hızlandırmak için proje bazlı destekler verilmeye başlanmıştır. Tam üyelik sürecindeki ülke statüsünde olan Türkiye de birçok alanda AB'ye tam üyelik yolunda çalışmalar yaparken Tarım ve Kırsal Kalkınma başlıklı 11. Fasılın tarım alanında desteklerinden yararlanmak ve Birliğin bu politikasına hızlı entegre olabilmek için çalışmalar yapma sürecine girmiştir. Tarım ve Orman Bakanlığı'nın bu alanda çalışmalara öncülük etmesi, 2007 yılında Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) kurulması ve AB destekli projeleri yönlendirmesi bu sisteme entegre olma çalışmalarının en açık örneği olmuştur. Dolayısıyla 2000'li yılların başından sonra AB üyelik sürecinde tam entegrasyon için tarım politikasını Birliğin kriterleri çerçevesinde güncellemeler başlamıştır. Bu çalışmalarda kalkınma planlarından farklı olarak 2006 yılında Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi oluşturulmuştur. Sonraki süreçte kırsal kalkınma stratejisi uygulamaları eylem planlarıyla sürecin daha detaylı izlenmesi ve son yıllarda kırsal kalkınmaya hızlı bir değişim ve popüler ilgi sayesinde desteklerle birlikte dönüşüm aşamasına girmiştir. Popüler projeler ve destekler kırsal alanların rehabilitasyon

çalışmaları, başta altyapı destekleri olmak üzere kırsal alandaki küçük işletmeler ve sanayileri daha rantabl hale getirme gayretleri kırsal turizmi canlandırma çabaları yoluyla zirve noktasına çıkmıştır.

Kırsal alanı birçok açıdan destekleyen uluslararası ve ulusal kaynaklı projeler belirlenmiş, birçok kamu kurum ve kuruluşu bu anlamda kendi alanlarında değişim ve dönüşüm politikaları belirlemiştir. Türkiye’de yönetim sisteminin değişmesi, Cumhurbaşkanlığı Hükûmet sistemine geçilmesi 2018 yılından sonra kırsal alana yönelik faaliyetleri aksatmamıştır. Devlet Planlama Teşkilatı (mülga) önce Kalkınma Bakanlığına dönüştürülmüş, ardından 22. Fasılla (Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu) 26 adet kalkınma ajansının Türkiye genelinde kurulma çalışmaları tamamlanınca yeni yönetim sisteminde Kalkınma Bakanlığı’nın Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile birleştirilmesi sonucu fiilen kapatılmış, bakanlığa dönüştürülmüş olan Devlet Planlama Teşkilatı da tamamen kapatılmıştır. Bu süreçte kalkınma planları 2018 yılından itibaren Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı’na geçmiştir. Bunun sonucunda kalkınma ajansları bölgesel gelişim planları başta olmak üzere sorumluluk alanlarında önemli aktörler haline gelmiştir.

Böylece Türkiye’de kırsal kalkınma süreci planlı dönem öncesi, kalkınma planlarının hazırlanması sonucu planlı dönem ve nihayetinde AB üyeliği sürecinde yeni bir kırsal kalkınma döngüsüne girilmesiyle AB üyelik sürecinde kırsal kalkınma şeklinde üç aşamada anlatılabilir. Dönemler itibarıyla, kırsal kalkınmanın özü ilk dönemde (kalkınma planları öncesi dönemde) mülkiyet hakkı üzerinden belirlenmiş, ikinci (planlı) dönemde kırsal kalkınma hızlı kentleşme süreci ve tarımdaki paradigma değişimleri sonucu sosyal adaleti sağlamak ve kırsal alanlar ile kentsel alanlar arasındaki dengeli gelişmeyi sağlayacak insan hareketleri üzerine yapılandırılmıştır. Nihayetinde üçüncü aşama olarak nitelendirilebilecek AB üyelik sürecinde ise kırsal kalkınma hamlesi daha çok kentlerden kırsal alanlara geri dönüşümün başlangıcı, kırsal alanların popüler hale gelmesi ve kırsal sanayi ile turizme kadar birçok alanda ekonomik faaliyetleri çeşitlendirerek kırsal dönüşü cazip kılmak olacaktır. Aynı zamanda insan ve çevre ekseninde kırsal alanlarda doğayla iç içe yerleşimler oluşturulması ve çeşitli çevresel politikalar çerçevesinde kırsal alanların özgün yanlarının korunması fikri temel alınmaktadır.

Kırsal kalkınmanın en önemli amacı sosyo kültürel yaşam standartlarını yükseltmek ve insanların sosyal donatılara ulaşma olanaklarını artırmaktır. Bu süreç

ekonomik gelişim düzeyi ile doğrudan bağlantılıdır. Yalnızca ekonomik sebeplerden dolayı kırsal alanların daha az gelişmişlik düzeyine sahip olması bunun sonucu yaşam standartlarının ülke genelinde dengeli dağıtılmaması birçok karmaşayı beraberinde getirmektedir. Kırsal kalkınmanın iki önemli amacı sosyo-kültürel düzeyin gelişimine katkı sağlamak ve ekonomik kalkınmanın ülke genelinde dengeli dağılmasına yardımcı olmaktır; bu bağlamda refah düzeyinin artışı hayli önemlidir.

Kırsal kalkınmada kır-kent arasındaki sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel farklılıkların giderilmesi, daha doğrusu optimum bir denge sağlama çabası bulunmaktadır. Dünya çapında geri kalmış kırsal toplumlara ve yerleşim birimlerine öncelikle ekonomik, sosyal ve sosyo-kültürel açıdan gelişmeleri için dışarıdan bir süre kuvvetli teknik ve mali destek sağlanması yöntemi ve girişimi kırsal kalkınma amacıyla uygulanmış veya uygulanmak istenmiştir. Ayrıca kent ve köy ikiliğini ortadan kaldırmak ve bu iki sosyal olgu arasındaki sosyal ve ekonomik düzey farklılıklarını en aza indirmek kırsal kalkınma projesi, politika, yöntem ve planlarının temel hedeflerinin en başta gelenleridir.

Kırsal kalkınmanın amaçlarından birisi de özellikle kentsel alanlar dışında kalan gelişmemiş bölgelerin ekonomik ve sosyal açıdan iyileştirilmesidir (Turan, 1975: 163). Bu, kırsal kalkınma programlarının bir hedefi olarak görülürse, bu hedefin tutturulabilmesi için devletin bazı ek yatırım faaliyetlerini hareketlendirmesi kaçınılmazdır. Bu sadece tek başına bir zorunluluk olmaktan ziyade diğer bileşenlerin de devreye sokulmasını gerekli kılar (Eraktan ve Yıldırak, 1989: 158).

Kırsal kalkınmanın en önemli ekonomik amaçlarının başında iş sahalarının ve istihdam oranlarının artırılması ve çeşitlendirilmesi gelmektedir. Bununla birlikte, kırsal alanların sahip oldukları geri kalmış imajının değiştirilmesi, fakir ve yoksulluk sınırı altında yaşayan bireylerin asgari gelir imkânına sahip olmaları için tarımsal ve tarım harici diğer ekonomik faaliyetlerin geliştirilmesi ve bu gelişimin desteklenmesi, tarımsal üretim faaliyetlerinin geliştirilmesi, kırsal ekonominin canlılığının sürdürülmesi kırsal kalkınmanın başlıca ekonomik amaçlarıdır.

Kırsal alan ekonomisinin geliştirilmesi konusunda kırsal alanların ana faaliyet alanı ve istihdam merkezi olarak görülen tarımsal üretimin ve tarım sektörünün sorunlarının doğru tespiti ve hızlı çözülmesi gerekmektedir. Genel olarak kırsal alanda gerçekleştirilen tarımsal faaliyetlerin başlıca yapısal sorunları şunlardır:

- İşletme yapılarının küçük ve düzensiz olması,
- Uzun vadeli üretimin kısıtlı, daha çok sezonluk ve geçimlik üretim anlayışının hâkim olması,
- Mesleki eğitim, toplumsal birlik ve ekonomik işbirliği konularında yetersizlik,
- Kırsal alanda tarımsal üretim sonucu ortaya çıkan ürünlerin kalite ve standart gibi birçok açıdan ele alınarak iyileştirilmesi gerekliliği,
- Tarım-sanayi etkileşiminin yeterli düzeyde olmaması ve pazarlama faaliyetlerinin yetersizliği,
- Düşük verimli çalışma ve işletme,
- Yetersiz maddi imkanlar ve mali kaynaklar ile sermaye eksikliği,
- Erozyon, kuraklık, dolu, aşırı yağmur gibi doğal afetler,
- Kırsal alanda kamusal örgüt yapısının eksikliği/fazlalığı ve nitelik açısından yetersizliği.

Yukarıda sıralanan eksiklikler, tarımsal üretimde verimi azaltarak kırsal alan topluluklarının gelir düzeyini olumsuz etkilerken yaşam kalitesinin de yükselmesine engel olmakta ve kırsal alanda yaşayan topluluklar için yoksulluk sorunun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Kırsal alandan kentlere olan göç hareketleri nedeniyle kırsal ekonomilerdeki işgücü ve sermaye yapısı gibi önemli unsurlar olumsuz etkilenmektedir. Göçlerin olumsuz etkisi tarım arazilerinin yeterince az ve sınırlı olması kadar geçim kaynaklarının genellikle ormancılığa bağımlı bulunduğu, pazara ve hizmetlere erişim imkânları açısından göreceli olarak dezavantajlı olan orman köylerinde ve kent merkezlerine en uzak kırsal alan yerleşimlerinde daha yoğun görülmektedir.

Kırsal ekonomiler genel anlamda istikrarlı bir çeşitlenme ve farklılaşma eğilimi göstermektedirler; ancak kırsal alanın iş imkânları sunma konusundaki performansı tarım dışı faaliyetlere ilişkin işgücü ile kıyaslandığında genellikle yeterli seviyeye ulaşmamaktadır. Kırsal alan ekonomilerindeki çeşitlenme eğiliminde; yerel kaynaklara, coğrafi koşullara, kırsal alanların kentlerle ilişkilerine, sanayi ve turizm merkezleri ile hizmetlere erişim imkânlarına bağlı olarak hem bölgeler arasında hem bölgelerin kendi içlerinde önemli farklılıklar görülmektedir.

Kırsal ekonominin güçlenmesi sürecinde kullanılacak temel kaynak yine kırsal alanların sahip olduğu değerlerdir. Söz konusu kırsal alanların sahip olduğu

değerler, tarımsal faaliyetler ve ürün çeşitliliği, doğal kaynaklar, kırsal turizm için elverişli doğal güzellikler ve cazibe noktaları, tarihi ve kültürel varlıklardır.

Günümüzde organik olarak tabir edilen katkı maddesi içermeyen ve doğal olarak üretilmiş yüksek kaliteli ürünlere olan talebin artması, tüketicilerin çevre bilinci, tüketimde gıda kalitesine önem vermeleri, geri kalmış bölgelerle gelişen bölgelerin iletişimlerdeki artışlar, özellikle kırsal bölgelerde daha önce dikkat çekmeyen turistik bölgelerin artık ilginç bulunması ve turist çekmesi bu bölgelerdeki kaynakların değerlendirilerek ekonomiye dahil edilmesinde önemli etkenlerden birisidir. Bu bağlamda, sadece geri kalmış ya da kırsal bölgelerdeki doğal zenginliklerin olduğu gibi turizm ve ekonomiye sürece katkısı değil, bu bölgelerdeki değerlerin işlenmesi yoluyla daha anlamlı kılınması, yaşamın genel bir parçası haline getirilmesi düşünülebilir.

Kırsal ekonomilerin güçlenmesi adına, bölgelere özel yeteneklerin ve yerel kaynakların geliştirilmesi ve devamlılığının sağlanması, tarımsal üretim alanları dışında da istihdam imkânlarının oluşturulması için öncelik verilmesi gereken hususların ilki kırsal ekonomilerin temelini oluşturan tarım ve gıda sektörlerinin yeniden düzenlenerek daha şeffaf ve rekabete dayalı bir yapı oluşturulması gerekmektedir. Diğer ana husus ise kırsal alanda gerçekleştirilen tarımsal faaliyetler dışında yeni ve farklı iş alanlarının oluşturulması ve alternatif gelir kaynaklarının yaratılmasıdır. Kırsal alanda oluşturulan ve geliştirilen iş imkânlarının ve ekonomik faaliyetlerin artması öngörülmektedir.

Kırsal kalkınmanın en önemli amaçlarının başında kırsal alanda yaşayan bireylerin sosyo-kültürel açılarından gelişimi gelmektedir. Kırsal alanlarda sosyo-kültürel gelişimi etkileyen birçok unsur bulunmaktadır. Kırsal alanlarda eğitim düzeyi kentli toplumlara göre çok daha geri seviyelerdedir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kız çocuklarının eğitimi, genel olarak okuma-yazma ve okullaşma oranlarının düşüklüğü kırsal alanda eğitim faaliyetlerine verilmesi gereken önemi gözler önüne sermektedir.

Kırsal alanlarda örgün ve yaygın eğitim olanaklarının artırılması ve yaygınlaştırılması, özellikle nüfusun büyük bir kısmını oluşturan gençlerin kısa ve orta vadede üretimde etkin kılmak için mesleki ve teknik eğitim programlarının geliştirilmesi, kırsal alanda yaşamlarını sürdüren kadınların eğitim ve sağlık

düzeylerinin ve sosyal statülerinin artırılması kırsal kalkınma programlarına dâhil edilen başlıca sosyo-kültürel amaçları oluşturmaktadır.

Dünya genelinde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin öncelikli hedeflerinden biri olan kırsal kalkınmanın temel amacı ilgili bölgelerin ekonomik ve sosyo-kültürel anlamda gelişmelerini sağlamaktadır. Bu amaçlara yönelik çeşitli politikalar uygulanırken başka amaçlar da ortaya konulabilmektedir. Bu bağlamda ekonomik ve sosyo-kültürel amaçlarla bağlantılı olarak örgütsel amaçlar, kırsal bölgelerde küçük ölçekli endüstri alanlarının kurulması ve kırsal sanayinin geliştirilmesi de diğer amaçlar olarak ifade edilebilir.

Tarımın etkin olduğu toplumların diğer toplumlara nazaran geri kalmış olmalarının öncelikle nedenlerinden biri örgütsel faaliyetlerdeki yetersizliklerdir. Bir toplumun gelişmişliğinde etkili olan unsurlar arasında yeterli düzeydeki, yasal düzenlemelerin yanı sıra iyi bir örgütlenme yapısı da yer almaktadır. Kırsal bölgelerin sorunlarının merkezi yönetimden ziyade bölgede yaşayan insanlar tarafından oluşturulan örgütler aracılığıyla dile getirilmesi daha önemlidir. Çünkü örgüt üyeleri doğrudan ilgili bölgede yaşadıklarından sorunu, ana sebebini ve çözüm yollarını daha iyi değerlendirebilmektedirler. Kırsal alana götürülen hizmetlerin etkililiği bu hizmet kapsamında olanların belirli bir örgütsel yapı içerisinde organize hareket etmeleriyle artırılabilir. Bu amaç doğrultusunda kırsal alanda yaşayanların belirli meslek gruplarıyla bütünleşmeleri gerekmektedir. Bu anlamda kırsal alanın en önemli unsurunu oluşturan tarım işçilerinin ve çiftçilerin teşkilatlanmaları son derece önemlidir (DPT, 1984: 73).

Kırsal kalkınmanın amaçlarından biri de bölgenin gelirinin artırılması ve çeşitli istihdam alanlarının açılmasıdır. Bu anlamda bölgenin özelliklerine göre büyük çaplı sanayi tesislerinden ziyade küçük ölçekli işletmelerin açılması gerekmektedir. Büyük tesisler genellikle pazara yakın olma, hammadde, insan kaynağı ve ihtiyaç duyulan enerji gibi unsurlar nedeniyle daha çok kentsel alanlara yakın kurulmaktadır (Yıldırak, 1991: 63). Küçük işletmelerin bu unsurlara gereksinimi daha az olduğundan doğrudan kırsal bölgelerde kurulabilir. Bu işletmeler doğrudan bölgeden elde edilen tarım ürünlerine yönelik işletmeler olabileceği gibi tarım dışındaki alanlarla ilgili işletmeler de olabilir.

Kırsal kalkınmanın amaçlarından bir diğeri ise kırsal sanayinin ve turizmin geliştirilmesidir. Kırsal sanayi kırsal alanlarda kurulan ve genel olarak hayvansal ve bitkisel ürünlere yönelik faaliyetler gerçekleştiren sanayi işletmeleridir. Bu işletmeler bölgedeki üretim faaliyetlerini desteklemenin yanı sıra bölgenin ihtiyaçlarını karşılayabilecek diğere alanlarla ilgili ekonomik ve sosyal yapının gelişmesine de katkı sunacaktır (DPT, 1984: 24).

Günümüz şartlarında kentsel alanlar sanayi tesisleri için önceliklerini kaybetmektedirler. Bu durumun temel sebepleri arasında kentsel alanlardan sanayi işletmelerini uzaklaştırma çabaları, kentsel yaşamın hayat standartlarının yüksek olması nedeniyle işgücü maliyetinin de artması ve arsa fiyatlarının çok yüksek olması sayılabilir. Bu faktörler günümüzde sanayi işletmelerinin kırsal alanlara kurulmasına yol açtığı gibi bu alanlara yönelik işletmelere verilen destekler de bu durumu cazip hale getirmektedir (Türkan, 1993: 11).

1.2. Kırsal Kalkınma Yaklaşımları

Kırsal kalkınma ve yoksulluğu azaltmaya yönelik ve çevreci politikalar konusunda ciddi çalışmalar yürüten Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, Avrupa Birliği gibi uluslararası ve ulusüstü kuruluşların söz konusu alandaki ana bakış açıları, projeleri ve çalışmaları bu bölümde ele alınmaktadır. Öncesinde kavramsal çerçevede kalkınmaya yönelik stratejik yaklaşım ve sürdürülebilirlik bakış açısına dair değerlendirmeler de incelenmektedir.

Birleşmiş Milletlerin, Dünya Bankası ve Avrupa Birliği gibi uluslararası örgütler dünya genelinde geliştirdiği politikalar ile birçok ülkeyi etkilemektedir. Bu yapıların kırsal kalkınma sürecine nasıl baktıklarını konuyu nasıl ele aldıklarını değerlendirebilmek için öncesinde stratejik yaklaşım ve sürdürülebilir yaklaşım çerçevesinde kırsal kalkınma yaklaşımlarının politikaları nasıl etkilediği irdeleyebilmek için genel anlamda anlatımı yapılarak ardından bu yapıların bakış açılarını değerlendirecektir. Kırsal kalkınma konusunda yalnızca bu kurumların olmadığını belirlemek yerinde olacaktır. Konun bütünlüğü ve dağılmaması adına bu kurumlarla kısıtlı kalması ülkemizdeki birçok politikaları geliştirmede diğere kurumlara göre daha baskın olduğu düşünüldüğü için ele alınmıştır.

Kırsal Kalkınmada Stratejik Yaklaşım küreselleşme kavramının gelişmesine paralel olarak ortaya çıkan yeni stratejik planlamaların en önemli özelliği temel

anlamda genel kabul görebilecek bir planlama yapısına sahip olmalarıdır. Dolayısıyla alanı oldukça geniş bir analiz düzeyi gerektirmektedir. Çözümü oldukça zor olan planlama sorunlarında dahi öngörümlü planlama acil durumlardaki zararı minimize etmeyi amaçlar, esnek ve alternatif çıkışlar üretir. Bu yaklaşım tarzı planlama sürecinde asıl meselenin bakmak değil görmek olduğu en kapsamlı uygulamalardan birisidir (Albrechts, 2006: 1487).

Stratejik Kırsal Kalkınma Yaklaşımı koordinasyon mekanizmasının etkin şekilde çalıştığı, çıktılarının tüm paydaşlarla açık şekilde paylaşıldığı, şeffaflık ilkesinin hâkim olduğu ve özellikle paydaşların aktif katılımının söz konusu olduğu esnek bir sistemdir. Stratejik planlama; eylem odaklı planlama anlayışı olan ve çok aktörlü, esnek bir etkileşim sürecine sahiptir. Bu özellikleri yönüyle geleneksel yaklaşımlardan farklılık göstermektedir (Tekeli, 2009).

Stratejik planlama yaklaşımı, sorunlara önceden tespit edilen güçlü ve zayıf yönler doğrultusunda eylem odaklı olarak ve katılımcı bir yaklaşımla çözüm önerileri sunmaktadır. Stratejik Kırsal Kalkınma Yaklaşımı kapsamlı planlama yaklaşımlarından özellikle eyleme giden süreci tanımlaması yönüyle ayrılmaktadır (Sat ve Sınacı, 2016: 22). Geleneksel planlama ve stratejik planlama yaklaşımının karşılaştırılması Tablo 1’de aşağıda gösterilmektedir.

Tarihi süreçte stratejik planlama ilk olarak 1960’larda rekabet güçlerinin artırılmasına yönelik kamu sektörü dışında kalan özel kuruluşlar tarafından askeri amaçla kullanılmıştır. 1970’lerde görülen ağır ekonomik kriz sürecinde geleneksel planlama yaklaşımlarının kentsel çöküşleri engelleme noktasında yetersiz kalması stratejik bir planlama yaklaşımının temellerini atmıştır (Özalp, 2006). Bu dönemde yapılan çalışmalar dar ve kurumsal bir çerçevenin dışına çıkamamıştır; ancak bu ilk uygulamalar kent yönetimlerine uyarlanabilecek ve gelişim gösterebilecek bir özellik göstermiştir (Polat, 2010: 1-4).

Tablo 1. Geleneksel Planlama ve Stratejik Planlama Arasındaki Farklar

	Geleneksel Planlama	Stratejik Planlama
Sorumlu Kurum & Yasal Statü	Alt-üst ilişkisinin aktif olduğu bir sistem Sonuç odaklı olmayan yaklaşım Sabit yönetim Nasıl bir gelecek? Sorusuna aranan cevap Katı ve kırılğan Yasal açıdan bağlayıcılık	İşbirliği ve örgütlenme düzeyi yüksek bir ağ sistemi Süreç ve sonuç odaklı yaklaşım Yol gösterici yönetim Paydaşların katılımı ve uygulama Esneklik Gelecek üzerine kurulmuş ihtimaller ve uzlaşmacı bir süreç
İçerik & Amaç	Keskin sınırlar Fiziksel gelişme Amaç ve hedefleri belirler ve mevcuda uyarlar Genel geçer varsayımlar üzerinde durulur Fiziksel gelişim ve kalkınma	Esnek ve eklentiye açık sınırlar Fiziksel, sosyo-ekonomik, çevresel ve kültürel, örgütsel gelişim Sınırları belirler ve çözüm üretir Tartışmaya açık olmayan rasyonel verilerle hareket edilir Bilgi, iletişim ve ulaşım altyapıları güçlendirilmesi sayesinde nitelikli bir yaşam ortamı sunulması
Zaman Sınırı	Parçacıl yaklaşım ve yönetim Tek bir gelecek modeli üzerinde süreç tamamlanır Net ve keskin sınırlarla çizilmiş uzun vadede uyulması planlanan bir süreç	Bütünsel yaklaşım ve yöneti(ş)im Yakın geleceğin getirileri sürekli plana girdi sağlar Belirlenen vizyona ulaşma çabasıyla gerektiğinde esneklik sağlanarak genişletilebilen bir süreç

Kaynak: Dereyurt, 2019: 47

1980'lerden sonra değişen ve gelişen üretim ve ilgi ağları çerçevesinde sıkça duyulmaya başlayan küreselleşme kavramıyla birlikte merkezi hâkimiyetin azaldığı katılımcı planlama yaklaşımıyla birlikte yeni planlama yaklaşımları da şekillenmeye başlamıştır. Bu yeni planlama yaklaşımlarının sistem içerisinde etkin olabilmesi için gerekli olan stratejik planlama anlayışının önemi daha fazla ortaya çıkmaktadır. Verimli ve etkin bir kaynak kullanımının yanında planlama ve planlamaya girdi sağlayacak tehdit ve fırsatların analizinde tüm paydaşların katıldığı örgütsel bir ağ sistemi oluşturabilmek için stratejik planlama oldukça önemlidir (Polat, 2010: 4-8).

Stratejik planlama sürecinde, gelişime açık ve doğru bir vizyon belirlenmeli, tüm paydaşların ve dezavantajlı grupların planlama sürecine katkısı sağlanmalı, katılımcı ve şeffaf bir planlama yaklaşımı benimsenmeli, değişime açık esnek yapı geliştirilmeli, planlama süreci plan ve çıktıları netleştirilmeli, planlama sürecinin doğurabileceği sonuçlar öngörülmalıdır (Özalp, 2006: 29-30). Stratejik planlama süreci vizyona yönelik hedef ve stratejileri içermektedir. Bu çerçevede doğru analiz edilmiş stratejik bir rota belirleyebilmek için hata payını en aza indiren rasyonel kaynaklar kullanılmalı, işbirliği mekanizmalarını geliştirmeli, kararlı olunmalı, net ve sınırlarla keskin belirlenmeyen esnek bir çerçeve oluşturulmalı ve değişim payı düşük olan ve net hedefler konmalıdır (Albrechts, 2006: 1488).

Kırsal kalkınma politikaları ve projeleri genellikle detaylı çalışılmış planlar paralelinde yürütülmektedir. Bu bağlamda stratejik planlama boyutuna değinildikten sonra günümüzde sürdürülebilirlik kavramı projelerin ve politikaların devamı için çok önemli bir konumda yer almaktadır. Kırsal kalkınmada sürdürülebilirlik Birleşmiş Milletler'in, Dünya Bankası'nın ve Avrupa Birliği'nin yürüttüğü tüm çalışmalarda önem verdiği bir yaklaşım olmuştur.

Kırsal Kalkınmada Sürdürülebilirlik Yaklaşımı sürdürülebilirlik kavramı, küresel ölçekten yerel ve en küçük ölçeğe kadar tamamen anlaşılammış ve çoğu zaman uygulamada eksik kalmış bir kavram ve bakış açısıdır. Latince kökenli bir kelime olan sürdürülebilirlik "subtenir" kökünden gelmekte ve "korumak" veya "aşağıdan desteklemek" anlamına gelmektedir (Muscoe, 1995). İlk ortaya çıkışı oldukça eski tarihlere dayanan sürdürülebilirlik kavramı, insan-çevre ilişkisini ve bu ilişkilerin gelecek kuşaklara yansımaları tanımlamak için birçok kez yeniden anlamlandırılmıştır. Gilman'a (1992) göre, sürdürülebilirlik, küresel veya yerel ölçekte toplumların, çevresel potansiyelin ve ekosistemin veya mevcut herhangi bir sistemin ana işlevini yitirmeden ve temel kaynakları tüketilmeksizin belirsiz bir süreç boyunca devamlılığının sağlanmasıdır. Ruckelshaus'a (1989) göre ise "*ekolojinin en geniş sınırları içinde ekonomik büyümenin ve kalkınmanın karşılıklı etkileşim ile sağlanacağı ve zaman içinde korunacağı doktrindir.*"

Sürdürülebilirlik kavramı, düşünce tarzı değişikliğini ifade ederken toplumların ve toplumu oluşturan insanların yaşam kalitesinden taviz verilmeyeceği anlamını da içermektedir. Düşünce tarzı değişikliğinden kasıt evrensel ve yerel ölçekte dayanışma içinde olan toplumların, ekolojik sistem bütünlüğü, çevresel yönetim, ekonomik yönetim ve toplumsal sorumluluklar çerçevesinde tüketim toplumu olma alışkanlıklarının sona erdirilmesi olarak düşünülebilir. Bu bağlamda sürdürülebilirlik kavramının ortaya çıkması ve doğru değerlendirilmesi anlamında şu üç kavramın ve bileşenin önem arz ettiği söylenebilir. Ekonomi, toplum ve çevre.

Hart'ın (1999) yaklaşımına göre toplumları oluşturan üç ana bileşen olan toplum, ekonomi ve çevre birbirinden bağımsız olarak ele alınamaz. Çevre bütüncül ve kapsayıcı yapısı ile içerisinde toplumları barındırmaktadır ve toplumlar kendi ekonomilerini oluşturmuşlardır. Her iki yaklaşım için de ekonomi, toplum ve çevre bileşenlerinin birbiriyle ilişkili şekilde ve etkileşimini göz ardı etmeden ele almak gerçek sürdürülebilirlik kavramına ulaşılmasını sağlayacaktır. Sürdürülebilirlik

günümüzde oluşturulan veya yürütülen tüm plan, proje ve politikaların temel öncüsü olmuştur. Sürekliliği ve bununla birlikte kendini yenileyerek veya güncelleyerek geliştiremeyen çalışmalar zamanla rafa kaldırılmaya mahkûm olmuştur. Bu bağlamda yapılan kırsal kalkınma politikaları ve planları öncelikle devamlılığı ve faydası toplum için kapsamı bakımından değerlendirilmesi uygulamaya geçilmeden ön koşul haline gelmektedir.

Uluslararası kuruluşların kırsal kalkınma yaklaşımları değerlendirilen bu bölümde Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası ve Avrupa Birliği'nin kırsal kalkınmaya bakış açıları ve bu bakışlarının ana kaynakları alt başlıklarda anlatılmaktadır.

1.2.1. Birleşmiş Milletler'in Kırsal Kalkınma Yaklaşımı

Birleşmiş Milletler kırsal kalkınma konusunda en önemli aktörlerden birisidir. 2000 yılında tüm üyelerinin katılımıyla gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Binyıl Zirvesi sonucunda; yoksulluk ve açlık sınırını en aza indirmek, ilerleyen zamanda dünya çapında kız ve erkek çocukların okuma yazma oranlarını artırarak ilköğretim eğitimlerini tamamlamaları konusunda destek olmak, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ilk ve orta öğretimde tercihen 2005 yılına kadar ve eğitimin her düzeyinde 2015 yılına kadar tamamen ortadan kaldırmak, beş yaş altı çocuk ölümlerini ve bebek ölümlerini kayda değer oranlarda azaltmak, çevresel sürdürülebilirliği desteklemek ve kalkınma için küresel birliktelikler sağlamak gibi amaçlar belirlenmiştir (DPT - BM, 2005).

Birleşmiş Milletlere üye ülkeler, tanımlanan hedeflere olan bağlılıklarını Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesinde (2002) tekrarlamışlardır. Birleşmiş Milletler yukarıda belirtilen hedeflere ulaşma konusunda az ve orta düzeyde gelişmiş ülkelerde birçok konuda mali ve teknik destek sağlamaktadır. Bahsi geçenler genel olarak, uygulama, izleme, araştırma ve savunuculuk konularıdır (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2004). Bunlarla birlikte, Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), dünya çapında demokratik yönetişimin, yoksulluğu ortadan kaldırmanın ve efektif büyümenin sağlanması için çalışmalar yürütmektedir. UNDP, son yıllarda kalkınmayı daha çok toplumu oluşturan bireylerin kalkınması olarak görmekte ve her yıl dünya çapında insani gelişim raporu hazırlamaktadır. UNDP tarafından hazırlanan İnsani Gelişim Raporu, kalkınma ve gelişmenin insanların sadece ekonomik durumlarının iyileşmesiyle

sağlanamayacağı, ekonomik sebepler dışında da birçok farklı şart ve kavramın iyileştirilmesi gerektiği yaklaşımıyla hazırlanmaktadır (DPT, 2005).

2005 yılında gündeme gelen ve UNDP tarafından hazırlanan İnsani Gelişme Raporu birbirinden farklı üç alanda çeşitli öneriler içermektedir. Bu alanlar yardım, ticaret ve güvenlik başlıklarıyla Raporda yer almaktadır.

- *Yardım konusu* bakış açısında yoksulluk oranı yüksek ülkelere daha fazla ve daha kaliteli yardım yapılması, yardımı veren ülkeden mal ve hizmet alımına bağlı yardımların sonlandırılması, yardımlar verilirken, bir ülkeden çok fazla politika değişikliği istenmemesi ve yardım eden ülkeler arasındaki koordinasyonun artırılması şeklinde yer alır.
- *Ticaret konusu* çerçevesinde mevcut uluslararası ticaret sisteminde çeşitli reformların gerçekleştirilmesi, az gelişmiş ülkelere uygulanan yüksek gümrük maliyetlerinin ve oranlarının azaltılması, gelişmiş ülkelerin kendi ülkelerinde tarıma verdikleri destekle ihraç ürünlerine verdikleri destekleri büyük ölçüde azaltmaları şeklindedir.
- *Güvenlik* bağlamında ise doğal kaynakların yönetimi gibi konularda çatışma ve savaşa sebebiyet verebilecek hususlarda titiz ve güçlü önlemler alınmalıdır. Az gelişmiş ülkelerde çatışma ihtimalinin yüksek olması nedeniyle bu ülkelere yapılacak yardımlara daha çok önem verilmelidir. Dünya genelinde güvenlik anlamında ortak ve müşterek sistemler ve politikalar geliştirilmelidir.

Söz konusu İnsani Gelişme Raporu'na göre yukarıda belirtilen alanlara aynı titizlikle yaklaşarak ortak tutum benimsenmesi, bütüncül anlamda kalkınmanın temelini oluşturur (UNDP, 2005).

1.2.2. Dünya Bankası'nın Kırsal Kalkınma Yaklaşımı

Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu ile birlikte, 1-22 Temmuz 1944 tarihleri arasında Bretton Woods'ta toplanan ve 28 ülke temsilcisinin katıldığı Birleşmiş Milletler (BM) Para ve Finans Konferansında kurulmuştur. 27 Aralık 1945 tarihinde, Banka'ya katılan üyelerin (sermayenin %65'ni temsil eden ülkeler) önemli miktarının Banka'nın ana sözleşmesini onaylamalarıyla birlikte çalışmalarına başlamıştır. Banka'nın ana sözleşmesi, çeşitli tarihlerde değişikliğe uğramış olup 11 madde ve 28 ek maddeden oluşmaktadır. Banka ilk ticari işlemini ise 25 Haziran 1946 tarihinde yapmıştır ve 15 Kasım 1947 tarihinde BM Genel Kurulunun bir

kararıyla BM'nin bir uzmanlık kuruluşu haline gelmiştir (Karluk, 1998: 243; Hasgüler ve Uludağ, 2004: 88).

Dünya Bankası'nın kuruluş ismi Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD) idi. Bu IBRD ismi Bankanın temel amacını yansıtmaktaydı. Bankanın temel misyonu II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'nın yeniden inşasına katkıda bulunmak ve o zamanlar sömürge durumunda olan ülkelerin kalkınması yönelik faaliyetleri gerçekleştirmektir (Zabcı, 2009: 31). Banka kuruluşundan bu yana kalkınmakta olan ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişmelerini sağlayabilmek için önemli proje ve hükümet programlarını desteklemiş ve uluslararası para yönetiminin bir parçası olarak dünyadaki kalkınma yardımı kaynaklarının en önemli aktörlerinden birisi olarak önemli görevler üstlenmiştir. Bankanın misyonu zaman içinde değişen dünya konjonktürüne paralel olarak dönüşüm sergilemiş ve günümüzde Bankanın misyonu "yoksulluktan arınmış bir dünya oluşturmak" olarak hedeflenmiştir. Joseph E. Stiglitz'in belirttiği üzere, Banka binasına girildiğinde ilk göze çarpan şey "*hayalimiz yoksulluğun olmadığı bir dünyadır*" ifadesidir (Eker, 2012: 12).

Dünya Bankası (DB) giderek artan yoksulluk, açlık ve eşitsizlikler karşısında 2003 yılı içinde kırsal kalkınma stratejilerinde bir değişiklik yapmak üzere bir dizi çalışmalar gerçekleştirmiştir. DB'nin bu şekilde bir yeni strateji arayışına girmesinin en büyük nedeni, mevcut durumdaki olumsuz verilerden kaynaklanan karamsar tablo ve endişe verici gerçeklerdir. Dünyada yoksul olarak değerlendirilen nüfusun %75'i kırsal alanlarda yaşamakta, gıda üretiminin artmış olmasına karşın açlık sıkıntısı çekenlerin sayısı yükselmekte, küreselleşmenin ortaya çıkardığı sorunlar artmakta, doğal kaynakların tahribi hızlanarak devam etmektedir. DB, ayrıca, bu arada ortaya çıkan teknolojik yenilik ve gelişmeler, çevre duyarlılığı, katılım, iyi yönetim, mikro kredi gibi olumlu gelişmeleri mevcut stratejilerinde ve yeniliklerinde zorunlu kılarak hayata geçirmeye çalışmaktadır (World Bank, 2003).

Dünya Bankası'nın kırsal kalkınma yaklaşımı daha çok sürdürülebilir kırsal kalkınma üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu kapsamda Dünya Bankası'na göre kırsal kalkınma multi-disipliner, çoğulcu ve sektörlerle özel spesifik yaklaşımlar gerektirmekte ve kırsal kalkınmanın temelinde katılım faktörü yer almaktadır. Bununla birlikte, 2003 yılında Dünya Bankası tarafından kalkınma plan ve stratejilerinde bazı değişiklikler yapmak üzere çeşitli çalışmalarda bulunmuş ve Dünya Bankası Kalkınma Planı'nda yeni kırsal kalkınma stratejisi oluşturulmuştur.

Dünya Bankası tarafından ortaya çıkartılan yeni stratejinin temelinde yoksulluğun azaltılması yer almakta olup bu yeni stratejinin vizyonu şöyledir:

- Kırsal alanda yaşayan toplumların en az kentsel alanlarda yaşayanların düzeyinde bir yaşam standardı ve gelişmişliğine ulaşması gerektiği,
- Kırsal alan toplumlarının, yoksullar ve muhtaçlar da dâhil olmak üzere tüm bireylerine eşit ve ortak ekonomik fırsatların sunulduğu,
- Kırsal alanların yaşam alanı ve iş alanları olarak sürdürülebilir ve cazibe merkezi olduğu,
- Kırsal alanların ülke genelinde mevcut sosyoekonomik, kültürel ve teknolojik değişikliklere uyum sağlayabildiği ve kolayca adapte olduğu,
- Herhangi bir sebepten ötürü ortaya çıkan zayıflıkların en aza indirildiği sürdürülebilir bir dünya yaratılmasıdır (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2004).

1.2.3. Avrupa Birliği'nin Kırsal Kalkınma Yaklaşımı

Avrupa Birliği'ne göre kırsal alanların temelini tarım ve ormancılık, el sanatları, turizm, ticaret merkezleri, şirketler, yaban hayatı, doğal ve kültürel peyzaj, park ve bahçeler, araştırma merkezleri ve kırsal yerleşmeler oluşturmaktadır.

Avrupa Birliği'nde, Ortak Tarım Politikası (CAP), 1962'den buyana Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu (FEOGA) aracılığıyla daha önce belirlenen bir plan çerçevesinde uygulanmaktadır (Yonar, 2006). Avrupa Birliği Komisyonu tarafından hazırlanan *Ortak Tarım Politikası Reformu: Kırsal Kalkınma* adlı Raporda, Avrupa'da tarım ve tarımsal üretimin günümüzde karşı karşıya kaldığı gerçekler ve tehditler, dünyada tarımsal pazarların küreselleşmesi, kalite gereksinimleri ve tüketici endeksli yaklaşımlar ve Avrupa Birliği'nin genişlemesidir. Ayrıca bu Belgede bahsi geçen gerçekler ve tehditler olarak değerlendirilen durumların sadece tarımsal üretim sektörünü değil kırsal alanlardaki yerel ekonomileri de etkileyeceği belirtilmektedir. Bu nedenle Avrupa Birliği tarım sektörünün gelişimini kırsal kalkınma ve özellikle kırsal alanlarda gerçekleştirilecek dengeli gelişmelerle mümkün olabileceğini savunmaktadır. Bir diğer deyişle, kırsal kalkınma Avrupa Birliği tarafından tarım politikalarının tamamlayıcı bir unsur olarak görülmekte ve kabul edilmekte ise de AB tarafından kırsal alanlar için ortak bir tanımlama yapılmamıştır. Genellikle Avrupa Birliği'ne üye devletler kendi kırsal alan tanımlarını yapmış olup bu tanımlamalarda daha çok sosyo-ekonomik faktörler

temel alınmıştır. Dolayısıyla Avrupa Birliği için ülkeden ülkeye farklılıklar barındıran bir kırsal alan tanımları yapılmıştır; ancak, Avrupa Birliği raporlarında yer alan OECD'nin kırsal alan tanımının AB tarafından da kabul gördüğü söylenebilir. OECD, kırsal bölgeleri daha çok demografik yapı, nüfus ve yerleşim yoğunluğu unsurlarına göre değerlendirmekte ve nüfus yoğunluğunun km² başına 150 kişinin altında olduğu yerleri kırsal alan olarak kabul etmektedir.

Bu tanımlama çerçevesinde OECD'ye göre yaşam alanları ve bölgeler aşağıda sıralanan gruplar halinde değerlendirilmektedir:

- Kırsallığın baskın olduğu bölgeler: Kırsal alanda yaşayan kesim, toplam nüfusun %50'sinden fazladır.
- Kırsal bölgeler: Kırsal alanlarda yaşayanlar ile toplam nüfusun oranının %15-50 arasında olan bölgeler.
- Kentselliğin baskın olduğu bölgeler: Toplam nüfusun %15'i ve daha azı kırsal alanda yaşıyorsa bu bölge kent yaşantısının baskın olduğu bölge olarak ifade edilmektedir (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2003)

OECD tarafından yapılan yukarıdaki ayırım ve sınıflamaya göre, Avrupa Birliği'ne üye ülke topraklarının yaklaşık %80'i kırsal alandan oluşmaktadır ve Avrupa Birliği nüfusunun %17,5'i bu kırsal alanlarda yaşamını sürdürmektedir.

Avrupa Birliği'ne göre kırsal alanların ortak sorunlarının başında eğitimli genç nüfusun kırsal alanlardan uzaklaşarak kentsel alanlara göç etmesi gelmektedir. Ayrıca altyapı yetersizliği, mahalli idarelerin kırsal alanlara yeterli hizmet götürememesi ve tarım dışı istihdamın fazlasıyla sınırlı olması da Avrupa Birliği ülkelerinin kırsal alanda yaşadığı başlıca sorunları oluşturmaktadır. Bu sorunlar sebebiyle kırsal alan nüfusu her geçen dönemde daha da eksilerek gelir kaynakları ve iş imkânları daha da azalmaktadır. Avrupa Birliği kırsal kalkınma politikasına göre öncelikli olarak uygulanması gereken değişimler şunlardır:

- Kırsal alanda yaşayan bireyler için istihdam alanlarının genişletilmesi ve sürdürülebilir alternatif gelir kaynaklarının yaratılması,
- Kırsal alanlarda bulunan kültürel mirasın korunmasına yönelik çalışmalar,
- Kırsal kalkınma desteklerinde esneklik,
- Çok fonksiyonlu ve multi-disipliner bir tarımsal üretim anlayışının geliştirilmesi.

- Kırsal alanlarda bulunan sektörlerin çeşitlendirilmesi ve genel kırsal kalkınma planlarının bu sektörlerle de uygulanması,
- Daha şeffaf ve uygulanabilir yaklaşımlarla yeni kırsal kalkınma planlarının ortaya çıkarılması ve bu süreçlerin desteklenmesi.

Yukarıda bahsedilen maddelerle kırsal kalkınma alanında birçok farklı noktaya değinilmektedir. Bu maddelerin asıl hedefleri ise;

- Kırsal mirasın ve doğanın korunması,
- Tarımsal üretim ve ormancılık sektörünün iyileştirilmesi ve geliştirilmesi,
- Kırsal alanların kendi içinde ve kentsel bölgelerle rekabet gücünün artırılmasıdır.

AB'nin ilk yıllarında, fiyat ve piyasa durumunun aksine yapısal politikalarda ortak bir yaklaşım tercih edilmemiştir. Özellikle az gelişmiş bölgelerdeki tarım çalışanlarının gelir düzeyinin artırılmasında ulusal önlemlerin yetersiz kalması, Topluluk düzeyinde yapısal politika belirlenmesi düşüncesini beraberinde getirmiştir. 1968 yılında kabul edilen "Mansholt Planı" ile tarım alanında yapısal bir politika belirlenmesi gerektiği (Ekeman, 1999: 23) ifade edilmiştir.

1972 yılında çalışanların makul bir eğitim ve gelir düzeyine sahip olduğu modern tarım işletmeleri oluşturulması hedefiyle üç temel yönerge kabul edilmiş ve tarımda ulusal politikalardan bağımsız bir yapısal politika belirlenmeye başlanmıştır (Ekeman, 1999: 23). Bu üç yönergeyle tarımsal verimliliği artırmak için tarım sektörü çalışanlarına mesleki eğitim verilmesi, emekli çiftçilerin arazilerinin yapısal iyileştirme doğrultusunda başka işletmelere tahsis edilmesi ve tarım işletmelerinin modernizasyonu amaçlanmıştır (Beşirov, 2008: 26). Bu düzenlemelerden çoğunlukla kuzey ülkelerinde yer alan modern tarım işletmeleri faydalanmıştır. 1975 yılında genel içerikli düzenlemelerin yeterli olmadığı anlaşılmış, bunun üzerine topluluk bünyesindeki daha az gelişmiş bölgeler için özel düzenlemeler içeren yapısal politikalar oluşturulmuştur (Ekeman, 1999: 24). 1975'te "Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu" (ERDF) kurulmuş ve ilk kez, dağlık ve az gelişmiş bölgelerde tarımsal yapının iyileştirmesine yönelik doğrudan yardımlar yapılmıştır (Beşirov, 2008: 27).

Topluluk tarafından 1988 yılında "Kırsal Toplumun Geleceği" adıyla bir tebliğ yayımlanmıştır. Bu tebliğde kırsal bölgelerin yalnızca içinde yaşayan nüfusa iş imkânı ve yaşama hakkı veren yerler olmadığı, aynı zamanda ekolojik dengenin kurulduğu ve toplumsal yapıdaki bütün birimlere hitap eden özel yerleşim yerleri

olduğu, bu yerlerin sosyal ve ekonomik hayatın çok farklı eylemleri içeren karmaşık bir yapı teşkil ettiği ve bunun yalnızca coğrafyaya bağlı olarak değerlendirilmemesi gerektiği ifade edilmiştir. Topluluğun bu Tebliğinde kırsal kalkınmaya yönelik 1) “ekonomik ve sosyal bütünleşmenin sağlanması”, 2) “tarım tekrar düzenlenirken kırsal ekonominin bir bütün olarak ele alınması” ve 3) “çevrenin ve doğal kaynakların korunması” şeklinde üç esas hedef belirlenmişti (Uzunpınar, 2008: 13).

Kırsal kalkınmaya yönelik, AB öncesi Avrupa Topluluğu döneminde Topluluk girişimi olarak 1991 yılında LEADER başlatılmıştır. Fransızca bir sözcük olan LEADER anlam olarak kırsal kalkınma ve ekonomi faaliyetleri arasındaki bağlantıları ifade etmektedir. Topluluğun “Ortak Tarım Politikası” (OTP) kapsamındaki yapısal politikaları zamanla çok boyutlu bir kırsal kalkınma politikasına dönüşmeye başlamıştır. 1 Kasım 1993’de yürürlüğe giren ve AB’yi kuran “Maastricht Antlaşması” ile sosyal ve ekonomik bütünleşme hedefleriyle ilgili 130/A maddesine “*kırsal bölgelerin durumunun iyileştirilmesi*” bölümü eklenmiş ve kırsal kalkınma politikasına hukuki dayanak sağlanmıştır. 1992 “MacSharry Reformları” kapsamında uygulamaya konan tarım alanlarının ormanlaştırılması, tarımsal çevre programı, erken emeklilik planı gibi girişimlerle kırsal alanları dengeli biçimde kalkındırma çabaları ve niyetleri sergilenmiştir. Tüm bunlar kırsal kalkınma politikasının oluşumunda çok önemli reformlardır (Ekeman, 1999: 58).

Kırsal kalkınma konusunda 1996’da İrlanda’nın Cork kentinde düzenlenen konferans sonrasında Cork Deklarasyonu yayımlanmıştır. Bu Deklarasyon, Maastricht Zirvesinde alınan çok önemli dönüşüm kararları neticesinde AT’den AB’ye geçişin ardından AB’nin daha sonraki dönemlerde belirleyeceği kırsal kalkınma politikası için önemli kaynaklardan birisini teşkil etmektedir. Bu Deklarasyonda vurgulanan hususlar sürdürülebilir kırsal kalkınma programlarının birbirleriyle uyum içerisinde olması, karar mekanizmasının ve politika uygulamalarının yerinden yönetimle gerçekleştirilmesi, kırsal alanlara yönelik katılımcı yaklaşımları çoğaltma, bu bölgelerde sürdürülebilir bir kalkınma için gerekli kapasitenin teşvikidir (Avrupa Birliği Katılım Ortaklığı Belgesi, 2000: 5).

25 Mart 1999’da Konsey tarafından kabul edilen ve tarımsal desteklemeye yenilikler getiren “Gündem 2000” reform anlaşmasıyla OTP’de ve yapısal fonlar içerisinde yer alan kırsal kalkınma politikalarının genişlemeye hazırlıklı, kolaylıkla

uygulanabilir, çevresel konulara entegre edilebilir ve AB tarımının rekabet edebilirliğini artırabilir olması gerektiği (Uzunpınar, 2008: 12) vurgulanmıştır.

2007–2013 döneminde kırsal kalkınma AB’de sadece OTP kapsamında değil de ayrı bütçelendirilmiş bir alan olarak ele alınmıştır. OTP’den ayrı olarak yapılan bu vurgu, kırsal kalkınma konusunda gelinen noktayı göstermektedir. Kırsal kalkınma ilk olarak bu dönemde “doğal kaynakların korunması ve yönetimi” başlığı altında AB’nin tarıma yaptığı doğrudan yardımlardan ayrı olarak değerlendirilmiştir (Diraor, 2008: 3). 2014–2020 arası dönemi kapsayan günümüzdeki AB Kırsal Kalkınma Politikası ise 1305/2013 sayılı “Konsey Tüzüğü” doğrultusunda şekillendirilmiştir. Bu tüzükle 2007–2013 kırsal kalkınma politikasının temel özellikleri korunurken kuralların basitleştirilmesi, kırsal kalkınma tedbirlerinin içeriğinin güçlendirilmesi, kırsal kalkınma için stratejik bir yaklaşım geliştirilmesi ve diğer yapısal fonların kırsal kalkınma politikasına bağlanması amaçlanmaktadır (Koç, 2016: 12).

Kırsal kalkınma kavramı AB’de uzun yıllar tarım politikalarının tamamlayıcı bir unsuru olarak değerlendirilmiştir. Oysa Avrupa Birliği’ne üye ülke topraklarının yaklaşık %80’i kırsal alandan oluşmaktadır ve Avrupa Birliği nüfusunun %17,5’i bu kırsal alanlarda yaşamını sürdürmektedir. Kırsal alanlarda kişi başı ortalama gelir, diğer yerleşim birimlerine göre daha düşüktür ve bu bölgelerin önemli bir bölümü birçok güçlükle karşı karşıyadır. Hizmet sektörü daha az gelişmiştir ve tarım ve ormancılık işletmelerinin bir kısmı halen rekabet edebilir bir yapıda değildir. Ekonomik ve toplumsal farklılıkların olduğu bu alanlarda, sürdürülebilir ormancılık ve tarım faaliyetleri için arazi kullanımı ve doğal kaynakların yönetimi oldukça önemlidir. AB için bu alanlar kırsal kalkınma politikasında hayati öneme sahip bir politika alanıdır. Bu nedenle kırsal kalkınma politikasının güçlendirilmesi AB’nin genel önceliği içinde yer almaktadır.

AB kırsal kalkınma politikasını OTP’ye çevresel hassasiyetleri yansıtmaya düşüncesi, bölgesel gelişme politikasıyla birlikte sosyal ve ekonomik bütünleşmenin artırılması gereği ve tarım sektörünü yeniden yapılandırma ihtiyacı olmak üzere üç farklı fakat ilintili endişe yönlendirmektedir. AB kırsal kalkınma politikaları bu endişeler çerçevesinde oluşturulurken, söz konusu politikaların oluşturulmasında etkili olan ilkeler; tarımın çok fonksiyonluluğu, kırsal mirasın korunması, istihdam sağlanması ve yeni gelir kaynakları yaratılması, yerinden yönetim ve yerel ve bölgesel yetkililerle ortaklık ve programların hazırlanma ve yönetilme sürecinde

şeffaflık, basitlik ve mevzuata kolay ulaşımır. AB'deki kırsal kalkınma politikalarıyla ulaşılmak istenen öncelikli hedefler ise kırsal mirasın ve çevrenin korunması, kırsal alanların rekabet gücünün artırılması ve orman ve tarım sektörünün güçlendirilmesidir (Çelik, 2005: 63).

AB kırsal kalkınma politikaları, genel anlamda kırsal alanlardaki nüfusun göçüne engel olmaya ve bu alanlarda yaşamlarını sürdüren toplulukların yaşam standartlarını yükseltmeye yöneliktir. Bu anlamda kırsal kalkınma AB'nin diğer politikalarıyla bağlantılı ve ana hedeflerin bir parçası konumundadır. AB kırsal alanlara yönelik doğrudan bir proje uygulamamakta, daha çok yerel yönetimlerden gelen plan ve projelere finansal destekte bulunmaktadır. AB'nin genel tarım politikası başlangıçta OTP'nin bir parçası olarak tarım sektörünün yapısal sorunlarına yönelik iken zamanla ürün ve hizmet üretimi ile birlikte kırsal alanların karşı karşıya kaldığı sorunları ve tarımın Birlik üzerindeki çok yönlü etkisini ön plana çıkaran bir politikaya evrilmiştir (Yıldız, 2009: 23).

Topluluğun (günümüzde AB'nin) kırsal kalkınma hedefleri kırsal kalkınmaya yönelik doğal kaynakların ve çevrenin korunması, kırsal ekonominin tarım tekrar düzenlenirken bir bütün olarak ele alınması ve ekonomik ve sosyal bütünleşmenin sağlanması şeklinde belirlenen hedeflerin üç tematik eksen ve bu eksenlerle ilişkili olmakla birlikte dördüncü eksen olarak kabul edilen LEADER yaklaşımıyla gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Bu eksenler şunlardır (Council Regulation, 2013):

- Rekabet edilebilirlik yönüyle ormancılık ve tarım sektörünü geliştirmek,
- Kırsal çevrenin ve arazi yönetiminin geliştirilmesi,
- Kırsal ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve bu alanlardaki yaşam kalitesinin iyileştirilmesi,
- Tabandan tavana yaklaşımı amaçlayan LEADER girişimlerinin yaygınlaştırılması ve yerel kalkınma kapasitesinin geliştirilmesi.

AB, 2014–2020 kırsal kalkınma politikasıyla, yukarıda da ifade edildiği üzere, tarımda rekabeti teşvik etmek, iklim ve doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimini sağlamak, ekonomilerde ve toplumlarda istihdam yaratma ve geliştirmeyi de içeren dengeli bir kırsal kalkınma hedeflenmiştir. Her kırsal kalkınma programı öncelikli müdahale alanını belirlemektedir. Bu kapsamda kırsal kalkınma önceliklerine ve odaklanılacak alanlara EAFRD Fonunun yanında ERDF, ESF, CF,

EMFF gibi çeşitli AB fonlarıyla ilave destek sağlanmaktadır (<http://enrd.ec.europa.eu>, 2012).

AB, kuruluş gayesi olarak kalkınma aşamalarını tamamlamış, toplumsal ve ekonomik açıdan dengeli, bölgenin barış içerisinde yaşamasını sağlayan, birbirinden farklı toplumsal ve ekonomik yapıdaki ülkeleri bir araya getirmeyi hedeflemektedir. AB zayıf ve güçlü ekonomilerin bir araya gelmesiyle kurulan ve ulusüstü özellikler de barındıran entegre bir topluluktur. Bu nedenle, AB ülkeleri arasında dengeli bir gelişmeyi sağlamak ancak telafi mekanizmalarının çalıştırılması ve dayanışma ilkesinin hayata geçirilmesiyle gerçekleştirilebilecektir.

Bazı devletler arasında oldukça belirgin olan farklılıkların ortadan kaldırılması adına AB tarafından zayıf olan bölgelere çeşitli yardımlar sağlanmaktadır. AB’de hem üye ülkeler hem de aday ve aday olmaya çalışan ülkeler arasındaki bu tarz farklılıklar AB’nin bölgesel kalkınmaya ilişkin bir siyaset anlayışına sahip olmasının temelini oluşturmaktadır. Bölgesel farklılıkların ortadan kaldırılarak refah düzeyinin uyumlaştırılması adına üyeler için “Yapısal Fonlar” ve “Uyum Fonları” kullanılırken aday ülkeler için de farklı kalkınma araçları kullanılmaktadır. AB, Aday ülkeler için bir dönem SAPARD, ISPA ve PHARE programlarını kullanmışsa (Uzunpınar, 2008: 18) da, 2007–2013 dönemi ve sonrası için IPA programını kullanmaktadır (Ulucan, 2007).

AB, katılım öncesi yardım kapsamında katılım öncesi mali yardım sağlamak amacıyla Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerine yönelik “Polonya ve Macaristan Ekonomik Yapılanma Programı (PHARE)”, “Tarım ve Kırsal Kalkınma Özel Katılım Programı (SAPARD)” ve “Katılım Öncesi Yapısal Araç (ISPA)” olmak üzere üç temel araç kullanmıştır (Dıraor, 2008: 224). Ayrıca birliktelik ve istikrar içerisinde Batı Balkan ülkelerinin Birliğe katılımını sağlamak için uygulamaya konulan CARDS Programı ile Helsinki Zirvesi sonrası aday ülke olarak kabul edilen Türkiye ve diğer yeni aday ülkeler için hazırlanan IPA -I ve IPA -II katılım öncesi diğer kalkınma araçlarıdır. Tablo 2’de AB tarafından katılım öncesinde sağlanan mali yardım programları ve bu yardımlardan faydalanan ülkeler gösterilmektedir.

Tablo 2. AB Katılım Öncesi Mali Yardım Programları Dağılımı

Program	Açıklama	Düzenleme Belgesi	Faydalancı Ülkeler
PHARE	Poland and Hungary: Assistance for Restructuring their Economies Programme	18.12.1989-3906/89 Konsey Tüzüğü	Macaristan, Polonya, Bulgaristan, Arnavutluk, Romanya, Estonya, Litvanya, Slovenya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Bosna Hersek, Makedonya
SAPARD	Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development	21.06.1999-1268/1999 Konsey Tüzüğü	Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya, Romanya, Slovakya, Slovenya, Hırvatistan
ISPA	Instrument for Structural Policies for Pre-Accession	21.06.1999-1267/1999 Konsey Tüzüğü	Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Litvanya, Letonya, Polonya, Romanya, Slovakya, Slovenya, Hırvatistan
CARDS	Community Assistance for Reconstruction, Development & Stabilization	05.12.2000-2666/2000 Konsey Tüzüğü	Arnavutluk, Bosna Hersek, Hırvatistan, Sırbistan, Makedonya
PFAPT	Pre-accession Financial Assistance Programme for Turkey	16.12.2001-2500/2001 Konsey Tüzüğü	Türkiye
IPA -I	Instrument for Pre-Accession Assistance -I	17.06.2006-1085/2006 Konsey Tüzüğü	Hırvatistan, Türkiye, Makedonya, Arnavutluk, Bosna Hersek, Karadağ, Sırbistan, İzlanda
IPA -II	Instrument for Pre-Accession Assistance -II	11.03.2014-231/2014 Konsey Tüzüğü	Arnavutluk, Bosna Hersek, İzlanda, Kosova, Karadağ, Sırbistan, Türkiye, Makedonya

Kaynak: Genç, 2015: 33.

IPA Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı olduğunu belirlemiştik. Ülkemiz AB'ye üyelik süreci devam ettiği için bu çerçevede yardım almaya devam ederken Hırvatistan'ın üye olmasıyla birlikte 2014 yılından itibaren bu ülke IPA fonları kapsamında çıkartılmıştır. Ayrıca IPA III 2021–2027 dönemi bu çalışmanın yazımı aşamasında başlamıştır. İlgili mevzuat çalışmaları düzenlemektedir. IPA III iyi yönetim kapsamında katılımcı sivil toplum konusunda AB müktesebatına tam uyumlaştırma konusu hedeflenmiştir.

1.3. Kırsal Kalkınma Literatürü

Kırsal kalkınma konusu bir ülkenin gelişmişliğine etki eden en önemli konulardan biridir. Bu nedenle akademik anlamda üzerinde fazlasıyla çalışılan konular arasında yer almaktadır. Türkiye'de bu konuda akademik düzeydeki çalışmaların 1980 sonrası süreçte yapıldığı görülmektedir. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı (YÖK) Ulusal Tez Merkezi tarafından üniversitelerde yapılan yüksek lisans, doktora, sanatta yeterlik çalışmalarını 1987 yılından itibaren araştırmacıların hizmetine sunmaktadır (Demirbulat ve Dinç, 2017: 21). YÖK Tez Merkezindeki lisansüstü tez arşivi incelendiğinde, kırsal kalkınma konulu ilk yüksek lisans tezini

Alpdoğan'ın (1989) “Kırsal Kalkınma Esasında Güneydoğu Anadolu Projesi'nin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Sonuçları” başlığıyla GAP üzerine yaptığı, doktora düzeyindeki ilk tezi ise Gülçubuk'un (1997) “Kırsal Kalkınma Çalışmalarında (TKV) Türkiye Kalkınma Vakfı'nın Yeri ve İşlevi (Bu Kuruluşun Uzunyayla Uygulaması)” başlığıyla kırsal kalkınmada vakıfların etkisi üzerine tamamladığı görülmektedir. İlk yüksek lisans teziyle ilk doktora tezi arasında sekiz yıl geçmiştir.

YÖK Ulusal Tez Merkezi verilerine göre 1989 yılından 2021 yılına kadar kırsal kalkınma konusunda 200'e yakın çalışma yapılmıştır. 2000 sonrası dönemde özellikle AB uyum süreciyle birlikte daha yoğun ve kırsal kalkınmanın hemen her alanına yönelik çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Türkiye'de kırsal kalkınma konulu lisansüstü tezlerinin 2000–2021 yıllarına göre dağılımı şöyledir: 2000 yılında kırsal kalkınmaya dair hiç tez tamamlanmamış, 2001 yılında 5, 2002 yılında 2, 2003 yılında 5, 2004 yılında 3, 2005 yılında 4, 2006 yılında 4, 2007 yılında 4, 2008 yılında 3, 2009 yılında 7, 2010 yılında 6, 2011 yılında 8, 2012 yılında 6, 2013 yılında 7, 2014 yılında 12, 2016 yılında 14, 2017 yılında 7, 2018 yılında 13, 2019 yılında ise tam 41, 2020 yılında 12 tez toplamda ise son 20 yılda (2000–2020) 163 tez tamamlanmıştır. Yapılan bu inceleme kırsal kalkınma konusunun son yıllarda daha fazla lisansüstü teze konu olduğunu göstermektedir. Kırsal kalkınma konulu bu lisansüstü tezlerde ağırlıklı olarak ele alınan konular bu tezde şöyle sınıflandırılmaktadır.

- Kırsal Kalkınma Politikalarının Etkilerini Konu Alan Çalışmalar,
- Kırsal Kalkınma Projelerini ve Hibelerini Konu Alan Çalışmalar,
- AB Uyum Süreci Gelişmeleri ve Kırsal Turizmi Konu Alan Çalışmalar,
- Kırsal Kalkınma Yaklaşım ve Modellerini Konu Alan Çalışmalar.

1.3.1. Kırsal Kalkınma Literatür Çalışmaları

Listelenen konu başlıkları paralelinde bu teze anlam kattığı düşünülen 2000 yılından günümüze kadar yapılan çalışmalar hakkında aşağıda kısa bilgiler verilmektedir. Türkiye'de kırsal kalkınma politikalarının etkilerini konu alan çalışmalar şu şekilde özetlenebilir:

Gürlük'ün (2001) “Dünyada ve Türkiye'de Kırsal Kalkınma Politikaları ve Sürdürülebilir Kalkınma” tezinin amacı, dünyada ve Türkiye'de kırsal kalkınma anlayışının ve sürdürülebilir kalkınma kavramının son yıllarda artan önemi ile

Türkiye'nin mevcut kırsal kalkınma projelerinde belirlediği stratejilerde yapması gereken değişiklikleri ortaya koymaktır.

Çolakoğlu'nun (2002) "Kırsal Kalkınma ve Köy-Kent Uygulamaları" başlıklı tezine göre, Türkiye'de Cumhuriyet'in kuruluşundan 2002 yılına kadar kırsal kalkınmayı sağlayacak ve mevcut sorunları ortadan kaldıracak bazı önlemler ve projeler, akademisyenlerden siyasi partilere kadar çok sayıda farklı çevre tarafından önerilmiştir. Bunlardan birisi olan Köy-Kent Projesi köy yaşamını daha uygar hale getirmeyi hedeflemektedir. Bu tezin amacı, sosyo-ekonomik kırsal sorunların arttığı, göçün ve çarpık kentleşmenin meydana geldiği Türkiye'de bu sorunlara Köy-Kent Projesinin bir çözüm olup olmayacağını irdelemektir.

Cengiz (2003) "Peyzaj Değerlerinin Korunmasına Yönelik Kırsal Kalkınma Modeli Üzerine Bir Araştırma: Seben İlçesi (Bolu) Alpağut Köyü Örneği" başlıklı tezinde sürdürülebilir kırsal kalkınma için alan kullanım planlarının önemini vurgulamaktadır. Araştırmada Seben İlçesi (Bolu) Alpağut Köyü'nün kırsal kalkınmasında alan kullanım alternatifleri değerlendirilmiştir. Örnek köy modeli yaklaşımıyla bu köyün doğal kaynakları ve sosyo-kültürel özelliklerinin gerekli kıldığı öncelikli alan kullanımları saptanmıştır. Etkili faktörler "Analitik Hiyerarşi Süreci" (AHS) yöntemine göre; kültürel faktörler, doğal faktörler, alan kullanım hedef ve politikaları olarak gruplandırılmıştır. Bu faktörlerin her birinin diğerine göre göreceli ağırlıkları (öz değerleri) uzmanların verdiği puanlamalarla hesaplanmıştır. Bu çalışmada öz değerler uygunluk katsayısı olarak değerlendirilmiştir. Elde edilen uygunluk değerleri ve uygunluk katsayıları Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) aracılığıyla sorgulanarak her bir kullanım için uygunluk haritaları oluşturulmuştur. AHS yöntemi sonucunda Alpağut Köyü'nde kırsal kalkınma için en uygun alan kullanım alternatifi rekreasyon ve turizm olarak saptanmıştır. İkinci uygun alan kullanımı tarla ve bahçe tarımı, üçüncü uygun alan kullanımı çayır-meradır.

Başbüyük'ün (2004) "Coğrafi Açından Türkiye'de Kırsal Kalkınma Sorunu" çalışmasının konusu, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren belirli aralıklarla siyasi kadrolar tarafından geliştirilen veya bir devlet politikası olarak işlerlik kazanan kırsal kalkınmadır. Türkiye'nin coğrafi şartlarında kırsal kalkınmanın yapılabilirliği güç olduğu kadar gereklidir. Çalışmada kırsallık kavramı, kırsal kalkınma, Türkiye ve başka bazı ülkelerde kırsal kalkınma çabaları, Türkiye'de kırsal kalkınmayla ilgili

sorunlar ve çözüm önerileri üzerinde durulmuş ve ayrıca yerel coğrafi değişkenlerin kırsal kalkınmadaki önemi vurgulanmıştır.

Çelik'in (2006) "Türkiye'de Kırsal Planlama Politikalarının Geliştirilmesi" tezinde kırsal alanlarda kalkınmanın sağlanması için kırsal planlamanın önemi vurgulanarak planlamanın oluşum süreci tanımlanmış, planlama strateji ve politikaları oluşturularak sonuç aşamasında Türkiye için bir kırsal planlama modeli önerilmiştir. Yapılan inceleme ve araştırmalar sayesinde, kırsal yapının güçlü-zayıf yanları ile fırsatları ve tehditleri belirlenmiştir. SWOT Analiz sonuçları baz alınarak, kırsal alanda yaşanan sorunların çözümüne yönelik, bütüncül, kırsal üretim ve yönetim açısından eşgüdümün sağlandığı, ülke kaynaklarının tasarruflu kullanımını amaçlayan bir kırsal planlama model önerisinde bulunulmuştur.

Özkan'ın (2007) "Türkiye'de Kırsal Kalkınma Politikaları ve Kırsal Turizm" tezinde Türkiye'de geliştirilen kırsal kalkınma politikaları ve uygulamaları değerlendirilmiş ve kırsal turizmin ülkemizde kırsal kalkınma için yararlanılabilecek bir araç olarak kullanılabilmesi amacıyla yönetsel ve mekânsal bir örgütlenme modeli önerilmiştir.

Sevinç'in (2008) "Türkiye'de Kırsal Yapı ve Kırsal Kalkınma Politikaları" başlıklı çalışmada Türkiye'nin çeşitli kırsal kalkınma deneyimlerinden söz edilmiş ve kırsal kalkınmada çeşitli ülkelerdeki yeni uygulamalarla paralel olarak geleceğe dönük kırsal kalkınma stratejileri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Kuzulu'nun (2009) "Türkiye'de Kırsal Kalkınma Politikaları ve Afyonkarahisar İli İhsaniye İlçesi Üzerine Bir Alan Araştırması" başlıklı çalışmada kırsal kalkınma konusu işlendikten sonra belirtilen varsayımlar doğrultusunda İhsaniye ilçesinin mevcut durumu incelenmiş, daha sonra tüm köylerde hane reisleriyle sosyo-ekonomik durumlarını araştırmak üzere anket çalışması yapılmıştır. Ayrıca İhsaniye ilçesinin mevcut durumunun analizi yapılmış, ilçenin sorunları ile bu sorunların tespiti ve çözüm önerileri SWOT (GZFT) analizi tekniğiyle değerlendirilmiştir.

Kayıkçı (2009) "Türkiye'de Kırsal Alan Yönetimi" başlıklı doktora tezinde Türkiye'de kırsal alan yönetiminin ve kırsal kalkınma politikalarının gelişim seyrini ele almaktadır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de, özellikle 2000'li yıllar sonrası, kırsal alan yönetiminde ve kırsal kalkınma politikasında yaşanan değişimi ve

değişimin kaynağını ortaya koymaktır. Bu amacı gerçekleştirebilmek için, Avrupa Birliği'nin (AB) kırsal kalkınma politikasının yasal/yönetmelere ile Türkiye'nin yasal/yönetmelere karşılaştırılmıştır. 1960'lı yıllardan itibaren kırsal kalkınmanın alansal bir yaklaşımla gerçekleştirilmesine yönelik yöntemler uygulandığı söylenebilir. Bu yöntemler, toplum kalkınması, köykent, merkez-köy ve bütünleşik kırsal kalkınma projeleridir. 1980'li yıllar, devletin bir yandan kırsal alanın hâlen en önemli geçim kaynağı olan tarım sektöründen çekilmesiyle kırsal kalkınmanın gündemden düştüğü yıllar olmuştur. AB'ye uyumun bir gereği olarak, kırsal kalkınma konusunun tekrar gündeme geldiği 2001 yılından itibaren, AB kırsal kalkınma politikası politika transferi yoluyla Türkiye'de belirleyici hale gelmiştir. Böylelikle Türkiye'de artık 1960'lı yıllarda uygulanan politikalarından farklı bir kırsal kalkınma politikası geliştirilmektedir. Bu yeni politika ve bu doğrultuda oluşturulan yeni yönetmelere yapının unsurları, Türkiye'de kırsal alan yönetiminin kırsal alan yönetimine dönüştüğünü ortaya koymaktadır.

Köksal'ın (2010) "Kırsal Kalkınma Politikaları ve Türkiye Açısından Analiz" başlıklı tezinde, kırsal kalkınma politikalarının neler olduğu ve Türkiye uygulamalarında yaşanan sorunlar ve bu sorunlara farklı bir bakış açısı önermek amaçlanmıştır. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren Türkiye uygulamaları değerlendirilerek, gerçekleştirilen yasal düzenlemeler, idari planlamalar, projeler ve kalkınma modelleri bütün uğraşlara rağmen istenilen kırsal dönüşümü sağlamaya yetmemiştir. Bu dönemde Türkiye'nin kırsal kalkınmaya yönelik etkin, sürekli, sürdürülebilir ve sonucu gözlenebilir uygulamaları ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Avrupa Birliği katılım sürecinde uygulanan politikalar hakkında bilgiler verilmiş ve Türkiye'de uygulanacak olan planlar hakkında görüşlerde yer almıştır. Bu süreçte planların işleyişi, uygulaması ve kurumsal oluşumuna ilişkin çalışmalara ve önerilere de yer verilmiştir.

Doğan'ın (2011) "Kalkınmada Yeni Bir Sosyal Politika Anlayışı Olarak Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projeleri: Adana Kırsal Kalkınma Örneği" başlıklı tezinde, yeni bir sosyal politika anlayışı olarak değerlendirilen kurumsal sosyal sorumluluk projelerinin sivil toplum örgütleri ve özel sektör tarafından giderek daha fazla üstleniliyor olması sürecinin ve kalkınmada yeni bir politika aracı olarak sunulmasının kuramsal gerekçelerini değerlendirmektedir. Bu araştırmada saha çalışmasının bulguları yardımıyla bu olgunun bir politika aracı olarak kabulünün

gerçekçiliğini tartışmak da amaçlanmıştır. Öncelikli olarak, değişen sosyal politika algısı küreselleşme ve ulus-devlet çerçevesinde değerlendirilmiş, sonraki bölümlerde ise bu değişimin daha rahat örneklenebilmesi açısından, “Adana Kırsal Kalkınma Projesi” incelenmiş ve yapılan araştırmanın sonuçları bu bağlamda yorumlanmıştır.

Kaldırım’ın (2012) “Türkiye’de Kırsal Kalkınma Politikaları: Yerel Yönetimlere Katkısı Kapsamında KÖYDES Projesi” çalışmasında amaçlanan kırsal alanlara yönelik politikaların Cumhuriyetin kurulmasından bu yana geçirdiği dönüşümleri inceleyerek yaşanan değişimleri analiz etmektir. Özellikle, 1980 sonrası merkezi yönetimlerin yetkilerini yerel yönetimlere devretmesi, kırsal alanların yönetimini de etkilemiştir. Kaldırım’ın bu tezinde kırsal alanlara yönelik politikaların değişimini göstermek açısından KÖYDES Projesi de derinlemesine inceleme kapsamına alınmıştır. Çalışmaya göre, Türkiye’de kırsal kalkınma politikalarının hem kırsal alanlardaki nüfus yoğunluğunun azalması kapsamında hem de yeni liberal politikaların etkileri yönünde önemli değişimler gösterdiği söylenebilir.

Dinçarslan (2012) “Türkiye’de Kırsal Kalkınma Politikaları ve Uygulamalar” başlıklı çalışmasında, Türkiye’de kırsal kalkınma anlayışını ve sürdürülebilir kalkınma kavramı bağlamında Türkiye’nin kırsal kalkınmanın sağlanmasına yönelik olarak belirlediği strateji, politikaları ve uygulanan projeleri tarihsel bir yapı içinde incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, kalkınma, ekonomik büyüme kırsal kalkınma kavramı açıklandıktan sonra Türkiye’de kırsal ve tarımsal alan ile kırsal kalkınma faaliyetleri gibi konular ele alınmıştır.

Çil’in (2014) “Kırsal Kalkınma Politikalarının Adıyaman Kırsalına Olan Etkisinin Tütün Tarımı Üzerinden Değerlendirilmesi” başlıklı tezinin amacı, Türkiye’de kırsal kalkınma kavramını geçmişten günümüze incelemek ve kırsal kalkınma politikalarının, üst ölçekli kararlarla uygulama ölçeği arasındaki farklılıkları, benzerlikleri ortaya koymak ve gelecekte izlenmesi gereken politikalarda dikkat edilmesi gereken konularda öneriler geliştirmektir. Çalışmanın sonunda kırsal kalkınma politikaları tütün üzerinden değerlendirilerek; Türkiye’deki tütün tarımının uluslararası politikalardan etkilendiği bunun sonucunda Türkiye’de alınan ulusal kararların yereldeki tütün tarımı ile geçimini sağlayan Adıyaman kırsalına birçok olumsuz etkileri olduğu görülmüştür. Yerelden tamamen bağımsız olarak alınan üst ölçekli kararların Adıyaman ili örnek alanında ilin kırsalına olumlu bir etki yaratmadığı aksine olumsuz etkiler yarattığı ortaya çıkmıştır.

Çelik'in (2015) "Yoksullukla Mücadelede Kırsal Kalkınma Politikalarının Etkinliği: Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Örneği" başlıklı çalışmada ekonomik ve sosyal boyutlu gelişmelere paralel olarak ortaya çıkan yoksulluk, yoksullukla mücadele, kırsal kalkınma ve Türkiye'deki kırsal kalkınma politikalarının yoksulluk üzerindeki etkisinin incelenmesi bu çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Tezde yoksulluğun tanımı, türleri ve nedenlerine, kırsal kalkınma ve kırsal kalkınma yaklaşımlarına, Türkiye'de kırsal kalkınma ve yoksulluk profiline ve Güneydoğu Anadolu Projesi'nin bölge yoksulluğuna etkisi analiz edilmiştir.

Ahlatcı'nın (2015) "Kırsal Kalkınma Politikalarında Beşeri Sermaye Sorunu: Konya Örneği" başlıklı çalışmasında bahsedilen dönüşüm etkisinde, kalkınma politikalarında kırsal alanlarda beşeri sermaye vurgusuyla Konya ilçeleri özelinde değişen nüfus yapısı arasındaki ilişki irdelenmiştir.

Duran'ın (2016) "Üreticilerin Bürokrasi Bilgileri ve Kırsal Kalkınma Açısından Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme: Tokat İli Örneği" başlıklı çalışmasında kırsal alan insanları için bürokrasinin ne ölçüde zorlayıcı olduğu üzerine bir değerlendirme yapılmıştır. Çalışma neticesinde bürokrasinin, kırsal alan insanlarını zorlayıcı bir mekanizma olduğu görülmüştür. Bürokratik işlem süreçlerinin, üreticilerin sosyal ve ekonomik hayatlarında etkileri ortaya konmuş, bürokrasiyle ilgili bilgi ve beceri düzeyinde ve bu kavramın üreticilere ne ifade ettiğinde, sosyal hareketlilik, medya takip alışkanlığı gibi faktörlerin etkili olduğu anlaşılmıştır.

Akboğa (2016) "Kırsal Kalkınmada Seracılığın ve Jeotermal Kaynakların Rolü: Ağrı İli Diyadin İlçesi Örneği" başlıklı çalışmada Ağrı İli Diyadin İlçesi'nde önemli bir turizm ve ekonomi kaynağı olan jeotermal kaynakların durumu ve etkileri üzerinde durmuştur. Akboğa (2016) Türkiye'deki diğer örnekleri de göz önünde bulundurarak jeotermal kaynakların seracılıkta kullanımı, bunun ilçenin ve ilin kırsal kalkınması bağlamında etkilerini irdelenmiştir.

Kaplan'ın (2017) "Cumhuriyet Dönemi'nde Kırsal Kalkınma Politikaları Örnek Bir Model: Köy Enstitüleri" başlıklı çalışmada kırsal gelişim ve kırsal kalkınma politikaları 1929'dan 1950'ye, 1950 ile 1960 yılları arası, 1960 ile 1980 arası, 1980 sonrası ve 2000 yılından günümüze olmak üzere beş temel evre

gözetilerek incelenmiştir. Türkiye'nin tarım politikalarındaki değişim örnek bir model olan köy enstitüleri üzerinden anlatılmıştır.

Gültekin'in (2018) "Burdur ili Gölhisar İlçesinde Seracılık Sektörü Dinamikleri ve Üretici Perspektifinden Kırsal Kalkınma Boyutu" başlıklı çalışmasının temel amacı; Gölhisar ilçesindeki sera işletmecilerinin demografik yapısını, seraların yapısal özelliklerini, üreticilerin yetiştiricilikle ilgili bilgilerini, üretim alanını ve üretim miktarını aynı zamanda sektörde yaşanan sorunları ve bu sorunların çözümlerini belirlemektir. Bu kapsamda tezde Gölhisar ilçesinde bulunan seraların mevcut üretim durumu incelenmiştir. Gültekin (2018) yapılandırılmış mülakat tekniğinden elde edilen sonuçlardan hareketle önerilerde bulunmuştur.

Bidav'ın (2018) "Kırsal Kalkınma Açısından Tunceli'nin Coğrafi Çevre Potansiyelinin Değerlendirilmesi" başlıklı çalışmada Tunceli'de köylerin genel durumu, köylerde yaşayan halkın sosyo-ekonomik yapısı, yaşadıkları köylerin sorunları ve çözümleri hakkındaki önerileri, kırsal kalkınmayla ilgili bilgi sahibi olup olmadıkları, kadınların aile içerisindeki statüleri ve kırsal kalkınma çalışmalarına katılımları hakkında bulgular ortaya çıkarılmıştır. Çalışmanın sonucunda, Tunceli'nin kırsal alanlarında çıkan sosyo-ekonomik sorunlar ve çözümler, kırsal kalkınmaya yönelik potansiyel ve öneriler köylerde yaşayan halkın da katılımı sağlanarak ortaya konmuştur.

Yüksel'in (2019) "Kırsal Kalkınma Bağlamında Sosyal Hizmet: Samsun Vezirköprü Örneği" başlıklı çalışmada kırsal alanlardaki dezavantajlılık durumları ve sorun tanımlamalarının, kırsal alanda yaşayanlar tarafından çeşitli değişkenler üzerinden ortaya konulması ve sosyal kalkınma yaklaşımı etrafında kırsal alanlara hizmet veren kurumların bu süreçteki rolleri ve uygulamalarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Aydın (2019) "6360 Sayılı Kanun Sonrası Büyükşehir Belediyelerinde Yerel Hizmetlerin Kırsal Kalkınmaya Etkilerinin Analizi: Manisa Salihli Örneği" başlıklı tezinde 6360 sayılı Kanun sonrası büyükşehir belediyelerinde yerel hizmetlerin kırsal kalkınmaya etkilerinin Salihli ilçesi örneğinde ne yönde ilerlediğini incelemiştir.

Acar'ın (2019) "Tarım Politikaları Çerçevesinde Kırsal Kalkınma Kavramı ve Kırsal Yoksulluğun Önlenmesi: Türkiye Örneği" başlıklı eserinde tarım politikaları kapsamında Cumhuriyetin ilanından itibaren uygulanan bölgesel ve ulusal

politikalar, uluslararası kuruluşların üye ve aday ülkelerde uyguladıkları politikalar ele alınmıştır. Bu eserde ayrıca kırsal yoksulluk ve kırsal kalkınma kavramlarının tanımlanması, uluslararası kuruluşların ve Türkiye'nin kırsal kalkınma amaçlı uyguladığı politikalar ve verimli politika önerileri gösterilmeye çalışılmıştır.

Ahlatcı (2015) tarafından yapılan “Kırsal Kalkınma Politikalarında Beşeri Sermaye Sorunu: Konya Örneği” başlıklı çalışmada bahsedilen dönüşüm etkisinde, kalkınma politikalarında kırsal alanlarda beşeri sermaye vurgusu ile Konya ilçeleri özelinde değişen nüfus yapısı arasındaki ilişki irdelenmiştir.

Bu konuda yapılan diğer çalışmalar şunlardır: Kentmen (2001); Şahin (2002); Sarıoğlu (2003); Güney (2003); Hopur (2004); Harputlu (2005); Dinç (2005); Beşen (2006); Çakar (2007); Taşğın (2009); Özsan (2011); Albeni (2011); Davaslıgil (2011); Yüksel (2012); Çiçek (2012); Şahin (2012); Bulut (2013); Yıldırım (2013); Ünal (2014); Çelik (2015); Tunçbilek (2015); Yaşlak (2016); Başaran (2016); Gökalp (2016); Şenol (2017); Nazik (2017); Coşkun (2018); Aksu (2018); Şahin (2018); Özgür (2019); Tokur (2019); Avşar (2019); Topbaş (2019); Şener (2019); Kaya (2020).

Türkiye’de 2000 sonrası kırsal kalkınma projeleri ve hibelerine odaklanan çalışmalar, özellikle lisansüstü tezler, aşağıda kısaca tanıtılmakta ve özetlenmektedir.

Şerefoğlu'nun (2003) “Türkiye’de Kırsal Kalkınma Planlaması: Erzurum İli Örneği” başlıklı çalışmasının amacı; Türkiye’de geçmişte yapılmış ve halen devam etmekte olan kırsal kalkınma projelerinin ve beş yıllık kalkınma planlarını incelemek ve uygulanan kırsal kalkınma projelerinin eksik yönlerinin belirlenip gelecekte uygulanacak yeni projelere ışık tutmak ile Erzurum ilinde kırsal alana yönelik çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarının çalışmalarını değerlendirmek ve bu aksaklıkların giderilmesi için gerekli hususları ortaya koymaktır. Bu çalışmada, Türkiye, Avrupa Birliği ve diğer bazı gelişmekte olan ülkelerdeki kırsal alana yönelik kalkınma planları irdelenmiş ve Erzurum’daki kırsal alana dair tarım kuruluşlarının araştırmaları ve projeleri çeşitli yönlerden incelenmiştir. Çalışmaya göre, Türkiye’de 2003 yılına kadar uygulanan kırsal kalkınma projelerinin başarısı düşük seviyededir. Bu çalışmalarla, bölge dışına olan göçlerin azaltılması hedeflenmiştir; ancak yerel halkın istek, gereksinim ve katılımı dikkate alınmayınca bölge dışı göçler sürmüştür.

Berk'in (2004) "Kırsal Kalkınma Projelerinin Kırsal Alan Üzerine Ekonomik Etkileri: Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi Örneği" başlıklı tezinde, Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi kapsamında, tarım işletmelerinin 2001–2002 üretim yılı ekonomik yapıları ve ekonomik faaliyet sonuçları incelenmiş ve bu kırsal kalkınma Projesinin uygulandığı yörede bulunan tarım işletmeleri üzerinde ekonomik etkilerin ortaya konması amaçlanmıştır. İncelenen işletmelerde, üreticilerin, Projenin amaçlarından ve faaliyetlerden yeterince haberdar olmadıkları ve üreticilerin Projenin çeşitli aşamalarına (planlama, uygulama, kontrol) aktif olarak katılmadıkları gözlemlenmiştir. Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi, altyapı (yol, içme suyu, sulama çalışmaları) çalışmalarında kısmen başarılı olurken, diğer faaliyetlerde bu başarıyı yakalayamamıştır. Proje çeşitli faaliyetlerde (hayvancılık, ormancılık, kadınlara yönelik programlar, ek gelir kaynakları yaratmak, vb.) beklentileri karşılayamamıştır.

Yeşilçimen'in (2005) "Dünyada ve Türkiye'de Mikro Finans Kuruluşları: Kırsal Kalkınma ve Yoksullukla Mücadeledeki Rolü" başlıklı tezinin amacı, mikro finans sisteminin Dünya'da ve Türkiye'de yoksullukla mücadele için (özellikle kırsal bölgelerde) etkin bir araç olup olamayacağını değerlendirmektir. Bu çalışmada uluslararası literatür gözden geçirilerek mikro finansın kırsal kalkınma ve yoksullukla mücadeledeki önemi irdelenmiştir. Çalışmada Dünya'da başarılı mikro finans kurumlarının faaliyetleri ve faaliyetlerinin sonuçları değerlendirilmiştir. Mikro finans kurumları Türkiye'de henüz kurulmamış olmasından dolayı çalışmada Türkiye'de mikro finans benzeri faaliyetler ve bunların sonuçları ele alınmaktadır. Çalışmada, sayıları gittikçe artan mikro finans kurumlarının kırsal kalkınma ve yoksullukla mücadelede önemli bir araç olduğu ve Türkiye'de de mikro finans benzeri faaliyetlerin başarıyla yürütülebileceği sonucuna varılmıştır.

Köprülü'nün (2006) "TKV Gümüşhacıköy Kırsal Kalkınma Projesi'nin Çiftçiler Üzerindeki Etkilerinin Sürdürülebilirliğinin Saptanması" başlıklı tezinin temel amacı Türkiye Kalkınma Vakfı (TKV) Gümüşhacıköy Kırsal Kalkınma Projesi'nin hedef kitle olarak seçtiği üreticiler ve girişimciler üzerindeki etkilerinin sürdürülebilirliğinin saptanmasıdır. Araştırmada proje kapsamında olan 8 köyle birlikte karşılaştırma yapılabilmesi için Proje kapsamında olmayan 9 köy incelenmiştir. Buradan hareketle Projenin üreticiler ve girişimciler üzerindeki etkilerinin sürdürülebilirliği ve proje kapsamında ve kapsam dışında bulunan köyler arasındaki etkileşim düzeyi araştırılmıştır. Araştırmaya göre üreticilerin yaklaşık

%65'i Proje faaliyetlerini sürdürme eğilimindedirler. Yaş, tarım dışı iş ve sosyal güvenlik durumu gibi faktörler Proje faaliyetlerinin sürdürülebilirliği üzerinde etkili iken; eğitim, enformasyon skorları, ekilen ve dikilen ürün sayısı ve arazi büyüklüğü değişkenleri ise etkili değildir.

Abasov'un (2008) "Kırsal Kalkınmanın Finansmanı: Tarımsal İşletmelerin Finansman Sorunları ve Çözüm Önerileri" başlıklı tezinde tarım sektörünün çıkarlarını korumak ve mevcut piyasa ekonomisinde kuvvetli bir finans örgütüyle rekabet ortamının ihtiyaçlarına cevap verilebilmek için kooperatif örgütleri temelinde oluşturulacak bir kooperatifler bankası modeli irdelenmiştir. Benzer çalışmalardan farklı olarak oluşturulan modelin güncel finansal gelişmeler ve çağdaş fonlama yöntemleri ışığında geniş bir analizi yapılarak tarım sektöründe faaliyet gösteren özel sermaye odaklarına göre tarım sektörü bazında bankacılık faaliyetleri açısından avantajlı konumda bulunduğu iddia edilmiştir.

Beycan'ın (2009) "Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı ve Bu Çerçeve de Proje Uygulama Örneği" başlıklı tezinde kırsal kalkınma kavramı ve Türkiye'deki Kırsal Kalkınma Politikalarına değinilerek, Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı kapsamında proje hazırlama ve değerlendirme kriterleri incelenmiş ve bu doğrultuda örnek bir proje uygulaması yapılmıştır. Böylelikle Avrupa Birliği'ne giriş sürecinde kırsal alanların kalkındırılmasında uygulanacak projeler için bir hazırlama rehberi ortaya konmuştur.

Gümgüm'ün (2010) "Türkiye'de Kırsal Kalkınma Politikaları ve KÖYDES Projesi Uygulaması" tezinde, Türkiye'de kırsal alan, Osmanlı Devleti'nin son döneminde ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra iki ana dönemde irdelenmiş ve kırsal alanların gelişmesi için ortaya konan politikalar ve uygulamalar incelenmiştir. Daha sonra KÖYDES Projesi genel olarak anlatılmış ve Ankara uygulaması, karşılaştırma suretiyle ortaya konmuştur. Sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda kırsal alanların geliştirilmesi için Türkiye'de çeşitli proje, politika ve yaklaşımlar gündeme gelse de, bu proje, politika ve yaklaşımlar sürdürülememiştir.

Alagözoğlu'nun (2010) "Türkiye'deki Entegre Kırsal Kalkınma Projelerinin Sosyal Kalkınma Boyutu: Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi" başlıklı tezinde Türkiye'nin geri kalmış bölgesi olan Doğu Anadolu Bölgesinde ilk uygulanan entegre kırsal kalkınma projesinin (Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi)

ekonomik ve sosyal sonuçları incelenmekte ve kalkınmanın ekonomik ve sosyal olmak üzere bütüncül bir süreç olduğu vurgulanmaktadır. Tezde kırsal kalkınma ve entegre kırsal kalkınmadaki sosyal boyuta yönelik literatür taraması yapılmış, kırsal kalkınma çalışmalarının sosyal kalkınma boyutunu analiz etmeye yönelik kullanılabilir değişkenler tespit edilmiştir. Türkiye’deki kırsal yapı ve kırsala yönelik kalkınma çalışmaları araştırılmıştır.

Tetik’in (2011) “Tarımsal KOBİ’lerin Kırsal Kalkınmadaki rolü (Tokat Merkez ve Niksar İlçeleri Örneği)” başlıklı tezinde Tokat Merkez ve Niksar ilçelerindeki tarımsal KOBİ’lerin kırsal kalkınmadaki rolleri belirlenmeye çalışılmıştır. Veriler KOBİ ve üreticilerle anket yapılarak oluşturulmuştur. Tarımsal ürün işleyen toplam 15 işletmeyle görüşülmüş ve buna bağlı olarak seçilen 20 köyde salkım örnekleme yöntemiyle her köyden ikişer kişi seçilerek toplam 40 üreticiyle anket yapılmıştır. Bu araştırmaya göre bölgedeki işletmelerin çiftçiyle daha yakın iletişimde olmaları, tarım sanayi entegrasyonunun daha etkin sağlanması, bölgede tarım ve hayvancılığa gereken önemin verilmesi, üreticilerin bilinç düzeylerinin artırılması için KOBİ’lerin eğitim çalışmaları yapması ve genç yaşta büyük şehirlere göçün engellenmesi gerekmektedir.

İçen’in (2012) “Türkiye’deki Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Kırsal Kalkınmadaki Rolü: İzmir Kalkınma Ajansı Örneği” başlıklı tezinin amacı Ege Bölgesinde kurulan İzmir Kalkınma Ajansı’nın kırsal kalkınmaya 2009 yılında verdiği mali destek programı çerçevesinde işletmelerde ve bölgede meydana gelen değişimi tespit ederek İZKA’nın kırsal kalkınmadaki rolünü ortaya koymaktır.

Örs’ün (2013) “Konya ili Mevlana Kalkınma Ajansı Kırsal Kalkınma Desteklerinin Değerlendirilmesi” başlıklı tezinin amacı Kırsal Kalkınma Yatırım Programlarının uygulanmasında etkinliği artırmaya yardımcı olacak tedbirleri belirlemektir. Bu amaçla Mevlana Kalkınma Ajansının Kırsal Kalkınma Mali Destek Programından destek alan proje sahiplerine kapsamlı bir anket uygulamak suretiyle Programın uygulanmasında yaşanan sorunlar tespit edilmiş, Programın başarısı planlanan beklentiler doğrultusunda gözden geçirilerek gelecekte benzer çalışmalara kaynak teşkil edebilecek öneriler geliştirilmiştir. Sonuçta proje sahiplerinin en önemli kaygılarının proje seçim aşamasında adil davranılıp davranılmadığı hususu olduğu proje seçimlerinde şeffaflık, hesap verilebilirlik ve adil davranma ilkelerinin uygulanması gerektiği değerlendirilmiştir.

Demirbük'ün (2013) “Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programının Değerlendirilmesi; Sivas İli Örneği” başlıklı tezi Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığınca uygulanan Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programına (KKYDP) odaklanmıştır. Tezde, bu Programın 2006–2010 dönemindeki değerlendirilmiştir. Çalışmada, KKYD Programının amaçları ve sonuçları karşılaştırılmış ve uygulama aşamasında il proje yürütme birimi ve yüklenicilerin yaşadıkları sorunlar ortaya konmuştur. Veriler Sivas ilinde 2006–2010 döneminde Programdan yararlanan 172 yatırımcıyla yapılan anketlerden sağlanmıştır. Bulgular Programın yatırımcıların rekabet gücünü olumlu etkilediğini, yatırımcıların gelirlerinin artması ve iş yüklerinin azaldığını göstermektedir. Ayrıca yatırımcıların %50'den fazlasının işletmelerini büyütmeyi düşündükleri tespit edilmiş; yükleniciler ve program yürütücüleriyle görüşmelerde elde edilen sonuçlar değerlendirilmiştir.

Altuntop'un (2014) “Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP) Kapsamında Uygulanan Makine Ekipman Alımlarının Desteklenmesi Programı (MEADP) Uygulama Sonuçlarının Değerlendirilmesi: Mersin İli Örneği” başlıklı tezinin amacı; 2007–2010 yılları arasında KKYDP çerçevesinde yürütülen MEADP'in uygulama sonuçlarını ve başarı durumunu değerlendirmek, varsa aksaklıkları, yetersizlikleri ve yapılması gerekenleri belirlemektir. MEADP'in sürdürülebilirliği ve tarım makineleri imalat sanayi üzerindeki etkileri özelde Mersin ili ele alınarak incelenmiştir. Bu amaçla üreticilere uygulanan anketlerin değerlendirilmesi sonrasında elde edilen sonuçlar genelde 2007–2010 yılları arasında uygulanan MEADP'in başarılı olarak devam ettiği ve hedefine ulaştığını gösterir niteliktedir. Tarım makineleri imalatçılarına uygulanan anketlerin değerlendirilmesi sonrasında KKYDP kapsamında sağlanan makine ve ekipman desteklerinin tarım makineleri imalat sanayinde olumlu etkileri olduğu, %100'ün üzerinde bir istihdam artışı sağladığı, elde edilen gelirler, üretim alanları ve kapasitelerinde önemli artışlara gidildiği ve teknoloji yenilenmesine olanak sağladığı sonuçlarına varılmıştır.

Demir (2015) “Kırsal Kalkınma Amaçlı Hibe Projelerinin Değerlendirilmesi: TR83 Bölgesi Örneği” başlıklı tezinde kırsal alanlarda alternatif gelir getirici faaliyetlerin geliştirilmesi, genç istihdamı ve kadın girişimciliğini hedefleyen projelerin derinlemesine analizini yaparak program ve projelerle ilgili uygulayıcılara, karar alıcılara ve araştırmacılara faydalı olmak amaçlanmıştır. Araştırmada, 2012–2013 yılları arasında Çorum, Samsun ve Tokat illerinin kırsal alanlarında uygulanan

dört adet küçük ölçekli hibe projesinin tasarım, uygulama ve uygulama sonrası süreçleri örnek olay tekniğiyle analiz edilmiştir. Araştırmaya göre projeler kısa vadede sosyal bir devinim yaratsa da, mevcut müdahale mantığının kırsal alanlarda gelir ve istihdam olanakları oluşturma konusunda gerçekçi olmadığı ve yetersiz kaldığı söylenebilir.

Maslak'ın (2016) "Türkiye'de Kırsal Kalkınma Politikaları Çerçevesinde KÖYDES Projesi" başlıklı tezinde Türkiye'de kırsal kalkınma politikaları çerçevesinde KÖYDES Projesi değerlendirilmiş ve projenin kırsal kalkınma anlamında verimliliği ve sonuçlarının ortaya konması amaçlanmıştır. Ayrıca çalışmada diğer kalkınma projeleri açısından karşılaştırmalı bir yöntem benimsenmiş ve KÖYDES Projesinin ayırt edici özellikleri sayısal veriler ışığında tablolar yardımıyla açıklanmıştır.

Uz'un (2017) "Köylerin Alt Yapısını Destekleme (KÖYDES) Projesi ve KÖYDES Projelerinin Kırsal Kalkınmaya Olan Katkıları" başlıklı çalışmasında 2005 yılında başlatılan ve kırsal kalkınmanın sağlanmasına yönelik önemli projelerden olan KÖYDES Projesinin tanımı, kapsamı, amaçları, gelişimi kendinden önce yapılan kırsal kalkınma alanındaki çalışmalar ile arasındaki farklar, olumlu ve olumsuz sonuçları üzerinde durulmuştur.

Sevinç'in (2018) "Süt Sığırcılığı Desteği Alan Kooperatif İşletmelerinin Örgütlenmeye ve Kırsal Kalkınmaya Etkisi: Şanlıurfa İli KAS-DEP Örneği" başlıklı tezi Şanlıurfa kırsalında yoksulluk ve yoksunluğun giderilmesi amacıyla uygulanan Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi'nin (KAS-DEP) sosyo-kültürel, ekonomik ve örgütlenme üzerindeki etkilerini ölçmek amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmada "*devlet tarafından sağlanan desteğin yalnızca başlangıçta mevcut olup uygulama sürecinde gerek teknik gerekse girdi sağlanması açısından yetersiz olduğu*" tespit edilmiştir. Dolayısıyla KAS-DEP uygulaması yoluyla Şanlıurfa kırsalında ekonomik, sosyo-kültürel ve kırsal kalkınma alanlarında katkı sağlanamamış, istenilen düzeyde olumlu gelişmeler yaşanmamıştır.

Yılmaz (2019) "Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamındaki Genç Çiftçi Ruminant Hayvancılık Projelerinin Verimliliğinin Araştırılması" başlıklı tezinde Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen Genç Çiftçi Projesi uygulamasını Hatay ölçeğinde değerlendirmiştir. Projede yetiştiricilere istedikleri

verimde hayvan dağıtılmadığı, yetiştiricilerinin eğitim seviyelerinin düşük olduğu, maddi durumu yetersiz olan yetiştiricilerin proje yararlanıcısı olarak seçilmiş olmaları nedeniyle hayvanların bakımında sorunlar olduğu, bu nedenle istenilen verimlerin sağlanamadığı, özellikle büyükbaş hayvanlarda üreme problemleri bulunduğu ifade edilmiştir. Belirlenen bu aksaklıklara rağmen proje yararlanıcıları, genellikle hayvancılık yapmaktan memnun olduklarını ve bu işi sürdürmek istediklerini belirtmişlerdir.

Gülhan'ın (2019) "Türkiye'de Kırsal Kalkınma Alanında Uygulanan Yatırım Projeleri: Ankara Kahramankazan ve Güdül Üzerine Bir Araştırma" başlıklı tezinde kırsal kalkınmanın ekonomik gelişim açısından önemi, amaçları, kırsal kalkınmada uygulanan yatırım projeleriyle verilen destekler ve bu projelerin işleyişi Ankara ili içerisinde yer alan Kahramankazan ve Güdül ilçeleri SWOT / GZFT analizi uygulanarak incelenmiştir.

Doğan'ın (2016) "Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı Kapsamında Kiraz İşletmelerinin Yatırımlardan Yararlanma Düzeyi ve İşletmelerin Yatırım Eğilimlerinin Belirlenmesi: Kemalpaşa İlçesi Örneği" başlıklı tezinde İzmir İli Kemalpaşa ilçesinde kiraz üretimi yapan işletmelerin Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programının (KKYDP) alt programı olan Makine ve Ekipman Alımlarının Desteklenmesi Programından (MEADP) yararlanma durumlarının belirlenmesi ve bu yatırım desteğinden yararlanma eğilimlerini etkileyen faktörlerin ortaya konması amaçlanmıştır. Araştırma neticesinde üreticilerin KKYDP'den yararlanma durumu üzerine, üreticinin eğitim süresi, kiraz üretimindeki deneyim süresi, Kemalpaşa Kiraz Üreticileri Birliğine üye olup olmama durumu, kiraz yetiştiriciliğinde ihtisaslaşma durumu ve brüt kâr gibi değişkenlerin pozitif etkisi, üretici yaşının ise negatif etkisi istatistiksel olarak anlamlıdır. Genç üreticilerin destekten yararlanma eğilimlerinin daha yüksektir.

Özyücel'in (2018) "Ulusal Kırsal Kalkınma Fonlarının Süt Üreticileri Üzerine Etkisi: Şarkikaraağaç Süt Üreticilerine Yönelik Bir Araştırma" başlıklı tezinde Isparta ili Şarkikaraağaç ilçesinde süt üretimi yapan üreticilerin Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından sağlanan desteklerin kendi üretimlerini ne şekilde etkilediği ve buna bağlı olarak gelirlerindeki artış oranları araştırılmıştır. Bu kapsamda Şarkikaraağaç ilçesinde süt üretimi yapan üreticilerin aldıkları destekten memnuniyet durumları da yapılan çalışmada ele alınmıştır.

Korku'nun (2019) "Tarımsal ve Kırsal Kalkınma Alanında Yapılan Desteklerin Sivas İli Kapsamında Değerlendirilmesi" başlıklı tezinde Sivas ilinde tarımsal ve kırsal alanlarda yapılan destekler incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Ayrıca Sivas iline yapılan ve yapılacak olan desteklerin, kalkınma sürecinde ekonomik, sosyal ve kültürel boyutları araştırılmış ve kalkınma sürecinde tarımın Sivas, bulunduğu bölge ve Türkiye için önemi üzerinde durulmuştur.

Kara'nın (2020) "Mersin İlinde Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Bazı Yenilenebilir Enerji Yatırımlarının Enerji Verimliliğinin Araştırılması" başlıklı tezinde Mersin ilinde, kırsal kalkınma destekleri kapsamında desteklenen ve yenilenebilir enerji kullanılan tarıma dayalı yatırımlarda enerji verimliliği araştırılmıştır. Bu kapsamda desteklenen ve faaliyet gösteren bazı tarımsal işletmelerin enerji verimliliği, kurulan yenilenebilir enerji tesisiyle gerçekleşen katma değer ve karbondioksit salınımındaki azalma miktarı belirlenmiştir.

Bu konuda yapılmış diğer çalışmalar şunlardır: Koç (2005); Dinç (2005); Aslan (2009); İnal Çekiç (2009); Bilici (2010); Taşçıoğlu (2011); Çetin (2013); Salkım (2014); Kaya (2016); Yaşa (2016); Gedik (2019); Vatan (2019); Bağ (2019). T. Doğan (2019); Demir (2015); Gümüş (2015); Canbek (2019); Çağlar (2019); T. B. Doğan (2019). Bunlardan İnal Çekiç'in (2009) doktora tezi 4. Bölümde bu teze yakın ve ilgili alan araştırması içerdiği için ayrıca ele alınmaktadır.

AB Uyum Süreci Gelişmeleri ve Kırsal Turizmi Konu Alan Çalışmalar: Nohutçu (2002) tarafından yapılan "Turizm Alanında Kamu Politikasının Yönetim Dinamikleri Çerçevesinde Gelişimi: Türkiye Örneği" Bu çalışmanın temel amacı, kamu politikası oluşturma, yönetişim ve turizm politikası oluşturmaya ilgili kuramsal mülhazalar ışığında, özellikle Türkiye'nin turizm politikalarındaki keskin değişimlere atıfla, yeni sağ ve yönetişimin egemen etkilerine koşut olarak kamu politikası oluşturma kuramını ve 1980'lerden sonraki kamu politikası oluşturma sürecindeki değişimleri çözümleyip incelemektir. Öz olarak, bu çalışma, küreselleşmenin yaygınlaşmasıyla yaşanan sosyo-politik değişimler sonucu, global düzeyde, giderek artmakta olan topluluk yönetişimi, kamu-özel ortaklıkları ve söylemsel demokrasi gibi yeni tarzlardaki katılım mekanizmalarının etkisiyle, geleneksel 'kamu yönetimi odaklı kamu politikası oluşturma' yerine 'yönetişim odaklı kamu politikası oluşturma' modelinin siyasal, sosyal ve kültürel alanlarda başat olmaya başladığını ortaya koymaktadır.

Gürlük'ün (2001) “Kırsal Kalkınma Projelerinin Makro-Ekonomik Kriterlere Göre Değerlendirilmesi; Cumalıkızık Örneği” başlıklı tezinin konusu Bursa Büyükşehir Belediyesi önderliğiyle başlatılan tarihi, doğayı ve kültürü koruma amaçlı Cumalıkızık Kırsal Kalkınma Projesidir. Bu araştırmada temel üzerinde yoğunlaşılacak üç temel konudan ilki kırsal kalkınmanın önemi, tanımlanması, Türkiye’de ve Dünyada kırsal kalkınma politikalarıdır. Gürlük kırsal kalkınma projelerinin hazırlanması ve değerlendirilmesini de incelenmiş, kırsal kalkınma projeleri değerlendirilirken yapılan dönüşümleri ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Bu dönüşümlerin Cumalıkızık Projesine uygulanmasıyla elde edilen sonuçlar, temel analiz ölçütlerine göre sosyal açıdan sermaye/hasıla ve sermaye/istihdam oranı gibi makro-ekonomik kriterler temelinde değerlendirilmiştir. Üçüncü ve son olarak kırsal alanlara alternatif bir gelir kaynağı olan kırsal turizm konusu incelenmiş ve kırsal turizmin bölgeye uygulanmasıyla, Projenin halk üzerinde yaratacağı olası sosyo-kültürel değişiklikler, uygulanan anket sonuçlarına temelinde irdelenmiştir.

Pala'nın (2003) “Avrupa Birliği’nde Bölgesel Politikalar, Kırsal Kalkınma İlişkisi ve Türkiye” başlıklı tezinin amaçları AB kapsamında bölgesel politikaların gelecekte nasıl şekilleneceğini ve kırsal kalkınmayla ilişkisini, AB’yle karşılaştırarak Türkiye’deki yaşanan sorunları değerlendirmek ve katılım öncesi süreçte Türkiye’de ne gibi çalışmaların yapılması gerektiğini ortaya koymaktır. Bu çalışmaya göre, bölgesel politikalar ve kırsal kalkınma politikaları gelecekte Türkiye’nin öncelikleri arasında yer almalı ve birer devlet politikası olmalıdır. AB’ye ve dünyadaki değişen koşullara uyum sağlama ancak bu sayede gerçekleşebilir.

Ekim'in (2006) “Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Politikaları ve Türkiye’nin Uyumunu” başlıklı tezinde Avrupa Birliği’ne üyelik sürecinde Türkiye’nin hızla bir kırsal kalkınma politikası oluşturması ve Birlik’le uyumlu kırsal destekleme uygulamalarına başlaması gerektiği vurgulanmıştır. Bu çalışmada, konuyla ilgili yapılabilecekler, Avrupa Birliği ve Türkiye’deki mevcut durumlar dikkate alınarak ortaya konmuştur.

Akın'ın (2008) “Avrupa Birliği’nde Kırsal Kalkınmaya Yönelik Yardımlar Değişimler ve Türkiye’nin Uyum Çalışmaları” başlıklı tezinde, IPARD çerçevesindeki yeniden yapılanma dönemine ilişkin bazı temel noktalara açıklık getirilmeye çalışılmış ve Türkiye için bir değerlendirme yapılarak 2011–2013 dönemi ve sonrasına ilişkin IPARD fonlarının miktarının artırılması için girişimde

bulunulması gereklidir. Ayrıca Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu'nun görevini daha etkin yerine getirebilmesi için öneriler sunulmuştur.

Yıldız'ın (2009) "Avrupa Birliği'nde Kırsal Kalkınma İstatistikleri ve Uyum Sürecinde Türkiye'nin Durumu" başlıklı tezinde, Avrupa Birliği'nde (AB) kırsal kalkınma istatistikleri ve uyum sürecinde Türkiye'nin durumu ele alınmıştır. Bu çalışmada üyelik sürecindeki Türkiye'nin, kırsal kalkınma göstergeleri ile ilgili olarak, kırsal kalkınma politikalarında ve uygulamalarında Türkiye'de kullanılan mevcut kırsal alan istatistiklerini ortaya koymak, özellikle kırsal yapı politikalarına uyum açısından ne tür kırsal istatistiklere gereksinim duyulduğu ve duyulacağı, bu konuda yapılması gerekenlerin hangi kurum veya kurumların sorumluluğunda olacağını saptamak, Türkiye için kırsal kalkınma konusunda istatistik alanlarının belirlenmesine ve öneri geliştirilmesine katkıda bulunmak ve bu konuda sorumlu kuruluşların eksikliklerini gidermesine yardımcı önerileri geliştirmek amaçlanmıştır.

Kolukırcı'nın (2010) "Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Politikaları, Fonları ve Türkiye'nin Yararlanma Olanakları" başlıklı tezinde, AB'nin genişleme perspektifinde uyguladığı kırsal kalkınma politikaları ve Türkiye'nin, mevcut durumu dikkate alınarak, AB'ye uyum sürecinde kırsal kalkınma fonlarından yararlanma olanakları incelenmiştir.

Çakır'ın (2011) tarafından yapılan "İğneada ve Çevresinde Ekoturizm Potansiyelinin Belirlenmesi ve Kırsal Kalkınma Açısından Değerlendirilmesi" başlıklı tezinin amacı; Kırklareli ilinde İğneada ve çevresinin ekoturizm açısından taşıdığı potansiyeli ortaya koymak, bu mevcut potansiyelin faaliyete geçirilmesini sağlayarak bölgedeki kırsal alanların kalkınmasında destekleyici bir unsur olarak ekoturizm potansiyelinin ele alınmasını sağlamaktır. Araştırma kapsamında yapılan anketlerin sonuçlarına göre, bölgeye gelen ziyaretçilerin tamamına yakını sadece denize girmek için İğneada'yı tercih etmekte ve bölgenin sahip olduğu ekoturizm olanakları hakkında fazla bilgiye sahip değillerdir.

Tağa'nın (2013) "AB fonları ve AB Kırsal Kalkınma Politikasının Türkiye Hayvancılık Sektörüne Etkileri" başlıklı tezinde adaylık sürecinde Türkiye'de uygulanacak olan IPA Programı ve bu Programın IPARD Bileşeni hakkında bilgiler verilmektedir. Ayrıca Türkiye'de uygulanmakta olan IPARD Programının hayvancılık sektörüne etkileri hakkında görüşler de yer almıştır.

Yıldız'ın (2014) "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Müzakere Sürecinde Tarım ve Kırsal Kalkınma Kaşılığında Yaşanan Uyuşmazlıklar Üzerine Bir Araştırma" başlıklı tezi ilgili uyuşmazlıkları tespit etmek, nedenlerini tartışmak ve olası sonuçlarının neler olacağını değerlendirebilmek adına kaleme alınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti (TC), 31 Temmuz 1959'dan itibaren, uluslararası bir entegrasyon olan Avrupa Birliği'ne (AB) tam üye olma gayretinde bulunmaktadır. Türklerin hem toplumsal nedenlerle hem de şimdiki topraklarına yerleşmelerinden sonra coğrafi elverişlilik sebebiyle tarıma yatkınları bilinmektedir; ancak Türk tarımının özellikle AB tarımı karşısında çok geri kaldığı ve birçok konuda yapısal sorunlarının bulunduğu gözlemlenmektedir. Tarım ve kırsal kalkınma başılığında AB ile uyum adına yapılan reformlara rağmen kan uyuşmazlığı sürmektedir. Ancak yine de TC-AB ilişkilerinin daha çok siyasi olduğu ve siyasal meselelerinin haline bağı daha da hızlanacağı söylenebilir.

Kafa'nın (2014) "Kırsal Kalkınma Aracı Olarak Yoksul Yanlısı Turizm Yaklaşımı: Edremit Körfezi Örneğı" başlıklı tezinin amacı kırsal kalkınma ve yoksul yanlısı turizm ilişkisinin belirlenmesidir. Beş bölüme ayrılan bu tezin Birinci Bölümünde, araştırmanın problemi, amacı ve önemine değinilirken İkinci Bölümde kırsal kalkınma, yoksulluk ve yoksul yanlısı turizm kavramları incelenmiştir. Üçüncü ve dördüncü bölümde araştırmanın modeli, veri toplama aracı ve verilerin analizi yer almıştır. Beşinci bölümde ise sonuçlar değerlendirilmiş ve öneriler geliştirilmiştir.

Bahtiyar'ın (2015) "Kırsal Tarım Politikamızın AB'ye Entegrasyonunda TKDK (Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu), Ankara İl Koordinatörlüğü Örneğı ve Süreç Analizi" başlıklı yüksek lisans tezinde TKDK'nın Türkiye'nin kırsal kalkınmasına yaptığı katkıları süreç analizi (aşamalar modeli) kullanılarak ortaya konarken Ankara İl Koordinatörlüğü çalışmaları ve çalışanları örneğı üzerinden de saha çalışması yürütülmüştür.

Ongun'un (2015) "Kırsal Turizmin Kırsal Kalkınmaya Etkisi: Şirince Örneğı" başlıklı tezinde İzmir'in Selçuk İlçesindeki Şirince yerleşiminde kırsal turizm açısından sahip olduğu arz kaynaklarının tespit edilmesi, mevcut turistik talebin belirlenmesi, bölgenin kalkınabilmesi için kırsal turizmin bir alternatif olarak sunulması, kırsal yaşam biçiminin ve geleneksel yaşam tarzının korunması, kırsal turizmle birlikte göçün nasıl değıştiğı bulgularına ulaşmak amaçlanmaktadır. Araştırmada nitel araştırma tekniklerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniğı

kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, sit koruma alanı kapsamında olması nedeniyle yeni yerleşimlere izin verilmemesi Şirince'nin günümüze kadar korunup gelmesindeki en önemli etkidir. Kırsal turizmin yörenin kalkınmasında pozitif katkıları olacaktır. Söz konusu olumlu katkıların gelecekte de devam edebilmesi için yörenin doğal yapısını bozmadan bazı kamusal yatırımların yapılması gerekmektedir.

Koç'un (2016) "Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türkiye'de Kırsal Kalkınmanın Finansmanı Kapsamında IPARD" başlıklı tezinde öncelikle uyumu hedeflenen AB kırsal kalkınma politikası ve Türkiye'nin kırsal kalkınma çabaları incelenmiş, daha sonra Türkiye'deki IPARD uygulamaları tartışılmıştır. Yapılan saha araştırmasında, sözleşme imzalayan faydalanıcıların deneyimlerinden yararlanılması ve IPARD katkısının işletmeler üzerindeki yansımalarının belirlenmesi hedeflenmiştir. Çalışma neticesinde Türkiye'nin IPARD uygulamalarında tecrübe kazandığı ve IPARD Programında belirtilen amaçlara erişimde bazı gelişmelerin kaydedildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Duman'ın (2016) "Avrupa Birliğine Katılım Sürecinde Kırsal Kalkınma İçin Katılım Öncesi Yardım Aracı – IPARD" başlıklı çalışmasında Türkiye'nin AB'ye uyum sürecinde kırsal alanlarda gelişimi hızlandıracak altyapı oluşturmayı amaçlayan "Kırsal Kalkınma İçin Katılım Öncesi Yardım Aracı – IPARD" destekleri incelenmiştir.

Kaymak'ın (2016) "Avrupa Birliği Hibe Fonlarının Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkisi, Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Hibeleri Örneğinde Bir Değerlendirme" başlıklı tezinde Avrupa Birliği Hibe fonları hakkında bilgiler verilmiş ve vergiden muaf olan bu hibelerin yatırım sonucunda oluşturulan katma değer ile vazgeçilen vergi açısından değerlendirmesi yapılmıştır. Çalışmada Hazine tarafından verilen hibe ile vergi arasındaki ilişki araştırılmış ve yapılan yatırım ile Hazine gelirleri açısından olumlu bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.

Kabaoğlu'nun (2016) "Kırsal Kalkınmada IPARD Programı Uygulamaları (Trabzon İli Örneği)" başlıklı tezinde Avrupa Birliği tarafından 2007–2013 döneminde IPA'nın 5. Bileşeni olan IPARD Programı kapsamında yapılan mali yardımlar Trabzon ili özelinde incelenmiştir. Ayrıca bu bağlamda Dağlıoğlu'nun (2008) yayımlanmamış IPARD kökenli uzmanlık tezine de bakılabilir. Elbette aşağıda görüleceği üzere IPARD konusu çok sayıda araştırmacının ilgisini çekmiştir.

Özbostancı'nın (2019) "Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma (IPARD) Programı Kapsamında Çankırı İli Hayvancılık Yatırımlarının İncelenmesi" başlıklı tezinde IPARD I (2007–2013) kapsamında Çankırı ilinde 2013–2016) tarihleri arasında 9. Çağrı İlan'ından 15. Çağrı İlan'ına kadar IPARD Ödeme Ajansı olarak belirlenen TKDK tarafından hibe ödemesi gerçekleşen mali yardımlarla desteklenen projelerdeki hayvan sayıları, işletme büyüklükleri ve işletme sahiplerinin özellikleri (yaş, eğitim, cinsiyet, vb.) incelenmiştir.

Kaplan'ın (2019) "Avrupa Birliği ve Türkiye'de Kırsal Kalkınma Politikaları, IPARD Programı Uygulaması (Malatya İli Örneği)" başlıklı tezinde IPARD Programı aracılığıyla Malatya'da desteklenen yatırımların Malatya tarımına ve kırsal kalkınmasına etkileri incelenmektedir. Bu amaçla Malatya'da desteklenen projeler, sektörler, destek tutarları, istihdam sayıları, genç ve kadın girişimci sayıları, desteklenen makine ekipmanlar tablolar eşliğinde sunulmaktadır.

Bedel'in (2019) "Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Tarafından Desteklenen Tarımsal İşletmelerde Kırsal Kalkınma, Kalite ve Sürdürülebilirlik Algısı Üzerine Bir Alan Araştırması (Bursa ili)" başlıklı tezinde IPARD Programının uygulandığı 42 ilden birisi olan Bursa ilinde destek almış işletmelerin demografik ve diğer özellikleri ortaya konularak destekler hakkında genel bir çerçeve oluşturulmuştur. Bedel (2019) Bursa'daki bu işletmelerde kırsal kalkınma, kalite ve sürdürülebilirlik kavramlarının betimleyici özellikleri incelenmiştir. Anket yönteminin uygulandığı araştırmada IPARD Programının Bursa ilinde kadın öncelikli yatırımcılara ve genç girişimcilere ulaşma konusunda yetersiz kaldığı; Programdan destek olan işletmelerden tüzel kişilik olan, proje sahibinin yüksek düzeyde eğitime sahip olduğu ve aylık net gelirleri yüksek olan işletmelerin gelen amaç ve hedefler doğrultusunda Programı daha iyi özümledikleri görülmüştür.

Temeltaş'ın (2019) "Kurumsallaşma İle Risk Yönetimi Arasındaki İlişki - Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Örneği" başlıklı tezinde risk yönetimi ile kurumsallaşma arasındaki ilişki ve bu ilişkinin Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu içerisindeki işleyişi üzerinde durulmaktadır.

Yaşar'ın (2019) "Kırsal Yoksulluk Kavramı ve AB-Türkiye İlişkileri Çerçevesinde Kırsal Kalkınma Politikalarının Etkinliği" başlıklı tezinde Avrupa Birliği'nin genişleme perspektifinde tatbik ettiği kırsal kalkınma faaliyetleri ve

ülkemizin durumu göz önünde bulundurularak, kırsal yoksulluk kavramı ve AB-Türkiye ilişkileri çerçevesinde kırsal kalkınma politikalarının etkinliği incelenmiştir.

Sezen'in (2019) "Bursa İli Yıldırım İlçesi Cumalıkızık Köyünde Kırsal Turizm Çalışmalarının Kırsal Kalkınma Açısından Değerlendirilmesi" başlıklı tezinde son yıllarda kırsal kalkınmada önemli bir araç olarak kullanılan kırsal turizminin Bursa İli Yıldırım İlçesi Cumalıkızık Köyündeki mevcut durumu tespit edilmiştir. Sezen (2019), Köydeki kırsal turizm faaliyetleri ile kırsal turizmin yöre halkının kalkınmasına olan katkılarının belirlenmesi ve bu katkının artırılması için alınması gereken önlemler üzerinde de durmuştur.

H. Doğan'ın (2019) "Yoksul-Yanlısı Turizmin Önemi ve Kırsal Kalkınma ile İlişkisi: Elazığ-Bingöl İlleri Örneği" başlıklı tezinde kalkınma, kırsal kalkınma ve yoksul yanlısı turizm yaklaşım modeli arasındaki bağlantı belirlenmeye çalışılmıştır. Veri toplamak için anket tekniğinin uygulandığı araştırma neticesinde yoksul yanlısı turizm yaklaşımı ile kırsal kalkınma arasında bir ilişki olduğu, bu illerde var olan turizm potansiyellerinin değerlendirilmesi sonucunda bölgesel kalkınmanın turizm sektörüyle gerçekleştirilebileceği öngörülmüştür. Önez Çetin (2012) ile Önez Çetin ve Özgür (2012) de yoksul yanlı turizmin kırsal yöreler ve diğer yoksul yerleşimlerde çözüm olabileceğini savunmakla birlikte, böyle bir turizm yaklaşımının benimsenmesi önündeki zorluklara da dikkat çekmektedir.

Göksu'nun (2020) "Aladağlar Milli Parkı'ndaki Turizm Ve Rekreasyon Faaliyetlerinin Kırsal Kalkınmaya Etkisi" başlıklı tezinde seçilen milli parktaki turizm faaliyetlerinin kırsal kalkınmaya ve yerel halka olan ekonomik etkilerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda, Aladağlar Milli Parkındaki turizm ve rekreasyon faaliyetlerinin kırsal kalkınmaya ve yerel halka olumlu ekonomik katkılarının olduğu saptanmıştır; ancak son yıllarda özellikle kırsal alanlara gelen yabancı turist sayısındaki azalmaya bağlı olarak turizmin ekonomik getirisi de oldukça azalmaktadır.

Çelenk'in (2020) "Kırsal Kalkınma Bağlamında Yayla Turizminin Gelişmesine Yerel Yönetimlerin Etkisi: Ordu İlinde Bir Uygulama" başlıklı eserinde yerel yönetimlerin yayla turizminin gelişmesine yönelik etkisini analiz etmiştir. Ordu ili ölçeğinde yapılan araştırmada kırsal kalkınma projeleri ve yerel yönetimlerin yayla turizm faaliyetleri incelenmiş; yerel yönetimlerin turizmin gelişmesine yönelik

etkileri irdelenmiştir. Çalışmada katılımcıların, yayla turizminin gelişmesine yönelik yapılacak faaliyetlerin bölge ekonomisine katkı sağlaması konusunda bilinçli oldukları ancak yayla turizminden istenen verimin elde edilemediği ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda yayla turizmini artırıcı faaliyetlere öncelik verilmesi, yeni projeler geliştirilerek acilen hayata geçirilmesinin gerekli olduğu belirlenmiştir. Yayla alanlarına sahip bazı yerel yönetimlerin turizmi artırıcı plan, taktik, strateji ve uygulamalara yer verdikleri ancak yetersiz kaynak, bürokratik işlemlerden kaynaklı sebeplerle beklenen seviyelerde hizmet sunamadıkları tespit edilmiştir.

Bu konuda yapılmış diğer lisansüstü tez çalışmaları şunlardır: İnan (2007); Şahiner (2011); Civelek (2013); Ünal (2014); Akın (2015); Tozak (2017); Hurma (2018); Özkan (2018); Elibol (2019); Yıldırım (2019); Genç (2019); Dirim (2019); Çelik (2019); Uslu (2019); Oruç (2019); Çağlı (2019) ve Haydarı (2020).

Türkiye’de 2000 yılı ve sonrasında *kırsal kalkınma yaklaşım ve modellerini konu alan çalışmalarını* merkezine alan lisansüstü tezleri aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür:

Güney’in (2003) “Kırsal Kalkınma Yöneltileri (Köy-Kent Yaklaşımı ve Mesudiye Uygulaması)” başlıklı tezinde, “Türkiye’de Kırsal Kesimin Genel Görünümü”, “Türkiye’de Kırsal Kalkınma”, “Ordu İli Mesudiye ilçesi Çavdar ve Yöresi Köyleri Köy-Kent Projesi” başlıklarıyla üç bölüme ayırıp incelemiştir. Son bölümde kalkınma politikalarının dayandığı temel yaklaşımlar ve bu yaklaşımların temel özellikleri sayılarak, uygulanma şekilleri sonuçlarıyla birlikte ele alınmıştır. Sonuç ve öneriler kısmında ise Türkiye’de kırsal kesimin geri kalmasına sebep olan etkenler bir bütün olarak ele alınıp özetlenmiş, bu etkenlerin ortadan kaldırılması için yapılması gerekenler açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca şimdiye kadar uygulanmaya çalışılmış olan kırsal kalkınma yöneltilerinin neden başarısız olduğu sorusuna yanıt bulunmaya çalışılmıştır. Kırsal alana yönelik kalkınma politikalarında başarı için nelere dikkat edilip hangi stratejilerin izlenmesi gerektiği üzerinde durulmuştur.

Ayanoğlu’un (2008) “Kırsal Kalkınma ve Türkiye İçin Bir Kırsal Kalkınma Modeli” 1999 yılında Helsinki Zirvesi ile üyelik statüsü verilmesi ve 2005 yılında müzakere sürecine girilmesiyle hız kazanan Avrupa Birliği ile olan ilişkiler birçok alanda olduğu gibi kırsal alanlara yönelik kalkınma çalışmalarına da hız kazandırmıştır. Bu çerçevede yerel halkta girişimcilik bilinci yaratmak suretiyle

toplumu hareketlendirmek ve kırsalın yerinde, kendi imkânlarıyla kalkındırılması, tarım sektörünün yan sektörleriyle birlikte harekete geçirilerek yeni ve farklı alanlarda iş imkânları yaratmaya yönelik oluşturulan politikaların uygulanması gibi dünyadaki yeni eğilimlere paralel olarak değişen kalkınma anlayışı Türkiye’de de uygulanmaya başlanmıştır. Bu çalışmanın amacı Türkiye’deki idari yapılanma birimleri ve Sivil Toplum Kuruluşlarının yürüttüğü program ve projeler ile Avrupa Birliği’ne uyum sürecinde gerçekleştirilen çalışmalar ve bu yönde değişen kırsal kalkınma anlayışına yönelik genel bir değerlendirme yapmaktır.

Topçuoğlu’nun (2018) “Kırsal Kalkınma Odaklı Stratejilerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: Tekirdağ, Saray Örneği” başlıklı tezinde doğal ve kültürel kaynak değerleriyle önemli bir potansiyele sahip olan Tekirdağ ili, Saray ilçesi kırsal yerleşimlerine dair; sahip olduğu değerler ve yerel potansiyellere dayalı olarak kırsal kalkınma odaklı stratejilerin belirlenmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda peyzaj kimliği odaklı planlama çalışmalarına altlık oluşturması amacıyla araştırmada seçilen örnek alanlara yönelik doğal ve yapay kimlik bileşenleri başlıkları altında peyzaj kimlik kartları hazırlanmış, SWOT / GZFT analizleri yapılmış ve bu tespitler doğrultusunda kırsal kalkınma odaklı stratejiler belirlenmiştir.

Acıköse’nin (2019) “Kırsal Kalkınma İçin Bursa İlinde Tarımsal Örgütlenme Modeli” başlıklı tezinde Bursa ilinde mevcut olan tarımsal örgütlenmelerinin sayısal verileri, kırsal kalkınma kooperatiflerinin ortaklık ilişkileri ve demografik özelliklerinin ortaya konulması için çalışmalar yürütülmüştür. Çalışmada ortakların; demografik yapısını, ortak-kooperatif ilişkilerini ve kooperatif bilinç düzeylerini saptamak amacıyla anket çalışması yapılmıştır.

Şanal’ın (2019) “Kırsal Kalkınmada Kültürel Ekoloji Yaklaşımı: Isparta İli Eğirdir İlçesi Göktaş Mahallesi Uygulaması” başlıklı tezi Isparta ili Eğirdir ilçesine bağlı olan Göktaş Mahallesi’nin sosyo-ekonomik yapısını kültürel ekoloji yaklaşımıyla analiz etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda Göktaş Mahallesi insan ve ekolojinin etkileşimi açısından ele alınmış ve Eğirdir Gölü etrafındaki mahalle sakinlerinin etnik ve kültürel yapısının ekolojiye, mahallenin ekolojisinin de mahalle sakinlerine etkileri değerlendirilmiştir.

Bu konuda yapılmış diğer lisansüstü tezleri şunlardır: Akci (2015); Dereyurt (2019); Koç (2020).

1.3.2. Literatüre Dair Değerlendirme

Türkiye’de özellikle planlı dönemin ardından günümüze kadar kırsal kalkınma için birçok çalışma yapılmıştır. Türkiye’de ‘Kırsal Kalkınma’ kırsal özelliğin belirgin biçimde vurgulanması sebebiyle kentleşme çerçevesinde gelişen modernleşme olarak algılanmaktadır. Dönemsel özellikler göz önüne alındığında, Türkiye’deki kırsal kalkınma alanında bütüncül bir çalışma yapılmamış, temel amaç kırsal alanı geliştirmek olduğundan birçok metot/yöntem, akademik çalışmadan ziyade hükûmet programları ile yerel yönetimlerin uygulamalarında politikalar veya güncel ifadeyle projeler olarak günümüze kadar denenmiştir. Konunun doğası gereği kalkınma amacıyla kırsal alana hizmet götüren birçok kamu kurum ve kuruluşunun varlığı söz konusudur. Dolayısıyla çalışmaların birbiriyle uyumlu gitmesi karmaşanın önlenmesi açısından son derece önemlidir.

Kırsal kalkınma bir ülkenin gelişmişliğine etki eden en önemli konulardan birisi olup akademik anlamda çokça çalışılan konular arasındadır. Türkiye’de bu konuda akademik düzeydeki ilk çalışmalar 1980 sonrası süreçte yapılmıştır. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı (YÖK) Ulusal Tez Merkezi tarafından üniversitelerde yapılan yüksek lisans, doktora, sanatta yeterlik gibi akademik düzeydeki çalışmaları, 1987 yılından itibaren yapılan araştırmaları araştırmacıların hizmetine sunmaktadır (Demirbulat ve Dinç, 2017: 21). Bu akademik arşiv incelendiğinde, kırsal kalkınma konulu ilk yüksek lisans çalışmasının Alpdoğan (1989) tarafından “Kırsal Kalkınma Esasında Güneydoğu Anadolu Projesi’nin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Sonuçları” başlığıyla GAP üzerine yapıldığı, doktora düzeyindeki ilk çalışma Gülçubuk (1997) tarafından “Kırsal Kalkınma Çalışmalarında (TKV) Türkiye Kalkınma Vakfı’nın Yeri ve İşlevi” başlığıyla kırsal kalkınmada vakıfların etkisi üzerine yapıldığı görülmektedir.

Ulusal Tez Merkezi verilerine göre 1989 yılından günümüze kadar kırsal kalkınma konusunda 200’e yakın çalışma yapılmıştır. 2000 sonrası dönemde özellikle AB uyum süreciyle birlikte daha yoğun ve kırsal kalkınmanın hemen her alanına yönelik çalışmalar ortaya konmaktadır. Kırsal kalkınma konulu çalışmaların yıllara göre dağılımı incelendiğinde 2000 yılında kırsal kalkınmaya dair hiç tez tamamlanmamışken, 2001 yılında 5, 2002 yılında 2, 2003 yılında 5, 2004 yılında 3, 2005 yılında 4, 2006 yılında 4, 2007 yılında 4, 2008 yılında 3, 2009 yılında 7, 2010 yılında 6, 2011 yılında 8, 2012 yılında 6, 2013 yılında 7, 2014 yılında 12, 2016

yılında 14, 2018 yılında 13, 2019 yılında ise tam 40 çalışma yapılmıştır. Bu inceleme kırsal kalkınmanın son yıllarda daha yoğun çalışıldığını göstermektedir.

Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde, uyum politikalarının gereği olarak kırsal kalkınma konusu 11. fasılda geçmektedir. Türkiye'de kırsal yerleşim birimlerinin kentsel yerleşim birimlerinden daha yoğun olması ile bu iki idari bölge arasındaki gelişmişlik farkının fazla olması araştırmacıların ve akademisyenlerin bu konuya daha çok yönelmelerine neden olmuştur. Ayrıca ülke genelinde yapılan araştırmalarda farklı sonuçların elde edilmesine neden olmuştur. Sosyal politikalar geliştiren merkezi yönetim ve yerel yönetimlerin kalkınma üzerine ciddi çalışmalar yapması, konunun doğası gereği, çalışmalar farklı enstitülerde yürütülse de araştırmaların kalkınma başlığı altında birleşmesine vesile olmuştur.

1.4. Kırsal Kalkınma Yönetimi

Kırsal kalkınma genellikle kamu politikası olarak görülmektedir. Kırsal alanlarda yaşayanlar için sosyal yaşamlarını kolaylaştıran araç ve gereçlere hızlıca ulaşılması ve temel alt yapı sorunlarının çözümlenmesi olarak değerlendirildiğinden bu gelişmeleri ancak kamu gücü ayrıcalığına sahip erk veya erkler tarafından yapılması öngörülmüş ve beklenti genellikle bu yönde olmuştur. Bu yönüyle genellikle kırsal kalkınmanın yönetimi veya yön ve politika belirlenmesi devlet idaresinin merkezi yer almaktadır. Bu nedenle merkezi yönetimler ülke sınırları içerisinde dengeli bir kır ve kent düzeni oluşturabilmesi için ülke geneline uygulanan politikalar ve bunları pratiğe geçirmek için projeler uygulama başlamıştır. Giderek devletin fonksiyonlarının gelişmesi ve karmaşık bir hale gelmesi sonucunda kırsal alanlarda yaşayanların istek ve taleplerini artırmış teknolojik gelişmeler ışığında kamunun hizmet standartları kırsal özelliklerin yerel dinamikleriyle birlikte çeşitlenmesine ve bölgesel kalkınmanın veya yerel düzeyde kalkınmanın ve bölgesel özelliklere göre kırsal kalkınma modeli uygulanmasına yol açmıştır.

Kırsal kalkınma öncelikle tarımsal alanların verimliliğinin artması ortak değerlendirilmiş sonrasında tarımı destekleyen sektörlerin desteklenmesine yani gıda sektörünün desteklenmesi olarak yorumlanmıştır. Akabinde dünyadaki değişim trendleri vesilesiyle kırsal alanlardaki sosyal yaşam standartlarının gelişmesi olarak dönüşüme uğramıştır. Bu vesileyle tarım desteklerinden alt yapı desteklerine doğru bir evrilme olmuştur. Son yıllarda uluslararası kuruluşların üzerinde durduğu çevrecilik hareketleriyle birlikte yaşanabilir bir doğa, sağlıklı çevre ve doğayla içiçe

yaşamın önemi üzerinde durulmaktadır. Teknoloji ve çağın gereksinimlerine uyumlu kırsal yaşam alanların oluşturulması için çalışmalar yürütülmektedir.

Bu bağlamda kırsal alanın yönetilmesi kamu politikası olarak algılanmış tarım alanlarının nasıl işlenmesi gerektiği daha rantabl gelişmelere ayak uydurabilmek için tarım politikaları ekseninde kalmıştır. Sonraki süreçte devletin refah seviyelerini standart bir hale getirmesi için kamu hizmetlerinin ulaşılabilirliği başka bir ifadeyle, yaşam koşulları ve kalitesinin ülke sınırları içerisinde dengeli dağıtımını sağlamaya yönelik alt yapı seferberliği kapsamında doğal alanların ve yaşam alanlarının düzenlenmesi, kırsal alana erişebilirliğin artması için alt yapı çalışmaları yine devlet tarafından sağlanan hizmetler ve politikalaradır.

Son dönemde özellikle küreselleşmenin bu denli baş döndürücü şekilde hızlıca ilerlemesi adeta sınırların çokuluslu şirketler tarafından kaldırılması ülkelerin açık pazar haline gelmesi mikro milliyetçiliği dolayısıyla yereli daha önemli hale getirmiştir. Bu gelişmeler kırsal kalkınma kavramını bu sefer zıtlıktan beslenerek devletin yani merkezi otoritelerin her alanını kamu politikası başlığında değerlendirmesi, merkezi yönetimin baskın olması yerine yerele yani yerinde yaşayan insanların kamu hizmetlerine istedikleri şekil ve yönde özellikle teknolojik gelişmeler ışığında ulaşılabilirliğin artması, kırsal kalkınmayı günümüzde ön plana çıkarmıştır. Toplumun tamamının veya devlet sınırlarındaki topyekûn kalkınma yerine yerel veya bölgesel kalkınmanın önü açılmış yerel ihtiyaçlar var olan kaynaklarla sentezlenerek yeni bir kalkınma sürecine geçilmiştir. Bu yeni ve son süreç alışlagelmiş topyekûn kamu politikası yerine yerel aktörleri ve yerel kaynakları ön plana çıkarmış ve kırsal alanların birbirleriyle rekabet edercesine daha çok bireysel çalışmalar sonucu kalkınma projeleri farklı bir boyut kazanmıştır.

Kırsal kalkınma ile bir politika derlemesi olarak bölgesel dengesizlikleri en aza indirmeye çalışılırken bir yandan da bireyin çalışmaları ve kırsalda tutunabilmesi için politikalardan çok projelerin önemli hale geldiği kırsal alanda hayatına devam eden, emek vererek üretime katkısı olan kişilerin ihtiyaçlarını karşılayan projelerin var olduğu bir döneme girmiş olduk. Bu projeler süreci, yönetimi merkezi teşkilatları ana eksenini belirlemekle birlikte, yerelin özelliklerine göre daha farklı kalkınma stratejileri uygulanmasına (yani klasik anlayıştan modern bir kalkınma anlayışına) geçilmesine vesile olmuştur. Şöyle ki, klasik anlayışta yeknesak şekilde ve ülke genelinde topyekûn dengeli ve adaletli olabilecek eşit dağılımlı kalkınma plan ve

politikaları varken 2000'ler ve sonrası dönemde ise kırsal kalkınma paradigmasında yerindelik veya durumsal yaklaşımın gereği yerelin özellikleri ve öncelikleri ile ihtiyaca göre yönetim biçimi anlayışına geçilmiştir. Bu süreç çağın teknolojiyle birlikte baş döndürücü hızına ayak uydurabilmiş; ancak kırsal alanlar arasındaki gelişmişlik düzeyi makası arası açılmıştır.

Kırsal alanlarda yaşam koşullarının kolaylaşması yani refah seviyesinin artması bu değişim sürecinde tarım arazilerinin farklı amaçlarla kullanılmasına ve tarıma dayalı gelişen gıda sektörünün yönetilememesine sebep olmaktadır. Birçok ürün üretilebilirken bazı projelerin faaliyete geçmesi ön koşulu veya dolaylı engellerden dolayı tarım arazilerinin yanlış kullanılması veya ürün kısıtlamaları kotaların oluşması veya ürün pazarındaki değişiklik kırsal alanların hızlı modernleşmesi karşısında ülke ekonomilerinin dışa bağımlılığını artırmış ve dünya tarım tekellerinin oluşup giderek güçlenmesine sebep olmuştur.

Kırsal kalkınma sürecinin yönetilmesi merkezi idarenin etkisinde olmakla birlikte son gelişmeler ve değişim algısıyla birlikte yerel yönetimler ve bölgesel kurum ve kuruluşlar önem kazanmıştır. Türkiye'de kırsal kalkınma yönetimi ile ilgili olarak bakanlıklar düzeyinde ilgisi gereği Tarım ve Orman Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı kırsal alanlar için önemli ve yaygın çalışmalar yürütmektedir; ancak kalkınma tüm kamu kurum ve kuruluşların nihai hedefi olduğundan diğer bakanlıklar da doğrudan veya dolaylı olarak kırsal alanla bağlantı içerisinde bazı hizmetler götürmekte veya hizmetin yerinde alınabilmesi için aracı olmaktadır. Merkezi idarenin kırsal kalkınma üzerine yeni yaklaşımları daha kolay yönetmesi amacıyla AB üyeliği sürecindeki çalışmalar ışığında 2007 yılında kurulan Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu temel amacı bu yöndeki projeleri takip etmek ve AB kaynaklı projeleri yönetmek olmuştur.

Merkezi idarenin bir başka uzantısı kalkınma ajansları yerel düzeyde yönetim bakış açısıyla devlet ve sivil otoriteleri buluşturan yönetim kurulları ve organlarının yapısıyla dikkat çekmektedir (Özen, 2010; Tahtalıoğlu ve Özgür, 2016a). Türkiye genelinde 26 bölgede kalkınma ajansları kurulmuş ve faaliyete geçmiştir. Bölgesel özellikleri değerlendirerek kalkınma planları hazırlayıp çok paydaşlı yönetim yapısıyla merkez ile yerel arasında önemli bir köprü olmuştur Tahtalıoğlu ve Özgür, 2016b). Bunların yanında ayrıca bölgesel kalkınma proje idareleri vardır. Bu idarelerin temel amacı tarım, sanayi, ulaştırma, eğitim, sağlık,

kırsal ve kentsel altyapı yatırımlarını da içine alan bir bölgesel kalkınma projesini yönetmek ve hazırlamaktır. Türkiye’de 1989 yılında kurulan Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresinin (GAP BKİ) ardından 2011 yılında Doğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi (DAP BKİ), Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi (DOKAP BKİ) ve Konya Ovası Projesi Bölge Kalkınma İdaresi (KOP BKİ) kurulmuştur. Bu idareler rekabet gücü açısından zayıf kalmış bölgelerinde eylem planları ile öncelikli olarak kamu yatırımlarını planlamak, izlemek, değerlendirmek, koordine etmek ve bölgelerin gelişme potansiyellerine yönelik çalışmaları hızlandırmakta amaçları arasındadır.

Yine merkezi idarenin bir başka yönü bağımsız idari otoriteler (BİO’lar) veya düzenleyici denetleyici kurullar olarak adlandırılan yeni dönem kuruluşlar yapısal-kurumsal serbestleşme devlet tekellerinin ortadan kalkması veya merkezi yönetimin karmaşandan uzmanlaşmaya yönelmesi sonucunda fiyatların serbest bırakılması ve özelleştirme politikaları devletin ekonomi üzerindeki rolünü azaltmıştır. Devletin işletmecilik rolü azaltılmış ancak düzenleme rolüne olan ihtiyaç ortadan kalkmamıştır. Kamu yönetiminde düzenleyici ve denetleyici kuruluşların veya bağımsız idari otoritelerin ortaya çıkması, piyasa sisteminin kurallarına göre, yetkili oldukları konularda serbest karar verebilecek, piyasa işleyişine rasyonellik katacak ve tekno-bürokratlar tarafından idare edilecek yapılarla olmaktadır. Bir başka deyişle BİO’lar Devletin hem hakem hem de oyuncu olduğu piyasalarda tarafsız ve bağımsız kurullardır. Birçok düzenleyici ve denetleyici kurum olmasına karşın kırsal alanda etkili olan 2017 yılında kapatılıp Tarım ve Orman Bakanlığına devredilen iki eski düzenleyici ve denetleyici kurumdan söz etmek gerekmektedir. Birincisi tütün ürünlerine yönelik destekleme mekanizmasını ve bu yöndeki sektörü düzenleyici ve denetleyici rolü olan Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumudur. İkincisi ise şeker üretimine ilişkin miktar kısıtlamalarını (kota) belirlemek, dış ticarete ilişkin düzenlemeler önermek, pazarlama faaliyetlerini belirleyip uygulamak, araştırma ve denetleme yapmak üzere kurulan Şeker Kurumudur. İdarenin bütünlüğü kapsamında değerlendirilen bağımsız idari otoriteler veya düzenleyici ve denetleyici kurullar uygulanan temel politikalara yön vermekte veya çeşitlenmesine katkı sunmaktadır.

Kırsal kalkınma yönetiminde önemli aktörler arasına merkezi idarenin dışında yerel yönetimlerinde kırsal kalkınma üzerinde etkilerinden söz etmek yerinde olacaktır. 81 ilimizin 30’u büyükşehir belediyesi sistemiyle yönetilmektedir. Burada

belediye mücavir alanı tüm il sınırlarıdır; dolayısıyla hizmetlerin uç sınıra kadar ulaştırmak bu düzeyde yerel yönetimlerin kaçınılmaz önemli bir görevi olduğundan büyükşehir belediyesi yönetimlerini kırsal alanda önemli bir aktörü haline getirmiştir. Geriye kalan diğer 51 ilde yerel yönetimler iki parçalıdır. Belediyeler ve özel idareler yerel yönetim birimidir. İl ve ilçe belediyeleri olarak kamu hizmetlerini kendi belediye ve mücavir alan sınırları içerisinde götürmektedir. Mücavir alan dışında kalan bu alanlar kırsal özellikleri barındıran yerlerdir; il özel idareleri eliyle kamu hizmetleri daha çok alt yapı hizmetleri yerine getirilmektedir. Bu karmaşık yapı kamu hizmetlerinin sunumunda doğal olarak değişmeler ve dengesizlikler yaratmaktadır. Bunların yanında yerel yönetimlerin en küçük halkası köyler de vardır. 51 ilde köy statüsü devam etmekte olup köylerin kamu tüzel kişiliği olduğundan hak ve borç altına girebilme ehliyeti olan yerel yönetim birimleridir. Dolayısıyla aktör sayısına bağlı olarak yerel düzeyde kırsal kalkınma çabalarında düzensizlik ve karmaşa oluşmaktadır.

Kırsal alan yönetiminde yer alan veya söz sahibi olan diğer aktörler ise birliklerdir. Yerel yönetim birlikleri; il, belediye ve köylerle ilgili ihtiyaçların bir veya birkaçının karşılanmasını üstlenmiş, kanunla veya kanunun verdiği yetkiye dayanarak kurulan tüzel kişiliği haiz kamu kurumlarıdır. Bu nedenle, kamu yönetiminin bir parçasıdır ve yerel nitelikli kamu kurumları olduğundan idarenin bütünlüğü esasına uygun şekilde üzerlerinde idari vesayet denetimi vardır. Kırsal alanda hizmet götüren birçok kamu kurumunun amaçları doğrultusunda oluşturulan birlikler hızlı ve toplu hareket ederek daha ekonomik şekilde kırsal alana hizmet götürme amacı vardır. Bu birliklerin haricinde olarak üretici birlikleri, odalar kooperatifler ayrıca sosyal adaleti sağlamak için destekleyici yardımlaşma ve dayanışma vakıfları vardır. Bölgesel veya özel olarak mahalli alanı (yereli) kalkındırmak ve geliştirmek özelliklerini ön plana çıkarmak için kurulan dernekler veya vakıfların olması ve topyekûn kalkınma ideali olan kamu kurum ve kuruluşların amaçları aynı ama gidilen yolda farklılıkların olması haliyle yönetim karmaşası getirmektedir. Bu karmaşanın giderilmesi için temel politikaların belirlenmesi, stratejilerin uluslararası kuruluşların istekleri doğrultusunda değil de ülke ihtiyaçlarını gerçekten ne olduğunu tespit edip belirlemek gerekmektedir. Kırsal alana hizmet veren veya geliştirme faaliyeti içerisinde bulunan yönetimlerin hedefleri daha kolay ve birbirleriyle çatışmadan kalkınmanın veya farklı bir deyişle bölgeler

arasındaki dengesizliklerin azaltılması daha kolay ve anlamlı hale gelerek kırsal kalkınma yönetiminde sade ama hizmet ve kapasite yönünden doyurucu bir yapının oluşması sağlanabilecektir. Kurumların fazlalığı zengin fikirler ve bakış açısıyla farklı yönlerde eğilimi beraberinde getirirse de birbirleriyle ilişkilerinde idarenin bütünlüğü çerçevesinde uyumu veya ahenk sağlanamazsa kırsal kalkınma yerine kırsala hizmet bile götürülmediği anlamsız bir karmaşa örgütsel duplikasyon ve yönetim karmaşası sorunu ortaya çıkabilecektir.

Türkiye’de kırsal kalkınma yönetiminde etkili olan veya yön veren kamu kurum ve kuruluşlarını, merkezi idare ve yerel yönetimler ile birlikler, kooperatifler ve sivil toplum kuruluşlarına dair bilgiler detaylı şekilde tezin üçüncü bölümünde yer almaktadır. Aşağıda ise, bir sonraki bölümde, Türkiye özelinde çeşitli kırsal kalkınma politikaları ve projeleri sistematik olarak tanıtılmakta ve irdelenmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARI VE PROJELERİ

Ekonomisi tarıma dayalı ve geniş kırsal alanları ile çok sayıda küçük kırsal nitelikli ve/veya kır-kent geçiş bölgesindeki yerleşim birimleri olan ülkeler için kırsal kalkınmaya yönelik kapsamlı kamu politikaları geliştirilmesi ve uygulanması, uygulamanın izlenmesi ve değerlendirilmesiyle çeşitli ekonomik, sosyal, kültürel ve yerleşime dair gelişmeleri dikkate alan politika ve proje değişiklikleri yapılması önemlidir. Bu politikalar, bakış açıları, kurumsal yapılar ve projeler kapsamında kırsal kalkınmaya yönelik atılan adımlar ve gerçekleştirilen faaliyetler bütünü sayesinde tarımla ve kırsal yörelerde daha yaygın olan işlerle uğraşan kesimlerin bu faaliyetleri sürdürebilmeleri açısından hayati bir değer ifade etmektedir. Özellikle kalkınma projeleri tarım sektörüne nefes aldiren önemli faaliyetlerdir.

Ekonomisinde tarımın ciddi pay sahibi olduğu ülkelerden birisi olan Türkiye'de tarım ve buna bağlı kırsal kalkınma faaliyetleri Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren bir devlet politikası olarak üzerinde hassasiyetle durulan konulardan birisi olmuştur. 1923–2021 dönemi kırsal kalkınma faaliyetleri değerlendirildiğinde, genel olarak 1923–1962 arası dönemi kapsayan planlı dönem öncesi (aynı zamanda bütüncül değil de sektör bazlı politikaların geliştirildiği dönemi ifade eder.) ve ilk beş yıllık kalkınma planının uygulanmaya başlandığı 1963'ten günümüze kadarki süreci ifade eden planlı dönem olmak üzere ikili bir dönemsel ayırım yapılmaktadır. Bu dönemi de planlar vesilesiyle kalkınmayı bir bütün olarak ifade ettiği için bütüncül kapsamlı politikalar dönemi denebilir.

Bu bağlamda Cumhuriyetin kuruluş yıllarından 1962 yılına kadar olan ilk dönem kırsal kalkınma politikaları bir başlık altında toplanmıştır. Ardından kalkınma planları çerçevesinde öncelikle kırsala dönük iyileştirme ve kalkınma hizmetlerin değerlendirilmesi ve kırsal alanların sosyal yaşam standartlarını geliştirme ve bu kapsamda iyileştirme politikalarını irdelenmiştir. AB'ne üyelik sürecinde uyum politikaları çerçevesinde yeni dönem kırsal kalkınma konusunda birlikle ülkemiz arasında yapılan anlaşmalar bağlamında yeni gelişmeler ve bu kapsamda hazırlanan kırsal kalkınma strateji belgeleri ışığında ülkemizdeki yeni dönem kırsal kalkınma bakış açısı değerlendirilmekte ve politikalarda kırsal kalkınmaya dönük çabalar irdelenmektedir. Kırsal alanların iyileştirme politikaları genel hatlarıyla dönemsel özellikler bağlamında anlatıldıktan sonra sürecin değerlendirilmesi yapılmaktadır.

Kırsal kalkınma pek çok alanı içerisine alan geniş bir çalışma sahasıdır. Bu alana yönelik çalışmalar, planlı dönemden itibaren konusu, amacı, kapsamı, uygulayıcıları, uygulama usul ve esasları, uygulama zaman dilimi önceden belirlenerek ve hem ulusal hem de uluslararası kuruluşlar tarafından sağlanan mali desteklerle yürütülmüş ve yürütülmektedir. Ayrıca Türkiye’de AB uyum sürecinin başladığı 2004 yılından itibaren ilgili fasıllara yönelik birçok düzenleme de yapılmaya başlamıştır. Bu kapsamda tezin bu bölümünde politikalardan sonra uygulamaların daha erken sonuç doğurduğu görece daha kısa zamanlı politikalar olarak görülen geliştirilen projeler anlatılmaktadır. Projeler genel hatlarıyla iki kategoriye ayrılmıştır. Bu kategoriler, Türkiye’de uluslararası kuruluşlar tarafından destek verilen kırsal alanların sosyal donatıları geliştirmek üzere özellikle alt yapı konusunda iyileştirmeler kapsamındaki (yol, su ve kanalizasyon gibi temel ihtiyaçlar ile eğitim sağlık gibi sosyal donatılara ulaşımın kolay olması yönündeki çalışmalar) projeler ve ulusal kaynaklarla desteklenen bakanlıkların, kamu kurum ve kuruluşların planlayıp yaptıkları hibe/fon şeklinde ve benzeri kırsal alanları iyileştirme projeleri olarak genel kapsamda incelenmektedir. Ayrıca politikalar ile projeler arasında tezin bu ve diğer bölümlerinde bağlantılar kurulabilmesi maksadıyla Türkiye’deki siyasi süreçlerden ötürü planlanıp uygulanmadan rafa kaldırılan kırsal kalkınma modelleri de genel hatlarıyla değerlendirilmektedir.

Türkiye’de kırsal alanlardaki altyapı yetersizlikleri, coğrafi koşullar, dağınık yerleşme, finansal kaynak yetersizliği gibi problemler kırsal alanların gelişmesinin önündeki temel engelleri oluşturmuştur. Kırsal alanlarda bu ve diğer problemlerin artması kent ile kır arasında gelir farklılıklarını ortaya çıkarmıştır. Çalışmanın bu bölümünde, Cumhuriyetin kuruluşundan 2021 yılına kadar yaklaşık bir asırlık dönemde Türkiye’deki kırsal kalkınmada uygulanan politikalar, bu bağlamda hazırlanan kalkınma planları ve strateji belgelerinde kırsal kalkınma boyutu, kırsal kalkınma modellerinin ülkemizde nasıl başlayıp hangi kapsamda ve ölçekte uygulandığı ile ulusal ve uluslararası kaynaklı kırsal kalkınma projeleriyle ilgili gelişmeler çeşitli başlıklarda derinlemesine tanıtılmış ve analiz edilmiştir.

2.1. Sektörel Kapsamlı Politikalarda Kırsal Kalkınma (1923–1962)

Türkiye’deki planlı dönem öncesi yani kalkınma planları hazırlanmadan önceki dönemde (1923–1962) kırsal kalkınma politikaları özellikle yönetsel boyutları başta olmak üzere çeşitli yönleriyle irdelenmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren kırsal alanları kalkındırmaya yönelik birçok çalışma yapılmış ve yapılmaya da devam edilmekte olup bu çalışmalardan bazıları ön plana çıkmıştır. Bunlar, Köy Kanunu (1924 yılında yayımlanmıştır ve halen yürürlüktedir.), toprak reformu (çiftçiyi topraklandırmaya yönelik düzenlemeleri içerir.), köy enstitüleri (kırsal alanda yaşayanlara temel tarım becerilerini öğretir ve eğitim seviyelerini artırır), tarım reformu (tarımda makineleşme ile tarımsal aktivitelerin devlet tarafından desteklenme sürecidir.) gibi çalışmalar olarak sıralanmıştır. Dönem içerisindeki kongreler ve uluslararası gelişmelerin Türkiye’nin kırsal kalkınma sürecine etkileri de ele alınmaktadır. Bu politikalar, bütüncül kapsamlı değil belli bir alanı geliştirmeyi hedef aldığı için sektörel bağlamda kalkınma politikaları şeklinde yorumlanmıştır.

2.1.1. Köy Kanunu Kapsamında Kırsal Kalkınma

Kırsal kalkınma, Cumhuriyet’in ilk yıllarında üzerinde hassasiyetle durulan önemli bir konu olmuştur. 1924’te 432 sayılı Kanun uyarınca Ziraat Vekâletinin kurulması ve 442 sayılı Köy Kanunu’nun çıkarılması bu hassasiyetin en büyük göstergesidir. Türkiye’de bazı kanunlar (İl Özel İdaresi ve Belediye Kanunu gibi) batıdan alınarak düzenlenmiştir. Ancak Köy Kanunu, dönemin koşulları ve kırsalın sosyal, idari ihtiyaçları göz önüne alınarak Türk Hükûmeti tarafından oluşturulmuştur (Kavruk, 2004: 1). Bu Kanun, ekonominin tarım, demografik yapının ise kırsal nüfus ağırlıklı olduğu cumhuriyetin ilk yıllarında kırsal alana yönelik ilk yasal düzenleme olmuştur.

Bu Kanun’la köy ve şehir, alt ve üst nüfus sınırı belirlenerek birbirinden ayrılmıştır. Köy Kanunu’nun 1. maddesine göre nüfusu 2.000’den düşük yerleşim bölgeleri “köy”; nüfusu 2.000-20.000 arasında olanlar “kasaba”; nüfusu 20.000’den fazla olan yerleşim yerleri ise “şehir” olarak tanımlanmıştır. Kanunda köyün tanımı “nüfusu 2000’den az olan, otlak, baltalık, cami gibi taşınmazları bulunan; toplu veya dağınık yapılarda oturan; sakinlerinin bağ, bahçe veya tarlalar ile uğraştığı; taşınabilen veya taşınamayan mallara sahip olan; kanunla kendisine verilen görevleri yapan tüzel bir kişilik” olarak ifade edilmiştir (Aytaç, 2009: 48).

Bu tanımla sağlanan en önemli unsur, köye tüzel bir kişilik verilerek, köylünün kendi işlerini yapabilmesinin sağlanması olmuştur. Bu Kanun'la Türkiye tarihinde ilk defa köy toplulukları özerk bir yapıya kavuşturulmuştur. Köylere tanınan bu özerklik ile köy halkına ve seçilen yönetsel yapıya bazı yükümlülükler getirilmiştir. Köy yönetimine ve köylüye getirilen bu yükümlülüklerin temel amacı, toplumun daha modern ve daha iyi yaşam standartlarına alıştırılması olmuştur (TKB, Kırsal Kalkınma Politikaları Komisyonu Raporu, 2004: 19). Köyün yerel yönetim birimi olarak kendi işlerini yapması üzerinden kalkınma hedeflenmiş; köylere yönelik temel imar ve altyapı çalışmalarına hız verilmiştir. Köye tüzel kişilik verilmesinin temel nedenini, devletçi bir politika izlenerek sanayiye yönelmek isteyen hükûmetin, köy işlerini köylüye bırakmak istemesi oluşturmuştur.

Köy Kanunu köyün sınırları, kurulması, kaldırılması, organları, bütçesi, görev ve yetkilerini açıklamaktadır. Köy Kanunu'nda karar organları; köy derneği, ihtiyar meclisi ve köy muhtarıdır. Köylerin yönetiminde söz sahibi olan bu kişiler tarafından yerine getirilecek görevler Kanun kapsamında sıralanmıştır. Kanun'la bazı işler zorunlu ve cezaya tabi tutulmuş, bazı işler isteğe bağlı bırakılmıştır. Kanunda muhtar, zorunlu 37 işi, köylü tarafından talep edildiği takdirde de 32 isteğe bağlı işi yapmakla görevlendirilmiştir (442 sayılı Köy Kanunu, 1924). Kanun'da zorunlu tutulan işler; hastalıklara karşı su birikintilerinin kurutulması, içme suyu getirilmesi, yol yapılması, sokaklarda temizliğin sağlanması, köy meydanı oluşturulması, mescit yapılması gibi işler olarak sıralanmakta olup bu zorunlu görevlerle köylerin yapılanması hedeflenmiştir. Belirlenen görevlerin, 15. maddede yer alan, Anadolu'da yüzyıllardır süregelen bir gelenek olan imece usulüyle (yardımlaşarak) yapılması (Yavuz, 1969: 57-61) öngörülmüştür. İmece usulü gelenek hukukundan doğmuş, karşılıksız yürütülmüş ve bu usulün kırsal kalkınmaya faydası olacağı düşünülmüştür (Keleş, 2009: 204).

O dönemde halkın %80'e yakın bir bölümü köylerde yaşamaktadır. Bu nedenle köylere özel bir önem verilmiştir. Bu Kanun'la kırsal kalkınmanın sağlanması ve köylerin çağdaş yaşam koşullarına ulaştırılması adına birçok yeni hüküm getirilmiştir. Kanun ile kalkınmanın katılımcı olması uygun görülmüş; köye yönelik kararları (18 yaş üstü bireylerden oluşan) köy derneği tarafından alınması zorunlu tutulmuştur.

Cumhuriyetin ilk yıllarında köy ve köylüyle ilgili çeşitli detaylar düşünülerek kararların alınması ve bu kararların 442 sayılı Köy Kanunu'yla belli esaslara bağlanması kırsal alana, köylere ve köylüye önem verildiğinin göstergesi olmuştur. İlk yıllarda köylerin yapılanması ve köylünün yaşadığı yeri kalkındırması adına Köy Kanunu faydalı olmuştur; ancak günümüzde halen yürürlükte olan Köy Kanunu, zamanla etkisini ve geçerliliğini yitirmiş olup bunda köy nüfusunun azalması ve diğer düzenlemeler etkili olmuştur. İlerleyen dönemlerde Kanun'da geçen görevlerin yerine getirilmesiyle ilgili yaşanan maddi yetersizliklerden dolayı köyler için gerçekleştirilecek hizmetler peyderpey il özel idaresine ve il genel yönetimi örgütüne devredilmiş olup, 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu'yla özel idarelerin yetkileri daha da pekiştirilmiş ve esneklik kazandırılmıştır.

2004 yılında yasalaşan ve 3030 sayılı Kanun'u mülga eden 5216 sayılı yeni Büyükşehir Belediye Kanunu, 2008 yılında yasalaşan 5747 sayılı yerel yönetimlerle ilgili kapsamlı torba kanun ve daha meşhur ve etkili 2012 yılında yasalaşan yine yerel yönetimlerle ilgili bir diğer kapsamlı torba kanun olan 6360 ile giderek daha fazla sayıda köy ve kırsal alan büyükşehir belediyeleri (2014 yılından itibaren sayıları 30) ve büyükşehir ilçe belediyelerine (2014 yılından itibaren sayıları 519) verilmiştir. Bu durumda Köy Kanunu'nun etkili olma durumu azalırken büyükşehir belediyelerinin yönetimine dair kanunlar ön plana çıkmaya başlamıştır.

Köy Kanunu maalesef köylerde beklenen gelişmeyi gerçekleştirilememiş ve yeniliklere halk tarafından fazla itibar edilmemiştir. Bunun nedenlerinden biri halkın eğitim seviyesi olmuştur; çünkü kanunun anlaşılıp uygulanabilmesi için en az ortaokul seviyesinde eğitim gereklidir; ancak o dönemde köylerde değil ortaokul mezunu, okuma-yazma bilen insan dahi az sayıda olduğu için, kanundan istenen sonuçlar elde edilememiştir. Doğrudan kırsal alanlarla ilgili en temel kanun olan 442 sayılı Köy Kanunu zamanla bazı sebeplerden dolayı köylerin ihtiyacını karşılayamaz hale gelmiş olup bu sebepler aşağıda özetlenmektedir:

- Köylerde, belediyelerin sunduğuna benzer hizmetlere olan talep ile göçlerin artması,
- Bazı köylerin kentlerin çeperlerinde ve içinde kalması,
- Sosyolojik ve ekonomik değişiklikler,
- Tarım ürünlerinde getirinin düşmesi, üretim maliyetlerinin yükselmesi.

Bu sebeplerle Köy Kanunu'na yasalaştığı 1924 yılından 2021 yılına kadar 28 farklı yasayla eklemeler ve değişiklikler yapılmıştır. Yine de değişen ekonomik, sosyal ve demografik koşullar ve diğer yerel yönetim mevzuatlarında yapılan reformlar dikkate alınarak Kanun'da başka yasal düzenlemelere de ihtiyaç olmuştur. Bu düşünceden hareketle 2007 yılında 60. Hükümet Programı'nda Köy Kanunu'nun günümüz koşullarına uygun olarak yenilenmesi yer almıştır. Bu kapsamda 2010 yılında İçişleri Bakanlığı tarafından Köy Kanunu Tasarı Taslağı hazırlanmıştır. Bu Taslakla köyler sosyal ve ekonomik statülerine göre sınıflandırılmış, köylere verilecek görevler bu sınıflandırma gözetilerek düzenlenmiştir. Örneğin bu Taslakta imeceye yer verilmemiş, köylerin diğer yerel yönetimler gibi genel bütçe vergi gelirlerinden pay alacağı ifade edilmiştir (Altan, Kerman ve Aktel, 2010: 62). Ancak bu taslak ile de herhangi bir sonuç alınamamıştır (Eldem, 2015: 38-41).

Köy Kanunu'nun uygulanması durumunda köylerde meydana gelmesi öngörülen mekânsal dönüşümün halka gösterilmesi amacıyla "Örnek Köy Projesi" hayata geçirilmiş ve 90 köyde uygulanmıştır.

2.1.2. Toprak Reformu Çerçevesinde Kırsal Kalkınma

Gelişmekte olan sanayileşmemiş toplumlarda "toprak" zenginlik, ekonomik ve siyasal güç anlamına gelmektedir. Toprak mülkiyeti ile grupların sosyal sınıf yapıları belirlenmektedir. Toprak reformunun yapılmasında tarımsal toprak mülkiyetinin çiftçiler arasında dağılımının dengesiz olması etkili olmuştur. Toprağı olmayan çiftçiler ortakçılık, kira, vb. yollarla başkalarının toprağını işlemiştir. Bunun yanı sıra tarımsal topraklar parçalanmış ve çiftçiler küçük topraklarda üretim yapmaya başlamıştır. Dolayısıyla, toplumdaki bu işleyişin değişmesi ve bazı grupların sosyal, siyasal ve ekonomik güçlerinde değişiklik oluşması ve toprak mülkiyet sisteminin tekrar düzenlenmesi zorunluluk halini almıştır. Toprak reformu bu zorunluluk üzere planlanmış, temelde toprak mülkiyet sistemine yönelik hazırlanan bir program olmuştur (Şahin, 2016: 42).

Reform kelime olarak mevcut bir şeyin iyileştirilerek dönüştürülmesi, eksikliklerinin giderilmesi anlamı taşımaktadır. Toprak reformunda sosyal ve ekonomik olmak üzere iki temel amaç yer almıştır. Toprak reformunda sosyal amaç çiftçi-toprak ilişkisinin teminata bağlanması, mülkiyet ve gelir dağılımında sosyal adalet ilkesinin gözetilmesi olmuştur (Geray, 1966: 53). Toprak reformunda ekonomik amaç ise yeterli toprağı olmayan veya topraksız çiftçiyi geçimini

sağlayacak kadar toprak sahibi yapmak olmuştur. Bunlara ek olarak, toprak reformu ile kente göçün, kır-kent arasındaki hareketliliğin önlenmesi hedeflenmiştir. Toprak reformu sayesinde kente göçüp iş aramak yerine toprak sahibi olunması ve tarımsal becerilerin geliştirilmesi hedeflenmiş ve toprak, işleyenin olmuştur.

Toprak reformu, toprak mülkiyetinde değişikliğin yanı sıra geniş mülklerin kamulaştırılması, toprağı kiralamak suretiyle işleyenlere toprağın paylaşılması ya da ödenen kira bedelinin düşürülmesi, toprak mülkiyetinin geleneksel biçimini toprağı işleyen kişilerin çıkarlarına uygun düzenlenmesi gibi konuları içermiştir. Toprak reformuyla topraksız çiftçinin lehine adım atılarak geniş toprak mülkiyetine getirilen sınırdan fazla toprağına sahip kişilerin toprağı kamulaştırılarak toprağı olmayan ya da az toprak sahibi kişilere dağıtılmıştır (Aksoy, 1984: 234).

CHP, toprak reformu konusunu ilk kez resmi bir politika olarak görüşmeye açan taraf olmuştur. Hükûmet, 1935'te yeni Parti Programına "*Her Türk çiftçisini yeter toprak sahibi etmek, partimizin ana gayelerinden biridir. Topraksız çiftçiye toprak dağıtmak için özgü istimlâk kanunları çıkarmak lüzumludur.*" şeklinde bir madde getirerek kırsal kesimlerin önemli bir sorunu olan toprak mülkiyeti konusunda reform önerisi sunmuştur (Kayıkçı, 2009: 44).

I. Bayar Hükûmetinin ardından I. ve II. Saraçoğlu Hükûmeti de toprak reformu konusunu programlarına dâhil etmişlerdir. I. Saraçoğlu Hükûmeti, toprak reformuyla ilgili yaklaşımını "*köylüyü topraksız, toprağı da köylüsüz bırakmayacağız. Ve toprağı, sanatı ve tekniğı sadece bilginin emrine geçireceğiz*" sözleriyle ortaya koyarken (I. Saraçoğlu Hükûmeti Programı, 1942); II. Saraçoğlu Hükûmeti "*ziraat sahasında bizi dört gözle bekleyen en esaslı kanun köylüyü toprak sahibi yapacak kanundur*" ifadelerini paylaşarak Toprak Reformu Kanunu'nun önemini belirtmiştir. Nitekim bu Hükûmet döneminde 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu çıkarılmış ve toprak reformu yasal bir kimlik kazanmıştır (Kayıkçı, 2009: 46).

1945 yılı itibarıyla uygulamaya konulan 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu sonrasında önemli siyasi neticeler ortaya çıkmıştır. Emin Sazak ve Adnan Menderes gibi siyasi kimliği olan büyük toprak sahipleri, bahsi geçen Kanun'un yasalaşmasının ardından CHP'den koparak, yönetimdeki diğer muhalifleri de yanlarına alıp Demokrat Parti'yi (DP) kurmuşlardır. Yeni bir siyasi oluşumu ortaya

çıkaran ana gelişmelerden birisi 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'dur. Bu Kanun'un 1. maddesine göre, toprağı olmayan ya da az topraklı çiftçileri ya da çiftçi olmak isteyenlerin toprağı kavuşturulması, üretim araçları konusunda gereksinimi olanlara sermaye ve demirbaş sağlanması, parçalara ayrılmış tarım topraklarının toplulaştırılması, toprağıın yeterli gelir elde etmeye yetmeyecek şekilde küçük parçalara ayrılmasının önlenmesi, ortakçılık ve kiracılık ilişkilerinin adil biçimde düzenlenmesi, toprak ve fert ilişkilerinin iyileştirilmesi ve böylelikle toprakların atıl kalmasının önüne geçerek devamlı işlenmesi amaçlanmıştır (Şahin, 2016: 18).

Toprak reformuyla gerçekleştirilmek istenenleri yapabilmek için ilgili Kanun'un 8. maddesi uyarınca dağıtılması düşünülen arazilerin hangileri olduğuna karar verilmiştir. Bu maddeye göre kamu işlerinde kullanılmayan atıl durumdaki devlet arazileri, köylerde ihtiyaç fazlası olup kimsenin ekmediğı araziler, sahibi bulunmayan araziler, bataklıkların kurutulmasıyla toprağıa dönüştürülen araziler, dağıtılması düşünülen araziler olmuştur. Geniş toprak mülkiyeti üzerinden kamulaştırılması planlanan araziler ise gerçek kişilerle özel hukuk tüzel kişilerinin sahip olduğu arazilerin 5.000 dönümü aşan kısmı olmuştur (4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, 1945: 6032).

Kanun'un içeriğıyle ilgili yapılan tartışmaların sürmesi ve hükümet değışikliğinin yaşanması gibi gelişmeler neticesinde 1950 yılında 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nda değışikliğe gidilerek öncelikle devlet arazisinin dağıtılması Kanun hükmüne bağlanmıştır (I. Saka Hükümeti Programı, 1947). I. Saka Hükümeti programında yer verilen değışiklikle "toprak reformu" anlayışının zamanla yerini "tarım reformu" anlayışına bıraktığı ifade edilebilir. Bu bağlamda bu tarihten sonraki dönem, "tarım reformu" dönemi olarak kabul edilmiştir.

2.1.3. Köy Enstitüleri Özelinde Kırsal Kalkınma

3803 sayılı Köy Enstitüleri Kanunu kapsamında köylerin eğitim gereksinimlerinin karşılanması için ilkokul öğretmeni yetiştirmek üzere 17 Nisan 1940 tarihinde açılmış eğitim kurumlarıdır. Köylerin kalkınması amacıyla başlatılan bu Proje, Türkiye'ye özgü bir proje olup dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel tarafından yönetilmiştir (Tozak, 2017: 21).

1935 yılında kırsal alandaki nüfusun %90'dan fazlası kaynakları son derece yetersiz, düşük gelirli ve okuma yazma bilmeyen bir toplum konumundadır. Böylesi

bir toplumun hızlı şekilde kalkınabilmesi için öncelikli olarak eğitim ve üretim konusunda gelişmesi gerekli görülmüştür (Gürlük, 2001: 9). Okuryazar oranının ülkenin kırsal bölgelerinin tamamına yakınında düşük olması gerçeğinden hareketle Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün gözetiminde, Hasan Ali Yücel ve İsmail Hakkı Tonguç'un gayretleriyle Köy Enstitüleri kurulmuştur. Bu Projeye ilkokulu bitirmiş zeki çocukların köy enstitülerinde yetiştirilmesi ve ardından köylere gönderilmesi, öğretmen olarak köydeki okuma-yazma bilmeyenlere eğitim vermelerinin uygun olacağı düşünülmüştür. Normal koşullarda öğretmen okullarından mezun olan kişiler için Anadolu'nun ücra köşelerinde öğretmenlik yapmak zorunluluk olarak algılanmış; gönüllü ve azimli öğretmenler sayıca düşük oranda olmuştur. Köy enstitüleri böylesi olumsuzluklar içerisindeki bir dönemde hem köylerdeki ilköğretimi sağlayacak öğretmen hem de köyün ihtiyacı olan diğer meslek alanlarıyla ilgili nitelikli kişiler yetiştirmek düşüncesinden doğmuştur (Kayıkçı, 2009: 114).

Genç Türkiye'nin ilk dönemlerinde okuma-yazma oranının %5'in altında olması ve ülke nüfusunun %80'lik kısmının kırsal kesimlerde yaşaması, kırsal kesimde kalkınmaya açıkça ihtiyaç duyulduğunu göstermiştir. Kırsal kesimlerin eğitilerek tarımsal becerilerinin geliştirilmesini amaçlayan köy enstitüleri, 1940'larda tarım yönünden oldukça elverişli ve geniş araziye sahip köylerde ya da bu özellikleri taşıyan yakın bölgelerde kurulmuştur. Köy enstitüleri, şehirlerden uzak, tren yollarına yakın mesafede bulunan ve tarım için elverişli 21 kırsalda öğretmen yetiştirmek üzere açılan eğitim kurumları olmuşlardır. Bu okullardan mezun öğretmenler, köylülere örgün eğitim sağlarken modern ve ilmi tarım tekniklerini de öğretecek donanımla yetiştirilmişlerdir. Öğretmenler hem eğitim hem de üretimi destekleyecek donanımla köylülere bilinmeyen tarım türlerini öğretmişlerdir. Öğretim sürecinde kitaba deftere bağlı kalmak yerine *iş için, iş içinde eğitim* ilkesine uygun hareket etmişlerdir. Köy enstitülerinde, enstitülere ait atölyeler, besi hayvanları, arı kovanları, bağlar, tarlalar gibi uygulama alanları oluşturulmuştur. Nitekim bu okullardaki eğitimin %50'lik bölümü uygulama içerecek şekilde planlanmış ve hayata geçirilmiştir (Şahin, 2016: 21).

Köylülere alternatif tarım tekniklerinin öğretildiği köy enstitülerinde; arıcılık, bağcılık gibi faaliyetlerin nasıl gerçekleştirileceğiyle ilgili ihtiyaç duyulan tüm teknikler öğretilmiştir. Eğitim ve uygulama dersleri verilecek köylerde okul binasının olmaması durumunda öğretmen, eğitim gördüğü okullarda öğretilen inşaat bilgisiyle

köylülerin de desteğini alarak okul binası inşa etmiştir. Bu şekilde devletin okul yapmasına gerek kalmadan öğretmen ve köylüler işbirliğiyle okul gereksinimi çözüme kavuşturulmuştur. Köy enstitüsünden mezun olan öğretmenler, yalnızca öğretmenlik mesleği öğrenmiyor, aynı zamanda marangozluk, bağcılık, arıcılık, balıkçılık, terzilik, demircilik, duvarcılık, sağlıkçılık, ziraatçilik konularında da uygulamalı eğitim almıştır (Şimşek ve Mercanoğlu, 2018: 268).

1940–1946 arası dönemde 15.000 dönüm tarla, köy enstitüleri vasıtasıyla tarıma elverişli duruma getirilerek üretim yapılmıştır. 6 yıllık süre içerisinde 750.000 adet fidan dikilirken 12 tarım deposu ve 1.200 dönüm bağ kurulmuş, 100 km. yol, 150 büyük inşaat, 60 atölye, 16 su deposu, 12 elektrik santrali, 20 uygulama okulu, 210 öğretmen evi, 48 samanlık ve ahır, 36 depo ve ambar, 3 balıkthane inşa edilmiştir. Uygulamalı eğitim için suya ihtiyaç duyulan işlerde öğrenciler su kanalı oluşturarak çiftliklere suyun getirilmesini sağlamıştır. Kapatıldığı 1954 yılına kadar, bu okullarda 15.943 erkek ve 1.308 kadın öğretmen olmak üzere toplamda 17.251 öğretmen yetişmiştir (Gedikoğlu, 1971: 245).

1945 yılı sonlarında Stalin'in, boğazlar başta olmak üzere Kars, Ardahan ve Artvin'de askeri üs kurmak istemesi üzerine Türkiye, ABD'den asker yardımı talep etmiştir. ABD, yardım talebine olumlu yanıt vererek Truman Doktrini ile askeri desteği başlatmıştır; ancak bu destek karşılığında "*Türkiye'de serbest seçimlere dayanan demokrasi düzeninin yerleştirilmesini ve Milli Şeflik, 5 yıllık kalkınma planları ve Köy Enstitüleri*" vb. politikalarından vazgeçilmesini istemiştir (Sander, 2015: 257-259). 1946 yılında CHP içinde muhalif milletvekilleri, köy enstitüleri için kuruluş amaçlarına aykırı değişikliklere yönelmişlerdir. Sonraki dönemlerde köy enstitülerinin ilkesi olan "iş için iş içinde eğitim" ilkesinden uzaklaştırılan uygulamalara gidilmiştir (Şahin, 2016: 22). Hasan Ali Yücel'in 1946 yılında Bakanlıktan ayrıldığı döneme kadar köy enstitüleri eğitim vermeyi sürdürmüştür. Milli Eğitim Bakanı olarak görev yapmaya başlayan Reşat Şemsettin Sirer, enstitüleri köy öğretmen okullarına dönüştürmüştür. Bu uygulamalar sonrasında ilk kurulduğu dönemlerde ortaya konulan eğitim anlayışından oldukça uzaklaştırılan köy enstitüleri geleneksel ezberci eğitim anlayışına yönelmiş ve 1954 yılında Demokrat Parti iktidarı döneminde tamamen kapatılmıştır (koyenstituleriegitim.org).

Köy enstitüleri, dünya basınında büyük yankı oluşturan bir projedir. Küresel ölçekte köy enstitüleri, kırsal kalkınma adına gerçekleştirilen sistematik bir girişim

olarak tanımlanmıştır. Özetlemek gerekirse, bu enstitülerinin amacı kalkınmayı kırsal kesimden başlatmak, tarımda modernizasyonla köyleri kentleştirmek, yüzyıllardır değişmeyen gerçek yoksulluk ve cehaleti yok etmeden bir ülkenin kalkınamayacağını ortaya koymak olmuştur. Bu amacı gerçekleştirmek için de ülkenin en önemli kaynağı olan kendi insan gücünü üretici bireyler olarak yetiştirilerek, yetişmiş insan gücünün eğitim ve toplumsal faaliyetlerde kullanılması hedeflenmiştir; ancak bireyler sadece kırsal alanda eğitilmemiş, bireylerin kendini her yönden (sanatsal, bilimsel, vd.) geliştirmesine olanak sağlanmıştır.

2.1.4. Tarım Reformu Kapsamında Kırsal Kalkınma

1948–1963 arası, Türkiye’de kırsal kalkınmanın sektörel düzeyde yönetildiği yıllar olmuş ve “tarım reformu dönemi” olarak adlandırılmıştır. Dönemin bu şekilde isimlendirilmesinde en önemli gerekçe, yürütülen tarım reformu politikalarının, kırsal kalkınma politikalarına yön vermiş olmasıdır. Toprak reformu ve tarım reformu birbiriyle ilişkili fakat iki farklı kavramdır. Tarım reformunun temel yaklaşımı, toprak reformuyla yapılmak istenen mülkiyet değişikliği yerine tarımda üretim artışına yönelmek olmuştur (Kayıkçı, 2009: 49). Başka bir deyişle toprak reformu yoluyla toprak mülkiyeti ve toprak dağılımının iyileştirilmesi; tarım reformuyla ise tarımsal üretimde verimliliğin artırılması öngörülmüştür. Tarım reformu yaklaşımı toprak reformununun siyasi desteği yitirmesiyle ortaya çıkmıştır.

II. Saka Hükûmeti döneminde tarım reformu için dış kredi ihtiyacı gündem olarak görüşülmeye başlanmış ve Hükûmet tarafından ABD’nin Marshall Planı’na dâhil olmak için çalışmalar yapılmıştır. Marshall Planı, Amerikan pazarlarının dünya genelinde genişlemesini sağlamak, Avrupa’ya yeniden yapılanma için fırsat niteliği taşıyan kredi imkânı sunarak çok taraflı bir dünya ticaretini teşvik etmek ve kapitalist bir hegemonyanın sürdürülebilirliğini sağlamak gibi amaçlar etrafında geliştirilen bir ekonomik program olarak değerlendirilmiştir (Kayıkçı, 2009: 51). Bu destek, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde ülke kalkınmasını öngören politikaların ihtiyaç duyacağı imkânı elde etmek için dış yardım alınmasını savunan görüşle paraleldir. Bu görüşle dış yardım alınarak az gelişmiş ülkelerin gelişeceği ve içlerinde buldukları kısır döngüden kurtulabilecekleri varsayılmıştır. Marshall Planı, bu anlamda Türkiye için kırsal alanların yönetiminde ve kırsal kalkınma politikasının geliştirilmesinde tarım reformu tedbirleri arasında ifade edilen ve tarımda makineleşmenin önünün açılması yönüyle de oldukça önemsenen bir plan idi.

1947 yılında, Marshall Planı için, “*planın savaş nedeniyle yıkılmış Avrupa’yı yeniden inşa etmek*” amacıyla hazırlandığı belirtilmiş ve Türkiye plana dâhil edilmemiştir. Bu yöndeki girişimlerini sürdüren Türkiye, 4 Temmuz 1948’de ABD ile “Ekonomik İşbirliği Anlaşması” yaparak Marshall Planı kapsamında kredi imkânı elde etmiştir (Tören, 2007: 82). Türkiye, ABD’den 1948’den 1951’in sonuna kadar doğrudan 157.000.000 dolar dolaylı olarak 148.500.000 dolar kredi desteği almıştır. Alınan kredi desteği ülke kalkınması için tarımın makineleştirilmesi, işletmelerin daha modern araçlarla üretim yapmasının sağlanması, atıl durumda bekletilen yer altı kaynaklarının işletilmesi, mevcut anayolların ıslahı ve yeni yolların açılması gibi ihtiyaç duyulan alanlarda kullanılmıştır. 1948’den 1951’in sonuna kadar yapılan yardımlardan yalnızca tarımı geliştirmek üzere ayrılan miktar 46.398.000 Amerikan Doları olmuştur. Plan kapsamında yapılan destekle yurda önemli sayıda traktör alınmıştır (Yayman, 2008: 135).

Türkiye, Marshall Planı’na dâhil olduktan sonra elde ettiği kredi imkânlarıyla tarımda makineleşme dönemini başlatmış ve 1950’li yıllara gelindiğinde de ülke genelinde tarımda makine kullanımı yaygınlaşmıştır. Bu gelişmeye bağlı olarak kapitalist çiftlikler oluşmuş, toprak yoğun şekilde kullanılmış ve toprak sahipleri daha fazla toprak almaya yönelmiştir. Tarımda makineleşme, yalnızca toprak sahiplerinin toprak mülkiyetini artırmakla kalmamış, köylünün yaşantısında önemli değişikliklere yol açmış, köyden kente göçü başlatarak sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda birçok problemin kaynağı olmuştur (Kayıkçı, 2009: 58).

Marshall Planı’nın sağladığı kredi imkânının kullanılmasıyla tarımda makineleşme dönemi başlarken diğer taraftan Günaltay hükûmeti, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nda önemli değişiklikler yapmıştır. Toprak mülkiyetinde değişiklik yaparak topraksız ya da az toprak sahibi olan çiftçinin topraklandırılmasını amaçlayan 1950’de “5618 sayılı Kanun” kapsamında yapılan değişikliklerle 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nun etkisi ve değeri zayıflatılmıştır. Bu noktada toprak reformunu ilgilendiren en önemli değişiklik; toprak dağıtımında ilk olarak devlete ait arazilerin dağıtılması, bunların ihtiyacı karşılamaması durumunda gerçek ve tüzel kişilerin arazilerinin kamulaştırılması olmuştur (5618 sayılı Kanun).

2.1.5. Kongreler, Şuralar ve İlk Planlar Dâhilinde Kırsal Kalkınma

Cumhuriyet dönemi öncesinde tarımsal faaliyetler ağırlıkla büyük toprak sahipleri tarafından yürütülmüştür. Bu durum tarımsal toprak mülkiyetinin dengesiz

bir dağılıma yol açmıştır. Toprak sahiplerinin tarımsal faaliyetler ile kazancının artması adil olmayan dağılımın devam etmesini sağlamıştır. Bunlara bağlı olarak küçük aile işletmelerinin sayıca oranı azalmış, tarımsal topraklar bölünmüştür.

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren kırsal ve kent arasında gelir dağılımı farkını dengelemek için bazı yasal ve yapısal düzenlemeler yapılmış ve projeler gerçekleştirilmiştir. Kırsal kalkınmaya yönelik mevcut işleyiş ile ilgili arayışa giren TBMM, mevcut durumun analiz edilmesi adına bir kongre toplanmasına karar vermiştir. TBMM Cumhuriyet'in ilanından önce farklı sektörlerde çalışan (tarım, sanayi ve hizmetler sektörü) grupların problem ve taleplerini ele almak için 1923 yılında İzmir İktisat Kongresi'ni toplamıştır.

İzmir İktisat Kongresi'nde ülkenin iktisadi durumu ve problemleri incelenmiş ve bir rapor hazırlanmıştır (Ökçün, 1997: 58). Hazırlanan raporla Türkiye'de yapılan tarımın ticari amaçlı üretim amacıyla yapılmadığı, tarım ihtiyaçlarını karşılamak için yapıldığı tespit edilmiştir (Silier, 1981). Bu dönemde aynı zamanda dış borçlanma artış göstermiştir. Raporda borçlanmanın nedenlerinden birisi, bazı temel tarımsal ürünlerin (buğday gibi) üretiminin azalması ve dışarıdan temin edilmesi olarak gösterilmiştir. Buradan hareketle tarımın aile üretiminden ülke ihtiyacını karşılayacak ölçekte üretime geçiş için tarımsal üretim kooperatiflerinin kurulması gerektiği ifade edilerek zorunlu kılınmıştır. İzmir İktisat Kongresi raporuyla iktisadi gelişmenin, tarımsal üretim ve kırsal kalkınmayla eşdeğer olduğu anlaşılmıştır.

İzmir İktisat Kongresi'nde tarımsal üretime yönelik savunulan ve önerilen konular şöyle özetlenmektedir (Ökten ve Çeken, 2008: 15; Silier, 1981):

- Tarımın makineleştirilmesi,
- Tarımsal kredi sorununun çözülmesi,
- Tarımsal eğitimin sağlanması,
- Tarımsal yeniliklerin uygulama yolu ile benimsetilmesi,
- Aşar vergisinin kaldırılması.

Bu düzenlemelere ek olarak, çeşitli tarımsal sanayi alanları (dokuma, şeker vd. fabrikalar) raporda önerilmiştir. Tarımda makineleşmeyi teşvik etmek için çiftçilere makine ithalatı, makine kullanım kolaylıkları, yakıt sağlanması gibi desteklerde bulunulmuştur (Aktan, 1978: 42). Raporda tarımsal üretimle ilgili tüm problemler detaylı olarak ele alınmıştır. Rapor ile önerilen ve savunulan

düzenlemelerin üretimde artış sağlayabilmesi için temel kriterin eğitim düzeyinin artırılması olduğu düşünülmüştür. Bu amaçla kitaplar dağıtılmış, uygulamalı eğitimler düzenlenmiştir.

Bu dönemde kırsal kalkınmaya ve köylere yönelik önem ve önlemlerin artmasıyla beraber ikinci bir kongre yapılmıştır. Tarım Bakanlığı tarafından 1938 yılında “Birinci Köy ve Ziraat Kongresi” düzenlenmiştir (Silier, 1981). Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi’ne devlet (doğrudan) öncülük yapmış ve kongre Cumhuriyet’in 15. yıldönümünde toplanmıştır. Ankara’da Başbakan Celal Bayar’ın açılış konuşmasından sonra kongre çalışmalarına başlanmıştır. Bayar bu açılış konuşmasında, Türk köylüsünün içinde bulunduğu durumu ve sıkıntıları anlatmıştır (T.C. Ziraat Vekâleti, 1939: 3-4). Bu dönem aynı zamanda dünya ekonomik buhranının etkilerinin devam ettiği bir dönem olmuştur. Kongrede Türk tarımına ilişkin belirlenen sorunlar aşağıda özetlenmektedir (Zarakoğlu, 1982):

- Tarım uygulamalarının bilimsel ve teknik gelişmelerden yoksun devam etmesi,
- Çiftçinin sermaye ihtiyacını karşılayabilecek kaynakların bulunmaması,
- Tarımsal üretimde ulaşım ve lojistik problemlerinin maliyeti artırması,
- Tarımsal alana yönelik eğitim kurumlarının ve yetişmiş uzmanın eksikliği,
- Ekonomik buhran ile ülkelerin kendi tarımını korumak için tarımsal üründe ithalatı azaltması.

Kongrede siyasi olarak hür olmanın, iktisadi olarak güçlü olmakla sağlanabileceği vurgulanmış, “saban-kılıç” karşılaştırması yapılmış ve sabanın ülke için hayati önem taşıdığı belirtilmiştir (ASD, 1961). Kongrede çiftçiye yönelik kararlar “Çiftçi Grubunun İktisadi Esasları” başlığında yer almıştır. Bu kararlarla erken Cumhuriyet döneminin tarım politikalarına yönelik öncelikler ortaya konmuş olup kararlar aşağıda özetlenmiştir (Metintaş ve Kayıran, 2016: 37):

- Aşar vergisi kaldırıldı,
- Medeni Kanun kabul edildi ve mülkiyet güçlendirildi,
- Tütün tarımı serbest bırakıldı,
- Tarıma dayalı sanayi alanlarının kurulması desteklendi,
- Ziraat Bankası düzenlenerek çiftçiye yönelik krediler artırıldı,
- Hayvanlara ve bulaşıcı hastalıklara yönelik önlemler geliştirildi,

- Tarımda makineleşme teşvik edildi,
- Üretimin artırılması için ekilebilir topraklar tarımsal olarak belirlendi,
- Tarımsal becerilerin geliştirilmesi için eğitim kurumları açıldı.

Kongre’de Türk ziraat politikası tartışılmış; il, ilçe ve köylerden ziraat temsilcisi ve teknisyenlerin sundukları üretim teknikleri ile ilgili raporlar görüşülmüştür (T.C. Ziraat Vekâleti, 1939). Bu Kongrede sadece tarımsal alanlardaki teknik konulara değinilmemiş, köylerdeki sosyal ve ekonomik problemler de ele alınmıştır. Kongrede sosyal ve ekonomik konular içerisinde toplumsal yapı, toplumsal yaşantı, ekonomik ihtiyaçlar dikkate alınmış ve bir rapor yazılmıştır (Gülçubuk, 2006: 24). Bu dönemde sorunlar için önerilen çözümlere yönelik Türk çiftçisine örnek olması amacıyla Atatürk’ün açtığı çiftliklerden biri Ankara’daki “Gazi Orman Çiftliği” olmuştur.

Yapılan kongrelerle beraber bu dönemde Köy Kanunu ve İskân Kanunu’nun yasalaşmasıyla toprağı işleyen toprak sahibi olmuş, Aşar Vergisi kaldırılmış, eğitim düzeyinin yükseltilmesi için Köy Enstitüleri kurulmuş ve bu gelişmelerin hepsi planlı döneme kadar kalkınmada önemli roller oynamışlardır (TKİB, Kırsal Kalkınma Politikaları Komisyonu Raporu, 2004: 19-20). Bu dönem gelişmelerinden bir diğeri ülkede devletçilik ilkelerinin benimsenmesiyle yapılan sanayi planlarıdır. Bu dönemde iki ayrı plan yapılmıştır. Bunlar Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı olmuştur.

Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı (1934) döneminde Dünya Ekonomik Buhranıyla beraber Türkiye ekonomisinin durumu ve geleceğı çeşitli yönlerden incelenmiş ve çalışmalar yapılmıştır; ancak çalışmaların bir girişim niteliğinde olmasından ziyade planlı şekilde yürütülmesi gerektiğı ihtiyacı doğmuştur. Bu kapsamda Ekonomi Bakanlığı tarafından Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı hazırlanmıştır. Planın temel hedefleri; dışarıdan alınan malların üretilmesi, üretimin yerli hammaddeye dayalı olması, sanayi tesislerinin hammadde ve işgücüne yakın olması olarak belirlenmiştir (Çiftçioğlu, 2008: 55). Planda tarım sektöründen ziyade sanayi üretimine ağırlık verilmiştir.

İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı (1936); Birinci Sanayi Planı başarıyla uygulanmış ve iki yıl sonra ikinci plan hazırlıklarına başlanmıştır. İkinci Beş Yıllık Plan 1938’de kabul edilmiştir. İkinci planın temel hedefleri arasında hammaddesi

ülkede yer alan büyük ölçekli üretim tesislerinin kurulması, kömür üretimi, ara üretim fabrikalarının kurulması yer almıştır. Her iki sanayileşme planında da dünya ekonomik buhranının etkisi ile sanayiye eğilim olmuş, endüstriyel üretime ağırlık verilmiştir. Birinci ve İkinci Sanayileşme Planlarında kırsal ve kentsel alanların kalkınmasına yönelik bir girişim yer almamıştır.

1938 Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi, devletin (doğrudan) öncülük yaptığı “Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi” 27 Aralık 1938’de Cumhuriyet’in 15. yıldönümünde toplandı. Ankara’da Başbakan Celal Bayar’ın açılış konuşmasından sonra çalışmalarına başladı. Bayar bu açılış konuşmasında, Türk köylüsünün içinde bulunduğu durumu ve sıkıntıları anlattı (T.C. Ziraat Vekâleti, 1939: 3-4). Kongre’de Türk ziraat politikası tartışılmış; il, ilçe ve köylerden ziraat temsilcisi ve teknisyenlerin sundukları üretim teknikleriyle ilgili raporlar görüşülmüştür (T.C. Ziraat Vekâleti, 1939).

2.1.6. Uluslararası Gelişmeler Etkisinde Kırsal Kalkınma Politikaları

Türkiye’de sanayi için gerekli sermayenin ciddi bir kısmı tarımdan aktarılmış ve istihdam bu alandan sağlanmıştır (Devlet İstatistik Enstitüsü, 1981). Türkiye’de bu dönemde tarım politikalarını etkileyen uluslararası gelişmeler üç dönem içerisinde ele alınmıştır: 1) 1923–1932 dönemi politikaları, 2) 1933–1938 dönemi politikaları ve 3) 1938–1946 dönemi politikaları. İlk iki dönemde İkinci Dünya Savaşı öncesinin ve Dünya Ekonomik Buhranının tarım politikalarına etkisi, üçüncü dönemde İkinci Dünya Savaşı’nın ve Marshall yardımlarının tarım politikalarına etkisi incelenmiştir.

İlk dönemde (1923–1932) tarım politikalarında belirleyici olan İktisat Kongresi ve Dünya Ekonomik Buhranı olmuştur. Özellikle 1920’li yıllarda kırsal kalkınmaya yönelik uygulanan politikalarının temelini büyük ölçüde Türkiye İktisat Kongresi oluşturmuştur (Ökçün, 1968). İktisadi Kongrede ele alınan sorunlar ve alınan kararlar yukarıda (2.1.5.) detaylı olarak açıklanmıştır. Planlı dönem öncesinde, 1923 ve 1929 yılları arası, uygulanan tarımsal politikalar ile önemli adımlar atılmıştır; ancak 1929 yılında yaşanan Dünya Ekonomik Buhranı Türkiye’de tarımsal sektörü ciddi ölçüde etkilemiştir. Buhranı tetikleyen en önemli unsurlardan birini tarım ve sanayi ürünlerindeki artış olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı yılları ve sonrası küresel ölçekte gelişen bilimsel ve teknolojik imkânlar tarım ve sanayi sektöründe üretimin artmasına yol açmıştır.

Batılı kapitalist ülkeler savaş sırasında da üretime devam etmişlerdir; ancak savaş sonrası tarım ve sanayi ürünlerine olan talep düşmesine rağmen, üretime hızla devam edilmiştir. Artan üretim ile özellikle tarımsal ürünlerde fiyatlar düşmüştür. Tarımsal ürünlerin fiyatlarının düşmesi sanayi ürünlerini de etkilemiştir. Tarımsal üreticilerin gelirlerinin düşmesi ile tarımsal üreticiler daha az sanayi ürünü talep etmiş, böylelikle sanayi ürünlerinde de fiyatlar ve gelirler düşmüştür (Zarakoğlu, 1982). Tarım ve sanayi ürünlerinde fiyatların düşmesi ve diğer sebeplerle kısa bir zaman sonra 1929 yılında başlayan dünya genelinde ekonomik bir buhran yaşanmıştır.

1929–1932 Dünya Ekonomik Buhranı, Türkiye'nin hem ekonomisini hem de tarım sektörünü büyük ölçüde etkilemiştir. Buhranın tarıma etkisi Türkiye'de de 1929–1932 yılları arasında belirgin olarak görülmüştür (Metintaş ve Kayıran, 2016: 39). Büyük Buhranın etkisiyle Türkiye'de fiyat ve gelirlerde düşüş, işsizlik, dışa bağımlı hale gelme gibi sorunlar artmıştır. Tarımsal ürünlerin fiyatı düştüğü için ihracat yoluyla elde edilecek döviz gelirleri azalmış; tarımsal alanlara yapılacak yatırımlar ciddi ölçüde kısıtlı kalmıştır. Bu Büyük Buhranla iktisadi kongrede alınan kararların çoğu hükmünü kaybetmiştir; örneğin çiftçiye verilmesi beklenen krediler verilememiş, verilen krediler banka tarafından tahsil edilemeyince kredi şartları ağırlaştırılmıştır.

İkinci dönemde (1933–1938) Dünya Ekonomik Buhranının da etkisiyle ülkede devletçi politikalar hâkim olmuştur. Bu dönemde devletin müdahaleleri artmış, tarımdan sanayiye eğilim olmuştur. *Üçüncü dönemde (1938–1946)* ise İkinci Dünya Savaşı'nın olduğu yıllardır. Türkiye savaşa katılmamasına rağmen, savaşın tüm ekonomik zorluklarını yaşamıştır. İkinci Dünya Savaşı, Türkiye'nin dünya devletleri ile ithalat ve ihracat ilişkisini de negatif yönde etkilemiştir. 1939 yılında İkinci Dünya Savaşı ile mevcut iktisadi ve tarımsal politikalar değişmiştir. Savaş ile beraber bazı sorunlar ortaya çıkmıştır. Bunlar; askerin iâşe ihtiyacı, tarımsal üretimin düşmesi, Toprak Mahsulleri Vergisi gibi olağanüstü uygulamalar olarak sıralanabilir.

Türkiye'de tarım politikalarını etkileyen bir diğer konu Marshall yardımları olmuştur. ABD Dışişleri Bakanı George Marshall bu yardımlardan ilk defa 1947 yılında bahsetmiştir (Ertem, 2009: 152). Türkiye'nin de içinde olduğu 16 Avrupa ülkesi ABD'ye sunulan ortak raporda ekonomik iyileşmeye yönelik ihtiyaç duyulan yardımların kapsamı yer almıştır. İlk başta Türkiye'nin yardım talebi ABD tarafından Savaşa katılmadığı ve dolayısıyla Savaştan etkilenmediği gerekçesiyle

reddedilmiştir. ABD Türkiye'nin savaştan çıkan Avrupa'nın hammadde ve gıda ihtiyacını karşılayabileceğini düşünmüş ve yardımlardan faydalanması onaylamıştır. Bu gelişme, Türkiye'nin sanayi ülkesi yerine tarım ülkesi olmasını zorunlu kılmış ve Türkiye bu gelişmeyle Avrupa'nın tedarikçisi olarak düşünülmüştür.

Marshall yardımlarının köy ve köylü üzerinde farklı üretim biçimleri, yaşam şekli vd. gibi çeşitli etkileri olmuştur. En önemli değişikliklerden biri tarımda makineleşme (traktör sayısındaki artış) olmuştur. Türkiye'de 1950 yılı için traktör sayısı yaklaşık 10 bin iken, 1957 yılında yardımlarla 44 binlere yaklaşmıştır (Özcan, 2019: 49). Tarımsal üretimde makineleşmenin artması köylüyü olumlu ve olumsuz yönlerde etkilemiştir. Örneğin tarımsal alanda işgücünün azalmasına ve yeni istihdam arayışları ile iç göçün artmasına yol açmıştır. Diğer yandan tarımsal toprak artmış ancak üretimde verimlilik azalmıştır. Bu dönemde Türkiye sanayi sektörüne geçmek ve bu alanda gelişmek istese de, Marshall Yardımları Protokolü'nün imzalanmasıyla bu planlarından vazgeçmiştir (Eğilmez, 2018: 142). Yardımlar yoluyla Türkiye Batıya bağımlı hale getirilmiştir.

2.1.7. 1923–1962 Dönemi Diğer Kırsal Kalkınma Politikaları

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'de insanların büyük bir çoğunluğu kırsal bölgelerde yaşamış ve tarım sektöründe faaliyet göstermiştir. Bu nedenle ekonomik anlamda kalkınmanın sağlanabilmesi için tarım sektörü itici bir güç olarak görülmüş ve kırsal alanları geliştirmeye yönelik politikalar hayata geçirilmiştir. Planlı dönem öncesi kırsal kalkınma politikalarına yönelik en belirleyici olanlar Köy Kanunu, Toprak Reformu, Tarım Reformu, Kongreler Uluslararası Gelişmeler olarak sıralanmış ve yukarıda detaylı olarak incelenmiştir. Döneme ait diğer politikalar ise Aşar Vergisi, Kredi Kolaylığı, İskan Kanunu, Devlet Üretme Çiftlikleri, Tarım Sayımı ve Marshall Plan'ı olarak sıralanmış ve aşağıda aktarılmıştır.

Aşar Vergisi; kırsal kalkınmaya yönelik bu dönemde alınan kararlardan birisi de aşar vergisinin kaldırılması olmuştur. Osmanlı Devleti döneminde tarımsal ürünlerden alınan bir vergi türü olan aşar, köylü kesiminin en çok korktuğu, ödemekte zorluk çektiği, bu nedenle tefecilerin eline düşmesine hatta toprağını yitirmesine neden olan bir vergidir (Önder, 1999: 69). Bu durumun temel nedeni köylü tarafından ödenmesi gereken vergiler kendi beyanlarına göre değil de "mültezim" adı verilen vergi müteahhitleri tarafından belirlenmesi olmuştur. Bu vergi türünün 1925 yılında kaldırılması başlangıçta halkın hem sosyal inisiyatif

kullanılmasında hem de ekonomik davranışında olumlu etkiler yapmıştır. Aşar vergisinin kaldırılması dışında Ziraat Bankası sermayesi ve kredileri arttırılmış, kooperatifleşme yolunda ilk olarak 1 Mart 1924 tarihinde 498 sayılı Kanun’la “İtibar-ı Zirai Birlikleri” kurulmuş; ardından da 1929’da 1470 sayılı “Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu” çıkarılmıştır (Kayıkçı, 2009: 36).

Kredi Kolaylığı yoluyla 1923–1934 arası dönemde hiç toprağı olmayan, az toprak sahibi çiftçiye 731 bin dönüm, göçmen ve mübadillere ise 6 milyon dönümden fazla devlet arazisi dağıtılmıştır. Ziraat Bankası’nın sağlamış olduğu kredi ile çiftçilere Ziraat Vekâleti aracılığıyla ithal edilen makineler taksitle satılmıştır (Kayıkçı, 2005: 69-99). Ancak devlet aşar vergisinin kaldırılmasıyla oluşan açığı kapatma adına tekel maddeleri ile arazi vergisine zam yapmış, bu durum da yine küçük ve orta ölçekteki çiftçilere zarar vermiştir (Kuzuku, 2009: 13).

İskân Kanunu 1934’te çıkarılmış olup bu Kanun kırsal kalkınmaya yönelik alınan kararlardan bir diğeridir. Bu Kanun’la hiç toprağı olmayan ya da az toprak sahibi köylüleri toprak sahibi yapmak ve dağınık köylerin birleştirilmesi öngörülmüştür. Bu dönemde ülke nüfusuna oranla tarıma elverişli toprak oldukça fazladır. Bu bağlamda nüfusu ikiden fazla olan ailelere 6-15 hektar arasında toprak ile samanlık, ahır, tohumluk, araç-gereç ve çift hayvanı verilmesi öngörülmüştür (Ekim, 2006: 200; Gülçubuk, 2005: 75).

Devlet Üretme Çiftlikleri ile beraber tarımsal ürün işlemek için kurumsallaşma faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Bunlardan bazıları Şeker Fabrikaları, Çay İşletmesi, Tütün İşletmesi, Toprak Mahsulleri Ofisi, gibi kamu iktisadi teşebbüsleri olarak sıralanmıştır (Günaydın, 2006: 157). Bu dönemde ayrıca Ziraat Bankası anonim şirket haline getirilmiş ve bu yeni statü ile çiftçilere daha fazla yarar sağlanmıştır. Tarım alanındaki yeniliklere çiftçilere teknik bilgi verilmesi, malzeme ihtiyaçlarının karşılanması araştırma ve öğretim müesseseleri, fidanlıkların kurulumu, traktör sahiplerine akaryakıt desteğı verilerek tarımda makineleşmenin teşvik edilmesi de sayılabilir (Aktan, 1978: 42).

Tarım Sayımı; Kırsal kalkınmaya yönelik ilklerden biri de tarım sayımı olmuştur. Cumhuriyet dönemi toprak dağılımına yönelik ilk veriler 1950–1952 yıllarında toplanmış ve iller bazında “1950 Ziraat Sayımı Neticeleri” başlığıyla 1956 yılında yayımlanmıştır. Bu sayıma göre köylerde 2.760.304 aile yaşarken bunların

336.860'ının toprağı bulunmamaktadır. İşlenen toprak miktarı ise toplam 19.451.940 hektardır (Köymen, 1999: 19).

Marshall Planı; Plan kapsamında ABD'den gelen kredi ve yardımlarla hızlı bir traktörleşme dönemine girilmiştir. Bu gelişmelerin bir neticesi olarak kırsal alanlardan kentlere göç ve buralardan toprak satın alma işlemleri artmıştır. Bu dönemde yine OECD, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların tarımda yönlendiriciliğı ve ekonomide uygulamaya konulan liberal yaklaşıma rağmen, tarım sektörüne yönelik koruma anlayışları ve kamusal destekler de sürdürülmüştür. 1950 sonrası Zirai Mücadele, Toprak-Su, Yem Sanayi, Et ve Balık Kurumu gibi tarım sektörüne önemli katkılar sağlayan kurumlar kurulmuştur (Çelik, 2006: 235-239).

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren kırsal kalkınmaya yönelik birçok çalışma yapılmış ve bu kapsamda önemli adımlar atılmıştır; ancak bu önemli adımlardan istenen sonuç elde edilememiştir. Bunun temel nedeni diğer alanlarda olduğu gibi kırsal kalkınma çalışmalarında da koordinasyon eksikliği, faaliyetleri tek merkezden yönetememe ve takip edememe sorunu ve ulusal ve uluslararası düzeyde ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkileyen ekonomik bunalım ve darboğazlardır.

Eğitim düzeyindeki düşüklük, ilgili kararların siyasi gerekçelerle alınması ve yine bu gerekçeler çerçevesinde kararlara karşı çıkılması da istenilen sonuçların elde edilmesine engel olan sebepler arasındadır. Öyle ki, dünyada başka bir örneğı olmayan Köy Enstitüleri projesi siyasi gerekçelerle sonlandırılırken, bir diğer önemli kanun olan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu büyük ölçekli toprak sahibi olan kesimlerin ve siyasilerin müdahalesiyle istenen ölçüde gerçekleştirilememiştir. Köylüye dağıtılan topraklarda özel mülkiyete fazla dokunulamamış, büyük oranda kamuya ait topraklar dağıtılmıştır.

2.2. Bütüncül Kapsamlı Politikalarda Kırsal Kalkınma (1963–2021)

1963 yılı sonrasında ülkemizde kalkınma planları hazırlanmaya başlamıştır. Aynı zamanda politikalarda bütüncül bir yapıyla hareket edilmeye başlandığını söylenebilir. Birçok çalışmada bu dönemi ifade ederken planlı dönem sonrası diye bahsederken bu çalışmada politikaların kapsamlarına göre bir ayırım tercih edilmiştir. Kalkınma planları birçok alanda politika geliştirmektedir. Ayrıca AB uyum sürecinde birçok alanda değişim ve dönüşüm yaşanmaktadır. Bu gerçeklikten hareketle kırsal kalkınmanın bütüncül bir politika kapsamında öncelikli olarak

kalkınma planlarında kıra götürülen hizmetlerin nasıl planlandığı ve kapsamı daha sonra değişen parametrelerle birlikte kırsal alanların geliştirme çabalarının nasıl algılandığı ve nihayetinde AB uyum sürecindeki gelişmeler bu bölümde anlatılmaktadır.

2.2.1. Kalkınma Planları Çerçevesinde Kırsal Kalkınma Politikaları

Türkiye’de 1960’lı yıllardan önce kırsal kalkınmaya yönelik pek çok çalışma (Köy Enstitüleri, İdeal Cumhuriyet Köyü, vb.) yapılmıştır. Yapılan çalışmalar birer girişim niteliğinde olup, planlı ve devlet politikası olmaktan uzak kalmışlardır; ancak 1960’lı yıllardan itibaren Türkiye’de her alanda olduğu gibi kırsal kalkınma konusunda da planlı bir sürece girilmiştir. Böylelikle beş yıllık kalkınma planları hazırlanmıştır. Kalkınma planları yoluyla Türkiye’nin öncelikli politikaları açıklanmış, stratejilerin gerçekleştirilebilmesi için gerekli hedefler belirlenmiştir.

Kalkınma planları yapılmak suretiyle tüm sektörler bütüncül bir yaklaşımla yönlendirilmek istenmiştir. Kalkınma planlarının temel amaçları toplumsal refah ve sosyal adaletin sağlanması olmuştur. Bunlara ilaveten eğitim, sağlık, ulaştırma, sulama ve enerji gibi temel kamusal hizmetlerin sunumunda yatırımların bölgeler arasında dengeli şekilde dağılması; tarımsal alanda verimliliğin artırılması için tarım teknolojilerine yatırımlar yapılması gibi hedefler (Bakırcı, 2007: 100) de bulunmaktadır. Her kalkınma planında kırsal kalkınmaya yönelik sorunlara ve çözümlere önem verilmiştir.

DPT tarafından hazırlanan ilk beş yıllık kalkınma planı 1963 yılında uygulamaya konmuştur. 2021 yılına kadar toplam 11 kalkınma planı hazırlanmış olup 11. ve son kalkınma planı Temmuz 2019’da yayımlanmıştır; dolayısıyla burada 1963–2021 dönemi incelenmektedir.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi 1963–1967 yılları arasında kapsamaktadır. Ulusal düzeydeki kalkınma için hazırlanacak olan bu plan için beş yıllık yatırım programları hazırlanmıştır. Bu Plan’da kırsal alanlarda kalkınmanın hızlandırılması için altyapının sağlanması gibi stratejilerin geliştirilmesi yer almıştır. Bu dönemde kırsal kalkınmaya yönelik kurumsal düzenlemeler yapılmıştır. Dönemin en önemli gelişmelerinden biri 16.01.1964 tarih ve 3349 sayılı Kararname ile Köy İşleri Bakanlığı’nın kurulması olmuştur (Bakırcı, 2007: 116). Bu ilk Plan’da kırsal bölgelere götürülecek hizmetlerin etkin ve verimli olmasını sağlamak için yapısal değişikliğe gidilmiş ve bu kapsamda yeni bir düzenlemeyle “Toplum Kalkınması

Yöntemi” uygun görülmüştür. Toplum kalkınması yönteminde ana amaç, kırsal kalkınma politikalarının uygulandığı alanları bir deneme bölgesi olarak kabul edip uygulanan yöntemlerin ülke genelinde uygulanabilirliğini araştırmak; karşılaşılan problemleri, tıkanıklıkları ve güçlükleri belirlemek; bu deneyimlerden faydalanarak farklı özelliklere sahip alanlarda da yöntemin denenmesini sağlamak olmuştur (Çelik, 2006: 70). Plan’da toplum kalkınması, halkın dernek ve kooperatif gibi teşkilatlar ile örgütlenmesi, halk ile kamu arasında işbirliği sağlanmasını olarak ifade edilmiştir. Plan’da toplum kalkınmasının, toplulukların eğitimini sağlayacak, insanları bir arada çalışmaya teşvik edecek önemli bir kalkınma modeli olduğu belirtilmiştir (Kayıkçı, 2004: 420). Bunlara ek olarak, kooperatifleşme, kredi imkânı, toprak reformu ve ürün için pazarlama kolaylıkları gibi konulara kalkınma planında yer verilmiştir (DPT, Birinci BYKP, 1963). Plan’da kırsal kalkınma için önerilen toplum kalkınması modeli ile kırsal toplulukların ulusal kalkınmaya katılması hedeflenmiştir. Planın ilk yıllarında (1963–1965) halkın kalkınmaya katılımı yaklaşımından yola çıkılarak “örnek köy” modeli denenmiştir. Toplum kalkınması modeli ve örnek köy modeli uygulaması ile halkta örgütlenme ve işbirliğinin sağlanması; yerel çabalar ile toplumun kalkınması hedeflenmiştir. Bu Plan döneminde 6 pilot il ile başlayan proje, Plan dönemi sonunda yalnızca 34 ilin 37 ilçesinde uygulama alanı bulabilmiştir (Geray, 1967: 30). Planda hedeflenen başarıya ulaşılamamış ve 1968 yılında çalışmalar durdurulmuştur.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi 1968–1972 yılları arasında kapsamaktadır. Bu Plan’da bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının en aza indirilmesi ve yatırımların dengeli dağılması gerektiği ifade edilmiştir. Plan’da az gelişmiş bölgelerde potansiyeli olan kentlere yatırımlar yapılarak, bölgenin ekonomik gelişmişlik düzeyinin artırılması hedeflenmiştir. Bu kapsamda, kırsal yerleşmelerle ilgili olarak ilk defa “Köykent” ve “Tarımkent” gibi öneriler getirilmiştir (DPT, İkinci BYKP, 1968). Köykent ve Tarımkent uygulamaları kentleşme ve sanayileşmenin kırdaki birleşmesi fikriyle temellendirilmiştir. Bu uygulamalarla kentleşme ve kırsal arasında bir ilişki kurulduğu; bölgeler arası gelişimin dengeli olabilmesi için kentleşmenin önemli olduğu vurgulanmıştır (Keleş ve Mengi, 2013: 236).

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, kalkınmayı kırsal kalkınma ile eş tutmuş; kentsel gelişimi kapsam dışı bırakmış; kırsal alan ile ilgili uygulamalarda teknik

sorunlar yaşamış ve başarılı olamamıştır. Bu sebeple bu dönemde toplum kalkınması yöntemi sürdürülmüş; ancak kapsamı daraltılarak Plan’da ‘Küçük Toplum Birimlerinde Teşebbüs Gücünün Geliştirilmesi’ (Günaydın, 2010: 273) ve ‘Köy ve Köylü Sorunları’ (DPT, 1968: 235) başlıkları yer almıştır. Kırsal yerleşim yerlerinde bulunan kişilerin kalkınması için nüfus, tarım dışı sektörlerle yönlendirilmiş ve bu amacı gerçekleştirmeye yönelik “Toprak ve Tarım Reformu Ön Tedbirler Kanunu” kabul edilmiştir. Bu dönem, tarım sektörünün geri planda kaldığı ve endüstrileşmeye önem verilen bir dönem olarak değerlendirilmiştir (Yalova, 2007: 88). Bu dönemde tarım sektöründe modern teknolojilerin kullanılması özendirilmiş; sanayi temelli bir kalkınmaya odaklanılmış; kentleşme teşvik edilmiştir (Bakırcı, 2007: 123).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi 1973–1977 yılları arasında kapsamaktadır. Bu dönemde köylerin sayıca fazla olması ve dağınık yerleşim birimleri olması köylere yapılması gereken yatırımları (altyapı, hizmet sektörü vd.) zorlaştırmıştır. Köylerdeki yerleşim birimlerinin sayıca fazla ve dağınık olması hizmet dağılımında maliyeti artırmış ve hizmetlerin yeterli kalitede olamamasına yol açmıştır. Bu sebeple Plan, köyün ve köylünün sorunlarına eğilmiştir. Üçüncü Plan’da köy gereksinimlerinin geneli kapsayacak şekilde ve düşük maliyetle karşılanması gerektiği belirtilmiştir. Bu kapsamda, köylere yapılacak yatırımlarda maliyetin düşürülmesi ve köylünün ihtiyaçlarının giderilmesi için merkez köyler modeli gündeme gelmiştir. Yatırımların merkez bir köy seçilerek burada toplanması ve çevre köylerin buradaki hizmetlerden yararlanacağı öngörülmüştür (Çevik, 2000: 41). Böyle hizmetlerin dengeli ve düşük maliyetle dağılacağı varsayılmıştır. Merkez köy uygulaması ile geri kalmış köylerin düzeninin değiştirilmesi ve yaşam düzeyinin yükseltilmesi hedeflenmiştir. Bu modelle Türkiye’de yaklaşık 7.000 merkez köy kurulması hedeflenmiştir. Merkez köy modeli ile köydeki pasif olan yerel yönetimin dinamik bir yapıya dönüşeceği varsayılmıştır. Daha önce yapılan kalkınma planlarında hedeflenen yatırımlar yapılamamış ve dışa bağımlılık artmıştır. Bu dönemde uygulamaya geçen yatırımların dağınık ve plansız olması, döneminde bitirilememesi üretim ve ihracatı olumsuz yönde etkilemiştir (Yalova, 2007: 63-89). Bunlara ilaveten, bu Plan bölgesel kalkınma politikalarını göz ardı etmesi ve ulusal kalkınmayı yavaşlatması gerekçeleriyle eleştirilmiştir (Keleş ve Mengi, 2013: 238).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi 1979–1983 yılları arasında kapsamaktadır. Bu Plan’da kırsal kalkınmanın iyileştirilmesi ve gelir dağılımındaki

dengelesizliğin giderilmesi amaçlanmıştır. Plan'da, tarımsal gelişme ile köylünün kalkınmasının beraber değerlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Başka bir deyişle Plan'da kırsal alandaki gelişme tarımsal gelişmeyle bir tutulmuş, köylü tarafından verilecek destekle sanayi toplumuna daha kolay geçilebileceği varsayılmıştır. Plan için dört temel politika arasında; etkin bir toprak reformu ortaya koymak, kamu desteği ile köy-kentler oluşturmak, kooperatifleşmeyi sağlamak, yeni üretim düzeni kurmak yer almıştır (DPT, 1979: 288). Plan'ın temel hedefleri ise, kırsal gelişmenin hızlandırılması, refah düzeyinin artırılması köylünün kalkınma imkânları, üretim gücü ve gelirinin artırılması olmuştur. Plan'ın en önemli uygulama araçlarından biri köy-kent modeli olmuştur. Diğer kalkınma planlarında olduğu gibi, bu kalkınma planında da kooperatifleşmenin ve köy-kentlerin etkili toprak reformunun araçları olduğu varsayımından hareket edilmiştir. Bu modelin uygulamaya geçmesi ile örgütlenme, kooperatifleşme, istihdam olanakları, sosyal ve ekonomik gelişme ile kalkınmanın sağlanacağı varsayılmıştır.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda önerilen merkez köy modeli ile Dördüncü Planda önerilen köy-kent modeli birbirinden farklı olmuştur. Köy-kent modeli ile ekonomik hedeflerin yanında toplumsal dönüşümü içeren sosyal hedefler de önerilmiştir. Köy-kentler, sadece etrafındaki yerleşim alanları için hizmet barındıran merkez köyler olarak tasarlanmamıştır. Köyün kentteki hizmetleri barındırarak kentlileştirildiği, üretimin sanayileştirildiği ve istihdamın artırıldığı yerler olarak kurgulanmışlardır. Bu Planla daha çok geri kalmış, öncelikli kalkınma ihtiyacı olan yerler önemsenmiştir. Aşağı Fırat ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinin geliştirilmesi için geniş çaplı bir projenin hazırlanması gerektiği, bu Plan kapsamında ilk defa görüşülmüştür (DPT, Dördüncü BYKP, 1979). Bu Plan diğer planlarla karşılaştırıldığında en kapsamlı plan olarak ifade edilebilir; ancak öngördüğü gelişmelerin başarıyla sonuçlanmaması yönüyle diğer planlarla benzer sonuçlar ortaya koymuştur (Çelik, 2005: 62).

1985–1989 yılları arasını kapsayan *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı* döneminde Kalkınmada Öncelikli Yörelere düşüncesiyle hareket edilmiştir (Çörek Öztaş ve Karaaslan, 2017: 436). Dördüncü Plan'la öncelikli kalkınma gereksinimi olan bölgelerin kalkındırılması için çaba harcanmış ve geri kalmış bölgelerle diğer bölgeler arasındaki farklar azaltılmaya ve kırsal alanlar bulunduğu yerde kalkındırılmaya çalışılmıştır. Kırsal alanlara götürülen hizmetler arasında

entegrasyonun sağlanması, kırsalda yaşam kalitesinin artırılması Plan'ın temel hedefleri arasında yer bulmuş olup bunların sağlanması için merkez köy modeli araç olarak belirlenmiştir. Plan'da hem sosyal-kültürel gelişim hem fiziksel gelişim vurgulanmıştır. Kırsaldaki toplulukların sosyal ve kültürel gelişimlerine katkıda bulunmak için Entegre Kırsal Kalkınma Projelerinin gerçekleştirilmesi; geleneksel el sanatlarının teşvik edilmesi; tarım sektörü için teknik ve yasal düzenlemeler yapılması gibi politikalar yer almıştır (Doğanay, 1993a: 54). Fiziksel planlamaya ilişkin konular arazi kullanım kararları verilirken dikkat edilmesi gereken unsurlar üzerinden takdim edilmiş olup bunlar; doğal kaynaklara yönelik envanter çalışmaları, işletmelerin ve toprakların küçülmesini önlemek için miras hukuku alanında yapılan çalışmalar olarak sıralanmıştır (DPT, Beşinci BYKP, 1985). Diğer kalkınma planlarında olduğu üzere bu Plan'da da tarımsal gelişmenin temelindeki sorunların giderilmesi için kooperatifleşmenin ve örgütlenmenin önemi vurgulanmıştır. Bu Plan ile yirmi yıl önce benimsenmiş olan ancak daha sonra terk edilen 'bölgesel planlama' yeniden gündeme gelmiştir (DPT, 1984: 54). Bu dönemde kısıtlı uygulama alanı bulmuş olsa da önemli bir proje olan "Önder Çiftçi Projesi" gerçekleştirilmiştir. Bu proje ile çiftçilerin sorunlarına devlet tarafından danışmanlık verilmiş; çiftçilerce oluşturulan bağımsız ve özel bir danışmanlık sisteminin kurulmasının ülkede yaygınlaştırılması gerektiği savunulmuştur (Bakırcı, 2007: 167). Ancak bu Plan'da hedeflenen gelişmeler önceki planlarda olduğu gibi beklenen oranlarda yerine getirilememiştir.

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi 1990–1994 yılları arasında kapsamaktadır. Plan'ın temel amacı bölgeler arasında dengeli bir kalkınma sürecinin gerçekleştirilmesi olmuştur. Plan için bölgesel politika kararları belirlenirken, AB'nin bölgesel politikalarındaki amaç ve araçlar dikkate alınmıştır (Keleş ve Mengi, 2013: 240). Plan'da tarımsal üretimin artırılması için büyük sulama projelerine önem verilmiş, hemen uygulamaya geçilmesi hedeflenmiştir. Tarımsal ve hayvansal açıdan önem taşıyan, sulanarak değerlendirilmesi amaçlanan ovalar; Orta Anadolu, İç Ege, Güneydoğu ve Doğu ovaları olarak belirlenmiş, mevcut sulama şebekelerine ek olarak 750 bin hektar yeni sulama şebekesi önerilmiştir (DPT, 1990: 51). Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında tarımsal gelişmelere ağırlık verilmiş, tarımsal verimliliğin ve üretimin artırılması için tarım reformu çalışmalarının devam ettirileceği belirtilmiştir. Bir önceki dönemde olduğu gibi, bu Plan'da da kalkınmada

öncelikli yörelerin planlanmasına ve teşviklere değinilmiştir. Bu dönemde de merkez köy modeli, tarım dışı sektörlerin kırsal alanlarda yer seçmesi, ‘Kırsal Alan Planlaması’ desteklenmiş olup Plan’da bu tez konusuyla ilgili yer alan temel hedefler şöyle özetlenebilir:

- Projelerin gerçekleştirilmesi için köylere hizmet götürün kurumlar arasında koordinasyon ve uyum sağlanması,
- Sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması,
- Bölge insanının eğitim ve kültür seviyesini yükseltebilecek program ve projelerin geliştirilmesi,
- Tarım dışı ekonomik faaliyetlerin desteklenerek gelirin artırılması,
- Tarımsal araştırma kurumlarıyla birlikte toprağın etkin kullanımı için gerekli düzenlemelerin yapılması.

Altıncı Plan’da ayrıca öncelikli yöreler için bölge ve alt bölge planları hazırlanmasına; kamu kaynaklarında öncelikli yörelere ağırlık verilmesine; kırsal alanlarda devlet tarafından sanayi tesislerinin (madencilik, imalat, sanayi, vd.) kurulmasına yer verilmiştir (DPT, Altıncı BYKP, 1990).

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996–2000 yılları arasını kapsamakta olup bu Plan’da üretim süreçleri ile değişen bilgi toplumuna erişebilmek için yerel yönetimler, sosyal ve ekonomik yaşam, altyapı hizmetleri olarak sıralanan bazı alanlarda yapısal değişikliklere gidilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Plan’da yerel yönetimlerin yetkilerinin artırılması ve güçlendirilmesi ile bu yapısal değişikliklerin gerçekleştirilebileceği öngörülmüştür. Plan’da, 1990 yılı itibari ile tarım sektöründe çalışan sayısı fazla olsa da genel ekonomi içerisinde tarımın payının düştüğü ifade edilmiştir (DPT, 1996: 57). Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, 1996 yılında açıklanan rakamlara göre, tarımın Gayri Safi Milli Hâsıla içindeki payı %17,5’ten, %15’lere düşmüştür. Arazi kullanımıyla ilgili planların olmaması, tarım için ayrılan alanlarda tarım dışı faaliyetlerin yapılması, küçük sanayi kollarının artması, arazi mülkiyetindeki dağılımın dengesiz olması tarımın öneminin azalmasının gerekçeleri olarak da gösterilmiştir. Ayrıca destekleme politikalarının gelir dağılımındaki dengeyi sağlayamadığı ve kurumların işbirliği yapamadığı vurgulanmıştır. Bu sebeple tarım ve diğer sektörler arasındaki gelir dağılımının dengelenmesi, sulama alanlarının ve üretimin artırılması hedeflenmiş; tarım politikaları belirlenirken Avrupa Topluluğu (bugünkü AB) Ortak Tarım Politikasındaki (AT/AB OTP)

gelişmelerin dikkate alınacağı ifade edilmiştir (DPT, 1996: 60). Yedinci Kalkınma Planı'nda kırsal alana ve kırsal alanda yaşayanlara yönelik çalışmalardan ziyade, kırsal altyapıya yönelik çalışmalara yer verilmiştir. Yedinci Plan'da bu sorunların çözümüne yönelik tedbirler alınsa da, beklenen başarı tam olarak sağlanamamış, önerilen projelerin birçoğuna başlanamamıştır (DPT, Yedinci BYKP, 1996).

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi 2001–2005 yılları arasında kapsamakta olup önceki planlardan farklı olarak “kırsal kalkınma” kavramının doğrudan başlık olarak ele alındığı ilk kalkınma planı olmuştur. Bu Plan'da bölgesel gelişmişlik düzeylerinin dengelenmesi, bölge planlamasının önemi, AB bölgesel politikalarıyla uyumlu ilerlenmesi öncelikli olarak değerlendirilmiştir. Kırsal alanla ilgili kalkınma önerileri; istihdamın fazlalaştırılması, nüfusun mevcut gelirinin artırılması, insanların yaşam standartlarının geliştirilmesi, etkili örgütlenmeye yönelik destek sağlanması olarak planlanmıştır. Bu dönemde kırsal alandaki nüfus ciddi anlamda azalış göstermiştir. Bu azalış tarımsal istihdamı da etkilemiş, tarımsal alanda istihdam oranları düşmüştür. Bu dönemde kırsal kalkınma projeleriyle doğal kaynakları etkin kullanmak, tarımsal gelişimi, tarımda verimliliği artırmak, kırsal nüfusa hareket kazandırmak ve bilinçli şekilde örgütlenmelerini sağlamak amaçlar (Gülçubuk ve Karabıyık, 2002: 13) arasında yer bulmuştur. Bununla beraber Plan'da, kırsal alanlarda yaşayan insanların gelir kaynağının sanayiyle sağlanması, tarımda verimi artırmak için sulama projelerinin hazırlanması, nüfusun mevcut gelirini artırmak amacıyla girişimci kişilerin desteklenmesi konularına yer verilmiştir (DPT, Sekizinci BYKP, 2001). Plan'da aynı zamanda ekonomik ve bölgesel kalkınmada yerel birimlerin önemi vurgulanmış; yerel ekonomik birimler küreselleşmenin ve yerelleşme dinamiklerinin birlikte etkisiyle küreselleşme (daha fazla bilgi için bakınız: Özaslan, 2007) anlayışı çerçevesinde önem kazanmıştır. Küresel rekabet ortamında yerel ekonomilerin politika ve stratejileri, bölgesel hatta uluslararası politikaların temelini oluşturduğu (Keleş ve Mengi, 2013: 243) ifade edilmiştir. Bu kapsamda Sekizinci Plan'da tarımsal politika ve stratejiler belirlenirken AB uyum süreci, Dünya Ticaret Örgütü (WTO), Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası (AB OTP) dikkate alınmıştır. Bu kaygı ve çabaları da Türkiye'nin dünyada kendine yer edinmesi ve tarımsal ürün ihracatı bakımından önemli adımlar atabilmesi adına gereken hedefleri içermesi olarak (Yalova, 2007: 95) değerlendirenler vardır. Önceki kalkınma planlarında yer alan merkez köy, tarım-kent, köy-kent gibi modeller yerine

bu dönemde çekim merkezlerinin oluşturulması tercih edilmiştir. Sekizinci Plan döneminde artan iç göçe, özellikle de Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan Güneydoğu Anadolu ve Akdeniz dahil olmak üzere en büyük kentlere göçlere, çözüm bulmak amacıyla Köye Dönüş Projesi hayata geçirilmiştir. Bu Projeye 1980'li yılların başında kırsaldan büyük kentlere göç eden toprak sahiplerinin yeniden köye dönmesi teşvik edilmiş; ancak istenen düzeyde sonuç alınamamıştır (Bakırcı, 2007: 205).

Dokuzuncu Kalkınma Planı dönemi 2007–2013 yılları arasını kapsamakta olup ilk ve son kez 7 yıl için Plan yapılmış ve Plan'da tarımsal üretime ve kırsal alanların kalkınmasına yer verilmiştir. Bu dönemde artan nüfus ve tüketim alışkanlıkları, doğal kaynakların sürdürülebilirliği konusunu öne çıkartmıştır. Plan'da Türkiye vizyonu için değinilen konular; adil gelir dağılımı, bilgi toplumu, istikrarlı büyüme, küresel rekabet gücü ve AB'ye üyelik sürecinin tamamlanmasıdır. Belirlenen vizyondan yola çıkılarak oluşturulan beş temel sosyo-ekonomik gelişme eksenleri arasında bölgeler arası farklılıkların giderilmesi de yer almıştır. Temel eksenlerden birinin bölgesel gelişmeye yönelik olması, bu Plan'da kırsal kalkınmaya da öncelik verildiğini göstermektedir. Bu dönemde, ilgili Plan kapsamında AB'ye üyelik söz konusu olduğu için, kırsal alanlardaki uyum sorunlarını gidermek için Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisinin (2006) çıkarılması gibi belirli değişiklikler öngörülmüştür. Bu stratejide tarımsal verimsizliğin giderilmesi için arazi toplulaştırılması, üretici birliklerin güçlendirilmesi, eğitimlerin yapılması gibi konulara değinilmiştir. Plan'da AB politikalarıyla uyum sağlamak için gerekli yasal ve kurumsal düzenlemelerin yapılacağı (DPT, 2007: 48) belirtilmiştir. Bu dönemde Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonunca Kırsal Kalkınma Politikaları Alt Raporu ve Köyişleri Bakanlığınca 2010–2013 yılları Kırsal Kalkınma Planı hazırlanmıştır. Üretim faaliyetlerinin AB tarım piyasasıyla uyumlu olabilmesi için desteklerin etkin hale getirilmesi; teknolojik imkanların kullanılması; e-ticaret aracılığıyla el sanatları, gıda, orman ve tarım ürünlerinin tanıtım ve pazarlamasının yapılması; tarıma dayalı iş kollarının diğer ilgili sektörlerle (sanayi, turizm, rekreasyon) birlikte geliştirilmesi; su, toprak ve orman doğal kaynaklarının nitelik ve nicelik yönünden iyileştirilmesi hedeflenmiştir (DPT, Dokuzuncu KP, 2007). 9. Kalkınma Planı'nda kırsal alana yönelik hedeflerin temelini AB müktesebatına uyum şekillendirmiştir.

Onuncu Kalkınma Planı dönemi 2014–2018 yılları arasını kapsamaktadır. Onuncu Plan, sadece kamu kurumları tarafından değil, katılımcı planlama yaklaşımı

çerçevesinde pek çok kesimin katılmasıyla hazırlanmıştır. Plan'ın temel hedefi refah seviyesini artırmak olmuştur. Plan dünya ekonomisinde belirsizlik ve risklerin olduğu, dengelerin değiştiği, ülkeler arasında (gelişmiş-gelişmekte olan) güç farklılıklarının olduğu bir dönemde hazırlanmıştır. Plan'da ekonomik büyümede istikrarlı olma, bilgi toplumu olma, çevre korumanın önemi, rekabetin gücü, sürdürülebilir kaynak kullanımının önemi yer almıştır. Plan'da kırsal kalkınmaya yönelik konular “Yaşanabilir Mekânlar ve Sürdürülebilir Çevre” başlığı altında verilmiştir. Plan'da temel amaçlardan birisi olarak ifade edilen kırsal kesimin asgari refah düzeyinin ülke ortalamasına yaklaştırılması ile kırsal toplumun iş ve yaşam şartlarının bulunulan bölgede iyileştirilmesi çerçevesinde kırsal kalkınmayla ilgili olarak Plan'da yer alan bazı politikalara --özetle de olsa-- bakmakta fayda vardır (Kalkınma Bakanlığı, Onuncu KP, 2014):

- Kırsal kalkınma destekleri ile tarımsal rekabet gücünün oluşturulması,
- Uzak kırsal yerleşimler ve yoksulluk sınırı altındaki hanelere öncelik verilmesi,
- Kırsaldaki dezavantajlı grupların (engelli, yaşlı, çocuk) sosyal ve diğer hizmetlere erişiminin sağlanması,
- Kırsal bölgedeki vatandaşların bilişim hizmetlerine erişiminin sağlanması,
- Kırsal alanlar için “Evrensel Hizmet Fonu” çerçevesinde belirlenen bilişim altyapı hizmet türlerinin geliştirilmesi,
- Koruma alanlarındaki (dağ köyleri, milli parklar, vd.) kalkınmayı etkileyen sorunların çözümüne yönelik destek araçlarının geliştirilmesi,
- İlçe bazlı yerel kalkınma programı hazırlanması,
- Yerel kalkınma girişimlerinin desteklenmesi.

Planla bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması için rekabet gücünün önemi, yerleşim alanlarında standartlar oluşturularak yaşam kalitesinin artırılacağı, düşük gelirlili bölgelerden başlanarak lojistik-ulaştırma-iletişim altyapısının geliştirileceği, kamusal hizmetlere erişimin kolaylaştırılacağı belirtilmiştir. Bu dönemde kalkınma süreci çok boyutlu, bütüncül, insan odaklı ve katılımcı bir yaklaşımla ele alınmaya çalışılmıştır.

2019–2023 yılları arasını kapsayan *On Birinci Kalkınma Planı* döneminde kırsal kalkınma konusu “Yaşanabilir Şehirler ve Sürdürülebilir Çevre” başlığı içerisinde ele almış olup bu Plan Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sisteminin ilk

kalkınma planıdır. Diğer on plan Devlet Planlama Teşkilatı veya Kalkınma Bakanlığı tarafından, bu Plan ise Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı önderliğinde hazırlanmıştır. Her alanda rekabetçilik ve verimlilik artışının sağlanmasına odaklanılan On Birinci Plan’da belirlenen vizyona ulaşmak için hedeflenen beş temel ekseninden birisini “Yaşanabilir Şehirler ve Sürdürülebilir Çevre” eksenini oluşturmaktadır (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019). Kırsal kalkınmaya bu başlık içerisinde yer verilmekte olup bu başlıktaki öncelikli politikalar; kırsal alanların yaşam kalitesinin artırılması, doğal kaynakların yönetiminin sağlanması, bölgeler arası gelişmişlik farklarının giderilmesi ve diğer benzerleri olmuştur (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019). Plan’da kırsal kalkınmaya yönelik belirlenen temel amaç, kırsal kalkınmada üretim kapasitesi ve işgücü istihdamının artırılması ve sürdürülebilirliğin sağlanması olmuştur (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019). Plan’ın kırsal kalkınma hedefleri içerisinde KÖYDES ve KIRDES projeleri yer almıştır. Bu projeler ile kırsal alanların yerleşim yerleri, iskânı, sosyal ve fiziksel altyapısı için hizmet ve yatırım ihtiyaçlarının belirlenmesi, takip edilmesi ve giderilmesi hedeflenmiştir. KÖYDES ile büyükşehir belediyesi statüsü bulunmayan illerde, KIRDES ile büyükşehir belediyelerinde kırsal altyapı projelerinin desteklenmesi gerektiği öngörülmüştür. Kırsal kalkınma konusunda destek sağlayacak kuruluşların (KKYDP, IPARD, kalkınma ajansları) uygulamada birliği sağlayabilmeleri için uygulama esas ve usullerinde düzenleme yapılması amaçlanmıştır (Batuhan ve Kodaz, 2020: 87). Bu kapsamda KÖYDES ve KIRDES projelerine sağlanan destek sayesinde özetle şunlar hedeflenmiştir (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019):

- Veri temelli kırsal politikaların güçlendirilmesi (köy envanterinin güncellenmesi),
- Kırsal verilerin il-ilçe, kır-kent bazında yayımlanması,
- Kırsal mirasın korunması ve yaşatılması,
- Kırsal alanlarda yoksulluğun azaltılması,
- Beşeri sermayenin geliştirilmesi (istihdam ve üretim odaklı).

Plan kalkınma hedeflerine ulaşırsa, kırsalda yaşam kalitesinin artacağı, kırsal nüfusun göç oranının azalacağı, dolayısı ile kentlerdeki baskının azalacağı öngörülmüştür. Yukarıda detaylı olarak incelenen On Birinci Kalkınma Planı’nın başarısına ve eksikliklerine ilişkin değerlendirme aşağıdadır.

İlk yedi planda kırsal kalkınma belirli başlıklar üzerinden ele alınmış, doğrudan yer almamıştır. Bu başlıklar planlarda; kırsal bölgelerin kalkınması, köy ve köylü problemleri, toplum kalkınması, öncelikli yöreler ve bölgesel gelişme olarak yer almıştır. Sekizinci Kalkınma Planından itibaren kırsal kalkınma başlığı doğrudan planlarda yer almıştır. Kalkınma planlarında belirlenen hedeflerin alana yansımaları, AB uyum sürecindeki izlenimler açısından ve ülke politikalarının işlerliğini yansıtması açısından önemli ve gereklidir; ancak yapılan planlarda belirlenen hedeflerin bir kısmı alana yansıtılabilmemiş, bir kısmı yansıtılamamıştır. Bunun en önemli nedenleri üç başlıkta değerlendirilmiştir.

1) *Planların alanlarla uyuşmaması*; Merkezi karar organlarınca üretilen üst ölçekli planlar, alanlarla bütünleşmemiştir. Her alandaki problemler ve potansiyeller birbirinden farklı olduğu için, potansiyellerin değerlendirilmesi ve problemlerin çözümü alana özgü yaklaşımlar benimsenerek gerçekleştirilmemiştir.

2) *Planlarda tepeden inme bir yaklaşım benimsenmesi*; Plan politika ve uygulamalarında katılımcı yaklaşımın göz ardı edilmesi, doğrudan merkezi karar organları ile sürecin yürütülmesi, tepeden inme bir yaklaşım (yukarıdan aşağıya doğru) benimsenmesi istenen hedeflere ulaşamamasının temel nedenlerinden olmuştur.

3) *Planlarda bütüncül bir yaklaşım benimsenmemesi*; Planlar ile kırsal alanların fiziki sorun ve eksikliklerinin giderilmesine ağırlık verilmiş, sosyal ve ekonomik problemler göz ardı edilmiştir. Bu alanlardaki sorunların bütüncül olarak ele alınamadığının göstergesi olmuştur. Sorunlar bir bütün olarak ele alınamadığı için alanda yaşayanların yaşam standartlarını yükseltmeye yönelik politikalar oluşturulamamıştır. Bütüncül yaklaşım eksikliği hizmetlerin götürülmesinde de ortaya çıkmış, genellikle eşgüdümsüz, parçacı ve dağınık şekilde hizmet götürme anlayışı hâkim olmuştur.

Kırsal kalkınmanın önemli araçlarından olan bölge planları ve yerel kalkınma planları, alana ilişkin mevcut durum analizinden öteye gidememiş, iyi niyet ve temenni içerikli planlar olarak kalmışlardır. On Birinci ve son kalkınma planı da dikkate alındığında, kırsal kalkınma alanında politikalar halen netleşmemiş ve bu alanda etkin bir yasal ve kurumsal yapılanma oluşturulmamıştır. Bu anlamda ilk

kalkınma planından günümüze kırsal bölgeleri bütün yönleriyle değerlendiren bir kırsal kalkınma planı ortaya konulamamıştır.

Özetle kalkınma planlarında kırsal kalkınma kentlerden bağımsız düşünülmüş, bu nedenle kırsal kesim ile kent arasındaki gelişmişlik farklılıkları azaltılamamıştır. Buna bağlı olarak kentlere olan göçler durdurulamamış, politikaların uygulanmasında izleme ve değerlendirme süreçleri oluşturulamamış, tarım topraklarının bölünmesini önleyecek yasal düzenlemeler ve toprak reformu hedeflenmesine rağmen yapılamamıştır. Kalkınma planlarında, ilgili kırsal kalkınma politikaları oluşturulurken, bölgesel ve yerel koşullar dikkate alınmamış, kırsal kalkınma stratejilerini gerçekleştirecek uygulama araçları açıklıkla tanımlanmamış, kırsal kalkınma politikaları diğer politika alanlarıyla ilişkilendirilmemiştir. Kırsal politikaların etkili şekilde nasıl yürütüleceği üzerine bazı çabalar, önlemler, mekanizmalar ve kurumsal düzenlemeler oluşturulsa da bu konu derinlikli, gerçekçi ve doyurucu şekilde ele alınmamıştır.

2.2.2. Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Kırsal Kalkınma Politikaları

Kırsal kalkınma pek çok alanı içerisine alan geniş bir çalışma sahasıdır. Bu alana yönelik çalışmalar planlı dönemden itibaren konusu, amacı, kapsamı, uygulayıcıları, uygulama usul ve esasları, uygulama zaman dilimi önceden belirlenerek ve hem ulusal hem de uluslararası kuruluşlar tarafından sağlanan mali desteklerle yürütülmüş ve yürütülmektedir. Ayrıca Türkiye'de AB uyum sürecinin başladığı 2004 yılından itibaren ilgili fasıllara yönelik birçok düzenleme de yapılmaya başlamıştır. Bu kapsamda 11. Fasıl olan "tarım ve kırsal kalkınma" ile ilgili farklı kurumlar tarafından çeşitli yılları kapsayan birçok strateji belgesi ve kalkınma planı hazırlanmıştır. Çalışmanın bu bölümünde AB'ye uyum süreciyle başlayan yeni dönemde hazırlanan ve uygulamaya konulan kırsal kalkınmaya yönelik plan ve stratejiler hakkında bilgi verilmektedir.

Küreselleşme kavramının süreç içerisinde gelişmesiyle kent planlama, ekonomi gibi alanlarda stratejik planlama yöntemi gündeme gelmiştir. Stratejik planlamayı diğer planlama türlerinden ayıran sorunlara yönelik alternatifler üretmesi; alternatiflerde esneklik sağlanması; paydaşların aktif katılımının sağlanması; şeffaflığın sağlanması; çıktıların tüm paydaşlarla açıkça değerlendirilmesi gibi özellikler olmuştur. Stratejik planlama çok aktörlü, ensek ve eylem odaklı bir planlama anlayışı olduğu için gelenek planlama yöntemlerinden ayrılmıştır (Tekeli,

2009). En genel haliyle stratejik planlama, belirlenen vizyona göre eyleme yönelik hedef ve stratejiler oluşturma süreci olarak tanımlanmıştır.

Ön Ulusal Kırsal Kalkınma Planı (ÖUKP) (2004–2006) AB'ye üyelik sürecinde Türkiye-AB mali işbirliğine yönelik olarak sosyal ve ekonomik uyum çerçevesinde sağlanacak katılım öncesi mali yardımların programlanmasına stratejik bir çerçeve oluşturmak üzere hazırlanmıştır. ÖUKP kapsamında, Türkiye'nin orta vadeli amaçları ve öncelikleriyle bağlantılı olarak oluşturulan dört gelişme eksenini oluşturulmuştur. Bu eksenlerin her birinde yer alan belirli öncelikler yer almıştır (DPT, 2003). ÖUKP'nin öncelikli amacı; 2004–2006 arası dönemde Türkiye'yi AB ile buradan sağlanacak sınırlı kaynaklar ile mekânsal, sosyal ve ekonomik boyutlar yönüyle uyumlu hale getirmektir. Bu kapsamda bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltıldığı, çevreye duyarlı, giderek bilgiye dayalı ekonomiye dönüşen, altyapı hizmetlerinin iyileştirildiği, istihdam yaratma kapasitesinin, insan kaynaklarının ve rekabet gücünün geliştirildiği, girişimciliğin özendirildiği ve tarımsal verimliliğin artırıldığı bir yapıya ulaşılması hedeflenmiştir (Bulutçu, 2015: 40). Planda projelere sivil toplum kuruluşlarının ve kullanıcıların katılımının sağlanacağı ve kırsal kalkınma projelerinde yerel kaynakların harekete geçirilmesine öncelik verileceği belirtilmiştir. Bu çerçevede tarım dışı ekonomik faaliyetlerin desteklenmesine, örgütlenmeye, insan gücü kaynaklarının geliştirilmesine ve üretken istihdamın artırılmasına devam edileceği ifade edilmektedir (Çimen, 2017: 32). Stratejik planlama kırsal alanlarda Dokuzuncu (2007–2013) ve Onuncu Kalkınma Planları (2014–2018) ile AB'ye uyum süreci kapsamında uygulanmıştır. Bu iki kalkınma planı döneminde de Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (UKKS -I ve UKKS-II) hazırlanmıştır. Kırsal kalkınmaya stratejik bir bakış açısıyla yaklaşmıştır.

Ulusal Kalkınma Stratejisi -I (UKKS -I) Kırsal kalkınma projelerine ve faaliyetlerine çerçeve oluşturulması, tarımsal yapının hızlı dönüşümü, AB'ye üyelik süreci ve uluslararası yükümlülüklerin kırsal bölgelerde ortaya çıkardığı uyum sorunlarını çözmek için hazırlanmıştır. UKKS -I, ulusal ve diğer uluslararası kaynaklar ve 2007–2013 IPARD Programıyla finanse edilen kırsal kalkınma uygulamalarına genel bir çerçeve oluşturacak kırsal kalkınma planının hazırlanması sürecinde referans belge olarak kullanılmıştır (UKKS, 2006: 10). Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde (2007–2013) hazırlanmış olan UKKS -I'in odaklandığı konular doğal kaynaklarda sürdürülebilirliğin sağlanması ile bölgeler arası

gelişmişlik farklarının dengelenmesi olmuştur. Çok sektörlü bir yaklaşım benimsenmiş ve dört temel strateji belirlenmiştir. Bunlar: Fiziksel yapının iyileştirilmesi, kırsal ekonominin geliştirilmesi, finans mekanizmalarının ve örgütlenmenin desteklenmesi, sosyal altyapının geliştirilmesi olarak sıralanmıştır.

Kırsal Kalkınma Planı (KKP) (2010–2013) Dokuzuncu Kalkınma Planı sürecinde sosyal ve ekonomik yapının tutarlı bir biçimde gelişmesini sağlamak amacıyla, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından hazırlanmıştır. Kırsal Kalkınma Planı hazırlanırken UKKS ile uyumlu olmasına dikkat edilmiştir. Planda Türkiye'nin 2010–2013 dönemi kırsal kalkınmasına yönelik tedbir ve faaliyetler yer almıştır. Planda yer alan stratejik amaç ve öncelikler, söz konusu tedbir ve faaliyetlerin temel dayanağını oluşturmuştur. Kırsal Kalkınma Planı ile kırsal alanlarda istihdam olanaklarının artırılması, yaşam kalitesinin yerinde artırılması, sürdürülebilirliğin sağlanması gibi konulara değinilmiştir (KKP, 2010: 30). Planda yer alan ölçütler ile kırsal bölgelerin sosyal ve ekonomik gelişmişlik düzeylerinin ölçülebileceği varsayılmıştır. Planla belirlenen stratejiler yalnızca kırsal alanlara yönelik olmuştur. Planın temel işlevi, Türkiye'nin kırsal yörelerindeki güncel sorunları, ihtiyaç ve potansiyelleri ortaya koymaktır. Sektörler arası işbirliğinin ve AB uyum sürecine yönelik yükümlülüklerin sağlanması KKP'nin diğer temel işlevlerini oluşturur. KKP kırsal kalkınmaya yönelik faaliyetler gerçekleştiren tüm kurumlar için referans niteliği taşımıştır. Plan Türkiye'nin "Bin Yıl Kalkınma Hedeflerine" ulaşabilmesi noktasında kırsal kesim kaynaklı olumsuzlukların ortadan kaldırılmasında önemli bir etkiye sahip olmuştur (KKP, 2010: 1-2). Plan ile Türkiye'de kırsal kalkınmaya yönelik kavramsal bir çerçeve çizilmiştir (Yenigül, 2012).

Ulusal Kalkınma Stratejisi -II (UKKS -II) Onuncu Kalkınma Planı döneminde (2014–2018) AB uyum sürecine ilişkin olarak hazırlanmıştır. Bu strateji belgesiyle amaçlanan ülke genelinde uygulanan kırsal kalkınma politikalarının daha yönetilebilir bir yapıya kavuşturulması olmuştur. Belgede odaklanılan konular kırsal kalkınmaya yönelik yönetsel ve kurumsal mekanizmanın güçlendirilmesi olmuştur. Bu belge ile farklı kurumlarca yürütülen ve merkezi bütçe kaynağı tahsis edilen bütün kırsal kalkınma faaliyetlerinin ulusal hedeflere katkı sunması ve ulusal önceliklerle uyumlu olması sağlanmıştır. Ayrıca bu belgeyle kırsal kalkınma faaliyetlerinin izleme-değerlendirme süreçleri, koordinasyonu, uygulaması ve tasarımı bakımından başvurulması gerekli olan genel konular ortaya konmuştur.

Strateji belgesinde Türkiye'nin kırsal kalkınma politikasının temel amacı “*kırsal kesimdeki asgari yaşam kalitesinin ülke ortalamasına yaklaştırılması hedefiyle kırsal toplumun iş ve yaşam koşullarının kentsel alanlarla uyumlu olarak kendi yöresinde geliştirilmesi ve sürdürülebilir kılınması*” şeklinde ifade edilmiştir. Bu doğrultuda, GTHB koordinasyonunda, ilgili kamu ve kamu dışı paydaşların katkısıyla hazırlanan bu Strateji Belgesiyle kır ve kent arasında bulunan gelişmişlik farklarını en aza indirilmesi; kent merkezlerine yapılan göçlerin kırsal bölgelere yapmış olduğu olumsuz etkilerle mücadele edilmesi; yerel ve merkezi düzeyde kırsal politika yönetişiminin güçlendirilmesi; katılım öncesi süreçte AB kırsal kalkınma ve tarım müktesebatına hazırlık amacıyla gerekli ihtiyaçların karşılanması hedeflenmiştir (UKKS, 2014: 61).

2000 yılı ve sonrasında ulaşım teknolojilerindeki gelişme erişilebilirliği artırmış ve kır-kent arasındaki sınırlar önemini yitirmiştir. Erişim ve ulaşılabilirlik imkânlarının sürekli artması ve hızlanması sonucunda kırsal ve kentsel alanlar arasında işbirliği kurularak gerekli mekanizmaların oluşturulması gündeme gelmiştir. Bu çerçevede, UKKS -I'de dört temel strateji belirlenirken, UKKS -II'de beş temel strateji yer almıştır. UKKS -II temel amacı çerçevesinde belirlenen temel stratejiler şunlardır: Kırsal çevrelerin iyileştirilmesi ve doğal kaynaklarda sürdürülebilirliğin sağlanması, ekonomik yapının güçlendirilmesi, beşeri sermayenin geliştirilmesi ve yerel kalkınmaya yönelik kurumsal ve yönetsel yapının geliştirilmesi. Belgede yer alan bu stratejiler ile kurumsal kapasite sorununun çözüleceği, sosyal altyapı ile (beşeri sermaye) kırsal yoksulluk gibi sorunların azaltılacağı, fiziksel ve ekonomik yapının geliştirilmesi ile yaşam kalitesinin artacağı varsayılmıştır (UKKS, 2014: 43).

Kırsal Kalkınma Eylem Planı (2015–2018) Türkiye’de Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014–2018) Kalkınma Bakanlığının teknik desteğinde, ilgili bakanlıklar arasında sağlanan işbirliğiyle ve GTHB koordinasyonunda yürütülmüştür. Planda ortaya konulan hedefler çerçevesinde ulusal bir kırsal kalkınma stratejisi benimsenmiştir. Benimsenen yeni stratejiye göre geleneksel savunmacı yaklaşımdan uzaklaşmış ve ilerlemeci yaklaşım ön plana çıkarılmıştır. İlerlemeci yaklaşım ile kırsal bölgelerde var olan sosyal ve ekonomik kaynakların mevcut potansiyellerinden yeterli düzeyde faydalanmak, bir bütün halinde ülkeyi kalkındırmak amaçlanmıştır. Bu yeni yaklaşıma göre Türkiye’de iki boyutlu bir kırsal kalkınma politikası vardır. Bunlardan ilki kırsal alanlara yönelik kamusal

yatırım ve hizmetleri, ikincisi ise kırsal bölgelerin kalkınması gereken destekleme faaliyetlerini kapsamıştır (Kırsal Kalkınma Eylem Planı, 2015: 8). Kırsal Kalkınma Eylem Planı, UKKS’de belirlenen temel stratejik çerçevede hazırlanmıştır. Belirlenen her politika için uygulamaya geçilmesi gereken bir konu belirlenmiştir. Türkiye’de kırsal kalkınma ulusal politika çerçevesi beş temel eksen oluşturulmuştur. Bu eksenler altındaki öncelik ve tedbirler UKKS -II (2014–2020) Belgesinde belirlenmiş, faaliyetler ise “Eylem Planı”nda yer almıştır. Başka bir deyişle, eksenler-öncelikler-önlemler kapsamında hayata geçirilecek faaliyetler ve önlemler bu Plan’da belirlenmiştir. Eylem Planı stratejileri sürdürülebilir doğal kaynakların etkin kullanılması; kırsal kesimdeki yaşam kalitesi artırılması; gelir düzeyinin artırılması ile bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması; kültürel-çevresel değerlerde koruma-kullanma dengesi gözetilmesi olarak sıralanmıştır (Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2015: 55, 56).

Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (BGUS) (2014–2023) Belgesine göre kırsal kalkınma politikasının öncelikli amacı; kırsal bölgelerdeki asgari yaşam standartlarının ülke ortalamasına yaklaştırılması olmuştur. Bu amacın gerçekleştirilmesi için kırsal toplumun iş ve yaşam şartlarının kentsel bölgelerle uyumlu bir biçimde kendi bölgesinde geliştirilmesi ve sürdürülebilir kılınması gerektiği belirtilmiştir (Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi, 2014). BGUS ile ortaya konulan kırsal kalkınmanın genel çerçevesi yerel kalkınma kapasitesinin güçlendirilmesi, kırsal çevrenin iyileştirilmesi, doğal kaynakların korunması, sosyal ve fiziki altyapının geliştirilmesi, beşeri sermayenin geliştirilerek yoksulluğun azaltılması, istihdam imkânlarının artırılması ve kırsal ekonominin geliştirilmesi şeklinde ifade edilmiştir (Çimen, 2017: 36).

Tarım ve Orman Bakanlığı Stratejik Planı (2018–2022) AB uyum sürecinde kırsal kalkınmaya yönelik koordinasyonun oluşturulması için yapılmış bir diğer plan olmuştur. Bir önce stratejik plan döneminin (2013–2017) sona ermesiyle GTHB tarafından ekonomik, sosyal ve politik gelişmeler doğrultusunda yeni bir stratejik plan hazırlanmıştır. Planda kırsal kalkınma “*Tarımsal Altyapı ve Kırsal Kalkınma*” başlığı altında ele alınmıştır. Bu başlık altında kırsal kalkınmaya yönelik amaç ve hedefler belirlenmiştir. Plan’a göre, stratejik planın temel amacı “kırsal ekonomiyi geliştirmek, kırsal alanların tarımsal, sosyal ve fiziki altyapısını iyileştirmek” olarak ifade edilmiştir. Planda yer alan hedefler şunlardır:

- Kırsalda gelir ve istihdam olanaklarını artırılması,
- Küçük ve parçalı tarım arazilerini toplulaştırılması,
- Arazi kullanım planlaması yapılması,
- Altyapının iyileştirilmesi olarak özetlenmiştir.

Birinci hedef ile yapılmak istenen ekonomiyi çeşitlendirmek, refah düzeyini artırmak, gelişmişlik farklarını azaltmak olmuştur. İkinci hedef ile yapılmak istenen sürdürülebilir tarımsal üretimi sağlamak, ulusal ve uluslararası fonlar sağlamak, tarımsal üretim yapılacak toprağı artırmak olmuştur. Üçüncü hedefle yapılmak istenen toprak ve su kaynaklarının korunmasını ve verimli kullanılmasını sağlamak, araziyi optimum düzeyde kullanabilmek için planlamak olmuştur. Dördüncü hedef ile istenen tarımsal (makineleşme, ulaşım olanakları, vd.), sosyal (eğitim ve bilinçlendirme çalışmaları) ve fiziki altyapıyı tamamlamak olarak değerlendirilmiştir.

Yukarıda detaylı olarak açıklanan Strateji Belgeleri incelendiğinde kırsal alanlara yönelik hepsinin ortak dört temel stratejisi olduğu söylenebilir:

- Bölgesel gelişmişlik farklarının giderilmesi,
- Yaşam koşullarının iyileştirilmesi,
- Ekonomik çeşitliliğin sağlanması,
- Doğal kaynakların sürdürülebilirlik ilkelerine uygun şekilde kullanılması.

2.3. Türkiye’de Kırsal Kalkınma Politikalarına Dair Değerlendirme

Türkiye’deki kırsal kalkınma ve buna bağlı olarak tarım politikaları küresel kırsal kalkınma politikalarında ve tarım sektöründeki gelişmelere paralel olarak değişmektedir (Oral, 2006: 7-84). Özellikle planlı dönem sonrası yaşanan bu değişim Gelişmekte olan ülkeler kategorisinde yer alan Türkiye’nin kırsal kalkınma politikasını da şekillendirmiştir.

DPT’nin kalkınma planlarını hazırlamasıyla planlı dönem olarak da ifade edilen 1963 sonrası süreçte Türkiye’de 1980’lere kadar kırsal bölgelerde gelişme alanları oluşturmaya çalışılmış ve toplum kalkınması, merkezköy, köykent ve bütünleşmiş kırsal kalkınma projeleri gibi çok sektörlü, bölgesel ve bütünleşik bir kırsal kalkınma politika ve uygulamaları hayata geçirilmiştir. Ayrıca Çorum-Çankırı Kırsal Kalkınma Projesi gibi yabancı destekli projeleri de hayata geçirmiştir. 1963–1980 arası dönem bu anlamda daha modernist, tarımsal kalkınmaya ve teknolojik gelişmeye önem veren kırsal kalkınma yaklaşımından; yerel veya bölgesel ekonomik

ve sosyal ilişkiler kurmaya, tarım dışı sektörel gelişmeye öncelik veren ve bu anlamda yerel ve bölgesel gelişmeyi dikkate alan bir kırsal kalkınma yaklaşımına geçiş dönemi olmuştur (Furat, 2013: 599).

1980'lerden sonra devlet tarafından tarımsal ürünlere destek kapsamında uygulanan ilaç, gübre ve tohum girdisi sağlama ve ürün alma gibi destekler kaldırılmıştır. Bu dönemde yine tarımsal gümrük vergilerinin azaltılması, devlet iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesi gibi genel makroekonomik politikalar uygulanmıştır. Kırsal kalkınma yaklaşımındaki bu genel politika değişimi 1996 yılında Dünya Bankası tarafından yapılan önerilerle hızlanmış ve 2003 sonrası dönemde AB uyum süreciyle birlikte kırsal kalkınma politikalarında daha belirgin olarak hissedilmiştir. 2003 sonrası AB'ye uyum sürecine bağlı olarak IPARD tedbirleri bağlamında genel tarımsal girdi ve ürün desteklerinin kaldırılması ve bunların yerine tarım üreticilerinin işletmeciyeye dönüşmesini teşvik eden önlemler, yerel eylem grupları kurulması, bölgesel kalkınma programları, bu programlara uygun kalkınma komiteleri gibi kırsal kalkınma politikaları benimsenmiştir.

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren Türkiye'de uygulanan kırsal kalkınma politikaları "planlı dönem öncesi" ve "planlı dönem sonrası" şeklinde iki genel başlıkta ele alınmaktadır. Her iki dönemde de kırsal alanlarda yaşanan sorunların çözümüne yönelik yasal düzenlemeler yapılmış, çeşitli politika ve uygulamalar geliştirilmiş ve kurumsal yapılanmalara gidilmiştir. Çalışmaların öncelikli hedefi kırsal kesimin kalkındırılması ve kır-kent arasında her alanda görülen dengesizliklerin en aza indirilmesi olmuştur. Cumhuriyetin ilanıyla başlayan ilk süreçte devlet sosyal ve ekonomik kalkınmasını belirli bir plan dâhilinde yürütmeye çalışmıştır; ancak uzun yıllar savaş veren, ardından bağımsız mücadelesi içerisine giren bir topluluk olarak erkek nüfusun azlığı ve ekonomik yokluklar ülkeyi zor bir sürecin içerisine sokmuştur. Devletin yeniden yapılandığı bu süreçte yatırımlar ekonomiyi iyileştirmeye ve kalkınmayı sağlamaya yönelik olmuştur. Bu kapsamda İzmir İktisat Kongresi, Medeni Kanun'la özel mülkiyetin güvence altına alınması, aşarın kaldırılması, Merkez Bankası, Köy Enstitüleri, Halkevleri ve Millet Mekteplerinin kurulması, tarımsal kredi kullanımının başlaması, ulaşım olanaklarının gelişmesi, ekili alanların artması, devlet desteğiyle ilk kredi kullanımı, çiftçiyi topraklandırma girişimleri, İskân-Toprak Kanunu ve Köy Kanunu gibi yasal düzenlemeler yapılmış ve üretimde önemli artışlar sağlanmıştır. Ancak uygulanan bu

politikaların genel özelliği uzun vadeli olmaktan ziyade o an için gerekli olan ihtiyaçların karşılanmasına yönelik olmasıdır. Dolayısıyla alınan kararlarda uygulanan politikaların sonuçları, ileriki dönemlerde ortaya çıkabilecek ihtiyaçlar ve dünya piyasalarındaki farklılıkların etkisi pek göz önünde bulundurulmamıştır.

1963 yılından itibaren başlayan planlı dönemle birlikte kırsal kalkınma politikaları daha bilinçli ve mevcut ihtiyaçlar göz önünde bulundurulmuş ve gelecek düşünülerek ele alınan faaliyetler olmuştur. Bu dönemde ilk olarak kırsal kesimlerde yaşayan insanların merkezi idareyle birlikte çalışmalarını teşvik edecek kırsal kalkınma politikaları oluşturulmaya, işbirliği ve gönüllülük esasları doğrultusunda örgütlenmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Başlangıçta bu şekilde bir yaklaşım sergilenirken ileriki dönemlerde kırsal kalkınma politikaları kırsal kalkınma projeleri ve çok yönlü kırsal alan planlamalarıyla gerçekleştirilmeye çalışılmak suretiyle önemli bir yaklaşım değişimi ortaya konmuştur.

Bu dönemde her ne kadar belirli bir plan dâhilinde kararlar alınsa da, uygulanan politikalar, kırsal alanda yaşanan problemleri ve eksiklikleri tam olarak ortadan kaldıramamıştır. Bunun temel nedeni ise yukarıdan aşağıya bir yaklaşım izlenmesi, izleme ve değerlendirme süreçlerinin ihmali, yerel özelliklerinin göz önünde bulundurulmaması, kırsal bölgedeki bireylerin görüşlerinin ve önceliklerinin dikkate alınmaması, örgütlenme ve katılımın sağlanamaması kırsal alanların sorunlarının çözümüne yönelik planların geliştirilememesidir.

Planlı dönemde yerel halkın kırsal kalkınma politika ve uygulamalarına katılımına “toplum kalkınması yaklaşımı” dışında pek yer verilmemiş; kararlar merkezden halkın katılımı olmadan alınmıştır. Bu tür yerel halkın katılımını dışlayan bir yaklaşımın benimsenmesi nedeniyle söz konusu politikalarda başarı düşük seviyelerde gerçekleşmiştir. Öyle ki halkın katılımının sağlandığı “toplum kalkınması” modeli dahi tepeden inmeci anlayışın etkisiyle istenen başarı düzeyine ulaşamamıştır. Bülent Ecevit’in Başbakanlığı döneminde Ordu ilinin bazı köylerindeki köy-kent projeleri merkezi yönetimin cömert personel, mali ve teknik desteğiyle gerçekleştirilebildiği iddiaları bulunmaktadır.

Bu dönemde kır-kent arasındaki dengesizlikleri azaltma ve kırsal kalkınmayı gerçekleştirme yönünde de uygulanabilir politikalar belirlendiği söylenemez; çünkü bu dönemdeki politikalar sosyal ve ekonomik yapıdan bağımsız düşünülmüş ve geniş

kapsamlı bir yaklaşımla ele alınmamıştır (Özgür ve Azaklı, 2001). Bu politikalarda öncelikli amaç hizmet götürmek olmuş, istihdamın artırılmasına yönelik bir yaklaşım benimsenmemiştir. Bu şekilde hizmet götürme anlayışının ağırlıklı olduğu, eşgüdümsüz, parçacı ve dağınık politikalarla kırsal bölgelerde sağlıklı bir kalkınmanın gerçekleştirilmesi pek mümkün değildir; ancak Türkiye'nin AB'ye uyum sürecinde kır-kent arasındaki dengenin sağlanması, problemlerin ve eksikliklerin giderilmesi önemli politika kalemlerinden birisi olmuştur. Bu nedenle Türkiye'nin gelişmiş ülkeler seviyesine çıkabilmesi için kırsal alanlara yönelik planlama çalışmalarına daha fazla hassasiyet gösterilmeli ve ülke şartlarına uygun bir kırsal planlama modeli geliştirmek için disiplinlerarası çalışmalar yapılmalıdır.

2.4. Türkiye'de Kırsal Kalkınma Modelleri

Türkiye'de kırsal alanlardaki altyapı yetersizlikleri, coğrafi koşullar, dağınık yerleşme, finansal kaynak yetersizliği gibi problemler kırsal alanların gelişmesinin önündeki temel engelleri oluşturmuştur. Kırsal alanlarda bu ve diğer sorunların artması kent ile kır arasında gelir farklılıklarını ortaya çıkarmıştır. Kır ve kent arasında ciddi gelir farklılıklarının ortaya çıkması, kent lehine ciddi farkların oluşması ve bu farkın giderek artış göstermesi kırsal kalkınma ivmesini artıracak farklı teorilerin ve modellerin ortaya çıkışına yol açmıştır (Bakırcı, 2007). Oluşturulan teoriler ve modeller esas alınarak günümüze kadar çok sayıda kırsal kalkınma uygulaması gerçekleştirilmiştir (Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu, 2003: 33; Özgür, 2002; Özgür ve Azaklı, 2001; Kavruk, 2004: 261-288). Bu uygulamalar altısı şunlardır:

- Toplum Kalkınması Modeli,
- Çok Yönlü Kırsal Alan Planlaması Modeli,
- Merkez - Köy Modeli,
- Köykent Modeli,
- Tarım Kentleri Modeli,
- Türkiye'deki Diğer Kırsal Kalkınma Modelleri.

2.4.1. Toplum Kalkınması Modeli

Toplum kalkınması modeli, toplumun sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmesinin sağlanması için halk ve hükûmetin birlikte hareket etmesini ifade etmektedir (Yavuz, 1969). Model temelde "halkın katılımı" ilkesine dayalıdır.

Modelde temel alınan diğer ilkeler gönüllülük, karşılıklı yardım, kırsal alanda yaşayanların örgütlenmesi, idare ile işbirliği kurulması olarak sıralanmaktadır. Başka bir deyiş ile model, toplum kalkınmasının sağlanması için halkın ve devletin gücünün birleştirilmesi anlamına gelmektedir.

Modelin temel amacını, merkezi idarenin halka müdahale etmesi yerine, halkın kendine yeter konuma getirilmesi oluşturmaktadır (TKİB, 2003). Bu bağlamda toplum kalkınması yaklaşımı; devlet tarafından kültürel, toplumsal ve ekonomik problemlerin giderilmesi adına doğrudan kırsal bölgeler tarafından girişilen çabaların desteklenmesi üzerine temellenen eğitsel ve örgütsel bir modeldir (Keleş, 1998: 120). Toplum kalkınması modeli sadece ekonomik, sosyal ve kültürel koşulların iyileştirilmesiyle sınırlı olmayıp bu modelde zihniyetin değişmesi, halkın kendi arasında, halk ve hükümet arasında, süreklilik arz eden güçlü bir anlayışın inşa edilmesi belli başlı amaçlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Keleş ve Yavuz, 1989). Bu çerçevede yerel halkın eğitim yoluyla dönüştürülmesi ve halkın kendi sorunlarını kendi oluşturacağı örgütler eliyle çözümülemesi düşüncesi önem taşımaktadır (Avaner, 2018: 67). Kırsal toplulukların kalkınmasının ülke düzeyindeki kalkınmaya yardımcı olacağı düşüncesi bir diğer önemli unsuru oluşturmaktadır.

Toplum kalkınması başta Hindistan olmak üzere, birçok Uzak ve Ortadoğu ülkelerinde, Güney Amerika'da uygulanmaktadır. Dünya nüfusunun üçte ikisinin geri kalmış ülkelerde yaşadığı ve bu ülkelerde kırsal nüfusun çoğunlukta olduğu düşünülürse, toplum kalkınmasının önemi daha iyi anlaşılmaktadır (Keleş ve Yavuz, 1989). Toplum kalkınması, İkinci Dünya Savaşından önce sadece tropik bölgelerde haberleşme ve maddi kaynakların geliştirilmesi gayesini gütmekle sınırlıydı. Daha sonra adı geçen bu bölgeler milli seviyede olduğu kadar mahalli toplum bünyesinde de tezahür eden ihtiyaçların farkına varmak suretiyle özel ıslah programları tertip ederek halka yardım etmek ve onların yaşayış tarzlarını düzeltme imkânları sağlmasına dair gayretleri bize toplum kalkınmasının ana programlarını da vermektedir. Toplum kalkınmasında UNESCO, Birleşmiş Milletler Teknik Yardım Komitesi, Amerika Birleşik Devletleri'nin Point Four Programı ve Ford Vakfı gibi beynelmilel/uluslararası teşkilatların büyük tesiri olmuştur (Avaner, 2006: 32-37). Toplum kalkınması; halkı müşterek sorunlarını tayin ve kabul için teçhiz eden, bu sorunların çözümü için demokratik yoldan gereken bilginin verilmesini sağlayan ve

onları başarılı bir sonuca teşvik eden bir faaliyet şekli (Türkdoğan, 1977: 12-13) olarak görülmektedir.

Toplum kalkınmasının başarıya ulaşması için benimsenen uluslararası ilkeler üç başlıkta toplanmaktadır (Keleş ve Yavuz, 1989). Bunlar; işbirliği yapmanın önemine ve değerine inanmak; hayırseverlik ve merhamet yerine karşılıklı yardım ilkesini benimsemek; zor kullanmak yerine, demokratik ve insancıl bir örgütlenmeyi gerçekleştirmek olarak sıralanmaktadır.

Kalkınmaya yönelik çalışmalara halkın aktif katılımını öngören bu modelin temel unsurları aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır (Kayıkçı, 2009: 67):

- Gerçekleştirilecek faaliyetlerin tamamı ilgili bölgenin temel gereksinimlerinin giderilmesine yönelik olmalıdır.
- Programlar çok amaçlı olarak hazırlanmalı, somut maddi başarılar elde etmeye ilaveten halka davranış değişiklikleri de kazandırılmalıdır.
- Bu yaklaşım yerel yönetimleri daha etkili olmaları adına dönüştürmeyi ve toplumsal ilişkilere halkın daha iyi katılımını amaçlamaktadır.
- Her program yerel liderliğin eğitimi ve desteklenmesini hedeflemelidir.
- Gençlerin ve kadınların toplumsal projelere daha fazla katılımları kalkınma programlarını daha da güçlendirir.
- Toplum tarafından başlatılan kendine yardım projelerinin tam olarak başarılı olabilmesi için devlet tarafından da desteklenmelidir.
- Ulusal düzeyde bir toplum kalkınma programı için yerel ve ulusal kaynakların harekete geçirilmesi, personelin işe alınması ve eğitilmesi, idari düzenlemelerin yapılması ve tutarlı politikaların uygulanması gerekir.
- Hükûmet dışındaki yerel, ulusal ve uluslararası düzeydeki gönüllü örgütlerin kaynaklarından toplum kalkınması programlarının hayata geçirilmesi sürecinde faydalanılmalıdır; yerel ölçekteki sosyal ve ekonomik gelişmeler, ulusal düzeydeki gelişmelere paralel olmalıdır.

Toplum kalkınması modelinin ana ilkeleri, esasları ve hedefleri ilk olarak Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın 1963 Yılı Uygulama Programında "*yurdumuzdaki problemler karşısında ağırlık köy kalkınmasına verilmiştir*" sözüyle yer almaktadır. Plan'da temel ilkeler; devlet ile küçük topluluklarının işbirliğinin sağlanması, dernek ve kooperatiflerin örgütlenmesi, halkın eğitilmesi (Keleş ve

Yavuz, 1989) olarak sıralanmaktadır. Plan'da kırsala götürülen hizmetlerin daha etkili olabilmesi için faaliyetlerin küçük topluluklara en yakın idari birimler aracılığıyla programlanması; halkın isteklerinin dikkate alınarak katılımının teşvik edilmesi gerektiği ifade edilmekteydi (DPT, 1967). Planda, ayrıca, küçük toplum birimlerinin teşebbüs gücünü artıracak, kalkınma isteği oluşturacak programlar düzenlenmesi ve bu programların toplum kalkınma modeli (toplum-devlet işbirliği) çerçevesinde uygulanmasının sağlanacağı ifade edilmektedir; ancak, bu çerçevede uygulanmaya başlayan projelerin başlangıç aşamasında Köy İşleri Bakanlığı kurulmuş ve toplum kalkınması çalışmaları bu Bakanlığa bırakılmış idi; çalışmaların Bakanlığa bırakılması çabaların duraklamasına neden olmuştur. Toplum kalkınması modelinde çeşitli kuruluşlar her kademedede ortak çalışırken, bakanlık gibi tek bir kurumun planlama ve denetleme dahil tüm faaliyetlerde sorumlu tutulması çalışmaların başarısını sınırlandırmıştır. Çalışmaların aksamadan yürütülebilmesi için merkez, il ve ilçelerde koordinasyonu sağlayacak bir düzene ihtiyaca duyulmuş; ancak bu düzen kurulamamıştır.

Toplum kalkınması modeliyle sonraki çalışmalar için temel oluşturulmuş; halkın katılımı, halk-kamu işbirliği konuları için farklı bakış açıları sunulmuş; teoriye dikkat çekilmiş; DPT tarafından yapılan Birinci ve İkinci Kalkınma Planları döneminde oldukça başarılı adımlar atılmıştır. Ancak idari yapılara göre hazırlanan plan yaklaşımlarının geliştirilememesi, eşgüdüm ve planlama eksikliği, eğitim çalışmalarındaki aksaklıklar, temel yapısal düzenlemelerin yokluğu, tarım alanındaki yeniliklerden mülkiyet bakımından az topraklı veya topraksız çiftçilerin istedikleri biçimde yararlanamamaları, toprak insan ilişkilerindeki dengesizlikler ve özellikle gerekli olan yönetsel düzenlemelerin yapılmaması gibi sebeplerle başarı sağlanamamıştır (Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu, 2003: 35).

2.4.2. Çok Yönlü Kırsal Alan Planlaması Modeli

Bu model; kırsal alanı içinde rahatça yaşanabilir bir duruma getirmek ve kendine yeterli birimler oluşturmak amacıyla ilgili bölgede bulunan kaynakların en akıllıca kullanılmasını sağlamak olarak tanımlanmaktadır (Doğanay, 1993a: 63). Başka bir deyişle, bu planlar, kentlerin çekiciliğini azaltmak için, kırsal alanlarda yaşam kalitesinin artırılmasını ifade etmektedir. Köylüleri kentte yaşayanlarla eşit bir yaşam standardına ulaştırmayı hedefleyen ve ulusal amaçların gerçekleşmesine yardım eden bir planlama sistemi olan çok yönlü planlamanın amacı; tüm kesimler

tarafından uygulanabilecek tarım ve köy hayatına yönelik bir plan ortaya koymaktır (Geray, 1981: 52-59). Bu modelle köyün kendi kendine yeterli konuma getirilmesi; köy-kent arasındaki farklılıkların en aza indirilmesi; yapılan küçük ölçekli planların ülke kalkınma planıyla uyumlu olması; parçadan bütüne ulaşılması (tümevarım) amaçlanmaktadır. Bölgesel, makro ve mikro olmak üzere üç düzeyde düşünülen plan içerisinde kooperatifler ve kredi olanakları, toprağı etkin şekilde kullanma esasları, tarımda yeni tekniklerin uygulanması, üretim, pazarlama, sosyal hizmetler planlaması, sağlık, eğitim ve aile planlaması gibi konular yer almaktadır (Çelik, 2006: 58).

Çok yönlü planlama sistemi dünya genelinde ilk olarak İsrail, İtalya ve Hollanda gibi ülkelerde uygulanmıştır. Sistem/model Türkiye’de ilk olarak 1965–1975 döneminde Köy İşleri Bakanlığı koordinesinde İzmir, Manisa, Diyarbakır, Malatya, Urfa ve Uşak illerinde uygulanmıştır. Çok yönlü kırsal planlama sistemindeki projelerin ancak üçte biri uygulanabilmiştir (Çetiner, 1990). Modelin içerdiği konular; aile ve sosyal hizmet planlaması, sağlık, eğitim, tarımsal tekniklerin uygulanması, üretim, pazarlama, toprağın etkin şekilde kullanılması, kooperatif ve kredi uygulamaları vd. olarak sıralanmaktadır. Çok yönlü planlama, ulusal amaçların gerçekleştirilmesi; kır-kent arasındaki farklılıklarının giderilmesi; kırsal alanın kendi kendine yetebilmesi için önerilen bir planlama sistemini oluşturmaktadır.

Modelde yerel yönetimler, kendilerinden istenen görevleri yerine getirecek düzeyde teknik imkânlarla ve maddi güce sahip olmadıklarından uygulama sürecinde başarılı olamamışlar ve yaklaşımı uygulamadan kaldırmışlardır (Keleş, 1998: 125). Uygulamada başarının sağlanmadığı bu model, toplum kalkınması yöntemiyle arasında bir ilişki kurulamaması, bu modeli tamamlayacağı yerde, onun yerine geçirilmesi, planlamaların ilçe düzeyinde yürütülmesi ve bölgesel planlamayla bağlantı kurulamaması, yetişmiş personel eksikliği, uygulama esnasında yerel yönetimlerle merkezi yönetim arası eşgüdüm sağlanamaması gibi nedenlerle eleştirilmiştir (Çelik, 2005: 67).

2.4.3. Merkez - Köy Modeli

Bu modelin temelini tüm köylere ulaştırılamayan hizmetlerin, daha düşük maliyetle merkez olarak seçilen bir köyde toplanarak, çevre köylerin kullanımına sunulması oluşturmaktadır. Merkez köy fikrinin temelini, sayıca çok ve dağınık olan köylere götürülen hizmetlerin kapsamını genişletmek, maliyeti düşürmek,

hizmetlerden tüm köylülerin faydalanmasını sağlamak oluşturmaktadır. Türkiye kırsal alanları yönüyle sosyal, kültürel, ekonomik ve coğrafi nedenlerden kaynaklanan dağınık yerleşim yapısına sahip bir ülkedir. Bu durum pazar ilişkilerinin yeterince gelişmemesi, ülkenin kültürel ve toplumsal zenginlik kaynağı olan alt kültür gruplarının birbirleriyle iletişim kuramaması, grup dışı ilişkilerin gelişmemesi ve insan ilişkilerini sınırlandırma gibi ciddi düzeyde toplumsal sorunlara sebep olmaktadır. Merkez-köy modeli bu olumsuzlukları en aza indirme adına oluşturulmuş bir modeldir.

Çok yönlü planlama modeliyle toplam maliyetin azaltılması, kamunun sağladığı hizmetlerin ülke ortalamasında bir seviyede tutulması, bu hizmetlerin yerleşim alanlarında dengeli dağılması hedeflenmektedir (Çevik, 2000: 41). Merkez köylerde olması gereken hizmetler iki kademeli olarak sunulmaktadır (Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, 2010). Birinci kademe su, elektrik, sağlık, eğitim, haberleşme-ulaşım gibi hizmetleri kapsamakta; ikinci kademe güvenlik, tarımsal teknik yardım, imalathaneler, küçük haneler, yaygın eğitim faaliyetleri, tapu-kadastro, bankalar, depolar, ticaret alanları, spor ve eğlence tesisleri ve diğer hizmetleri kapsamaktadır.

Merkez Köy modeli ilk olarak İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın 1970 ve 1972 yılı programlarında ve Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda kırsal kalkınma politika aracı olarak yer almıştır. 1983 yılında alınan Bakanlar Kurulu Kararıyla DPT ve ilgili kuruluşlarla birlikte yerel yöneticiler tarafından yürütülen çalışma sonucunda ülke genelinde 4.319 köy "merkez köy" olarak kabul edilmiştir (Doğanay, 1993b: 37). Bu uygulama yalnızca hizmet ve tesislerle sınırlı tutulmuş, endüstrileşme, örgütlenme, üretim ve yerleşme yönünden ekonomik ve toplumsal değişim boyutlarını içermemiştir (Şahin, 2016: 41).

2.4.4. Köykent Modeli

Köykent modeli, ilk olarak "Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı"nda yer alan merkez köy modelinin geliştirilmiş bir şeklidir. Köykentlerin başlıca amaçları; kırsal alanlara daha rasyonel bir biçim vermek, dağınıklığı toplulaşmaya dönüştürmek, köylere giden hizmetleri etkinleştirmek, sanayileşmeyi kırsal alanlara taşımak, istihdam olanaklarını artırmak, tarımsal düzeni değiştirmek olarak sıralanmaktadır (Keleş, 2002; Tütengil, 1999). Başka bir deyişle, köykent modelinde göçü engellemek, köylüye yaşadığı yerde istihdam imkânı sunmak, kırsal kalkınmayı sağlamak amaçlanmaktaydı. 1973 yılında Köy İşleri Bakanlığı tarafından yayımlanan

bir rapora göre modelin amaçları işsiz nüfus ve hızlı nüfus artışı nedeniyle ortaya çıkan fazla nüfusun bir bölümünün köykentlerde iş imkânlarına kavuşturulması ve kırsal kesimin gereksinmelerinin en kısa zamanda ve az sayıda personel ve yatırımla karşılanmasıdır. Böylelikle kırsal bölgelerde oluşan iş imkânları ile kentlere olan göçleri azaltılacak, büyük kentlerde oluşan nüfus yığılmaları engellenecek ve sağlıklı bir kentleşme sağlanacaktır. Model ile kırsal kesimde yaşayan nüfusun kamusal, ekonomik, kültürel ve toplumsal gereksinimlerini karşılamak için kurulan kırsal yerleşim birimlerinde kentleşme ve sanayileşme birleştirilecektir (Keleş, 1992: 158).

Köykentlerin merkez köylerden farkı, tabana dayalı olması ve ekonomik amaçlardan öte bir kalkınma ve toplumsal dönüşüm projesi olmasıdır (Mutlu, 2010: 81-82). Köykentler hem sosyal hem fiziksel planlamayı içermektedir. Köykentlerde sosyal olarak imkânlar genişletilmekte, fiziksel olarak yerleşim alanları planlanmaktadır. Köykentler, sadece etrafındaki yerleşim alanları için hizmetler barındıran merkezler değil, köyün kentlileştirilerek kentteki hizmetlerin sunulduğu, yaratıcı yatırımların gerçekleştirildiği, istihdamın arttığı ve üretimin sanayiye dönüştürüldüğü merkezler olarak planlanmıştır; ancak Türkiye’de yaşanan siyasi istikrarsızlıklar köykentlerin bu hedeflerinin gerçekleşmesini engellemiştir (Doğanay, 1993b: 38; Keleş, 1992).

Köykentlere Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda ayrıntılı olarak yer verilen köykentler; kırsal güçlü bir altyapı, köylünün dağınık gücünü birleştirerek örgütlendiği, tarımın sanayileştiği, yeni iş olanakları yaratan, kendine yeten yerleşim birimleri olarak düşünülmüştür. Köykentler köyün fiziksel ve görsel niteliklerini düzeltmenin ötesinde, yeni bir toprak düzeni ve bunun yanı sıra birbirini tamamlayan tarımsal üretim, kredi ve satış kooperatifleri bütünü, ekonomik geçim kaynaklarını zenginleştirmeyi, sosyal hizmet alanlarını geliştirmeyi ve kırsal kalkınmayı gerçekleştirebilme adına altyapıyla ilgili yetersizlikleri gidermeyi amaçlamıştır. Bu ifade edilenleri gerçekleştirme adına kooperatifçiliği benimsemesi ve halk katılımını esas alması köykenti diğer modellerden farklı kılmaktadır (Erdönmez, 2005: 35-51).

2.4.5. Tarım Kentleri Modeli

Tarım-kent modelinde köy gelişiminin kırsal alandaki ilişkilere dönük kamu hizmetleriyle sağlanabileceği savunulmaktadır. Tarım-kent modeli ile köykent modeli arasında farklılıklar bulunmaktadır. Köykent modelinde zamanla köylerin bir araya toplanarak ekonomik ve sosyal yaşamda kooperatiflerin hâkim olacağı

varsayılmakta; tarım-kent modelinde kırsal alanlarda yaşamına devam edenlerin yaşadıkları köylerde kalması amaçlanmaktadır (Civelek, 2002: 147). Tarım kent modelinde hizmet ve olanak açısından köylerin birleştirilmesi esas alınmaktadır (Ünal, 1977; Yaylacıoğlu, 1972). Tahsin Ünal'ın (1977) ilk baskısı 1971 yılında yapılan *Tarım Kentleri: Milliyetçi - Toplumcu Düzen (Dokuz Işık Üzerine İncelemeler)* kitabı kısa sürede en az yedi baskı yapmıştır ve Tarım Kentleri modelinin fikir babası isimlerden ve eserlerden birisini oluşturmaktadır denebilir.

Tarım Kentleri 1973 yılında yapılacak olan seçimler öncesinde bir seçim vaadi olarak Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) tarafından köylerin kalkındırılmasına yönelik bir proje olarak ortaya atılmıştır. Bu modelde 8-10 köyün bir birim oluşturacak şekilde bir araya getirilmesi ve merkezde bir tarım kenti yapılması planlanmıştır. Birleştirilen köyleri merkez köye bağlamak; merkez köyleri ise yol ağı ile birbirine bağlamak hedeflenmiştir. Tarım kentlerin sayısı 4.000 olarak düşünülmüş ve devlet imkânlarının bu yerleşim yerlerine götürülerek buraların ekonomik ve kültürel anlamda gelişim merkezleri olmaları planlanmıştır. Bir seçim vaadi olarak ortaya atılan bu Proje hiç uygulanmamıştır (Çiçek, 2012: 40).

2.4.6. Türkiye’de Diğer Kırsal Kalkınma Modelleri

Türkiye’de çok yönlü kırsal alan planlaması, toplum kalkınması, köykent, merkez köy ve tarım kent modelleri dışında Cumhuriyet Köyü Projesi, Örnek Köyler ve Köye Dönüş gibi farklı kırsal kalkınma yaklaşımları da yer almaktadır.

Cumhuriyet Köyü Projesi Türkiye’nin gerçek anlamda çağdaşlaşması için doğrudan Atatürk tarafından gerçekleştirilen bir modeldir. Köyler, ülke kalkınmasında temel bir araç olmaktadır. Gelişmiş ülkelerde köylerin geliştirilmesi bir devlet politikası olarak değerlendirilmektedir. Türkiye’de de köyler için önemli adımlar atılmış ve uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Bu adımlardan birini, Cumhuriyetin ilk yıllarında hazırlanan İdeal Cumhuriyet Köyü Projesi oluşturmaktadır. Projenin temelinde yatan fikir, kaynakların etkin ve verimi kullanılması ile üretimin artırılmasına dayanmaktadır. 1924 yılında 442 sayılı Köy Kanunu bu projenin temelini oluşturmaktadır. Bu kanunda köyle ilgili görevler, görevlerin tanımları, yönetsel işleyiş, köylünün görevleri, köyün imarı, köyde olması gereken işlevler gibi pek çok konuda hükümler yer almaktadır. Bu Kanun barındırdığı hükümlerle köylerin yapısal gelişimi için önemli adımlardan birini oluşturmaktadır.

Cumhuriyet Köyü Projesi 1937 yılında dairesel bir düzen içerisinde ışımsal akslar oluşturularak tasarlanmıştır. Projenin ana hatlarını farklı statülerdeki dairesel yol hatları oluşturmaktadır. Kurgulanan dairesel planda içten dışa doğru yer alan fonksiyonlar; köy meydanı ve kurumsal yapılar, yaşam alanları, kırsal alanlar olarak sıralanmakta, ışımsal ulaşım ağı merkezdeki köy meydanına bağlanmaktadır. Projede yer alan fonksiyonlar kategorilerine göre ayrılmakta olup (Atabeyoğlu, 2017) bunlar; kültürel mekanlar, sosyal mekanlar, ticarethaneler, konaklama, dini mekanlar, üretim mekanları, su ile ilişkili mekanlar, teknik yapılar, rekreasyon alanları, eğitim alanları, hayvancılık ve tarım alanları olarak sıralanmaktadır. Bu Proje yalnızca bir yerleşim planı olmaktan öte bütün ülkeyi kapsayan siyasal, toplumsal, çevresel ve kentsel düzeyde bir dönüşüm projesidir. Proje kapsamında köylerde kurulacak yapılarla köy halkının sosyal ihtiyaçlarının karşılanması, tarım ve hayvancılığın ilerletilmesi, çocuk ve gençlerin yetişmesi ve kültür-sanat faaliyetlerine öncelik verilmesi hedeflenmiştir. Çevreci ve çağdaş bir köy ortamının oluşturulmaya çalışıldığı Projeye sosyal imkânların çok olduğu, ekonomiye, sanata, kültüre, bilime ve eğitime önem verilen bir köy ortamı yaratarak, köylünün bilinçlenmesini ve rahat koşullarda yaşamasını sağlamak amaçlanmaktaydı. Bu Proje daha sonraki yıllarda Başbakan İnönü'nün "Kombina'lar", MHP'nin "Tarımkent" ve Bülent Ecevit'in "Köykent" projelerine ilham kaynağı olmuştur (Altaş, 2017: 255-287).

Örnek Köy Modeli merkezi köylerden birinde yapılan faaliyetlerden elde edilen olumlu neticelerin çevredeki diğer yerleşim alanlarını da etkileyeceği ve yaygınlık kazanacağı düşüncesinden hareketle oluşturulmuş bir modeldir (Akci, 2015: 110-119). 1963–1965 yılları arasında Örnek Köy adıyla öne sürülen bu yaklaşımın temel özellikleri aşağıda sıralanmaktadır (Keleş, 1992: 155):

- Kırsal alanlara götürülen her türlü hizmette eşgüdüm sağlamak,
- Götürülen bu hizmetlerden çevrede bulunan diğer köy ve yerleşim alanlarının da faydalanmasını sağlamak,
- Köylerde karşılaşılan benzer problemleri bir araya getirmek,
- Merkez olarak belirlenen köy dışındaki diğer köyler için de somut işe yarar gelişme modelleri ortaya koymak.

Örnek Köy modelinin temel özelliklerinden yola çıkılarak, modelin temel amaçları köylere götürülen hizmetlerde eşgüdüm sağlanması, hizmetlerden çevre köylerin yararlanması, köy sorunlarıyla ilgilenen aktörlerin iletişiminin sağlanması

olarak özetlenebilmektedir. Bu modelin temel hareket noktası köylere altyapı hizmetleri götürmektir; çünkü altyapısı sağlam olan bir köy ve köylü, ekonomik ve sosyal anlamda da daha kolay ilerleme sağlayabilecektir (Geray, Keleş ve Yavuz, 1973: 767). Bu modelde, tüm köylere aynı anda hizmet götürülmesi mümkün olmadığı, bu nedenle pilot uygulamalar yapılarak zamanla pilot seçilen köyün çevre köyleri de kalkındıracağı düşüncesi yer almaktadır (Kavruk, 2004).

Örnek köy modeli ilk olarak 1963–1965 döneminde sadece İstanbul ve Ankara'nın bazı köylerinde uygulandı. İlk aşamada örnek köy olabilecek yerleşimler belirlenmiş ardından da bu köylerin ulaşım durumu, elektrik enerjisi, içme suyu, sulama, hayvancılık, tarım, kültür ve eğitim gibi temel gereksinimlerine yönelik haritalar hazırlanmıştır. Model, imkânların yalnızca bir köyde toplanması, köydeki yapısal değişiklikleri gerçekleştirmek yerine köyün fiziki görünümünü değiştirmeyi ön planda tutması, halk katılımını içermemesi ve merkezi olarak kamu görevlilerince hazırlanması açılarından eleştirilmiştir (Geray, Keleş ve Yavuz, 1973: 798).

2.4.7. Türkiye’de Kırsal Kalkınma Modellerine Dair Değerlendirme

Yukarıda Türkiye’de uygulanan kırsal kalkınma modelleri detaylı olarak açıklanmakta ve buradan yola çıkılarak aşağıdaki Tablo 3’de bunlar özetlenmektedir.

Tablo 3. Kırsal Kalkınma Modelleri Özellikleri

Toplum Kalkınması Modeli	<ul style="list-style-type: none"> Halkın katılımı, Kırsal alanda yaşayanların örgütlenmesi, Halkın kendine yeter konuma getirilmesi/ eğitilmesi.
Çok Yönlü Kırsal Kalkınma Modeli	<ul style="list-style-type: none"> Kır kent arasındaki farkların azaltılması, Kırda yaşam kalitesinin artırılması, Kırın kendine yeter konumda olması.
Merkez Köy Modeli	<ul style="list-style-type: none"> Merkez köyde hizmetlerin toplanması, Hizmet dağılımında maliyetin düşmesi, Hizmetlerin dengeli dağılımı.
Köy Kent Modeli	<ul style="list-style-type: none"> Sanayinin kıra taşınması, Göçün engellenmesi/ Kırsalda istihdam sağlanması.
Tarım Kent Modeli	<ul style="list-style-type: none"> Hizmet dağılımı için köylerin birleştirilmesi, Merkezde bir tarım kent olması, Tarım kent ile kırsal alanların yol ağlarıyla bağlanması.
Diğer Kırsal Kalkınma Modelleri	<ul style="list-style-type: none"> Cumhuriyet Köyü Örnek Köyler

- Kırsal kalkınma modelleri içerisinde Toplum Kalkınması dışındaki yaklaşımların birçoğu halk katılımı içermemektedir. Ayrıca Toplum Kalkınması da dâhil tüm yaklaşımlar tepeden inmeci bir anlayışa sahiptir.

- Kırsal kalkınma modellerinin tamamı köy veya köy grupları düzeyinde sadece Toplum Kalkınması yaklaşımı ilçe düzeyinde gerçekleştirilmiştir.
- Kırsal kalkınma modelleri geniş kapsamlı bir yaklaşımla doğal, kültürel, ekonomik ve sosyal boyutlarıyla bir bütün olarak değerlendirilmemiştir.
- Kırsal alanlara yönelik gerekli hizmetlerin sağlanması kırsal kalkınma modellerinin hazırlanmasındaki temel politika olmuştur.
- Kırsal kalkınma modellerinin uygulanacağı bölgelerin belirlenmesinde genel olarak siyasilerin tercihleri etkili olmuştur.
- Dile getirilen modellerle tarım ve kırsal kalkınma politikalarının uygulanması arasında güçlü ilişkiler kurulamamıştır.
- Yerel ve bölgesel düzeydeki farklılıklar kırsal kalkınma modellerinin hazırlanmasında göz önünde bulundurulmamıştır.
- Kırsal kalkınma modellerinin hazırlanma ve uygulanma sürecinde işbirliği ve koordinasyon açısından yetersizlikler olmuştur.
- Kırsal kalkınma modellerinin hazırlanma ve yürütülme sürecinde yerel yönetimlerden ziyade genel olarak merkezi idare aktif rol almıştır.
- Kırsal kalkınma modellerinin hazırlık sürecinde sosyo-ekonomik analizler yapılmamış, üreticilere dair örgütlenmelere gereken değer verilmemiştir.
- Kırsal kalkınma modellerinin, kırsal kalkınma kentlerden ayrı düşünülmüş ve kır ve kent bütünleşmesi sağlanamamıştır.
- Kırsal kalkınma modellerinin uygulama ve uygulama sonrasına yönelik değerlendirme çalışmaları gerektiği ölçüde yapılamamıştır.
- Kırsal kalkınma modelleri uygulama sürecinde kazanılan deneyimler yeni çalışmalara yansıtılmamıştır.
- Uygulanmakta olan bir yaklaşımdan kesin sonuçlar almadan, yeni bir yaklaşımın uygulanmasına geçilmiştir.
- Kırsal kalkınma modellerinin uygulanma sürecinde görev alacak tecrübeli çalışan sıkıntısı yaşanmıştır.
- Kırsal kalkınma modellerinin projelendirilme ve uygulanma sürecinde maddi imkânlar gerektiği ölçüde olmamıştır.

2.5. Uluslararası Kaynaklı Kırsal Kalkınma Projeleri

Türkiye’de kırsal kesimdeki sosyo-ekonomik farklılıkların büyük oranda ortadan kaldırılması ve doğal kaynakların daha iyi değerlendirilebilmesi adına 1970’li yıllardan itibaren kırsal kalkınma projeleri uygulanmaktadır. Projeler, Dünya Bankası (DB, WB) ve Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (UTKF, IFAD) tarafından finanse edilmiştir. Hazırlanan projeler ve projelerin uygulanacağı yerler, finansman sağlayacak kuruluşlara göre belirlendikten sonra teklif, uluslararası finans kuruluşlarına iletilmektedir. Uluslararası kuruluşlar, teklifin kendi politikalarına uygun olup olmadığını incelemektedirler. Türkiye’de WB/DB ve IFAD tarafından finansman desteği sağlanan projeler Tablo 4’te verilmektedir.

Tablo 4. Uluslararası Kaynaklı Kırsal Kalkınma Projeleri

Proje Adı	Dönemi	Proje Destekleyicisi	Destek Miktarı
Çorum-Çankırı Kırsal Kalkınma Projesi	1976-1984	Dünya Bankası	161,6 Milyon ABD\$
Erzurum Kırsal Kalkınma Pr. Tarımsal Yayım ve Uygulama Projesi	1982-1990	Dünya Bankası-IFAD	137 Milyon ABD\$
	1984-1997	Dünya Bankası-IFAD	351 Milyon ABD\$
Bingöl-Muş Kırsal Kalkınma Projesi	1990–1999	IFAD	52,5 Milyon ABD\$
Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi	1991–2001	IFAD	40,5 Milyon ABD\$
Doğu Anadolu Su Havzaları Rehabilitasyon Projesi	1993–2001	Dünya Bankası	110 Milyon ABD\$
Ordu-Giresun Kırsal Kalkınma Projesi	1995–2006	IFAD- İslam Kalkınma Bankası	59,70 Milyon ABD\$
Tarım Reformu Uygulama Pr. Anadolu Su Havzaları Rehabilitasyon Projesi	2001–2008	Dünya Bankası	661 Milyon ABD\$
	2005–2012	Dünya Bankası	27,95 Milyon ABD\$
Sivas-Erzincan Kalkınma Projesi	2004–2014	IFAD-OPEC	30,04 Milyon ABD\$
Diyarbakır-Batman-Siirt Kalkınma Projesi	2007–2015	IFAD	37 Milyon ABD\$
DOKAP Tarım Projesi	2007–2014	JICA Teknik İşbirliği	5 Milyon TL
Ardahan-Kars-Artvin Kalkınma Projesi	2010–2018	IFAD	26 Milyon ABD\$
Çoruh Nehir Havzası Rehabilitasyon Projesi	2012–2019	JICA	111 Milyon TL
Murat Nehri Havzası Rehabilitasyon Projesi	2012–2019	IFAD	38,48 Milyon ABD\$
Göksu-Taşeli Havzası Rehabilitasyon Projesi	2015–2023	IFAD	22,27 Milyon Avro
Kırsal Dezavantajlı Alanlar Kalkınma Projesi	2017–2023	IFAD	35 Milyon Avro

Kaynak: Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2018: 65.

Benzerleri dünyanın değişik bölgelerinde uygulanan bu projeler yabancı kaynaklarla desteklenmiştir. Genelde bir ya da iki il üzerinde uygulanan bu projelerin temel amaçları tarımsal faaliyetler yoluyla kırsal yoksulluğun azaltılması, doğal

kaynakların ve kırsal çevrenin korunmasıdır (Çelik, 2005: 67). Bu temel amaçlar doğrultusunda kırsal göçün azaltılması, kırsal altyapının ve yaşanabilir bir çevrenin iyileştirilmesi, gıda güvenliğinin güçlendirilmesi, tarımsal sürdürülebilirlik için küçük ve orta ölçekli firmaların desteklenmesi, tarımsal pazarlama altyapısının iyileştirilmesi, kırsal bölgelerde tarım dışı farklı gelir kaynaklarının oluşturulması, kırsal alanda gelir düzeyinin yükseltilmesi, tarım ve tarım dışı istihdamın artırılması, tarıma dayalı sanayi entegrasyonunun ve tarımsal üretimin sağlanması, tarımla ilgili geliştirilen yeni teknolojilerin yaygınlaştırılması, tarımsal üretim altyapısının modernizasyonu, bitkisel ve hayvansal üretimin artırılması alt hedefleri oluşturulmuştur (Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2018: 63).

Tablo 4’de de görüldüğü üzere, ilki 1976 yılında “Çorum–Çankırı Kırsal Kalkınma Projesi” olarak başlatılan kırsal kalkınma projeleri günümüzde de sürdürülmektedir. Tezin bu alt bölümünde Türkiye’de ön plana çıkan uluslararası destekli kırsal kalkınma projeleri tanıtılmakta ve tartışılmaktadır.

2.5.1. Çorum–Çankırı Kırsal Kalkınma Projesi

1976–1984 yıllarını kapsayan bu Proje, dış kaynaklı ilk entegre kalkınma projesi olma özelliğine sahiptir. 1972 yılında dönemin hükümeti ve Dünya Bankası işbirliğiyle başlayan Proje üç buçuk yıllık bir gecikmeyle 1984 yılı Haziran ayında bitirilebilmiştir. Projenin başlıca amacı tarımsal üretimi artırarak halkın gelir düzeyini yükseltmek, kırsal kesimde yaşayanları sosyo-ekonomik yönden kalkındırmak ve geri kalmışlığı gidermek olmuştur. Buna ek olarak daha iyi tarım ve hayvancılık uygulamalarının getirilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda yaklaşık 80 bin çiftçinin faydalanması için özellikle buğday, arpa üretiminin artırılması; çok ve tek yıllık yem bitkilerinin üretiminin artırılması; tarım yapılabilir alanlardaki nadasa bırakılan arazi miktarının %46’dan %26’ya indirilmesi hedeflenmiştir (Geray, 1981: 52-59). Projenin ilk yıllarında alt yapı kredileri (özellikle havyan çiftliklerinin inşası) için verilen orta vadeli krediler daha sonra çiftlik hayvanlarını da (özellikle süt sığırı) kapsamış; ancak taze süt pazarlamasında karşılaşılan sıkıntılar, bu yönde yatırım yapmayı engellemiştir. Proje kapsamında, tarımsal üretimi ve verimliliği artırmanın, çiftçilerin gelir ve refah seviyesini yükseltmenin yanı sıra, altyapıya dair (yol, elektrik, içme suyu, vb.) yatırımların gerçekleştirilmesi de öngörülmüştür. Proje kapsamında köylere bazı sosyal yapıların yapılması planlanmıştır. Bunlar arasında köy konakları, çamaşırhane, hamam gibi yapılar yer almıştır.

Projenin uygulanması neticesinde; nadasa bırakılan arazi yarı yarıya azalmış, tarımsal üretimde ve tarımsal verimlilikte iki kat artış sağlanmış, altyapıya yönelik sulama projeleri, içme suyu, yol, elektrik gibi yatırımlar gerçekleştirilmiştir. Proje kapsamında yapılan hamam, çamaşırhane gibi sosyal altyapı yatırımları ise köy halkı tarafından kullanılmamış ve ilk fırsatta fırına dönüştürülmüştür. Çiftçilerin gelirinin arttığı, hemen her ailenin TV ve buzdolabına, birçoğunun da taşıma aracına sahip olduğu bu Projeye bölge halkının hayat standartları gözle görülür şekilde gelişmiştir (Çelik, 2005: 68).

Finansmanının yarısı Dünya Bankası tarafından karşılanan Projenin ana uygulayıcı kuruluşu hükûmet adına Tarım ve Orman Bakanlığı koordinesinde Ziraat İşleri Genel Müdürlüğü ve Çorum-Çankırı Kırsal Kalkınma Proje Koordinatörlüğü olmuştur. Uygulamada DSİ, Toprak-Su, YSE, TEK, Toprak-İskân Genel Müdürlüğü, Ziraat Bankası ve Ziraat İşleri Genel Müdürlüğüdür. (Alagözlü, 2010: 102). Bu Projenin yönetiminde uluslararası kanallardan istihdam edilen iki uzman yer almış olup bu uzmanlar Proje sürecinde Ziraat İşleri Genel Müdürlüğü'nün il düzeyindeki teknik ziraat müdürlükleriyle işbirliği yapmışlardır. Uzmanlar Bakanlık düzeyinde Ziraat İşleri Genel Müdürü'ne ve ona bağlı olan Çorum-Çankırı Proje Koordinatörüne rapor vermişlerdir (Resmi Gazete, 1983). Tahmini maliyeti 161,6 milyon Dolar olan Proje 207,2 milyon Dolara tamamlanmıştır (Gülçubuk, 1997: 80).

2.5.2. Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi

1976–1986 yıllarında kapsamı planlanan Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi (EKKP) yaşanan gecikmeyle yürütme dönemi 1976–1989 yıllarını kapsamış olup uygulanan ikinci kırsal kalkınma projesi olmuştur. Proje Erzurum'un 391 köyüne yönelik planlanmış ve yapılmıştır. Projede tarımsal üretimi ve geliri artırmak, göçü önlemek, kredi kullanımına dair imkânları yaygınlaştırmak, istihdam alanlarını genişletmek, çiftçilere eğitim vermek ve yöre halkının refah seviyesini yükseltmek temel amaçlardır. Bu amaçlarla yürütülen faaliyetlerde tarımda makine kullanım düzeyi %95'e yükselmiş, suni gübre kullanımı artmış ve tarımsal üretimde verimlilik artışı sağlanmıştır. Gelir düzeyinde sağlanan artış ve istihdama dair kaydedilen gelişme diğer illere olan göçü yarı yarıya azaltmıştır. Tohumlama, parazitlerle mücadele, koruyucu aşılama faaliyetleri gerçekleştirilmiş, çiftçiye hayvan sağlığı ve yetiştiriciliği konusunda bilgi verilmiş ve gelişmiş teknolojiler tanıtılmış, yol ve içme suyu gibi altyapı unsurlarına dair yatırımlar yapılmıştır (Gülçubuk, 1997: 82).

Proje Dünya Bankası ve Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD) tarafından finanse edilmiştir. Proje için toplamda 137 milyon Dolar öngörülmüştür. Projenin 77 milyonu ulusal kaynaklardan, 20 milyonu Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu tarafından, 40 milyonu ise Dünya Bankası tarafından finanse edilmiştir; ancak süre uzatımına rağmen 60 milyon Dolarlık dış kaynağın 15 milyonluk kısmı kullanılamamıştır (Gülçubuk, 1997: 82).

EKKP, Devlet Planlama Teşkilatı, Tarım ve Orman Bakanlığı arasındaki işbirliği neticesinde geliştirilen bir hazırlık raporuyla ortaya çıkmıştır. Proje doğrudan merkezi idare tarafından tasarlanmış ve hayata geçirilmek üzere Erzurum'daki ilgili kuruluşlara gönderilmiştir. Doğal olarak Projenin hazırlanma biçimi ya da amaçlarının belirlenmesinde bu kuruluşlarda görev yapan personele herhangi söz hakkı verilmemiştir. Projenin ana hedefi konumunda olan çiftçiler de ancak uygulamaya konduğunda Projeden haberdar olabilmişlerdir. Başka bir deyişle, süreç halkın ve paydaşların katılımından yoksun şekilde yürütülmüştür. Bu durum, planlama ilkeleri açısından Projedeki en önemli eksikliklerden birisi olup uygulama sürecinde görevli personelin projeyi ve ayrıntıları bilmemeleri nedeniyle ciddi aksaklıklar yaşanmıştır (Anonim, 1992). Bu sıkıntılar nedeniyle uygulama sürecinde ilgili personele Proje hakkında hizmet içi eğitimler verilmiş; bu durum zaman kaybının yanı sıra Projenin etkili olma düzeyini azaltmıştır (Atsan, 1998: 35).

Projede bu tarz koordinasyon ve uyum yetersizliğinin yanı sıra pazarlama, madencilik ve ormancılığa gerekli önemin verilmemesi; kadın, çocuk ve gençlerin eğitiminin aile planlaması, çocuk bakımı ve biçki-dikiş gibi konularda sınırlı kalması; beslenme ve sağlık konularında gerekli tedbirlerin alınmaması; potansiyelin tam olarak değerlendirilmemesi gibi bazı eksiklik ve aksaklıklara rağmen başarılı sonuçlar elde edilmiştir. Proje kapsamında ilgili köylerden şehir merkezine ve diğer illere olan göç hızının yavaşladığı görülmüştür (Çelik, 2005: 68).

2.5.3. Bingöl–Muş Kırsal Kalkınma Projesi

1990–1998 yıllarını kapsayan bu Proje Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD), Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ve Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) işbirliğiyle başlatılmıştır. Proje temel amacı Bingöl ve Muş'ta yaşayan kırsal nüfusun yaşam kalitesinin iyileştirilmesi ve gelir düzeylerinin artırılması olmuştur.

Proje amacı kapsamında oluşturulan başlıca hedefler tarımsal, bitkisel ve hayvansal üretimde verimliliği artırmak, kredi desteği sağlamak, el sanatlarını geliştirmek, başta kadınlar olmak üzere yöre insanının gelirini artırmak, yaşam standardını yükseltmek, kırsal altyapıyı iyileştirmek ve yeni istihdam alanları oluşturmak olarak belirlenmiştir (TKİB, 2004: 25). Proje kapsamında; 228 halı-kilim üretim tesisi kurulmuş, 3.707 çiftçi eğitim almış, altyapıya dair 50 köye temiz içme suyu sağlanmış, 226 kilometre köy yolu tesviye edilmiş ve 222 kilometre stabilize yol yapılmıştır. Ayrıca 1.187 hektar alanda sulama imkânı sağlanırken 308 hektar alanda ağaçlandırma faaliyeti yürütülmüştür (DPT, 8. BYKP, 2000: 82). Proje neticesinde Bingöl ve Muş'ta kümes hayvancılığında önemli bir artış olurken, büyükbaş ve küçükbaş hayvan üretiminde bir düşüş yaşanmıştır. Ayrıca yem bitkileri üretimi ile sebze ve meyve üretiminde artış görülürken tarla bitkileri üretiminde azalma olmuştur (Bingöl-Muş Kırsal Kalkınma Projesi, 1991: 90-100).

Toplam maliyeti 61,2 milyon dolar olan proje DPT, FAO, IFAD tarafından finanse edilmiştir. Toplam maliyetin ise 19,9 milyonu IFAD tarafından finanse edilmiştir. Proje ile 35 bin ailenin yaşam standartlarının ve gelir düzeylerinin yükseltilmesi amaçlanmış, başlatılan proje Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Orman Bakanlığı ve Ziraat Bankası tarafından yürütülmüştür (Koç ve Gül, 2006: 40). DPT, FAO ve IFAD işbirliğiyle geliştirilen Projenin hazırlanması doğrudan merkezden gerçekleştirilmiş ve hazırlama sürecinde yerel halkın katılımına yer verilmemiştir. Herhangi bir mekânsal planlamanın olmadığı proje iki ildeki ilgili birimlere gönderilmiş ve uygulamaya konulmuştur (Çelik, 2006: 112-113).

2.5.4. Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi

Bu proje 1991–2001 yıllarını kapsamıştır. Proje IFAD ile Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından geliştirilmiştir. Proje ile çiftçi ailelerin yaşam standartlarının iyileştirilmesi için altyapı hizmetlerinin geliştirilmesi ve tarımsal verimliliğin artırılması amaçlanmıştır (Kayıkçı, 2009: 211). Proje amacı doğrultusunda belirlenen hedefler köylerde yol, sulama şebekesi, içme suyu tesisi inşaatlarını gerçekleştirmek ve yetersiz olanlarını iyileştirmek; köylüye tarım dışı uğraş alanları sağlamak için ipek böcekçiliği, arıcılık, halıcılık ve dokumacılık gibi kurslar açmak; hayvancılığın geliştirilmesi için küçük peynir imalathaneleri, süt toplama merkezleri kurmak olarak belirlenmiştir. Bunlara ek olarak, Yozgat'ın dağlık yörelerinde kamu tarım ürünlerinin verimi düşük olduğundan verimi yüksek girdilerin çiftçilere ulaşmasını

sağlamak ve tüm hedefler için kredi temin etmek hedefler arasında yer almıştır (Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi, 1991: 91).

Projede kapsamında, 125 km stabilize köy yolu kaplanmış, 70 köye içme suyu tesisi yapılmış ve 6.670 hektar alan sulamaya açılmıştır. Ayrıca büyük ve küçükbaş havyan aşılama, enerji ormanı tesisi, ağaçlandırma, çiftçilere kredi desteği ve yayım hizmetlerinin yanında; suni ve tabii tohumlamayla sağlık taraması faaliyetlerine de devam edilmiştir (Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi, 1991: 91).

Toplam maliyeti 40,5 milyon Dolar olan Projenin 4,1 milyon doları T.C. Hükûmeti tarafından, 16,4 milyon Doları ise IFAD tarafından finanse edilmiştir. IFAD, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından geliştirilen projenin hazırlanması diğer projelerde olduğu gibi merkez tarafından gerçekleştirilmiş ve hazırlama sürecine yerel halkın katılımına yer verilmemiştir. Projenin hazırlık aşamasında tek sorumlu olan Tarım ve Orman Bakanlığı bünyesinde yürütülecek çalışmalar için farklı birimler görevlendirilmiştir. Buna göre, YKKP'nin yönetimi, 6 Genel Müdürlük ve 1 APK Kurulundan oluşan komisyonlara verilmiştir. Merkezdeki proje koordinatörüne oldukça geniş kapsamlı görevler verilse de, fonların kullanılması ve izleme çalışmaları neticesinde gerekli olabilecek strateji değişiklikleri için nihai karar verme yetkisi tanınmamıştır. Bir başka ifadeyle, bir entegre kırsal kalkınma projesi olan YKKP'nin yönetim sistemi, mevcut merkezi sistem anlayışıyla planlanmıştır. Merkezdeki ve ildeki Proje koordinatörlerine yüklenen sorumluluklara uygun geniş yetkilerin verilmemesi Projenin uygulama sürecinde aksaklıklara neden olmuştur (Kaya, 1996: 224) denebilir; elbette aksaklıkların başkaca sebepleri de mümkündür.

2.5.5. Ordu–Giresun Kırsal Kalkınma Projesi

Bu proje 1997–2006 yıllarını kapsamıştır. Proje Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü ile Orman Bakanlığı işbirliği ile geliştirilmiştir. Proje kapsamında ilk defa Köy Kalkınma Planları hazırlanmıştır. “Köy Kalkınma Planları” hazırlanarak çalışmalar yürütülmüştür. Hazırlanan toplam 280 köy kalkınma planında çiftçilerin gönüllü katılımı sağlanarak katılımcı kırsal planlama yaklaşımı doğrultusunda hareket edilmiştir (TKİB, 2004: 26).

Hedeflerin belirlenmesinde ve ihtiyaçların tespitinde köylerden yola çıkılan ve bu yönüyle diğer kırsal kalkınma projelerinden ayrılan bu projenin temel amacı; kırsal kesimde yaşayan yoksul halka, özellikle kadınlara mevcut doğal kaynakları

kullanarak hayat şartlarını ve gelir seviyelerini yükseltme imkânı sağlamak olarak belirlenmiştir. Bu amaca ulaşabilmek için kurumsal yapının iyileştirilmesi, tarımsal üretimin artırılması, gelir getirici faaliyetlerin çeşitlendirilmesi, altyapının iyileştirilmesi, kredi desteğinin sağlanması ve ormancılık faaliyetlerinin yürütülmesi hedeflenmiştir (Bakırcı, 2007: 190).

IFAD ile Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından geliştirilen proje Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Çevre ve Orman Bakanlığı ve Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmüştür. Proje diğer projeler gibi doğrudan merkezden hazırlanırken, yine diğer projeler gibi projenin ana hedefi konumunda olan bölge halkı hazırlama sürecine dâhil edilmemiştir. Ayrıca Ordu ve Giresun özelinde hazırlanan projeye herhangi bir mekânsal planlama dâhil edilmemiştir (Çelik, 2006: 112-113). Proje neticesinde belirlenen hedeflere yönelik yapılan çalışmalardan olumlu sonuçlar alınmış, yöre insanının gelir ve refah seviyesinde artış yaşanmıştır (Bakırcı, 2007: 190). Proje toplamda 50,9 milyon dolara mal olmuştur. Proje toplam maliyetinin 20 milyonu IFAD tarafından finanse edilmiş, İslam Kalkınma Bankasından Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü makine parkının iyileştirilmesi için 8,2 milyon Dolar kredi desteği sağlanmıştır (TKİB, 2004: 26). Projede mera ıslahı, erozyon kontrolü, ağaçlandırma çalışmaları Orman Bakanlığı tarafından, kırsal altyapıya dair yol, içme suyu ve tarımsal sulama çalışmaları Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmiştir.

2.5.6. Sivas–Erzincan Kırsal Kalkınma Projesi

2005–2012 yıllarını kapsayan bu Projenin temel amacı; yoksul halkın yaşam koşullarını geliştirmek, kırsal istihdam fırsatlarını artırmak, geliri ve tarımsal verimliliği çoğaltmak olarak belirlenmiştir (Kayıkçı, 2009: 212). Projenin hedefleri ise kurumsal altyapıyı geliştirmek, kırsal altyapıyı iyileştirmek, kredi desteği sağlamak ve eğitimler vermek suretiyle; kapsam dâhilindeki illerin yoksul yerleşimlerinde gelir artışını sağlamak, yaşam kalitesini yükseltmek ve göçü önlemek olarak belirlenmiştir. Projede hedef kitle olarak Erzincan'dan 80, Sivas'tan ise 120 olmak üzere toplam 200 köy seçilmiştir. Seçilen bu köyler, proje kapsamındaki illerin en yoksul yerleşim birimleridir ve iki ilin kırsal nüfusunun %12'sini oluşturmaktadır.

Proje 30 milyon Dolara mal olmuş ve Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından yürütülmüştür. Toplam maliyetin 13 milyon Doları IFAD, 10 milyon Doları ise

OPEC gibi dış kaynaklardan, 7 milyon Doları ise iç kaynaklardan finanse edilmiştir. Projenin toplam finansmanının %56'sı kırsal altyapı için %36'sı katkı hibeleri için ve %8'i de çiftçilik desteği ve pazarlamaya dair faaliyetler için harcanmıştır. Proje dış kaynaklarla finanse edilen projeler içerisinde yatırım bütçesinin %100'ünün kullanıldığı ilk proje olmuştur.

IFAD, OPEC ve Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti işbirliğiyle hazırlanan proje; Tarım ve Köy İşleri Bakanlığının genel koordinesinde ve Sivas ve Erzincan'da oluşturulan özerk bir Proje Yönetim Birimi (PYB) tarafından uygulanmıştır. Bu birimler, sözleşmeli personel ve ilgili tarım il müdürlüklerinin geçici görevlendirmeyle atanmış personelinden oluşmuştur. Geçici görevlendirme yapılmasının amacı buradan elde edilen tecrübelerin personel tarafından kendi müdürlüklerine de aktarılması olmuştur (Resmi Gazete, 2008).

Sivas-Erzincan Kırsal Kalkınma Projesi'nde yola, içme suyuna, tarımsal sulamaya ve benzerlerine yönelik planlamaların tamamı gerçekleştirilerek tüm planlamalar ve alt projeler tamamlanmıştır. Proje uygulama alanı olan illerde, tarım alanları miras yoluyla parçalanmış ve küçültülmüş olması özellikle genç nüfusun gelir elde edebilmesini ve istihdamını zorlaştırması Projenin tam manasıyla kırsal kalkınmanın sağlanmasına engel teşkil etmiştir. Ayrıca Proje kapsamında üreticilerin bir araya gelmesi sağlanamamış ve gerekli tedbirler alınmamıştır. Bununla birlikte, tarımsal ürünlerin işlenmesine gereken önem verilmemiş, özellikle gençlerin ve kadınların tarım dışı istihdamı göz ardı edilmiştir (Yaşa, 2016: 119).

2.5.7. Uluslararası Kaynaklı Diğer Kırsal Kalkınma Projeleri

Türkiye'de uygulamaya konulan dış kaynaklı veya destekli kırsal kalkınma projeleri, genel olarak Dünya Bankası ve IFAD tarafından kredili olarak finanse edilmişlerdir. İlk olarak 1972 yılında Çorum-Çankırı Kırsal Kalkınma Projesiyle başlayan bu dış kaynaklı kırsal kalkınma projelerine, zamanla Türkiye'nin dört bir tarafında uygulanan farklı projelerle devam edilmiştir. Yukarıda ifade edilen büyük ölçekli projeler dışında uygulanmış ve uygulamaya devam eden başka dış kaynaklı projeler bu başlıkta yer almaktadır.

Tarımsal Yayım ve Uygulama Projesi Dünya Bankası ve IFAD tarafından sağlanan finansal destekle başlatılmıştır. Projede temel amaçlar; tarımsal yayımlar vasıtasıyla çiftçilerin gelirlerini ve üretim kapasitelerini artırmak, Bakanlığın hayvan

sağlığı hizmetlerini geliştirmek, kurumsal kapasitesini artırmak ve tarımsal yayım hizmetlerini güçlendirmek olarak sıralanmıştır. 1984 yılında başlayan Projede kırsal bölge kadını ilk defa “çiftçi” olarak değerlendirilmiştir. Proje Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından koordine edilmiştir. Proje ilk olarak 18 ilde uygulanmış, daha sonra Dünya Bankası ile Tarım ve Köyişleri Bakanlığı arasındaki ikinci bir anlaşma sayesinde ikinci etabı gerçekleştirilmiştir. İlki 1994’te ikincisi 1998’de tamamlanan Projede --kısmen de olsa-- belirlenen amaçlara ulaşılmıştır (World Bank, 1999).

Doğu Anadolu Su Havzaları Rehabilitasyon Projesi Dünya Bankası tarafından sağlanan destekle başlatılmıştır. Projede temel hedefler Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yer alan Orta Fırat Havzasında sediment miktarının azaltılarak barajların ekonomik ömürlerinin uzatılması; barajlara akan nehirlerin üst havzalarının ağaçlandırılması; mera ıslahı ve toprakları muhafaza gibi çalışmalarla erozyonun önlenmesi; bitki ve su kaynaklarının korunması olarak belirlenmiştir. Ayrıca bu sürece çiftçilerin katılımının sağlanabilmesi için çeşitli tarımsal teşviklerin verilmesi de hedeflenmiştir (Can, 2007: 28). Proje, Orman Bakanlığı adına Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Genel Müdürlüğü (AGM) koordinatörlüğünde, Orman Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü (OR-KÖY), Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü (TUGEM) ve Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün (KHGM) katılımıyla yürütülmüştür (Maslak, 2016: 33). 1993 yılında Adıyaman, Malatya ve Elazığ illeriyle başlayan Proje daha sonraki süreçte Sivas, Maraş, Adana, Şanlıurfa, Gaziantep, Mersin, Antalya ve Isparta illerinin dâhil olmasıyla toplam 11 ile uygulanmış ve Eylül 2001’de sona ermiştir (Maslak, 2016: 33).

Tarım Reformu Uygulama Projesinde AB’ye katılım noktasında aday ülkeler için en önemli hususlardan birisi ortak pazarda rekabet edebilecek bir ekonomiye sahip olunmasıdır. Bunun için tarıma dayalı üretim, pazarlama ve işleme alanlarında üretim verimliliğinin artırılması gerekli görülmüştür. Bu kapsamda Dünya Bankası tarafından Tarım Reformu Uygulama Projesi hayata geçirilmiştir. Bu Projeye kamu ve özel sektöre yönelik yatırımların yanlış teşviklere göre yapılmasının engellenmesi ve özellikle mevcut destek sisteminin kamu üzerindeki yükünün azaltılması hedeflenmiştir. Proje tamamlandığında gerçek, karşılaştırmalı üstünlüğe dayalı üretim modeline sahip, Dünya standartlarına göre rekabet edebilen bir tarım sektörünün oluşturulması öngörülmüştür (Can, 2007). Bu Proje kapsamında bulunan ve kırsal kalkınmayla ilgili olarak hazırlanan köy bazlı katılımcı yatırım programı

yoluyla kırsal alanların kalkınması, çevre açısından tarım arazilerinin korunması, üretici örgütlerinin kurulması ve geliştirilmesi, alternatif ürün desteklerine yönelik programlar ve arazi toplulaştırmaya yönelik projeler desteklenmiştir. Pilot olarak belirlenen 16 ilde uygulanan bu programla kırsal altyapı yatırımlarını içeren kamu yatırımlarının yanı sıra sera yapımı, alternatif enerji üretimi, tarımsal sanayi yatırımları, tarımsal ürünlerinin işlenmesi, depolanması ve pazarlanması ve gibi özel sektör yatırımları desteklenmiştir (Köy Bazlı Katılımcı Yatırım Programı, 2007).

Anadolu Su Havzaları Rehabilitasyon Projesinin temel amacı belirlenen su havzalarında yaşayan yöre halkının gelirlerinin artırılması, bu nehirlerle Karadeniz'e taşınan ve tarımsal faaliyetlerden kaynaklanan kirliliğin azaltılması ve ülkede istikrarlı bir doğal kaynak yönetiminin sağlanmasıdır. Karadeniz'e dökülen Yeşilirmak ve Kızılırmak havzasında yer alan Sivas, Kayseri, Tokat, Çorum ve Amasya illerinde belirlenen 28 küçük su havzası Proje kapsamındadır. Belirtilen havzalarda rehabilitasyon çalışmaları yapılan Projenin amacı doğrultusunda tarım teknikleri nedeniyle oluşan kirliliğin azaltılması, bunlar yerine daha çevre dostu tekniklerin benimsetilmesi, nadasa bırakılan tarım alanlarının azaltılması, yem bitkisi üretiminin artırılması, bitki örtüsü bakımından bu alanların zenginleştirilmesi, mera ve orman alanlarının rehabilitasyonu ve mera yönetiminin geliştirilmesi hedeflenmiştir (Oruç, 2019: 61). Anadolu Su Havzaları Rehabilitasyon Projesi Dünya Bankası tarafından finanse edilmiştir.

Yüksek Kesimler için Kırsal Kalkınma Programı Batı Karadeniz ve Doğu Akdeniz bölgelerinde tespit edilen başlıca sorunlara yönelik üç temel bileşen ve alt bileşenleriyle oluşturulmuştur. Birinci bileşende üreticileri, alıcıları, belediyeleri ve değer zincirindeki diğer paydaşları ekonomik kümelenmeler çerçevesinde bir araya getirerek tarımsal işletmelerin kapsayıcı şekilde geliştirilmesi amaçlanmıştır. İkinci bileşende küçük üreticilerin başta yatırım sermayesi olmak üzere finansal hizmetlere erişiminin iyileştirilmesi hedeflenmiştir. Üçüncü bileşen ile Proje yönetimi ortaya konmuştur. Bu üç bileşenle Projenin uygulanacağı bölgelerde tarımla uğraşan hanelerin gelir düzeylerinin artırılması amaçlanmıştır. 2018'de başlayan Proje Doğu Akdeniz'de Osmaniye, Adana, Mersin; Batı Karadeniz'de ise Bartın, Sinop ve Kastamonu olmak üzere toplam 6 ili kapsamaktadır. İkinci etabında Kahramanmaraş ve Çankırı illerinin de dâhil olacağı Projenin 8 yıl sürmesi öngörülmekte (TOB, 2019) olup finansmanın bir kısım IFAD tarafından karşılanmıştır.

Tarım Bakanlığı ve Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı (JICA) işbirliğiyle DOKAP bünyesinde hazırlanan *DOKAP Tarım Projesinin* amacı, Doğu Karadeniz Bölgesinde Trabzon, Rize, Ordu, Gümüşhane, Giresun ve Artvin illerinde yaşayan küçük çiftçilerin hayat standartlarını iyileştirmektir. Çiftlik Geliştirme Yönteminin 6 ildeki küçük ölçekli çiftçilere yayımının sağlanması ve Model Alandaki küçük ölçekli çiftçilerin yaşam seviyelerinin iyileştirilmesi hedeflenmiştir. Proje illerinde görev yapan teknik personelin, çoklu tarımın yaygınlaştırılması konusunda kapasitelerini geliştirmek amacıyla seminerler düzenlenmiştir (Akın, 2015: 110).

Çoruh Nehri Havzası Rehabilitasyon Projesi JICA tarafından sağlanan finansal destekle 2012–2019 döneminde gerçekleştirilmiştir. Projede Çoruh Nehri güzergahında yer alan Artvin’de 4, Erzurum’da 7 ve Bayburt’ta 2 olmak üzere toplam 13 mikro havzada toprağın korunması, doğal afetlerin önlenmesi, bozulan ormanların iyileştirilmesi, bu bölgelerdeki imkanları sınırlı çiftçilerin bitkisel ve hayvansal üretim ile ormancılık faaliyetleri alanlarında desteklenmesi, bölge insanların yaşam koşullarının iyileştirilmesi ile su kaynakları, bitki örtüsü ve toprağı içeren entegre havza rehabilitasyonunun sağlanması amaçlanmıştır (OSİB, 2019). Projenin uygulanmasıyla 2018 yılında; 14 adet 48 m²’lik sera yapımı, 164 adet süt sağım makinası, 2.517 adet otomatik suluk, 900 adet kauçuk altlık dağıtımı, yem bitkileri üretiminin artırılması: 78.883 kg yem bitkisi tohumu dağıtımı, 195.000 sebze fidesi dağıtımı, 36.400 meyve fidanı dağıtımı, 27 adet damla sulama sistemli kapama meyve bahçesi, 11 adet çoban barınağı, 15 adet gölgelik, 1 adet güneş enerji sistemi yapılmıştır (TOBB Faaliyet Raporu, 2018: 103-104).

Murat Nehri Havzası Rehabilitasyon Projesinde Muş, Bingöl ve Elazığ’dan belirlenen mikro havzalarda bulunan yayla köylerinde hayatlarını sürdüren ve maddi imkânları yetersiz ailelerin gelirlerinin artırılarak yaşam standartlarının iyileştirilmesi, su havzalarında ileri dereceye varan arazi bozulmasının kontrol edilmesi ve doğal kaynakların geliştirilmesi amaçlanmaktadır. (IFAD, 2018).

Göksu-Taşeli Havzası Kalkınma Projesi IFAD tarafından yaklaşık 18 milyon dolar kredi desteğinin sağlandığı Proje kırsal fakirliği ve bölgesel gelir farklılıklarını azaltmaya katkı sağlamak için geliştirilmiştir. 2016–2023 arası dönemi kapsamı öngörülen proje Konya’da 7, Karaman’da ise 4 olmak üzere toplam 11 ilçede gerçekleştirilmekte olup Proje kapsamında Macar Fiğı Üretimini Yaygınlaştırılması, Antraknoza Dayanıklı Sertifikalı Nohut Tohumu Yetiştiriciliğinin

Yaygınlaştırılması, Meyveciliğin Yaygınlaştırılması, Teknik Eğitim ve Geziler adıyla faaliyetler yürütülmüştür (TOBB, Faaliyet Raporu, 2019: 148-149). Murat Nehri Havzası Rehabilitasyon Projesi IFAD tarafından finanse edilmiştir.

Doğu Anadolu Kalkınma Programı (DAKAP) “İnsani Gelişme Programı” olarak DPT, BMKP ve Atatürk Üniversitesi işbirliğiyle hazırlanmıştır. Programın temel amaçları, Türkiye’nin ulusal ve AB’ye katılım öncesi hedefleriyle uyumlu şekilde, bölgesel düzeydeki gelişme projelerinin uygulanabilmesi için ilgili bölgelerde kapasite oluşturmak, bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarını azaltmak ve sürdürülebilir sosyo-ekonomik kalkınmayı desteklemek (Turan, 2007: 84) olarak belirlenmiştir. Bu Programın finansmanı AB Bölgesel Program ve fonlarıyla doğrudan ilgili olmayan, Akdeniz’e komşu olan ülkelere yönelik MEDA fonlarıyla karşılanmıştır.

Rize-Bayburt-Gümüşhane Kırsal Kalkınma Projesi ile bitkisel, hayvansal ve su verimliliğini artırarak kırsal kesimdeki bireylerin gelir seviyelerinin artmasını sağlayacak farklı faaliyetler ile yükseltilmesini hedeflenmiştir (Ayanoğlu, 2008’den aktaran Gümgüm, 2010: 42). Proje, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (GTHB) tarafından 2013 yılında hazırlanan ön değerlendirme raporunun Kalkınma Bakanlığına sunulması ve alınan onay sonrasında hazırlanmıştır. Proje GTHB’nin koordinasyonunda ilgili şehirlerde yer alan proje yönetim birimlerince uygulanmıştır.

Diyarbakır-Batman-Siirt Kalkınma Projesi 2007 yılında başlatılmış olup Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı tarafından UNDP ve IFAD ortaklığında ulusal düzeyde yürütülmüş ve 2012 yılında tamamlanmıştır. Projeye bölgeler arasındaki sosyal ve ekonomik farklılıkları sürdürülebilir kırsal kalkınma faaliyetleriyle ortadan kaldırmak öngörülmüştür. Bu kapsamda proje amaçları yönelik temel hedefler kırsal yerleşimlerde tarıma yönelik ve tarımın dışındaki sektörlere dair gelirin artırılmasını sağlayacak çalışmaların gerçekleştirilmesi, yeni istihdam olanaklarının yaratılması ve yoksul nüfusun yaşam kalitesinin yükseltilmesi suretiyle ekonomik ve sosyal statülerinin iyileştirilmesidir (Bulutcu, 2015: 49). Bu amaca varmak için ihtiyaç duyulan temel unsurlardan birisi bireysel ve kurumsal becerilerin gelişimine destek olmaktı. Projede toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda hassas davranılmıştı. Kadınların hibelerden faydalanabilmesi için imkân sağlanmış, sağlanan imkânlar ve iş geliştirmeye yönelik aldıkları eğitimler özgüvenlerini artırmıştır. Yaşanan güvenlik sorunlarına rağmen Projede öngörülen amaç ve hedeflere büyük ölçüde ulaşılmıştır

(GTHB, 2014: 58). Projenin yürütülebilmesi için Diyarbakır’da bir Proje Yönetim Birimi kurulmuştur. Bu birim, üç ildeki GTHB il müdürlükleri tarafından görevlendirilen teknik personelden oluşmuştur. Projenin toplam maliyeti 32,2 milyon ABD Dolarıdır. Bu maliyetin yaklaşık 19,9 milyonu IFAD tarafından finanse edilmiş, UNDP tarafından da 750 bin Dolarlık kredi desteği sağlanmıştır. Türk Hükûmeti tarafından sağlanan destek 3,1 milyon Dolar iken, yararlanıcıların katkısı 7,5 milyon dolar olmuştur. Proje kapsamındaki toplam yararlanıcı sayısı kümülatif olarak 42 bin kişidir (TRGM, 2015).

Ardahan–Kars-Artvin Kalkınma Projesinin süresi 2010–2015 yılları arası olsa da süreç içerisinde köy sayısının 160’tan 597’ye çıkarılması özellikle Proje uygulama alanındaki iklim şartları ve inşaat sezonunun kısıtlı olması gibi nedenlerle 2018 yılı ilk çeyreğinde tamamlanabilmiştir. Ardahan, Kars ve Artvin illerine bağlı toplam 13 ilçenin köylerinde uygulanana projenin temel amacı; tarımsal üretimin artırılması, tarım dışı istihdam alanlarının yaratılması, kırsal altyapının iyileştirilmesi, yöre halkının bilinçlendirilmesi ve kurumsal kapasitenin geliştirilmesi suretiyle Ardahan, Kars, Artvin şehirlerinde kırsalda bulunan nüfusun gelir seviyesinin artırılması olmuştur. Projenin toplam maliyeti 26,4 milyon ABD Dolarıdır. Bu maliyetin 19,2 milyonu IFAD tarafından finanse edilirken; Hükûmet desteği 3,2 milyon Dolar ve yararlanıcı katkısı ise 4 milyon Dolara ulaşmıştır. Proje, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü’nün koordinatörlüğünde, her üç ilin teknik personelinden oluşan bir “Proje Yönetim Birimi” tarafından uygulanmıştır (GTHB, 2014: 59). Proje genel olarak hedeflerine ulaşmakla beraber, Tarım ve Orman Bakanlığı il ve ilçe müdürlükleri, belediye başkanları ile köy muhtarlarının Projeye olan ilgileri hedefe ulaşmakta katkı sağlamıştır. Ayrıca il özel idarelerinin projeye dâhil edilmesi, kırsal altyapıya dair yatırımların mevsimsel zorluklara rağmen zamanında yapılmasına imkân sağlamıştır (TRGM, 2017).

2.6. Ulusal Kaynaklı Kırsal Kalkınma Projeleri

Ulusal kaynaklı veya destekli kırsal kalkınma projeleri Türkiye’de genel olarak Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından yürütülmektedir. Ulusal bütçeden ayrılan fonlar sayesinde bazı kamu kurum ve kuruluşlarınca geliştirilip gerçekleştirilen çeşitli projeler de vardır. Bu projelerdeki temel amaç kırsalda yaşamını sürdüren insanların yaşam standartlarını iyileştirmek, bu bireylerin gelirlerinin, iş imkânlarının ve refah seviyelerinin artırılmasını sağlamaktır.

Türkiye’de ulusal destekli gerçekleştirilen kırsal kalkınma projelerinin bir bölümü Tablo 5’te gösterilmektedir.

Tablo 5. Ulusal Kaynaklı Kırsal Kalkınma Projeleri

PROJE/PROGRAM	KAPSAMI	DÖNEMİ	
		Başlama	Bitiş
Bölgesel Kalkınma Projeleri	Bölgesel Kalkınma	1989	Devam ediyor
Köye Dönüş Rehabilitasyon Projesi (KDRP)	Sosyal, Ekonomik ve Altyapı İçerikli Yatırımlar	1994	Devam ediyor
Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi (KASDEP)	Tarımsal ve Kırsal Amaçlı Projeler	2003	2010
Köy Altyapısını Destekleme Projesi (KÖYDES)	Kırsal Altyapı	2005	Devam ediyor
Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Projesi (KKYDP)	Tarıma Dayalı ve Kırsal Ekonomik Altyapı	2006	Devam ediyor
Belediyelerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi (BELDES)	Kırsal Altyapı	2007	2011
Su ve Kanalizasyon Altyapı Projesi (SUKAP)	Kırsal Altyapı	2011	Devam ediyor
Entegre Su Havzaları Rehabilitasyon Projeleri	Su Havzası Rehabilitasyon	2014	Devam ediyor
Genç Çiftçi Projesi	Tarıma Dayalı ve Kırsal Ekonomik Altyapı	2016	2018
Kırsal Altyapı Destekleme Projesi (KIRDES)	Kırsal Altyapı	2017	Devam ediyor

Kaynak: Genç, 2015: 15

Bu projelerden bir kısmının özellikleri şu şekildedir: Bölgesel Kalkınma Projeleri, bölge kalkınma idareleri ve kalkınma ajansları tarafından uygulanmakta ve sürecin takibi yapılmaktadır. Ülkemizdeki bölgesel farklılıkları gelişmişlik düzeylerinin eşitlemek için sosyal adaleti sağlanması yolunda özellikle alt yapı projeleri desteklenmekte ardından sosyal yönden dezavantajlı sayılacak bölgelerde sosyalleşme çabalarını arttırmak ve desteklemek amacıyla özellikle sivil toplum kuruluşlarının güçlendirerek planladıkları sportif aktiviteler başta olmak üzere kültürel zenginliğimizi gösteren projeler desteklenmektedir. Köy Altyapısını Destekleme Projesi (KÖYDES), Belediyelerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi (BELDES) ve Su ve Kanalizasyon Altyapı Projesi (SUKAP) projelerinin ortak özellikleri ise kırsal alanda isimlerinden de anlaşılacağı üzere alt yapı eksiklerinin giderilmesi refah seviyesinin arttırmak olduğu anlaşılmaktadır. Köylerdeki alt yapı sorunu ülkemizdeki en önemli sosyal yaşam sorunu diyebiliriz. Kırsal alanlar köyler ve on bin altında nüfusu barındıran yerleşim yerleri, beldeler hatta ilçe merkezi olarak değerlendirildiğinde ve bu yerleşim yerlerinin ekonomik yönden zayıf olduklarından projelerle desteklenmektedir.

İlk olarak 1989 yılında başlayan ve 2000’li yıllara gelindiğinde artarak devam eden kırsal kalkınma projeleri yoluyla kalkınmanın sağlanması anlayışı, ulusal kaynaklar kullanılarak sürdürülmüştür. Çalışmanın bu bölümünde ulusal kaynaklı kalkınma projeleri incelenmekte olup bu projeler şöyle sıralanabilir:

- Köylerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi (KÖYDES),
- Belediyelerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi (BELDES),
- Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi (KASDEP),
- Sosyal Destek Programı (SODES),
- Su ve Kanalizasyon Altyapı Projesi (SUKAP),
- Büyükşehirlerin Kırsal Altyapı İhtiyacının Karşlanması Projesi (KIRDES),
- Bölgesel Kalkınma Projeleri (GAP, DAP, DOKAP, KOP).

2.6.1. Köylerin Altyapısını Destekleme (KÖYDES) Projesi

Kırdan kente göçün neden olduğu kentsel bölgelerdeki nüfus artışı istikrarlı bir şekilde sürdüğünden, kırdaki istihdamı artırarak kente göçün önüne geçilmesi ve iki bölge arasındaki kalkınma ve gelişmişlik farklılıklarının ortadan kaldırılması kırsal kalkınma çalışmalarının en önemli hedeflerinden biri olmuştur. Birçok planda kırsal alanlarda istihdamı artırmanın en temel yöntemi ise altyapı olanaklarının çözüme kavuşturulmasıdır. Köy Altyapısını Destekleme Projesi (KÖY-DES) kırsal alanlarda yaşanan sorunların ve özellikle altyapı sorunlarının düşük maliyetlerle çözüme kavuşturulmasını hedefleyen bir proje olarak ortaya çıkmıştır. Bununla beraber, kırsaldaki altyapının iyileştirilmesi için il özel idareleri ve mahalli idare birliklerine doğrudan kaynak tahsis edilmiştir ve KÖYDES Projesi uygulanmaya başlanmıştır (DPT, Dokuzuncu Kalkınma Planı, 2006: 49; Görün vd., 2014). İlk olarak 2005’te pilot düzeyde başlatılan proje 2010’da küçük ölçekli tarımsal sulama ve 2011’de atık su çalışmalarının da dâhil olmasıyla bütünleşik bir kırsal altyapı programı haline gelmiştir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2015).

KÖY-DES projesi, Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar köye ve köylüye yönelik gerçekleştirilen en önemli kırsal kalkınma projesidir. Projenin öncelikli hedefi hiç suyu bulunmayan ya da yeterli düzeyde içme suyu olmayan köylerin bu ihtiyaçlarının giderilmesi olarak belirlenmiştir. Başka bir deyişle, KÖYDES

projesinde kırsal kalkınma yerine, kırsal altyapının geliştirilmesine odaklanılmıştır (Canpolat, 2007: 9). Bunun dışında yeterli düzeyde olmayan ulaşım, sağlık eğitim vb. yaşamsal ihtiyaçların geliştirilmesi, köylerde yaşayan toplumların refah düzeylerinin artırılması hedeflenmiştir (Canpolat, 2007: 29). Projeden olumlu neticeler alınması üzerine 2018 yılına kadar devam edilmiştir. Birçok köyün içme suyu, ulaşım, kanalizasyon, tarımsal alanlardaki sulama altyapısında çalışmalar yapılmıştır. Projede öncelikli olarak diğer bölgelere göre geri kalmış olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Doğu Anadolu Bölgesi ve Karadeniz Bölgesi'ndeki köylerde çalışmalar yapılmıştır (Görün vd., 2014: 29). Temel altyapı hizmetlerinin kırsal kesime ulaştırılmasını hedef alan KÖY-DES Projesi, Kocaeli ve İstanbul illeri dışındaki tüm illere uygulanmıştır. Bu kapsamda Proje için oldukça yüklü bir ödenek ayrılması aynı zamanda projeye verilen değer ve duyulan güvenin göstergesi olmuştur (Yılmaz, 2007: 37).

Proje öncelikli olarak kırsal kesimlerde yaşayanların yaşam koşullarını iyileştirirken, ikinci olarak proje uygulayıcıları olan kaymakamların fonksiyonlarında önemli dönüşümler gerçekleştirmiştir. Yatırımlar bu sayede yöre halkının gayrimenkul bağı ve işçilik gibi çeşitli katkılarıyla ve öncelik sıralamasına göre gerçekleştirilmiştir (Öğüt, Türker ve Öztoprak, 2008: 104-120). KÖYDES Projesi kapsamında tamamlanan yatırımlar sayesinde kamuda ve özel sektörde çalışanlar deneyim sahibi olmuş, araç ve ekipman çeşitliliği ihtiyaca cevap verebilecek seviyeye ulaşmıştır. Diğer ifadeyle, KÖY-DES kırsalda iş yapabilme kapasitesinin gelişimine önemli bir katkı sunmuştur. KÖY-DES Projesinde elde edilen kazanımlardan biri de 2011/2 sayılı Yüksek Planlama Kurulu (YPK) Kararında öngörülen Coğrafi Bilgi Sistemidir (CBS). Bu sistemle köylerin altyapıya dair verileri, tesislerin koordinatları ve nitelikleri bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Böylelikle envanter bilgileri hem yerelden hem merkezden değerlendirilebilmiş, uygulanan projelerin sayısal ortamda takibi yapılabilmiş, ülke genelinde uygulama bütünlüğü sağlanmış ve gelecek yıllara dair daha sağlıklı planlama çalışmaları yapılabilmıştır. Proje için kaynaklar merkezden gönderilse de planlamanın il özel idaresi, ilçe kaymakamı katılımı ile yapılması, yerelde katılımcı bir yaklaşım benimsenmesi açısından önem taşımıştır (Tanılır, 2006: 13). Proje kapsamında 2019 yılı sonuna kadar toplam 147.913 proje planlanmıştır. Planlanan projeler içerisinde 1.377 adet atık su, 2.079 adet küçük ölçekli sulama, 49.259 adet içme suyu ve 93.153

adet köy yolu projesi olmak üzere toplam 45.868 adet proje (%98,62) tamamlanmıştır (KÖY-DES, 2020: www.koydes.gov.tr).

2005 yılında İçişleri Bakanlığı tarafından başlatılan KÖYDES Projesi, günümüzde Çevre ve Şehircilik Bakanlığı koordinesinde yürütülmektedir. Projenin yerel düzeydeki yürütücüleri valiler ve kaymakamların koordinasyonunda, İl Özel İdareleri (İÖİ) ve Köylere Hizmet Götürme Birlikleri'dir (KHGB). Diğer projelerde olduğu gibi bütüncül bir kırsal kalkınma hedefinden ziyade kalkınmanın temel unsurlarından biri olan altyapı eksikliklerini giderilmesine odaklanmış bir projedir. Projenin finansman ve uygulama modeli açısından daha önceki projelerde görülmeyen bir yöntem uygulanmış ve bu Proje için kurulan "köylere hizmet götürme birlikleri" uygulayıcı birim olarak kabul edilmiştir (Canpolat, 2007: 120). Böylelikle merkezi idare tarafından kırsal altyapı için ayrılan kaynaklar doğrudan bu birliklere aktarılmış ve süreç bu birlikler tarafından yürütülmüştür.

2.6.2. Belediyelerin Altyapısını Destekleme (BELDES) Projesi

BEL-DES Projesi, nüfusu 10 binin altında bulunan belediyelerde temel altyapı hizmetlerinin sunulmasını öngören bir kırsal kalkınma projesidir. Proje, 2007/6 sayılı "Belediyelerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi (BEL-DES) Ödeneklerinin İller ve Belediyeler İtibarıyla Dağılımı, Kullanılması, İzlenmesi ve Denetimine İlişkin Esas ve Usuller" başlıklı YPK Kararı kapsamında uygulamaya konmuştur. Projeye, nüfusu 10.000'den düşük olan belediyeler tarafından sağlanan mahalli hizmetlerin kalite ve standartlarının yükseltilmesi ve bu belediyelerin alt yapı ile ilgili eksikliklerinin giderilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda içme suyu, bakım-onarım, tesis geliştirme ve yol yapımı gibi yatırımlarının gerçekleştirilmesi ve ayrıca şebekeli içme suyu tesisi bulunmayan belediyelere içme suyu tesisi yapılması öngörülmüştür (Kayıkçı, 2009: 217).

BEL-DES Projesi kapsamında gerçekleştirilecek harcamaların belediyelerin tabi olduğu mevzuat hükümlerine göre yapılması kararlaştırılmış olup yatırım projelerinin izlenmesi, değerlendirilmesi ve raporlandırılması hususunda illerde valiler, ilçelerde ise kaymakamlar yetkili kılınmıştır. Projeye ilişkin iş ve işlemler ile harcamaların denetimi ise İçişleri Bakanlığı'nın hazırladığı program çerçevesinde mülkiye müfettişleri ve mahalli idareler kontrolörleri tarafından yıl içerisinde gerçekleştirilmiştir (www.mahalli-idareler.gov.tr). Projelerin finansmanı hibe fon olarak Genel Bütçeden İller Bankasına aktarılmakta ve bu banka tarafından nüfusu

10.000'in altında bulunan ve şebekeli içme suyu olmayan veya yetersiz olan belediyelere ait içme suyu tesisler projelendirilmekte ve inşaatı yapılmaktadır. 2019 verilerine göre 67'si bitmiş, 2'si ihale aşamasında olan toplam 69 proje bulunmaktadır (İlbank Faaliyet Raporu, 2019: 20).

2.6.3. Kırsal Alanda Sosyal Destek (KASDEP) Projesi

KASDEP Projesi, tarım üreticilerine 2006–2010 yılları arasında kırsal alanlara yönelik gerçekleştireceklere yatırımlar için desteklemem ödemesini öngören bir kalkınma programıdır. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı tarafından yürütülen program ile kamu sektörü, özel sektör ve STK'lar tarafından kırsal bölgelerde gerçekleştirilecek yatırımların mali yönden desteklenmesi hem AB fonlarından yararlanılabilecek bir ortamın oluşturulması hem de gelir düzeyinin yükseltilmesi amaçlanmıştır (Kayıkçı, 2009: 217).

KASDEP, 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu kapsamında sosyal ve ekonomik anlamda yoksunluk içerisinde olup tarımsal üretim yaparak gelir elde etmeyi amaçlayan kişi ve aileleri kooperatifler bünyesinde bir araya getirmeyi ve böylelikle üretime yönlendirmeyi hedeflemiştir (Yatkın, 2019: 118). Kooperatifler tarafından desteklenen temel konular süt sığırcılığı, koyunculuk ve seracılık olarak belirlenmiştir. Projenin yürütüldüğü on yıllık sürede toplam 1.104 kooperatife 1.073.633.142 TL destek verilmiştir. Projenin bütçesi “Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu” tarafından sağlanırken; kooperatiflerin koordinesi ve projeye dair teknik çalışmalar Tarım Bakanlığı teşkilatı tarafından yürütülmüştür (ASPB, 2014: 129).

Proje, yoksul ailelere bir gelir kapısı olurken, bu yönüyle kısmen de olsa hedefine ulaşmış ancak genel itibarıyla tam bekleneni verememiştir; çünkü projeden yalnızca 3294 sayılı Kanun kapsamında bulunan kişiler faydalanmıştır. Bu özellikteki kişi ve aileler genel itibarıyla kendi geçimlerini dahi zor sağlayan ve genel olarak meslek ve sanat sahibi olmayan kişilerdir. Bu nedenle kendilerine verilen hayvanları yetiştirmek ve çoğaltmak için gereken bilgi, tecrübe ve mali imkândan yoksundurlar. Dolayısıyla iş bilmezlik nedeniyle projeden faydalanan kişi ve aileler geri ödemesini yapamamış ve kooperatifler icra takibi sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Ayrıca kooperatiflerin oluşumundan beklenen birlikte iş yapma ve dayanışma bilinci de, çoğu örnekte, yeterince sağlanamamıştır.

2.6.4. Sosyal Destek Programı (SODES) Projesi

Kırsal kalkınma politikalarının önemli yönlerinden biri de toplumsal bütünleşmenin sağlanması ve beşeri sermayenin geliştirilmesidir. Sosyal Destek Programı (SODES), kapsamı ve hedef kitlesi ile bu kapsamda oluşturulmuş bir kalkınma projesidir. SODES “kültür, sanat ve spor”, “sosyal içerme” ve “istihdam” şeklinde üç bileşenden meydana gelmektedir ve bu alanlarda yerel seviyede hazırlanan ve uygulanan projelerden meydana gelen, yerel aktörlere uygulama sürecinde büyük yetkilerin verildiği, proje temelli ve insan odaklı olan ve il düzeyinde valiliklerin koordinasyonunda yürütülen bir programdır.

“*Kültür, Sanat ve Spor*” kapsamındaki projelerle toplum tarafından gereksinim duyulan sportif, sanatsal ve kültürel etkinliklerin geliştirilmesi, özellikle çocuk ve gençlerin bu tür faaliyetlere yönlendirilerek hem kendilerine ve topluma faydalı alışkanlıklar edinmeleri hem de yeteneklerinin açığa çıkartılması hedeflenmektedir. “*Sosyal İçerme*” kapsamındaki projelerle sosyal yardım alan yoksul kesimin kendi geçimini sağlayabilecek duruma getirilmesinin sağlanması, çocuk, kadın, engelli ve yaşlılar gibi toplumsal yapının öncelikli bireylerinin hayat kalitelerinin ve bunlara sunulan hizmetlerin kalitesinin artırılması ve yoksulluğun azaltılması hedeflenmiştir. “*İstihdam*” kapsamındaki projelerle ise kendi işini kurabileceklere destek olunması, toplumun dezavantajlı kesimlerinin istihdama erişiminin kolaylaştırılması, bölgedeki ve ildeki gereksinimlere uygun sahalarda mesleki bilgi ve birikimin ve nitelikli işgücünün geliştirilmesi ve istihdam edilebilirliğin artırılması hedeflenmiştir (www.sodes.gov.tr).

2018 yılından itibaren Bilim ve Sanayi Bakanlığına devredilen SODES projesi tarımsal üretim ve kırsal altyapının geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapan diğer kırsal kalkınma projelerinin aksine SODES sayesinde önemli bir eksik giderilmekte ve kamu kurumları sosyal projelerle özellikle mülki idare amirlerinin kontrolünde dezavantajlı gruplar başta olmak üzere yöre insanına ulaşabilmektedir. Bu sayede kamu kurumları fiziki yatırımlarını gerçekleştirmenin yanı sıra sosyal içerikli projeleri de uygulama fırsatı yakalayarak, toplumun kılcal damlarına kadar nüfuz edilebilme imkânına ulaşmaktadırlar. SODES, ilk olarak 2008 yılında “GAP Eylem Planı”nın “Sosyal Gelişiminin Sağlanması” bileşeni altında 9 GAP ilinde uygulamaya konulan Proje, 2013 yılında 34 ile ulaşmıştır. Bu iller ve desteklenen proje sayıları Tablo 6’da gösterilmektedir.

Tablo 6. İllerde Uygulanan Toplam SODES Projeleri (2008–2018)

İLLER	PROJE SAYISI	İLLER	PROJE
Şırnak	193	İğdir	137
Kilis	294	Tunceli	172
Siirt	349	Gümüşhane	186
Mardin	362	Muş	218
Gaziantep	563	Kars	209
Batman	412	Erzincan	192
Diyarbakır	521	Elazığ	264
Şanlıurfa	585	Hakkâri	274
Adıyaman	498	Bingöl	254
Ardahan	161	Ağrı	310
Bayburt	135	Erzurum	299
Bitlis	264	Hatay	325
Van	373	Kahramanmaraş	198
Malatya	415	Sivas	62
Mersin	192	Niğde	49
Osmaniye	139	Aksaray	48
Adana	194	Yozgat	60
Toplam			8.817

Kaynak: Kaya, 2020: 135

Tabloda da görüldüğü üzere, 2008–2018 yılları içerisinde 34 ilde desteklenen toplam proje sayısı 8.817, en fazla projenin yapıldığı il 585 projeye Şanlıurfa, en az projenin yapıldığı il ise 48 projeye Aksaray olmuştur.

2.6.5. Su ve Kanalizasyon Altyapı (SUKAP) Projesi

“Su ve Kanalizasyon Altyapı Projesi (SUKAP) “2011 yılından itibaren YPK kararıyla BELDES projesinin yerine uygulamaya konulan bir projedir. Proje kapsamında nüfusu 25 binin altında olan belediyelerin kanalizasyon ve içme suyu projeleri desteklenmektedir (İlbank, 2018).

Belediye tarafından kanalizasyon ve içme suyu için hazırlanan proje için öngörülen tutarın %50’si ile İller Bankası tarafından ilgili belediyeye uzun vadeli kredi kullanılarak, diğer %50’lik kısım ise genel bütçeden ayrılan ödenekten hibe şeklinde finanse edilmektedir (UKKS, 2014–2020). SUKAP kapsamında 31.12.2019 tarihi itibarıyla tamamlanmış, inşaatı devam eden ve henüz proje aşamasında olan toplam proje sayısı 1.340’tır (İlbank Faaliyet Raporu, 2019: 20).

2.6.6. Kırsal Altyapı Destekleme (KIR-DES) Projesi

2014 yılında Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nda yapılan değişiklikle 16 olan büyükşehir belediyesi sayısı 30'a çıkartılmıştır. Bu illerdeki İl Özel İdarelerinin tüzel kişilikleri kaldırılmış ve bu illere bağlı olan bütün köyler mahalleye dönüştürülmüştür. Bu köyler daha önce KÖY-DES Projesi kapsamında yer alırken, mahalleye dönüşmeleri üzerine bu projenin dışında kalmışlardır. KIR-DES projesi, mahalleye dönüşen bu yerleşim alanlarında yaşayan kişilerin öncelikli, acil ve zorunlu olan ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için 2017 yılından itibaren başlatılmış bir projedir. Proje kapsamında taziye evleri, muhtarlık binası, atık su yatırımları, içme suyu şebekeleri ve mahalle içi yollar ve spor tesislerinin yapılması hedeflenmektedir (İçişleri Bakanlığı, 2019). Bunun yanında, Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi kapsamında beşeri sermayenin güçlendirilmesi amacıyla yoksul ailelerin hayvancılık faaliyetlerinin desteklenmesi, gelir getirici iş ve mesleklere yönlendirilmesi yoluyla desteklerin çerçevesi daha da genişletilmektedir (Yatkin, 2019: 117).

6330 sayılı Kanun'la kurulan büyükşehir belediyelerinde, KÖY-DES örneğinden yola çıkarak kırsal alandaki mahallelerin altyapı ihtiyaçlarının giderilmesi için KIR-DES'in başlatılması merkezi idarenin KÖY-DES Projesini etkin bir uygulama aracı olarak gördüğünün işaretidir. Proje aynı zamanda kırsal mahalleler veya ilçeler arasında gerçekleştirilen yatırımlarda bir dengesizlik veya adaletsizlik varsa bunun mülki amirler eliyle giderilmesi için bir vasıta olmuştur.

2.6.7. Ulusal Kaynaklı Diğer Kırsal Kalkınma Projeleri

Genellikle, Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından yürütülmekle birlikte, çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarının ulusal bütçeden ayrılan fonlarla yürüttüğü çeşitli program ve projelerle, kırsal alanlarda yaşayan insanların yaşam koşullarının iyileştirilmesi, refah seviyesinin, iş olanaklarının ve gelirlerin artırılmasına yönelik faaliyetlerin geliştirilmesi yoluyla kırsal alanların kalkındırılması amaçlanmıştır. Beş yıllık kalkınma planları, AB uyum süreci çeşitli kırsal kalkınma politikaları kapsamında oluşturulan ve önceki bölümlerde bahsedilen plan, proje ve uygulamalar dışında tespit edebildiğimiz diğer yerel ve ulusal bazda hazırlanmış, uygulanmış veya gerçekleştirilmesi devam eden kırsal kalkınma plan, proje ve uygulamaları şunlardır:

- Anadolu Su Havzaları Rehabilitasyon Projesi
- Çevre Amaçlı Tarım Arazilerinin Korunma Projesi (ÇATAK)
- Entegre Su Havzaları Rehabilitasyon Projeleri

- Genç Çiftçi Projesi
- Kadın Çiftçiler Tarımsal Yayım Projesi
- Kırmızı Et üretim ve İşlenmesinde İşbirliği Süreçleri Analiz Projesi
- Kırsal Kalkınma Mali Destek Programı
- Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP)
- Kırsal Kalkınmada Uzman Eller Projesi
- Kırsal Kesim Mikro Kredi Destekleri
- Kırsal Kesimin Kanalizasyon Sorunu Çözümüne Dair Doğal Arıtma Projesi
- Kooperatif Kredileri Takip Faaliyetleri
- Kooperatif Mülkiyetinde Projeler
- Hayvancılık Projeleri
- Köy Bazlı Katılımcı Yatırım Programı (ARIP)
- Köy Merkezli Tarımsal Üretime Destek Projesi (Köy-Mer)
- Köy Yolları, Köy İçme Suları, Kırsal Alan Planlaması ve Tarım Sektörüne İlişkin Beş Yıllık Master Planı
- Köye Dönüş Rehabilitasyon Projesi (KDRP)
- Köylerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi
- Lisanslı Depoculuk Desteklemeleri
- Mesudiye Köykent Projesi
- Ortak Ormancılık İçin Uygun Metotların Geliştirilmesi Projesi
- Sosyal Ormancılık Projesi (Sinop-Durağan ve Erzurum-Uzundere)
- Sosyal Riski Azaltma Projesi (SRAP)
- Sulama Göletleri Master Planı
- Tarım ve Kırsal Kalkınma Mali Destek Programı
- Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma Projeleri
- Televizyon Yoluyla Yaygın Çiftçi Eğitimi Projesi (YAYÇEP)
- Türkiye Toprak ve Su Kaynakları Veri Tabanı Projesi
- Türkiye'nin Kırsal Kalkınma Girişimi (Teknoloji Köyleri) Projesi
- Ürün Borsaları Geliştirme Projesi
- Yaş Sebze ve Meyve Geliştirme Projeleri (MEYSEP)

2.7. Türkiye’de Kırsal Kalkınma Projelerine Dair Değerlendirme

Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze, yukarıda da ifade edildiği üzere, gerek ulusal gerekse uluslararası kaynaklı birçok proje gerçekleştirilmiş ve gerçekleştirilmeye devam etmektedir. Bu kapsamda bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarını ortadan kaldırma adına çiftçilere yönelik destekleme çalışmaları ve kamu ve özel sektör tarafından yapılacak yatırımlara devletçe verilen teşvikler dışında; pek çok uluslararası kuruluşla ortak olarak yürütülen ve doğrudan bir bölgenin kalkındırılmasını sağlamak amacıyla çok yönlü olarak planlanan bölgesel kalkınma projeleri de uygulanmıştır. Kırsal kalkınma projelerindeki temel amaç diğer projelerde olduğu gibi kırsal bölgelerde yaşamını sürdüren insanların yaşam standartlarını daha iyi hale getirmek, bu bireylerin gelirlerinin, iş imkânlarının ve refah seviyelerinin artırılmasını sağlamaktır; ancak bu projeler neticesinde belirlenen hedeflere tam olarak ulaşılamamıştır.

Dağınık yerleşim yapısı, idari birimlerin sayıca çokluğu ve düşük nüfus yoğunluğu Türkiye’deki kırsal kalkınma çabasının önündeki en önemli engellerden biridir. Dağınık yerleşim yapısı, maddi imkânsızlık yaşayan yerel yönetimlerin buralara hizmet götürmesini engellerken, bu durum büyükşehir belediye sisteminde değişikliğe neden olmuş ve merkez köyler mahalleye dönüştürülerek daha hızlı hizmet gitmesi sağlanmıştır.

Kırsal kalkınma faaliyetlerinde birçok kurum aktif görev aldığından zaman zaman yetki karmaşası yaşanmakta, bu durum da kırsalın sorunlarının ve çözüm yollarının tam olarak kavranamamasına ve istenilen başarı düzeyine ulaşılamamasına neden olmaktadır. Bir başka ifadeyle, proje kapsamındaki ilgili kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyon eksikliği ve bir yönetim karmaşasının yaşanması istenilen sonuca ulaşılmamasına neden olmaktadır. Öyle ki projelerin hazırlanma ve uygulanması süreçlerinde kurum ve kuruluşlar arasında eşgüdüm sağlanamamakta, bu nedenle zaman zaman projeleri uygulayacak olan kurumların merkezi idareler tarafından değiştirilmesi gündeme gelmektedir. Bu bağlamda kırsal kalkınma projelerinin gerek hazırlanma gerekse uygulama sürecinde birlikte hareket etmesi gereken kurum ve kuruluşlar arasında gereken koordinasyon birçok projede sağlanamamıştır. Yusuf Bayraktutan’ın (1994: 209) Erzurum ile Çorum-Çankırı Kırsal Kalkınma Projelerini karşılaştırırken elde ettiği bulgulardan birisine göre, üniversite katılımı ve mahalli birimlerin rolündeki nispi ağırlıkla Erzurum Kırsal

Kalkınma Projesi Çorum-Çankırı Kırsal Kalkınma Projesinden ayrılmaktadır. Benzer bilgilere Alagözöğlü'nun (2010) yüksek lisans tezinde de ulaşılmaktadır.

Projelerden istenilen neticelerin elde edilememesinin sebeplerinden biri de projelerde katılımcılığa gerektiği ölçüde yer verilmemesidir. Projelerin hazırlanması sürecinde bilimsel endişeler ön plana çıkartılırken, hedef kitle konumundaki kırsal bölgenin ve vatandaşlarının temel ihtiyaçları ve talepleri dikkate alınmamıştır.

Projelerin bir bölümü, kırsal bölgelerin alt yapılarını geliştirmeye yönelik iken, bir bölümü sosyal ve kültürel faaliyetlerin geliştirilmesine yönelik olup böylelikle kırsal kesimlerden kentlere olan göç azaltılmaya ve bu bölgelere geri dönüş özendirilmeye çalışılmaktadır.

Kırsalda, vatandaşların başlıca geçim kaynakları tarım ve hayvancılık olmasına rağmen, tarımsal ve hayvansal ürünlerin pazarlanması gibi kırsalda yaşayan nüfusun aşamadığı konular yardımların amacına ulaşmasını engellemektedir.

Kırsaldaki sorunların ve ihtiyaç analizinin sadece süreçte çalışanlarca belirleniyor olması önemli bir risktir. Bu nedenle projelerde farklı disiplinlerden katılımcılarla oluşturulan çalışma ekibinin kurulması, mevcut durum analizlerinin sosyo-ekonomik özellikler dikkate alınarak ve yöredeki mevcut kaynaklar değerlendirilerek yapılması projelerin uygulama başarısını arttıracaktır.

Ulusal kaynaklı kırsal kalkınma projelerinin bir kısmı yerel yönetimler tarafından yürütülmekte olup personel ve teknik altyapı eksikliği yaşanmaktadır. Bu durumun ortadan kaldırılabilmesi için planlama, programlama ve ödeneğin dağıtımı konularının ilçe yönetimlerine bırakılması daha verimli sonuçlara vesile olabilir.

Son dönemdeki kırsal kalkınma projelerinde, önceki dönemlerdeki projelerden farklı olarak fiziki altyapıyı iyileştirmek ve tarımsal üretimi artırmak hedefinden öteye kent ve kırsal alanlar arasındaki her türlü farklılığı gidermek veya azaltmak ve daha kapsayıcı bir anlayışla topyekûn kalkınmak hedeflenmektedir. Böylelikle kamu kurum ve kuruluşları fiziki yatırımlarını gerçekleştirmenin yanı sıra sosyal içerikli projeleri de uygulama fırsatı yakalamaktadırlar.

Projelerin hazırlanması sürecinde ve planlamalarda bütünlüğün dikkate alınmadığı; üretim, işleme ve pazarlama destek hizmetlerini planlamaya dâhil etme, kredi ve teknik bilgileri sağlama, temel üretim girdileri, eğitim-yayım ve örgütlenme

gereklerini yerine getirme vb. konular bir bütünlük içerisinde ve bütüncül bir yaklaşımla ele alınmamaktadır.

Hazırlanan projelere uluslararası finansman desteği sağlanabilmesi ancak ilgili kuruluşun incelemesi ve onayı sonrasında gerçekleşebilmektedir. Bu noktada gönderilen projelerin gerçeğe uygun ve istenilen kriterleri taşıyor olmalıdır; ancak bu noktada birçok proje istenen kriterleri taşımadığından reddedilmektedir. Projeler için gereken formların doldurulması dahi ayrı bilgi birikimi ve deneyim gerektirmektedir. Bu noktada uzman kişilerin sayısının çoğalması önemlidir. Kırsal kalkınma projeleri için sağlanan finansmanın ve ayrılan kaynakların amaç dışında yöneltilmesi ve yerinde kullanılmaması projelere ek mali yüklerin gelmesine neden olmaktadır.

Proje kararları genellikle merkezi karar organlarının onayıyla alınmakta, hazırlanma ve uygulama aşamalarında yerel idarelerin yetki ve sorumlulukları sınırlı kalmakta; bu da işlerin yavaş ilerlemesine neden olmaktadır.

Projelerin uygulanacağı illerin doğal kaynakları, tarımı, sanayisi, işgücü gibi potansiyelleri yeterince dikkate alınmadan karar verildiği gibi uygulama alanlarının seçiminde siyasiler de müdahil olmakta, kendi seçim bölgelerine öncelik vermeye çalışmaktadırlar. Bu durum daha fazla ihtiyacı olan bölgelerin geri planda kalmalarına neden olabilmektedir.

Projelerde genellikle fiziksel sorunlar ön plana çıkarılmakta; sağlık, çocuk bakımı, beslenme, aile planlaması, çevre, eğitim, kadınlarının eğitimi ve diğer sosyal faktörler ile ilgili öneriler geri planda kalmakta hatta birçok projede hiç yer almamaktadır.

Projelerde üretici örgütlenmesini destekleyecek çalışmalara gereken önem verilmediği gibi tarımsal yayım çalışmalarına da gereken hassasiyet gösterilmemesi uygulamalar sonrasında projelerin kalıcılığını azaltmaktadır.

Proje, izleme ve değerlendirme çalışmaları yeterince yapılamamakta, bu durum proje uygulayıcılarının başına buyruk hareket etmelerine neden olabilir.

KÖY-DES, BEL-DES ve SUKAP gibi az nüfusa sahip ve yatırımlarını gerçekleştiremeyecek düzeyde ekonomik güce sahip olmayan belediyeler ile köyler gibi yerleşim yerlerinin başta içme suyu olmak üzere su ve kanalizasyon altyapı yatırımlarına yönelik projeler, kısıtlı maddî olanakları olan bu tür yerleşim yerlerindeki halkın içme suyu gibi en temel ihtiyaçlarının karşılanmasında yararlı

olmuştur; ancak sonu herhangi bir arıtma tesisi ile bitmeyen kanalizasyon yapıları sonucunda toplanan atık sular maalesef dere, baraj, göl veya toprağa döküldüğünden önemli çevresel kirlenmelere yol açmaktadır. Bu bakımdan, kanalizasyon yapımları tasarılırken kesinlikle bir arıtma tesisi ile birlikte düşünülmelidir. KÖY-DES projesinde kullanılacak ödeneklerin aracı bir kurum olmadan doğrudan Köylere Hizmet Götürme Birliklerine (KHGB) gelmesi ve yapılması gerekenlerin sene içerisinde bitirilmesi zorunluluğu işlerin daha hızlı yapılmasını sağlamıştır. Bu durum, kırsal kalkınmaya verimlilik kazandırmış ve KÖY-DES Projesi'nin, diğer kalkınma projelerinden farkını ortaya koymuştur.

Projeler için gereken kaynakların aracısız aktarıldığı KHGB'lerin Kamu İhale Kanunu'na tâbi olmaması kaynakların verimli ve etkin olarak kullanılmasını sağlar.

Türkiye'nin kırsal alana ilişkin reform serüveni göz önünde bulundurulduğunda, kalkınmada idari anlamda çok başlılık söz konusudur. Belediyelerle beraber mülki idare amirlerinin projelerin uygulanması ve izlenmesinde söz sahibi olması hizmetlerin yerine ulaşmasını sağlamıştır.

Kırsal kalkınmaya yönelik çabalar mevcut yönetim örgütlenmesi içerisinde sorumlu ve yetkili kuruluşlara kaynak aktarmak suretiyle değil de amacı, konusu, uygulama süresi, uygulayıcıları ve uygulamaya dair usul ve esasları önceden belirlenen ve proje olarak adlandırılan yeni yapılar eliyle yürütülmektedir.

Kırsal kalkınma politikalarında genel olarak ilgili bölgenin birçok noktadaki eksikliğini giderilmesi hedeflenirken, ulusal kaynaklı projelerde belirli bir alana yönelik faaliyetler yapılmıştır. Bu kapsamda SUKAP yalnızca ilgili bölgenin su ve kanalizasyon sistemine yönelik çalışmalarına yönelirken, KÖYDES ulaşım ve sağlıklı içme suyuna odaklanmıştır. Hedefin tek bir eksikliğe yönelik olması projelerden elde edilen başarı yüzdesini artırmıştır.

Ulusal kaynaklı projelerde genel anlamda proje eksenli yönetim düşüncesi benimsenmiştir. Proje eksenli yönetim düşüncesi sadece tarım ve hayvancılığa dair desteklemelerle sınırlı kalmamış, kırsal yerleşimlerin fiziki altyapılarına yönelik ihtiyaçlarının giderilmesini amaçlayan KÖYDES, BELDES ve KIRDES uygulamalarında da kendisini göstermiştir.

Bölgesel planlamalarda yukardan aşağıya doğru bir planlama izlenmiş ve katılımı merkezî yapı kırlamamıştır. Projelerin merkezden hazırlandığı, ilgili

bölgenin özelliklerinin dikkate alınmadığı ve projenin yürütülmesi esnasında yaşanan koordinasyon eksikliği ve çok başlılık gibi yönetsel problemler, projelerden istenilen sonuçların alınmasını engellerken; doğrudan yerel paydaşlarca geliştirilen, yerel örgütlenmelerin ve yerel yönetimlerin görüşlerinin alındığı, yönetimde çok başlılığın olmadığı, işlerin belli bir kurum tarafından ve onun koordinesinde yürütüldüğü, bölge halkı ile kırsal kalkınma çalışmalarını yürüten kamu ve özel kuruluşların dayanışma ve işbirliğinin sağlanarak yerel dinamiklerin harekete geçirildiği projelerden daha başarılı sonuçlar elde edilmektedir. Bu anlamda kırsal kalkınma projesinin uygulanacağı bölgede yaşayan insanların kırsal kalkınma projelerine katılımını sağlayabilecek, lider olarak projeye sürdürülebilir kalkınma ruhunu yansıtabilecek ve bölgenin sosyal ve kültürel yapısını bilen yerel unsurlar hem projenin başarısını artırabilmekte hem de sürdürülebilir kalkınmayı sağlayabilmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KIRSAL KALKINMA YÖNETİMİ

Türkiye'de merkezi yönetimden yerel yönetimlere ve sivil toplum kuruluşlarına kadar hemen hemen her kademedeki kırsal kalkınmaya yönelik çalışmalara ve faaliyetlere doğrudan veya dolaylı olarak hizmet sağlanmaktadır. Bu geniş çaplı hiyerarşik yapı, kırsal kalkınmada görev alan kurum ve kuruluşların çerçevesinin çizilmesini güçleştirmektedir. Türkiye'de kırsal kalkınma faaliyetleri genel anlamda merkezi yönetim ve yerel yönetim kurumları tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu açıdan kırsal kalkınma yönetimini anlamak, Türk kamu yönetim sistemini merkezi yönetim ve yerinden yönetim kuruluşları bütünü çerçevesinde anlamaktan da geçmektedir. Bakanlıklar ile Türkiye genelinde il ve ilçelerde yer alan bakanlık taşra teşkilatlanması merkezi yönetimi oluştururken; yerel yönetimler, meslek odaları ve diğer coğrafya yönünden yerinden yönetim kuruluşları ise yerinden yönetimi oluşturmaktadır. Kırsal kalkınmaya yönelik çalışmalar bu kurumsal yapılar arasındaki koordinasyonu ve işbirliğini gerekli kılmaktadır.

Kırsal kalkınma politikalarındaki öncelikli amaç, kırsalda yaşayanların sosyo-ekonomik anlamda daha iyi hale gelmelerini ve var olan kamu kaynaklarının en rasyonel şekilde kullanılmasını sağlamak ve bölgesel geri kalmışlıkla mücadele etmektir. Bu amaç doğrultusunda belirlenen politikalar, planlar ve projelerin uygulamaya konması adına sürecin sevk ve idaresi ile koordinasyon yapısı kırsal kalkınma yönetimini oluşturmaktadır. Bu anlamda kırsal kalkınma yönetiminin temel hedefi, kırsal ve kentsel alanlar arasındaki ikiliği hafifletmek bu iki sosyal yapı arasında görülen mevcut gelişmişlik farklılıklarını en aza indirmektir (Işık ve Baysal, 2011: 174). Kırsala yönelik planlar ve projelerin sağlıklı şekilde hayata geçirilmesi sayesinde devamlı ilave fonlarla ayakta tutulmaya çalışılan bir kırsal alan yerine mevcut kaynaklarıyla büyük ölçüde kendi kendine yetebilen, hatta zamanla ülke ekonomisine artı katkı sunacak bir yapıya dönüşecek kırsal alanlar oluşturulabilir.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ortaya konan bu temel amaçlar beraberinde birçok plan, proje, model ve önerinin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Bu kapsamda köy enstitüleri, merkez köyler, köy-kentler, cazibe köy uygulamaları, kırsal alanda tarımsal sanayi oluşturulması çabaları gibi birçok model bu çalışmaların ve ihtiyaçların ürünü olarak ortaya konmuştur (Akci, 2015; Keleş ve Yavuz, 1989: 93-125; Yeşilbaş, 2008: 153).

1990'ların sonlarından itibaren Avrupa Birliği uyum sürecinin etkisiyle kalkınma başlığı altında sosyal adaleti sağlamak, kırsal-kent arasındaki dengesizlikleri azaltmak hedeflerine hükûmet programlarında, kalkınma planlarında, strateji belgelerinde yer verilmektedir. Son dönemlerde hükûmet programlarında değişim çabaları etkinlik ve verimlilik temelinde olduğu (detaylı bilgi için bakınız: Karkın ve Cığeroğlu Öztepe, 2017) değerlendirildiğinde, kırsal kalkınmaya yönelik program, plan ve strateji belgelerinde de etkinlik ve verimli olma kaygısı ve vurgusu gözlemlenmektedir. Hatta AK Parti iktidarlarının ilk yıllarından itibaren, AB uyum sürecinin de etkisiyle, 2006 yılında ülkemizde Ulusal Kırsal Kalkınma Strateji Belgesi (UKKS –I) hazırlanmış olup bu doğrultuda aynı ve ilgili strateji belgeleri ile uygulama noktasında eylem planları hazırlanmaktadır.

Tezin bu bölümünde, kalkınma yönetiminde etkili olan merkezi yönetim kurum ve kuruluşları ile ilgili bakanlıklar olarak değerlendirilebilecek Tarım ve Orman Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile kırsal kalkınmaya dolaylı ve sınırlı ilgisi olan diğer bakanlıkların yönetime etkisi bağlamında kırsal kalkınmaya dönük faaliyetleri irdelenmektedir. Tüm yerel yönetim kuruluşlarının katkıları ve etkileri bulunmaktadır. Bu kapsamda büyükşehir belediyeleri özelinde kırsal alanlara yönelik çalışmalar ve diğer yerel yönetimlerin politikaları ve projeleri bağlamında kırsala kalkınma yönündeki çalışmaların yönetim sorunsalı/karmaşası üzerinde durulmaktadır. Ayrıca kırsal kalkınma bağlamında, köylere hizmet götürme birlikleri, sulama birlikleri ve Türkiye Belediyeler Birliği gibi çeşitli mahalli idareler birliklerinin çalışmaları; ziraat odaları ve üretici kooperatifleri etkin odalar ve kooperatiflerin çalışmaları, sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları (SYDV'ler) gibi ilgili sivil toplum kuruluşlarının çalışmaları süreçteki konumları ile bu kurum ve kuruluşların kırsal kalkınma yönetimindeki rolleri ve bakış açıları üzerinde durulmaktadır. Ayrıca çalışmanın bu bölümünde merkezi yönetimin Ankara başkent teşkilatının, taşra teşkilatının, yerel yönetimlerin, diğer bazı kamu kurum ve kuruluşlarının, ilgili kamu iktisadi teşebbüsleri (KİT), meslek odaları ile sanayi ve ticaret odalarının, sivil toplum kuruluşları bağlamında kooperatiflerin ve derneklerin kırsal kalkınma sürecindeki rolleriyle birlikte yönetime etkileri ve uygulamadaki dağınkılığa vurgu yapılmaktadır. Türkiye'deki kırsal kalkınma yönetim karmaşası, dördüncü (sonraki) bölümde analiz edilen alan araştırması öncesi burada değerlendirilmektedir.

3.1. Kırsal Kalkınma Yönetiminde Bakanlıklar

Kırsal kalkınma politikalarının yerine getirilmesi noktasında merkezi idare birimleri içerisinde ilk sırada bakanlıklar gelmektedir. Cumhuriyet tarihi içerisinde bakanlıklar, farklı isimler altında veya başka bakanlıklarla birleştirilerek aktif rol almışlardır. Parlamenter sistemle yönetilen Türkiye, 17 Nisan 2017 tarihinde yapılan Anayasa değişikliği referandumu sonrasında Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sistemine (CHS) geçmiştir. Bu yeni sistemle birlikte, bakanlıkların teşkilat yapıları ve görev alanları yeniden düzenlenmiş ve bu kapsamda köklü değişiklikler yapılmıştır (Çeliktürk, 2018: 348). Bu yeni sistemde daha önce sayıca fazla olan bakanlıklar 17 bakanlık bünyesinde toplanmış ve yeniden görev alanları belirlenmiş, teşkilat yapılarında değişiklikler olmuştur. Bu değişiklikler 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı kararnamesinde anlatılmaktadır (Nohutçu, 2021).

Kırsal kalkınma konusu, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren bir devlet politikası olarak ele alındığından çoğu bakanlık doğrudan veya dolaylı olarak bu sürece ve çabaya dâhil olmuştur ve olmaktadır. Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sisteminde de kırsal kalkınma önemli konular arasındaki yerini yine korumaktadır. Tablo 7’de “1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi” ile kırsal kalkınma konusunda ilgili olduğu değerlendirilen Tarım ve Orman Bakanlığı’na, İçişleri Bakanlığı’na, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’na kırsala yönelik tevdi edilen görevler aşağıda özetlenmekte ve detaylıca değerlendirilmektedir. Diğer bakanlıkların da kırsal alana yönelik hizmetlerinden söz edilebilir; ancak bu bölümde kırsal alan ile görevleri itibarıyla daha fazla ilgili bakanlıklar detaylı şekilde anlatıldıktan sonra geriye kalan 14 bakanlığın da bu alandaki çalışmaları genel anlamda değerlendirilmektedir. Kalkınma, ülkemizdeki tüm kamu kurum ve kuruluşlarının temel hedefidir; dolayısıyla kırsal kalkınma bu bağlamda tüm kamu teşkilatlarını ilgilendirmektedir. Sınırlıklarımız kırsal alana hizmet götürmek veya kırsal alanlardaki sorunların çözümü noktasında görev tevdi edilen kamu kurumlarını yani kırsal kalkınma üzerinde yönetim hakkı ve/veya söz söyleme yeteneğine sahip kamu kurumları ve kuruluşları değerlendirmek olduğundan, tüm devlet teşkilatını anlatmak hem uzun hem de konunun amacından çıkacağı için ilgili olan bakanlık birimleri ve faaliyetleri irdelenmekte ve sistematize edilmektedir.

Tablo 7. En İlgili Bakanlıkların Kırsal Kalkınmaya Yönelik Görevleri

Bakanlık	İlgili Görev Konusu	İlgili Hizmet Birimleri
Tarım ve Orman Bakanlığı	Bitkisel, hayvansal ve su ürünleri üretimini geliştirmek. Tarım sektörünü geliştirmek ve politika oluşturmak. Toprak, su, orman ve tabiatın korunmasını sağlamak, politika belirlemek. Kırsal alanlardaki yaşam kalitesinin iyileştirilmesi ve kırsal kalkınma kapasitesinin oluşturulması için program hazırlamak ve uygulamak.	Gıda ve Kontrol Genel Müdürlüğü (GM) Bitkisel Üretim GM Hayvancılık Genel Müdürlüğü Balıkçılık ve Su Ürünleri GM Tarım Reformu GM Su Yönetimi Genel Müdürlüğü
İçişleri Bakanlığı	İç güvenlik kuruluşlarını idare etmek suretiyle asayişi ve kamu düzenini korumak. İl ve ilçelerin genel idarelerini düzenlemek. Mülki idare birimlerinin kurulması, kaldırılması, birleşmesi, sınır ve adlarının değiştirilmesi ve köy adlarının değiştirilmesine dair işlemleri yürütmek. Bakanlığın mahalli idareler üzerindeki vesayet yetkisinin uygulanmasını sağlamak.	İller İdaresi Genel Müdürlüğü Teftiş Kurulu Başkanlığı
Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Kentsel ve kırsal yerleşmelerde yapılacak düzenleme ve iyileştirmelerde idarelerce uyulacak usul ve esasları belirlemek. Mahalli idareleri ve bunların merkezi idare ile olan münasebetlerini düzenlemek.	Mekânsal Planlama Genel Müdürlüğü Teftiş Kurulu Başkanlığı

Kaynak: Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (S.1, RG: 10.07.2018).

Bu yeni dönemde de önceki dönemlerde olduğu gibi kırsal kalkınma konusunda bazı bakanlıklar ön plana çıkmakla birlikte hemen her bakanlık çeşitli noktalarda kırsal kalkınma sürecine destek vermektedir. Bu durum kırsal kalkınmada görevli bakanlık ve birimlerin sınırlarının net şekilde çizilmesini zorlaştırmaktadır. Kırsal kalkınma konusunda ön plana çıkan bakanlıklar görev alanları gereği Tarım ve Orman Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'dır.

3.1.1. Tarım ve Orman Bakanlığı

Türkiye'de kırsal alanlara yönelik politikaların düzenlenmesinde ve yürütülmesinde birçok kamu kurumunun rolü olmakla birlikte, bu kurumların en başında Tarım ve Orman Bakanlığı (TOB) gelmektedir. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2 Mayıs 1920 tarihinden itibaren farklı isimler altında da olsa, Türkiye'de tarımsal ve kırsal kalkınma alanında faaliyetlerde bulunan ana bakanlıktır (Ekim, 2006: 21).

Türkiye'de kurumların hızlı dönüşüm ve değişiminin dolaylı yünden oluşturduğu karmaşayı anlamak için Bakanlığın yıllar itibarıyla sadece isim değil görev ve bağlı kuruluşlarının da farklılaşmasına bakıldığında son 100 yılda 11 defa Bakanlığın isim ve yapısının değiştiği görülmekte olup dönemler itibarıyla Bakanlık ismi özelinde durum şöyledir: Tarım Bakanlığı (1923–1974), Orman Bakanlığı (1969–1980), Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (1974–1980), Tarım ve Orman

Bakanlığı (1980–1983), Tarım, Orman ve Köyişleri Bakanlığı (1983–1991), Tarım ve Köyişleri Bakanlığı (1991–2011), Orman Bakanlığı (1991–2003), Çevre ve Orman Bakanlığı (2003–2011), Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (2011–2018), Orman ve Su İşleri Bakanlığı (2011–2018), ve bugünkü son haliyle Tarım ve Orman Bakanlığı (2018–devam). Bakanlığın adı ve yapısı ile bağlılıklarındaki bu hızlı değişim kurumların doğal olarak dinamik kalmasını sağlamaktadır; ancak politikaların ve projelerin devamlılığının takip edilmesi ve bir yandan ülkemizdeki siyasi değişimin bu denli hızlı olduğunu düşünürsek kırsala en fazla katkısı olan bakanlığın yapısındaki bu değişim rüzgârları dolayısıyla hizmetlerin verimli yürütülmesinde engel olduğu söylenebilir. Üstelik bu değişimin büyük kısmı 1969 yılında Orman Bakanlığının kurulması ve Tarım Bakanlığına başka isimler eklenmesi bağlamında ise 1974 yılından sonraki daha dar bir zaman diliminde olması kurumsal kültürün sürekliliği açısından oluşabilecek sıkıntılara yol açmaktadır. Kurumda çalışanların oluşturdukları olumlu kurumsal kültürün ve iş yapma deneyimi ile sorun çözme reflekslerinin yeni nesil çalışanlara aktarılması bakanlık yapılarındaki sık değişim ve mevcut bakanlıkların farklı bakanlıklara parçalanması ardından tekrar birleştirilmesi merkezi teşkilatta da hizmetlerin daha verimli yapılabilmesi için atılan adımlardır; ancak Bakanlık teşkilatı oluşturulması ve yönetimindeki kararsızlık izlenen politikaları doğrudan etkilemekte, toplumu oluşturan bireyleri sürekli bir değişim olacağı ekonomilerdeki iyimser havanın beklentiler sonucu değişmesindeki gibi politikaların uygulamadan önceki inandırıcılık seviyesini düşürmektedir.

Planlı dönem olarak ifade edilen beş yıllık kalkınma planlarında kırsal kalkınma konusunda ortaya konulan plan ve projeler genel olarak günümüzdeki ismiyle Tarım ve Orman Bakanlığının koordinesine verilmiştir; ancak planlı dönemle birlikte görülen Bakanlık ve taşra teşkilatlarındaki sık değişimler kırsal kalkınma planlarından beklenen sonuçların alınmasını engellemiştir.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde 16.01.1964 tarih ve 3349 sayılı Kararnameyle Köyişleri Bakanlığı'nın (KİB) kurulması kırsal kalkınma ve köy kalkınması açılarından oldukça önemli bir gelişme olmuştur. Bu dönemde birkaç yıllığına, diğer yeni görevlerinin yanında, kırsal kalkınma konusunda da yetkili kurum olan DPT, bu görev ve sorumlulukları Köyişleri Bakanlığı'na devretmişti. Bu dönemde uygulamaya konulan kırsal kalkınma faaliyetlerinden öne çıkanları “toplum

kalkınması” ve “örnek köyler” modelleridir. Toplum kalkınması yaklaşımına uygun olarak uygulamaya konan pilot projelerin başlangıç aşamasında Köyişleri Bakanlığı'nın kurulması ve ilgili tüm çalışmaların bu Bakanlığa devredilmesi doğal olarak işlerin seyrini kısa süreliğine olumsuz etkilemiş ve bir duraksama yaşanmıştır. Her kademesinde birçok kuruluşun etkin ve ortak çalışması gereken böylesi bir kalkınma yaklaşımının tek bir kurumun sorumluluğuna verilmesi ve bu kapsamda merkezde, illerde ve ilçelerde koordinasyonu sağlayacak bir sistemin kurulamaması doğal olarak çalışmaları sınırlandırmıştır. Ayrıca bu konuda araştırma ve değerlendirme yapacak ve yüksek kademedeki personelin yetişmesinden sorumlu olması önerilen bir “Toplum Kalkınması Enstitüsü” kurulamamıştır. Bu gibi sebeplerle ideal bir kalkınma yaklaşımı olan “toplum kalkınması” ve buna bağlı “köy kalkınması” modelinden beklenen sonuçlar sağlanamamıştır (DPT, 1967: 252). İlk kalkınma planıyla birlikte başlayan planlı dönemde kırsal kalkınma konularında ortaya konulan hemen tüm plan ve projeler bugünkü ismiyle Tarım ve Orman Bakanlığı'nın koordinesinde gerçekleştirilmiştir.

Bakanlık 2003 sonrası başlayan AB uyum sürecinde de önemli bir işlev görmüş ve kırsal kalkınma başlığı altında ortaya konması gereken IPARD Programı'nı hazırlamıştır. Bu Program 25 Şubat 2008 tarihinde Avrupa Komisyonu onayıyla yürürlüğe girmiştir. Bu Program sonrasında kırsal kalkınma çalışmalarından sağlanan hibelerle birlikte daha somut ve olumlu sonuçlar alınmaya başlamıştır. Öyle ki IPARD I kapsamında gerekli yatırımlar yapıldığı için 2014–2020 dönemini kapsayan IPARD II Programı da Avrupa Komisyonu tarafından onaylanmıştır. 8. Çağrı döneminin uygulandığı program ilki gibi Tarım ve Orman Bakanlığı ilgili kuruluşu olan TKDK tarafından yürütülmektedir.

Bakanlık, kendisine misyon olarak “*sürdürülebilir tarımsal üretimi, yeterli ve güvenilir gıdaya erişimi, kırsal kalkınmayı ve rekabet edilebilirliği sağlamak amacıyla yenilikçi politikalar belirlemek, uygulamak, izlemek ve değerlendirmek*” hedeflerini; vizyon olarak da “*gıda, tarım ve hayvancılıkta rekabetçi, milli ve küresel çözümler üreten güçlü bir Türkiye*” (www.tarimorman.gov.tr) ifadelerini belirlemiştir. Bakanlık, üstlendiği görev ve sorumluluklarıyla Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren kırsal kalkınmanın sağlanması hususunda görev tevdi edilen temel kurumlardan birisi veya en başta geleni olmuştur. Bu kapsamda devlet tarafından kırsal kalkınmaya yönelik gerçekleştirilen tüm plan ve projelerde her daim

görev almıştır. Bu kapsamda “toprak ve tarım reformu” çabaları, “toplum kalkınması” modelinin uygulanması, “entegre kırsal kalkınma projeleri”, AB uyum projeleri ve diğer kırsal kalkınmaya yönelik projelerin hayata geçirilmesi faaliyetlerinde doğrudan veya dolaylı olarak yer almaktadır. Bu görevlerden tarım reformuna yönelik Bakanlık örgütlenmesi içinde yeni bir birim oluşturulurken, kırsal kalkınmaya yönelik gerçekleştirilen toplum kalkınması için yeni bir birim oluşturulmamıştır. Gerek toplum kalkınmasına dair çalışmalar ve gerekse kırsal kalkınma projelerinin hayata geçirilmesine yönelik çalışmalar, mevcut örgütsel yapı içerisinde yerine getirilmiştir (Kayıkçı, 2009: 66, 78). Bu anlamda Bakanlık kırsal kalkınma çalışmalarını genel olarak “Tarım Reformu Genel Müdürlüğü” gibi merkezi örgütlenmelerine ilaveten Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu ve Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü gibi ilgili kuruluşlarla bölge, il ve ilçe müdürlükleri, tarımsal araştırma enstitüleri ve il kontrol laboratuvar müdürlükleri gibi taşra örgütleri aracılığıyla yürütmüş ve yürütmektedir (www.tarim.gov.tr.).

Gerek isim olarak gerekse örgütsel yapı anlamında çeşitli değişimler yaşayan Tarım ve Orman Bakanlığının mevcut görev ve yetkileri 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 410. maddesinde ifade edilmiştir. Buna göre Bakanlık uhdesinde yer alan temel konular şunlardır (Kaya, 2020: 37):

- Kırsal kalkınmanın sağlanması,
- Bitkisel, hayvansal ve su ürünleri üretiminin geliştirilmesi,
- Tarım sektörünün geliştirilmesi ve bu doğrultuda politika oluşturulması,
- Gıda üretiminin temini ve gıda güvenliğinin muhafazası,
- Toprak, su, orman ve tabiat varlıklarının korunması ve bu hedef doğrultusunda politika belirlenmesi,
- Çiftçinin örgütlenmesi ve bilinçlendirilmesi.

Bakanlığın en önemli görevlerinden biri de çiftçiye sağlanan tarımsal destekler ve kredilerdir. Bunun yanında, gelecek yıllara ait strateji planlama faaliyetleri, çiftçileri bilgilendirmek amacıyla eğitim faaliyetleri, veterinerlik ve danışmanlık faaliyetleri, AB uyum süreci kapsamında IPARD faaliyetleri, su ürünlerinin, bitkisel ve hayvansal ürünlerinin korunması amacıyla denetim faaliyetleri tarım sigortaları ve doğal afetler, arazilerin ıslahı ve sulama faaliyetleri gibi önemli çalışmalarda bulunmaktadır (Ekim, 2006: 214).

Bakanlık bünyesinde kırsal kalkınmaya yönelik yürütülen ve bitmiş olan plan, proje ve programlar şunlardır (<https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Kırsal-Kalkinma/Projeler>, 2020):

- Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Genç Çiftçileri Destekleme Programı,
- Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı,
- Kırmızı Et Üretimi ve İşlenmesinde İşbirliği Süreçlerinin Analizi Projesi,
- Tarımsal amaçlı kooperatif projeleri: Örneğin Süt Sığırcılığı Projesi,
- Damızlık sığır, sera, besi sığırcılığı, arıcılık ve koyunculuk alanlarında çeşitli rehabilitasyon ve geliştirme destekleme projeleri,
- Ardahan-Kars-Artvin Kalkınma Projesi,
- Diyarbakır Batman Siirt Kalkınma Projesi,
- Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Programı (IPARD),
- Sivas-Erzincan Kalkınma Projesi,
- Tarımsal amaçlı kooperatif projeleri,
- Kredi yönetimi,
- Kooperatif mülkiyetinde projeler,
- Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi,
- Hayvancılık projeleri,
- Diğer kooperatif projeleri.

Görüldüğü üzere, bunların bir kısmı spesifik projeler iken bazıları bir küme programı içine alan proje kümeleridir. Projeler genel manada Bakanlığa bağlı tüm hizmet birimleriyle ilişkili olmakla birlikte, özelde ana hizmet birimi olarak “Tarım Reformu Genel Müdürlüğü” (TRGM) bünyesinde gerçekleştirilmektedir. TKGM’nin görevleri arasında tarımsal ürünlerin pazarlanmasını sağlayacak çalışmalar yapmak, tarımsal ve kırsal kalkınma desteklerinin uygulanmasına yönelik işlemleri yürütmek, yerel kırsal kalkınmayı sağlamaya yönelik proje ve programlar hazırlanması, tarımsal arazilerin ve potansiyelinin iyileştirilmesi ve tarımda rekabetin geliştirilmesi gibi birçok önemli görev yer almaktadır. Ayrıca AB ve uluslararası örgütlerce finanse edilen kırsal kalkınmaya dair programları yürütmek, tarım sektörüne ve kırsal kesimlere yönelik destek çalışmalarını yürütmek, bu konularda teklifler hazırlamak da TRGM’nin diğer görevleri arasındadır (Kaya, 2020: 38).

Bakanlığın dolaylı yönden kırsal alanda kısıtlamalar getiren veya yön veren kurumları değerlendirildiğinde iki kurum karşımıza çıkmaktadır. 2001 yılında kurulan Şeker Kurumu ve 2002 yılında kurulan Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu bağımsız idari otoriteler veya düzenleyici denetleyici kurullar olarak devam etmiş ardından 2017 yılında kapatılıp Tarım ve Orman Bakanlığına devredilmiştir. Bu eski düzenleyici ve denetleyici kurumlardan birincisi Tütün ürünlerine yönelik destekleme mekanizmasını ve bu yöndeki sektörü düzenleyici ve denetleyici rolü olan Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu'dur. İkincisi ise şeker üretimine ilişkin miktar kısıtlamalarını (kota) belirlemek, dış ticarete ilişkin düzenlemeler önermek, pazarlama faaliyetlerini belirleyip uygulamak, araştırma ve denetleme yapmak üzere kurulan Şeker Kurumu'dur. İdarenin bütünlüğü kapsamında değerlendirilen bağımsız idari otoriteler uygulanan temel politikalara yön vermekte veya çeşitlenmesine katkı sunmaktadır. Bu iki eski düzenleyici ve denetleyici kurum 2017 itibarıyla Tarım ve Orman Bakanlığı'nın hizmet birimi olarak Şeker Dairesi Başkanlığı ve Tütün ve Alkol Daire Başkanlığı şeklinde görevlerine devam etmektedir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemindeki teşkilat yapısını kurgulayan 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesine göre de bu iki birim yeni sistemde Bakanlığın hizmet birimi olarak görevlerine devam etmektedir. Bu iki kurumun düzenleyici ve denetleyici kurullar olduğu dönemde kırsal kalkınma yönetimindeki etkilerine kamu kurum ve kuruluşları başlığında ayrıca değinilmektedir.

Genel anlamda Bakanlığın hizmet birimlerinin çoğunun kırsal alanla ilgili iş ve işlemlere bağlantılıdır. Bunun yanında Bakanlığa bağlı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ), su kaynaklarının geliştirilmesi, sosyal ve ekonomik kalkınma politikasına ve kamu yararına yönelik yer altı ve yerüstü suların değerlendirilmesini ve korunmasını amaçlamaktadır. DSİ bu amaçlarla mevzuatı gereği kentsel bölgelerin yanı sıra kırsal alanlarda da sulama, taşkın, koruma, bataklıkların ıslahı, enerji, içme ve kullanma suyu tesisleri inşa etmekte ve bunların bir bölümünün işletme ve bakım hizmetlerini yerine getirmektedir (DPT Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2004: 34).

Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ), bilindiği üzere, su potansiyelimizin tamamının etkin şekilde değerlendirilmesi; ülkemizin kalkınması ve sosyoekonomik gelişmesi açısından hayati öneme haizdir. Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü 1954 yılında teşkilatlanan ve ülkemizdeki bütün su kaynaklarının planlanması, yönetimi,

geliştirilmesi ve işletilmesinden sorumlu olan kurumdur. Kurumun tarihi sürecine bakıldığında 28.02.1954'te yürürlüğe giren 6200 sayılı Kanun'la daha çağdaş ve güçlü bir yapıda Bayındırlık Vekâletine bağlı, katma bütçeli, tüzel kişiliğe sahip Devlet Su İşleri Umum Müdürlüğü (DSİ) kurulmuştur. 1 Mart 1954 tarihinde Bayındırlık Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyetlerine başlayan DSİ, 10 yıl sonra 1964 yılında Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'na, 1986'da Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'na, 1996'da Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'na, 2007'de Çevre ve Orman Bakanlığı'na, 2011 yılında Orman ve Su İşleri Bakanlığı'na ve 2018 yılında da Tarım ve Orman Bakanlığı'na bağlanmıştır (DSİ Faaliyet Raporu, 2020: 3). Kırsal kalkınma faaliyetlerinin uygulayıcısı konumundaki Tarım ve Orman Bakanlığının tüm teşkilat yapısıyla kırsal kalkınma yönetiminde önemli bir aktör olduğu söylenebilir.

3.1.2. İçişleri Bakanlığı

Türkiye'de içinde köklü bir yeri bulunan İçişleri Bakanlığı, gerek Osmanlı Devleti ve gerekse Cumhuriyet döneminde değişen şartlara göre kendisini yenileyerek, Türk devlet ve toplum hayatında önemli vazifeler üstlenmiş ve günümüze kadar kendisini yenileyerek bunların devamlılığını sağlamıştır. Yurdun iç güvenliğini ve asayişini sağlamak, kamu düzenini korumak, illerin genel idaresini düzenlemek, mahalli idareler üzerinde merkezi idare adına vesayet makamı olarak nezarete bulunmak ve bu idarelerin gelişmelerine yardımcı olmak, halkın nüfus ve vatandaşlık işlemlerini yerine getirmek, muhtemel savaş ve tabii afetler konularında sivil savunma hizmetlerini yürütmekle görevli Bakanlık, üstlendiği bu çok önemli görevleri merkez ve taşra teşkilatları marifetiyle yerine getirmektedir.

Yetki genişliği esasına göre yürüten Bakanlığın 81 il yönetiminde bulunan valiler ve 922 ilçede valilerin kontrolünde yürütmenin en uç sınırlarında görev yapan kaymakamlar eliyle ülkenin tüm mülki sınırlarında kontrol ve yönetim kabiliyeti olan Bakanlık aynı zamanda emniyet ve jandarma teşkilatlarının da bağlı olması nedeniyle güvenlik başta olmak üzere kırsal alanlar dahil kamusal alanlardaki iş ve işlemlerde en aktif bakanlık olarak görevlerini ifa etmektedir. Bu güçlü taşra teşkilatı özelliğinden dolayı vali ve kaymakamlar marifetiyle merkezi idarenin taşradaki en güçlü aktörleri olarak taşrada yürütülen projelerin çoğu doğrudan veya dolaylı olarak Bakanlığın ilgi alanına girmektedir. Temel görevi iç güvenlik ve kamu düzeni olan İçişleri Bakanlığı, Türkiye'deki değişen yapı gereği kapatılan bazı bakanlıkların

görevlerini üstlenmesi sonucunda, kırsal alanla en fazla ilişkili bakanlık haline gelmiştir denebilir.

İçişleri Bakanlığının temeli 1836 yılında Sadrazam Kethüdalığı'nın kuruluşuyla atılmıştır. Tanzimat öncesi Devlet Teşkilatında yer alan Sadrazam Kethüdalığı, zamanla önem kazanmış ve çeşitli değişikliklerden sonra bugünkü haliyle 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sistemiyle son düzenlemelerle şekillenmiştir. Yeni hükûmet sisteminde İçişleri Bakanlığı, genel anlamda iç güvenliğe yönelik tedbirlerden sorumlu olmakla birlikte, kırsal kalkınma konusunda da aktif görev alan bakanlıklardan biridir. Bu kapsamda kırsal yerleşim alanlarının altyapı yatırımları başta İçişleri Bakanlığı olmak üzere diğer bakanlıkların koordinasyonu ile gerçekleştirilmektedir.

Bakanlık, günümüzde İller İdaresi Genel Müdürlüğü bünyesinde oluşturulan Mahalli İdare Birlikleri aracılığıyla kırsal alanlara yönelik kendisinden istenen hizmetleri götürmektedir. Mahalli İdare Birliği; 5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu'nda; *“birden fazla mahallî idarenin yürütmekle görevli oldukları hizmetlerden bazılarını birlikte görmek üzere kendi aralarında kurdukları kamu tüzel kişisi”* olarak tanımlanmaktadır. Kendi içerisinde “il özel idaresi”, “belediye” ve “köy” olarak ayrılan mahalli idareler, Bakanlık tarafından kendilerine tevdi edilmiş görevlerden bir veya birkaçını yerine getirmek amacıyla diğer mahalli idarelerle belediye / köy / il özel idaresi, köy / il özel idaresi, belediye / il özel idaresi veya belediye / köy şeklinde ortaklaşa birlik kurabilecekleri gibi yalnızca köylerden, belediyelerden veya il özel idarelerinden oluşan birlikler de kurabilmektedirler (<https://www.icisleri.gov.tr/illeridaresi/birlikler>).

İçişleri Bakanlığı bünyesinde kurulan ve doğrudan kırsal kesime yönelik faaliyetler yürüten birlik Köylere Hizmet Götürme Birlikleri'dir. KHGB, ilçe ve köylerde elektrik, yol, su, kanalizasyon, sağlık tesisi, okul, cami ve benzeri altyapı hizmetlerini gerçekleştirmek; kültürel, sosyal ve eğitime yönelik tesisler kurmak, gerektiğinde aynı amaçla kurulmuş sınaî işletmelerle işbirliği yapmak amacıyla faaliyet göstermektedirler (Çelik, 2006: 98).

İçişleri Bakanlığı koordinesinde kırsal kalkınmaya yönelik gerçekleştirilen en önemli projelerden birisi Köylerin Altyapısının Desteklenmesi (KÖY-DES) Projesi'dir. Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün kapatılmasından sonra köylerde

yol, içme suyu, atık su ve küçük sulama sorunlarının çözülmesi amacıyla 2005 yılından itibaren uygulanan Proje, 2018 yılına kadar İçişleri Bakanlığı koordinasyonunda, il özel idareleri ve köylere hizmet götürme birlikleri aracılığıyla yürütülmüştür. Proje, bu tarihten sonra Çevre ve Şehircilik Bakanlığı bünyesinde kurulan Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğüne devredilmiştir (Diraor, 2008: 107).

İçişleri Bakanlığı tarafından kırsal bölgelere yönelik hazırlanan önemli projelerden bir diğeri ise Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesidir. Proje ile Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde geçmişte terörün ve bunun yanı sıra sosyo-ekonomik faaliyetlerin yetersiz olmasından kaynaklı olarak meydana gelen göçlerin, tekrar o bölgeye taşınarak bölgeyi gelir getirici faaliyetler ışığında iyileştirilmesi hedeflenmiştir (Ekim, 2006: 69).

Bu kapsamda gönüllü olarak geri dönmek isteyenlerin dönüş süreci kolaylaştırılmış, geri dönülen yerlerde yaşayacak köylü için sosyal ve ekonomik yönden iyileştirmeler yapılarak sürdürülebilir yaşam koşulları oluşturulmuştur. Geri dönmek istemeyen halk için ise yaşadıkları alanlarla uyumlaştırmaları sağlanarak sosyo-ekonomik durumları iyileştirilmeye çalışılmıştır. Proje geri dönülen alanlarda yaşamın devamlılığını sağlamak adına köy alt yapılarında tarım, hayvancılık ve el sanatları gibi faaliyetlerin oluşturulmasına yönelik çalışmalar, geri dönmeyip şehirde kalmayı tercih edenler için ise iş ve meslek edindirme kursları ile istihdama teşvik edici projeler ve özellikle kadın, genç ve çocukları kapsayan sosyal içerikli çalışmaları kapsamıştır (Ekim, 2006: 66).

Bakanlığın yürüttüğü kırsal alanı ilgilendiren diğer proje ise Kırsal Altyapı Destekleme Projesi (KIRDES), Proje kapsamında İstanbul ve Kocaeli illeri hariç büyükşehir belediyelerinde kırsal kesimde yaşayan vatandaşların mahalli, müşterek ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik yatırımlar yapılmış olup, 2018 yılı için yatırımların devam etmesi planlanmıştır. Ödenek kırsal kesimde yer alan köy ve beldeden mahalleye dönüşen yerlerin yollarının yapımında öncelikli olarak kullanılacaktır. Bu ödenekle; beton, köy içi parke, sanat yapıları yapılabilir. Yollarda, sathi kaplama uygulanmayacak olup, çok zorunlu hallerde sathi kaplama yol yapımı Bakanlığın onayıyla yapılmaktadır. KIRDES Projesinde trafik yoğunluğu, nüfusu ve ünite sayısı fazla olan grup yollarına öncelik verilmektedir. İhtiyaç duyulması halinde Bakanlık onayı alınarak il ödeneğinin %25'ini geçmemek üzere diğer alt yapı (içmesuyu, küçük ölçekli sulama ve atıksu) ve sosyal donatıların (kamu binalarının yeniden

kullanıma açılması, spor altyapısının oluşturulması, muhtarlık binası, taziye evi) yapımında kullanılmaktadır. Yapımı planlanan işlerin projelendirilmesi hizmet alımı kapsamında yapılabilmektedir. İhtiyaç halinde gerçekleştirilmesi planlanan işlerin yapım, projelendirme ve kontrollük hizmetleri diğer kamu kurum veya kuruluşlarına denetim amaçlı yaptırılabilir (https://www.icisleri.gov.tr/kirdes-projesi, 15.03.2021).

İçişleri Bakanlığı, 2009 yılı sonunda köyler için 55 maddelik yeni bir “Köy Kanunu Tasarısı Taslağı” hazırlamış, ancak 2010 yılında Tasarı 65 maddeye çıkartılarak yeniden düzenlenmiştir. Tasarı kapsamında getirilen düzenlemelerle köyün kente her anlamda yaklaşması, kırsal-kent arasındaki farklılığı azaltarak kırsal kesimin daha yaşanabilir hale getirilmesi ve köy halkının refah düzeyini artırarak kültürel ve sosyal gelişmelerine katkı sağlamak amaçlanmaktaydı (Eldem, 2015: 58).

Her ne kadar “Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü”, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’na bağlanmış olsa da “*Mahalli idarelerin seçilmiş veya tayin edilmiş organları ve bunların üyeleriyle diğer kamu görevlileri hakkında inceleme, araştırma ve soruşturma yapmak*” (CBK, S. 1, m. 260/c) vazifesi İçişleri Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığına tevdi edilmiştir. Ayrıca İçişleri Bakanlığının “*mahalli idareler üzerinde sahip olduğu vesayet yetkisinin uygulanmasını sağlamak*” vazifesi de yine Teftiş Kurulunun görevleri arasındadır (CBK, S. 1, m. 260/ç). Bu bağlamda Bakanlığın kırsal kalkınma faaliyetleri ile olan ilişkisi her zaman devam etmiştir.

Esasları, ilke ve hedefleri ilk olarak Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda ortaya konulan toplum kalkınması ve toplum kalkınması ile ilgili olarak kırsal kalkınma faaliyetlerinin uygulanması sürecinde birçok engelle karşılaşmıştır. Başlangıçta tüm sorumluluk DPT’na verilmiş iken, daha sonraki süreçte önce Köy İşleri Bakanlığı’na ardından da İçişleri Bakanlığı’na verilmiştir (Kongar, 1971: 136). Bu anlamda yukarıda ifade edildiği üzere, planlı dönemin başlamasıyla birlikte süreç içerisinde kırsal kalkınma konusunda sorumlu kurum ve kuruluşlar sürekli değişmiştir. İçişleri Bakanlığı bu süreçte önemli sorumluluklar üstlenen bakanlıklar arasındadır. KÖY-DES Projesini hazırlayan ve uygulamaya koyan bakanlık olması, yerel yönetimler üzerindeki yetkisi ve KHGB’nin bağlı olduğu bakanlık olması İçişleri Bakanlığı’nın kırsal kalkınma konusunda en önemli bakanlıklar arasında olmasını sağlamaktadır.

Özellikle kırsal kalkınma faaliyetlerinin uygulayıcısı konumundaki yerel yönetimler üzerindeki etkisi son derece önemlidir. İçişleri Bakanlığı, söz konusu idareler üzerinde idari vesayet yetkisine sahip yetkili kurum olarak, merkezi ve yerel idareler arasında kırsal kalkınma plan ve faaliyetlerinin uygulamasına yönelik ihtiyaç duyulan koordinasyonu devam ettirmektedir.

3.1.3. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'ndan bahsetmeden önce Bakanlığın omurgasını oluşturan köklü geçmişine değinmek gerekmektedir. Geçmişe doğru gidildiğinde, Çevre ve Orman Bakanlığı'nı ve ondan önceki Çevre Bakanlığı'nı, daha önce Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'nı ve bir önceki dönemde ayrı ayrı faaliyet göstermiş olan Bayındırlık Bakanlığı ile İmar ve İskân Bakanlığı'nın ve tabii ki Nafia Nazırlığı ve Nafia Vekâletinin geçmiş dönemlerdeki varlıkları ve kurumsal hafızaları vesilesiyle bugünkü Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın son halini almasında katkıları olduğunu söylenebilir. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, 1848 yılında "Nafia Nezareti" adı altında çalışmalarına başlayan Bayındırlık Bakanlığı, 26.05.1934 tarihli ve 2443 sayılı Kuruluş Kanunu ile demiryolları, limanlar, karayolları ve köprüler inşa etmek, PTT tesislerini kurup işletmek, su işlerini düzenlemek, devlet daire ve müesseselerinin her türlü yapı işlerini yapmakla görevlendirilmiştir.

1958 yılında, 7116 sayılı Kanun'la kurulan İmar ve İskân Bakanlığı bölge, şehir, kasaba ve köylerin planlanması, mesken politikası, yapı malzemesi, afetlerden önce ve sonra gerekli tedbirler, kentsel altyapı ve belediyelerle ilişkiler konularında görevlendirilmiştir. 13.07.1972 tarihli ve 1609 sayılı Kanun'la Bayındırlık Bakanlığı'nın kuruluşu ve görevleri yeniden düzenlenmiştir. 13.12.1983 tarih ve 180 sayılı Kanun Hükmünde Kararname'yle İmar ve İskân Bakanlığı'yla birleştirilmesi sonucu Bayındırlık ve İskân Bakanlığı adını almıştır. Çevre ve Orman Bakanlığı, çevrenin korunmasına ilişkin çeşitli kanunlarda yer alan hükümler, 1970'li yıllara kadar farklı bakanlık ve kuruluşlar tarafından kendi ilgi alanlarıyla alakalı olarak uygulanmıştır. Çevre alanında ilk bağımsız yapılanma 12.02.1973 tarihli ve 7/5836 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'yla oluşturulan Çevre Sorunları Koordinasyon Kuruludur. Bu Kurul daha sonra 16.04.1974 tarihli ve 7/8329 sayılı Kararname'yle Çevre Koordinasyon Kurulu'na dönüştürülmüştür.

Çevrenin korunmasına yönelik temel politikaların belirlenmesi, konuyla ilgili plan ve projelerin hazırlanması, bunların uygulanmasında ilgili bakanlık ve

kuruluşlar arasında koordinasyonun sağlanması amacıyla 27.07.1978 tarihli ve 7/16041 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile “Başbakanlık Çevre Örgütü” kurulmuştur. Türkiye’de çevre konularını bütünleşik olarak ele almak üzere 09.08.1983 tarihli ve 2872 sayılı Çevre Kanunu yürürlüğe girmiştir. 08.06.1984 tarihli ve 222 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Başbakanlığa bağlı, tüzel kişiliğe sahip, katma bütçeli bir kurum olarak Çevre Genel Müdürlüğü kuruldu ve Çevre Kanunu’nu uygulamakla sorumlu kılındı. 389 sayılı Çevre Müsteşarlığı’nın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname’yle çevre örgütlenmesi Müsteşarlık düzeyine çıkarılmıştır. 19.10.1989 tarihli ve 383 sayılı Kanun Hükmünde Kararname’yle çevre koruma ile ilgili diğer bir kurum olarak Başbakanlığa bağlı, tüzel kişiliğe sahip “Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı” kurulmuştur.

Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı; 08.07.2011 tarih ve 27988 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Bazı Kuruluşların Bağlı ve İlgili Oldukları Bakanlıkların Değiştirilmesine Dair Tezkerelerle Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’na bağlanmıştır (<https://csb.gov.tr> 15.03.2021). Bu gelişmeler ışığında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 04.07.2011 tarihli ve 27984 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 644 sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile kurulmuştur. Mülga Çevre ve Orman Bakanlığı’nın çevre kanadı ile Mülga Bayındırlık ve İskân Bakanlığı’nın tek çatı altında bir araya getirilmesiyle kurulan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın görev, yetki ve sorumlulukları 17.08.2011 tarihli ve 28028 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 648 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile daha da güçlendirilmiştir.

Bakanlığın bugünkü yapısıyla ülkemizin 2023 vizyonunda, gerek çevresel değerlerin korunması, gerekse de şehirleşme noktasında büyük rol üstlenmiştir. Bakanlığın ana görevi yerleşmeye, çevreye ve yapılaşmaya dair mevzuatı hazırlamak, kentsel dönüşüm çalışmalarını yürütmek, uygulamaları denetlemek, mesleki hizmetlerin gelişmesini sağlamak, çevre kirliliğini önlemek ve çevremizin ve doğanın korunmasını sağlamak üzere yapılandırılmıştır.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı teşkilat, görev ve yetkileri 10.07.2018 tarihinde yayımlanan 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle yeniden düzenlenmiş olup Bakanlık merkez ve taşra teşkilatı ile bağlı, ilgili ve ilişkili kuruluşlardan meydana gelmektedir. Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sistemine geçilmesiyle birlikte TOKİ Başkanlığı, Emlak Katılım Bankası,

Milli Emlak Genel Müdürlüğü ve yeni kurulan Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na bağlanmıştır.

Kırsal kalkınma yönetiminde önemli aktörlerden olan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, kır ve kent planları başta olmak üzere yeni hükûmet sistemiyle birlikte hizmet birimleri olarak yerel yönetimler genel müdürlüğünün oluşturulması ve çevre politikalarının günümüzde öneminin daha derin halde hissedilir derecede önemli hale gelmesi sebebiyle çevreyi ve doğayı tahrip etmeden kalkınmayı gerçekleştirebilmek için gerekli koordinasyonu sağlayarak kırsal kalkınma yönetiminde kritik bir görev ifa etmektedir. Bakanlığın temel amacı çevresel yönetimdir. Bu kapsamda, çevrenin korunması, çevre kirliliğinin önlenmesi, tabiat varlıklarının korunması, iyileştirilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması, bunlara yönelik planlar hazırlayarak uygulanmasını sağlamak, orman varlığını korumak ve geliştirmek gibi faaliyetlerde de bulunmaktadır (Yıldız, 2009: 78). Kırsal kalkınma açısından ise bakanlık bünyesinde bu doğrultuda gerçekleştirilen faaliyetlere katkı sunmanın yanı sıra özellikle orman köylerinin kalkındırılmasına yönelik olarak merkez, bölge ve il müdürlükleri şeklinde taşra teşkilatı oluşturulmuştur (Çeliktürk, 2018: 408).

Bakanlığın kırsal alana yönelik çalışmaları hizmet birimlerinden olan “Mekansal Planlama Genel Müdürlüğü” bünyesinde gerçekleştirilmektedir. Bu çalışmalar kapsamında kırsal bölgelerin de kentsel bölgelerle birlikte bütüncül şekilde planlanmasının sağlanabilmesi için Bakanlık tarafından katılımcı bir süreçle Çevre Düzeni Planı çalışmaları yürütülmüştür. Bu Plan 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu uyarınca tüm il sınırlarını kapsadığından belediye ve mücavir alan dışında kalan köylerin imarına dair yapı denetim, plan, ruhsat, vb. iş ve işlemler bakanlık adına il özel idareleri tarafından yürütülmektedir. Ayrıca bu Plan çerçevesinde getirilen Hükümler ve Plansız Alanlar Yönetmeliğiyle doğal kaynakların korunması ve kırsal alanların sağlıklı gelişmesi sağlanmaya çalışılmaktadır (ÇŞB, 2015).

Yine bu kapsamda Bakanlık tarafından kırsal kalkınmaya yönelik yürütülen, akademik yönüyle de ön plana çıkan projelerden birisi de Koruma Odaklı Kırsal Alan Planlaması: Bir Model Önerisi Projesidir (KOKAP). TÜBİTAK tarafından da desteklenen bu Proje, Selçuk Üniversitesi ve Karadeniz Teknik Üniversitesi işbirliğiyle yürütülmüş ve 2015 yılında tamamlanmıştır (Haydari, 2020: 72).

Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün (KHGM) kapatılmasından sonra köylerde yol, içme suyu, atık su ve küçük sulama sorunlarının çözülmesi amacıyla 2005 yılından itibaren Köylerin Altyapısının Desteklenmesi (KÖY-DES) Projesi uygulanmıştır (Şahin, 2016: 43). Proje, 2018 yılına kadar İçişleri Bakanlığı koordinasyonunda, il özel idareleri ve Köylere Hizmet Götürme Birlikleri aracılığıyla yürütülürken, 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sistemi kapsamında ÇŞB bünyesinde kurulan Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü'ne devredilmiştir. KÖY-DES projesi halen Çevre ve Şehircilik Bakanlığı koordinasyonunda il özel idareleri ve köylere hizmet götürme birlikleri tarafından yürütülmeye devam etmektedir.

Kırsal alana yönelik çalışmalar kapsamında 2017 yılında düzenlenen Şehircilik Şurası ile “*Şehircilikte yeni vizyonumuz insan ve varlık odaklı, doğal kaynaklarını koruyan, tarihi ve kültürel varlıkları gözeten, dönüşüm fırsatını değerlendirerek şehirlerimizi afetlere hazır hale getiren, yenilikçi ve özgün, katılımcı, şeffaf ve çözüm odaklı ilkeler üzerine inşa edilmiştir*” görüşü savunulmuştur. Bu doğrultuda hem kentsel hem de kırsal yerleşmelerin insan odaklı ve sürdürülebilir gelişmesi amaçlanmaktadır. Türkiye’de kentleşme oranının hızla artması dikkate alındığında, kent ve kır arasındaki ilişkinin bu vizyon doğrultusunda ele alınması ve gözden geçirilmesi gerekmektedir. Uluslararası gündemde de, gerek Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinde, gerekse Habitat -III Konferansı Sonuç Belgesinde kırsal alanlara yönelik hedefler belirlenmiştir. Bunlardan bazıları, kırsal alanların kentlerle etkileşiminin sağlanması, yaşam koşullarının yükseltilmesi, doğal kaynakların korunması, tarımsal üretimin desteklenmesi ve üst ölçekli planlamanın yapılmasıdır. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı kırsal alanların kentsel alanlarla beraber bütüncül planlanmasının temini için Çevre Düzeni Planı çalışmalarının katılımcı bir süreçle tamamlandığını iddia etmektedir; ancak Bakanlığın söylemindeki katılımcılık iddiasının pratiğe dökülmediği söylenebilir. Çevre Düzeni Planlarında getirilen Hükümler ve Plansız Alanlar Yönetmeliği çerçevesinde kırsal alanların sağlıklı gelişmesi ve doğal kaynakların korunması sağlanmaya çalışılmaktadır.

Kırsal Alanda Yöresel Doku ve Mimari Özelliklerin Belirlenmesi Projesi kapsamında ise ülkemizdeki çeşitli coğrafi bölgelerde doğal ve kültürel dokuya, yöresel yaşam alışkanlıklarına göre şekillenen farklı kırsal yerleşim dokuları ve

kırsal mimari özellikler dikkate alınarak mülga Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından 2008 yılında Kayseri İlinde ve 2010 yılında Balıkesir İlinde Kırsal Alanda Yöresel Doku ve Mimari Özelliklerin Belirlenmesi, Rehber Bir Kitap ve Örnek Mimari Projeler Oluşturulması projeleri tamamlanmıştır. Projeler kapsamında seçilen köylerde yöresel yerleşim dokusu ve mimari özelliklere ilişkin araştırma sonuçları rehber kitaplar haline getirilmiş, yöresel dokunun korunmasına yönelik gelişme kriterlerine ve yöntemlerine ilişkin olasılıklar ortaya konmuş, yeni yapılacak yapılar için örnek yapı projeleri (mimari, statik, elektrik ve tesisat) üretilerek ihtiyaç sahiplerince kullanılmak üzere il özel idarelerine gönderilmiştir.

Özetle Çevre ve Şehircilik Bakanlığı kırsala yönelik yürüttüğü projeler ve kırsal yaşamı doğrudan etkileyen köy yerleşim planlarına varıncaya kadar birçok detayla ilgilenmektedir. ÇŞB'nin kırsal kalkınma yönetiminde önemli bir aktör olması, diğer bakanlıklar ve kamu kurum ve kuruluşlarıyla birlikte koordineli çalışması sonucunda yaşanabilir bir çevre ile kent ve kır yerleşim yerlerinin yaşam kültürünün gelecek kuşaklara aktarılmasında önemi ve katkısı çok değerli olacaktır.

3.1.4. Kırsal Kalkınma Yönetiminde Diğer Bakanlıkların Rolü

Kırsal kalkınma sürecine katılan diğer bakanlıklar şu şekildedir: Adalet Bakanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı, Millî Savunma Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı ve Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığıdır. Kırsal kalkınma sürecinde dolaylı da olsa bazı bakanlıkların kırsal alanla ilgili düzenlemelerinin daha fazla, bazı bakanlıkların ise görevleri gereği daha az olduğu bir gerçektir. Burada genel hatlarıyla kırsal kalkınma boyutu ele alınmaktadır.

Adalet Bakanlığı, temel görevi adalet ve yargı sisteminin işleyişini koordine etmek olduğundan kırsal alanda da yargı yerlerinin açılması kapanması noktasında bulunan sınırlı ilgisinden dolayı kırsal alan konusunda en az ilgili bakanlıklardan olmasına sebep olmaktadır. Ülkenin yargısal sisteminin kusursuz işleyebilmesi için ulvî bir görev üslenen Bakanlık, kırsal kalkınma yönetimine çok fazla dâhil olduğu söylenemez. Bakanlığa bağlı birimlerin, özellikle ceza evleri gibi büyük ve çevresine dolaylı etkileri olan tesislerin yapılmasında kırsal alanlar seçilirse, tabii ki güvenlik kaygıları giderildikten sonra, kırsal ekonomiye dolaylı katkısı olur. Bu süreç, kısmen

de olsa kırdan kente iş sebebiyle olan hareketliliği ekonomik olanaklar çerçevesinde azaltabilir. Doğal olarak tesislerin yapılmasında kırsal alan seçimi, tarım arazilerinin kullanılmasının engellenmesi yönünde de olmamalıdır. Bu nedenle ilgili bakanlıkların veya kalkınma planları çerçevesinde ilgili kurum ve kuruluşların birlikte ve koordine bir çalışma yapmalarının kırsal kalkınma sürecine katkı vereceği düşünülmektedir.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, çalışan, çalışma hayatı, sosyal hizmetler ve aile işlerinden sorumlu olan bakanlıktır. 27 Mayıs 1934 tarih ve 2450 sayılı İktisat Vekâleti Teşkilatı ve Vazifeleri Hakkında Kanun ile, bakanlık bünyesinde İş ve İşçiler Bürosu olarak ilk defa temelleri atılmıştır. 22 Haziran 1945 tarihinde, 4763 sayılı Çalışma Bakanlığı'nın Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun çıkarılmıştır. Anayasada yapılan değişikliklere uyum sağlanması amacıyla bazı kanun ve kanun hükmünde kararnamelerde değişiklik yapılması hakkındaki 703 sayılı KHK ile Aile ve Sosyal Politikalar ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik bakanlıklarının teşkilat kanunlarındaki düzenlemeyle iki bakanlık, "Çalışma, Sosyal Hizmetler ve Aile Bakanlığı" adı altında bir araya getirilmiştir. 10 Temmuz 2018'de yeni Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde Bakanlığın adı "Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı" olarak değiştirilmiştir. Daha sonra Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı 21 Nisan 2021'de Resmi Gazete'de yayımlanan Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle tekrar ikiye bölünerek Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı şeklinde teşkilatlanmıştır.

Bakanlığın isminden de anlaşılacağı üzere, çalışma hayatıyla ilgili iş ve işlemler ve sosyal hizmetlere ilişkin görevleri ve son olarak aileye yönelik özellikle ailenin bütünlüğün korunması noktasında çalışmalar yürütmektedir. Konumuz gereği bütünlüğü bozmadan biz kırsal kalkınma boyutuna baktığımızda özellikle çalışma hayatındaki düzenlemeler ve sosyal refah seviyesindeki adaletsizliği gidermek için sosyal eşitlik politikaları çerçevesindeki yürüttüğü projeler üzerinde durulmaktadır. Bakanlığın şu görevleri kırsal kalkınma bağlamında özellikle dikkat çekmektedir: *"Sosyal hizmetler ve yardımlara ilişkin ulusal düzeyde politika ve stratejilerin geliştirmesi amacıyla gerekli çalışmalar yapmak, uygulamak, uygulanmasını izlemek ve ortaya çıkan yeni hizmet modellerine göre güncelleyerek geliştirmek, sosyal ve kültürel dokudaki aşınmalara karşı aile yapısının ve değerlerinin korunarak gelecek*

nesillere sağlıklı biçimde aktarılmasını sağlamak üzere; ulusal politika ve stratejilerin belirlenmesi amacıyla gerekli çalışmaları koordine etmek, aile bütünlüğünün korunması ve aile refahının artırılmasına yönelik sosyal hizmet ve yardım faaliyetlerini yürütmek, bu alanda ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak, sosyal adalet ve sosyal refahın gerçekleşmesi için gerekli tedbirleri almak.”

Bakanlığın misyonu “*toplumsal değerler çerçevesinde bireyi ve aileyi güçlendiren sosyal hizmetler sunmak; sosyo-ekonomik kalkınmaya katkı sağlama hedefiyle istihdamı artıran, çalışma hayatını düzenleyen, denetleyen tedbirler almak ve sosyal güvenlik sisteminin etkinliğini sürdürmek*”tir (<https://ailevecalisma.gov.tr>). Bakanlık, bu amaç doğrultusunda daha çok tarım ve hayvancılıkla geçimlerini sağlayan kırsal kesim ailelerine bu iş imkânlarını geliştirme ve bölgeyi kalkındırma adına çeşitli teşvikler sağlamaktadır. Bu kapsamda hayata geçirilen projelerden biri KASDEP Projesidir. Proje kapsamında özellikle hayvancılık alanında bölge halkına ciddi destekler sağlanmıştır (Yatkın, 2019: 185). KAS-DEP Projesi destek programıyla kırsal kesimde yaşayan ve sosyal ve ekonomik anlamda yoksunluk içerisinde bulunan kişi ve ailelere en ideal şekilde istihdamı artırma, gelir seviyesini yükseltme, üretmiş oldukları ürünleri pazarlama ve mahallinde değerlendirmeye yönelik gerekli maddi ve teknik destek sağlanmış, böylelikle yöre halkının üretime katılmaları ve üretimde sürekliliklerinin sağlanması amaçlanmıştır (Genç, 2019: 16).

Bakanlık tarafından kırsal alana yönelik projelerden birisi de Türkiye’de yaşlıların durumu ve yaşlanma ulusal eylem planıdır. Bu plan çerçevesinde kırsal bölgelerdeki yaşlıların yaşlarına bağlı olarak ortaya çıkan sağlık sorunlarıyla ilgili periyodik sağlık taramaları yapılmaktadır (Türkiye’de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı, 2007: 19; <https://ailevecalisma.gov.tr>).

Bakanlığa bağlı hizmet birimi olarak görev yapan Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü koordinesinde 81 il ve 922 ilçede özel hukuk tüzel kişiliğine sahip Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV) vesilesiyle kendine özgü çalışma şartları doğrultusunda sosyal eşitliği sağlamak adına refah seviyesi düşük dar gelirli vatandaşlara ayni ve nakdi yardım yapılmaktadır (Daha detaylı bilgi için bakınız: Yatkın, 2019). Doğrudan kırsal hayatı etkileyen bu yönüyle SYD Vakıfları bu tezin kırsal kalkınma yönetiminde STK’ların anlatıldığı kısımda incelenmektedir.

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı 21 Nisan 2021’de Resmi Gazete’de yayımlanan Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile tekrar ikiye bölünerek Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı şeklinde teşkilatlanmıştır.

Dışişleri Bakanlığı, Türkiye Cumhuriyeti’nin hariciyesi olarak da ifade edilen, uzun bir geçmişe dayanan köklü Osmanlı diplomasisi geleneği üstüne kurulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu’nun yüzyıllar boyu geniş bir coğrafyada hüküm sürmesinin önemli sebeplerinden birisi güçlü diplomasi geleneğini etkin bir araç olarak kullanmış olmasında yatmaktadır. Cumhuriyet dönemi dış politikamızın temelleri, Milli Mücadele yıllarında atılmıştır. 23 Nisan 1920’de Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılışının hemen ardından oluşturulan ilk Milli Hükûmetle birlikte “Hariciye Vekâleti” de 2 Mayıs 1920 tarihinde resmen kurulmuş ve başına Bekir Sami Bey getirilmiştir. Son derece kısıtlı imkânlarla kurulan Hariciye Vekâleti, Milli Mücadele döneminde dış temasların artan yoğunluğuyla birlikte, tüm zorluklara rağmen özverili biçimde görev yapmış ve Lozan’a giden süreçte önemli rol oynamıştır. Cumhuriyetin kurulmasının ardından Hariciye Vekâleti, hem iç hem de dış teşkilatını geliştirmeye başlamıştır. 1927 yılında Hariciye Vekâleti teşkilatına dair ilk kapsamlı hukuki düzenleme yapılmış ve 1154 sayılı Kanun’la Bakanlığımızın günümüzdeki yapısının temelleri atılmıştır. 1924 yılında 39 dış temsilciliğe sahip olan Türkiye Cumhuriyeti, bugün itibarıyla 142 Büyükelçilik, 13 Daimi Temsilcilik, 85 Başkonsolosluk, 1 Konsolosluk Ajanlığı ve 1 Ticaret Ofisi olmak üzere toplam 242 Misyona sahip bulunmaktadır. Türk hariciyesi, uluslararası siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerin ikili çerçevede ve çok taraflı platformlarda yürütülmesi ve daha da geliştirilmesi yönündeki çabalarını günümüzde de sürdürmektedir. Kırsal kalkınma yönetimine ilişkin doğrudan bir faaliyeti olmasa da, Dışişleri Bakanlığı, uluslararası örgütler, Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği gibi uluslararası ve uluslararası kurumlarla süreci koordine ettiğinden diğer bakanlıklarla birlikte gelişmeleri yakından takip edip yönlendirici etkiler yapabilir konumdadır.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, enerji ve doğal kaynaklarla ilgili işlerden sorumlu olan bakanlık olarak 4951 sayılı Kanun’un verdiği yetkiye dayanılarak 25 Aralık 1963’de kurulmuştur. Bakanlık, misyon olarak belirlediği “*enerji kaynaklarını ve doğal kaynakları verimli ve çevreye duyarlı şekilde değerlendirerek ülke refahına en yüksek katkıyı sağlamak.*” hedefi tarımsal alanlarda

ve kırsal alanlarda arazilerin ve kullanılan toprağın verimliliğini etkilemekte ve atılacak adımların bu doğrultuda gerçekleştirilmesi gerektiğini göstermektedir (Kayıkçı, 2009: 116). Elde edilen enerji kaynaklarının çevreye duyarlı olması ülke tarımını da büyük ölçüde etkilemektedir. Toprağın doğal yapısının korunması, kimyasal atıklardan korunması, gelecek nesillere daha temiz ve doğal tarımsal ürünlerin bırakılacağı anlamına gelmektedir (www.enerji.gov.tr). Doğal kaynakların ekonomik hayata kazandırılması noktasında özellikle madenlerin işlenmesi ve ülkemizdeki uluslararası boru hatlarının güzergâh belirlenmesi kontrol istasyonlarının kurulması gibi işlemleri kırsal alanı özellikle tarım arazilerini yakından ilgilendirmektedir. Çevreye uyumlu tesislerin, yer altı tesislerinin günümüz koşullarına göre güncellenerek çalışma izinlerinin verilmesi, boru hatları güzergâhları belirlenirken verimli tarım arazilerinin bölünmemesi gerekliliğine dikkat edilmesi ve diğer bakanlıklarla koordineli çalışması dolaylı yönden Bakanlığın kırsal kalkınma yönetimine etkileridir denebilir.

Gençlik ve Spor Bakanlığı, 29 Haziran 1938 tarihinde kabul edilen 3530 sayılı Kanun'la Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü kurulmuştur. 1969 yılında ise Spor Bakanlığı adıyla kurulmuştur. 1972 yılında adı Gençlik ve Spor Bakanlığı olarak değiştirilmiştir. 1983 yılında Milli Eğitim, Gençlik ve Spor Bakanlığı adını almıştır. Daha sonra 1 Nisan 1989'dan itibaren Gençlik ve Spordan Sorumlu Devlet Bakanlığı ile Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü olarak faaliyetlerine devam etmiştir. 2011 yılında ise Türkiye Cumhuriyeti Gençlik ve Spor Bakanlığı adıyla yeniden kurulmuştur. 2018 Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sistemiyle bugünkü yapısına kavuşmuştur. Bakanlık, gençlik ve sporla ilgili işlemlerle ilgilendiğinden kırsalla ilgisi ancak dolaylı yönden olmuştur. Ülkemizin genç nüfusu göz önüne alındığında, GSB'nin ülke genelinde gelecek vizyona sahip vidanı hür irfanı hür bireyler yetiştirmek uğraşısı çok kıymetlidir. Spor tesislerin düzenlenmesi görevi de Bakanlığın bünyesinde olduğundan kamp kültürü, doğa sporları, yaz ve kış sporları başta olmak üzere kırsalın yapısına uygun spor dallarının geliştirilmesinde Bakanlığın yerel yönetimlere ve kırsal yapılara destek vermesi kırsal hayatı etkileyen en önemli unsurlar arasındadır. Ulusal ve uluslararası spor organizasyonlarıyla birlikte ülkemizin doğal hayatının tanıtılmasına ve kırsal özellikleri vesilesiyle unutulmuş mekânların hatırlatılmasına ve gençlerin ilgisine sunulmasına katkıları vardır.

Hazine ve Maliye Bakanlığı, yeni dönemle birlikte, kurulan bakanlıklardan olan Bakanlığın temel görevi maliye ve ekonomi politikalarının hazırlanmasına yardımcı olmak ve bu politikaları uygulamak olduğundan doğrudan kırsalı ilgilendiren konularda görev almamaktadır. Ancak kırsal kalkınma sürecine destek veren bakanlıklardan biridir. Bakanlık 2019 yılında açıkladığı İVME (İleri, Verimli, Milli Endüstri) Finansman Paketi çerçevesinde tarımsal faaliyetlere destek vermeye başlamıştır. Bu kapsamda “seracılık”, “soya, mısır, ayçiçeği üretimi”, “hayvancılık-yem bitkisi üretimi” ve Birlikte Ekipman Paketi’nden oluşan dört başlık belirlenmiş ve bu başlıklar doğrultusunda kırsal alanda yaşayan çiftçilere de destek verilmeye başlanmıştır (<https://www.hmb.gov.tr>). Kırsal kalkınma yönetimine dolaylı etkisinden söz edebildiğimiz Bakanlık, genel anlamda ülke ekonomisi üzerine politikalar gerçekleştirdiğinden temel görevi itibarıyla kent ve kırsal alanı etkilemesi doğal olarak yaptığı işlemlerin bir sonucudur.

Kültür ve Turizm Bakanlığı, yeni hükümet sistemiyle birlikte devam eden kültür ve turizm ayrı ayrı bakanlık olarak görev yapmakta iken 2003 yılında birleştirilmiş ve 2018 yılında yeni sistemle Kültür ve Turizm Bakanlığı olarak devam etmiştir. Bakanlığın ana görevi şu şekildedir: “*Millî, manevi, tarihi, kültürel ve turistik değerleri araştırmak, geliştirmek, korumak, yaşatmak, değerlendirmek, yaymak, tanıtmak, benimsetmek ve bu suretle millî bütünlüğün güçlenmesine ve ekonomik gelişmeye katkıda bulunmak.*” Bu görevi doğrultusunda, zengin ve doğal yapımızı da göz önünde bulundurarak coğrafi özelliklerinden ötürü doğal bir turizm potansiyeline sahip ülke konumunda olan Türkiye’nin derin tarihi ve geçmişi, kültürü başta olmak üzere özellikleri Bakanlığın değerlendirdiği özelliklerdendir. Bu özellikler sebebiyle kültür turizmi, sağlık turizmi, inanç turizmi başta olmak üzere doğal güzelliklerimizden dolayı dağ, deniz kamp, avcılık gibi turizm dalları da ülkemizi çekici hale getirmektedir. Sağlık turizmi insanların sağlıklarını korumak, iyileşmek ve sağlıklı yaşam adına özellikle kaplıca ve içme suyu kaynaklarının bulunduğu yerlere yaptıkları seyahatleri ifade etmektedir. Kırsal alanlarda bu tip oluşumların varlığı daha çok olurken, Kültür ve Turizm Bakanlığı ülke genelindeki bu tip alanların birer tesise çevrilerek sağlık turizmi açısından kullanılabilmesine destek olmaktadır. Kaplıca ve içme suyu kaynaklarından yararlanmak için yapılan seyahatler, uzun bir konaklama süreci gerektirdiğinden, kırsal bölge ekonomisinin gelişmesi adına Bakanlık, ilgili bölgelerde bu tür kaplıca turizmine uygun alanlar

varsa bunlara yönelik çalışmalar yapmaktadır (Ongun, 2015: 45). Geçmişte birçok medeniyete ev sahipliği yapan Türkiye aynı zamanda bu medeniyetlere ait tarihi eserlerin de asırlardır korunarak saklandığı bir açık hava müzesi konumundadır. Bu tip tarihi değeri olan alanlar kent merkezlerinden ziyade kırsal bölgelerdedir. Bu nedenle ilgili tarihi alanların kırsal turizm kapsamında değerlendirilmesi ve bu bölgelerin tanıtımının yapılarak turistik gezilere imkân sağlanması, kırsal alanların kalkınması açısından oldukça önemli getirilere kapı aralamaktadır. Dolayısıyla tarihi değeri olan kırsal alanlara yönelik başta Kültür ve Turizm Bakanlığı olmak üzere turizm sektöründeki tüm kamu ve özel kuruluşlar tarafından kırsal turizmin geliştirilmesine ve çeşitlendirilmesine yönelik politikalar uygulanmaya başlamıştır. Bu anlayışla kırsal kalkınma planları ve turizm şurası kararlarında kırsal bölgelerin bu yönde de gelişmesine önem verildiği görülmektedir (Haberal, 2011: 39).

Millî Eğitim Bakanlığı, Cumhuriyetin kuruluşundan buyana en köklü ve sorumluluğu en fazla bakanlıklardan birisidir. Türkiye'nin dinamik yapısı ve siyasi fikir anlaşmazlıkları sonucu Bakanlığın ismi ve dolayısıyla yapısındaki değişiklikler şu şekilde olmuştur. Cumhuriyetin kuruluşundan bugüne kadar aşağıda belirtilen isimler altında çalışmalarını sürdürmüştür. 1923–1935 yılları arasında “Maarif Vekâleti”, 1935–1941 yılları arasında “Kültür Bakanlığı”, 1941–1946 yılları arasında “Maarif Vekilliği”, 1946–1950 yılları arasında “Millî Eğitim Bakanlığı”, 1950–1960 yılları arasında “Maarif Vekâleti”, 1960–1983 yılları arasında “Millî Eğitim Bakanlığı”, 1983–1989 yılları arasında “Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı”, 1989 yılından itibaren de “Millî Eğitim Bakanlığı” yeni Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sistemi'nde güncellenmiş yapısıyla çalışmalarını sürdürmektedir (<http://www.meb.gov.tr>).

Bakanlık Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren ilgili bölgelerde millet mektepleri açmış ve kırsal bölge halkının eğitimi için büyük bir çaba sarf etmiştir. Millet mekteplerinin yanı sıra daha sonraki süreçte açılan Köy Enstitüleri, kırsal kesim vatandaşlarının eğitimi noktasında büyük atılımları olmuştur. İlk dönemlerden beri kırsal bölgenin eğitimine yönelik çalışmalar yapılsa da günümüzde halen bu noktada gerek öğretmen gerek okul noktasında birçok eksiklik yaşanmaktadır (Kayıkçı, 2009: 113). Kırsal bölgelerden kentlere yapılan göçlerin ana sebeplerinden biri de eğitim noktasında kırsal alanlarda yaşanan yetersizliklerdir. Bu bağlamda kırsal kalkınmanın öncelikli hedeflerden biri de bölge halkının eğitim yönünden gereken hizmeti alabilmesidir. Bu kapsamda Millî Eğitim Bakanlığı öncelikli olarak

bu bölgelerde eğitime elverişli okul yapımına destek sağladığı gibi öğretmenlerin bu bölgelerde uzun süreli istihdamını sağlama adına da çeşitli çalışmalar yapmaktadır (Çelik, 2006: 149).

Zorunlu eğitim kapsamında taşınmalı eğitim hizmeti verilerek okulu olmayan köylerdeki çocukların okul bulunan yerlere taşınmaları, kız çocuklarının eğitim hayatlarını devam ettirmeleri adına “Haydi Kızlar Okula” kampanyası, eğitime %100 destek kapsamında yapılan okul binalarına harcanan miktarın vergiden düşülmesi gibi kampanyalar kırsal bölgelerin ve bu bölge insanının eğitim konusunda gerekli hizmeti alması için yapılan çalışmalar arasındadır (Yıldırım vd., 2018: 783-804). Kırsal kalkınma çalışmalarının amaçlarından birisi de bölge halkının ekonomik yönden kalkınmasını sağlama adına genel istihdam alanı olan tarım ve hayvancılık dışında başka istihdam alanları da oluşturmaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığı, bu noktada kırsal alanların ekonomik gelişmişliğine katkı sunabilmektedir. Öyle ki, kırsal bölgelerin bilinmeyen veya kullanılmayan gerek kırsal turizm gerekse sağlık turizmi açısından elverişli noktaları olabilmektedir. Kültür ve Turizm Bakanlığı, bu aşamada devreye girerek ilgili alanların kırsal turizm ve sağlık turizmi kapsamında değerlendirilmesini sağlamaktadır (Bilici, 2010: 98).

Milli Savunma Bakanlığı, ülkenin genel güvenliğinden sorumlu ve askeri bürokrasiyi yöneten ve yönlendiren yapısıyla farklı bir misyona sahip olan bakanlık kırsal kalkınma yönetimine en az dâhil olan bakanlıklar arasındadır. Askeri birlikler ve tesislerin yer seçimi konumu ve her Türk erkek vatandaşların zorunlu askerlik yapması gerekliliği düşünüldüğünde birliklerde ciddi bir sirkülasyon ve hareketlilik olduğu söylenebilir. Bu birliklerin veya askeri tesislerin yer seçiminde kentsel alanlar değil de kırsal alanlar seçilirse dolaylı olarak kırsal ekonomide hareketlilik olacağı değerlendirilmektedir. Bunun en açık örneği Bilecik ilinde olmuştur. Askeri birlikler ile kurulduktan sonra yapısal olarak küçük ve kırsal özelliklerin daha fazlaca barından Bilecik ilinde, askeri birliklerin kurulmasından sonra yerel ekonomi başta olmak üzere birçok sektör canlı olmaya başlamış bu da dolaylı olarak daha büyük kentlere göçü engellemiştir. Kırsal kalkınma yönetimine dolaylı da olsa katkısı olan bakanlığın tesislerini seçerken ülke kalkınma planları doğrultusunda diğer bakanlıklarla koordineli bir şekilde çalışması geç ve yavaş ilerleyen kalkınma sürecine olumlu katkı verecektir.

Sağlık Bakanlığı, temel görevi halk sağlığının korunması ve geliştirilmesi, hastalık risklerinin azaltılması ve önlenmesi için çalışmalar yapmak olan Bakanlık, bunu ülke genelinde güçlü bir teşkilat yapısıyla sağlamaktadır. Son zamanlarda dünya genelinde yaşanan salgın hastalıklar gösterdi ki Türkiye yaygın ve güçlü bir sağlık sistemine sahip konumdadır. Türkiye'nin en ücra noktasına kadar aile sağlık birimleri vesilesiyle ulaşan Bakanlığın hizmetleri, devletin temel görevleri arasında olması, sosyal refah seviyesini belirleyen önemli ölçütler arasında olması ve sağlık sistemlerine ulaşılabilirliğin olması noktasında çok önemlidir. Bunu, halk sağlığı için geliştirdiği aile sağlığı merkezleri aracılığıyla başarılı bir şekilde uygulayan Bakanlığın güncel gelişmeleri takip ederek sağlık teknolojisini yenilediğini söylemek yerinde olacaktır.

Kırsal kalkınma çalışmalarının amacı kısaca bölge halkının yaşam koşullarının daha iyi hale getirilmesidir (Kayıkçı, 2009: 2). Bu kapsamda ilgili bölgenin yol, su, elektrik gibi fiziksel ihtiyaçlarının yanı sıra bölge halkının sağlık ve eğitim gibi temel ihtiyaçlarının da giderilmesi için çalışmalar yürütülmektedir. Bu çerçevede faaliyet gösteren bakanlıklardan biridir. 1920'lerden beri faaliyetlerini yürüten Sağlık Bakanlığının görevleri arasında *“bulaşıcı, salgın ve sosyal hastalıklarla savaş, ana ve çocuk sağlığının korunması, okulların, iş yerlerinin, meskenlerin ve hapishanelerin sağlık şartlarının düzenlenmesi; şehir, kasaba ve köylerde çevre sağlığı şartlarının izlenmesi ...”* (Devlet Teşkilatı Rehberi, 1963: 182) de yer almaktadır. Bu kapsamda Sağlık Bakanlığı tarafından yapılması gereken kırsal bölgelere yönelik hizmetler konusunda il, ilçe ve bucaklarda gerekli düzeyde doktor ve hemşire köylerde ise sağlık memurları ve ebeler bulundurmaktır.

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sistemi ile kurulan bakanlıklardan birisidir. Bu yeni dönemde Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile Kalkınma Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı çatısı altında bir araya getirilmiştir; ancak Kalkınma Bakanlığı'nın görevleri arasında yer alan bölgesel kalkınma projeleri, kalkınma ajanslarını koordine etme, kalkınma planı ve diğer planları hazırlamak görevleri Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'na devredilmemiş, Cumhurbaşkanlığı bünyesinde kurulan Strateji ve Bütçe Başkanlığı'na verilmiştir (Kaya, 2020: 74). Bununla birlikte, kalkınma ajansları ile bölgesel kalkınma projeleri (GAP, DAP, DOKAP, KOP) arasındaki koordinasyonu sağlamak görevi ise Sanayi ve Teknoloji Bakanlığına bağlı bir hizmet birimi olan

Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü'ne verilmiştir. Ayrıca bu göreve ek olarak bu birime “... kırsal kesimin sorunlarına yönelik politikalar geliştirmek amacıyla çalışmalar yapmak, kurumsal ve hukuki düzenlemeler ile ilgili görüş vermek, uygulamayı yönlendirmek” vazifesi de eklenmiştir (Turan, 2007: 87).

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'na devredilen projelerden birisi de SODES Projesi'dir. İlk olarak 2008 yılında DPT tarafından başlatılan ve 2011 yılında Kalkınma Bakanlığı'nın koordinasyonunda, valilikler aracılığıyla yürütülen SODES, 2018 yılı itibarıyla “Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü” aracılığıyla yürütülmek üzere Sanayi ve Teknoloji Bakanlığına tevdi edilmiştir (Şahin, 2016: 56).

Bakanlığa bağlı olarak oluşturulan projelerden biri Konya Ovası Projesi Kalkınma İdaresi Projesidir (Akpınar, 2017: 20). 1985'te Karaman-Konya arası için başlayan projeye bu yeni etapta Niğde-Aksaray arası da dâhil edilmiştir. Bir diğeri ise Güneydoğu Anadolu Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı bünyesinde gerçekleştirilen temelde kırsal yoksullukla mücadele etmek için yürütülen Entegre Katılımcı Kırsal Kalkınma Projesidir.

Kırsal kalkınmada sosyal ve ekonomik açıdan geri kalmış bölgelerde Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından bölgesel programlar uygulanmaktadır. Bu programlardan Doğu Anadolu Bölgesi için uygulanan program Doğu Anadolu Projesi'dir (DAP). Projenin, bölgenin en önemli geçim kaynaklarından olan bitkisel ve hayvansal üretimin artırılması, diğer sektörlerin geliştirilmesi, bölgedeki gelişme potansiyellerinin daha yararlanılabilir hale getirilmesi, kırdan kente göçün önlenmesi, özel girişimler için yatırım ortamının iyileştirilmesi gibi nedenlerle 2000–2020 yılları arasında uygulanması planlanmıştır (Yıldız, 2009: 48).

Kırsal kalkınma yönetimine diğer bakanlıklara kıyasla ilgisi daha fazla olan kurumları yönlendiren bakanlık yapısı kalkınma idarelerini ve kalkınma ajansları gibi kırsal alanla merkezi idare arasında doğrudan bir köprü kurmuştur. Kalkınma Bakanlığı'nın yeni hükûmet sisteminde yer almaması, birtakım görevlerinin Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın bünyesine verilmesi kırsal kalkınma yönetimi konusunda bu Bakanlığa aktör haline getirmiştir; ancak Kalkınma Bakanlığının temel görevlerinden biri olan kalkınma planları yeni sistemle Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı'na devredildiğinden kalkınma ajanslarıyla planların koordine edilmesi açısından sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Ülke genelinde kalkınma

planlarını koordine eden kurum ile kalkınma ajansları ile ilgili görevleri ifade kurumların aynı çatı altında toplanması daha sağlıklı ve bütüncül bir bakış açısı sunabilirdi.

Ticaret Bakanlığı ile ilgili olarak dünyada ekonomik bütünleşme süreçlerinin derinleştiği, küresel ölçekte pazara giriş stratejilerinin yoğun şekilde uygulandığı ve ihracat pazarlarında rakip ülkelerin aktif stratejiler geliştirerek pazar paylarını artırmaya çalıştığı bir dönemden geçilirken, Türkiye’de üretim, yatırım, gümrük ve dış ticaret politikalarının birbiriyle daha sıkı koordinasyon sağlayacak şekilde yeni bir anlayış ve yapıyla yürütülmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır denebilir. Bu kapsamda, Türkiye’nin 2023 vizyonu dikkate alınarak mülga Ekonomi Bakanlığı ile mülga Gümrük ve Ticaret Bakanlığı 10 Temmuz 2018 tarihli ve 30474 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile birleştirilerek Ticaret Bakanlığı kurulmuştur (<https://www.ticaret.gov.tr>).

Kırsal kalkınma yönetimine dolaylı ilgisi olan Ticaret Bakanlığı tarafından 2020 yılı için kırsal nüfusun ekonomiye katılımının sağlanması adına çok önemli bir araç olarak görülen kadın kooperatiflerine, Kooperatiflere Destek Programı (KOOP-DES) kapsamında 150 Bin liraya kadar hibe desteği vereceği açıklanmıştır. (<https://ticaret.gov.tr/haberler/>). Esnafılık ve kooperatifçilik gibi alanları düzenleyen ve denetleyen Bakanlık, kırsal alandaki ekonomik yapıyı etkileyen kararlar alabilmekte ve diğer bakanlıklarla uyumlu çalışması halinde genelde kalkınmayı özelde de kırsal kalkınmayı olumlu yönde etkileme yetkisine sahiptir.

Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Cumhuriyetin ilk dönemlerinde birlikte yürütülen Nafia Vekâleti, bir bölümü de İktisat Vekâletine bağlı olarak yürütülen Haberleşme ve Ulaşım hizmetleri 27 Mayıs 1939 yılında Ulaştırma Bakanlığı adı altında tek çatıda toplanmıştır. 9 Kasım 1986 tarih ve 3322 sayılı Kanun’la DLH (Demiryolları Limanlar ve Hava Meydanları İnşaatı Genel Müdürlüğü) Bayındırlık Bakanlığı’ndan Ulaştırma Bakanlığı bünyesine katılmıştır. 27 Kasım 2002 tarih ve 24949 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan “Kuruluşların Bağlı ve İlgili Oldukları Bakanlıkların Değiştirilmesi ile İlgili İşlem” uyarınca Deniz Müsteşarlığı ve KİT Statüsündeki Kıyı Emniyeti ve Gemi Kurtarma İşletmeleri Genel Müdürlüğü de Ulaştırma Bakanlığı’na bağlanmıştır. 1 Kasım 2011 tarih ve 28102 Mükerrer sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan "Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname" uyarınca ismi

Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı olarak değişmiş Yeni hükümet sisteminde 2018 yılında bakanlığın adı Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı olarak değiştirilmiştir. Bakanlığın misyonu “*ulaştırma, denizcilik, haberleşme, uzay ve bilgi teknolojileri alanlarında; dengeli, erişilebilir, ekonomik ve güvenli hizmet anlayışıyla, toplumun yaşam kalitesinin yükseltilmesine ve ülke kalkınmasına katkı sağlamak*”tır. Bu görev doğrultusunda kent merkezlerinde olduğu gibi kırsal bölgelerde de halkın yaşam standartlarını yükseltme adına bölge müdürlükleri aracılığıyla hizmetler sunmaktadır.

AB uyum sürecinde çevre, ulaşırma ve bölgesel rekabet gücü konularında yapılacak olan yatırımları kapsayan IPOA ve IPARD bileşenlerinin uygulayıcılarından birisi de Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı’dır (AB Türkiye Delegasyonu, 2016: 8). Bakanlığın kara, deniz ve hava yolu üzerinde düzenleme görevi vardır. Türkiye’de ulaşım ve kırsal alanda ulaşılabilirlik sosyal refah seviyelerinin veya yaşam standartlarının iyileşebilmesi için hayati derece önemlidir. Kentsel alan ile kırsal alan arasında kara deniz veya hava yoluyla ulaşımın koordinesini kesintisiz sağlamak Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı’nın temel görevleri arasında olması sebebiyle Bakanlık, kırsal kalkınma yönetiminde diğer bakanlıklara göre daha fazla ve daha kritik roller üstlenmektedir denebilir.

Bakanlıkların kendi başlarına kırsal kalkınma yönetimi üzerindeki etkilerinden söz ettikten sonra kalkınmanın topyekûn yapılması gereken bir niteliğe sahip olması ve birlikte uyumlu ve koordineli bir çalışma şeklinin gerekliliği sebebiyle kalkınma planlarında ve strateji belgelerinde bu durum vurgulanmaktadır. 2010–2013 Kırsal Kalkınma Planı kapsamında yapılması öngörülen faaliyetler için işbirliği yapılacak kurumlar arasında Adalet Bakanlığı ile Maliye Bakanlığı da vardır. Yine 2014–2020 yıllarını kapsayan UKKS -II için işbirliği öngörülen bakanlıklar arasında Maliye Bakanlığı da yer almaktadır (Yontar ve Söztutar, 2018: 53).

3.2. Kırsal Kalkınma Yönetiminde Etkin Kamu Kurum ve Kuruluşları

Kalkınma ve kırsal kalkınma doğası gereği birçok kamu kurum ve kuruluşunun görevi ve ilgisi alanındadır. 2007 yılında kurulan Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu, 1960 yılında kurulup 2011 yılında önce Kalkınma Bakanlığı’na dönüşen ardından 2018 yılında Bakanlığın Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile birleşmesi sonucunda kapatılan Devlet Planlama Teşkilatı kırsal

kalkınma açısından en önemli kurumlar arasındadır. Kırsal kalkınma konusuyla ilgisi daha fazla olan kurum ve kuruluşlar değerlendirilerek düzenleyici ve denetleyici kurumlardan Şeker Kurumu ile Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumunun (TAPDK) 2017 yılında kapatılmasına kadar olan süreçteki faaliyetleri kırsal kalkınma yönetimi açısından değerlendirilmektedir.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Türkiye’de kırsal kalkınma politikaları oluşturma ve uygulama süreçlerinde en önemli görevler kamu kurum ve kuruluşlarına verilmektedir. Bakanlıklar ile bunlara bağlı ve ilgili olarak hizmet veren kamu kurum ve kuruluşlarının bazıları, kendisine verilen görevi yerine getirmek için herhangi bir taşra teşkilatına gerek duymazken; önemli bir bölümü ise ilgili hizmetleri kırsal bölgelere daha hızlı ve sağlıklı götürebilmek için taşra teşkilatı oluşturmaktadırlar (Ekim, 2006: 24). Türkiye’de bölgeler ve yöreler arası kalkınma eşitsizliklerini giderme veya ciddi ölçüde azaltma adına oluşturulan kalkınma politikalarının uygulanması genel olarak bakanlıkların taşra teşkilatları ve onların bağlı veya ilgili kuruluşları tarafından yerine getirilmektedir. Türkiye’de, AB’ye uyum çerçevesinde alınan IPARD desteklerinin daha sağlıklı kullanımı amacıyla Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) ile kalkınma ajansları kurulmuştur (Aydın ve Yıldırım, 2013: 29; Uslu ve Kaya, 2015).

Tezin bu bölümünde kırsal kalkınma konusunda aktif görev alan Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK), Devlet Planlama Teşkilatı (mülga), kalkınma ajansları, Şeker Kurulu ve TAPDK gibi bağımsız idari otoriteler Bölge İdareleri (GAP, DAP, DOKAP, KOP) ve diğer kamu kurum ve kuruluşları hakkında bilgiler verilmektedir.

3.2.1. Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK)

Kırsal alanda yaşayan fertlerin ekonomik ve sosyal refahı ile yaşam kalitesini artırma süreci olarak tanımlanmakta olan kırsal kalkınma, tarımın vazgeçilmez bir parçası olarak kabul edilmektedir. Kırsal kalkınmanın ülkemizin gıda üretiminde oynadığı rol ve üzerinde yaşadığımız topraklara ve çevreye kattığı değer gün geçtikçe daha önemli hale gelmektedir. Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu, tarım sektörünün modernizasyonuna katkı sağlayan, tarımsal işletmelerin gıda güvenliği, hayvan sağlığı, bitki sağlığı ve çevreyle ilgili AB standartlarına uyumu teşvik eden ve kırsal ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesini destekleyen kırsal kalkınma programlarının uygulanmasına yönelik faaliyetleri yürütmek üzere

kurulmuştur. Bu kapsamda temel bir politika olarak Türkiye ekonomisi içinde payı halen görece yüksek olan tarımın kırsal alanlarda yatırımlarla desteklenmesi ve bu desteklerin AB seviyelerine ulaştırılması hedeflenmektedir. AB, aday ülkelerde de kalkınmanın sağlanması adına mali yardım ve hibe programı uygulamaktadır (Bahtiyar, 2014: 306; Uslu ve Kaya, 2015). AB'ye uyum sürecinin bir parçası olan Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı'nın (IPA) beş bileşeni vardır. Bunlar, 1) Geçiş Dönemi Yardımı ve Kurumsal Yapılanma Bileşeni, 2) Bölgesel ve Sınır Ötesi İşbirliği Bileşeni, 3) Bölgesel Kalkınma Bileşeni, 4) İnsan Kaynakları Geliştirme Bileşeni ve 5) IPARD olarak isimlendirilen Kırsal Kalkınma Bileşeni'dir. IPARD programı çerçevesinde Türkiye, tarım ve kırsal kalkınma programının uygulayıcısı olarak 2007 yılında kurulan Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) hem AB'nin hem de Türkiye'nin oluşturduğu fonlarla kırsal kalkınma projelerine hibe şeklinde destek vermek için görevlendirilmiştir.

Avrupa Birliği'ne katılım müzakerelerinin 11. Tarım ve Kırsal Kalkınma Faslı'nın müzakerelere açılması için belirlenen kriterlerden birisi, AB gereklerine uygun olarak akredite edilmiş bir IPARD (Katılım Öncesi Yardım Aracı – Kırsal Kalkınma Bileşeni) ajansının kurulmasıydı. 4 Mayıs 2007 tarihli ve 5648 sayılı Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Hizmetleri Hakkında Kanun'la IPARD ajansı olarak faaliyette bulunmak üzere, günümüzde Tarım ve Orman Bakanlığının ilgili kuruluşu olarak kurulmuştur (TKDK, 2019: 6).

2007 yılında Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ilgili kuruluşu olarak faaliyetlerine başlayan TKDK, 2018 yılında kabul edilen Cumhurbaşkanlığı Sistemi sonrasında gerçekleştirilen yeni yapılanmada Tarım ve Orman Bakanlığı ilgili kuruluşu haline getirilmiştir (Uslu, 2019: 50). Bu kapsamda günümüzde tarım ve kırsal kalkınma konusundaki en önemli kurumların başında TKDK gelmektedir. Türkiye'nin AB'ye uyum sürecinde uygulaması gereken kırsal kalkınma araçlarından olan Türkiye tarım ve kırsal kalkınma programının uygulayıcısı olarak oluşturulmuştur (Uzunpınar, 2008: 55).

Avrupa Birliği ile Türkiye Cumhuriyeti arasında yürütülen AB'ye katılım müzakereleri kapsamında, TKDK kırsal kalkınma için katılım öncesi süreçte tahsis edilen IPARD (Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Programı - Instrument for Pre-Accession Assistance Rural Development Programme) Programı fonlarını kullanmaktadır. Türkiye'nin katılım öncesi dönemdeki önceliklerini ve

ihtiyaçlarını dikkate alarak sürdürülebilir kalkınmayı sağlayacak şekilde tarımsal işletmeleri AB standartlarına yükseltmeyi amaçlayan IPARD Programı çerçevesinde 42 ilde; tarım, hayvancılık, gıda, balıkçılık ve alternatif tarım alanlarında faaliyet gösteren işletmelere, üretici bireylere, kooperatiflere ve üretici birliklerine hibe programları aracılığıyla finansman desteğinin sağlanması planlanmıştır.

Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu, desteklenecek kırsal alanları ve sektörleri belirleyen IPARD (Katılım Öncesi Yardım Aracı – Kırsal Kalkınma Bileşeni) programları temelinde, AB tarafından ülkemize tahsis edilen fonların IPARD I (2007–2013) ve IPARD II (2014–2020) dönemlerinde kullanılmasından sorumlu kurum olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. IPARD I tamamlanmış olup, IPARD II kapsamında çalışmalar ise günümüz itibarıyla sona yaklaşmıştır (Uçar ve Vuran, 2016: 72).

IPARD I Programı'nın ilk uygulama döneminde deneyim ve kapasitenin geliştirilmesi amacıyla sadece 20 il (Afyonkarahisar, Amasya, Balıkesir, Çorum, Diyarbakır, Erzurum, Hatay, Isparta, Kahramanmaraş, Kars, Konya, Malatya, Ordu, Samsun, Sivas, Şanlıurfa, Tokat, Trabzon, Van, Yozgat) destek kapsamına alınmıştır. Programın ikinci uygulama döneminde ise, kalan 22 il (Ağrı, Aksaray, Ankara, Ardahan, Aydın, Burdur, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Denizli, Elazığ, Erzincan, Giresun, Karaman, Kastamonu, Kütahya, Manisa, Mardin, Mersin, Muş, Nevşehir, Uşak) ilave edilerek 42 il destek kapsamına alınmıştır (TKDK, 2019).

TKDK tarafından uygulamaya konulan IPARD Programının hedefleri, tarım sektöründe sürdürülebilirliği ve modern tarım tekniklerinin kullanımını desteklemek, AB uyum sürecinde gıda güvenliği, veterinerlik hizmetleri, bitki ve hayvan sağlığı, çevre ve diğer standartlara uyumun sağlanması, kırsal alanlarda kalkınma konusunda sürdürülebilirliğin sağlanması, yerel ve bölgesel olarak kalkınma stratejilerinin belirlenmesi, tarımsal alanlarda ve çevresel olarak hazırlık faaliyetlerinin yapılması (<https://tkdk.gov.tr>) şeklinde belirlenmiştir. Kırsal kalkınmada Avrupa Birliği üye ve aday devletlerle entegre tarım politikası geliştirmeye çabalamaktadır. Türkiye'de IPARD programı kapsamında mali destek sağlanan alanlar şöyledir:

- Et ve/veya süt üreten tarımsal işletmeler,
- Üretici gruplarının kurulması,
- Süt ve süt ürünleri ile et ve et ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması,
- Meyve ve sebze ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması,

- Su ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması ile kültür balıkçılığı,
- Çiftlik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi,
- Yerel ve bölgesel ürünlerin, küçük ölçekli işletmelerin geliştirilmesi,
- Kırsal turizm.

Programın mali destek sunduğu sektörler TKDK'nın yaptığı çağrılar üzerine başvuru şekil ve şartları önceden belli olup standartlaştıktan sonra başvuranlar arasından seçilen projelere hibeler verilmektedir. Burada temel amaç modern tekniklerle AB standartlarına uygun rekabet edebilir bir gıda sektörünün tamamlayıcısı olan kırsal alandaki tarım sektörünü canlandırmaktır. Bu da bize kırsal kalkınmanın fonlanması ve yönetimiyle doğrudan ilgili olan TKDK'nın yönlendirme ve sektörleri hibelerle canlandırma anlamında en önemli aktörlerden birisi haline geldiğini göstermektedir.

TKDK'nın kuruluşunu, teşkilatlanmasını, kurumsal yapısını ve faaliyetlerini şekillendiren yasal gelişmeler çerçevesinde Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumunun gelişim süreci Ek- 1'de gösterilmektedir. TKDK, kamu tüzel kişiliğini haiz, idari ve mali özerkliğe sahip, özel bütçeli bir kamu kurumudur. Kurumun yasal yükümlülükleri genel anlamda şu şekilde belirlenmiştir:

“Proje ve faaliyet başvurularını almak, bunların ön incelemeleri ile yerinde kontrollerini yapmak, proje ve faaliyetleri başvuru şartları, değerlendirme ve seçim kriterlerine göre değerlendirmek. Desteklenecek proje ve faaliyetleri belirlemek, uygulama sözleşmelerini hazırlamak ve başvurusu uygun görülen faydalanıcılarla sözleşme imzalamak, uygun bulunmayan başvurularla ilgili işlemleri yapmak. Proje ve faaliyetlere yönelik tahakkuk, ödeme ve muhasebe işlemleri ile bunlarla ilgili her türlü kontrolü gerçekleştirmek. Proje ve faaliyetlerin uygulamasını izlemek, yararlanıcıların sözleşme şartlarını ve yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini takip etmek, bu amaçlarla gerekli kontrolleri yapmak. İlerleme ve gelişmeleri raporlamak, Avrupa Birliği mevzuatını da dikkate alarak ihtiyaç duyulan bilgi, belge ve raporları hazırlamak, ...”

IPARD Programı'nın uygulayıcısı olan TKDK'nın görev ve yetkileri 5648 sayılı Kanun'la belirlenmiş olup görevleri merkez teşkilat ve 42 il koordinatörlükleri aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Şekli 4'te görüldüğü üzere, TKDK merkez teşkilatı ve il koordinatörlüklerinden oluşmaktadır. Bir ilde koordinatörlüğün bulunabilmesi için o ilin AB Komisyonu tarafından belirlenen “göç olgusu”, “tarımsal alanların potansiyeli” ve “Coğrafi Odaklanma Şartları”nı taşıması gerekmektedir (TKDK, 15.05.2019, www.tkd.gov.tr). 42 ilde oluşturulan bu koordinatörlükler aracılığıyla başvurular alınmakta ve uygun görülen projelere AB ve Türkiye tarafından sağlanan IPARD fonları aktarılmaktadır. IPARD fonunun seçilen projelere destekleri hibe şeklinde olup bütçesinin %75'lik kısmı AB, %25'lik kısmı ise Türkiye tarafından karşılanmaktadır (TKDK, 15.02.2021, www.tkd.gov.tr).

TKDK'ya atfedilen görevlerle ilgili olarak kalkınma planları, programlar, strateji belgeleri ve raporlar taranarak üst politika belgeleri incelenmiştir. Bu kapsamda, IPARD II Çerçeve Antlaşma, IPARD II Sektörel Antlaşma, 11. Kalkınma Planı (2019–2023), Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (2014–2020), Kırsal Kalkınma Eylem Planı (2015–2018), Yeni Ekonomik Program (2019–2021) ile Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (2030) öncelikli üst politika belgeleri olarak ele alınmıştır. IPA II çerçevesinde Avrupa Birliği tarafından Türkiye Cumhuriyeti'ne yapılacak mali yardımın uygulanmasına ilişkin düzenlemeleri ortaya koyan IPARD II Çerçeve Anlaşması 28 Nisan 2015 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Bu Anlaşmada yer alan *“IPA II yararlanıcısı tarafından dolaylı yönetim için yapıların ve otoritelerin oluşturulması”* başlıklı 10. maddesinde *“üye devletlerdeki projelerin tanıtımı, seçimi yanı sıra taahhütlerin ve ödemelerin onaylanması, kontrolü ve muhasebesinden sorumlu olan bir ödeme kurumu ile benzer nitelikte işlevlere sahip olan IPA Kırsal Kalkınma (IPARD) Ajansı”* ifadesi kullanılarak TKDK'nın görevleri tanımlanabilir.

XI. Kalkınma Planı (2019–2023), uzun vadeli bir perspektifle ülkemizin kalkınma vizyonunu ortaya koymak amacıyla hazırlanmış olup Türkiye'deki kırsal alanlara ilişkin politika ve tedbirlere yer vermiştir. XI. Planda “Kırsal Kalkınma” başlığında ortaya konan politikalar arasında şu konulara yer verilmektedir: Kırsal kalkınma desteklerinin çiftçi ve çevre odaklı programlanması; IPARD ve diğer kırsal kalkınma destekleri kapsamında kırsal tarım, kırsal ekonomik altyapı yatırımları ve çiftlik faaliyetlerinin geliştirilmesi; kırsal turizm, el sanatları ve kırsalda bilişim uygulamalarına yönelik desteklerin sürdürülmesi; kırsal alanda yaşam standartlarının yükseltilmesi için kırsal kalkınmaya ilişkin kurumsal ve yerel kapasitenin geliştirilmesi; kadınlara, genç çiftçilere, vb. gruplara pozitif ayrımcılığın uygulanması; üretici örgütlerinin sosyal dayanışma, işbirliği, eğitim ve finansman konularında öncü kurumlar olmasının sağlanması. İlaveten, “Enflasyon ve Para Politikası” başlığında dönemsel fiyat dalgalanmalarının asgariye indirilmesini sağlayacak soğuk depo zincirlerinin destekleneceği ve taşımacılık sırasında oluşan zayıf oranlarını en aza indirmeye yönelik taşıma araçları modernizasyonu ve dönüşümünün teşvik edileceği belirtilmiştir. TKDK 11. Kalkınma Planı, yukarıda belirtilen politika tedbirlerine katkı sağlayacak şekilde faaliyetler yürütmektedir.

Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (2014–2020) belgeleri incelendiğinde, ulusal kırsal kalkınma stratejik çerçevesi; stratejik amaçlar (eksenler), öncelikler ve tedbirler hiyerarşisi temelinde belirlenmiştir. “Kırsal Ekonominin Geliştirilmesi ve İstihdam İmkânlarının Artırılması” başlıklı birinci stratejik amaç altında, tarım-gıda ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması, tarım ve gıda işletmelerinin modernize edilmesi, kırsal turizmin geliştirilmesi, tarım ve tarım dışı yerel ürünlerde katma değer artışının sağlanması ve su ürünleri yetiştiriciliğinin geliştirilmesi tedbirlerine yer verilmiştir. Ulusal Kırsal Kalkınma Strateji Belgesi, Kırsal Kalkınma Eylem Planı’na (2015–2018) genel bir çerçeve oluşturmakta olup; strateji belgesinde ifade edilen öncelikler ve tedbirlerin uygulanması, planda yer alacak faaliyetler aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. TKDK, eylem planında yer alan “Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Projesi”, “Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Programı” (IPARD I-II) ve “Yerel Kalkınma Stratejilerinin Hazırlanması ve Uygulanması İçin Kapasite Geliştirme Projesi” için işbirliği yapılacak kuruluş olarak belirlenmiştir.

TKDK’nın uygulamakta olduğu hibe programı altında “Tarım-Çevre İklim ve Organik Tarım Tedbiri” de yer almaktadır. Söz konusu tedbirler, Yeni Ekonomik Program (2019–2021) ile Birleşmiş Milletler 2030 sürdürülebilir kalkınma hedefleri arasında sayılan “*çölleşmeyle mücadele etmek ve arazi bozulmasını durdurmak ve tersine çevirmek*” amacına hizmet etmektedir.

TKDK, IPARD I, II ve III programları çerçevesinde Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti eş finansmanı ile oluşturulan geri ödemesiz kamu katkısının, Çerçeve Anlaşma’da kendisine atfedilen görevleri icra ederek faydalanıcılara uygun harcamalar karşılığında kullanılması faaliyetlerini yürütmektedir. Bu kamu katkısı, program çerçevesinde gerçekleşen yatırımlar için geri ödemesiz olarak kullanılmaktadır. IPARD I Programıyla desteklenen projelerin yatırım tutarının %50 ila %65’ine karşılık gelen kısmı için hibe verilirken; IPARD II Programında hibe oranları %45 ila %70 arasındadır. Başvuru sahibinin kadın ve/veya genç girişimci olması durumunda ise seçim aşamasında söz konusu yatırımlara öncelik verilmektedir. IPARD projeleri istihdamın artmasına ve kırsal alanlar üretime dâhil edilerek buradaki nüfusun yerinde kalmasına yardımcı olmaktadır. Ayrıca, IPARD projelerinin ülkemizde tarım ve hayvancılık sektörlerinin gelişimine, girişimcilik ve proje kültürünün oluşmasına, kırsal ekonomik faaliyetlerin çeşitlenmesine ve ilgili yan sanayinin gelişmesine fayda sağladığı gözlenmektedir.

3.2.2. Devlet Planlama Teşkilatı (Mülga) ve Kalkınma Ajansları

Planlı dönemle birlikte kırsal alana yönelik kalkındırma faaliyetlerinde bakanlıklar dışında bazı kurum ve kuruluşlar da ön plana çıkmakta ve süreçte etkin görev almaktadır. Bu kurum ve kuruluşlar arasında özellikle beş yıllık kalkınma planlarını hazırlayan Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ve AB üyelik sürecinde Türkiye'nin bölgeler arası gelişmişlik düzeyi farklarının azaltılması politikaları kapsamında, 2006 yılında 26 bölgede kalkınma ajansı kurulmasına karar verilmesi üzerine, oluşturulan ajansların kırsal kalkınma yönetiminde ayrı bir yeri vardır.

DPT 1961 Anayasası'nın kabul edilmesi sonrasında oluşturulmuş bir kuruluştur. Türkiye, 1961 Anayasası'nın da etkisiyle 1960'larda kültürel, sosyal ve ekonomik alanların tamamını kapsayan yeni bir planlama dönemine girmiştir. Öyle ki yeni Anayasada yer alan "Sosyal ve Ekonomik Hükümler" başlığı altında devlete kalkınma planları hazırlama sorumluluğu getirilmiştir. Böylelikle kamu hizmetlerinin yürütülmesine yönelik planlamalar yapılması anayasal bir zorunluluk haline gelmiştir. Söz konusu planların ve yıllık programların hazırlanması ve yürütülmesi için duyulan gereksinimi karşılamak amacıyla 1962 yılında DPT kurulmuştur (Eryılmaz ve Tuncer, 2013: 172).

Yaklaşık yarım yüz yıllık sürecin sonunda Devlet Planlama Teşkilatının yerine 2011 yılında Kalkınma Bakanlığı (mülga) kuruldu. DPT çalışmalarını bakanlık çatısı altında yürütmeye başladı. Ardından 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemiyle birlikte Kalkınma Bakanlığı ile Maliye Bakanlığının Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü birleştirilerek yeni sistemde kalkınma planlarından da sorumlu olan Cumhurbaşkanlığı bünyesinde Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SGB) oluşturulmuştur. Bu süreçte 2006 yılında kurulan Kalkınma Bakanlığına bağlı kalkınma ajansları ise Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'na bağlandı.

Bu ana hedef doğrultusunda kurulan DPT, ülkenin sahip olduğu iktisadi, beşeri ve doğal kaynak ve imkânları belirleyerek bu alanlara yönelik izlenecek politika ve hedeflerin tespitinde mevcut hükümetlere danışmanlık yapmakla vazifelendirilmiştir (540 sayılı KHK, md. 2, 1994). Kurum ayrıca kırsal kesimlerin problemlerine yönelik politikalar geliştirmek, bölgesel kalkınma projeleriyle ilgili koordinasyonu sağlamak, kalkınmada öncelikli bölgeleri ve ihtiyaçlarını belirleyerek ihtiyaç olan tüm çalışmaları yapmak, yerel girişimciliğin geliştirilmesi ve buna bağlı olarak istihdamın artırılmasına yönelik çalışmalar yapmak, bu kapsamda esnaf ve

sanatkârların, küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerinin ve kırsal kesimin sorunlarına yönelik politikalar geliştirmek, yapısal uyum ve politikaların uygulanması sürecinde oluşabilecek problemlerin çözümü için yeni plan ve projeler geliştirmek ve bu plan ve projelere yönelik gerçekleştirilecek çalışmaları koordine etmek, il ve ilçe düzeyinde araştırma ve planlama çalışmaları yapmak ve görev alanına giren konularda görüş vermek gibi vazifelere de sahiptir (Yeşilbaş, 2011: 163). Bu kapsamda DPT tarafından yerine getirilen en önemli görevlerden birisi kalkınma planlarının hazırlanmasıydı. 1963–1967 arasını kapsayan ilk plandan 2007–2013 yılları arasını kapsayan Dokuzuncu Plana kadar tüm kalkınma planları DPT tarafından hazırlanmış ve uygulamaya konmuştur.

DPT, beş yıllık kalkınma planları dışında başka plan ve projeleri de hazırlamış ve uygulamasını takip etmiştir. Bunlardan birisi de, 2008 yılında hazırlanan GAP Eylem Planı'dır. Bu yeni Planla birlikte Sosyal Destek Programı (SODES) ve Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı da uygulamaya konmuştur (26910 sayılı RG, 2008). Başbakanlığa bağlı yardımcı bir kuruluş olarak bu görevlerini yürüten DPT, 08.6.2011 tarihinde çıkarılan 641 sayılı “Kalkınma Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında KHK” ile bakanlığa dönüştürülmüş ve “Kalkınma Bakanlığı” olarak yeniden yapılandırılmıştır. Kalkınma Bakanlığı, 1960'lı yıllarda başlayan planlı dönemden itibaren ulusal düzeyde kalkınma planları hazırlamak ve bu planları uygulamakla görevli olan DPT'nin yaklaşık 50 yıllık tarihi geçmişi üzerine kurulan bir bakanlık idi. Başka bir ifadeyle, kamu yönetimi sistemi içerisinde uzun yıllar devletin planlama vazifesini yapan kurum sonlandırılmış, yerine doğrudan kalkınmayı ön plana çıkaran bir bakanlık kurulmuştur (Övgün, 2011: 272).

Kaynakların verimli kullanılması ve kalkınmanın hızlandırılması maksadıyla ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel planlama hizmetlerinin bir bütünlük içerisinde müessir, düzenli ve süratli olarak görülebilmesi amacıyla kurulan ve Kalkınma Bakanlığı'nın kurulmasıyla bu Bakanlığa devredilen Devlet Planlama Teşkilatının görevlerinden kırsal kalkınmayla ilgili olanları şöyle idi:

- a) Memleketin tabii, beşerî ve iktisadî her türlü kaynak ve imkânlarını tespit ederek, takip edilecek iktisadî, sosyal ve kültürel politikayı ve hedefleri tayinde hükümete müşavirlik yapmak,
- b) Bakanlıkların ve kamu kurum ve kuruluşlarının iktisadî, sosyal ve kültürel politikayı ilgilendiren faaliyetlerinde koordinasyonu temin etmek için görüş ve tekliflerde bulunmak ve bu hususlarda müşavirlik yapmak,

- c) Hükümetçe kabul edilen hedefleri gerçekleştirecek kalkınma planları ile yıllık programları hazırlamak,
- d) Kalkınma planlarının ve yıllık programların başarı ile uygulanabilmesi için ilgili kurum ve kuruluşların ve mahallî idarelerin kuruluş ve işleyişlerinin ıslahı hususunda görüş ve tekliflerde bulunmak,
- e) Kalkınma planlarının ve yıllık programların uygulanmasını takip ve koordine etmek, değerlendirmek ve gerekli hallerde kalkınma planlarında ve yıllık programlarda usulüne uygun olarak değişiklikler yapmak,
- f) Kalkınmada öncelikli yörelerin daha hızlı şekilde gelişmesini sağlayacak tedbirleri tespit ve teklif etmek, uygulamayı takip ve koordine etmek,
- h) Kalkınma planı ve yıllık programlardaki ilke ve hedeflere uygun olarak, milletlerarası ekonomik kuruluşlarla münasebetlerin geliştirilmesinde, temas ve müzakerelerin yürütülmesinde gerekli görüş ve tekliflerde bulunmak.

DPT'nin 22.03.1991 tarihli Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanunda belirtilen bu görevleri dikkate alındığında, DPT'nin ekonomik, sosyal ve kültürel politikaların oluşturulması ve uygulanmasının takibinde aktif bir kuruluş haline geldiği söylenebilir. Bu politikalar gelir eşitliği sağlamak adına kırsal alana yönelik çalışmaların ana belirleyicisi olduğundan kırsala yönelik temel politika belirleyicisi DPT idi. Ayrıca Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı ana hizmet birimlerinden Sosyal Planlama Genel Müdürlüğü, Kalkınmada Öncelikli Yörelere ve Bölgesel Kalkınma Genel Müdürlüğü ve Proje Geliştirme Genel Müdürlüğü'nün de kırsal kalkınma yönetiminde doğrudan etkileri bulunmaktaydı. *Sosyal Planlama Genel Müdürlüğü*; ülkenin sosyal ve kültürel sorunlarını incelemek, bunların çözümü için kalkınma planları ile yıllık programları hazırlamak, ilgili değişiklikleri belirlemek, sosyal ve kültürel politikaların geliştirilmesinde ihtiyaç duyulan çalışmaları yapmak, ilgili uluslararası kuruluşlarla temas ve müzakereler sırasında ülke sosyal yapısına ve planlarına ilişkin görüş ve tekliflerde bulunmakla görevliydi. *Kalkınmada Öncelikli Yörelere ve Bölgesel Kalkınma Genel Müdürlüğü*; "bölge bazında araştırma ve planlama çalışmaları yapmak, mevcutları değerlendirmek ve yönlendirmek, kalkınmada öncelikli yöreleri ve ihtiyaçlarını tespit etmek, bu yörelerin özelliklerini dikkate alarak daha hızlı bir kalkınma sağlanması amacıyla gerekli çalışmaları yapmak ve görev alanına giren konularda tedbirler almak" ile görevlidir. *Proje Geliştirme Genel Müdürlüğü*; her ölçek, vade ve tipteki, iktisadi, sosyal, idari, kültürel, bölgesel, sektörel ve benzeri plan ve programların yapılması, tatbikatı ve koordinasyonu ile ilgili konularda araştırma, etüt ve proje yapımı ve tetkiki gibi işleri yapmakla görevliydi (DPT, 1991).

DPT Müsteşarlığının yapısında kalkınma planlarının hazırlanması özelinde ana hizmet birimlerinden bazılarının kırsal kalkınma yönünde oldukça detaylı görev alanlarının olduğu görülmektedir; ancak Bakanlığa geçiş aşamasında teşkilatın yapısı

değişmiş plan hazırlamada koordinasyonu sağlamak ve kurumlar arası işbirliğini güçlendirmek müsteşarlıktan bakanlığa geçişi kuşkusuz oldukça önemli gelişmelere vesile olmuştur. 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemiyle birlikte Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığına (SBB) kalkınma planlarının hazırlanıp uygulanmasını takip etme görevi verilmiştir. 50 yıllık bir kurum kültürüne sahip teşkilatın model değiştirmesi, yapısının yenilenmesi kuşkusuz kalkınma planlarının başarısını ölçmek ve koordinasyonu sağlamadaki aksaklıkları analiz etmek için birkaç plan dönemi geride bırakmak daha akılcı bir değerlendirme yapmaya faydalı olacaktır. Yeni sistemin temel hedefinin daha hızlı etkin ve şeffaf yönetim anlayışıyla birlikte bürokratik engellerin olmadığı, efektif kurumların karar alma süreçlerinin ve politikaların oluşturulması ve uygulanmasında şeffaflık ve katılımcılığın ön planda olduğu düşünülürse, önceki sistemde DPT'nin Başbakanlığa bağlı olması ve doğrudan diğer bakanlıklarla iletişimini kuvvetlendirmesi sağlanmıştır; ancak Bakanlık düzeyine gelindiğinde koordinasyonda çeşitli aksaklıklar olduğu ve bakanlıklarla eşit düzeyde olduğu için koordinasyonu sağlamadaki rolünde gerileme olduğu eleştirilerine de sebep olmuştur.

Yeni sistemde Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığının (SBB) doğrudan yürütmenin başı olan Cumhurbaşkanı'na bağlanması kalkınma planlarındaki koordinasyonu gerçekleştirmeyi ve çeşitli bürokratik engellerin daha hızlı aşılmasını sağlayabilir. Ancak ayrı, özel sadece kalkınma plan ve programlarına özgü bir yapı olmaması, Maliye Bakanlığı'nın Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü'nün iş ve işlemleri takip etmesine dair planlanmasının eleştirilere konu olduğu gözlemlenmektedir. Yine de sağlıklı bir değerlendirme yapmak için zamana ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Kalkınma planlarında ve dolayısıyla kırsal kalkınma üzerinde etkilerini analiz edebilmek ve değerlendirmelerde bulunmak için bu iki yapının kırsal kalkınmaya yönetimlerinde verdikleri önem kurumsal yapılarından gözlemlenebilir (detaylı karşılaştırma yapmak için bakınız: Ek -2 Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Teşkilat Şeması – 1991 ve Ek -3: Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığının Teşkilat Şeması – 2021).

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nın kalkınma planlarıyla ilgili çalışan ana hizmet birimi Plan ve Programlar Genel Müdürlüğü olup bazı görevleri

şöyledir: “Cumhurbaşkanı tarafından belirlenen temel hedef, ilke ve amaçlar çerçevesinde stratejik planların hazırlanması, uygulanması ve izlenmesine ilişkin genel ilke, esas ve usulleri tespit etmek; kamu idarelerinin stratejik planlarının kalkınma planı, Cumhurbaşkanı tarafından belirlenen politikalar ve orta vadeli programda belirlenen hedef ve amaçlara uygun olarak hazırlanmasını sağlamak, uygulamasını izlemek ve sonuçlarını değerlendirmek. Cumhurbaşkanı tarafından belirlenen politika, strateji ve öncelikler doğrultusunda ekonomik ve sosyal kalkınma konuları ile ilgili her türlü araştırmayı yapmak.” Cumhurbaşkanlığı 13 sayılı Strateji ve Bütçe Başkanlığı Teşkilatı Hakkındaki Kararname ile görevleri yukarıdaki gibi planlama üzerine belirlendiği açıkça görülmektedir.

Devlet Planlama Teşkilatı uzun yıllar kalkınma planları üzerine çalışmalar yapmış ve görevi gereği diğer kamu kurum ve kuruluşlarını koordine ederek kırsal kalkınma üzerinde etkili olmuştur. Böyle köklü bir kuruluşun kapatılmasının veya yapısının köklü şekilde değiştirilmesinin planlama kültürünün devamlılığı, alanında uzman kişilerin yetişmesi ve bilginin devir daim olması açısından iyi olmadığı görülmektedir. Kırsal kalkınma yönetiminde, koordinasyon eksikliği ve bölgeler arası gelir ve refah eşitsizliği üzerine en fazla çalışan yapı olan DPT kapatılınca yerini alan SBB'nin yaptığı yeni planlarda bu kültürü nasıl taşıyacağı yakından gözlemlenecektir. Kuşkusuz uzun yıllar, kalkınma planları özelinde de kırsal alanlar için hizmet veren DPT, Türkiye’de uzun yıllar kırsal kalkınmanın öncüsü olduğu şeklinde dile getirilerek örnek gösterilecektir.

Türkiye’de kalkınma ajanslarına yönelik ilk çalışmalar 1990’larda başlamıştır. Bu çalışmalara başlanmasının en büyük nedenleri; 1960’lardan itibaren ortaya konulan kalkınma planlarından istenilen sonuçların alınmaması ve bölgesel eşitsizliklerin giderilememesidir denebilir; ancak en önemli etken ise AB adaylık sürecinde Birliğe üye ülkelerle bölgesel yönetim anlayışındaki farklılıklardır (Yılık, 2011: 24). Bu farklılıkların ortak amaca yönelik uyumlu hale gelmesi için çalışmalar yapılmaktadır. Kalkınma ajansları ilk olarak 1999 yılındaki Helsinki Zirvesi sonunda Türkiye, Avrupa Birliği’ne aday ülke olarak tescil edilince, Avrupa Komisyonu’nun hazırladığı Katılım Ortaklığı Belgesi orta erimli hedeflerden birisi olarak kalkınma ajansına yer vermiş ve ilk perde böylece açılmıştır (Avaner, 2005: 238).

Kalkınma ajansları, “merkezi hükümetlerden bağımsız bir idari yapıda, sınırları çizilmiş bir bölgenin sosyoekonomik koşullarını geliştirip canlandırmak

amacıyla kurulmuş ve faaliyetlerini tamamen veya kısmen kamunun finansa ettiği kurumlar”dır (Taştekin, 2018: 78). Kalkınma ajansları buldukları bölgelerde, bölge halkının ve o bölgedeki tüm ekonomik aktörlerin kalkınma sürecine katılımını sağlamaktadırlar. Kalkınma ajansları, buldukları bölgelerin iç ve dış dinamiklerini belirleyerek, stratejiler oluşturarak ve ekonomik aktörleri de faaliyetlerine dâhil ederek kalkınma sürecinin başlamasını hedefler. Bu doğrultuda AB, aday ülkelerine uygulamak istediği bu yaklaşımda sermaye, özel sektör ve bölgesel rekabeti ön planda tutmak istemektedir (Turan, 2007: 1).

Ajanslar faaliyette buldukları bölgelerde genel sekreter aracılığıyla yönetim kuruluna bağlı olarak faaliyet yürütmektedirler. Ajansların teşkilat yapıları alt birimlerde birbirleri arasında bazı küçük farklılıklar gösterse de genel itibarıyla tek tip bir yapıdan oluşmaktadır (Akpınar, 2017: 17). Özerk yapıda kamu kuruluşları olan kalkınma ajansları günümüzde Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı koordinasyonunda faaliyet göstermekte olup temel amaçları, bölgesel kalkınmanın sağlanması ve böylelikle bölgeler arası eşitsizliklerin azaltılmasıdır. Ajanslar, bu amaca uygun olarak doğrudan yatırım yapmak yerine, sivil toplum kuruluşları, özel sektör ve kamu kuruluşları arasında işbirliğini destekleyerek yerel potansiyelin ortaya çıkmasını sağlamaya çalışmaktadırlar.

Türkiye genelinde her biri Düzey 2 bölgelerinde kurulmuş olan toplam 26 adet kalkınma ajansı vardır. Düzey 2 Bölgesi; AB tarafından aday ülkelerin bölgesel analizlerinin daha gerçekçi yapılabilmesi için geliştirilmiş olan istatistikî bir sınıflamadır. Türkiye, bu sınıflamaya göre 12 Düzey 1 bölgesine ve 26 Düzey 2 bölgesine ayrılmıştır (Turan, 2007: 9). 26 kalkınma ajansının isimleri ve kapsadığı illerin listesi Ek -4’de Kalkınma Ajansları Kapsamındaki İller adıyla hazırlanan Tabloda açıkça görülmektedir. Kalkınma ajansları, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü’ne bağlı olarak hizmetlerini sürdürmektedirler. Bu genel müdürlüğün ajanslarla ilgili görevleri ise şöyle belirlenmiştir. “*Kalkınma planı, orta vadeli program ve yıllık programlar ile diğer ulusal ve sektörel politika belgelerine bölgesel gelişme bakımından katkı sağlamak, Bölgesel gelişme ulusal stratejisi, bölge planları ve stratejilerinin hazırlık çalışmalarını yapmak veya yaptırmak, bu belgelerin sektörel ve tematik politikalarla uyum ve tamamlayıcılığını sağlayacak tedbirler geliştirmek, Kalkınma ajanslarının genel koordinasyonunu sağlamak ve bunlarla ilgili iş ve işlemleri yürütmek,*

çalışmalarını izlemek ve denetlemek” (<https://www.sanayi.gov.tr>). Bu görevlerden anlaşılmaktadır ki, SBB'nin hazırlayacağı ulusal kalkınma planlarına katkı sağlama veya büyük ölçüde yerel özellikleri bilip değerlendirmelerde bulunma noktasında kalkınma ajansları ile SBB arasında kırsal kalkınma yönetiminde karmaşa ve koordinasyon eksikliğinin olacağı düşünülmektedir. Bu iki yapının aynı yönetim erkinde olması genel ve bölgesel planlarda sürekli ve daha sağlıklı bir iletişim olmasını kuvvetlendireceği değerlendirilmektedir.

Kalkınma ajansları, sorumlu olduğu illerdeki kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasında işbirliği ve eşgüdüm sağlayarak bölge kalkınma stratejileri hazırlayan, bölge kaynak ve potansiyellerinin yerinde ve etkin kullanılmasıyla bölgenin kalkınmasını hızlandırmak ve küresel rekabette güçlendirmek amacıyla çalışmalar yürüten tüzel kişiliği haiz bir kamu kurumudur. Bölgelerindeki illerin valileri, belediye başkanları, il genel meclisi başkanları ve sanayi ve ticaret odaları başkanları ajanların yönetim kurulunu oluşturur. Kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları temsilcilerinden oluşan kalkınma kurulu, yönetim kuruluna görüş ve önerilerde bulunur. Ajansların icra organı olan genel sekreterlik, alanında uzmanlığa sahip, kamu ve özel sektör deneyimli personeliyle faaliyetlerini yürütür. Yasal dayanağın sağladığı avantaj ve güçle; kamu kesimi, özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve üniversiteler arasındaki işbirliği ve eşgüdümü sağlar. Ulusal kalkınma planı çerçevesinde bölge gelişim planı hazırlar ve bölge gelişim stratejilerini belirler, bölgenin geleceğini planlar. Bu stratejiler doğrultusunda kalkınma ajansları; girişimcilere mali destekler sunar, kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşlarının gelişimi için teknik destek verir, yatırım destek ofisleri ile bölgede yatırım yapmak isteyen girişimcilere yol gösterir, işlemlerini tek elden takip eder, bölge potansiyelinin, iş ve yatırım imkânlarının ulusal ve uluslararası platformda tanıtımını yapar, yatırımları bölgeye yönlendirir.

Kalkınma ajanslarının temel hedefleri; yerel kaynakları yerinde ve etkin kullanmak, ekonomik ve sosyal gelişmeyi hızlandırmaya ve rekabet gücünü artırmaya yönelik araştırmalar yapmak, Ar-Ge ve teknoloji ile nitelikli işgücü sağlayacak eğitim olanaklarına önem vermek, ortaklık ruhunu geliştirmektir. Kalkınma ajanslarının kırsal kalkınmayla ilgili sayılabilecek görevleri 4 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde belirtilmektedir:

“Yerel yönetimlerin plânlama çalışmalarına teknik destek sağlamak. Bölge plân ve programlarının uygulanmasını sağlayıcı faaliyet ve projelere destek olmak; bu kapsamda

desteklenen faaliyet ve projelerin uygulama sürecini izlemek, değerlendirmek ve sonuçlarını Sanayi ve Teknoloji Bakanlığına bildirmek. Bölge plân ve programlarına uygun olarak bölgenin kırsal ve yerel kalkınma ile ilgili kapasitesinin geliştirilmesine katkıda bulunmak ve bu kapsamdaki projelere destek sağlamak. Bölgede kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları tarafından yürütülen ve bölge plân ve programları açısından önemli görülen diğer projeleri izlemek. Bölgesel gelişme hedeflerini gerçekleştirmeye yönelik olarak kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek. Bölgesel gelişmeye yönelik Ajansa tahsis edilen iç ve dış kaynaklı fonları, bölge plân ve programlarına uygun olarak kullanmak veya kullandırmak. Bölgenin kaynak ve olanaklarını tespit etmeye, ekonomik ve sosyal gelişmeyi hızlandırmaya ve rekabet gücünü artırmaya yönelik araştırmalar yapmak, yaptırmak, başka kişi, kurum ve kuruluşların yaptığı araştırmaları desteklemek.”

Bölgenin gelişmesi ve kalkınması için son derece önemli roller üstlenmiş olan kalkınma ajanslarının, bu görevleri yerine getirirken yerel yönetimleri, merkezi idarenin temsilcilerini ve yereldeki girişimcileri odalar ve sivil toplum kuruluşlarının katkılarıyla bir araya getirmesi yönetim anlayışı ve demokratik kriterler açısından hizmetin neler olacağı konusunun doğrudan hizmeti alanlar tarafından belirlenmesi ve takip edilmesi kuşkusuz çok önemlidir. Fakat ülkemizin gelir ve refah eşitsizliği, sanayi ve turizm potansiyelindeki dengesiz dağılım göz önüne alındığında rekabetçi yaklaşımın, gelişime başta güzel bir ivme kazandıracığı ancak zamanla ülke genelindeki kaynakların dağılımının eşit olmaması sebebiyle dengesizlikleri daha da derinleştirme riskinin olduğu değerlendirilmektedir.

3.2.3. Bölge Kalkınma Projesi İdareleri: GAP, DAP, DOKAP, KOP

Cumhuriyetin ilanından itibaren kırsal ve bölgesel kalkınma üzerine yapılan birçok faaliyet bulunmaktadır. Bu kapsamda gerçekleştirilen plan, proje ve politikaların bir bölümü de bölgesel kalkınma üzerinedir. Bölgesel kalkınma, yerel ve bölgesel birçok aktörün etkin rol aldığı alması ya da alması ve görev kapsamına göre etkileşim içerisinde oldukları yönetim ilkelerinin geçerli olması beklenen bir alandır. Bu alanla ilgili olarak, Türkiye özelinde kalkınma sürecine dâhil olan iki yeni aktör grubu bulunmaktadır. Bunlardan birisi yukarıda ayrıntılı olarak ifade edilen Düzey -2 bölgelerinde kurulu kalkınma ajansları, diğeri ise bölgesel kalkınma planları kapsamında kurulan GAP, DAP, DOKAP, KOP şeklinde 2021 itibarıyla dört adet olan bölge kalkınma idareleridir (Şahin, 2016: 28-29). Kalkınma ajansları gibi, bu idareler de Sanayi ve Teknoloji Bakanlığına bağlı Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü bünyesinde koordine edilmektedirler. Bu idarelerin en genel özelliği, bölgelerinde yürütülen projelerin kapsamı ve alanının geliştirilerek kalkınma idarelerine dönüştürülmesini sağlamak olup, GAP gibi bazı projeleri bölgesel ve kırsal kalkınma yönetiminde doğrudan etkili en eski bölgesel örgütlenmiş idarelerdir.

Kalkınma idarelerinin, “*bölgelerin kalkınmasının hızlandırılması amacıyla ilgili kurum ve kuruluşların proje ve faaliyetlerinin uyum ve bütünlük içinde yürütülmesini sağlayacak eylem planları hazırlamak, bunların uygulanmasını koordine etmek, izlemek ve değerlendirmek. Eylem planları kapsamındaki kamu yatırımlarının etkili ve verimli bir şekilde yürütülmesi için kurumlar arası koordinasyonu sağlamak. Bölgedeki kurum ve kuruluşlar tarafından yürütülen yatırım projelerini izlemek ve değerlendirmek*” (<http://www.dap.gov.tr>) şeklindeki bazı görevleri kalkınma ajanslarıyla benzerlik göstermektedir. Ayrıca kalkınma ajansları ve kalkınma idarelerinin temel görevi bölgesel özellikleri baz alarak gelişme düzeyini ve dolayısıyla kalkındırmayı hızlandırmak olduğu değerlendirilirse, benzer amaç ve hedeflere sahip olan iki farklı kurum türü benzer işleri yapmaktadır. Benzer görev ve sorumluluklara ancak farklı coğrafi sınırlara sahip (ajanslar ve bölge idareleri şeklinde) iki kurumsal yapının varlığı doğal olarak rekabete, farklı bakış açılarına ve olayların derinlemesine analiz edilmesini sağlamaya katkı verse de, kamu kaynaklarının etkin ve verimli kullanılması ilkesiyle çelişen hususlar ortaya çıkabilir. 2006 yılında kalkınma ajanslarının faaliyete geçmesiyle birlikte prensip olarak kalkınma idarelerinin görevlerini yerine getirmesi belirlenmeliydi. Bu tercih merkez ile taşra arasındaki işbirliğini artırma ve kurumlar arası karmaşayı azaltmada gerekli olabilirdi.

Türkiye’de ilk kurulan bölge kalkınma idaresi, Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi (GAP) Teşkilatıdır. Bu kurum GAP kapsamında olan yörelerin kalkındırılmasında çeşitli roller üstlenmek üzere 06.11.1989 tarih ve 20334 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 388 sayılı Kanun Hükmünde Kararname’yle kurulmuştur. Diğer bölge kalkınma idareleri ise 08.06.2011 tarihli ve 27958 sayılı mükerrer Resmi Gazete’de yayımlanan 642 sayılı Kanun Hükmünde Kararname’yle kurulmuşlardır. Bu Kararnameyle Doğu Anadolu Projesi (DAP) Kalkınma İdaresi, Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) Kalkınma İdaresi ve Konya Ovası Projesi (KOP) Kalkınma İdaresi Başkanlıklarıdır (Akpınar, 2017: 13).

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Bölge Kalkınma İdaresi, 1989 yılında kurulan Teşkilatın temel görevleri GAP kapsamında yer alan bölgelerin süratle kalkındırılmasını sağlamak, projelerde görev alacak kurum ve kuruluşlar arasındaki koordinasyonu sağlamak, bölgede yaşayan halkın eğitim düzeyini yükseltmek için gerekli tedbirleri almak veya aldırarak, yatırımların gerçekleştirilmesi için plan,

altyapı, konut, ruhsat, ulaştırma, enerji, tarım, maden, sanayi ve diğer hizmetleri yapmak veya yaptırmaktır. GAP kalkınma idaresi, Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, şanlıurfa, Siirt ve şirnak illerini kapsamaktadır. GAP Kalkınma İdaresinin merkezi Ankara'da iken 15 Ocak 2009 tarih ve 27111 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Bakanlar Kurulu Kararı ile şanlıurfa'ya taşınmıştır.

Başbakanlığa bağlı ve Türkiye'nin nadir günbatımı düzenlemesine (sunset legislation) tabi kuruluşlarından birisi olarak 15 yıl süre esasıyla kurulan GAP İdaresi Başkanlığı tarihi süreçte hem yapısal anlamda hem de süre olarak birçok değişikliğe uğramıştır (Akpınar, 2017: 18). Türkiye'deki GAP İdaresinin benzeri ve Dünyadaki ilk kalkınma ajansı olarak da kabul edilen ABD'deki Tenesi Vadisi Otoritesi'nin (Tennessee Valley Authority / TVA) de, günbatımı düzenlemesine tabi olarak kurulmuş, ancak Otoritenin yönetimindeki bürokratlar devamlarının faydalı olması konusunda siyasal karar alıcıları detaylı raporları yoluyla ikna etmeleri suretiyle varlık süresi uzatılmıştır.

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) ilk olarak Dicle ve Fırat nehirleri havzasında hidroelektrik enerji üretimi ve sulamaya yönelik olarak 13 proje paketini kapsayan bir sulama ve enerji projesi olarak planlanmıştır. 1989 yılında tamamlanan Master Planı sonrasında GAP mevcut su kaynaklarının geliştirilmesine ilaveten ulaştırma, tarım, turizm, konut, sağlık, eğitim, kentsel ve kırsal altyapı, sanayi ve diğer sektörlerdeki yatırımları da kapsayan, insani kalkınmaya dayalı, sürdürülebilir entegre bir bölgesel kalkınma projesine dönüştürülmüştür (Anonim, 2013).

Projenin temel hedefleri; mevcut ve gelecek endüstriler için altyapının sağlanması, su, toprak, hava ve ilgili ekosistemlerin korunması, bölge ulaşımının ve diğer bölgelere ulaşımının iyileştirilmesi, kentsel bölgelerde yaşam standartlarının iyileştirilmesi, sürdürülebilir sulamanın geliştirilmesi için kırsal altyapının iyileştirilmesi, yeni istihdam olanaklarının oluşturulması, sağlık ve eğitim hizmetlerinin iyileştirilmesi ve ekonomik koşulların gelişmesini sağlayacak bölgeye yatırımın artırılmasıdır. Proje bu hedefleri gerçekleştirme adına sürdürülebilir, entegre ve çok sektörlü bir kalkınma anlayışı içinde ele alınmıştır (Çabuk, 2003: 48).

GAP programının başlıca üç bileşeni bulunmaktadır: 1) Kültürel mirasın geliştirilmesi, 2) kırsal kalkınma ve 3) küçük ve orta ölçekli girişimcilerin (KOBİ) desteklenmesidir. GAP'ın en büyük bileşeni olan kırsal kalkınma kapsamında kırsalda sürdürülebilir gelir getirici eylemlerin desteklenmesi ile istihdamın ve

yoksulluğun azaltılması amaçlanmaktadır. Ayrıca sulama dışı alanlarda gelir getirici faaliyetler yoluyla gelir dengesizliğinin azaltılması, ağaçlandırma ve erozyon kontrolü yoluyla da bölgeye orman kazandırma ve meraların korunması önemsenmektedir (Çabuk, 2003: 55).

GAP'ın kaynakları büyük oranda sulamayla ilgili altyapı çalışmalarına ve bölgede elektrik üretimine yönelik olarak kullanılmıştır. Sulama suyu kullanımı konusundaki yayım faaliyetleri yetersiz kalmış ve sulamaya açılan alanlarda yanlış ve aşırı su kullanımı sebebiyle tarım arazilerinde çoraklaşma görülmüştür. Yapılan planlamalarda yukardan aşağıya doğru bir planlama izlenmiş ve katılımı merkezîyetçi yapı kırılamamıştır. Proje kapsamında başarılı bir toprak reformunun yapılamamış olması da bölgede büyük toprak sahiplerinin varlığını güçlendirmiştir (Akın, 2015: 108). Ayrıca bölgede var olan sosyal yapı ve terör, projeden yeteri oranda başarı sağlanmasının önüne geçmiştir.

2011 yılında kurulan Doğu Anadolu Projesi (DAP), Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) ve Konya Ovası Projesi (KOP) Bölge Kalkınma İdaresi başkanlıklarının görevleri şu şekilde belirlenmiştir (642 sayılı KHK):

“Bölgelerin kalkınmasının hızlandırılması amacıyla ilgili kurum ve kuruluşların proje ve faaliyetlerinin uyum ve bütünlük içinde yürütülmesini sağlayacak eylem planları hazırlamak, bunların uygulanmasını koordine etmek, izlemek ve değerlendirmek, Eylem planları kapsamındaki kamu yatırımlarının etkili ve verimli bir şekilde yürütülmesi için kurumlar arası koordinasyonu sağlamak, Eylem planlarının gerektirdiği yatırımlara ilişkin teklifleri ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği içinde hazırlamak, önceliklendirmek ve ilgili kurum ve kuruluşlar ile Kalkınma Bakanlığına göndermek, Bölgedeki kurum ve kuruluşlar tarafından yürütülen yatırım projelerini izlemek ve değerlendirmek, İlgili kamu kurum ve kuruluşlarınca talep edilmesi halinde, yatırım projelerinin geliştirilmesine yardımcı olmak, bu sürece gerektiğinde Kalkınma Bakanlığının belirleyeceği usul ve esaslara göre mali ve teknik destek sağlamak, Bölge planlarının tamamlayıcılığını ve bütünlüğünü gözeterek, kalkınma ajanslarının ortak ve daha etkili çalışmalarına yardımcı olmak ve bu konularda görüş ve öneriler geliştirmek, Bölgelerin gelişme potansiyeline, sorunlarına ve imkânlarına dair araştırma, etüt, proje ve incelemeler yapmak veya yaptırmak, Kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları için başta kurumsal kapasite ve beşeri kaynak konuları olmak üzere, Kalkınma Bakanlığının belirleyeceği usul ve esaslara göre mevcut proje ve programlarla mükerrerlik oluşturmayacak yenilikçi destek programları tasarlamak ve uygulamak.”

Doğu Anadolu Projesi (DAP) Bölge Kalkınma İdaresi, Van, Tunceli, Muş, Malatya, Kars, Iğdır, Hakkâri, Erzurum, Erzincan, Elazığ, Bitlis, Bingöl, Ardahan, Ağrı ve Sivas illerinin hızlı şekilde kalkınması adına ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından ortaya konan yatırım faaliyetleri ve projelerin bütünlük ve uyum içerisinde yürütülebilmesini sağlamanın yanı sıra bunların koordinasyonunu sağlamak, faaliyet sürecini izlemek ve gerekli değerlendirmeleri yapmak için kurulmuştur (Akpınar, 2017: 19).

Doğu Anadolu Projesi (DAP) DPT tarafından Doğu Anadolu Bölgesi'nin sosyo-ekonomik açıdan diğer bölgelerle olan gelişmişlik farkını en aza indirmek ve mevcut verimlilik seviyesini geliştirerek bölgenin ülke ekonomisine olan katkısını artırmak amacıyla 1998 yılında “Doğu Anadolu Projesi (DAP) Ana Planı” olarak başlatılmıştır. DAP Ana Planı “çevresel hedefler”, “sosyal hedefler” ve “ekonomik hedefler” olmak üzere üç ana hedef ve bunlara bağlı alt hedeflerden oluşmaktadır. Buna göre “çevresel hedefler”; biyolojik çeşitliliğin artırılması, ormanların korunup geliştirilmesi ve toprak ve su kaynaklarının korunması; “sosyal hedefler”in bazıları çarpık kentleşmeyi azaltmak, sosyal yardım ve koruma hizmetlerini artırmak, refah düzeyini artırmak, altyapıyı iyileştirmek, göçün neden olduğu olumsuzlukları en aza indirmek ve sosyal bütünleşmeyi artırmak; ekonomik hedefler ise bölgenin diğer bölgelere olan entegrasyonunu artırmak, bölgeyi sürdürülebilir ekonomik yapıya kavuşturmak, sermaye birikimini hızlandırmak, ekonomik yapıyı çeşitlendirmek, göçü azaltmak, istihdamı artırmak ve kişi başına geliri artırmaktır (DPT, 2000: 1).

Proje daha sonra kalkınma idaresine dönüştürülerek DAP Bölge Kalkınma İdaresi, 2012 yılının ortalarından itibaren kurumsallaşma çalışmalarına başlamıştır. İdare tarafından 642 sayılı KHK'nın 2. maddesi uyarınca ve kuruluş amacına uygun olarak bir “DAP Eylem Planı” hazırlanmıştır. Hazırlanan bu plan “Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulu” ve “Bölgesel Gelişme Komitesi” tarafından 2014 yılı sonunda onaylanarak yürürlüğe girmiştir. DAP Eylem Planı'nın temel amacı, bölgede yaşayan insanların çevresel, sosyal ve ekonomik anlamda yaşam standartlarının artırılması, böylelikle bölgenin refah seviyesinin, ulusal ortalamaya yakınlaşmasıdır. Genel anlamda bölgenin kurumsal kapasitesinin geliştirilmesine yönelik faaliyetleri kapsayan DAP Eylem Planı, bu çerçevede başta gıda ve tarım sektörü başta olmak üzere sanayi, hizmet, turizm ve ticaret sektörlerinde verimlilik ve katma değerini yanı sıra kentlerin yaşanabilirliğinin artırılmasını ve sahip olunan beşeri sermayenin niteliğinin iyileştirilmesini hedeflemektedir (DAP Eylem Planı, 2014).

Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) Bölge Kalkınma İdaresi, kapsamında yer alan Trabzon, Samsun, Rize, Ordu, Gümüşhane, Giresun, Bayburt, Artvin, Tokat, Amasya ve Çorum illerinin daha hızlı bir şekilde kalkınması adına ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından ortaya konulan yatırım faaliyetleri ve projelerin bütünlük ve uyum içerisinde yürütülebilmesini ve bunların koordinasyonunu sağlamak, faaliyet sürecini izlemek ve gerekli değerlendirmeleri yapmak için kurulmuştur.

1997 yılı nüfus sayımına göre, Doğu Karadeniz Bölgesi, Türkiye'nin geri kalmış illerini ve ilçelerini içinde barındıran ve en çok göç veren bölgelerden birisidir. 1998 yılında DPT ve “Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı (JICA)” arasında teknik işbirliği konuları üzerinde yapılan anlaşma doğrultusunda ortaya çıkan Proje, 2000 yılında uygulanmaya başlanmıştır ve hedef yılı 2020 (DOKAP, Nihai Rapor, 2000) idi. Bu tez yazıldığı an itibarıyla hedef yılı bir yıl geri kalmış durumdadır.

53 adet alt projenin yer aldığı DOKAP'ın hedefleri; bölgede mera kullanımının iyileştirilmesi, kentleşmenin verimli tarım toprakları dışında gerçekleştirilmesi, orman bölgelerinin ağaç dışındaki ürün üretimine açılması ve verimli tarım topraklarının tarımsal kullanım için korunmasıdır (Akın, 2015: 110). Proje daha sonra kalkınma idaresine dönüştürülerek çalışmalarına devam etmektedir. DOKAP Bölge Kalkınma İdaresi tarafından 642 sayılı KHK'nın 2. maddesi uyarınca ve kuruluş amacına uygun olarak 2014–2018 yıllarını kapsayan bir Eylem Planı hazırlanmıştır. Söz konusu planda bölgenin bir ticaret ve turizm merkezi haline getirilmesi benimsenmiştir. Bölgenin kalkınması için benimsenen temel esaslar (DOKAP Eylem Planı) çerçevesinde ekonomik, sosyal ve kültürel alanlara bütüncül yaklaşımla hareket edilmektedir (Akpınar, 2017: 19).

Konya Ovası Projesi (KOP) Bölge Kalkınma İdaresi, diğer bölge kalkınma idaresi başkanlıkları gibi proje kapsamında yer alan Niğde, Konya, Karaman, Aksaray, Nevşehir, Yozgat, Kırıkkale ve Kırşehir illerinin daha hızlı şekilde kalkınması adına ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından ortaya konan yatırım faaliyetleri ve projelerin bütünlük ve uyum içerisinde yürütülebilmesini ve koordinasyonunu sağlamak, faaliyet sürecini izlemek ve değerlendirmeleri gerçekleştirmek üzere kurulmuştur. “Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulu” KOP Bölge Kalkınma İdaresi başkanlığı tarafından kuruluş amacına uygun olarak hazırlanan “KOP Eylem Planı”nı 30 Aralık 2014 tarihinde kabul etmiştir (Akpınar, 2017: 20). Planda bölgenin hızlı kalkınması adına benimsenen ana esaslar şu şekildedir. “*Toprak ve Su Kaynaklarının Sürdürülebilir Kullanımı, Ekonomik Yapının Güçlendirilmesi, Altyapının Geliştirilmesi ve Kentleşme, Beşeri ve Sosyal Yapının Güçlendirilmesi, Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesi*” (KOP, Eylem Planı).

KOP Bölge Kalkınma İdaresinin temelini oluşturan Konya Ovası Projesi, DSİ tarafından Konya'nın su ihtiyacını gidermek için uygulanmaya konulan KOP projesi,

Türkiye'nin ilk resmi sulama projesidir. Proje aynı zamanda GAP'tan sonraki en büyük sulama projesidir. KOP Bölgesel Eylem Planı'na göre kurumlardan gelen proje önerileri kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi, kentleşme ve kentsel gelişim, altyapının geliştirilmesi, sosyal ve kültürel gelişmenin sağlanması, ekonomik kalkınmanın ve rekabetin güçlendirilmesi şeklinde beş ana gelişme ekseninde toplanmıştır (Akın, 2015: 111). 2010 yılından buyana uygulamada olan KOP; Konya, Karaman, Niğde ve Aksaray illerini kapsamaktadır. Bünyesinde 50 ilçe, 263 belde ve 1002 köyü barındıran bu dört il, 3 milyonu aşan nüfusuyla Türkiye nüfusunun yaklaşık %4'ünü, 65 bin kilometrekarelik alanıyla da Türkiye yüzölçümünün yaklaşık %8,5'ini oluşturmaktadır. Verilen göçler nedeniyle bölge nüfusu her yıl azalma göstermektedir (Anonim, 2014). Bölge sahip olduğu bu geniş yüzölçümü, stratejik ve jeopolitik konumu ve yeterince değerlendirilmeyen beşeri-doğal kaynaklarıyla Türkiye'nin mevcut nüfusu kadar nüfusu kaldırabilecek bir bölgedir.

Bölge kalkınma idareleri özellikle AB uyum süreciyle birlikte şekillenen yeni bölgesel gelişme yaklaşımında bölge planlarına bağlı olarak oluşturulan eylem planlarının hazırlanması, izlenmesi ve koordinasyonundan sorumludurlar. GAP Bölge Kalkınma İdaresinden sonra kurulan KOP, DAP ve DOKAP bölge kalkınma idarelerinin eylem planları ve kurumsallaşma çalışmaları tamamlanmış durumdadır. Bu idareler, eylem planları kapsamında özellikle kendi bölgelerindeki kamusal yatırımların öncelikle ele alınması, daha verimli ve etkili şekilde yürütülmesinden sorumludurlar (Akpınar, 2017: 17). Bu kapsamda bölge idareleri tarafından öncelikli yatırımların gerektirdiği araştırma, planlama, programlama, projelendirme, izleme, değerlendirme ve koordinasyon hizmetleri gerçekleştirilmektedir. Bölge kalkınma idareleri, 30 Aralık 2014 tarihinde "Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulu" tarafından onaylanarak yürürlüğe giren ve 2014–2018 arası dönemi kapsayan eylem planları çerçevesinde faaliyetlerini yürütmüşlerdir (Akpınar, 2017: 19).

Entegre bölgesel kalkınma projeleri olarak tasarlanan eylem planlarında bölgelerin gelişme potansiyellerine yönelik farklı gelişme eksenlerinin yanında yerelde sosyal yapının güçlendirilmesi ve kurumsal kapasitenin iyileştirilmesi gibi ortak gelişme eksenleri de yer almaktadır. Türkiye'de bölgesel kalkınma projelerinin öncelikli amacı bölgelerarası dengesizliklerin giderilmesidir. Planlı dönemde bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılmasına ve bölgesel gelişmeye özel bir önem verilmiştir. Türkiye'de bölgelerarası gelişmişlik farklarına ilaveten kır-kent

arasında da belirgin farklılıkların olması, kırsal kalkınma projelerinin genel olarak tarım sektörüne ve kırsal kesime yönelik olmasına neden olmuştur (Çelik, 2006: 116). Kalkınma idareleri kapsamındaki 43 ilin dağılımı Tablo 8’de gösterilmektedir.

Tablo 8. Kalkınma İdarelerinin Kapsamındaki İllerin Dağılımı

Güneydoğu Anadolu Projesi Kalkınma İdaresi (GAP)	•Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Şanlıurfa, Siirt ve Şırnak
Doğu Anadolu Projesi Kalkınma İdaresi (DAP)	•Van, Tunceli, Muş, Malatya, Kars, Iğdır, Hakkâri, Erzurum, Erzincan, Elazığ, Bitlis, Bingöl, Ardahan, Ağrı ve Sivas
Doğu Karadeniz Projesi Kalkınma İdaresi (DOKAP)	•Trabzon, Samsun, Rize, Ordu, Gümüşhane, Giresun, Bayburt, Artvin, Tokat, Amasya ve Çorum
Konya Ovası Projesi Kalkınma İdaresi (KOP)	•Niğde, Konya, Karaman ,Aksaray, Nevşehir, Yozgat, Kırıkkale ve Kırşehir

3.2.4. Kırsal Kalkınma Yönetiminde Diğer Kamu Kurum ve Kuruluşları

Kırsal ve bölgesel kalkınmaya yönelik faaliyetler temel sorumluluk belli bakanlıklar ve bunlara bağlı kurum, kuruluş ve idari birliklerdedir. Ancak kalkınma politikası topyekûn bir devlet politikasıdır ve bu kapsamda ilgili bakanlık ve kuruluşlar dışında diğer kamu kurum ve kuruluşları da gerekli görüldüğü durumlarda kalkınma planlarına destek vermektedirler. Düzenleyici ve denetleyici kurumlar diğer bir ifadeyle bağımsız idari otoritelerin kırsal alana ilişkin düzenleme yapan yönlendirici etkisi olan Şeker Kurumu (mülga), Tütün ve Alkol Piyasası Malullerini Düzenleme Kurumu (TAPDK) (mülga) ve Enerji Piyasası Düzenleme Kurumlarının (EPDK) kırsala yönelik faaliyetleriyle Ziraat Bankası, İller Bankası ve Kamu İktisadi Teşebbüslerinin (KİT) bu kapsamdaki faaliyetleri incelenmektedir.

Bağımsız idari otoriteler, devlet adına kendi alanlarına yönelik karar alan buna karşın devletten bağımsız bir şekilde örgütlenen yapılardır. Devletin bağımsız idari yapılar kurması ve bu yapılar aracılığı ile ekonomik hayata müdahale etmesinin nedeni olarak gündelik siyasetten bağımsızlık, uzmanlaşma, yetki devri, inandırıcılık, düzenleyici taahhüt ve neoliberal politikalar çerçevesinde uluslararası kuruluşların etkisi sayılabilir (Şanlısoy ve Özcan, 2006: 100, 106).

Türkiye’de Şeker Kurulu ve TAPDK benzer nedenlerle kurulan kırsal alanlara yönelik faaliyetler gerçekleştiren bağımsız idari otoritelerdir. Ancak 2001 yılında kurulan Şeker Kurumu ve 2002 yılında kurulan Tütün ve Alkol Piyasası

Düzenleme Kurumu bağımsız idari otoriteler veya düzenleyici denetleyici kurullar olarak devam etmiş ardından 2017 yılında kapatılıp Tarım ve Orman Bakanlığına devredilmiştir. Bu eski düzenleyici ve denetleyici kurumlardan birincisi tütün ürünlerine yönelik destekleme mekanizması ve bu yöndeki sektörü düzenleyici ve denetleyici rolü olan Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumudur. İkincisi ise şeker üretimine ilişkin miktar kısıtlamalarını (kota) belirlemek, dış ticarete ilişkin düzenlemeler önermek, pazarlama faaliyetlerini belirleyip uygulamak, araştırma ve denetleme yapmak üzere kurulan Şeker Kurumu'dur. İdarenin bütünlüğü kapsamında değerlendirilen bağımsız idari otoriteler uygulanan temel politikalara yön vermekte veya çeşitlenmesine katkı sunmaktadır. Bu iki eski düzenleyici ve denetleyici kurum 2017 itibarıyla Tarım ve Orman Bakanlığı'nın hizmet birimi olarak Şeker Dairesi Başkanlığı ve Tütün ve Alkol Daire Başkanlığı statüsünde görevlerine devam etmektedir. Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sistemindeki teşkilat yapısını anlatan Cumhurbaşkanlığı 1 sayılı Kararnamesine göre de, bu iki birim yeni sistemde Bakanlığın hizmet birimi olarak görevlerine günümüzde de devam etmektedir. Burada yukarıda bahsi geçen düzenleyici ve denetleyici kurumların 2017 yılına kadar olan sürede kapatılmadan veya statüsü dönüştürülmeden önceki kırsal kalkınma yönetimindeki etkileri değerlendirilmektedir.

Şeker Kurumu (mülga), 19 Nisan 2001 tarihinde yürürlüğe giren 4634 sayılı Şeker Kanunu'yla kurulmuştur. Kamu tüzel kişiliğine sahip Şeker Kurumunun öncelikli kuruluş amacı, “*Şeker Kanunu ve ilgili mevzuat hükümlerinin uygulanmasının sağlanması, uygulamanın denetlenmesi ve Kanunda belirlenen yetkiler çerçevesinde düzenlemeleri yapmak ve yetkileri kullanmaktır*”. Bu Kanun kapsamında yer alan her türlü kararı almak ve uygulamaktan sorumlu olan yapı ise Şeker Kuruludur. Bu Kurul, Şeker Kurumunun karar organı olmasından dolayı kurumla benzer karakteristik özelliklere sahiptir (Demir, 2017: 175). 4634 sayılı Şeker Kanunu'nun 13. maddesinde Şeker Kurulu'nun görev ve yetkileri ifade edilmektedir. Bu görev ve yetkiler içerisinde doğrudan kırsal kalkınmaya yönelik ifadeler yer almamakla birlikte, ilgili maddelerde yer alan bazı görevleri doğrudan şeker pancarı üretimi yapılan kırsal alanlara ve şeker pancarı üretimi yapan çiftçilere, onların haklarının korunmasına ve sektörün daha da gelişmesine yöneliktir (Kayıkçı, 2009: 249). Şeker Kurumu şeker üretimindeki bilgilendirme ve çalışmalar sonucu 2002 yılından sonra üretimde gözle görülür bir verim alınmıştır. Kırsal hayatı

doğrudan ilgilendiren ürün geliştirme ve pazarlama yönteminde kırsal hayatta ekonomi başta olmak üzere çiftçilerin ürün seçiminde alternatif rol oynamasını dahi etkilediği söylenebilir.

Türk çiftçisi bir anlamda Şeker Kurulu'nun çalışmaları neticesinde şeker pancarı üretimini öğrenmiş ve doğrultuda her geçen yıl artan bir oranda şeker pancarı üretimi gerçekleştirmiştir. 2002–2019 yılları arasında, hasat edilen alan ve üretim miktarı değişmekle birlikte, pancar üretiminden sürekli artan oranlarda bir verim elde edilmiştir. Türkiye Şeker Fabrikaları 2018–2019 verilerine göre, şeker pancarı ekimi yapılan köy sayısı 1.354, ekim yapan çiftçi sayısı 40.240, ekim yapılan alan 965.869 dekar, elde edilen verim ise 6,03 ton/dekardır (Türkşeker, 2020: <http://www.turkseker.gov.tr/>). Üretilen pancar; tarım alet ve makinaları, taşımacılık gibi tarımla bağlantılı birçok sektörün gelişimine, ilaç ve gübre gibi girdilerin kullanımı yoluyla da bazı endüstriyel sektörlere önemli katkılar sağlamaktadır. Ekim yapılan alana eşdeğer bir ormana kıyasla şeker pancarı tarımı üç kat daha fazla oksijen yaratmaktadır. Ayrıca alternatiflerine göre daha fazla istihdam imkânı yarattığı gibi kendinden sonra ekilecek ürünlerde de verim artışı sağlamaktadır (Türkşeker, 2020: <http://www.turkseker.gov.tr/>). Türkiye'de şeker fabrikalarının kurulmasının temel hedefi de ülkenin şeker ihtiyacını karşılamaya ilaveten tarımı ve dolayısıyla çiftçiye kalkındırmaktır. Bu kapsamda yıllar içerisinde şeker pancarı üretimindeki artışın kırsal kalkınmaya da önemli katkıları olmuştur. Öyle ki, Türk çiftçisi pancar tarımını öğrendikten sonra mono-kültür tarımdan poli-kültür tarıma geçmiştir. Türkiye'nin sosyal ve ekonomik yaşantısında ve kırsal alan gelişiminde şeker pancarı tarımının çok önemli etkileri vardır. Kırsal alandaki ürün çeşitliliğini artıran ve bir sanayi hammaddesi olan şeker pancarı hayvanlar için de yaprak, baş ve posasıyla besin değeri yüksek bir yem bitkisidir. Şeker pancarı üretimiyle birlikte Türkiye'de et ve süt üretiminin de artmasıyla gıda imkânlarındaki artış daha yüksek hayat standardının oluşmasında (Türkşeker, 2020: <http://www.turkseker.gov.tr/>) etkili olmaktadır. 2018 yılı verilerine göre, “Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.” bünyesinde yer alan 10 şeker fabrikası özelleştirilmiştir. Türkiye'de 15'i “Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.” (Türkşeker), 12'si özel sektör ve 6'sı kooperatifler olmak üzere toplam 33 şeker fabrikası faaliyet göstermektedir. Bu fabrikaların yıllık şeker üretimi 2,8 milyon ton civarındadır (Çalışkan vd., 2020: 439).

Dünya genelinde şekerin, şeker pancarı ve şeker kamışı olmak üzere iki ana kaynağı vardır. Türkiye’de ise yalnızca şeker pancarı üretimi yapılmaktadır. Türkiye dünyada en fazla şeker pancarı üreten ülkeler içerisinde yıllık 291 bin hektar ekim alanı ve 17,4 milyon tonluk üretimle beşinci sıradadır. 2001 yılında bağımsız idari bir kurum olarak kurulan Şeker Kurulu ve Şeker Kurumu 24 Aralık 2017 tarihinde çıkarılan 696 sayılı KHK ile kapatılmış ve şeker piyasasının yönetim ve denetimi Tarım ve Orman Bakanlığına bağlı olarak oluşturulan Şeker Dairesi’ne devredilmiştir (Çalışkan vd., 2020: 439).

Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu (TAPDK) (mülga), Türkiye’de tütün ve alkol piyasasının yeniden yapılandırılması 09.01.2002 tarih ve 24459 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 4733 sayılı Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun’la olmuştur. Bu Kanun’la birlikte Türkiye’de tütün ve alkol piyasasında üretim, dağıtım, tüketim, halk sağlığının korunmasına yönelik politikaların geliştirilmesi, uygulanması ve denetlenmesiyle ilgili tüm yetkiler TAPDK’ya verilmiştir. Kanun’un temel amacı tütün ve alkol sektörlerinde kamu üretim ve desteğinin tamamen ortadan kaldırılmasıdır. Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund / IMF) tarafından Türkiye’de tütün ve alkol sektörlerinde düzenleyici reformların yapılmasına yönelik önerileri çerçevesinde, tütün üreticilerine verilen destekler ve satın alım garantileri de ortadan kaldırılmıştır (Massadikov, 2018: 93).

IMF’nin yönlendirmesiyle 2002 yılında düzenleyici reformlar kapsamında kurulan TAPDK’nın karar organı “Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurulu”dur. Kurul, kanunlarda belirtilen görev ve yetkileri çerçevesinde tütün ve alkol sektörlerinde gerekli düzenlemeleri yapmak, tütün ve alkolden kaynaklı kamu ve sağlıktaki olumsuz etkilerle bu ürünlerin tüketimini teşvik edecek faaliyetleri önleyecek düzenlemeleri yapmak, tütün ve alkol satışlarına ilişkin piyasa takip ve kontrolünü sağlamak, tütün ve alkol ürünlerinde denetim pulu, etiket, pul, damga kullanımına ilişkin çalışmalar yürütmek yasadışı faaliyetlerin önlenmesine yönelik çalışmalar sürdürmekle yetkilidir (İslamoğlu, 2002: 20-27). Tütün ürünleri insan sağlığına yaptığı olumsuz etki nedeniyle destek kapsamında değerlendirilen ürünlerden olmamıştır. Öyle ki AB üyesi ülkelerde 2013 yılından itibaren tütün üretimi ve üreticileri, kırsal kalkınma, sosyal dengenin sürdürülmesi ve çevrenin korunması açısından zorunlu olan alanlarda tarımın desteklenmesi modelleri

içerisinde dolaylı desteklerden yararlanırken, Türkiye’de tütün üreticileri, artık üretimin herhangi bir aşamasında herhangi bir destekten yararlanamamaktadırlar (Çalışkan vd., 2020: 439). Tütün üretiminde dünyada önemli bir yeri olan Türkiye’de uluslararası politikalarından ötürü kısıtlamalar ve kotalar getirilmesi önceden Devletin elinde bulunun tütün fabrikalarından dolayı var olan rahat satış imkanı şimdilerde uluslararası monopol piyasanın etkisiyle özellikle üreticiyi yani kırsalda yaşayan ve uzun yıllar bu sektörde emek harcayan çiftçileri zor durumda bırakmaktadır.

Kırsal kalkınma konusunda çiftçilere tarımsal ürünlere yönelik destek sağlanırken, tütün bu kapsama dâhil edilmemiştir. Öyle ki tarımsal ürün, “Kırsal Kalkınma Yatırımların Desteklenmesi Programı Çerçevesinde Tarıma Dayalı Yatırımların Desteklenmesi” hakkında tebliğlerde de tütün hariç tüm bitkisel, hayvansal ve su ürünleri olarak tanımlanmaktadır (Massadikov, 2018: 102). Bu nedenle 2015–2018 yıllarını kapsayan “Ulusal Tütün Kontrol Eylem Planı”nda, üreticilerden tütün üretiminden vazgeçenlere yönelik alternatif tarım ürünlerine ya da diğer ekonomik faaliyetlere yönlendirilmeleriyle ilgili politikalar geliştirilmesi öngörülmüştür. “Alternatif Tarım Ürünlerine Geçiş Programı” çerçevesinde bazı tütün üreticileri turizm, hayvancılık, seracılık gibi diğer sektörlere geçiş yapmışlar ya da fındık, badem ve zeytin gibi farklı tarım ürünleri yetiştirmeye yönelmişlerdir. Bu süreçte tütün üretiminden alternatif ürünlere veya farklı sektörlere geçemeyenlerin bir kısmı sanayileşmiş kentlere göç etmişlerdir (Bilir vd., 2009: 36-37). TAPDK, 24.12.2017 tarihli KHK ile kapatılmış ve Kuruma ait tüm yetkiler Tarım ve Orman Bakanlığına devredilmiştir. Halk sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerinden dolayı tütün kullanımına dair denetimleri ise Sağlık Bakanlığı üstlenmiştir.

Tütünün ve alkolün halk sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerinden bahsetmek yersiz olacaktır. Ancak bu ürünlerin özellikle ilaç sanayi gibi başka sektörlere ham madde kaynağı olması düşünüldüğünde Ege Bölgesi, İç Anadolu Bölgesi Güney Doğu Anadolu Bölgesi hatta Doğu Anadolu Bölgesi gibi birçok farklı coğrafi alanda tarımsal olarak ekilip biçilmesiyle ilgili olarak tütün desteklenmemesi çeşitli sosyal sorunlar doğurmuştur. Bu bölgelerdeki halkın tarımsal (ekip-biçme vb.) alışkanlıklarını terk etmesi istenmiş veya dolaylı yönden terk ettirilmesi sonrasında alternatif ürün geliştirme seçenekleri değerlendiremeyenler dolaylı da olsa göçe zorlandığı söylenebilir. Burada tütünün tarıma etkilerinden uzun uzadıya bahsetmek konunun bütünlüğünü bozacaktır; ancak AB uyum sürecinde, destekleme

kapsamında sadece ülkemizden çıkarılan bir bitki olduğunun açıkça ifade edilmesi araştırmacıların dikkatini çekmek için yerinde bir tespittir.

Bağımsız idari kuruluşlardan bir diğeri ise *Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK)*, Enerji sektörüyle ilgili düzenleyici kurum oluşturma süreci Türkiye’de 2001 yılında çıkarılan 4628 sayılı Kanun’la başlatılmıştır. Daha sonra çıkarılan 4646 sayılı Doğalgaz Piyasası Kanunu’yla başlangıçta Elektrik Piyasası Düzenleme Kurumu adıyla kurulan Kurum, 4646 sayılı Kanun’la birlikte “Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu” adını almıştır. Bu süreci takiben 2003 yılında çıkarılan 5015 sayılı Petrol Piyasası Kanunu ve 2005 yılında çıkarılan 5307 sayılı LPG Piyasası Kanunu ile de bu piyasaları düzenlemede EPDK görevli kılınmıştır. Merkezi Ankara’da olan EPDK, gerekli görülmesi durumunda dağıtım bölgelerinde de irtibat büroları kurulabilmektedir. Kurum, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (ETKB) ile ilişkilidir ve kurum üzerinde herhangi bir vesayet yetkisi bulunmaz. EPDK diğer bağımsız idari otoriteler gibi idari açıdan özerk bir kurumdur (Çakmak, 2011: 9).

Kırsal alanlara yönelik kalkınma stratejilerinde dikkat edilmesi gereken hususlardan biri de bu bölgelerde yaşayan nüfusun geçimlerini sağlayabilme ya da ekonomik açıdan büyüme noktasında yalnızca doğal kaynaklara bağımlılıklarının ortadan kaldırılması, aynı zamanda iklim değişikliklerine bağlı olarak gıda, enerji ve su kıtlığı tehditlerine karşı da hassasiyet gösterilmesidir. EPDK’nın temel görevi elektrik, doğal gaz, petrol ve LPG’nin, yeterli, kaliteli, sürekli, düşük maliyetli ve çevreyle uyumlu şekilde tüketicilerin kullanımına sunulmasıdır. Kurumun ülke genelindeki enerji potansiyelinin tespiti ve bunların çıkartılmasına yönelik görevleri de bulunmaktadır. Bu kapsamda kırsal alanlardaki enerji potansiyelinin belirlenmesi, ortaya çıkarılması ve çevre dostu yatırımlarla hayata geçirilmesi EPDK açısından dikkate alınması gereken bir durumdur (11. Kalkınma Planı, 2018: 47).

Bu noktada AB enerji mevzuatıyla uyumlu olarak kırsal bölgelerde özellikle tarım, gıda ve ormancılık sektörlerindeki işletmelerin enerji ihtiyacının yenilenebilir kaynaklardan karşılanmasına yönelik olarak destekleme programlarına özel tedbirler konulmaya başlanmıştır. Özellikle sulama tesislerinin işletilmesinde karşılaşılan enerji maliyetlerinin düşürülmesinde yenilenebilir enerji kaynakları önemli fırsatlar doğurmaktadır (11. Kalkınma Planı, Özel İhtisas Raporu, 2018: 87).

Bağımsız idari otoritelerin, diğer bir ifadeyle, düzenleyici ve denetleyici kurulların bağımsız şekilde karar organları alanında uzman ve tarafsızlık rolü baskın olarak çalışmalar yapan kamu kurumlarıdır. Yukarıda ifade edilen birçok bu alanda hizmet veren kurumlar vardır; ancak kırsal alanı veya yaşamı doğrudan etkileyecek alanların özelliklerinden dolayı bu üç kurum anlatılmıştır. Yukarıda da ifade edildiği üzere, Şeker Kurumu ve TAPDK 2017 yılında kapatılıp Tarım ve Orman Bakanlığı'na bağlanması devletin bu alanda düzenlemeleri yapıp kontrol etmeyi ihmal ettiği anlamına gelmez. Topyekûn kalkınma amacıyla olan kamu kurum ve kuruluşları, varlığı itibarıyla kırsal alana hizmet ettikleri kurumların nazarında görevlerini ifa etmekte olup bazılarının bir Bakanlığa devredilmesinde bir eksiklik yoktur. Tezin bu kısmında, aşağıda, bazı kamu kurum ve kuruluşlarının kırsal alana ve kırsal kalkınmaya özgü çabalarına yer vermek istenmektedir.

Ziraat Bankası, Türkiye'deki faaliyet gösteren kamu bankasından biridir. Kırsal kalkınma yönetimindeki kurumlardan bahsederken burada Ziraat Bankası'nın özel olarak incelenme sebebi bankanın kuruluş tarihi ve isminin ziraat oluşu yani kırsal alana doğrudan etkisiyle ilgilidir. Ziraat Bankası, 1863 yılında Osmanlı Devleti Dönemi'nde Mithat Paşa tarafından kurulan Memleket Sandıklarının devamı niteliğindedir. Ahmet Mithat Paşa, 1863 yılında Pirot Kasabası'nda kurduğu ilk Memleket Sandıklarını oluştururken Türk gelenekleri arasında zaten var olan ve karşılıklı yardımlaşma esasına dayanan imece geleneğinden esinlenmiş ve 1867 yılında Memleket Sandıkları Nizamnamesi'nin yürürlüğe girmesiyle Osmanlı Devleti'nin her yanında sandıklar faaliyete başlamış ve uzun yıllar başarıyla hizmet vermiştir. Osmanlı Devletinde, ticaret ve finansmanda batılı modellerin benimsenmesiyle birlikte, yabancı bankalar ülke toprakları içinde faaliyet göstermeye başlamıştır. O dönemlerde ülkede henüz, ulusal niteliğe sahip bir bankacılık sisteminin kurulması için yeterli sermaye birikimini sahip değildir ve bir kaynak oluşturma aracı olarak milli bankaların varlığından söz edilememektedir. Bu durumdan en çok zarar gören kesim ise çalışan nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan çiftçilerdir. Çünkü tamamen kendi kaderine terkedilmiş tarım kesiminde, geçim sıkıntısı içinde bulunan büyük bir çiftçi topluluğu, başvurabilecekleri kurumsal bir finansal yapı olmadığı için, sürekli olarak özel şahıs kredilerine muhtaç durumdadır. Kredileri verenler, bu işi meslek edinmiş faizci kimselerin yanı sıra, tarım gereçlerini satan tüccar, toptancı, ihracatçı, komisyoncu, kabzımal ve köy

bakkalı gibi çeşitli ticaret erbabı ve esnaflardır. O dönem bu tür yüksek faizli özel şahıs kredilerine Tefeci veya Murabaha Kredileri denilmektedir. Memleket Sandıkları adını ahşap kasalardan alır (<https://www.ziraatbank.com.tr/tr>).

Sandıkla ilgili işler katılımcı köylüler tarafından seçilen 2'si Müslüman, 2'si Hristiyan dört kişilik sandık eminlerince yönetilmektedir. Günlük işlemlerin yazıldığı yevmiye defteri, tüm hesapların kayıtlı olduğu defter-i kebir ve eldeki nakit paralar bu ahşap kasalarda saklanır. Daha sonraları güvenlik nedeniyle bu sandıkların yerine yöredeki ustalar tarafından demirden yapılan ilkel kasalar kullanılmaya başlanır. 1867 yılında Memleket Sandıkları Nizamnamesinin yürürlüğe girmesiyle Osmanlı Devleti'nin her yanında (Ruşçuk, Eski Cuma ve Lefkoşe sandıkları ilk örneklerdendir) sandıklar faaliyete başlamış ve uzun yıllar başarıyla hizmet vermiştir. Kredilendirme işlemleri sonucu elde edilen gelirlerinden giderlerin düşülmesi suretiyle ulaşılan sandık kârının 2/3'ü sandığın bulunduğu yörenin okul, yol, köprü gibi ortak kullanıma açık temel gereksinimlerinin yapım ve onarımında kullanılmıştır. Bu yönüyle Memleket Sandıkları ülkenin imarına da katkıda bulunmuşlardır, ancak izleyen yıllarda sandıkların işleyişinde gözlenen bozulmalar, Memleket Sandıklarının etkinliklerini azaltmıştır. Sandıkları merkezi yönetime bağlayarak olumsuzlukları giderebileceğini düşünen hükûmet, 1883'te aynı amaçlar doğrultusunda Menafi Sandıklarını kurmuştur. Menafi Sandıkları'na geçilmesiyle idare yeniden düzenlenmiş, kayıt ve muhasebe işleri çağdaş ve ilmi esaslara uygun olarak yürütülmeye başlanmış ve merkezi hükûmetin doğrudan denetimine tabi tutulmuştur. Bu yeni yapılanma; sandıkların idaresine nispeten ciddi, bilimsel denetime açık bir işleyiş kazandırsa da tamamen yeni, çağdaş bir örgütlenmeye duyulan gereksinimin önünü alamamıştır.

Menafi Sandıkları'nın ihtiyaca cevap vermediği, esasen idari yönden revizyon gerektiği ve kaynaklarının sınırlı olduğu gerçekleri de eklenince, mevcut örgütlenmenin bir banka şeklinde organize edilmesi fikri ve eğilimi olgunlaşmış, 15 Ağustos 1888'de Menafi Sandıkları'nın yerine işlevlerini üstlenecek modern finans kuruluşu olarak Ziraat Bankası resmen kurulmuş, o tarihte faaliyette bulunan Menafi Sandıkları da banka şubelerine dönüştürülerek faaliyete başlamıştır. O güne kadar Menafi Sandıklarının mali kaynağını oluşturan menafi hisseleri Bankaya devredilmiş ve bundan sonraki hisseler de Bankanın sermayesine tahsis edilmiştir. Bu adımla

birlikte, teşkilatlı tarımsal kredi tarihimizde yeni bir dönem başlamıştır (<https://www.ziraatbank.com.tr/tr>).

Ekonominin giderek kötüleştiği 1900'lü yıllarda Osmanlı Devletinde 23 Mart 1916'da Ziraat Bankası için yeni bir kanun çıkartılır. Kanun'un 1. maddesinde "*Ziraat Bankası çiftçilere kolaylık sağlamak ve tarımın gelişmesine yardımcı olmak için kurulmuştur*" denilmektedir. Ziraat Bankası bu amaçla tahvil çıkartabilecek, tarım işletmelerine ortak olabilecek, tohumluk, hayvan, tarım aletleri ve benzeri malzemeleri temin edip peşin ya da kredili olarak çiftçilere verebilecek, gereğinde satın aldığı toprakları çiftçilere dağıtabilecektir. Ziraat Bankası Türk köylüsüne de olabildiğince katkı sağlamaya çalışmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın direktifiyle çıkarılan Mükellefiyet-i Ziraiye Nizamnamesi Bankanın cephede savaşan çiftçi askerlerin ailelerine yapacağı yardımların esaslarını belirlerken, gümrüklerdeki ziraat alet ve edevatıyla tohumlukların dağıtılması görevini de Ziraat Bankası'na vermiştir (<https://www.ziraatbank.com.tr/tr>).

O yıllarda dünyada olduğu gibi Türkiye'de de en çok insan kaybına neden olan dönemin salgın hastalığı sıtmanın, bilinen en etkili ve tek ilacı Kininin halka dağıtımı da Ziraat Bankası'nca yapılmıştır. Sıtma salgını 1924 yılında felaket boyutuna ulaştınca köylüler, tarlalarını terk ederek oraklarını, harmanlarını, yüz üstü bırakırlar ve sonuçta kasabalar ile şehirlerde fakir-zengin tüm halk bu hastalıktan etkilenir. Sıtmadan korunmakta ve sıtmalı hastaları tedavi etmekte kullanılan bir ilaç olan Kinin, Hükûmet tarafından fakir halka dağıtılması için taşraya gönderilmeye başlanmıştır. Yurt dışından alınan Kinin ithalatı Sağlık Bakanlığı tarafından yapılırken, ithal edilen Kininlerin dağıtımını Ziraat Bankası üzerine almıştır. Kinin dağıtımı Ziraat Bankası şubelerince defter kaydı tutularak yapılmıştır. Ziraat Bankası çalışanları sınırlı olanaklarına rağmen üstlendikleri bu zor görevleri eksiksiz bir şekilde yerine getirebilmek için tüm Kurtuluş Savaşı boyunca ve sonrasında olağanüstü bir çaba harcamışlardır.

Her alanda hızlı bir gelişme gösteren Banka, ortak olduğu bir Türk-Amerikan şirketinin ilk yerli traktörünü üretmeye başlamasıyla Türk tarımında yeni bir dönemin açılmasına öncülük eder. Pulluk ve karasabanın bırakılıp traktör ve biçerdöver döneminin başlatılması doğal gübre yerine kimyevi gübre kullanılır olması, sağlıklı ve verimli tohumluklar sağlanması ve haşere mücadelesi için verilen destekler bu yolda atılan yeni adımlar ve atılımlar olmuştur. Tarla ıslahı ve sulama

konularında yapılan yatırımlara destek verilir. Meyvecilik alanlarında verilen krediler, meyveciliğin gelişmesini ve ihracatın çeşitlendirilmesini sağlar. Çiftçilerin örgütlenmesi sonucunda kurulan kooperatifler için gerekli kaynak bankanın olanaklarıyla karşılanır. Damızlık hayvan ithaline yardımcı olunarak meraların ıslah edilmesi et ve süt besiciliğin geliştirilmesi, bunlarla ilgili sanayilerin kurulması sağlanır. Arıcılıktan ipekböcekçiliğine kadar birçok alanda özendirici krediler Ziraat Bankası imkânlarıyla sağlanır (<https://www.ziraatbank.com.tr/tr>).

Köylünün büyük gereksinimi olan tarım makine ve gereçlerinin yurt içinde yapılmasına mali destek sağlanır. Böylece daha önceleri ancak devlet çiftliklerinde görülen çeşitli modern tarım makine ve araçları Bankanın ucuz kredi olanaklarıyla özel tarım alanlarında da kullanılmaya başlanmış ve hızla yaygınlaşmıştır. Bu sayede tarımsal üretim artmış, tarlalar yeniden ekime hazır hâle getirilip çiftçiye ikinci ürün alabilme olanağı sağlanmıştır (<https://www.ziraatbank.com.tr/tr>).

Tüm bu tarihi gelişmeler göstermektedir ki Banka, kırsal alanın imarından oluşumuna desteklenmesinden tarım araç ve gereçleriyle ilgili desteğe kadar birçok alanda kamusal hizmeti özel sektör mantığıyla yürütmüştür. Ülkemizin kırsal kalkınma serüveninden bahsederken Ziraat Bankası'nı özel olarak vurgulamak yerinde olacaktır. Kuşkusuz 922 ilçede adeta kamu kurumu gibi şube açan Banka yerel ekonomiyi ve aktörlerini desteklemeye devam etmekte olup devletin verdiği kırsal destekleri yönlendirmede eskiden olduğu gibi şimdi de aktif rol üstlenmektedir.

Benzer şekilde faaliyet gösteren bir diğer kurum ise *İller Bankası*dır. 1945 yılında kurulan İller Bankası'nın kuruluş amacı yerel yönetimlere, taşra teşkilatında bulunan köylere ve il özel idarelerine kredi sağlamaktır. 2011 yılında çıkarılan 6107 sayılı Kanun'la özel bütçeli Anonim Şirket statüsüne geçen kurum, "İller Bankası A.Ş." olarak faaliyetlerini sürdürmektedir (www.ilbank.gov.tr). *İller Bankası*, ülkemizin kuruluş yıllarında başlatılan kalkınma hamlesi çerçevesinde, şehir ve kasabaların yeniden imar ve inşası konusunda önemli görev ve sorumluluklar üstlenmiştir. Bankanın temeli, Mustafa Kemal Atatürk'ün talimatlarıyla; Belediyelerin imar faaliyetlerini finans etmek üzere, 11 Haziran 1933 tarihinde 2301 sayılı Kanun'la, 15 milyon sermayeyle 'Belediyeler Bankası' adıyla kurulmuştur.

Bankanın Kuruluş Kanunu uyarınca yalnızca belediyelere yönelik faaliyetlerde bulunması, kuruluş sermayesinin, hızlı nüfus artışı ve şehirleşmeye paralel olarak artan kredi ihtiyacını karşılayamaması ayrıca mali kaynağa ve teknik yardıma muhtaç il özel idareleri ile köylerin bu yardımın dışında bırakılması ve faaliyet sahasının daha genişletilmesi gibi hususlar göz önünde bulundurularak Belediyeler Bankası'nın değişik bir bünyeye sahip kılınması düşünülmüş ve bu düşünceyle Belediyeler Bankasının, Mahalli İdareler İmar Bankasına dönüştürülmesi için 1944'de Meclise Kanun Tasarısı sunulmuştur. Bu Tasarının Bütçe Komisyonunda görüşülmesi sırasında Bankanın adı İller Bankası olarak değiştirilmiştir. Yerel yönetimlerin altyapı özelindeki finansal desteği kırsal kalkınma üzerinde etkisinin önemli olduğunu göstermektedir.

İl özel idareleri, belediyeler ve köyleri de içine alan İller Bankası Genel Müdürlüğü, 13.06.1945 tarihinde kabul edilen ve 23.06.1945 tarihinde yayımlanan 4759 sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesiyle Belediyeler Bankasının görevlerini üstlenmiştir. 2011'de T.B.M.M. tarafından kabul edilen ve Resmi Gazete'nin 08.02.2011 tarihli nüshasında yayımlanan 6107 sayılı Kanun'la İller Bankası A.Ş. ismini almıştır. İlbank A.Ş.; özel hukuk hükümlerine tabi, tüzel kişiliğe sahip, özel bütçeli Anonim Şirket statüsünde bir kalkınma ve yatırım bankasıdır; Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın *ilgili kuruluşudur*; 6107 sayılı kendi özel Kanunu'na ilaveten 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'na tabidir (www.ilbank.gov.tr).

İlbank A.Ş.'nin amacı il özel idareleri ve belediyelerin; finansman ihtiyacını karşılamak, mahalli müşterek hizmetlere ilişkin projeler geliştirmek, danışmanlık ve denetim hizmeti vermek, merkezi hükûmetin mahalli idarelere her türlü kaynak transferine aracılık etmek, her türlü kalkınma ve yatırım bankacılığı işlevlerini yerine getirmektir. Bankanın misyonu, yerel yönetimlere, kentsel ihtiyaçlarının karşılanabilmesi amacıyla uluslararası standartlarda proje üretmek ve geliştirmek, kredi sağlamak, danışmanlık yapmak ve teknik destek vermek yoluyla sürdürülebilir bir şehirleşmeye katkıda bulunmaktır. Bankanın vizyonu ise, modern kentlerin geliştirilmesi sürecine öncülük eden, hizmet kalitesi kanıtlanmış uluslararası bir kalkınma ve yatırım bankası olmaktır (www.ilbank.gov.tr).

İlbank A.Ş.'nin yürüttüğü ve desteklediği birçok ulusal ve uluslararası projeler vardır. Özellikle Dünya Bankasının yatırım projelerine koordinatörlük yapmaktadır. Temel amacı şehir ve altyapı sorunu gidermek olan Banka mahalli

idarelere finansal yardım ve destekleri vesilesiyle kırsal kalkınma sürecine önemli destekler vermekte ve küçük belediyeler için sağladığı imar planı hazırlama desteğiyle de Bankanın çoğu kırsal özellik gösteren küçük belediyeler üzerinden kırsal kalkınmaya dolaylı katkısı yoluyla da özel ve önemli bir yeri olduğu söylenebilir.

İlbank A.Ş. ayrıca yürüttüğü Su Kanalizasyon ve Altyapı Projeleri (SUKAP) kapsamında 2011 yılında başlayan, belediyelerin su, kanalizasyon ve altyapı projelerini desteklemektedir. Bu kapsamda, Cumhurbaşkanlığı Kararıyla nüfusu 25.000 ve altında olan belediyelere genel bütçeden ayrılan ödenekten proje tutarının %50'si oranında hibe destek sağlanmakta, kalan %50'si için ise İller Bankası A.Ş. tarafından belediyeye uzun vadeli kredi açılmaktadır. Nüfusu 25.000'den fazla olan ve Cumhurbaşkanlığı kararı ekinde yer alan belediyelere ise 5393 sayılı Belediye Kanunu'ndaki borç stoku limitine uyma şartı aranmaksızın İller Bankası A.Ş. tarafından kredi tahsisi yapılmaktadır. Ayrıca projesi hazır olmayan belediyelerin projeleri İller Bankası A.Ş. ekiplerince öncelikle projelendirilmektedir.

Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankasının da kırsal kalkınmayla ilgili dolaylı görevleri bulunmaktadır. Kalkınma bankaları, 1950'li yıllarda Dünya Bankası'nın teşvikleriyle gelişmekte olan ülkelerde kurulmuştur. Dünya Bankası, kendisine başvuran ülke yönetimlerine kalkınma bankası kurulmasını ön şart olarak sunmuştur. Kalkınma bankaları, gelişmekte olan ülkelerde yatırım sermayesi sağlama ve teknik açılardan yardımda bulunarak, girişimcilerin temel endüstri dallarına yönelmelerini sağlayarak, endüstrileşme dolayısıyla kalkınma sürecini hızlandıran finansal kurumlardır (Parasız, 2012: 292).

Ülkelerin kalkınma çabalarında ihtiyaç duyulan uzun vadeli finans problemlerine çözüm sağlamak amacıyla çoğunlukla kamu kontrolünde görev yapan finansal hizmet sağlayıcıları olarak kurulan kalkınma bankalarının temel görevleri, kaynakların sürdürülebilir büyüme politikaları doğrultusunda seçilmiş sektörler ve/veya bölgelere dağıtılması yanında yatırım projelerinin değerlendirilmesi, yönetilmesi ve izlenmesidir (Türkiye Kalkınma Bankası 2011 Yılı Faaliyet Raporu, 2012). Bunların kırsal kalkınmaya dolaylı yönden desteklediği projeler ile katkısı olmuştur. Kalkınma bankaları, diğer finansal kuruluşların kâr ve risk algılamalarına bağlı olarak öncelikli faaliyet göstermediği, fakat ülke için stratejik önemi olan sektörler veya bölgelerdeki yatırımlara ve zorluklar arz eden projelere finansman

sağlamada öncü roller üstlenirler. Bu rol, yatırımcılara teknik destek, danışmanlık, eğitim imkânları sağlanarak daha da zenginleştirilir. Bu yönüyle kalkınma bankaları ticari bankalara yol açan, yol gösteren kuruluşlar niteliğini taşımaktadır (Türkiye Kalkınma Bankası 2011 Yılı Faaliyet Raporu, 2012).

Türkiye Kalkınma Bankası, enerji, sanayi, turizm, finans, eğitim ve sağlık sektörlerinin sabit ve işletme sermayesi yatırımlarının finansmanına destek vermek üzere 1975 yılında 13 sayılı KHK ile Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası A.Ş. (DESIYAB) adı altında Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının ilgili kuruluşu olarak kurulmuştur. Bankanın adı 22 Haziran 1988 tarih ve 329 sayılı KHK ile şimdiki hâlini almıştır. 1989’da Türkiye Cumhuriyeti Turizm Bankasının tüm aktif ve pasifleriyle Bankaya devredilmesiyle birlikte turizm sektöründe de hizmet vermeye başlamıştır (<https://kalkinma.com.tr>).

10 Ekim 1999 tarihinde 4456 sayılı “Türkiye Kalkınma Bankası Anonim Şirketinin Kuruluşu Hakkında Kanun” ile Türkiye’nin kalkınması için, anonim şirket statüsündeki teşebbüslere kârlılık ve verimlilik anlayışı içinde kredi vermek, iştirak etmek suretiyle finansman ve işletme desteği sağlamak, yurtiçi ve yurtdışı tasarrufları kalkınmaya dönük yatırımlara yöneltmek, sermaye piyasasının gelişmesine katkıda bulunmak, yurtiçi, yurtdışı ve uluslararası ortak yatırımları finanse etmek ve her türlü kalkınma ve yatırım bankacılığı işlevlerini yerine getirmek üzere son olarak yeniden kurulmuştur (www.mevzuat.gov.tr). 24 Ekim 2018’de Bankaya yönelik yeniden yapılandırmanın TBMM’de onaylanarak yürürlüğe girmesinin ardından önceki adı olan Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. değiştirilerek Kalkınma ve Yatırım Bankası A.Ş. adını almıştır.

Kalkınma ve Yatırım Bankası 2019 yılında, hem özel sektör hem de kamu kuruluşlarının projelerinde çalışan Kalkınma ve Yatırım Bankası enerji, otomotiv, gıda, tarım ve imalat sanayi gibi farklı sektörlerde faaliyet gösteren özel sektör şirketlere kaynak yaratmaları yönünde projeler geliştirmektedir. Sermaye piyasası oluşumuna ve gelişimine katkılar sunan kalkınma ve yatırım bankaları sanayileşmeyi destekleyerek, teknik danışmanlık yaparak, işletmelerin iyileştirme sürecine katılarak ve halka arzlarını gerçekleştirerek, sermaye piyasalarının gelişmesine öncülük etmektedirler. Gelişmekte olan ülkelerin önündeki en büyük engel, düşük gelir düzeyi ve bundan kaynaklanan yetersiz tasarruf miktarıdır. Bu sorunları aşmak için ülkeler, kalkınma ve yatırım bankalarını kurmuşlardır. Ülke ekonomisine değer katan

bu bankaların etkin çalışması, hem bulunduğu ülke bakımından hem de bankanın kendisi için önem arz etmektedir.

Bu kamu kurumlarının dışında geçmişte kamu kesimi tarafından sevk ve idare edilirken günümüzde özelleştirmeye gidilen bazı kamu iktisadi teşebbüsü (KİT) de tarımsal alanlarda çok büyük faaliyetlerde bulunmaktadır. Örneğin Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. ve TEKEL (Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri Genel Müdürlüğü), Türkiye’de şeker ürünleri ve tekel ürünlerinin üretiminde çok büyük paya sahiptirler. Diğer yandan kamu kesiminin elinde bulunan ÇAY-KUR gibi kuruluşlar da Türkiye’nin iç talebinin karşılanmasında çok büyük paya sahipken dış ticarete de önemli paya sahiptir (Korku, 2019: 56).

Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü (ÇAY-KUR), 8.6.1984 tarih ve 233 sayılı “Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname” hükümlerine tabi, sorumluluğu sermayesi ile sınırlı, faaliyetlerinde özerk ve tüzel kişiliğe sahip bir İktisadi Devlet Teşekkülüdür. Türkiye çay sektörünün en büyük ve lider kuruluşu olan ÇAY-KUR, yıllara göre değişmekle birlikte çayın ana üretim noktası olan Karadeniz Bölgesi’nde üretilen yaş çay ürünlerinin yaklaşık %50-55’ini satın almaktadır. ÇAY-KUR yurt içi kuru çay piyasasında yaklaşık %45-50 oranında bir pazar payına sahiptir (<http://www.caykur.gov.tr/AnaSayfa.aspx>).

İl özel idaresi kırsal alanlarda merkez birimlerin görevlerini yerine getirmek amacıyla kurulmuş olan en önemli birimdir. 2005 yılına kadar taşra teşkilatında merkez teşkilatın görevlerini yerine getirmekle yükümlü olan kurum “Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü” iken bu tarihten itibaren bu müdürlük kapatılmış; yetki, görev, personel, alacak ve borçları ile taşınmazları il özel idarelerine devredilmiştir. Önceki yıllarda kurulan ve fesih edilen Toprak-Su Genel Müdürlüğü, Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü, Yol-Su Elektrik İşleri Genel Müdürlüğü taşra teşkilatının en önemli kamu kuruluşları arasındaydı (Ekim, 2006: 27).

3.3. Kırsal Kalkınma Yönetiminde Mülki İdare Birimleri

Türkiye’de kırsal kalkınma plan ve projeleri genel olarak merkezi idare tarafından oluşturulmaktadır. Taşra yönetimi olarak ifade edilen il genel idaresi, ilçe genel idaresi ise bu planların uygulayıcısı konumundadır. Bu alanda il ve ilçe genel idaresi, bucak ve köylerin merkezi idarenin taşra/mülki birimi vasfından bahsedilmektedir. İl genel idareleri, mevcut Anayasa’ya göre merkezi idarenin

taşradaki temel yönetim birimi “il”dir. Çoğu bakanlığın illerde kendi alanına yönelik hizmet birimleri bulunmaktadır. Bu yönüyle iller merkezi idarenin küçültülmüş bir biçimi konumundadır. İller yönetim açısından iki özellik barındırmaktadırlar. İlk olarak iller merkezi idareden ayrı tüzel kişiliğe sahip yerel yönetim birimleridir ki, bu durumun il özel idaresi olarak ifade edilmektedir. İkincisi ise merkezi idarenin ildeki temsilciliği konumundaki valilik sistemi bir diğer ifadeyle il genel idaresidir. Bu açıdan iller hem merkezi idarenin taşra örgütü (mülki idare birimi) hem de bir yerel yönetim birimidir (Gözübüyük, 2002: 202-208).

İl genel idareleri, merkezi yönetimin faaliyetlerini taşrada yani illerde icra eden birimlerdir. Merkezi yönetimin temsilcisi olan valiler ve il genel meclisi başkanı başkanlığında toplanan ve karar alma sürecinde etkili olan, il genel meclisi ve il daimi encümenliği organları il genel idare birimlerini oluşturmaktadırlar. Gerek ulusal gerekse bölgesel anlamda alınan kırsal kalkınma politika ve planlamalarının uygulayıcıları ve takipçileri genel olarak il genel idareleridir. Bu açıdan kırsal kalkınmanın gerçekleşmesi ve tarımsal faaliyetlerin ilerlemesi aşamasında bu birimler büyük görevler üstlenmektedirler (<http://www.mevzuat.gov.tr>).

İl İdaresi Kanunu’na göre valiler, ilin yönetim, ekonomi, sağlık, sosyal yardım, kültür ve şehirciliğe dair vazifelerinin ahenk içerisinde gerçekleştirilmesi hususunda gerekli önlemleri almakla görevlendirilmiştir. Bu kapsamda valiler, il genel idaresini toplantıya çağırır ve toplantıda üretimin artırılması, ticaretin geliştirilmesi, çiftçinin kalkındırılması, refahın yükseltilmesi gibi konularda gerekli tedbirleri planlarlar (5442 sayılı İl İdaresi Kanunu, 1949). İl İdaresi Kanunu, valilik makamına kırsal kalkınmayı da kapsayan son derece önemli vazifeler tevdi etmiştir. Valilerin il genel yönetimi ve yerel yönetim birimi olan il özel idaresinin en üst yöneticisi olmaları bu makamı kırsal kalkınma açısından daha da önemli kılmıştır (Aşgın, 2009: 248). Ancak gerek il genel yönetimlerine ve gerekse il özel idarelerine yasalarla verilen görev ve yetkilerin yerine getirilmesi son tahlilde valilerin üstlenecekleri şahsi gayretlerine bağlıdır (Aşgın, 2009: 249).

Türkiye’nin üniter bir yapıya sahip olması ve merkezi idarenin baskın ve yönlendirici olması merkezin taşra temsilcilerini de güçlü kılmıştır. Kırsal alanda görev yapan valiler kırsalın imar edilmesi geliştirilmesi için birçok çaba sarf etmektedirler. Kamu kaynaklarının merkezi idare tarafından yönlendirildiği bilinmekteyse de taşranın en üst temsilcisinin bakış açısı çok önemli bir yer

tutmaktadır. Kamu kaynaklarını etkin kullanan valiler yerel halk tarafından teveccüh ile karşılanırlar. Hatta bu alanlarda görev yapan valilerin isimlerinin bölgelerin en önemli noktalarına verilmesinin sebebi bölgeye yapmış oldukları katma değer çalışmalarındır. Valilerin vizyonu vesilesiyle bugüne kadar birçok proje hayata geçirilmiş ve kırsal alanların imarında dünden bugüne kendini kamu hizmetine adanmış siyasi kavgalardan uzak kalmış kıymetli devlet adamalarının da katkılarıyla bölgenin gelişmesi için adeta orkestra şefi gibi çalışarak kırsal alanın kaynaklarının verimli kullanması sonucu vatandaşın refah seviyesi yükseltilmiştir. Kırsal alanlar yani taşra, cezalandırılacak personelin görevlendirileceği yerler değil aksine devlet ile halkın kaynaşmasına vesile olacak ve özendirilecek nitelikli kamu görevlilerinin yönlendirileceği alanlar olup bunun için personel rejimleri yeniden düzenlemelidir.

İlçe genel idareleri, İl İdaresi Kanunu'yla düzenlenen birimlerden biri de ilçe genel idareleridir. Kaymakamların sorumluluğunda faaliyet gösteren ilçe genel idareleri, kırsal kalkınma çalışmalarında en tabandaki uygulayıcılardır. Bu birimler ilçede yer alan çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarının ve bazen de tüzel kişiliği haiz kamu hizmeti veren kuruluşların temsilcilerinden oluşmaktadır (Ekim, 2006: 29). İlçe genel idareleri kırsal kalkınmanın gerçekleşmesi ve tarımsal faaliyetlerin ilerlemesi aşamasında büyük görevler üstlenmektedir (<http://www.mevzuat.gov.tr>).

İl genel idareleriyle kıyaslandığında, köylere daha yakın olmaları, bazı ilçelerin de doğrudan kırsal kalkınma alanı olması ilçe genel idarelerini ve özellikle kaymakamları kırsal kalkınma konusunda daha önemli bir konuma getirmektedir. Ayrıca mülki idare açısından ilçeye atfedilen önem, planlı dönem sonrasında özellikle kırsal kalkınma çabalarıyla ön plana çıkmıştır. Köylerde yaşayan topluluklara en yakın yönetim birimleri olması, bölge insanı açısından akla ilk gelen başvuru kapısı olması, toplumun taleplerinin kaymakamlarca dikkate alınacağı ve çözüm üretileceğine yönelik güçlü kanaatlere sahip olunması ve kaymakamların genel anlamda kırsal kalkınmada vatandaş-devlet işbirliğinde gerekli önderliği yapabilecek nitelikte kamu görevlileri olmaları kırsal kalkınma çabalarında ilçelerin ve kaymakamların ön plana çıkmasının temel nedenleridir (DPT, 2000: 24; Geray, 1999: 22).

Kırsal kalkınma faaliyetlerinin uygulama alanları kırsal alanlardır. Bu bölgeler, genellikle nüfus yoğunluğunun fazla olmadığı, geçim kaynağı olarak daha çok tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin görüldüğü, kentsel alanlara göre geleneksel

yaşam tarzının daha yaygın olduğu yerleşim birimleridir. Türkiye özelinde düşünüldüğünde kırsal alanlar genel olarak bucak ve köy olarak ifade edilen yerleşim alanlarıdır ve kırsal kalkınma faaliyetlerinde öncelikli hedef nokta olarak değerlendirilmektedirler.

Bucak, 1949 yılında kabul edilen 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu'na göre “*coğrafya, ekonomi, güvenlik ve mahalli hizmet bakımlarından aralarında münasebet bulunan kasaba ve köylerden meydana gelen bir idare bölümüdür*”. Osmanlı döneminde “nahiye” olarak tanımlanan, mahalli hizmet, güvenlik, ekonomi ve coğrafya açısından aralarında ilgi bulunan kasaba ve köylerin birleşiminden oluşan ilçelerden daha küçük idari yapılanmadır (Özçağlar, 2005: 15-16). Osmanlı Devleti döneminden beri varlığını sürdüren bucak yönetimleri, kırdan kente göçler ve azalan nüfus nedeniyle kademeli olarak kaldırılmıştır. İlk olarak 2008 yılında yasalaşan 5747 sayılı kapsamlı torba Kanun'la 16 büyükşehir belediyesinde kaldırılmış, daha sonra ise Eylül 2014'de yayımlanan 6552 sayılı Kanun'la tüm Türkiye'de bucak yönetimlerine son verilmiştir (Yerel Yönetimler ve Hizmet Kalitesi Özel İhtisas Komisyon Raporu, On Birinci Kalkınma Planı 2018: 81).

Taşra yönetimi içerisinde en küçük yerleşim alanları köylerdir. Nüfusu 2 binin altındaki yerleşim yerleri, 442 sayılı Köy Kanunu'na göre köy olarak kabul edilmektedir. Ayrıca okul, cami, baltalık, yaylak, otlak, vb. bütün köye ait mülkiyetlerde ortak malları bulunan, bağ, bahçe ve tarlalarıyla birlikte toplu veya dağınık evlerde oturan insanlar da köy tanımı içerisinde yer almaktadır. Altyapı eksiklikleri, yaşam standardındaki düşüklük, insanların genellikle tarım ve hayvancılıkla uğraşmaları, sağlık ve eğitim gibi temel ihtiyaçlar konusundaki yetersizlikler köyleri kırsal kalkınma çalışmalarında öncelikli yöreler haline getirmektedir. Kırsal kalkınmada öncelikli yöreler olarak kabul edilen köyler, tarımsal üretim alanları olmaları dışında aynı zamanda bir ülkenin toplumsal ve kültürel zenginlik kaynaklarıdır (Yerel Yönetimler ve Hizmet Kalitesi Özel İhtisas Komisyon Raporu, On Birinci Kalkınma Planı 2018: 80).

Kırsal alan denilince yapısı, geçim kaynakları, büyüklüğü ve ekonomisi gereği aklımıza köyler gelmektedir. Türkiye'de 2021 yılı itibarıyla 18.291 köy bulunmaktadır. Kırsal alanı geliştirmekten bahsedilince akla köylerin yapısının değişmesi değil, aslında köyde yaşayan halkın sosyal yaşam seviyesini yükseltmek, yaşam standartlarını gelişmiş ülkelere benzeştirmek gayreti gelmektedir. Köyü

geliştirecek plan ve programların hemen hepsi çiftçiyi ilgilendirmektedir. Bu durum köyde yaşayan halkın tek veya ana uğraş alanının tarım olduğunu akıllara getirebilmektedir. Bu olgu tarıma verilen desteklerin kırsal kalkınmaya verilen destekler olarak değerlendirilmesine yol açabilmektedir.

Türkiye'nin en küçük yerleşim birimi olan köylerin yasal statüsü tekrar gözden geçirilmeli, 1924'de çıkarılan Köy Kanunu günümüz modern çağın gerekleri düşünülerek güncellenmelidir; bu alanda İçişleri Bakanlığı çalışmalar yapmaktadır. Köylerin kırsal kalkınma boyutu düşünüldüğünde uzmanlaşmaları gerektiği görülmekte, tarım köyü, kırsal turizm köyü veya orman köyü gibi ayrıştırılıp tek bir yasal düzenleme ile değil de alanlarına ve köyün özelliklerine göre yasal çalışmaların yapılması gerekmektedir. Ayrıca yerel yönetim birimi olarak değil de mülki idare birimi olarak değerlendirilmesi, yeniden statüsün gözden geçirilmesi sağlıklı olacaktır. Temel amacın köy halkının refah seviyesini artırmak ve kalkınma olduğu değerlendirilirse, gereksiz idari ayrımların ve olmayan bütçelerden söz etmenin kurumsal yapıları derinleştirerek kalkınmaya fazla bir katkısının olmayacağı düşünülmektedir.

3.4. Kırsal Kalkınma Yönetiminde Yerel Yönetimler

1982 Anayasası'nın 127. maddesine göre yerel yönetimler il, belediye ve köylerde yaşayan halkın yerel ortak gereksinimlerini karşılamak üzere kurulmuş, özellikleri kanunla belirtilen, karar organlarının ilgili kanunda belirtilen seçmenler tarafından seçilerek oluşturulduğu kamu tüzel kişilikleridir (Gözler, 2019; Şahin, 2016: 16). Türkiye'de kırsal kalkınma konusunda merkezi yönetim dışında yerel yönetimlerin de büyük katkıları olmaktadır. Yerel yönetimler büyükşehir belediyeleri, belediyeler, il özel idareleri ve köylerdir.

3.4.1. Büyükşehir Belediyeleri

Büyükşehir belediyesi 2004 yılında yasalaşan 5216 sayılı Kanun'da 2012 yılında yasalaşan 6360 sayılı kapsamlı torba Kanun'la yapılan değişiklikle "*sınırları il mülki sınırı olan ve sınırları içerisindeki ilçe belediyeleri arasında koordinasyonu sağlayan; idari ve mali özerkliğe sahip olarak kanunlarla verilen görev ve sorumlulukları yerine getiren, yetkileri kullanan; karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişisi*" (Yüksel, 2016: 732) şeklinde tanımlanır.

12.11.2012 tarihinde çıkarılan 6360 sayılı "On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde

Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile başta büyükşehir belediyeleri olmak üzere genel anlamda tüm belediyeler üzerinde önemli değişiklikler yapılmıştır. Buna göre, mevcut 5216 sayılı Kanun yürürlükten kaldırılmamış; ancak kuruluş gibi bazı maddeleri ciddi oranda değişikliğe uğramıştır. Örneğin nüfusu 750.000’in üzerinde olan iller büyükşehir belediyesine dönüştürülebilecektir. Bu kapsamda 14 il daha büyükşehir yapılmış ve mevcut büyükşehir sayısı 30’a yükseltilmiştir (Karakılçık, 2016: 195).

6360 sayılı Kanun kapsamında 16.561 köyün tüzel kişiliği kaldırılmış ve belediyelere bağlı mahalleye dönüştürülmüşlerdir. Köylere ilişkin temel hizmetler bu Kanun öncesi il özel idaresinin destekleri ve köy bütçesi ile sağlanırken, il özel idarelerinin yetki ve sorumluluklarının oldukça fazla oluşu ve köy bütçesindeki yetersizlikler temel hizmetlerin tam olarak yerine getirilememesine neden olmaktadır. Bu anlamda kırsal alandaki yaşam şartlarının iyileştirilmesi açısından ilgili yasayla birlikte köylere yönelik temel hizmetlerin belediyeler tarafından gerçekleştirilecek olması oldukça önemli bir gelişmedir. Kırsal alanlarda afet riski olan yapıların denetiminin yanı sıra sağlıklı bir yapılaşmanın olmayışı birçok soruna sebep olurken, Kanun kapsamında bu tür faaliyetlerin belediyeler tarafından gerçekleştirilecek olması da planlı yapılaşma açısından önem arz etmektedir. Öte yandan il idari sınırları içerisinde taşımacılık sistemlerinin tek elden ve belediyeler aracılığı ile kontrol edilecek olması, kırsal nüfusa ulaşım konusunda birçok kolaylık sağlayacağını düşündürmektedir (Ayyıldız vd., 2016: 282).

5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu’na 16 Ekim 2020 tarihinde “*Köy veya belde belediyesi iken mahalleye dönüşen ve büyükşehir belediyesi sınırları içinde bulunup sosyo-ekonomik durumu, şehir merkezine uzaklığı, belediye hizmetlerine erişebilirliği, mevcut yapılaşma durumu ve benzeri hususlar dikkate alınarak ilgili ilçe belediye meclisinin kararı ve teklifi üzerine büyükşehir belediye meclisinin en geç doksan gün içinde alacağı karar ile kırsal yerleşim özelliği taşıdığı tespit edilen mahalleler, kırsal mahalle kabul edilir. Bu belirlemenin mahalle düzeyinde yapılması esastır. Ancak; tamamı kırsal mahalle olarak tespit edilmeyen diğer mahallelerde de on bin metrekareden az olmamak kaydıyla kırsal yerleşik alan belirlenebilir. Kırsal mahalle veya kırsal yerleşik alan vasfı bu fıkrafta belirtilen usulle kaldırılabilir*” hükmü ek madde 3 olarak eklenmiştir. Böylece kırsal mahalle olarak kabul edilen alanlarda hizmetlerin daha etkin olmasını ve sosyal adaleti

sağlamak için iyileştirmelerde bulunmayı öngörmektedir. Bu düzenlemeyle birlikte kırsal alanlara vergi indirimleri, muafiyetler, harç bedelleri indirimleri gibi çeşitli hizmetlere bedel istisnaları getirilmiştir. Gelir vergisinden muaf esnaf (çilingir, hamal, yorgancı gibi) tarafından bizzat iş yeri olarak kullanılan bina, arsa ve araziler, basit usulde gelir vergisine tabi mükellefler (kendi işinde bilfiil çalışmak ya da bulunmak gibi çok küçük ölçekli işletmeler; terzi, ebe, sünnetçi, vs.) tarafından bizzat işyeri olarak kullanılan bina, arsa ve araziler ile mesken amaçlı kullanılan binalar (evler, konut, vs.) emlak vergisinden muaf olacaktır. Ayrıca zirai istihsalde kullanılan bina, arsa ve araziler (ahır, samanlık, yemlik, tarla, vs.) emlak vergisinden, yapı inşası, bina inşaatı (yapı ruhsatı) harcından, imarla ilgili harçlarından muaf olacaktır. Bu düzenlemenin uygulanmasındaki karışıklığı azaltmak üzere Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından hazırlanan “Kırsal Mahalle ve Kırsal Yerleşik Alan Yönetmeliği” 15 Nisan 2021 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Böylece kırsal alanlarda mahalleye dönüştürülen köy ve beldelerin yaşadıkları bir takım sorunlara iyileştirmeler getirilmiş sosyal adalet anlayışı pekiştirilmiş olacaktır.

3.4.2. Belediyeler (İl, İlçe, Belde)

5393 sayılı Belediye Kanunu’nun (BK) 3. Maddesine göre belediye; “*Belde sakinlerinin mahallî müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan ve karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan, idarî ve mâlî özerkliğe sahip kamu tüzel kişisi*” olarak tanımlanmıştır. Bu idari ve finansal özerklik tanımı, sınırsız bir özerklik değildir, belediyeler kanunlara uygun şekilde yönetilmek zorundadırlar. Belediyeler, karar organlarının verdikleri kararlar ve kanunlar doğrultusunda hareket ederler. Yasalara uygun olarak serbest karar verme, organizasyon, personel istihdamı, borçlanma ve benzeri alanlarla birlikte, yerel ortak ihtiyaçların karşılanması belediyelerin en önemli görevlerindedir (Can, 2013: 25).

Yerel kalkınma projeleri konusu, yerel yönetimleri doğrudan ilgilendirse de kırsal yörelerdeki küçük belediyelerin çeşitli ölçek sorunları bulunmaktadır (Canpolat, 2002; Çoker, 1988). Hangi nitelikte olursa olsun kırsal veya yerel kalkınma projeleri ya belediyeler tarafından başlatılan çalışmalar olarak ya da bu tür girişimlerin başarısı için gerekli toplumsal ve teknik altyapı hizmetleri olarak, belediyelerin varlık nedenini oluşturan “*yerel topluluklar için daha nitelikli, sağlıklı ve mutlu bir yaşam sağlama*” amacının gerçekleştirilmesinin en belli başlı araçlarıdır

(Yalçındağ, 1993: 11). Dolayısıyla belediyeler de ulusal ve yerel bazda kırsal kalkınma projelerinde aktif olarak görev almaktadırlar (Dulupçu ve Özgür, 2006). Belediyelerin kırsal alana yakın olmaları, ilgili bölge halkının doğrudan temas kurduğu yetkili merciler olması belediyelerin kırsal kalkınma konusunda aktif olarak kullanılmasını sağlamaktadır (Özgür, 2002).

Ulusal ve yerel kırsal kalkınma çalışmalarında aktif görev alan birimlerden birisi de ilçe belediyeleridir. İlçe belediyelerini, 2020 sonu itibarıyla sayıları 519 olan büyükşehir belediyesi sınırlarındaki büyükşehir ilçe belediyeleri ve diğer illerdeki sayıları 403 olan ilçe belediyeleri şeklinde ikiye ayırmak mümkün ve anlamlıdır. Büyükşehir belediyeleri sınırlarındaki ilçe belediyeleri, yetkilerinin önemli bir kısmını su ve kanalizasyon idareleri yanı sıra yetkiler açısından güçlü konumdaki büyükşehir belediyesi ile paylaştıkları için yetki ve görevler açısından daha kısıtlı konumdadırlar. Büyükşehir belediyesi sınırlarında da hem büyükşehir belediyelerinin hem de ilçe belediyelerinin kırsal alanlara ve kırdaki hizmetlere dair önemli ve eskiye göre gelişen görev ve yetkileri bulunmaktadır. Büyükşehir belediyelerinin her ilçesinde olmasa da, sınırlar 6360 sayılı torba Kanun'un 2012 yılında yasalaştıktan hemen sonra yürürlüğe giremeyen bazı hükümlerinin Mart 2014'de yürürlüğe girmesiyle bünyelerinde kırsal mahalle denebilecek yerleşim birimleri ve etraflarına hizmet götürmekle sorumlu olmuşlardır. Kırsal kalkınma konusunda her ilçe yönetiminin görevleri olmakla birlikte, daha çok büyükşehir belediyeleri dışındaki ilçelerin kırsala yönelik çalışmaları olmaktadır; çoğu ilçelerin geniş kırsal alanlara ve çok sayıda köylere hizmet götürdükleri söylenebilir.

Yerel yönetimlerin temel taşlarından birini oluşturan ilçe belediyeleri, kamu hizmetlerinin halka ulaştırılmasında ve merkezi yönetimin yetki ve sorumluluk bölüşümü açısından önemli bir konuma sahiptir. Merkezi yönetimin, ilçe belediyeleri üzerindeki idari vesayet yetkisini ölçülü ve yerinde kullanması, ilçe belediyelerini işlevsel olarak daha etkili bir konuma getirebilmektedir (Alıcı, 2012: 40). İlçeler kırsal bölgelere hizmet götürecek temel demokratik yerel yönetim birimleri olarak görülmektedir. İlçe belediyelerinin bu şekilde görülmesinin temel nedenleri kırsal yörelere hizmet götüren birçok birimi barındırması, ilçenin zaten il sistemi içinde merkez yönetiminin de temel hizmet birimi olması, köylünün köyün işlerinde en etkili kişi olarak kaymakamı görmesi; ilçenin halkın geleneksel bir başvurma kapısı olması ve ilçenin etrafındaki köylerle bir bütün oluşturmasıdır (Yıldırak, 1984: 42).

Belde, Türkiye Cumhuriyeti mülki idare yapısı içerisinde yönetsel anlamda köy ile ilçe arasında, bucaktan aşağı ya da eşiti bir konumda bulunan yerel yönetim birimleridir (Özçağlar, 2011: 99). Belde belediyesi; köy yaşamına alışkın olan insanları, kent yaşamına adapte etme misyonunu üstlenmiş, merkez belediyeye bağlı, ekonomik anlamda zayıf, imkânları kısıtlı, hizmet yapma olanağı olmayan, siyasi iktidara bağımlı, yarı özerk, yarı kırsal, yarı kentsel mekânlardır (Daplan, 2011: 71). 6360 sayılı Kanun kapsamında belde belediyelerinin önemli bir bölümü il ya da ilçeye bağlı mahalleye dönüştüğünden günümüzde belde sayısı yalnızca 386'dır (İçişleri Bakanlığı, 2020). Özellikleri düşünüldüğünde, belde belediyeleri literatürde kırsal alanlarla eş değer kabul edilmektedir. Dolayısıyla kırsal kalkınma politikalarında öncelikli geliştirilmesi gereken yerler içerisinde köylerle birlikte beldeler de yer almaktadır (Karakaya, 2013: 28). Elbette kırsal özelliği olmayan ve sanayi, ulaşım, madencilik ile turizm gibi faaliyet ve kazanç alanlarının çok öne çıktığı bazı beldeler bulunmaktadır.

3.4.3. İl Özel İdareleri

İl özel idaresi kırsal alanlarda merkez birimlerin görevlerini yerine getirmek amacıyla kurulmuş olan en önemli birimdir. 2005 yılına kadar taşra teşkilatında merkez teşkilatın görevlerini yerine getirmekle yükümlü olan kurum, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü iken bu tarihten itibaren bu müdürlük kapatılmış ve yerine il özel idareleri kurulmuştur (Ekim, 2006: 27). İl özel idareleri kırsal kalkınma konusunda belediyelerden daha çok öne çıkmaktaydı (Görün, 2004).

İl özel idare müdürlüklerinin görevleri 22.02.2005 tarihli 5302 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Kanun'da il sınırları içinde, belediye sınırları dışında olmak üzere iki boyutlu olarak belirlenmiştir. Buna göre, il sınırları içindeki görevleri *“sağlık, tarım, sanayi ve ticaret; ilin çevre düzeni plânı, bayındırlık ve iskân, toprağın korunması, erozyonun önlenmesi, sosyal hizmet ve yardımlar, yoksullara mikro kredi verilmesi, çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtları; ilk ve orta öğretim kurumlarının arsa temini, binalarının yapım, bakım ve onarımı ile diğer ihtiyaçlarının karşılanmasına ilişkin hizmetler”*dir. İl özel idarelerinin belediye sınırları dışındaki görevleri ise *“imar, yol, su, kanalizasyon, katı atık, çevre, acil yardım ve kurtarma, kültür, turizm, gençlik ve spor; orman köylerinin desteklenmesi, ağaçlandırma, park ve bahçe tesisine ilişkin hizmetler”*dir (www.resmigazete.gov.tr). İl özel idaresinin görevleri arasından bayındırlık, tarım, sosyal yardım gibi görevler

alınarak genel yönetime verilmiştir. Ancak açıkça il özel idaresi bu görevlerden el çektilmediği için zaman zaman uygulamada sıkıntılar yaşanabilmektedir.

6360 sayılı Kanun’la il özel idareleri kaldırılarak yerine “Yatırım, İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı” (YİKOB) kurulmuştur. İl özel idarelerinin kaldırılmasıyla birlikte bu kuruma ait hizmetlerin önemli bir bölümü ise büyükşehir ve büyükşehir ilçe belediyeleri tarafından verilmeye başlamıştır. İl özel idarelerinin kaldırılmasındaki temel amaç, hizmetlerin halka daha hızlı ulaşması için bürokrasiyi önlemek, büyükşehir belediyelerine daha fazla kaynak yaratmak ve hizmetlerde etkinlik ve verimliliği sağlamaktır (İzci ve Turan, 2013: 128). YİKOB’un görev, yetki ve sorumlulukları ile çalışma usul ve esaslarına dair Yönetmelikte YİKOB’lara verilen görevlerin başlıcaları şu şekilde sıralanmaktadır (Çelikyay, 2014: 13).

“Büyükşehir belediyelerinin bulunduğu illerde kamu kurum ve kuruluşlarının yatırım ve hizmetlerinin ne ölçüde yapıldığını ve ne kadar etkili olduğunu belirlemek, izlemek ve koordine etmek, acil çağrı, afet ve acil yardım hizmetlerinin koordinasyonu ve yürütülmesi,

Merkezi idarenin adli ve askeri teşkilat dışında taşradaki tüm birimlerinin hizmet ve faaliyetlerinin etkinliği, verimliliğinin sağlanması, afet yardım, acil çağrı, yatırım izleme, rehberlik ve denetim, strateji ve koordinasyon ile idari müdürlüklerin kurulması, ... Merkezi idarenin taşrada yapacağı yatırımların yapılması ve koordine edilmesi, İlin tanıtımını yapmak.”

YİKOB’lar merkezin taşradaki temsilcisi olup idari vesayet altındadırlar. YİKOB, adlî ve askeri teşkilat dışındaki bütün alanlara yönelik olarak ilgili bakanlıklara raporlar göndermektedir. Bu raporlar, şubat ayının sonuna kadar hazırlanmaktadır. YİKOB’un idaresi vali veya vali tarafından atanacak vali yardımcısı tarafından sağlanmaktadır. Valiler gerekli gördükleri hallerde personel istihdam edip görevlendirme yetkisine sahiptir (Çelik, 2013: 47).

3.4.4. Köyler

Köy, en küçük yerleşim birimleridir. İnsanların birlikte yaşama ihtiyacı ve alışkanlıkları çerçevesinde ortaya çıkan tarihsel anlamda oldukça eski olan yerel yönetim birimleridir. Yerleşim anlamında oldukça eski olmakla birlikte, yerel yönetim anlamında örgütsel bir yapıya bürünmesi Tanzimat’tan sonra 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi’yle olmuştur. Bu Tüzüğe göre ülke illere, iller livalara, livalar ilçelere, ilçeler ise köylere ayrılmıştır (Bora, 1964: 38).

442 sayılı Kanun’la köylere tüzel kişilik sağlanmış, köy yerel yönetimleri kurulmuş ancak sonraki dönemlerde köy yerel yönetiminin güçlenmesini sağlayacak tedbirler alınamamıştır. Kanun, ayrıntılı ve iyi düzenlenmiş olmasına rağmen köye

verilen görevlerin gerektirdiği, örgüt, araç, gereç ve mali gücü sağlama açısından eksiklikleri söz konusudur. Köyler gerek göç nedeniyle gerekse başka nedenlerle nüfus olarak sürekli azalmaktadır. 442 sayılı Kanun'a göre köy idaresinin öncelikli görevleri; köyde yaşayan vatandaşların kişisel güvenliklerinin sağlık ve esenliklerinin sağlanması, bitkisel ve hayvansal sağlığın korunması, çevre sağlığının korunması ve yol, su ve çeşitli kültür ve eğitim gibi temel ihtiyaçların sağlanmasıdır (Yıldırak, 1984: 16-28).

Köyler, bilinen en eski yerel yönetim birimleridir ve az nüfusları nedeniyle doğrudan demokrasiye en yakın yönetimin icra edildiği yerlerdir. Kendine ait tüzel kişiliği ve gelirleri olan köyler, karar alma ve harcama yapma yetkisine de sahiptir. Köy tüzel kişiliğinin temsilcisi muhtarken; köy tüzel kişiliğinin organları ise köy muhtarı, ihtiyar meclisi ve köy derneğidir (Eraktan ve Yıldırak, 1989: 56; Yıldırak ve Gülçubuk; 1999, Yıldırak, 1991).

Köyler, kalkınmada öncelikli yörelerdir. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren halkın çoğunluğunun yaşadığı bu alanlara yönelik çeşitli kalkındırma çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalar başta eğitim olmak üzere temel geçim kaynağı olan tarıma yönelik çalışmalardır. Her ne kadar bu bölgelerin gelişmesi ve kentlere göç vermemesi için çaba sarf edilse de kalkındırma çalışmaları pek sonuç vermemiş ve yıllar içerisinde sürekli göç vermişlerdir. Eğitimden alt yapıya, tarım ve hayvancılıktan yeni ve farklı geçim alanlarına kadar geçmişteki birçok problem günümüzde de devam etmektedir. Dolayısıyla, geçmişte olduğu gibi günümüzde de kırsal kalkınma politikalarının öncelikli hedefinde köyler yer almaktadır.

3.5. Kırsal Kalkınma Yönetiminde Sivil Toplum Kuruluşları

Türkiye'deki kırsal kalkınma yönetiminin değerlendirildiği bu bölümde sivil toplum kuruluşlarının kırsal kalkınma yönetim boyutu incelenmektedir. Bu bağlamda mahalli idare birlikleri, ilgili odalar ve kooperatifler ile kırsal kalkınma konusunda daha fazlaca çalışmalar yapan ilgili sivil toplum kuruluşları burada anlatılmaktadır.

3.5.1. Mahalli İdare Birlikleri

Kırsal kalkınma yerelde yani kırsal alanın kendisinde başlar düşüncesi doğrultusunda yerel yönetimlerin bu alanda çalışmaları ve destekleri oldukça önemlidir. Yerel yönetimlerin yapısı gereğince bazı hizmetleri tek başına yapması oldukça güç ve mali yönden zor olduğu gerçeğinden hareketle bir araya gelerek güçlerini birleştirmesi, en basit haliyle birlikte hareket etme halini yasal zemine

taşıyarak birlikte hareket etmeleri mahalli idare birlikleri eliyle olur. Dolayısıyla mahalli idare birliklerinin kırsal kalkınma yönetiminde ayrı ve özel bir yeri vardır. Türkiye’de Cumhuriyet öncesi dönemde, yerel yönetim birliklerine benzeyen vakıflar, ahilik ve lonca teşkilatı gibi bazı birimler ortaya çıkmış ise de, yerel yönetim birliklerinin ilk örnekleri cumhuriyetin kurulmasıyla görülmeye başlanmıştır (Köseoğlu, 2010: 86). Türk yerel yönetim sistemi açısından birliklere ilk güçlü atfın 1913 yılında çıkartılan İdare-i Umumiye-i Vilayat Kanun-i Muvakkati’nin 145 ve 146. maddelerinde rastlamak mümkündür (Eryiğit, 2016: 286).

Cumhuriyet’in kurulduğu dönemde nüfusun büyük bir kısmının kırsal alanda yaşaması nedeniyle köyün yönetsel boyutunu düzenlemeye dönük 1924 yılında 442 sayılı Köy Kanunu yürürlüğe konmuş ve bu Kanun’un 47. maddesinde köylerin kuracakları birliklere atıf yapılmıştır. Halen bu Köy Kanunu yürürlüktedir. 1930 yılında yürürlüğe giren 1580 sayılı Belediye Kanunu 133 ve 148. maddelerinde belde, köy ve il yerel yönetimlerinin kendi aralarında kuracakları birlikler ile ilgili düzenlemelere yer vermiştir.

İlk kez 1961 Anayasa’sında birliklere yer verilerek sayılarının artması hedeflenmiş olup, 1982 Anayasası sonrasında birlik sayısında yoğun artış olmuştur (Köseoğlu, 2010: 86). 1982 Anayasası birliklerle ilgili 127. maddenin son fıkrasında *“mahallî idarelerin belirli kamu hizmetlerinin görülmesi amacı ile kendi aralarında bakanlar kurulunun izni ile birlik kurmaları, görevleri, yetkileri, maliye ve kolluk işleri ve merkezî idare ile karşılıklı bağ ve ilgileri kanunla düzenlenir.”* şeklindeki söz konusu düzenleme ile yerel yönetimlerin kendi aralarında kuracakları birliklerin izni Bakanlar Kuruluna bırakılmıştır. Günümüzdeki güncel gelişmeler ve değişen sistemle birlikte ise artık Cumhurbaşkanı kararıyla kurulabilir (Eryiğit, 2016: 286).

Özendirme yoluyla yerel yönetim birimlerinin olanaklarını harekete geçirmenin yanı sıra bunları belirli bir amaç için bir araya getirmek, aralarında kesintisiz işleyebilecek bir düzen geliştirmek yerel yönetim birliklerinin kurulmasında etkili bir yol olarak görülmüştür. Ortak sorunlara yönelik çözüm önerileri oluşturulurken sorunlar, tek tek ele alınarak çözüm üretilmeye çalışılacak, sorunun çözümünde ilgili yerel yönetim birliklerinin güç birliği yapması sağlanacak ve böyle bir yol izlenmesiyle görülen işin etkinliği artırılmış olacaktır. Ayrıca ilgili köylerdeki halkın ortak sorunlarının çözümünde söz sahibi olması, giderleri

denetleme olanaklarının bulunması, toplum kalkınması çalışmalarında gerekli görülen demokrasi ilkesinin uygulamaya dönüştürülmesinden başka bir şey değildir (Parlak, 1994: 127). Yerel yönetim birlikleri veya mahalli idare birlikleri; il, belediye ve köylerle ilgili ihtiyaçların bir veya birkaçının karşılanmasını üstlenmiş, kanunla veya kanunun verdiği yetkiye dayanarak kurulan tüzel kişiliği haiz kamu kurumlarıdır. Bu nedenle, kamu yönetiminin bir parçasıdır ve yerel nitelikli kamu kurumları olduğundan üzerlerinde idari vesayet denetimi vardır (Kavruk, 2004: 28-29). 26.05.2005 tarih ve 5355 sayılı Kanun'la yerel yönetim birlikleri bir kanun içerisinde toplanmış, yönetim yapıları ve tüzel kişiliklerini kazanabilme şartları bu kanunla oluşturulmuştur. Yerel yönetim birliklerinde üç temel organ bulunmaktadır. Bunlar birlik meclisi, birlik encümeni ve birlik başkanıdır (Çakar, 2007: 129).

Birlik meclisi yerel yönetim birliğinin karar organı olarak görev yapar ve bu mecliste görev yapacak olan üyeler, yerel yönetimlerin meclislerindeki üyeler ya da belediye meclis üyeliğine seçilmiş haiz kişilerden birlik tüzüğünde geçen sayıda ve gizli oy uygulamasıyla belirleyecekleri üyelerden oluşur. Fakat dışardan belirlenecek üyelerin sayısı yerel yönetim idare meclisinde yer alan üyeler arasından belirleneceklerin üçte biri kadar olacaktır. Birlik meclisinin doğal üyeleri; il özel idaresi için vali; belediye için belediye başkanı; köy için muhtar olarak belirtilir. Meclis üye tam sayısına doğal üyeler de dâhildir (MİBK, 2005: Md. 9).

Birlik encümeni birlik tüzüğünde belirtilen sayıyı geçmemek kaydıyla meclis üyesi ile birlik başkanından oluşur. Birliğin başkanı aynı zamanda encümenin de başkanıdır. Birlik encümeni, Birlik Kanunu'nda kendisine verilen görevleri yapmakla yükümlüdür. 5355 sayılı Kanun'da, birlik encümeninin toplantıları, çalışma esas ve usulleri ve kararları hakkında hüküm bulunmadığı durumlarda Belediye Kanunu'nda yer alan belediye encümenine ilişkin hükümler geçerli sayılır (MİBK, 2005: Md. 12-13). Birlik başkanı tüzel kişiliğin temsilcisi ve birlik idaresinin başındaki kişidir. (MİBK, 2005: Md. 14).

Yerel yönetimlerin, kendi alanlarına giren konularda maddi güçlerinin yetmeyeceği veya teknik olarak karşılayamayacakları projelerde gerekli işleri yapmaları için birlik kurabilmeleri, 442 sayılı Köy Kanunu'nun 47.- 48. Maddeleri ile 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu'nun 56. Maddesinde sayılmış, bunlara ek olarak bir de 2005 yılında 5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu Kanun'un 18. Maddesinde köylere hizmet götürme birliklerinin teşkil edilmesine, 19.

maddesiyle sulama birlikleri kurulmasına ve 20. maddeyle de ülke düzeyinde birlik kurulmasına imkân tanınmıştır (MİBK, 2005: Md. 19).

Birlikler kamu tüzel kişiliğine haiz ve kendilerine özgü bütçeleri olan kamu idareleridir. Bu birlikler özerk yapıları olan yerel yönetim niteliğinde kamu kuruluşlarıdır. Mahalli idare birliği kurmak için birden çok (en az iki) mahalli idarenin bir araya gelmesi zorunlu iken, birlik kuracak mahalli idarenin aynı türde olması gerekmez. Örneğin belediyeler kendi aralarında, il özel idareleri kendi aralarında ya da köyler kendi aralarında birlik kurabileceği gibi, belediye, il özel idaresi ve köyler birlikte kendi aralarında birlik kurabilirler. Mahalli idare birliği, birlik tüzüğüne kesinleşmesinden sonra cumhurbaşkanının izni ile kurulur ve tüzel kişilik kazanır. Birlikler kuruluş amaçlarına göre şu şekilde sınıflandırılır:

Ülke Düzeyinde Kurulan Birlikler mahallî idarelerin menfaatlerinin korunması, gelişmelerine yardımcı olunması, personelinin eğitilmesi ve mahallî idarelerle ilgili kanun hazırlıklarında görüş bildirilmesi amacıyla il özel idarelerini ve belediyeleri temsil etmek üzere ülke düzeyinde sadece birer birlik kurulabilir. Türkiye’de bu amaçla iki birlik kurulmuş olup kanun gereği bu amaçla başka birlik kurulamaz. Bu birlikler şunlardır: 1) Bütün belediyeleri temsil etmek üzere kurulan Türkiye Belediyeler Birliği (TBB). 2) Bütün il özel idarelerini temsil etmek üzere kurulan Vilayetler Hizmet Birliği (VHB) (<https://www.tbb.gov.tr>).

Vilayetler Hizmet Birliği (VHB), merkezi Ankara’da bulunan Birlik, 1580 sayılı Belediye Kanunu’nun 133 ve 148’nci maddeleri hükümleri uyarınca 31.12.1985 tarihli İçişleri Bakanlığı oluru ile kurulmuştur. Vilayetler Hizmet Birliği 11.06.2005 tarihinde yürürlüğe giren 5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu ile tüm özel idareleri temsil eden ülke düzeyinde tek birlik olma hakkını kazanmıştır. 6360 sayılı Kanun’un ilgili hükümlerinin 30.03.2014 tarihinde yürürlüğe girmesiyle, 2021 yılı itibarıyla mevcudiyetini devam ettiren 51 il özel idaresi Birliğin üyesi durumundadır. 29 Kasım 2017 tarihinde yapılan 45. Olağan Birlik Meclisi toplantısında Birliğin adının “Vilayetler Birliği” olarak değiştirilmesi kabul edilmiş, değişiklik kararı İçişleri Bakanlığı tarafından 26.12.2017 tarihinde onaylanmıştır. 18.10.2018 tarihli 7144 sayılı Kanun’la Yatırım İzleme Koordinasyon Başkanlıkları da aynı hak, yetki ve yükümlülüklerle VHB’ye üye olmuşlardır. Birlik ilk kuruluşunda düzenlenen Ana Tüzük’le şu görevleri üstlenmiştir: Üyelerin imkân ve faaliyetlerini birleştirmek suretiyle bu idarelerle ilgili olarak mevzuatta verilen

görevleri yapmak ve yapılmasına yardımcı olmak; bu amacı gerçekleştirmek için üyelere mevzuatla verilen görev konularında her türlü ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetlerde bulunmak. Birlik ayrıca; her dereceli okul öğrencileri için yurtlar yapar, yaptırır, kiralar, işletir, işlettirir veya ortaklaşa kullanır; ekonomik ve turistik amaçlı tesisler yapar, yaptırır, işletir, işlettirir, şirketler kurar ve bu konuda gerektiğinde merkezi idareyle işbirliği yapar. Birlik 5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu'nun 20'nci maddesi gereğince Ülke Düzeyinde Birlik olması nedeniyle yeni görevler üstlenmiş olup Birlik Ana Tüzüğü yenilenerek günün şartlarına ve ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde yeniden düzenlenmiştir. VHB, bu düzenlemeyle, mahalli idarelerin menfaatlerinin korunması, gelişmelerine yardımcı olunması, personelinin eğitilmesi, mahalli idarelerle ilgili kanun hazırlıklarında görüş bildirilmesi amaçlarıyla, mahalli idarelere rehberlik etmek, yardımlaşma ve işbirliğini, teknik ve idari deneyim bilgi değişimini teşvik etmek, iyi uygulama örneklerinin yaygınlaşmasına katkı vermek konularında da faaliyette bulunabilir. Ülke çapında tüm büyükşehir belediyesi bulunan illere birer (toplamda 30) yatırım izleme ve koordinasyon başkanlıklarının eklenmesi bu idarelerin Birliğe üye olmalarıyla birlik yarı mahalli idare birliği olmuş kendi alanında yerel yönetimler ile merkezi idareye bağlı birimleri buluşturan bir kurum haline gelmiştir. Birlik üyesi olan özel idareler vesilesiyle yaptığı çalışmalar daha çok eğitim amaçlı kalmış ve moral-motivasyon amaçlı dinlenme tesisleri üzerine yoğunlaşmıştır. Kırsal kalkınma boyutu eksik kalsa da, VHB ülke genelinde kalkınma politikalarına yönelik güçlü konuma sahip olma potansiyeli taşımaktadır; ancak şimdi ve geçmişte kırsal kalkınmaya dair yeterince çalışma yürütmemiştir (<https://www.vilayetler.gov.tr>).

Türkiye Belediyeler Birliği (TBB), 1945 yılında belediyecilik alanında faaliyet göstermek üzere kamu yararına bir dernek olarak kurulmuş ve belediyelerin hak ve menfaatlerini dernek çatısı altında korumaya yönelik olarak belediyecilikle ilgili faaliyetlerini 57 yıl dernek statüsünde sürdürmüştür. Türkiye Belediyeler Birliği, Türkiye'deki bütün belediyeleri tek çatı altında toplamak amacıyla Bakanlar Kurulu'nun 21 Ağustos 2002 tarih ve 2002/4559 sayılı Kararıyla mahalli idare birliği statüsüne kavuşmuştur (<https://www.tbb.gov.tr>).

Üye Sayısı Yüzden Fazla Olan Birlikler ülke genelinde birden çok ili kapsayan, bazen belli bir coğrafik bölgedeki mahalli idarelerin oluşturduğu mahalli idare birlikleridir. Ülkemizde üye sayısı yüzden fazla olan birlik örneğinin sadece

belediyeler tarafından kurulduğu görülmektedir. Örneğin; Marmara Belediyeler Birliği, Ege Belediyeler Birliği gibi.

Turizm Altyapı Hizmet Birlikleri kültür ve turizmi koruma ve gelişim bölgeleri ile turizm merkezlerinde, alanın bütüncül bir anlayışla korunması, geliştirilmesi, tanıtımı, kültür ve turizme ilişkin sosyal ve teknik altyapının gerçekleştirilmesi ve işletilmesini sağlamak amacıyla alandaki bütün mahalli idarelerin katılımı ile bir mahalli idare birliği kurulur. Bu amaçla kurulan mahalli idare birliklerinin meclis üyelerinin üçte biri, alandaki Kültür ve Turizm Bakanlığında turizm belgeli konaklama tesislerinin ve deniz turizmi tesislerinin temsilcilerinin kendi aralarından, birlik tüzüğünde belirlenen sayıda ve gizli oyla belediye meclis üyeliğine seçilme şartlarını taşımak kaydıyla seçecekleri üyelerden oluşur. Birliğin görev ve yetki alanında bulunan konaklama tesisleri, üye mahalli idarelerin ödediği aidatın üçte birinden az olmamak üzere konaklama tesislerinin yatak sayıları, deniz turizmi tesislerinin bağlama kapasiteleri dikkate alınarak birlik meclisince belirlenecek miktarda üyelik aidatı öder. Üye olmayan diğer turizm tesisleri ve hizmetten yararlananlar, birlik meclisince belirlenecek miktarda katılım payı veya ücreti öderler (<https://www.tbb.gov.tr>). Üye sayısı yüzden fazla olan birlikler, turizm altyapı hizmet birlikleri, sulama birlikleri, köylere hizmet götürme birlikleri dışında birden çok mahalli idarenin ortak amaçlarını gerçekleştirmek üzere kurdukları birlikler ise ülke düzeyinde kurulan birlikler sınıfında yer alırlar.

Kırsal kalkınmanın yönetsel boyutunun değerlendirildiği bu çalışmada, mahalli idare birlikleri özelinde belediyelerin bir çatı altında toplandığı Türkiye Belediyeler Birliği, il özel idarelerinin bir arada toplandığı Vilayetler Hizmet Birliği, köylerin alt yapısı başta olmak üzere Türkiye genelinde büyük bir çaba ve gayret gösteren ve en uç kırsal birim olan doğrudan köylere hizmet götüren Köylere Hizmet Götürme Birliği ile Sulama Birlikleri, Katı Atık birliklerine de değinilmektedir. Birçok birliğin amacı kalkınma ve buldukları alana hizmet götürme olduğundan çalışmamızda yönetime etkileri gereği ve konu bütünlüğü açısından yalnızca bu birliklerin kırsal alana doğrudan katkıları değerlendirilmektedir.

5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu'nun 26.05.2005 tarihinde kabul edilmesi ve 11.6.2005 tarihinde yürürlüğe girmesi ve bu Kanuna göre hazırlanan Türkiye Belediyeler Birliği Tüzüğü'nün İçişleri Bakanlığınca 28.09.2005 tarihinde onaylanmasıyla Türkiye Belediyeler Birliği, ulusal ve uluslararası düzeyde

belediyeleri temsil etme yetkisine sahip ve bütün belediyelerin doğal üyesi olduğu tek mahalli idare birliği özelliğine kavuşmuştur. Türkiye Belediyeler Birliği Tüzüğü'nün 7'inci maddesinde sayılan görevlerinden bazıları şöyledir:

“Belediyelerin menfaatlerini korumak ve bu amaçla gerektiğinde dava açmak. Belediyeleri ilgilendiren mevzuat hazırlıklarına görüş bildirmek ve önerilerde bulunmak, bu amaçla mevzuat hazırlıklarını ilgili mercilerinden talep etmek, Türkiye Büyük Millet Meclisi Komisyonları ve diğer merciler nezdinde yürütülen çalışmalara katılmak. Belediyelerce bildirilen veya birlik tarafından tespit edilen sorunların çözümü amacıyla girişimlerde bulunmak ve mevzuat önerileri geliştirmek. Belediyelere rehberlik etmek, danışmanlık hizmeti vermek ve uygulamada karşılaşılan sorunlarla ilgili görüş oluşturmak”.

Belediyelerin bir çatı altında toplanması kendi yereline hizmet götüren yönetimler için son derece önemlidir. Geleneklerimizde “birlikten kuvvet doğar” anlayışı çerçevesinde birliklerin hızlı kentleşme sorunlarının çözümü ile kırsal alanlara hizmet götürmede daha büyük ölçeği yakalama ve işbirliği sonucu olumlu katkıları olduğu görülmektedir. Ülke çapında faaliyet gösteren belediyeler birliği çalışmalarıyla katılımcı yönetim anlayışı çerçevesinde kendi aralarından birliğin yönetimini seçmesiyle oldukça demokratik bir sistemle önemli bir alan olan koordinasyon görevini yerine getirmektedir.

Kırsal kalkınma yönetiminde karşımıza çıkan özellikle yerel düzeydeki karmaşaya rağmen, belediye birliklerinin ulusal ve uluslararası çalışmaların ve kalkınmanın, kırsal alana hizmet götürme menfaati açısından önemli olsa da kalkınma politikaları ve projeleriyle ilgili yapıcı örnekler ve birbirleriyle etkileşim içerisinde olması sebebiyle kırsal kalkınma yönetimi için ülke genelinde uygulama birliği ve tavsiye kararları adına dikkat çekici olacağı değerlendirilmektedir. Kırsal kalkınma konusunda daha fazla katkısı olabilmesi için tüzüğünde pozitif düzenlemeler yapılırsa daha etkin bir yeri olacağı değerlendirilmektedir. Yürüttüğü projelerde kırsal alana ayrıcalık ve küçük belediyelere pozitif ayrımcılık yapması kırsal kalkınma konusunda katkısını artıracaktır. Ulusal Yerel Yönetimler Sempozyumunun 6.'sı Türkiye Belediyeler Birliği, Cumhurbaşkanlığı Yerel Yönetim Politikaları Kurulu, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi ve AÜ Ernst Reuter İskân ve Şehircilik U&A Merkezi işbirliğinde Haziran 2021'de Ankara'da düzenlenmiştir.

Köylere Hizmet Götürme Birlikleri (KHGB), ilçelerde, tarım ürünlerinin pazarlanması hariç olmak üzere, yol, su, kanalizasyon ve benzeri altyapı tesisleri ile köylere ait diğer hizmetlerin yürütülmesine yardımcı olmak, bizzat yapmak, yaptırmak ve kırsal kalkınmayı sağlamak üzere, tüm köylerin iştiraki ile o ilçenin

adını taşıyan, köylere hizmet götürme birliği kurulabilir. Günümüzde büyükşehir olmayan 51 il’de köylerin varlığı devam ettiğinden dolayı 51 il merkezinde ve bu illerin toplam 403 ilçesinde toplam 454 köylere hizmet götürme birliği vardır. Bu birliklerin başkanları il merkezinde vali, ilçelerde ise kaymakamlardır. Ülke çapında birlikte hareket edecekleri bir üst birlik veya yapı bulunmamaktadır. En önemli çalışmaları köylerin altyapısını destekleme projesidir. KÖYDES projesi günümüzde Çevre ve Şehircilik Bakanlığı koordinesinde yapılmaktadır. Birlik başkanı merkez ilçelerde vali veya görevlendireceği vali yardımcısı, diğer ilçelerde kaymakamdır.

Köylere hizmet götürme birliğinin meclisi, birlik başkanı koordinesinde birliğe üye köylerin muhtarları ve o ilçeden seçilen il genel meclisi üyelerinden oluşur. KHGB, yerel nitelikte oluşan gereksinimlerin karşılanması, köylerin iş birliği yapmaları, hizmeti daha etkin ve verimli yürütmeleri, demokratik olmaları yönüyle önem taşımaktadırlar. Köylerin, işbirliği yapma hususunda nasıl hareket etmeleri gerektiği kanunla düzenlenmiştir. Bir yerde köyler arasında birlik kurulabilmesi için, köy derneği, karar almaya yetkilidir. Birlik ana tüzüğünün vali tarafından onaylanması gerekmektedir (Parlak, 1994: 129). Üye köyler, birliğin kapsamında değerlendirilen ve birliğin yerine getirmesi yönünde karar alınan hizmetlerin gerçekleşmesi için destek sağlarlar, kanunla kendilerine sağlanmış olan yetkileri birliğe devrederler (Parlak, 1994: 128). Köylere hizmet götürme birlikleri kanunlarla köy muhtarına verilen görevleri yerine getirmek için kurulabilir. Kırsal alanların yaşam seviyelerinin artırılması için yol, su gibi büyük altyapı projeleriyle bu birliklerin son dönemde önem kazanmıştır. Kırsal kalkınmaya dair oldukça önemli çalışmalar yürüten birliklerin politikalarına, illerde valilerin koordinesinde hiyerarşik bir yöntemle yön verilmektedir. Merkezi idarenin temsilcileri tarafından yönetilen köylere hizmet götürme birlikleri kırsal alandaki kıt kaynakları verimli şekilde kullanmaktadırlar. Birliklerin kırsal kalkınma konusunda önemli sonuçlar doğurduğu görülmektedir; ancak kırsal alanların merkezi idare tarafından yol ve içme suyu veya kanalizasyon yapısı gibi temel altyapı yatırımlarının daha düzenli ve alanında uzman kişiler tarafından yapılabilmesi için ülke çapında koordine edilmesi önemlidir.

Hâlihazırda yol ve suya ulaşım konusunda farklı standartlar çerçevesinde en ucuz yöntem seçilerek yapılmaktadır. Öncelikle çağımızda yaşanan önemli iklim değişimleri devletleri ve kişileri su konusunda su kaynaklarını daha dikkatli kullanmaya ve su yönetiminde daha özenli davranmaya mecbur bırakmıştır. Devlet

Su İşleri Genel Müdürlüğü'nün yapısı güçlendirilerek kırsal alandaki tüm su projelerini koordine etmesinin oldukça yerinde olacağı değerlendirilmektedir. Ayrıca Karayolları Genel Müdürlüğü tarafından ülke çapında şehirlerarası yollar yapılmaktadır. Ancak yapısındaki bazı değişiklikler ile köylere veya kırsal alana belli standartta yol yapma veya takip edip planlama işi de verilirse daha verimli olacağı değerlendirilmektedir. Merkezi idarenin yerel düzeydeki birimlerine de yerindelik denetimi verilmesi durumunda kırsal kalkınmanın daha hızlı ve verimli bir kalkınma hamlesi olacağı değerlendirilmektedir.

Sulama Birlikleri, 2011 yılındaki 6172 sayılı Sulama Birlikleri Kanunu'yla bu birlik türü mahalli idare birlikleri statüsünden çıkarılmış olup bu birlikler 5355 sayılı Kanun'un 19. maddesinde düzenlenmiştir. Yalnızca sulama amacı taşıyan mahalli idare birliklerinde birlik meclisinin üyeleri; meclisin doğal üyeleri ile belediye meclisi üyeliği için seçilme koşullarını taşıyan ve birliğin sulama çalışmalarından yararlanan mülk sahibi çiftçiler arasında birlik tüzüğünde belirtilen sayıyı geçmeyecek şekilde seçilerek belirlenen kişilerden oluşur. Seçim mahalli idare meclisinin kontrolünde üye mahalli idare sınırlarında bulunan birliğin sulama çalışmalarından yararlanan çiftçilerin katılımıyla yapılır. Araziyi kiralayan kişi eğer beş yıldan fazla süre için kiralamışsa birlik meclisine üye seçilme hakkına sahip olabilir ve birlik meclisi için üye seçiminde oy kullanabilir (MİBK, 2005). 27882 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 08.03.2011 tarih ve 6172 sayılı Sulama Birlikleri Kanunu'nun amacı; ülkede bulunan su kaynaklarının rasyonel kullanımı için Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğüince inşa edilen ya da inşası devam eden veya inşası planlanan sulama tesislerinden amacına uygun olarak yararlanmak, tesisleri işletmek, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'nden onay alarak işletirmek, bu tesislerle ilgili her türlü bakım, tamir ve yönetim sorumluluğunu yerine getirmek, tesisin gelişmesi için farklı projeler geliştirmek ya da tesisi yenileme görevine sahip olan sulama birliklerinin kuruluşu, organlar ile görev ve yetkilerin düzenlenmesini sağlamaktır. Kamu tüzel kişiliğine sahip olan sulama birlikleriyle ilgili 6172 sayılı Kanun'da yer almayan hükümler için özel hukuk hükümleri uygulanabilir (6172 sayılı Sulama Birlikleri Kanunu, md. 1).

Katı Atık Yönetimi Birlikleri, dünya genelinde çevreyi oluşturan unsurların niteliğindeki değişmeler, atıkların çoğalması, bunların insan yaşamına zarar veren bir boyuta ulaşması ve bunlara bağlı olarak çevresel sorunlardaki artış devletlerin bu tarz

problemlere daha ciddi eğilmelerini gerektirmiştir. Kaynakların kıt oluşu ve hızlı şekilde tüketilmesi sürdürülebilirlik kavramıyla birlikte çevre ve gelişme arasında bir dengenin sağlanması düşüncesini ön plana çıkarmıştır. Mevcut kaynakların daha rasyonel ve dikkatli kullanımı gerekmektedir. Bu çerçevede aşırı tüketim ve hızlı nüfus artışı sonucu oluşan katı atıklar da değerlendirilmesi gereken önemli bir kaynak olarak görülmüş ve buna bağlı olarak “katı atık yönetimi” kavramı geliştirilmiştir. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından hazırlanan kalkınma planları Türkiye’de atık sektörüyle ilgili politikaların temelini oluşturur. Atık sektörüne bu planlarda genel olarak kırsal ve kentsel altyapı sektörü içerisinde ve “İçme Suyu, Kanalizasyon, Arıtma Sistemleri ve Atık Yönetimi” alt başlığı altında yer verilmektedir (Öztürk, 2010: 14). Katı atık yönetimi toplumların siyasal ve toplumsal özelliklerine ve gelişmişlik düzeylerine göre farklılık göstermektedir. Bu tür faaliyetler Türkiye’de yerel yönetimlerin sorumluluk alanına girmekte ve belediyeler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu çerçevede yerel yönetimler bünyesinde “katı atık yönetimi birlikleri” oluşturulmuştur. Bu tür birliklerin temel amacı; yaşanılabilir, daha temiz ve sürdürülebilir bir çevrede, doğal kaynakların kullanımını azaltmak için atıkların ekonomiye kazandırılmasını sağlamaktır. Kırsal bölgelerde karşılaşılan katı atıklar kentsel alandan farklı olarak daha çok hayvansal ve bitkisel ürünlerin elde edilmesi ve işlenmesi neticesinde ortaya çıkan katı artıklar ve atıklardır. Kırsal alanlardaki katı atıklara örnek olarak başta besi çiftlikleri olmak üzere, diğer alanlarda yetiştirilen hayvanların kesimleri sonucu oluşan işkembe, bağırsak, vb. atıklar ve bunların dışkıları, bozulmuş yiyecek atıkları, çiftlikler, üzüm bağları, meyve bahçeleri ve ekinlerin budanması veya biçilmesinden arta kalan ve ekonomik değeri olmayan yan ürünler örnek verilebilir (Çevre ve Orman Bakanlığı, Atık Yönetimi Eylem Planı, 2008: 7).

Kırsal kalkınma yönetiminde birliklerin varlığının doğası gereği, koordinasyonu içerisinde barındırması sebebiyle olumlu yönde katkıları vardır. Birlikte hareket etmelerine rağmen daha güçlü yönetim yapılarının oluşması için aynı hedef üzerine özellikle yerel düzeyde bir araya getirmeye çalışılan birliklerin güncellenmiş yeni yasal mevzuatının oluşturulması ve kendi yönetim yapılarında kırsala pozitif ayrıcalık getirmesinin daha kapsamlı koordinasyon sağlayacağı düşünülmektedir.

3.5.2. İlgili Odalar ve Kooperatifler

Kırsal kalkınmada tarımın yeri oldukça önemlidir. Tarımla ilgilenen çiftçileri yönlendirmek ve ülke ekonomisine katma değer kazandırmak için kamu kurumları yönetim mantığının geliştiği günümüz gereklerine yetişememesi sonucu günümüzde sivil toplum kuruluşları önemini artırmıştır. Ancak çiftçilerin hak ve menfaatlerini korumak ve yönlendirmek için kökleri Cumhuriyet öncesine dayanan birlikte hareket etme ruhuna uygun odalar ve kooperatifler de vardır. Kırsal kalkınma yönetiminde etkin ve ilgili olan özellikle ziraat odaları ve üretici kooperatiflerin kırsal alana etkileri dolayısıyla kalkınma üzerine çalışmalarından söz edilecektir.

Türkiye’de tarım işletmelerinin çoğunun yeterli büyüklükte olmaması ve sermaye birikimi sağlayamaması nedeni ile işletmelerde; gerekli yatırımlar yapılamamakta, tarımsal girdi kullanımı yaygınlaşmamakta ve modern tarım teknolojileri büyük bir bölümde uygulanamamaktadır. Kırsal alanda yaşayan ve tarımsal üretim faaliyetinde bulunan üreticilerin; yani çiftçilerin var olan üretim kaynaklarını daha etkin kullanabilmeleri, tarımsal girdileri uygun koşullarda temin edebilmeleri, modern tarım teknolojilerini uygulayabilmeleri, ürünlerini en iyi şekilde değerlendirerek pazarlayabilmeleri ve kamu hizmetlerinden daha etkin yararlanabilmeleri yeterince örgütlenmeleri ile mümkündür (GAP, 2001: 12).

Tarımsal üretimi artırmanın, kaliteli ürün elde etmenin ve tarım ile uğraşanların yaşam düzeylerini yükseltmenin en önemli yollarından biri, üreticilerin etkili bir biçimde örgütlenmesidir. Gelişmiş ülkeler incelendiğinde, bu ülkelerde tarımın gelişip sanayileştiği ve üreticilerin de örgütlendiği görülür. Çünkü tarım politikalarını oluşturmak, uygulama sistematığını belirlemek ve böylece politik mekanizmaları etkileyebilmek, pazarda etkin olabilmek, çağdaş üretim yöntemlerini kullanıp verimliliği artırarak, kırsal alan kalkınmasını gerçekleştirmek örgütsel güçle yani örgütlü üreticilerle olmaktadır (GAP, 2001: 12-24). Kırsal alanda konusu gereği faaliyet gösteren kırsal kalkınma yönetiminde etkin ziraat odaları ve üretici kooperatifleri aşağıda kısaca ele alınmaktadır.

Ziraat Odaları, tarımsal faaliyetleri kolaylaştırmak, çiftçi kayıt ve kütüklerini tutmak, tarımsal üretimde üreticilere girdi temininde yardımcı olmak ve sosyal amaçlı çalışmalara katılmak amacıyla kurulan, tüzel kişiliğe sahip kamu kurumu niteliğinde olan çiftçilerin meslek kuruluşlarıdır. Merkezi Ankara’da bulunan Ziraat Odaları Birliği (TZOB), il ve ilçe merkezlerindeki ziraat odası ile oluşturulan birlik

görev ve sorumlulukları dâhilinde faaliyet göstermektedir (Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu, 2003: 20). Odanın misyonunun tarım sektörünün çiftçilerin çıkarları doğrultusunda şekillenmesini sağlamak ve bu konuda devletin plan ve programlarının gerçekleşmesine yardımcı olmak, çiftçilerin ortak gereksinimlerini karşılamak olduğu bilinmektedir. Ziraat odalarının kırsal kalkınma yönetiminde etkin kuruluşlardan birisi olması edindiği amaçlardan kaynaklanmaktadır.

Ziraat odası, ilk kez 1881 yılında çıkarılan bir tüzükle kurulmuştur. 1881–1897 döneminde ziraat odalarının sayısı 99'a yükselmiştir. Bu yıllarda, genel olarak bir danışma kurulu niteliğinde olan ziraat odalarından beklenen hizmetler yeterli görülmemiştir. 1912 yılında çıkarılan bir tüzükle ziraat odalarının yerel düzeyde kurulması sağlanmıştır. Ancak ziraat odalarına yeterince mali kaynak temin edilemediğinden ve ülke yönetimindeki ciddi siyasi krizlerin de olduğu değerlendirilirse, odalar kendilerinden beklenen ivmeyi kazanamamışlardır.

Cumhuriyet döneminde, 1937 yılında yürürlüğe giren, 3203 sayılı Ziraat Vekâleti Vazife ve Teşkilatı Kanunu'nun 6. ve 7. maddelerine göre, ziraat odalarının yeniden canlandırılmasına çalışılmış ve bu amaçla 1940 yılında birçok ziraat odasının seçimleri yapılarak teşkilatlanma ağı genişletilmiş ancak başarılı bir sonuç elde edilememiştir. Sonraki yıllarda ziraat odalarının, çiftçileri bünyesinde toplayan aktif bir kuruluş olmaları için özel bir kanuna ihtiyaç olduğu anlaşıldığından, böyle bir kanunun çıkarılması yönünde çalışmalar yapılmıştır. 6964 sayılı Ziraat Odaları ve Ziraat Odaları Birliği (TZOB) Kanunu 1957 yılında yürürlüğe girmiştir. Ancak, Kanun'a ilişkin Tüzüğün zamanında çıkarılmaması nedeniyle ve ülkemizin içerisinde bulunduğu siyasi krizlerin de etkisiyle ziraat odalarının faaliyete geçmeleri 1963 yılından itibaren başlamıştır. Aradan geçen süre içerisinde, 6964 sayılı Ziraat Odaları ve Ziraat Odaları Birliği Kanunu'nun bazı maddeleri, 1971 yılında 1330 sayılı Kanun'la, 1984 yılında 2979 sayılı Kanun'la, 2004 yılında ise 5184 ve 5234 sayılı kanunlarla değişikliklere uğramıştır (<https://www.tzob.org.tr>).

6964 sayılı Ziraat Odaları ve Ziraat Odaları Birliği Kanunu'na göre TZOB'nin görevleri genel olarak tarım sektörüyle ilgili toplantılara katılmak, görüşlerini belirtmek, raporlar hazırlamak ve hükümet yetkilileri ile görüşerek çiftçilerin sorunlarını aktarmaktır. Tarımla ilgili yeni kanun teklifleri hazırlamak ve bunlarla ilgili görüşlerini iletmek, ulusal ve uluslararası platformlarda çiftçileri temsil etmek olarak özetlenebilir (<http://www.tzob.org.tr>).

Ziraat odaları köy, ilçe, il ve genel seviyede teşkilatını tamamlayabilen ender kırsal örgütlenme kuruluşlarından biridir. 6964 sayılı Kanun'a göre, her ilin merkez ilçe ve bağlı ilçelerinde ziraat odasının kurulması gerekmektedir. Ancak, uzun yıllardır faaliyet göstermesine rağmen kuruluş kanunundaki boşluklar, noksanlıklar ve çiftçinin ilgisizliği sebebiyle istenen seviyeye gelememiştir. Diğer yandan ziraat odalarının kuruluşundan beri çiftçilerin gönüllü ve bilinçli katılımlarının sağlanması yönünde gerekli tedbirlerin alınmaması da bu kuruluşların gereği gibi gelişmesini engellemiştir. Bu nedenle ziraat odaları devletten sağlanacak imkânlarla kurulmuş ve üye aidatlarıyla yaşayan bir meslek kuruluşu misyonu daha baskın hale gelmiştir. Bu da çiftçilerin devlet ve diğer kesimlere karşı bağımsız ve özerk şekilde temsil edilmesini engellemektedir (DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2004: 46).

Tarihi geçmişine rağmen, günümüz şartlarında ziraat odaları ve Ziraat Odaları Birliği'nin, Avrupa Birliği ile müzakere sürecinde ve daha sonrasında tarım politikalarının belirlenmesi ve uygulanmasında önemli görevler üstleneceği düşünülmüştü. Kırsal kalkınma çalışmalarında çok önemli görevler üstlenebilecek olan Ziraat Odaları, kuruluş kanunundaki eksikliklerin giderilmemiş olması nedeni ile günümüzde istenilen etkinliği gösterememekte ve gerektiği gibi hizmet verememektedir (II. Tarım Şurası, 2004: 11). Kırsal kalkınma politikaları ve tarım sektörünün modernleşme çalışmaları ışığında güncelleştirme ve kurumsal kapasitesinin artırılması gerekmektedir.

Üretici örgütlenmesinde başlıca örgütler olan ziraat odaları ve kooperatifler dışında üreticilerin mesleki talepleriyle ortaya çıkan üretici dernekleri de bulunmaktadır. Bu derneklerin başlıcaları; 1934 yılında kurulan Adana Çiftçiler Birliği, Ege Çiftçiler Birliği ve Önder Çiftçi Dernekleridir (ÖÇD). Türkiye'de üreticilere danışmanlık hizmeti veren tek dernek olan ÖÇD başta Tekirdağ'da olmak üzere 11 ayrı merkezde kurulmuştur. Genel olarak buldukları bölge tarımı ve ülke tarımı üzerine görüş ve öneriler üreten bu derneklerin yanında ihtisas ve ürün bazında çalışmalar yürüten (Turunçgil Yetiştiricileri Derneği, Adana Soya Üreticileri Birliği, vb.) üretici dernekleri de bulunmaktadır.

Kırsal kalkınma çalışmalarında çok önemli görevler üstlenebilecek olan ziraat odaları, kalkınma politikaları oluşturulurken ve özellikle AB üyelik sürecinde hazırlanan kırsal kalkınma strateji belgelerinde daha somut görevler üstlenmelidir. Meslek kuruluşu başlığından çıkarak tarım politikası başta olmak üzere çiftçilerin

devlet ile aralarındaki bağı kurmayı amaçlayan aracı ve aynı zamanda eğitici bir okul görevi üstlenirse kırsal kalkınmada hak ettiği yeri alacağı değerlendirilmektedir.

Kooperatif, halk dilinde imece usulü denilen topluca yardımlaşmanın resmi olarak belli kural kanun ve düzene göre yapılma işlemine verilen addır. Tüzel kişiliği haiz olmak üzere ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek ve geçimlerine ait ihtiyaçlarını işgücü ve parasal katkılarıyla karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve kamu tüzel kişileri tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli ortaklıklara kooperatif denir (Kooperatifler Kanunu, Md. 1). Birçok alanda kooperatif vardır; toplu konut kooperatifleri, mesleki işbirliği kolları kooperatifleri ve üretici kooperatifleri bunlara örnektir. Bunların bazıları tarımsal alanı destekleyen, çiftçileri bir araya getiren kooperatiflerdir. Bu tezde tarım sektörü ve onun üreticisi olan çiftçilerin oluşturduğu kooperatifler kırsal kalkınmayı etkileyen yönleri ön plana çıkartılarak aşağıda kısaca değerlendirilmektedir.

Türkiye’de ilk kooperatifçilik hareketi, 1935 yılında tarım satış ve tarım kredi kooperatifleri yasasının çıkarılması ile başlamıştır. Tarımsal Amaçlı Kooperatiflerin (Tarımsal Kalkınma, Pancar Ekicileri, Sulama, Su Ürünleri, Tarım Satış, Tütün Tarım Satış, Tarım Kredi Kooperatifleri) sayısı 10.095 olup ortak sayısı ise 5 milyona yakındır (Kuzulu, 2009: 41).

Köy kalkınma kooperatifleri ortaklarının tüm yönlerden kalkınmasını hedefleyen çok amaçlı kooperatiflerdir. Köy kalkınma kooperatiflerinin önemli bir özelliği, amaçlarının köyde yatırıma yönelik olmasıdır. Bu kooperatifler sayesinde köylerde projeye dayalı olarak çeşitli fabrikalar, mandıralar, depolar, seralar kurulmaktadır. Köy kalkınma kooperatifleri, köylülerin desteklenmeleri ve bilinçlendirilmeleri halinde kırsal kalkınmanın sağlanmasında en etkin araç olabilecek özelliklere sahiptirler. Bu kooperatifler halk ve devletin işbirliğini yapmasını sağlaması, çok amaçlı olması, hizmetlerle bazı kurumsal yapıları (kredi, pazarlama, tedarik, işleme, yayım, vb.) kooperatif bünyesi içinde toplaması, aile-tarım işletmesi biriminden hareket ederek kalkınmaya katkıda bulunması gibi özelliklere sahiptir (Kuzulu, 2009: 42). 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu’nun çıkmasıyla köy ve kalkınma kooperatifleri üst örgütlenmeye gitmişler, önce il seviyesinde bölge birlikleri ve 1971’de kısa adı KÖY-KOOP olan köy kalkınma ve diğer tarımsal amaçlı kooperatifler, Ankara’da kurulmuştur (İlbaş, 1999: 246).

Tarımı ve çiftçiyi desteklemede etkin olan kurumlardan biri de Tarım Satış Kooperatifleri ve Tarım Kredi Kooperatifleri'dir. Bakanlar Kurulu tarafından bazı dönemlerde çiftçilerin yaşadıkları sıkıntıların giderilmesi veya tarımsal ürünlerin desteklenmesi kapsamında tarımsal ürünlerde fiyat istikrarının sağlanması, üretimde verimliliğin artırılması, çiftçilerin daha etkin üretimde bulunmalarını sağlamak amacıyla kredi imkânlarının sağlanması için kararlar alınabilmektedir. Bu kapsamda Tarım Satış ve Tarım Kredi Kooperatiflerine destekleme alım yetkisi gibi görevler verilmektedir (Ekim, 2006: 28).

Tarım Satış ve Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri 1935 yılında çıkarılan 2834 sayılı Kanun'la çalışmalarına başlamıştır. Bu kuruluşlar başlangıçta kuruluş amaçlarına uygun olarak ülke ekonomisine ve üreticilerine büyük katkılar sunmuşlardır. Fakat çeşitli ekonomik dalgalanmalar ve değişen şartlar tarım sektöründe faaliyet gösterenlerin desteklenmesini gerektirmiştir. Bu süreçte Tarım Satış ve Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri üreticiler arasında örgütlü bulunmaları sebebiyle de çeşitli destekleme politikalarına aktif olarak katılmışlardır (Cenkış, 2014: 1; İlbaş, 1999: 242-243).

Tarım kredi kooperatiflerinin amacı, Türk tarımını çevreye ve doğaya saygılı, sürdürülebilir en üretken sektör yapmak, Türk çiftçisinin ve ortaklarının her türlü ihtiyacını karşılamaya yönelik ürün ve hizmetleri uygun şartlarda, kaliteli, güvenilir şekilde ve zamanında sağlamak ve ürünlerini pazarlamaktır. Tarım kredi kooperatifleri, kooperatif üreticilerinin ihtiyaç duyduğu karma hayvan yemi, zirai mücadele ilaçları, mazot, tohum, gübre ve tarımsal araç gereçleri en uygun şartlarda temin etmektedir. Aynı zamanda çiftçilerin tesis yapımı, ikinci el traktör, tarımsal araç gereç ve hayvan alımı gibi ihtiyaçların karşılanması için yatırım kredisi; ilaç yem mazot ve gübre gibi ihtiyaçları için aynı kredi ve diğer girdilerini karşılamak amacıyla da nakdi kredi vermektedir (<https://www.tarimkredi.org.tr>). Tarım kredi kooperatiflerinin bir diğer amacı da ortaklarına olabildiğince ucuz (maliyet fiyatına) ve yeterli kredi sağlamaktır. Tarım kredi kooperatifleri, her türlü tarımsal girdiyi temin ederek, ortaklarına aktarmaktadır. Bu yolla piyasayı düzenleyerek, çiftçinin ağır piyasa şartlarında ezilerek tarımsal girdileri fahiş fiyatlarla temin etmelerini engellemek de amaçlarındanndır. Tarım kredi kooperatifinde, gübre, tarımsal ilaç, tohum tarımsal alet, ekipman ve diğer tarımsal girdiler bulunmadığından, çiftçi bu girdileri piyasadan çok pahalıya almak zorunda kalmaktadır. Kooperatif plasmanı

yetersiz olduğunda ortağına kredi kullandıramamakta, tarımsal girdileri temin edememekte ve çiftçi yüksek fiyatlarla başa çıkamamaktadır. Sonuç itibarıyla tarımsal üretimde azalma meydana gelmektedir (Kuzulu, 2009: 42).

Tarım satış kooperatifleri ise Türkiye'nin farklı bölgelerinde üretilen tarımsal ürünlerin alımı, işlenmesi ve pazarlaması noktasında önemli görevler üstlenmektedir. Bu kapsamda ortaklarına ihtiyacı olan finansmanı sağlama, ürettikleri ürünleri değerlendirme ve uygun şartlarda girdi temin etme konularında yardımcı olmaktadır. Ayrıca karşılıklı yardımlaşma, dayanışma faaliyetlerini gerçekleştirme ve ortaklarının menfaatlerini korumada önemli işlevleri vardır (Cenkış, 2014: 1-3). Tarım satış kooperatifleri, üretici ortaklarının üretime yönelik gereksinimlerini karşılamak, ürünlerini satın alarak değerlendirmek, Bakanlar Kurulu ya da ilgili Bakanlığın kararı ile devlet destekleme alımları yapmak gibi çeşitli görevler üstlenmiştir. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın denetiminde çalışmaktadırlar. Bu kapsamda tarım satış kooperatifleri, çeşitli ürün ve ürün gruplarında faaliyet göstermek üzere Tariş, Çukobirlik, Antbirlik - Antalya Pamuk ve Narenciye Tarım Satış Kooperatifleri Birliği, Fiskobirlik, Trakya Yağlı Tohumlar Birliği, Güneydoğu Birlik, Karadeniz Birlik, Marmarabirlik, Tiftikbirlik, Gülbirlik, Kozabirlik, Taskobirlik ve Kayısbirlik gibi birlikler oluşturmuşlardır (İlbaş, 1999: 242). Tarım satış kooperatifleri idari bakımdan merkezi otoriteye bağlıdır. Bu kapsamda ürün alım fiyatları kooperatif dışında belirlenmekte, finans yetersizliğinden doğan borçlanma gereği de mali yapılarının giderek bozulmasına neden olmaktadır (TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, 2004: 31).

Bu yapı üzerine hazırlanan Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri ile ilgili Kanun 01.06.2000'de yürürlüğe girmiştir. Sulama kooperatifleri, tesisleri devralmalarından itibaren, su dağıtım ve bakım-onarım hizmetlerini üstlenmektedirler. Bu hizmetlerin yerine getirilmesinde söz konusu yatırımcı kuruluşlar tarafından hazırlanan sulama tesislerine ait işletme, bakım ve onarım talimatları esas alınmaktadır. Ayrıca sulama kooperatifleri, ana sözleşmelerine göre sulama faaliyetlerinin dışında üretim, pazarlama kalkınma ve eğitim gibi faaliyetleri de yürütebilen çok amaçlı kooperatif işletmeciliği niteliği de taşımaktadır. Sulama kooperatifleri, su kaynağına göre yeraltı suyu ve yer üstü suyu sulama kooperatifleri olarak gruplandırılabilirdiği gibi tesis ve hizmet özelliğine göre de sınıflandırılabilir. Kooperatif bilincinin ve denetiminin eksikliği, uygun organizasyon yapısının

kurulmamış olması, kısa ve uzun vadeli planlama noksanlığı piyasayla ilgili bilgi yetersizliği, ülke düzeyinde su ürünleri kooperatifleri aracılığı ile kullanılan kredilerin kısa vadeli ve yüksek faizli olması, teminat gösterme güçlüğü, etkin bir pazarlama organizasyonunun bulunmaması devletçe ayrılan mali kaynakların yetersizliği, mevcut yasanın günün ihtiyaçlarına cevap verememesi, üst teşkilatlanmaların tamamlanmamış olması ve uluslararası teşkilatlarla işbirliğinin zayıflığı gibi problemler kooperatiflerin karşılaştıkları en önemli sorunların başında gelmektedir (Kuzulu, 2009: 43).

Kırsal kalkınma konusunda en önemli aktör, alanda hayatını devam ettiren, üreten, emek harcayan çiftçilerdir. Çiftçilerin organize şekilde bir araya gelme çabaları odalar ve kooperatifler eliyle yapılmaktadır. Kırsal kalkınma politikaları ve projelerinin sürdürülebilmesi için alanda hayatına devam edenlerin uygulanan planlara ve yönetim anlayışlarına inanmaları en temel hedef olmalıdır.

Günümüzde devletin görev ve fonksiyonlarının artması sonucu bazı alanlarda uzman kuruluşların etkinliği artmaktadır. Tarım sektörü kırsal kalkınmanın en önemli ayağını oluşturmaktadır. Odaların ve kooperatiflerin etkinliğini artırmanın politika ve projelerin devamlılığı ve uygulama alanındaki katma değerini artıracığı değerlendirilmektedir. Yönetişim anlayışı çerçevesinde daha katılımcı bir anlayışla odaların, birliklerin ve kooperatiflerin varlığı son derece önemlidir. Bu önemi kavrayabilmek için yapılarında yasal değişiklikler yapılarak çiftçiye pozitif ayrımcılık uygulayan sistemler geliştirilmeli kalkınma plan ve programlarında çiftçilerin doğrudan görüş ve düşünceleri alınmalıdır.

3.5.3. Etkin Sivil Toplum Kuruluşları

Sivil toplum kuruluşlarıyla (STK) ilgili birçok tanımlama yapılmakla birlikte, genel anlamda “*vatandaşların ortak bakış, ortak çıkar, ortak duyarlılık, ortak talep vb. temelinde gönüllü olarak bir araya gelerek, devletin hukuki, idari, üretici ve kültürel organlarının dışındaki alanda meydana getirdikleri dernek vakıf, sivil girişim, platform, ilişki ağı gibi adlarla tanımlanan yapılar ve etkinlikler*” (Uğur, 2001: 23) olarak ifade edilmektedir. STK’lar siyasal ve ekonomik yapının biçimlendirdiği modern devlet yapısıyla anlam kazanmaktadırlar. STK’nın Batı’da ortaya çıkması ve gelişmesinde sosyal devlet anlayışı ve ulus devlet olgusu temel belirleyiciler olmuştur. Günümüz toplumsal yaşamın vazgeçilmezi olan STK’lar, kamusal otoritenin eksik kaldığı sağlık, eğitim, çevre, sosyal hizmetler, kentsel

dönüşüm ve kırsal kalkınma gibi farklı alanlarda önemli fonksiyonlar yerine getirmektedirler (Demiral, 2007: 1-10).

STK'ların kırsal alana yönelik faaliyetlerde üstlendikleri rollere ilişkin genel bir değerlendirme yapabilmek oldukça zordur. Çünkü doğrudan kırsal kalkınmaya yönelik çalışmalar yapan STK sayısı oldukça azdır. Bu alanda 1970'lerin başından itibaren "Türkiye Kırsal Kalkınma Vakfı'nın bu alanda çalışmalar yapması önemli bir başlangıç olmuştur. STK'ların kırsal kalkınma konusuna bakışları ve motivasyonları çeşitlilik göstermektedir. Bu noktada dış fonlar ve çeşitli firmaların kırsala yönelik sosyal sorumluluk projeleri önemli bir motivasyon aracı olmuştur. Dış kaynaklı fonların kesilmesi ile STK'lar bu alana yönelik çalışmalarını sonlandırırken, firmalar tarafından kırsal alana yönelik desteklenen projeler devam etmiştir. Bu kapsamda çevreyi korumaya, gelir getirici aktivitelerin tanıtılmasına ve çeşitlendirilmesine ve kırsaldaki dezavantajlı grupların yaşam kalitesini iyileştirmeye yönelik çalışmalar bu doğrultudaki faaliyetlerin temelini oluşturmuştur (Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2018: 92).

Türkiye'de yaygın olarak faaliyet gösteren STK'ları sivil girişimler, platformlar, ilişki ağları, dernekler, vakıflar, tüketici kooperatifleri, sendikalar ve birlikler olarak sınıflandırmak mümkündür (Kaya, 2008: 26). Bu yapılar günümüzde özellikle insanı merkeze alan yeni kalkınma yaklaşımları çerçevesinde devlet kurumlarıyla birlikte hareket etmekte ve "kalkınmanın yeni aktörleri" olarak önemli işler gerçekleştirmektedirler. Bu doğrultuda AB uyum sürecinde "Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Programı" uyarınca bu kapsamda gerçekleştirilecek desteklerle izleme, değerlendirme süreçlerine katkı ve katılımlarını sağlamak üzere oluşturulan İzleme Komitesi'nde STK'lara da yer verilmiştir. 25 Şubat 2016 tarih ve 29635 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan "Kırsal Kalkınma Programı İzleme Komitesinin Teşekkülü ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılması Hakkında Yönetmelik" (2012) uyarınca İzleme Komitesinde yer alması öngörülen ekonomik, sosyal ve ilgili diğer konulara yönelik STK'lar şunlardır:

- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği.
- Türkiye Süt, Et, Gıda Sanayicileri ve Üreticileri Birliği.
- Türkiye Kırmızı Et Üreticileri Merkez Birliği.
- Türkiye Milli Kooperatifler Birliği.

- Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği.
- Su Ürünleri Yetiştiricileri Üretici Merkez Birliği,
- Türkiye Damızlık Sığır Yetiştiricileri Merkez Birliği,
- Türkiye Tabiatını Koruma Derneği.
- Türkiye Kalkınma Vakfı.
- Türkiye Ziraat Odaları Birliği,
- Yumurta Üreticileri Merkez Birliği,
- Uluslararası Güneş Enerjisi Topluluğu – Türkiye Bölümü,
- Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı.

Bu süreçle birlikte STK'lar İzleme Komitesi'nde aktif görev alma ve bu kapsamda AB'den gelecek olan hibeleri kullanma adına devlet tarafından uygulamaya konulan kırsal kalkınma projelerine destek verdikleri gibi kendi hazırladıkları projeleri de uygulamaya koymuşlardır. Bu kapsamda Türkiye'de merkezi ve yerel yönetimler dışında, kırsal alanlarda bulunan hemen her yerleşim birimine yayılmış farklı isimler altında ve farklı çalışma konularında faaliyet gösteren üretici kooperatifler, odalar, birlikler, vakıflar ve dernekler gibi tüzel kişiliğe sahip sivil toplum kuruluşları kendi yetki ve görev alanları içerisinde kırsal kalkınma çalışmalarına katkıda bulunmaktadır (Kızılaslan ve Doğan, 2013: 155).

Kırsal alanda kurulan sivil toplum kuruluşlarının yapısını iki şekilde inceleyebiliriz. Birincisi; belirli işletme büyüklüğüne sahip çiftçilerin mesleki yararlarını korumak amacıyla kurdukları birlikler, ikincisi ise; hemen hemen tüm köylerde değişik isimler altında, ama özünde köyün ve köyde yaşayanların alt yapı ve sosyal ihtiyaçlarına cevap vermek üzere kurulan köy yaşatma, koruma ve güzelleştirme gibi derneklerdir (Ayanoğlu, 2008: 65). En az yedi kişiden oluşan sivil toplum örgütleri statüsündeki dernekler, paydaş düşünüş şeklinin somutlaştığı ortamdır. Bu şekildeki bir kümeleşme, bir araya gelme, kişiye görüşlerini diğer insanlara aktarma imkânı sunar. Toplumun bilgilendirilmesini sağlayan bu grupların çalışmaları siyasi erk üstünde baskı unsuru olabilir (Kaboğlu, 2009: 59-60).

Kırsal kalkınmada sivil toplum kuruluşlarının katkısı demokratik unsurları bakımından yönetim anlayışını desteklemektedir. AB uyum süresindeki izlenen politikalar ve uygulamalar göstermektedir ki önemi gün geçtikçe artırmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının kırsal kalkınma yönetimindeki etkilerini değerlendirirken, özel bir statüde olan 1986 yılında 922 ilçe ve 81 il merkezinde kendine özgü yapısıyla

teşkilatlanan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarından (SYDV) bahsetmek yerinde olacaktır. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV), temellerini 1982 Anayasası “*Türkiye Cumhuriyeti demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devletidir*” hükmü gereği Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu 14.06.1986 tarihinde yürürlüğe giren 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu’ndan almıştır. 3294 sayılı Kanun kapsamında bulunan ve sosyal güvencesi bulunmayan vatandaşlara yönelik sosyal amaçlı yardım sağlamayı amaçlayan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV) kendi hizmet alanlarında model olarak kabul edilebilecek bir çalışma sistemine sahiptir.

Bu vakıfların (SYDV’ler) amacı, gelir dağılımındaki dengesizliklerin giderilmesi ve yoksul kesimlerin desteklenmesine yönelik sosyal politikaların üretilmesi, toplumsal dayanışmanın güçlendirilmesi ve sosyal barışın korunmasıdır. Bu amaç doğrultusunda 3294 sayılı Kanun’la kurulan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu tarafından çalışmaların yapılabilmesi için de 01.12.2004 gün ve 5263 sayılı Kanun’la Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Kanun’un 7. maddesi ile 81 il ve 922 ilçe merkezinde sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları kurulmuştur. Bugün 1.003 adet Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Türkiye genelinde faaliyetlerini sürdürmektedir (<https://ailevecalisma.gov.tr/sygm>).

Sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları tarafından yapılan yardımlar; gıda, eğitim, sağlık, yakacak gibi doğrudan yardımların yanında bu insanların üretim sürecine entegre edilerek, sürdürülebilir bir gelir sağlanmasını amaçlayan üretim ve istihdama yönelik proje desteklerini de kapsamaktadır. Bu çerçevede kaynakların daha etkin kullanımı ve kırsal alanda söz konusu hedef kitle için sürdürülebilir bir gelirin sağlanması amacıyla sosyal yardımlaşma ve dayanışma fonunun bağlı bulunduğu devlet bakanlığı ile Tarım ve Köyişleri Bakanlığı’nın işbirliğiyle kırsal alanda destek projesi uygulanmaktadır (II. Tarım Şurası, 2004: 220-229).

Bu vakıfların mahalli niteliği ve yapılanması, kırsal kesime yönelik çalışmalarda avantajlı bir konum ortaya koymaktadır. İl ve ilçeler bazında vali ve kaymakamların başkanlığını yaptığı bu vakıfların yöre halkından seçilen ikişer üyesinin bulunması bunların mahalli örgütlenme niteliğini ve fonksiyonunu güçlendirmektedir. Kırsal kesime çeşitli hizmetlerin ulaşmasında özellikle ilçelerde kurulan bu vakıflar, etkili bir örgütlenme türü olarak dikkat çekmekle birlikte, kırsal

kesimin kalkındırılmasına yönelik kapsayıcı ve ülke sathına yayılmış olma özelliğiyle aynı zamanda fonksiyonel bir örgütlenme biçimidir. Gerek kamusal gerekse sivil örgütlenme biçimi ile vakıfların oynadığı toplumsal rolün devamında ve özellikle kamusal örgütlenme biçimine sahip olan sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarının, kaynak ve imkânlar itibarıyla güçlendirilerek bugünkü konumunu devam ettirmesinde fayda görülmektedir (8. BYKP, 2004: 52).

Kırsal alanlardaki yoksulluğun azaltılması gelir adaletsizliğinin giderilmesi için çalışmalar yapan ve hedefleri olan SYD Vakıfları yönetim yapısındaki merkezi idarenin güçlü temsilcilerden oluşması, kamu kurumu değil de sivil toplum kuruluşu şeklinde çalışması, kendine özgü yapısı ve dinamik teşkilat sisteminin olması sonucu sosyal devletin gereği olarak merkezi idarenin taşraya doğrudan finansal aktarım aracı olmuştur. Yoksulluğu giderici birçok özgün projeler yapılarak yönetim kurullarının özgür yetkileri ile geniş ölçüde hakkaniyete dayalı kararlar alması neticesinde kırsal alana amacına uygun mali destekler sağlanmaktadır. Kırsal kalkınmanın bir yönü olan refah seviyesinin yükseltilmesi konusunda ülke genelinde yürüttüğü çalışmalar vakıfları kırsal alanda önemli aktörler haline getirmektedir.

Sivil toplum kuruluşları yapıları gereği bağımsız olurlar, SYDV ise kaynakları bakımından Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü koordinesinde çalışmaktadır. Yönetimleri merkezi idarenin temsilcisi başkanlığında atama usulüyle oluşturulmaktadır. Bu bağlamda sivil yapısını kendine özgü bir hale getirmektedir. SYDV'nin amacının yoksulluğu azaltmak ve sosyal refahı artırmak olduğu düşünülürse kırsal kalkınmaya etkisi her ne olursa olsun oldukça kıymetlidir. Yürüttüğü projelerin, kalkınma politikaları ve strateji belgeleriyle uyumlu olması halinde ülke genelinde tek düze bir proje değil de yerine göre ve alanın şartlarına özgü projeler yapılır ve desteklenirse çalışmalarının katma değeri daha çok artacaktır.

3.6. Türkiye’de Kırsal Kalkınma Yönetim Sorunsalı

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren “muasır medeniyetler seviyesine ulaşma” hedefi doğrultusunda birçok girişimde bulunulmuş ve önemli politikalar uygulanmıştır. Bu noktada özellikle üzerinde durulan ve günümüze kadar bir devlet politikası olarak ele alınan konu, ülkenin, --mevcut 30 büyükşehir belediyesi içerisindeki kimi yerleşimler ve araziler dâhil-- alansal olarak büyük çoğunluğunun kırsal bölgelerden oluşması nedeniyle “kırsal kalkınma” konusudur. Her ne kadar

benzer süreçleri yaşayan ve kırsal kalkınma hedefine ulaşan ve bunu devam ettiren birçok ülke olsa da, Türkiye için böylesi bir durumu ifade etmek oldukça zordur. Yaklaşık 100 yıllık bir süreç yaşanmasına rağmen, uygulanan kırsal kalkınma politikalarında istenilen hedeflere tam olarak ulaşılamamış olup bunda seçilen ve görevlendirilen kurumsal yapıların örgütlenme biçimleri, bağlı oldukları bakanlık, taşıdıkları isimler, yetkileri ve personelin unvan, uzmanlık ve nitelikleri de rol oynamaktadır. Merkezi idareden başlamak üzere hiyerarşik yapıda daha aşağıda yer alan ve kırsal kalkınma sürecine müdahil olan yapılarda yaşanan yönetim sorunsalı bu durumun en öncelikli nedeni olarak ifade edilebilir.

Kırsal kalkınma sürecinde yönetim ve koordinasyon son derece önemlidir; çünkü kırsal alana yönelik belirlenen politikaların sağlıklı şekilde uygulanabilmesi ve istenilen sonuçların alınabilmesi için tüm paydaşlar arasında iş bölümünün ve gerekli iletişimin sağlanabildiği ideal bir yönetim anlayışının olması gerekmektedir (Kovancı Shehrin, 2005). Elbette oluşturulan fonlar ve kredi mekanizmaları ile bunların büyüklükleri ve kullandırılma şartları, geri dönüş oranları, piyasanın durumu ile tarımsal destek politikalarının uyumu, doğal olaylar ve nihayet ülkenin çoğu yöresindeki zorlu fiziksel koşulları da kırsal kalkınmanın istenilen düzeye ulaşamamasındaki diğer nedenler arasında saymak mümkündür.

Türkiye’de Cumhuriyetin ilanından beri kırsal alanların kalkındırılması, kırdan kente göçün önlenmesi, bölgenin ve bölge halkının yaşam standartlarının yükseltilmesi, tarım ve hayvancılık dışında başka geçim kaynaklarının da oluşturulması amacıyla pek çok politika oluşturulmuş ve proje gerçekleştirilmiştir. Plan ve projelerin yürütülmesi sürecinde sağlıklı sonuçlar alınabilmesi veya daha sonraki çalışmalar için revizeler yapılabilmesi adına etkin bir yönetim son derece önemlidir. Bu noktada Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi’nde ifade edildiği üzere, *“kırsal nüfusa, görev ve yetkileri çerçevesinde hizmet götüren çok sayıda merkezi ve yerel kamu kurum ve kuruluşunun bulunması, gerek merkezi gerek yerel düzeyde etkin bir koordinasyon ve işbirliğinin sağlanmasını zorunlu kılmaktadır”*. Bu kapsamda söz konusu plan ve projelerin bir bölümü merkezi idare tarafından yürütülürken, bir bölümü yine merkeze bağlı kuruluşlar, il özel idareleri, yerel yönetimler, bölgesel kalkınma idareleri, kalkınma ajansları, vb. kurum ve kuruluşlar tarafından gerçekleştirilmiş ve gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır (Mert, 2017: 60). Dolayısıyla kırsal kalkınma çalışmalarından istenilen sonucun elde edilebilmesi için

öncelikli olarak bu yapıların kendi içlerinde ve birbirleriyle etkin bir yönetim ve koordinasyon yapısı içerisinde olmaları gerekmektedir. Çalışmanın bu bölümünde söz konusu kurumlarda kendi içlerinde ve kurumlar arasında yaşanan kırsal kalkınma yönetim sorunlarına değinilmektedir.

Cumhuriyetin ilk yıllarından beri bir devlet politikası olarak uygulanagelen kırsal kalkınma faaliyetlerinin plan, proje ve uygulama sürecinde en önemli görev bakanlıklar ve onlara bağlı taşra teşkilatları tarafından gerçekleştirilmektedir. Başta günümüzdeki adıyla Tarım ve Orman Bakanlığı olmak üzere hemen her bakanlık gerek merkez gerekse taşra teşkilatları ile kırsal kalkınma sürecine destek vermiş ve vermektedirler. Bakanlıklar kırsal kalkınma politikaları çerçevesinde ilgili alanlara hizmet götürmekle yükümlü merkezi yönetim birimleridir. Bu anlamda kırsal kalkınma politikalarının temel uygulayıcılarıdır. Merkezleri Ankara'da olmakla birlikte taşra olarak da ifade edilen il ve ilçelerde yer alan teşkilatları aracılığıyla kırsal alanlara gereken hizmetleri götürmektedirler.

Merkezi idare sistemi içerisinde her bakanlığın kendine özgü vazifeleri vardır. Bununla birlikte doğrudan kırsal alanlara ve tarıma yönelik temel politikalar üreten ve bunların uygulanmasını ve takibini sağlayan bakanlık, Tarım ve Orman Bakanlığıdır. Bu Bakanlık, kırsal kalkınma konusunda öncelikli sorumlu olan bakanlıktır. Bununla birlikte, diğer bakanlıklar da merkezi idaredeki görevleri çerçevesinde kırsal kalkınma faaliyetlerine katkıda bulunmaktadır. Bakanlıkların kırsal kalkınma konusundaki temel görevlerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

“Tarım ve Orman Bakanlığı kırsal alanlara ve tarıma yönelik temel politikalar üreten ve bunları uygulanmasını ve takibini sağlayan temel bakanlıktır. Bu kapsamda bitkisel, hayvansal ve su ürünleri üretimini geliştirmek, tarım sektörünü geliştirmek ve politika oluşturmak, toprak, su, orman ve tabiatın korunmasını sağlamak, politika belirlemek, kırsal alanlardaki yaşam kalitesinin iyileştirilmesi ve yerel kırsal kalkınma kapasitesinin oluşturulması için program hazırlamak ve uygulamak gibi yükümlülüklerle sahiptir. İçişleri Bakanlığı da kırsal kalkınma sürecinde aktif görev alan bakanlıklardan biridir; Bakanlık iç güvenlik kuruluşlarını idare etmek suretiyle asayiş ve kamu düzenini korumak, il ve ilçelerin genel idarelerini düzenlemek, mülki idare birimlerinin kurulması, kaldırılması, birleşmesi, sınır ve adlarının değiştirilmesi ile köy adlarının değiştirilmesine dair işlemleri yürütmek, bakanlığın mahalli idareler üzerindeki vesayet yetkisinin uygulanmasını sağlamak gibi yükümlülüklerle sahiptir. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı; kentsel ve kırsal yerleşmelerde yapılacak düzenleme ve iyileştirmelerde idarelerce uyulacak usul ve esasları belirlemek, mahalli idareleri ve bunların merkezi idare ile olan münasebetlerini düzenlemek. Aile ve Sosyal Hizmet Bakanlığı; sosyal adalet ve sosyal refahın gerçekleşmesi için tedbirler almak, sosyal yardımlarda bulunmak ve yoksullukla mücadele etmek. Hazine ve Maliye Bakanlığı; kalkınma planı, Cumhurbaşkanlığı planı ve diğer temel politika belgelerini ilgili kamu idareleri ile Cumhurbaşkanlığı bünyesinde bulunan politika kurullarının görüşlerini de almak suretiyle Strateji ve Bütçe Başkanlığı ile müştereken hazırlamak ve uygulanmasını izleyip değerlendirmek.

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı; yerel istihdamın ve girişimciliğin geliştirilmesi çerçevesinde kırsal kesimin sorunlarına dair politikalar üretmek, kalkınmada öncelikli yöreleri tespit etmek, bölgesel kalkınma projeleri ile ilgili koordinasyonu sağlamak”.

Kırsal alanlardaki mevcut sosyal yetersizlikler, sağlık ve eğitim hizmetlerinin sağlanması aşamasında da engelleri beraberinde getirmektedir. Özellikle ilgili bölgelerin coğrafi olarak elverişsiz konumlanması da bu hizmetlerin ulaştırılmasında engel teşkil edebilmektedir. Bu olumsuzluklar nedeniyle sağlık ve eğitim personelinin kırsal alanda sürdürülebilir biçimde istihdam edilemiyor olması da bu bölgelerde olumsuzlukların yaşanmasına neden olmaktadır. Bakanlıklar burada ifade edilen görevler ve diğer merkezi idare birimlerinin görev alanlarına giren yatırımlar için kendi bütçelerinden ayırdıkları ödenekleri il özel idarelerine aktarmak suretiyle söz konusu faaliyetleri daha verimli şekilde gerçekleştirirler (Özmen, 2013: 119).

Kırsal kalkınma Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren önemli bir devlet politikası olarak hemen her dönemde ciddiyetle ele alınmıştır. Bu anlamda başta Tarım ve Orman Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı olmak üzere tüm bakanlıklar çeşitli şekillerde sürece dâhil olmakta ve kırsal kalkınma faaliyetlerine katılmaktadır. Hemen her bakanlığın kırsal kalkınmaya yönelik mevcut politika ve planlara destek vermeleri veya kendi hazırladıkları çeşitli projelerle sürece katılmaları olumlu bir durum olarak gözüktüğü de, iş ve işlemlerin hızlı ve etkili ilerlemesi noktasında sıkıntılara da neden olmaktadır. Uygulamaya konulan bir projeye çok sayıda bakanlığın müdahil olması çok başlılığa ve bu anlamda bir koordinasyon problemine neden olmakta bu da projelerden istenilen sonuçların elde edilmesini engelleyebilmektedir.

Plan ve projelerin uygulanması sürecinde çok sayıda bakanlıkla birlikte ilgili ve bağlı kuruluşların, yerel yönetimlerin ve birliklerin bu sürece müdahil olması (Kovancı Shehrin, 2005) çalışmalar esnasında belirgin bir dağınıklığın oluşmasına ve faaliyetler arasında tekrarlar, boşluklar ve kopukluklar yaşanmasına neden olmuştur. Öyle ki projelerle ilgili olan kuruluşların yanı sıra sürecin genel koordinatöründen sorumlu konumda olan bakanlığa bağlı kuruluşlar arasında dahi bir işbirliği ve eşgüdüm sağlanamamış, bazı faaliyetler birbirinden habersizce sürdürülmüştür. Tek yönlü gerçekleştirilen bu çalışmalar neticesinde de kırsal bölgelerde beklenen gelişmeler yaşanmamıştır.

Kırsal kalkınma politikaları genel olarak beş yıllık kalkınma planlarında belirlenen hedefler çerçevesinde gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. 11. Kalkınma

Planı (2019–2023) “Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Raporu”nda da ifade edildiği üzere kırsal kalkınma faaliyetlerinin finansmanı genel olarak kamu bütçesinden karşılanırken, planların uygulanması Tarım ve Orman Bakanlığı koordinasyonunda merkezi ve yerel birimler arası işbirliğine bırakılmaktadır ancak bu noktada bir çok başlıktan söz etmek mümkündür. Öyle ki planların uygulaması her ne kadar Tarım ve Orman Bakanlığı ve ilgili kurum ve kuruluşlara verilirken diğer bakanlıklar da görev alanları çerçevesinde sürece dâhil olmaktadır. Örneğin projeler yerel birimler aracılığı ile uygulanırken, bu yerel birimlerin İçişleri Bakanlığına bağlı olması veya KÖY-DES projesinin eskiden İçişleri Bakanlığı’na günümüzde ise yeni dönemle birlikte Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’na bağlı olması sürecin ağır ilerlemesine neden olabilmektedir. Kırsal kalkınma noktasında hedef alanlar konumundaki kırsal kesimlere yönelik birden fazla bakanlığın proje geliştirmesi ve bu projeleri hayata geçirmesi, zaman, mekân, ilgili alanda yapılan çalışmaların zamansal anlamda çakışmasına, benzer çalışmaların tekraren gerçekleştirilmesine, maddi anlamda gereksiz harcamalara neden olabilmektedir. Bu durum merkezi idare konumundaki bakanlıklar arasında kırsal kalkınma konusunda birlikteliğin olmadığını, çok başlılık durumunun yaşandığını göstermektedir.

Yönetim noktasında yaşanan sorunlardan birisi de nitelikli personel eksikliğidir. Her ne kadar kırsal kalkınma sürecinin genel koordinesi Tarım ve Orman Bakanlığında olsa da Bakanlık uygulama sürecinde karşılaşılan sorunları en aza indirmek, uygulamaların nitelikli teknik personel ve kurumlar eliyle sürdürülebilirliğini artırmak için kamu dışı unsurlardan da yararlanmaktadır. Bu durum söz konusu personelin yönetimi noktasında da benzer sıkıntıların yaşanmasına neden olmaktadır. Bakanlık bu kapsamda başta çiftçi örgütleri olmak üzere tarım ve kırsal kalkınmaya yönelik faaliyetleri olan STK’ların eğitim ve danışmanlık yeteneklerinden de büyük ölçüde faydalanmaktadır. Bakanlık koordinesinde gelişen bu durum programların potansiyel yararlanıcıları ile kırsal kalkınma alanında çalışmalar yapan kamu dışı tüzel kişilerin bir araya gelmesini sağlayan AB üyesi ülkelerde bulunan “Ulusal Kırsal Ağ” benzeri ortak ağ platformlarının oluşumunu hızlandırmıştır (Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Raporu, 2018: 20). Bu durum olumlu bir gelişme olsa da, kırsal kalkınma sürecinin yönetiminde ilgili kurumlar arasında bir yönetim karmaşası yaşanmasına neden olabilmektedir. Özetle, kırsal kalkınma konusunda merkezi idare tarafından yapılan yetki paylaşımlarına bağlı olarak ortaya

konacak hizmetlerin niteliği ve etkin biçimde yerine getirilmesinde yaşanabilecek bu tür sorunlar, kırsal kalkınmanın başarısını olumsuz etkileyebilmektedir.

Kırsal kalkınma faaliyetlerinde mahalli idareler sürecin katılımcı bir anlayışla ilerlemesinde ve uygulanmasında son derece önemli bir konumdadırlar. Türkiye’de hemen hemen tüm kamusal hizmetlerde olduğu gibi kırsal kalkınma hizmetlerinde de merkezi yönetim ile mahalli idareler arasında ciddi problemler yaşanmaktadır. Bakanlıklar arasında dikkat edilmeden yapılan yetki paylaşımları mahalli idareler arasında da görülmektedir. Kırsal kalkınma faaliyetlerinin niteliğine, etkin bir şekilde ortaya konulmasına dikkat edilmeden gerçekleştirilen görev ve yetkiye dayalı paylaşımlar, merkezi nitelikli bazı hizmetlerin yerel yönetimler tarafından, yerel nitelikli bazı hizmetlerin de merkezi yönetim tarafından gerçekleştirilmesi gibi çeşitli durumlara sebep olabilmektedir.

Yerinden yönetim olarak da ifade edilen yerel yönetimler mekân ve hizmet anlamında il özel idaresi, belediyeler ve köyler olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Bu üç yapı arasında tüzel anlamda hiyerarşik bir ilişki olmadığı gibi koordinasyon amaçlı bir ilişki de söz konusu değildir. Büyükşehirlerde ise büyükşehir sistemi kapsamında büyükşehir belediyesi ve büyükşehir ilçe belediyeleri olmak üzere iki kademeli bir yapı vardır. Bu birimler arasındaki ilişkisizlik merkezi idarenin taşradaki birimleri olan il (valilik) ve ilçe (kaymakamlık) aracılığıyla giderilmektedir (DPT, 2001: 16). Dolayısıyla merkezi idare ile mahalli idareler arasında olduğu gibi benzer şekilde projelerin hayata geçirilmesi sürecinde valilikler, kaymakamlıklar ve il ve ilçe belediyeleri arasında da bir yetki karmaşası yaşanabilmekte ve benzer durumlar ortaya çıkabilmektedir. Büyükşehir belediyelerinde sıklıkla görülen bir mahallenin asfaltlanması konusunda ilçe belediyesi ve büyükşehir arasında yaşanan yetki sorunu kırsal alanlara yönelik hizmetlerde de görülebilmekte ve ilgili bölgeye hangi birim tarafından hizmet götürülmesi gerektiği sorunlara neden olabilmektedir. Bu gibi durumlar mahalli idareler arasında sıklıkla yaşanan yönetim sorunları arasındadır. Doğal olarak yaşanan bu çok başlılık ve koordinasyon sorunu ilgili bölgeye götürülecek hizmetlerin sekteye uğramasına, maddi kayıplara ve kırsal bölge halkının devlet kurumlarına olan güvende zedelenmelere neden olabilmektedir.

Yerel yönetimler kırsal kalkınma politikalarının mekân anlamında en önemli uygulayıcıları konumdadırlar; çünkü yerel yönetimler başta köyler, beldeler ve ilçeler olmak üzere doğrudan kırsal alan konumunda olan veya bu bölgeleri

bünyesinde barındıran mekânlardır. “2005 tarih ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu” ile il özel idareleri kırsal kalkınmayı da kapsayacak şekilde kırsal yerleşimlere hizmet götürmede genel görevli birim olmuştur (Görün ve Kara, 2008: 416). Aynı yıl, başlıca vazifesi kırsal yerleşimlere altyapı hizmetlerini götürmek olan KHGM kapatılmış (Koyuncu vd., 2008: 10); yetki ve görevleri il özel idarelerine tevdi edilmiştir. Temel amacı köyleri sağlıklı içme suyuna kavuşturmak ve temel altyapı ihtiyaçlarını gidermek olan KÖY-DES Projesi hayata geçirildi.

6360 sayılı kapsamlı torba Kanun’la büyükşehir belediyesi statüsüne sahip olan illerde “il özel idareleri” kaldırılarak yerine “Yatırım, İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı” (YİKOB) kurulmuştur. İl özel idarelerinin kapatılmasıyla, il sınırları içerisinde kırsal yerleşimlere hizmet götüren ana kuruluş olan il özel idarelerinin vazifeleri büyükşehir belediyelerine devrolunmuştur. Böylece büyükşehir belediyeleri il sınırları içerisinde kırsal alanlara da hizmet sunmakla görevlendirilmiştir. 2014 yılı itibarıyla büyükşehir belediyesi sınırları içinde köylerin tüzel kişilikleri kaldırılmış, köyler mahallelere dönüştürülerek fonksiyonlarını yitirmişlerdir. 51 ilimizde ise mevcut köylere yönelik hizmet sunumu çoğunlukla il özel idareleri ile bakanlık taşra kuruluşlarınca gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla, köyler bir mahalli idare birimi olmaktan daha ziyade merkezi yönetimin taşra teşkilatının bir unsuru konumundadırlar (Kaya, 2009: 31). Yerel yönetimlerin kırsal alana yönelik faaliyetleri günümüzde merkezi idare tarafından kendilerine verilen görevler dışında belediye bünyesinde kurmuş oldukları tarımsal hizmetler daire başkanlıkları, kırsal hizmetler daire başkanlıkları gibi birimler aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Mahalli idarelerde yaşanan yönetsel sorunların nedenlerinden birisi de tarihi süreçte ilgili birimlerde yaşanan ve süreklilik arz eden bu görev değişiklikleridir.

Birlikler, yerel yönetimlerin kanunlarla kendilerine tevdi edilen isteğe bağlı ya da mecburi görevleri, bir veya birkaçını ortaklaşa gerçekleştirmek üzere diğer mahalli idarelerle ya da kendi aralarında kurmuş oldukları ortak birimlerdir. Mahalli idare birlikleri, diğer iş birliği yöntemlerine kıyasla ulusal ve uluslararası düzeyde her ülkenin yerel yönetim anlayışından bağımsız olarak ortaya çıkan ve gittikçe de gelişen bir yapıdadır (Özhan ve Yeter, 1995: 8).

Yerel yönetim birlikleri bir ülke, bölge, il ve ilçe sınırları içerisinde yer alan yerel yönetimlerin katılımıyla kurulabileceği gibi birden fazla ülkede yer alan yerel

yönetimlerin ya da bunların üye oldukları birliklerin katılımıyla da kurulabilir. Birlikler içme suyu, katı atık yönetimi, sulama gibi sadece bir fonksiyonu gerçekleştirmek üzere kurulabilecekleri gibi köylere hizmet götürme birlikleri ya da belediye birlikleri gibi birden fazla fonksiyona sahip birlikler de kurulabilir (Çiçek ve Bozlağan, 2005: 194).

Birlikler yerel düzeydeki kamusal hizmetlerden bazılarını yerine getirmeyi üzerine alan ve bu görevleri en iyi biçimde yerine getirebilmek için oluşturulan kamu tüzel kişilikleridir. Yerel yönetim birliklerinin denetim, hukuk, istihdam, mali kaynak ve yönetimin işleyişi alanlarında sorunlar yaşanmakta olup kırsal kalkınma sürecine etki eden en önemli sorun yönetimin işleyişindeki aksaklıklardır. Kırsal kalkınma noktasında ilgili bölgenin ihtiyaçlarına yönelik çalışmalar yapılabilmesinde birliklerin önemli rolleri olabilmektedir. İdari anlamda beklentilerin yerine getirilebilmesi için birlik yöneticilerinin merkezi idareden bağımsız olarak seçilmesi önemli olsa da, gerek ilgili mevzuattan gerekse de gelenek haline gelmiş uygulamadan kaynaklı sebeplerden dolayı birliklerin başkanları vali, vali yardımcısı ya da kaymakamlardan oluşmaktadır (Köseoğlu, 2010: 95). Bu durum birçok alanda vali veya kaymakamlara bağımlı olan birliğin diğer üyelerinin rahat hareket etmelerini engellemekte, bu da siyasi iradeden bağımsız olarak kırsal bölgelerin aslı ihtiyaçlarının yerine getirilmesinde önemli bir engel olmaktadır. Daha önce de ifade edildiği üzere yardım yapılacak kırsal bölgelerin seçiminde siyasi saikler oldukça etkili olabilmektedir. Bu noktada birliklerin diğer alanlarda olduğu gibi kırsal kalkınma konusunda da kendilerinden bekleneni gerektiği ölçüde yerine getirebilmeleri için yerel yönetim birliğinin amacını gerçekleştirme konusunda gerekli donanıma sahip nitelikli kişilerin, yönetimde söz sahibi olmaları gerekmektedir (Köseoğlu, 2010: 85-102).

Günümüzde devletten ayrı hareket edebilen, kar amacı gütmeyen, demokrasinin gelişmesine katkıda bulunan, toplumsal fayda adına çalışan, bireylerin ortak amaç ve hedefleri açısından kamuoyu oluşturarak siyasi iradeyi ve yönetimi etkileyebilen örgütlenme türü genel anlamda STK olarak ifade edilmektedir. Bu anlamda medya, kooperatifler, yerel birlikler, profesyonel federasyonlar, işveren kuruluşları, konfederasyonlar, sendikalar, vakıflar ve dernekler gibi tüzel kişiliğe sahip kurum ve kuruluşlar STK olarak kabul edilmektedir.

Türkiye’de kırsal kalkınma faaliyetlerinde oldukça önemli görevler üstlenebilecek olan Ziraat Odaları, kırsala yönelik hizmet sunan kooperatifler ve çeşitli STK’lar kendilerinden bekleneni verebilme noktasında eksik kalmaktadırlar. Bunun en önemli nedeni diğer alanlarda olduğu gibi yönetim noktasında yaşanan problemlerdir. Bu yapıların --her ne kadar sivil toplum kuruluşu olsa ve devletten bağımsız bir yapıda teşekkül etmesi gerekse de-- örgütlenme, sendikal faaliyetler, birlikte hareket etme, meslek grupları arasında dayanışma gibi faaliyetlerinin yetersizliği sebebiyle yönetim noktasında mevcut idari yapıya bağımlıdırlar.

Uzun yıllardır faaliyet göstermelerine karşın çiftçinin ilgisizliği, kuruluş kanununda yer alan boşluklar ve eksiklikler nedeniyle hem ziraat odaları hem kooperatifler hem de genel anlamda STK’lar istenilen düzeye ulaşamamışlardır. Kırsal bölge insanının temel meslek grubu olan çiftçilerin bu örgütsel yapılara bilinçli ve gönüllü bir şekilde katılmamaları veya katılamamaları ve bu olumsuz durumun giderilmesine yönelik gereken hassasiyetin gösterilmemesi bu yapıların kendilerinden beklenen düzeyde yönetilmelerini engellemiştir. Öyle ki bu tür yapılar maddi gereksinime ihtiyaç duymaktadırlar ve bu ihtiyaçlarını üyelerin ödedikleri aidatlardan karşılamaktadırlar. Yeterli düzeyde üyeye ve maddi güce sahip olmayan bu gönüllü kuruluşlar doğal olarak devletten sağladıkları imkânlarla varlıklarını devam ettirmektedirler. Bu da çiftçilerin devlet ve diğer kesimlere karşı bağımsız ve özerk bir şekilde temsil edilmesini engellemektedir (DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2004: 46).

STK’lar başta devlet olmak üzere diğer yapılarla ve kendi arasındaki iş birliğine dair gelişmeleri oldukça azdır. Diğer kurumsal yapılarla çok fazla ortak çalışma gerçekleştirmedikleri görülmektedir. Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV) (2011) Sivil Toplu Endeksi Projesi (STEP) Raporu’nda da belirtildiği üzere, STK’ların kurumsallaşma düzeyleri düşük, kaynakları yetersiz, ilişkileri kopuk ve özellikle yönetim yapıları sorunlu kurumlardır.

Kooperatiflerde de benzer problemler yer almaktadır. Bu anlamda kooperatiflerin karşılaştıkları en önemli problemler arasında şunlar sayılabilir: Yönetime bağlı olarak uluslararası teşkilatlarla işbirliğinin zayıflığı, üst teşkilatlanmaların tamamlanmamış olması, mevcut yasanın günün ihtiyaçlara cevap verememesi, etkin bir pazarlama organizasyonunun bulunmaması devletçe ayrılan mali kaynakların yetersizliği, teminat gösterme güçlüğü, ülke düzeyinde su ürünleri

kooperatifleri aracılığı ile kullandırılan kredilerin kısa vadeli ve yüksek faizli olması, kısa ve uzun vadeli planlama noksanlığı piyasayla ilgili bilgi yetersizliği, uygun organizasyon yapısının kurulmamış olması, kooperatif bilincinin ve denetimin eksikliği (Kuzulu, 2009: 43).

Çalışanlar ve gönüllülerle ilgili mevzuat düzenlemesinin olmaması, mevzuatın anlaşılması sorunu ve insan kaynaklarının statüleriyle ilgili cezai müeyyideler bulunması, bu tür kuruluşların sistemli çalışmasını, planlama yapmasını ve ideal bir yönetim anlayışı ile yönetilmesini engellemektedir. STK'larda çalışan insan kaynağının önemli bir kısmı gönüllülerden oluşmaktadır. Dolayısıyla bu insanları teşvik edecek, organizasyonlara katılmalarını sağlayacak, onları hedefler doğrultusunda yönlendirecek bir lider ve yönetim anlayışına sahip olmaları son derece önemlidir. Türkiye'de kırsal yerleşimlerin temel karakteristiği sayıca fazla olmaları ve dağınık yapı arz etmeleridir. Bu gerçek kırsal yerleşimleri belediye hizmet sahasına katmakla ve kırsal yerleşimlerin tüzel kişiliklerini kaldırmakla değişmemiştir. Türkiye'de kırsal yerleşim birimlerine hizmet götürmekle görevli kurumların sayısı da oldukça fazladır. Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze süregelen kırsal yerleşimlerdeki ve kurumsal yapıdaki bu çeşitlilik kimi zaman etkin bir koordinasyon ve işbirliğine mani olmuş kimi zaman da görev ve yetki karmaşasına neden olmuştur. Kırsal alanda sunulan hizmetlerin aksaması veya kırsal alanda kalkınmanın sekteye uğraması sonucunda akla gelen ilk adım yönetim örgütlenmesinde değişikliğe gitmek veya yeni kurumlar meydana getirmek olmuştur. Bu nedenle mevcut kırsal kalkınma yönetim yapısını ve günümüzde uygulanan kırsal kalkınma politikalarını anlamak, Cumhuriyetin kuruluşundan bugüne yaşanan değişim sürecini tarihsel akışı içerisinde analiz etmekle mümkündür.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren ülkenin üniter yapısına uygun olarak teşkilatlanan idare, merkezde yer alan bakanlıklar, bu bakanlıkların taşra teşkilatları ve bağlı kuruluşlar eliyle işlemlerini yürütmektedir. Yerel yönetimler ve yerel yönetim birlikleri ile son dönemde oluşturulan çeşitli kurum ve kuruluşlar da kırsal alan yapılanması içerisinde kendilerine düşen görevleri yetkileri çerçevesinde yerine getirmeye çalışmaktadırlar. Ancak Türkiye'de kırsal kalkınmanın sağlanmasında yetkili kuruluşların yapısı, yeni kurumlar kurulması, mevcutların bölünmesi, birleşmesi veya kapatılması yoluyla sıkça değişmektedir. Bu değişiklikler, parasal yük yanında, kurumsal bilgi birikiminin geliştirilmesi önünde

de engeller oluşturmaktadır. Kamu kurumlarındaki değişimler, hizmet sunulan kırsal nüfus açısından da pek çok olumsuzluğu beraberinde getirmektedir. Yerelde çözülebilecek sorunların merkezden çözülmeye çalışılması sonucunda, merkezi idarelerin politika oluşturma, yerelde gerçekleştirilen faaliyetleri yönlendirme ve koordinasyon sağlama konularındaki etkinliği azalmıştır. Diğer taraftan, aynı alanda faaliyet gösteren kurumlar arasında işbölümü ve görev tanımları belirginliğini kaybetmiş, kurumsal kargaşa ve çatışmalar yoğunlaşmıştır (Çelik, 2006: 153).

Yerel yönetimlerin etkin ve verimli hizmet üretimi için karar alma ve uygulama konusunda özerkliğe sahip olması gerekmektedir. Fakat bu özerkliğin sınırları merkezden bağımsız hareket etme anlamı taşımamalıdır; çünkü iyi bir devlet yönetimi, tüm yapı unsurlarının ortak bir amaç olan kamu yararı için bütüncül şekilde çalışmasını kapsamaktadır. Bu nedenle merkezi yönetim sistemine sahip olan ülkeler, yerel yönetim birimleri ile olan ilişkilerinde bazı argümanlar geliştirmişlerdir. Merkez teşkilatı, idari vesayet denilen denetim mekanizması ile yerel yönetim birimlerini kontrol altında tutmak, bir manada varlığını hissettirmek istemektedir (Can, 2018: 10).

Türkiye’de kırsal alana hizmet sağlayan kamu kurumlarının mevcut yapısı incelendiğinde; kurumların, yetki ve sorumluluk paylaşımı konusunda isteksiz davrandığı, kurumların farklı uygulamalarının koordinasyonu güçleştirdiği, kurumlar arası eşgüdümün yeterince sağlanamadığı görülmektedir. Bunun sonucunda, kırsal alanda kalkınma sağlamak için merkezi veya yerel düzeyde bugüne kadar oluşturulan kurumlar arası işbirliği sorgulanır duruma gelmiştir.

Türkiye’de bölgesel ve yerel politikaların oluşturulmasında, kamu dışındaki kesimlerin katılımı sınırlıdır. Ayrıca kırsal alandaki kalkınma faaliyetlerinde, katılımı sağlama yönünde örgütlenme ve kurumsallaşma gelişmemiştir. Yerel idarelerle ilgili yeni yasal düzenlemeler yürürlüğe girmekle birlikte, merkez ile yerel idareler arasındaki görev paylaşımı tartışma konusu olmaktadır. Bunun en güncel örneklerinden birini il özel idarelerinin kapatılmasıyla birlikte, kırsal alana sağlanan hizmetlerin büyükşehir belediyelerine devredilmesi oluşturmaktadır. Özellikle tarımsal altyapı, toprak ve su kaynakları ile ilgili görevlerinin devri, gerek ilgili yerel idarelerin teknik ve mali sorunları gerekse söz konusu görevlerin ülke ölçeğinde önem taşıması sebepleriyle pek çok kesim tarafından tartışılmaktadır.

Merkezi idare ve yerel yönetimlerin ana amaçlarından biri, toplumsal kalkınma kapsamında kırsal bölgelerin ve küçük yerel birimlerin sürdürülebilir, hızlı ve dengeli bir şekilde kalkınmasıdır. Yerel halkın kendi sorunlarını tanımlama ve çözümleme yollarını bulma alışkanlığı geliştirmek ve kırsal alana hizmet götürme kuruluşların çalışmalarındaki eşgüdümü sağlamak toplumsal kalkınmayı ve örgütlenmeyi harekete geçiren etmenlerdir. Bu bağlamda yerel yönetimler tarafından hem merkezi idareye olan bağımlılığı azaltma hem de hızlı gelişme sağlama adına birlikler oluşturulmuştur. Birliklerin kurulması ile öncelikli olarak hedeflenenler, merkezden gelen yardımların en verimli bir şekilde yerel hizmetlerin inisiyatifine bırakılması, yerel halkın demokratik alışkanlıklar kazanmada başarılı olması, kendi sorununu iyi bilmesi ve aktif olarak yönetime katılmasıdır. Bu bağlamda Belediyeler Birliği ve KHGB gibi birlikler önemli bir işlev görmektedirler. Cumhuriyetin ilk yıllarından beri kırsal kalkınmayla ilgili birçok faaliyet gerçekleştirilmesine karşın halen istenilen seviyeye ulaşılamaması merkezi idare ile yerel yönetimler arasındaki koordinasyon eksikliği ve güç paylaşımıyla da doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda gerek yerel yönetimlerin gerekse merkezi idarenin, ülke çıkarlarını ön plana alarak kırsal kalkınma konusunda yapılması gerekenleri yapmaları ve işbirliği içerisinde çalışmaları gerekmektedir. Özellikle AB uyum sürecinde halen altyapısı tamamlanmamış, yol ve su açısından eksiklikleri olan kırsal bölgelerin olması çok önemli bir eksikliklerdir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE KIRSAL KALKINMA YÖNETİM SORUNSALI ÜZERİNE ALAN ARAŞTIRMASI

Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar olan dönemde kırsal kalkınma için ülkemizde birçok politika ve proje çalışması yapılmıştır. Türkiye’de ‘kırsal kalkınma’ kırsal özelliğin belirgin biçimde vurgulanması sebebiyle kentleşme çerçevesinde gelişen modernleşme olarak algılanmaktadır. Dönemsel özellikler göz önüne alındığında kırsal kalkınma ile ilgili bütüncül bir çalışma yapılamamış, ancak temel amaç kırsal alanı geliştirmek olduğu için birçok metot/yöntem günümüze kadar denenmiştir. Konunun doğası gereği kalkınma amacıyla kırsal alana hizmet götüren birçok kamu kurum ve kuruluşunun varlığı söz konusudur. Türkiye’de kalkınmanın topyekûn birincil hedef olması, aynı anda kırsal kalkınma konusunda da aynı hedefi gözetken kamu kurum ve kuruluşlarının varlığı karmaşa oluşturmaktadır.

Kırsal kalkınma sürecinin tarihsel arka planı ve işleyişi anlatılan bu tezde kırsal kalkınma yönetimindeki aksaklıklar da vurgulanmaktadır. Türkiye’nin yedi coğrafi bölgesinden kırsal kalkınma yönetiminde etkili kurum ve kuruluş yöneticileri, kırsal kalkınma alanında çalışma yapan akademisyenler, kırsal kalkınma üzerine plan ve projelerde yer alan uzmanlar, ilgili fonlardan hibe alan proje faydalanıcıları, kırsal alanların gelişimi için sivil toplum kuruluşlarında görev alanlar ile herhangi bir çalışmaya dâhil olmamış kişilerin kırsal kalkınmaya dair fikirlerini, deneyimlerini, gözlemlerini ve algılarını anlamak amacıyla 226 kişiye kırsal kalkınma yönetim sorunsalını ölçmeye çalışan soru setleri sunulmuştur. Katılımcıların bu alan araştırmasında, tanıtıcı çoktan seçmeli sorulardan sonra açık uçlu sorular sorularak özellikle kırsal alana yönelik çalışmalarda koordinasyon veya yönetim sorunsalı üzerine değerlendirmeleri alınmıştır.

Günümüzde yaşanan (pandemi) salgın hastalıklar sebebiyle kısıtlı şartlarda yürütülen alan araştırması, toplum sağlığı için yapılan kısıtlamalar göz önüne alındığında yüz yüze mülakat ile değil de sorular önceden verilmek suretiyle gerçekleştirilmiştir. Alan araştırmasında, kırsal kalkınmadaki yönetim karmaşasının, bizzat yöneticiler, akademisyenler ve bu alanda çalışan uzmanlar ile kırsalda yaşayanların gözünden değerlendirilmesi hedeflenmiştir.

4.1. Türkiye’de Kırsal Kalkınma Alan Araştırmaları Literatür İncelemesi

Türkiye’de kırsal kalkınma politikaları ve projeleri yönetim sorunsalı üzerine yaptığımız çalışmada aşağıda incelediğimiz kırsal kalkınma konusu özelinde akademik çalışmalar göstermektedir ki, kırsal kalkınmanın yönetim boyutu konusunda detaylı, doğrudan bu konuya odaklanan ve kapsamlı herhangi bir saha çalışması bulunmamaktadır. Bu bağlamda, bu tezin alan araştırması iki özelliğiyle öne çıkmaktadır. Birincisi kırsal kalkınmanın yönetim boyutu üzerine bir araştırma olması ikincisi ise sınırlıklarının ülke genelinde olmasıyla birlikte belli bir alan veya dar bölge seçilmeyerek geniş bir coğrafyayı kapsamasıdır. Dünyada 2019 yılı sonundan itibaren salgın hastalıkların oluşturduğu kısıtlamalar ve Türkiye’de alınan tedbirler açısından alanda saha çalışması yapmanın oldukça zor olması ve salgın tehlikesinde katılımcıların sağlığı için yüz yüze görüşmelerin oldukça riskli olması sebebiyle mülakatlar çoğunlukla çevrimiçi yapılmıştır. YÖK Tez Merkezinde tarama yapıldığında kırsal kalkınma alan araştırmalarıyla ilgili bazı akademik çalışmalar dikkat çekmekte olup bunların araştırma özetleri şöyledir:

Gülçubuk’un (1997) “Kırsal Kalkınma Çalışmalarında (TKV) Türkiye Kalkınma Vakfı’nın Yeri ve İşlevi (Bu Kuruluşun Uzunyayla Uygulaması)” başlıklı doktora tezinde, Türkiye’de hükûmete bağlı kuruluşlar ve hükûmete bağlı olmayan gönüllü kuruluşlar tarafından yürütülen kırsal kalkınma çalışmaları ile bu çalışmalar içinde Türkiye Kalkınma Vakfının (TKV) yeri ve öneminin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Türkiye’deki cumhuriyet sonrası dönemdeki hükûmetlerin kısa ömürlü olması sebebiyle çalışmalar uygulamaya konulamamıştır. Bugüne kadar 459 köyde çalışmalarda bulunan TKV’nin çalışmalarını değerlendirmek amacıyla Kayseri Uzunyayla’da saha çalışması yapılmıştır.

Atsan’ın (1998) “Yozgat Kırsal Kalkınma Projesinde Teknik Eleman ve Çiftçi Eğitiminin Planlanması Üzerine Bir Araştırma” başlıklı doktora tezinde Yozgat ilinde 1991–1998 yılları arasında tamamlanması planlanan, bütçesi yaklaşık 40.530.000 ABD doları olan ve IFAD (Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu) tarafından desteklenen Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi’nde (YKKP) çalışan teknik elemanlarla projenin hedef kitlesi olan çiftçilerin proje ile ilgili eğitim çalışmalarının bir değerlendirilmesi yapılmış ve bu ve benzeri çalışmaların daha etkin yapılabilmesi için bir eğitim programı modeli ortaya konmuştur. Temmuz-Eylül 1997’de anket yoluyla derlenen verilerin analizi sonucu kademeli eğitim modeli önerilmiştir.

Erel'in (1999) "Türkiye'de Kırsal Nüfusun Kalkındırılmasında Kırsal Sanayinin Yeri ve İşlevi (Huğlu Örneği)" başlıklı doktora tezinde bitkisel ve hayvansal üretimden geçimini sağlayamayan kırsal nüfusun kalkınmasında kırsal sanayinin yeri ve önemi incelenmiştir. Çalışmada S.S Huğlu Av Tüfekleri Kooperatifi'nin gelişimi ve sosyo-ekonomik etkileri ele alınmıştır. Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana ağırlıklı olarak kırsal kalkınma projeleri hazırlanmış ve uygulanmıştır. Bu projelerde daha çok tarımsal üretimin artırılması amaçlanmıştır. Kırsal alan kalkınmasında kırsal sanayi uygulaması örneği olan S.S. Huğlu Av Tüfekleri Kooperatifi' nin çalışmaları ve etkileri, Huğlu ve bu oluşumdan etkilenen 4 köyde saha çalışması yapılarak araştırılmıştır.

Gürbüz'ün (2001) "Kırsal Kalkınma Planlaması; Bursa İli Keleş İlçesi Örneği" başlıklı doktora tezinde, kırsal kalkınmanın amacına odaklanarak Türkiye'de bugüne kadar uygulanan ve tamamlanan üç kırsal kalkınma projesinin beklenen başarıya ulaşılmadığı görülmüştür. Uygulanan proje ile makro hedefler arasında uyumun sağlanması ve mevcut olanakların daha iyi değerlendirilmesini sağlayan bölgesel planlamanın ihmal edildiği projelerde net başarı ölçülemediği görülmüştür. Yerel halkın istek, gereksinim ve katılımı dikkate alınmaması nedeniyle için bölge dışı göçler de sürmüştür. Bu tezde, kırsal kalkınma ile tarımsal kalkınma arasındaki farklılıkları dile getirerek 18 köyde saha araştırmasında bulunulmuştur.

Kurt'un (2003) "Türkiye'de Kent-Kır Karşıtlığı" başlıklı doktora tezinde, üç amaç doğrultusunda ilerlemiştir. Tezin birinci amacı, Türkiye'deki kentsel ve kırsal yerleşmeler arasındaki toplumsal ve ekonomik farklılıkların saptanmasıdır, ikinci olarak, kentsel ve kırsal nüfusun içinde bulunduğu nesnel koşulların, bu kesimlerin toplumsal, siyasal ve yönetsel çeşitli konu ve sorunları algılaması, yorumlaması; kentli ve köylülerin birbirlerine karşı tutumu gibi öznel konularla olan ilişkisini araştırmak ve ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Araştırmanın üçüncü amacı olarak da, elde edilen bulgular çerçevesinde gelecekte olabilecek gelişmelere ilişkin bir perspektif çizmek ve ulusal düzeyde kent-kır karşıtlığını yumuşatmak için önerilerde bulunmaktır. Bu tezde, kırsal alandan kente doğru yapılan göçün nedenleri, kentsel ve kırsal sorunların gerisinde yatan tarihsel nedenleri üzerinde durulmuştur. Araştırma sonucunda kentsel ve kırsal nüfusun nesnel koşullar arasında büyük ve giderek artan bir fark olduğunu, göçlerin yoğunlaştığını ve kırsal politikaların geliştirilmesi gerektiği görülmektedir.

Koç'un (2005) "Türkiye'de Kırsal Kalkınma Modeli Olarak Köy Kentler ve Köy Kentlerde Tarımsal İşletmelerin Sosyal ve Ekonomik Analizi" başlıklı doktora tezinde, kırsal kalkınmada bir model olarak düşünülen köy kentlerin dayandığı teorik yapı, Türkiye'deki köy-kent uygulamaları ve dünyada benzeri uygulamalar ile köy kentlerde ekonomik bir birim olan tarımsal işletme düzeyinde ekonomik ve sosyal yapı incelenmiştir. Köy kentlerin fonksiyonlarının kırsal kalkınma için ne derecede yararlı olabileceği araştırılmıştır. Bu çalışmada, köy kent alanındaki işletmeler segmentlere ayrılarak her bir alt segmentin profili tanımlanmıştır. Araştırma anketleri, Bolu-Taşkesti, Ordu Mesudiye ve Van-Dorutay Köy kentlerinde, köy kent ve köy kent dışı olmak üzere toplam 120 adet yapılmıştır.

Atakış'ın (2007) "Avrupa Birliği Bölgesel ve Kırsal Kalkınma Politikasının Finansmanı Çerçevesinde Trakya Bölgesinin Analizi: Edirne İli Örneği" başlıklı doktora tezinde Avrupa Birliği ve Türkiye'deki bölgesel-kırsal kalkınmaya yönelik finansman ve politika yaklaşımlarının karşılıklı analizi yapılmıştır. Araştırma AB ile önemli sınır kapılarına sahip olan Bulgaristan, Yunanistan ve Trakya Bölgesine yakın olan 11 köy incelenmeye alınmıştır. Bu köylerde ikamet eden 156 hane halkının reisleriyle anket yoluyla çalışma yapılmıştır. Araştırma kapsamında tutumları değerlendirilen katılımcıların tarımsal üretim ve kırsal yaşamla ilgili temel sorunlara çözüm önerileri ayrıca tartışılmış ve farklı yaklaşımlar geliştirilmiştir.

İnal Çekiç'in (2009) "Kırsal Kalkınma Açısından Sosyal Sermayenin Öğeleri: Şanlıurfa-Hilvan Örneği" başlıklı doktora tezinde, sosyal sermayenin boyutlarının araştırılması ve az gelişmiş bir bölgenin kırsalında sosyal ilişki ağlarını belirleyen değişkenlerin kırsal yerleşme ve hanelerin sosyo-kültürel yapısı ile ilişkilerinin saptanması amaçlanmaktadır. Bu çalışmada alan çalışması olarak Hilvan ilçesi kırsal alanı hedef alınmıştır. Kırsal hane başkanlarına uygulanan anket sonuçları değerlendirilerek sosyal ilişki ağlarını belirleyen faktörler tanımlanmış ve bu faktörlerin kırsal yerleşme karakteri ve hanelerin sosyal ve kültürel yapıları ile ilişkileri test edilmiştir. Bu çalışma sonucunda kırsal hanenin işbirliği için gerekli güvenin oluşumunda mülkiyet sorununun çözülmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Akın'ın (2010) "Karacadağ Yöresinde TKV Tarafından Uygulanmış Kırsal Kalkınma Projelerinin Yöre Halkı ve Kalkınmışlığı Üzerine Sosyal Etkileri" başlıklı doktora tezinde, kırsal kalkınma üzerinde durarak kalkınmanın amacının ne üzerine olduğunu, nasıl yapıldığını ve organize edildiği konularına değinilmiştir. Kalkınma

çalışmalarının sivil toplum kuruluşlarıyla birlikte yapılacağı düşünülmüştür. Bu doğrultuda 1989–1998 yılları arasında Karacadağ yöresinde TKV'nin 13 ayrı köy ve bu köylerde uyguladığı 21 değişik projenin, yaratmış olduğu etkinin değerlendirilmesi ele alınmıştır. Bu değerlendirmenin yanında TKV'nin aynı yörede kırsal kalkınma çalışmasının yapmadığı 13 köy seçilmiş ve ikisi arasında karşılaştırma yapılmıştır.

Taşcıoğlu'nun (2011) “Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programının Sosyal ve Ekonomik Değerlendirilmesi: Batı Akdeniz Bölgesi Örneği” başlıklı doktora tezinde, Türkiye genelinde uygulanan Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP) kapsamında Antalya, Burdur ve Isparta illerinin kapsayan Batı Akdeniz Bölgesinde söz konusu Programdan yararlanan üreticilerin tutum ve davranışları, programdan yararlanmalarında etkili olan faktörler, işletmelerin sosyo-ekonomik, demografik, davranışsal profilleri, işletmelerin faydalarını en üst düzeye çıkaran optimum politika araç ve bileşenleri, işletmelerin programa yönelik tutumları ve beklentileri, olası sorunlar araştırılmıştır. 2006 yılında yürürlüğe giren Türkiye’de il bazında yapılması sebebiyle ilk olan KKYPD programının amacı kırsal alanda gelir düzeyinin yükseltilmesi, tarımsal üretim ve tarımsal sanayi entegrasyonunun sağlanması, gıda güvenliğinin güçlendirilmesi, kırsal alanda alternatif gelir kaynaklarının yaratılmasıdır. Araştırmanın ekonomik analiz kısmı ise üç aşamada belirlenmiştir.

Furat'ın (2013) “Kırsal Kalkınma ve Kadınların Güçlenmesi: Türkiye’de Kırsal Kadın Örgütleri Örneği” başlıklı doktora tezinde GAD Yaklaşımı ve DAWN inisiyatifini sosyalist feminist bir perspektifle yorumlayarak, kırsal kadınların güçlenmesindeki koşullar, problemler ve potansiyelleri kırsal kadınlar örgütlerine dair bir örnekleme analiz etmektedir. Çalışmanın sonucunda ekonomik güçlenme ve psikolojik güçlenme diğer bütün güçlenme boyutlarının temelini teşkil ederken, sosyal ve örgütsel güçlenmenin en değişken süreçler oldukları ve politik güçlenmenin ulaşılması en zor boyut veya sonuç olduğu gözlenmiştir.

Asoğlu'nun (2015) “Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programından Faydalanan İşletmelerin Ekonomik Analizi: Şanlıurfa-Diyarbakır Örneği” başlıklı doktora tezinde, KKYP'den Şanlıurfa ve Diyarbakır'da faydalanan KOBİ'ler yer almaktadır. Üç bölümden oluşturulan çalışmanın ilk bölümünde kavramlar üzerinde durularak kırsal kalkınmaya dayalı istatistikler aktarılmıştır. İkinci bölümde daha önceki çalışmalar özetlenmiştir. Üçüncü bölümde ise işletme

yetkilileriyle yapılan anket sonuçları frekans dağılım sonuçları aktararak kurulan hipotezler non-parametrik test yöntemleri ve SPSS 18.0 paket programı yardımıyla test edilmiştir. Çalışma KKYDP'nin Ekonomik Yatırımlarının değerlendirilmesi adına bölgede yapılan ilk araştırmadır.

Akın'ın (2015) "Kırsal Kalkınma Politikalarının AB Politikaları Çerçevesinde İncelenmesi: Denizli İli Örneği" başlıklı doktora tezinde, AB'nin kuruluşundan itibaren izlediği kırsal kalkınma politikaları ile üye ülkelere yönelik yapılan mali yardımlar incelenmiştir. Bununla birlikte Türkiye'de uygulanan kırsal kalkınma planları da incelenmiştir. Araştırma kapsamında yer alan projeler IPA, IPAD ve TDK'nın kırsal kalkınma faaliyetleridir. Araştırmanın saha çalışması Denizli ilinden seçilen 6 ilçede 220 işletme ile anket yoluyla olmuştur. Araştırma sonucunda gelir düzeyi arttıkça kırsal kalkınma desteği alma isteğinin artış gösterdiği, eğitim düzeyi arttıkça kırsal kalkınma kooperatiflerine katılım isteğinin arttığı tespit edilmiştir.

Nerse (2016) "Güneydoğu Anadolu'da Kırsal Toplumsal Yapıda Değişme" başlıklı doktora tezinde, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin en dezavantajlı bölümlerinden birisi olan Dicle Kalkınma Ajansı kapsamındaki illerde kırsal toplumsal yapıda meydana gelen değişimleri ele almıştır. Diğer çalışmalardan farklı olarak yeni kırsal değişim biçimleriyle ortaya çıkmakta olan sınıfsal yapının anlatılması amaçlanmaktadır. Araştırmanın saha kısmı DİKA Bölgesinde farklı niteliklere sahip köylülerden elde edilen veriler MaxQda istatistik programıyla analiz edilmiştir. Araştırmada iki boyut ekseninde kırsal toplumsal ve sınıfsal yapıdaki değişimin dönemsel ve bölgesel farklılaşmalara sahip olduğu görülmüştür.

Uysal'ın (2018) "Türkiye'de Kırsal Kalkınmada Sosyal İnovasyon" başlıklı doktora tezinde, amaç Türkiye'de yerel aktörler öncülüğünde ve yerel halkın katılımı ile kırsal/bölgesel sorunlarına yeni ve sürdürülebilir çözümler geliştirmek, sosyal inovasyonun belirleyicilerini ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda 15 ilde 22 ilçede 341 kırsal kalkınma paydaşı ile anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Anket verilerine göre kırsal kalkınmada sosyal inovasyon olarak tanımlanan faaliyetlerin önkoşullarını belirlemeye yönelik yapılan faktör analizi sonucu toplam 8 faktör belirlenmiştir. Bunlar sırasıyla Sosyal Sermaye Faktörü, Politikalar ve Olanaklar Faktörü, Altyapı Faktörü, Yöreyle Özgü Sermaye Faktörü, Kırsal Turizm Faktörü,

Tarımsal Potansiyel Faktörü, Ürün, Maliyet ve Gelir Faktörü ve Toplumsal Cinsiyet ve Güçlendirme Faktörü olarak belirlenmiştir.

Türksoy'un (2018) 'Saroz Bölgesinin Kırsal Kalkınmasında Turizm Aktivitelerinin Rolü" başlıklı doktora tezinde, kırsal kesimde gerçekleşen kırsal kalkınmada turizm faktörü üzerinde durulmuştur. Bu çalışmanın amacı; turizm faaliyetlerinin kırsal kalkınmayı ne şekilde etkilediğini araştırmak, Saroz Bölgesi turistik aktiviteleri ile turistik alt ve üst yapısını değerlendirmek, bölge halkının ve turistlerin turizminden beklentilerini ortaya koymak ve sorunlarını irdelemektir. Çalışmanın saha araştırması kısmında Saroz körfezi kıyılarında yer alan köyler ile tatil kasabalarındaki yerel halk (171 hemşehri) ve buralara turistik seyahatlerde bulunan kişilerle (271 turist) görüşülmüştür.

Özden'in (2019) "Kırsal Kalkınmaya Etki Eden Başlıca Sosyo-Ekonomik ve Mekânsal Faktörlerin Analizi ve Uygun Kırsal Kalkınma Seçeneklerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma" başlıklı doktora tezinde Küçük Menderes Havzası'nda bulunan 5 ilçeye bağlı 20 köyde kırsal kalkınmaya etki eden sosyo-ekonomik ve mekânsal faktörler incelenmiş ve kırsal kalkınmaya yönelik seçenekler belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada 171 hane halkı temsilcisi ve 20 muhtarla görüşülmüştür. Araştırmada yatırım öncelikleri arasında eğitim hizmetlerinin ilk sırada yer aldığı, köyler için en büyük tehdidin göç olduğu tespit edilmiştir.

Yüksel'in (2019) "Kırsal Kalkınma Bağlamında Sosyal Hizmet: Samsun Vezirköprü Örneği" başlıklı doktora tezinde, kırsal alanlardaki dezavantajlılık durumları ve sorun tanımlamalarının, kırsal alanda yaşayanlar tarafından çeşitli değişkenler üzerinden ortaya konulması ve sosyal kalkınma yaklaşımı etrafında kırsal alanlara hizmet veren kurumların bu süreçteki rolleri ve uygulamalarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın saha çalışması iki aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada Vezirköprü (Samsun) ilçesine bağlı 10 köyde 310 gönüllü bireye sorular sorulmuştur. İkinci aşamada Samsun ili içerisinde bulunan 12 kurum temsilcilerine yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda, kadınların güçlendirilmesine, işsizliğin azaltılmasına, çocuk ve engelli bireylere yönelik kırsal sosyal hizmet uygulamalarının önceliklendirilmesi gerektiği belirlenmiştir.

Ertaş'ın (2019) "Kırsal Kalkınmanın Aracı Olarak Van'da Hayvancılık Faaliyetleri" başlıklı doktora tezinde, kırsal kalkınma tanımının üzerinde durularak kırdan kente doğru yapılan göçe değinmiştir. Çalışmanın amacı Van'da yapılan hayvancılık faaliyetinin kırsal kalkınmadaki payını belirlemektir. Çalışma 5 ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümü alan ile ilgili coğrafi bilgiler, ikinci bölümü kırsal kalkınmaya yönelik temel kavramlar, üçüncü bölümü dünyada ve Türkiye'de hayvancılığın tarihsel gelişimi, mekânsal dağılışı ve güncel durumu, dördüncü bölümü Van'da hayvancılığın tarihsel gelişimi ve ekonomiye etkisi üzerinde durulmuştur. Beşinci bölümde ise alan araştırmasına yer verilmiştir. Van'ın 75 kırsal mahallesinde (köyünde) 225 kişi ile görüşülerek karma teknikle veri elde edilmiştir.

Kızılkaya'nın (2019) "Kırsal Alanda Yerel Hizmetlerin Sunumu: TR 22 Balıkesir Çanakkale Bölge Analizi" başlıklı doktora tezinde kırsal alandaki yerel hizmetlerinin rolü üzerinde durularak 6360 sayılı Kanun'un uygulaması sonrası kırsal alanda yerel hizmetleri sunumunda yaşanan değişim ve dönüşüm nicel analiz yöntemi ile değerlendirilmiştir. Araştırma TR 22 Bölgesindeki 2014 yerel seçimleri ile iş başına gelen ve aynı zamanda bölgenin kırsalında yaşayan ve halkın temsilcisi olan köy ve mahalle muhtarları üzerinde uygulanmıştır.

Terzi'nin (2020) "Türkiye'nin Yerel Kırsal Kalkınma Strateji İçerisinde Rekabet Edilebilir Bir Tarım Sektörü İçin Finansal Kaynakların Planlanması Üzerine Bir Araştırma" başlıklı doktora tezinde tarım sektörünün finanse edilmesi sürecinde nasıl bir yol izlenmesi gerektiği ve planlama yaklaşımlarında dikkat edilmesi gereken unsurlar incelenmiştir. Alan araştırması Marmara ve Ege bölgelerinde toplamda dört ilçede yapılmıştır. Bu çalışmada çiftçilerle görüşülerek çiftçilerin yaşadığı sorunlara dikkat çekilmiştir.

Yukarıda incelenen 21 kırsal kalkınma konulu akademik çalışma göz önüne alındığında bu çalışmalar arasında kırsal kalkınmayı yönetsel boyutu ile ülke genelinde analiz etmeye çalışan bir alan araştırmasının olmayışı çalışmamızın alana katkılarının olacağı ve yol gösterici olacağı yönünde değerlendirilmektedir.

4.2. Alan Araştırmasının Kapsamı

Bu alan araştırmasında, kırsal kalkınma yönetiminin merkezi ve mahalli kırsal kalkınma konusunda çalışmalar yapan kamu kurum ve kuruluş yöneticilerinin, kırsal kalkınma konusunda çalışmalar yapan akademisyenlerin, kırsal kalkınma

konusunda çalışan uzmanların ve son olarak kırsal kalkınma konusunda projeler geliştiren veya bir şekilde faydalanıcı olan bireylerin ülkemizdeki kırsal kalkınma çalışmaları yönetiminde yaşadıkları sorunlar, geliştirilen politikaların ve uygulanan projelerin kırsal kalkınma üzerine yapılan değişikliklerin nasıl olduğu yönündeki genel görüşleri ve algıları irdelenmektedir. Alan araştırmanın kapsamı bağlamında kırsal kalkınma merkezi ve mahalli yöneticilerin, ilgili akademisyenlerin, kırsal kalkınma konusunda çalışmalar yapan uzmanların, kırsalda yaşayanların ve kırsalla güncel veya geçmiş herhangi bir bağlantısı olan kentli ama bu konuda birikimli vatandaşların görüşleri alınmış olup bu görüşlerin genel anlamda proje faydalanıcıları açısından demografik değişkenlere göre ne şekilde farklılaştığı araştırılmıştır. Alan araştırmasının ülke genelinde kırsal kalkınma yönetimi üzerine yapılması ve genel algının araştırılması hedeflenmiştir.

Araştırma bulguları analiz edilirken üç değişken üzerinde durulmuştur. Bunlar eğitim, coğrafi yerleşim ve unvan durumlarıdır. Eğitim durumu, katılımcının ilköğretim, lise, lisans ve yüksek lisans mezunu olması doğrultusunda sorulara verdiği cevaplar şeklinde irdelenmiştir. Coğrafi yerleşim durumu, ülkemizin yedi coğrafi bölgesi olan Akdeniz, Ege, Karadeniz, İç Anadolu, Doğu Anadolu ve Güney Doğu Anadolu şeklinde katılımcıların hangi bölgede bulduklarına göre irdelenmiştir. Ayrıca alan araştırmasının bulguları unvanlara göre gruplandırılmış bunlar dörde ayrılmıştır. Yöneticiler, Akademisyenler, Uzmanlar ve Kırsal Alanda Kalkınma Üzerine Proje Faydalanıcıları olarak belirlenmiş bu unvanlara göre alan araştırmasında kırsal kalkınma politikaları ve projelerinin yönetim sorunsalı üzerine yapılan değerlendirmeler detaylıca irdelenmiştir. 226 katılımcı ile alan araştırması yapılmıştır. Sosyal bilimlerde nicel verilerin analizinde sıkça kullanılan SPSS programı (*Statistical Package for the Social Sciences*) Ki-kara testi ile verilerin analiz edilmesi sağlanmıştır. Nitel veriler ise NVivo paket programı aracılığıyla yorumlanmıştır.

4.2.1. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Bu çalışmada, kırsal kalkınma yönetiminde yaşanan yönetsel kargaşanın genel durumu betimsel tarama modelinde analiz edilmesi amaçlanmıştır. Betimsel araştırmalar olgubilimsel nitelikte oldukları için üzerinde inceleme yapılan duruma müdahale edilmez. Durum olduğu gibi yansıtılır. Elde edilen bulgular çoğunlukla nitel veri özelliği taşıdığı için üzerinde istatistiki analizler yapmak yerine içerik ya da

söylem analizleri yapılır. Araştırılan olay/olgunun ne olduğunu gösteren nicel verilere ulaşılsa da, bu veriler de durumu betimlemeye yönelik kullanılırlar (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 217). Nitel araştırmalarda hangi sorulara cevap arandığı ve bu cevapların niteliğinin ortaya konması araştırma için önemlidir. Burada amaç derinlemesine bir bakış açısı sağlamak, sorunları birebir görüşmek suretiyle gözlemek ve irdelemektir (Kümbetoğlu, 2008: 34). Bu nedenle araştırmada, kırsal kalkınma yöneticilerinin, akademisyenlerin, uzmanların ve proje faydalanıcılarının kırsal kalkınma amaçlı projelerin yönetimi ve projelerle ilgili genel görüşleri ve aslında algıları betimlenmektedir.

Kırsal kalkınma yönetim sorunsalı alan araştırmasındaki hedef tüm ülke çapında algıyı değerlendirmektir. Yedi coğrafi bölgeden öncelikle ikişerli gruplar halinde 14 ve başkent merkez teşkilatından ilgili tüm kamu kurum ve kuruluşlarının yönetici ve çalışanlarıyla derinlemesine mülakat tekniği uygulamak istenerek hatta bu yönde il seçimleri yönünde de kapsamlı bir ön çalışma danışmanla birlikte planlanmıştı. Bu il seçimlerinde Türkiye'yi temsil etmek ile erişebilirlik dengesinde bir planlama yapılsa da sahada yüz yüze derinlemesine mülakatların yapılması konusunda, zamanı yaklaştıkça birçok engelleyici veya zorlayıcı sebep ortaya çıktığı gibi önceki sebepler de derinleştiğinden yüz yüze 14 il ve Ankara'da mülakatların gerçekleştirilmesi imkânsız hale gelmiştir. Bu zorluklar ve imkânsızlıklar arasında, finansman kaynağı için yapılan görüşmelerden olumlu sonuç alınamaması, TÜBİTAK 1002 Projesine başvurma ve sonuç alma süresinin çok zaman kaybettirici olduğu kanaatine varılması, doktora tezinin yürütüldüğü üniversitede Bilimsel Araştırma Projelerine (BAP) başvuru şartları, çevrimiçi başvuru süreci ve sistemde önemli değişiklik olmasının BAP'a başvurma konusunda cesaret kırıcı olması gibi birçok durum söz konusudur. Daha hızlı ve mali açıdan daha kapsamlı ve esnek bir kaynak bulabilmek için Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu ile yapılan görüşmelerde de araştırmanın önemine dair cesaretlendirici samimi söylemlere ve araştırmanın tüm ülkeyi kapsamasının değerli bulunmasına rağmen Delegasyon'un buna uygun fonu olmadığından ötürü destek alınamamıştır. Bu mali destek sorunlarına ilaveten Mart 2020'den itibaren tüm ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de yoğun biçimde toplum sağlığını ciddi etkileyen ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO, DSÖ) tarafından da küresel pandemi ilan edilen Covid -19 virüsü ve bu virüs kaynaklı çok bulaşıcı salgın hastalık sebebiyle derinlemesine ve yüz yüze planlanan

mülakatlar sınırlı ve sadece Ankara’da gerçekleştirilmiştir. Ülke çapında seyahat kısıtlamaları başta olmak üzere esnek çalışma sistemine geçilmesi, toplum sağlığı açısından yüz yüze görüşmelerin kısıtlı ve sınırlı hale gelmesi ayrıca bunun yanında mülakatların pandemi kısıtlamalarından etkilenen şehirlerarası otobüs ve özellikle uçak seferlerinde azalma ve hatta tamamen durdurulması sebebiyle seyahat gerçekleştirilememesi birebir görüşmeleri ciddi ölçüde etkilemiştir. Yapılacak derinlemesine mülakatlardan ve onlara eşlik edecek birinci el bilgi-belge toplama ve gözlemlerden katılımcıların sağlıkları, erişilebilirlikleri ve mülakatlara katılacakların iş yoğunluğundan ötürü büyük ölçüde vazgeçilmiştir.

Bu tezin literatür taraması aşamasında Türkiye’de kırsal kalkınma yönetim sorunsalına dair kapsayıcı alan araştırmasına rastlanmamıştır. Bu yönüyle, bu bölümde ele alınan alan araştırması eksikliklerine rağmen değerlidir ve öncü rol oynamaktadır. Sosyal bilimlerde yapılan alan araştırmalarında katılımcıların sosyo-kültürel, siyasal, ekonomik, bürokratik ve diğer nedenlerle alan araştırmalarına katılımı ve katılanların da cevap vermekte isteksizlikleri göz önüne alındığında pandemi başta olmak üzere çeşitli sebeplerden ötürü yüz yüze yapılamayan görüşmeler yerine çevrimiçi/online araçlarla gönderilen sorulara daha kısıtlı cevaplar verilmiş ve daha az sayıda soru yöneltilmiştir. Ayrıca derinlemesine mülakatlar sırasındaki ilave sorular, gözlem, bilgi-belge toplama ve gerekirse saha ziyaretler de çok sınırlı ölçüde gerçekleştirilmiştir.

Bu alan araştırmasının soru grubunda önce çoktan seçmeli tanıtıcı sorularla katılımcıların demografik ve iş hayatına dair bilgileri alınmakta, ardından esas olarak 12 açık uçlu yapılandırılmış soruyla kırsal kalkınmanın yönetsel boyutuna dair algı ve düşünceleri öğrenilmek istenmektedir. Daha sonra kırsal kalkınma, kırsal kalkınma yönetimi ve nihayetinde kırsal kalkınma üzerine genel değerlendirmelerin olduğu 12 açık uçlu soru sorulmuştur. 226 katılımcıya ulaşılmış ve sorular e-posta yoluyla gönderilmiştir.

Kırsal kalkınma yönetim sorunsalı üzerine yapılan bu alan araştırmasında, bu alanda çalışan kamu kurum ve kuruluşlarındaki yöneticilerin bakış açısının ve çalışmalar üzerine algılarının neler olduğu detaylıca irdelenmiştir. Bir diğer grup ise özellikle kırsal kalkınma üzerine çalışmalar yapan ilgisi olan akademisyenler olarak belirlenmiştir. Kırsal kalkınma projeleri konusunda çalışmaları yapan kurumlardaki uzmanların görüşlerinin ve bakış açılarının ve bu yöndeki algılarının analiz edilmesi

hedeflenmiştir. Son olarak kırsal alanda yaşayan kırsal kalkınma projelerinde yer alan veya faydalanıcılar olarak gruplandırdığımız katılımcıların da kırsal kalkınma konusundaki yönetime bakış açıları değerlendirilmiştir.

Bu alan araştırmasındaki grupların politika ve projeleri doğrudan uygulayan yöneticilerin kendilerinin yaşadıkları karmaşanın farkında olup olmadıkları, ilgili akademisyenler için teori kısmında çalışmalar yapan grubun kırsal kalkınma konusundaki bakış açıları ve kırsal kalkınma proje idareleri, kalkınma ajansları ve yerel yönetimlerde çalışan konunun uzmanları politikaları pratiğe çeviren yani projelendiren işin mutfağındaki kişilerin görüşlerini analiz edebilmek ve nihayetinde çıktılarını doğrudan gören ve yapılan çalışmalarda doğrudan etkilenen kırsal alanda yaşayanlar ve proje yapıp yönetenlerin bakış açılarını değerlendirmek kırsal kalkınma üzerine geliştirilen politikaları yapılan projeleri ve bunların yönetimindeki farklılıkların dört farklı katman tarafından nasıl değerlendirildiğini analiz etmek ve bakış açılarında nelerin farklılaşıp nelerin aynı noktada birleştiğini görebilmek alan araştırmasının amaçları olarak belirlenmiştir.

Bu çalışmada elde edilen veriler SPSS 22 paket programıyla analiz edilmiştir. Elde edilen verilerde nicel verilerin frekans ve yüzdesel dağılımları verilmiştir. Ayrıca nicel değişkenler arasındaki bağımlılığa Ki-Kare testiyle bakılmıştır. Nitel veriler ise NVivo paket programı aracılığıyla değerlendirilmiştir. Bu açıklamalar neticesinde alan araştırmasının nitel araştırma yöntemi çerçevesinde değerlendirilmesi beklenir.

4.2.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Çalışmanın evreni Türkiye geneli olarak belirlenmiştir. Çalışmanın örneklemini ise yedi coğrafi bölgenin her ilinde kırsal kalkınma kurumlarındaki yöneticiler, ilgili akademisyenler, konunun uzmanları ve kırsalda yaşayanlar ile kırsalla güncel veya geçmiş herhangi bir bağlantısı olan kentli ama bu konuda birikimli proje faydalanıcıları oluşturmaktadır.

Bu çalışmada elde edilen veriler, daha önce de belirtildiği üzere SPSS 22 paket programı aracılığıyla analiz edilmiş, elde edilen verilerde nicel verilerin frekans ve yüzdesel dağılımları verilerek nicel değişkenler arasındaki bağımlılığa Ki-Kare testiyle bakılmıştır. Nitel veriler ise NVivo paket programı aracılığıyla değerlendirilmiştir. Anlamlılık seviyesi olarak 0,05 kullanılmış olup, $p < 0,05$ olması

durumunda anlamlı bir ilişkinin/bağımlılığın olduğu, $p>0,05$ olması durumunda ise anlamlı bir ilişkinin/bağımlılığın olmadığı belirtilmiştir.

Örnekleme teknikleri aracılığıyla denek sayısının belirlenmesi evren bilinmiyorken örnekleme formülü aracılığıyla aşağıda şekilde hesaplanmıştır. Aşağıdaki formül aracılığıyla %95 güven düzeyinde en az 384 denekle çalışılması planlanmıştır (Çıngı, 2009: 3-79).

$$n = \frac{t^2 \cdot p \cdot q}{d^2}$$

Bu bağlamda günümüz pandemi şartlarındaki kısıtlamalardan dolayı ülkemizin yedi coğrafi bölgesinden ancak 226 kişiye ulaşılmıştır. Bu kişiler/denekler eğitim durumlarına göre gruplara ayrılmış; ayrıca unvanlarına göre de dört ana grupta görüşleri analiz edilmiştir. ($t=1,96$, $p=0,5$, $q=0,5$, $d=0,065$) duyarlılık 0,65 olarak 226 kişiye ulaşılmıştır. Normal şartlarda 384 kişiye ulaşıp 0,5 duyarlılık olması beklenirken --yukarıda da belirtildiği üzere-- 2021 yılının sağlık koşulları kısıtlayıcı sebeplerin varlığından ötürü duyarlılık 0,65 olarak hesaplanmıştır.

4.2.3. Araştırmanın Veri Toplama Aracı ve Analizi

Verilerin toplanması amacıyla tez öğrencisi tarafından danışman desteğiyle ve uzman görüşleri eşliğinde geliştirilen yarı yapılandırılmış açık uçlu sorulardan oluşan bir soru grubu listesi kullanılmıştır. Veri toplama aracı üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, araştırmaya katılanların demografik verilerinin belirlenmesi amacıyla çoktan seçmeli 7 sorudan oluşmaktadır. İkinci bölüm kırsal kalkınmayla ilgili katılımcıların genel bilgilerine yönelik çoktan seçmeli 10 sorudan, üçüncü bölüm ise katılımcıların kırsal kalkınma yönetimiyle ilgili görüşlerinin belirlenmesi amacıyla 12 açık uçlu sorudan oluşmaktadır.

Veri toplama aracı oluşturulurken, merkezi ve illerdeki kırsal kalkınma projelerinde görev yapan 10 kişiyle yüz yüze görüşülerek kırsal kalkınma projelerinin yönetimi ve genel kapsamıyla ilgili görüşleri alınmıştır. Bu görüşlerde ileri sürülen fikirler iki farklı alan uzmanının yardımıyla “kırsal kalkınmayla ilgili görüşler” ve “kırsal kalkınma yönetimiyle ilgili görüşler” olmak üzere iki kategori altında soru cümlesi halinde bir araya getirilmiştir. Oluşturulan soru havuzundaki sorular birbirine benzerlik veya kapsayıcılık bakımından incelenerek ıslah edilmiş ve kırsal kalkınmayla ilgili 10, kırsal kalkınma yönetimiyle ilgili ise 12 soru nihai olarak

görüşme formuna eklenmiştir. Oluşturulan görüşme formu kapsam geçerliliği bakımından tekrar uzman kontrolünden geçirilmiştir. Bu konuda uzmanların görüş birliği ve görüş ayrılıkları dikkate alınarak görüşler arasındaki tutarlılık belirlenmiştir. Bu gibi durumlarda uzman görüşleri arasındaki uyum tutarlılığı “Görüş birliği / görüş birliği + görüş ayrılığı” formülüyle hesaplanmaktadır (Miles & Huberman, 1994: 64). Buna göre uzmanların görüşleri arasındaki uyum katsayısı 0.90 olarak hesaplanmıştır (her iki kategori için $20/20+2 = 0,90$). Bu değer veri analizinin güvenilir olduğunu göstermektedir. Verilerin betimlenmesinde grafik ve tablolardan yararlanılmaktadır. Bu tür tarama yöntemiyle yapılan araştırmalarda verilerin güvenilirliğini artırmak için elde edilen bulgular orijinal halleriyle paylaşılır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 69); bu nedenle katılımcı görüşleri aynen paylaşılmıştır. Alan araştırmasında bulgular kırsal kalkınmayla ilgili bulgular, kırsal kalkınma yönetimiyle ilgili bulgular ve yöneticilerinin görüşlerinin irdelendiği bulgular şeklinde kategorize edilmiştir. Ayrıca değerlendirme yapabilmek amacıyla eğitim durumları, coğrafi yerleşim durumları ve unvanlarına göre tekrar ayrı bir kategoride katılımcıların görüşleri detaylıca analiz edilmiştir.

4.2.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma, merkezi yönetim ve mahalli idarelerde kırsal kalkınmayla ilişkili yöneticiler, ilgili akademisyenler, kırsal kalkınma konusunda uzmanlar ve kırsal alanla ilgili fikri ve/veya yaşam tecrübesi olanlar ile çeşitli fon ve projelerin faydalanıcıları olan gerçek kişilerin görüşleriyle sınırlıdır.

Araştırmada unvanların sınırlılıkları şöyledir. *Yöneticiler*; bakanlıklarda çalışan üst düzey yöneticiler, mülki idare amirleri (vali, vali yardımcısı ve kaymakamlar), belediye başkanları, bölge kalkınma projeleri idaresi yöneticileri ve kalkınma ajansları yöneticileri olarak belirlenmiştir. *İlgili akademisyenler*; kırsal kalkınma konusunda çalışma yapan proje yürüten, yayın yapan(makale, kitap, vb.) kırsal kalkınma konusunda tez yürüten veya tez çalışmalarına destek veren akademisyenler olarak sınırlandırılmıştır. *İlgili uzmanlar*; bakanlıklardaki uzmanlar özellikle Tarım ve Orman Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nda kırsal kalkınma konusunda çalışmalar yapan projelerde yer alan uzmanlar, kalkınma ajanslarında çalışan uzmanlar, bölge kalkınma projelerinde çalışan uzmanlar ve kırsal kalkınmayı destekleme kurumunda çalışan uzmanlar olarak belirlenmiştir. Son olarak *proje faydalanıcıları* ise; kırsal kalkınma konusunda projeler geliştiren bu

amaçla sivil toplum kuruluşlarındaki çalışmalarda yer alan, kırsal kalkınma konusunda ilgili kırsal kesimde ikamet eden ve politika – projelerden doğrudan etkilenen kişiler olarak belirlenmiştir. Araştırmanın sınırlılıkları belirlenirken sosyal bilimlerde nicel araştırmalarda genel kabul görmüş 384 denek/bireye ulaşılmaya çalışılmış; ancak günümüz sağlık sistemindeki gelişmeler ve pandemi kısıtlamaları nedeniyle 226 denek/bireye ulaşılmış %95 güven düzeyi yakalanmıştır.

Yedi coğrafi bölgeden seçilen çeşitli illerden ve başkent teşkilatı özelinde Ankara ilinden daha yoğun olmak üzere kırsal kalkınma yönetiminde yer alan kurum ve kuruluş yöneticilerinin, kırsal kalkınma alanında çalışma yapan akademisyenlerin, ilgili uzmanlarla kırsal ve kentsel alanda ikamet eden herhangi bir çalışmaya dâhil olmamış kişilerin yaşadıkları veya gözlemledikleri kırsal kalkınma üzerine fikirlerini almak amacıyla denek/bireyleri tanıtıcı çoktan seçmeli sorulardan sonra açık uçlu sorular sorularak çalışmanın bütünü için özellikle kırsal alana yönelik çalışmalardaki koordinasyon veya yönetim sorunsalı üzerine değerlendirmeleri alınmıştır.

4.3. Alan Araştırmasının Demografik Değişkenleri

Araştırmanın bu başlığında demografik değişkenler üzerinde durulmaktadır. Araştırmaya katılan 226 denek/bireyin eğitim durumlarının genel dağılımı, coğrafi bölgelere göre ikamet durumlarının genel dağılımı ve kırsal alanda mı kentsel alanda mı yaşadıkları ile unvanlarına göre katılımcıların dört ana başlıktaki (*yönetici, akademisyen, uzman ve proje faydalanıcısı*) dağılımı üzerinde durulmaktadır.

Alan araştırmasında, *eğitim durumuna göre katılımcıların dağılımına* bakıldığında katılımcıların eğitim durumlarının ne olduğu sorusuna 226 cevap verilmiştir. Katılımcıların eğitim durumu Tablo 9’da gösterilmektedir.

Tablo 9. Katılımcıların Eğitim Durumu Dağılımı

Eğitim Durumu	Katılımcı Sayısı
Doktora	14
Yüksek Lisans	56
Lisans	141
Lise	12
İlköğretim	3
Toplam	226

Katılımcıların cevaplarına göre büyük çoğunluğunun eğitim durumu lisans (%62,7), ondan sonra yüksek lisans (%24,4) ve doktora olarak tespit edilmiştir.

Dolayısıyla bu bulgulardan da anlaşılacağı gibi yöneticiler, akademisyenler ve uzmanların alan araştırmasında yoğunluğu açıkça görülmektedir. Kamuda yönetici olmak için en az lisans mezunu olmak gerçeği düşünüldüğünde ve uzman olmak için işin doğası gereği en az lisans mezunu olmak gerektiği de düşünüldüğünde son olarak özellikle akademik çalışmalar yapan akademisyenliğin doğası gereği en az lisans mezunu olma gerçeği birlikte düşünüldüğünde 226 katılımcının 211'inin eğitim durumunun yüksekokul olduğu görülmektedir. Bu durum bize alan araştırmasında katılımcıların kırsal kalkınmaya ilgilerinin ve kırsal kalkınma konusunda farkındalıklarının yüksek olduğu gerçeğini göstermektedir. Alan araştırmasında 226 katılımcının yerleşim yerlerinin neler olduğu yedi coğrafi bölgeye göre dağılımının nasıl olduğu Tablo 10'da gösterilmektedir.

Tablo 10. Katılımcıların Coğrafi Bölgelere Göre Dağılımı

Akdeniz Bölgesi	23
Ege Bölgesi	19
Marmara Bölgesi	27
Karadeniz Bölgesi	22
İç Anadolu Bölgesi	61
Doğu Anadolu Bölgesi	20
Güney Doğu Anadolu Bölgesi	54
Toplam	226

Tablo 10'daki verilere göre katılımcıların büyük çoğunluğu İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindedir. İç Anadolu Bölgesinin ağırlığının nedeni başkent Ankara'nın da bu bölge içerisinde yer almasıdır. Kırsal kalkınma konusuyla ilgili birçok kamu kurum ve kuruluşunun merkezinin burada olması ayrıca bakanlıklar ana birimlerinin yine başkentte olması sebebiyle katılımcıların çoğunluğu İç Anadolu bölgesinde görülmektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki yoğunluk ise Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kalkınma idaresinin merkezinin bu bölgede olması ülkemizdeki ilk bölge kalkınma idaresi özelliğine sahip olması sebebiyle hem yönetici hem uzmanlarının özellikle seçilip alan araştırmasına dâhil edilmesinden kaynaklanmaktadır. Diğer bölgelerin katılımcı dağılımının görece birbirine yakın olması özellikle takip edilmiştir. 226 katılımcının alan araştırmasındaki coğrafi dağılımı Türkiye'nin nüfus yoğunluğunun mekansal eşitsizliği düşünüldüğünde normal karşılanabilir; ayrıca yüz ölçümü büyüklüğü ile nüfus yoğunluğu farklıdır.

Alan araştırmasındaki coğrafi dağılım sınırlılıkları belirlenirken ne nüfus yoğunluğu ne de yüz ölçümü büyüklüğü göz önüne alınmıştır. Yalnızca yedi coğrafi bölgedeki genel dağılım baz alınarak araştırmanın ülke genelinde olması amaçlanmıştır.

Katılımcıların yaşadıkları bölgeyi “kırsal” olarak tanımlama oranı ise şöyledir. Verilere göre katılımcıların büyük çoğunluğu (%75,6) yaşadıkları bölgeyi “kırsal bölge” olarak tanımlamamıştır. Bu sonuç bize göstermektedir ki kentsel özellikleri daha fazla olduğu düşünülen alanlarda katılımcılar ikamet etmektedir. Katılımcıların %27,1’inin İç Anadolu, %24’ünün Güneydoğu Anadolu ve %8,2’sinin ise Doğu Anadolu bölgesinde yaşadıkları dikkate alındığında, katılımcıların %60’ının bu soruya “kırsal bölge” diye cevap vermesi beklenirdi. Ancak bu bulgular bölgelerdeki kırsal alanın fazla olması insanların sosyal yaşam standartlarının ve kentsel özellikleri baskın olan alanlarda beklentilerinin sosyal donatıların fazla olduğu bölgelerde yaşadığı gerçeğini göstermektedir.

Unvan Durumuna Göre Katılımcıların Dağılımı; Alan araştırmasında 226 katılımcının mesleki durumları diğer bir deyişle toplumdaki unvanları bakımından dağılımı Tablo 11’de gösterilmektedir. Katılımcılar, kırsal kalkınma konusunda çalışmalar yapan kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan Yöneticiler, kırsal kalkınma konusunda ilgili olan çalışmalar yapan akademisyenler, kırsal kalkınma projelerinde özellikle kalkınma ajansları ve kırsal kalkınmayı destekleme kurumundaki çalışan uzmanlar ve proje faydalanıcıları olmak üzere dört ana gruba ayrılmış ve alan araştırmasının bulguları mesleki pozisyonları düşünülerek unvan durumlarına göre de irdelenmiştir.

Tablo 11. Katılımcıların Unvan Durumu Dağılımı

Yönetici	60
Akademisyen	73
Uzman	71
Proje Faydalanıcı	22
Toplam	226

Unvanlara göre dağılımda katılımcıların dağılımının akademisyen ağırlıklı olduğu görülmektedir. Bazı akademisyenlerin kamuda yönetici olma durumları ve uzman olarak çalışmalarını sürdürdükleri bilinmektedir. Alan araştırması yapılırken kamuda hem yönetici hem akademik kimliği olan katılımcıların varlığı aynı zamanda kalkınma idarelerinde hem uzman hem de akademik çalışmalar yapan doktora

düzeyindeki ilgi alanları olan uzman ve yöneticilerin çalışmada kendilerini daha özgür ifade edebilmek amacıyla unvanlarını akademisyen şeklinde belirtmeleri, sahip oldukları her iki kimliği de kullanmalarında herhangi bir sorun görülmediği, alan araştırmasında her iki kimliğe sahip kişilerin fikirlerinin de kıymetli olduğu değerlendirilmiştir. Alan araştırması yüz yüze mülakattan ziyade çevrimiçi yapıldığından bu gerçeklik daha açık olarak bilinmektedir. Buradan hareketle kamuda çalışan yönetici ve uzmanların fikirlerini açık şekilde söyleyemedikleri, fikirlerini açıkladıkları takdirde bu fikirlerin hükümet politikalarına eleştiri olarak algılanabileceği kaygısı taşıdıkları düşünülmektedir. Alan araştırmasına katılanların bilgilerinin paylaşılmaması ve gizliliğe özenle dikkat edilmiş, başta da kendilerine bu hususa çok dikkat edileceği bilgisi verilmiş olsa dahi, açık uçlu sorulara verilen bilgilerin düzeyi, derinliği ve çeşitliliği açısından daha anlamlı cevapların daha ziyade akademisyenlerden geldiği düşünülmektedir. Dolayısıyla akademisyenlerin fazlalığı alan araştırması sorularına daha özgün cevap verildiği düşünüldüğünde mutlu edici bir gelişme olarak değerlendirilmektedir; ancak kırsal kalkınma yönetimi konusunda çalışan kamu görevlilerinin açık şekilde sorunları ifade etmekten kaçınması da sosyal bilimler alan araştırmalarının genel zorluğuna işaret etmektedir. Alan araştırmasına 71 uzman, 60 yönetici ve 22 proje faydalanıcısı da katılmışlardır.

4.4. Alan Araştırmasının Bulguları

Alan araştırması genel bulguları bu başlık altında irdelenecektir. Araştırma soruları kırsal kalkınma genel görüşleri ve kırsal kalkınma yönetimi olmak üzere iki ayrı başlık altında gruplandırılmıştır. Bu verilerin katılımcıların demografik değişkenlerine göre ne şekilde farklılaştığı ise ayrı bir başlık altında verilmiştir.

4.4.1. Kırsal Kalkınmayla İlgili Genel Bulgular

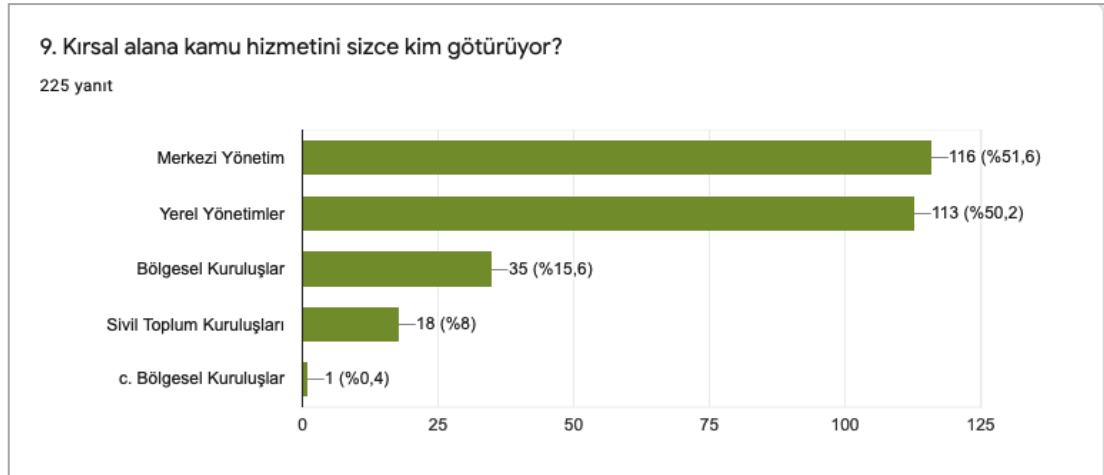
Katılımcıların kırsal kalkınma ve yönetimiyle ilgili görüşleri sorulmuş, elde edilen bulgular aşağıda grafikler halinde de verilerek yorumlanmıştır. Katılımcıların kırsal alan tarifleri şöyledir: Katılımcıların “kırsal alan” tanımı hakkında %33,3’ü “arazi kullanım durumuna göre”, %25,8’i “kente uzaklık durumuna göre” ve %24,4’ü “yaşam standartlarının durumuna göre”, %10’u ise yaşam yerlerinin “nüfus yoğunluğuna göre” görüşlerine sahiptirler.

Kırsal bölgelerin kalkınması ve göçün engellenmesi amacıyla yapılan çalışmaların ne kadar amacına ulaştığıyla ilgili yöneltilen soruya verilen cevapların çoğunluğu (%58,7) “evet” olmuştur. Tersine kırsal kalkınma amacıyla yapılan

çalışmaların amacına ulaşmadığı, kırsal gelişimi artırmadığı ve göçe engel olmadığını düşünen katılımcı oranı %40,9 olup bu hayır oranı azımsanacak bir miktar değildir. Katılımcıların %22'sinin kırsal kalkınma yöneticisi oldukları düşünüldüğünde oranların birbirine bu kadar yakın çıkması çalışmaların yönetiminde de sorunların varlığına işaret ettiği düşünülebilir. Bu bulgunun daha da derinleştirilmesi amacıyla katılımcılara kırsal kalkınma çalışmalarında kurumların mı yoksa bireylerin mi daha etkin oldukları sorulmuştur. Kırsal kalkınma çalışmaları bir kamu faaliyeti olması nedeniyle bu alanların kalkındırılması amacıyla yürütülen faaliyetlerin daha etkin (%72,4) olduklarına dair bulgular Grafik 4'te verilmektedir. Bireylerin de etkin olduklarına dair çıkan %27,1'lik oran hiç de az değildir. Bu bulgular kırsal kalkınmayla ilgili çalışmaların halen kamu kurumları tarafından aktif olarak yürütüldüğü ve bireylerin süreçte sınırlı rol aldıkları şeklinde yorumlanabilir. STK'ların kırsal kalkınma politikalarıyla ilgili etkinliklerin ise kırsal kalkınmaya yönelik faaliyetlerin bir kamu faaliyeti olması ve bundan bölge halklarının yararlanması, bu tür çalışmaların kimler tarafından yapılabileceğiyle ilgili bir yaklaşımı da benimsetmiş olabilir. Bazıları kamu hizmeti yaptıkları halde, STK'nın projelerde ve kırsal kalkınma politikalarında fazla etkin olmadıkları görülmektedir. Katılımcıların aksi yöndeki görüşleri %30,7'dir. Bu bulgu STK'nın kırsal bölge kalkınma faaliyetlerine yeteri kadar dâhil edilemediğine işaret ediyor olabilir.

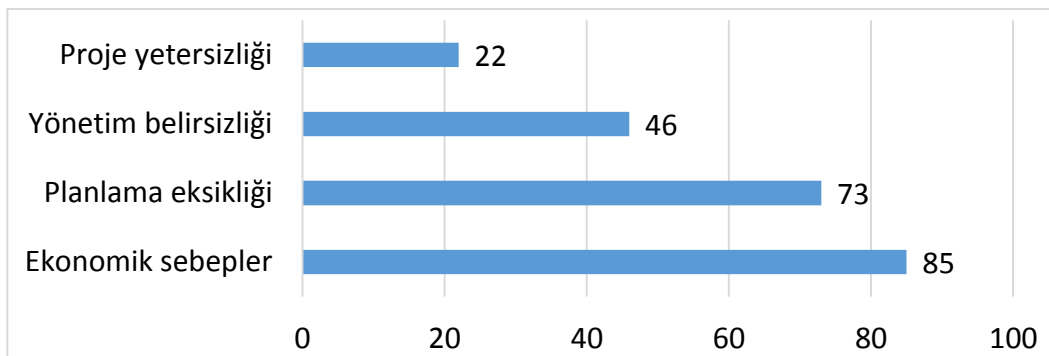
Katılımcıların %60,4'ünün kırsal kalkınma amacıyla uygulanan politika ve projelerin amaçlarıyla uyumlu olmadıkları görüşünü benimsedikleri anlaşılmaktadır. Bu bulgular diğer verilerle birlikte değerlendirildiğinde kırsal kalkınma amacıyla yapılan çalışmaların amacına uygun hizmet etmediği, göçü engellemede etkisiz kaldığı ve kırsal gelişmeye etkisinin fazla olmadığı görülmektedir. Buna karşın, Kırsal Kalkınma Projelerinin Kırsalın Modernleşmesi İlişkisi kırsal kalkınma amacıyla geliştirilen projelerinin içerik itibarıyla kırsalın modernleşmesine yönelik olup olmadığına ilişkin katılımcıların görüşlerine ışık tutmaktadır. Katılımcılar kırsal kalkınma çalışmalarının amacına hizmet ettikleri ve göçü engelledikleri konusunda zayıf bir görüşe sahip olsalar da, bu amaçla geliştirilen projelerin kırsalın modernleşmesine yönelik olduğu görüşüne katıldıklarını göstermektedir. Bu çelişik durummuş gibi görünse de, hazırlanan projelerin amaçladıkları içeriğin uygulamada ya da yönetimde yaşanan sorunlar nedeniyle etkisiz hale geldiği düşünülebilir. Katılımcıların kırsal kalkınma yönetiminde yaşanan karmaşanın boyutuna dair

görüşleri de ortaya konmaktadır. Zira bu bulgularla diğer bilgiler birlikte değerlendirildiğinde, amacına yeteri kadar hizmet edemeyen projelerin geliştirildiği, bunların da kırsal gelişime ve göçü engellemeye yeteri kadar yardım etmediği görüşünü daha da pekiştirmektedir.

Grafik 1. Katılımcıların Kırsal Alana Hizmetler Kim Tarafından Götürülüyor

Kırsal kalkınma amacıyla bölgeye hizmeti daha çok merkezi ve yerel yönetimlerin götürdüğüne olan inanç Grafik 1’te gösterilmiştir. Buna karşın en az hizmet götürenlerin ise bölgesel kuruluşlar ve STK’lar oldukları görüşü benimsenmiştir.

Grafik 2. Katılımcıların Kırsal Kalkınmadaki Sorunlara Yönelik Görüşler

Grafik 2’teki bulgular kırsal kalkınma çalışmalarında en büyük sorunun planlama olduğunu, ondan sonra ise ekonomik sebeplerin önemli rol oynadığını göstermektedir. Bu her iki konuya bir de yönetim belirsizliği ve proje yetersizliği de eklenince ana sorunun kırsal kalkınma amacıyla yapılan çalışmaların yönetiminde ciddi sorunların yaşandığı görüşü bir kez daha teyit edilmektedir.

4.4.2. Kırsal Kalkınma Yönetimiyle İlgili Bulgular

Kırsal kalkınma yönetim sorunsalı üzerine yapılan bu alan araştırmasının yönetim üzerine bulguları, daha derinlemesine analiz edilebilmesi için ayrı bir başlıkta değerlendirilmiştir. Bu başlıkta katılımcıların kırsal kalkınma yönetimiyle ilgili yaşanan genel sorunlar hakkında ne gibi görüşlere sahip oldukları ve algılarının neler olduğu değerlendirilmek üzere belirlenmeye çalışılmıştır. Görüşme formunda yer alan sorulara verilen cevaplar grafik ve tablolar halinde paylaşılmıştır ve yorumlanmıştır.

“Soru 1. Ülkemizin kalkınma yönündeki çabaları denilince aklınıza neler geliyor?”

Tablo 12. Ülkemizin Kalkınma Çabalarıyla İlgili Katılımcı Görüşleri

Görüşler	Yönetici	Diğer	Görüşler	Yönetici	Diğer
Plansızlık	6	30	Modernleşme	1	1
Teşvikler	8	19	Sağlık		2
Projeler	5	18	AB		1
Sanayileşme	2	11	Alt yapı	1	
Tarım	2	10	Betonlaşma		1
Faydasız çaba		10	Bilişim		1
Kalkınma planları	3	6	Devlet politikaları		1
Kalkınma destek kurumları	1	6	Doğu Anadolu Bölgesi		1
Refah		6	Endüstriyel tarım	1	
Yatırımlar	3	3	Enflasyon		1
Gelişmişlik	1	4	Gelişim çabası		1
Üretim	2	3	Güvenlik		1
Ekonomik çabalar	2	2	Hayvancılık	1	
Enerji	1	3	İş imkânı		1
Kalkınma		4	İşsizlik		1
Yerli üretim	2	2	Kamu yardımları		1
Göç		3	Merkezi yönetim		1
Kalkınma sorunu		3	Para	1	
Arazi kullanımı	2		Politikalar	1	1
Devlet kurumları	1	1	Üretim eksikliği	1	
DPT		2	Yerelleşme		1
Ekonomik gelişme		2	Yetersizlikler		1
Ekonomik yetersizlik		2	Yönetim eksikliği	1	
İstihdam		2			

Tablo 12’de de görüldüğü üzere, katılımcı görüşleri yönetici ve diğer olmak üzere iki farklı gruba aittir. Genel olarak 56 adet farklı görüşün belirtildiği tespit edilmiştir. Bu durum kalkınmayla ilgili hem yöneticilerin hem de faydalanıcıların kafalarının karışık olduğu şeklinde yorumlanabilir. Hedefi, amacı ve kapsamı belli olan kalkınma çabalarının bu kadar geniş bir kapsam içinde hatırlanması dikkat çekicidir. Her iki grubun da genel görüşleri dikkate alındığında en ilk sırada ve çoğunlukla “plansızlık” görüşü paylaşılmıştır. Eğer bu görüşe bir de “faydasız çaba”

görüşü dâhil edilirse, kalkınma çabalarıyla ilgili büyük oranda olumsuz görüşler tespit edilmiştir. Ayrıca devam eden sırada teşvik ve proje konularının hatırlanması da dikkat çekmektedir. Bu kavramlar da kalkınma kavramının sadece “yardım amacı taşıyan faaliyetler” olarak algılandığı şeklinde yorumlanabilir.

“Soru 2. Ülkemizde kırdan kente doğru olan göçün temel sebebi sizce nedir?”

Tablo 13. Kırdan Kente Göç Sebebiyle İlgili Katılımcı Görüşleri

Görüşler	f
İşsizlik	65
İmkânsızlıklar	50
Ekonomik Sorunlar	32
Kırsal Verimsizlik	22
Alt Yapı Eksikliği	19
Kırın Karsızlığı	15
Şehrin Cazibesi	8
Yönetim Eksikliği	4
Fırsat Eşitsizliği	2
Gelir Düşüklüğü	2
Yanlış Politika	2
Yaşam Standartları	2
Yetersizlikler	2
Gelişmemişlik	1
Sosyolojik Değişim	1

Kırdan kente göç sebebiyle ilgili katılımcı görüşleri incelendiğinde sebeplerin çok dar bir alanda çeşitlendiği tespit edilmiştir. Bu da konunun katılımcılarca anlaşıldığı ve sebeplerin daha doğru tespit edildiği şeklinde yorumlanabilir. En büyük sebep “işsizlik (n=65), ondan sonra sorasıyla imkânsızlıklar (n=50), Ekonomik sorunlar (n=32), kırsal verimsizliği (n=22), alt yapı eksikliği (n=19) ve kırsal verimsizliği (n=15) olarak belirtilmiştir. Bu görüşlerin kırsal kalkınma projelerinin de geliştirilme sebepleri arasında yer alması katılımcıların görüşlerini teyit etmektedir denebilir.

“Soru 3. Kırsal kalkınmayı sağlayabilmek için sizin veya yönetiminde bulunduğunuz kurumda kişisel veya kurumsal olarak neler yaptınız veya planladınız?”

Tablo 14. Katılımcıların Kırsal Kalkınmayla İlgili Yaptıkları

Görüşler	f
Hiçbir şey	131
Bilinçlendirme eğitimi	65
Planlama	7
Teşvik sağlama	4
Yol çalışması	4
Proje geliştirme	4
Anket	2
Araştırma	2
Denetleme	2
Gezi	2
İstihdam	2
Kurumsal iyileşme	2

Tablo 14’de de görüleceği şekilde, katılımcıların büyük bir çoğunluğu (n=131) hiçbir şey yapmadıklarını belirtmişlerdir. Bunun peşinden gelen çoğunluk görüşün bilinçlendirme eğitimi (n=65) olması ve diğer görüşlerin genelde 7 ile 1 görüş arasında belirtilmesi oldukça manidardır. Bu soruya aslında ilk iki görüş belirtilmiş gibidir. Hiçbir şey yapmamış olmak ve bilinçlendirme eğitimleri yapmış olmaları kırsal kalkınma konusunun toplumca yeteri kadar anlaşılmadığı, çoğu katılımcının bu nedenle daha çok bilinçlendirme eğitimleri yaptıkları ve herkeste bir kafa karışıklığı olduğu şeklinde yorumlanabilir. Katılımcıların kırsal kalkınmayla ilgili somut bir şey yaptıkları şeklinde yorumlanmış, dolayısıyla kalkınma üzerine çalışmalar yapan akademisyenler başta olmak üzere fikirleri ürettikleri yayınlar ve çalışmalar oldukça kıymetlidir. Yöneticilerin kırsal alanların geliştirmek üzere yaptıkları toplantılar katıldıkları çalıştaylar uyguladıkları en azından hükümet programları dolayısıyla politikaları kırsal kalkınma açısından değerlidir. Yine ilgi alanları doğrudan kırsal alanların kalkınması konusunda çalışmalar yapan kalkınma projeleri idareleri uzmanları, kalkınma ajansları uzmanları ve dolayısıyla kırsal kalkınmayı desteleme kurumu uzmanları yaptıkları iş ve işlemler doğrudan kırsal kalkınma konusundadır. Bu soruya verilen cevaplar, bazı katılımcılar tarafından, kırsal kalkınma konusunda somut bir çalışma olup olmadığı şeklinde yorumlanmış olabilir.

“Soru 4. Kırsal kalkınma için neler yapılmalı?”

Tablo 15. Katılımcıların Kırsal Kalkınma İçin Yapılması Gerekenlerle İlgili Görüşleri

Görüşler	f
Planlama	55
Toprak Hibesi	51
Bilinçlendirme	30
Teşvikler	30
Projeler Üretilmeli	8
Yerel İşbirliği	8
Yönetişim	8
Arazi Tahsisi	4
Destek	4
Göç Engellenmeli	4
Kalkınma Planları	4
Koordinasyon	4
Saha Çalışması	4
Uygulama	4
Uzmanlaşma	4
Yerelleşme	4

Tablo 15’den de anlaşılacağı üzere, katılımcıların genel kanaatleri ilk sırada planlama, ondan sonra sırasıyla toprak hibesi, bilinçlendirme ve teşvikler yapılması gerektiği yönündedir. Bu noktada kırsal kalkınmada bir planlama sorunu olduğu, bu konunun toplumca tam anlaşılmadığı fikri bir kez daha teyit edilmiştir. Zira katılımcılar yine bilinçlendirme talebinde bulunmuşlardır.

“Soru 5. Ülkemizde kırsal kalkınmayı hangi kurum veya kuruluş yönetiyor, kırsal kalkınma denilince aklınıza hangi çalışmalar geliyor?”

Tablo 16. Kırsal Kalkınma Faaliyetlerini Kimler Yönetiyor?

Görüşler	f
Tarım Bakanlığı	72
Kalkınma ajansları	70
Yerel yönetimler	31
Sanayi Bakanlığı	20
Merkezi Yönetim	16
Devlet	11
Bilmiyorum	2
İl özel idareleri	2
Proje ofisleri	1
Sivil Toplum Kuruluşları	1

Tablo 16’da yer alan görüşlere göre, kırsal kalkınmayı en çok Tarım ve Orman Bakanlığı, ondan sonra sırasıyla kalkınma ajansları, yerel yönetimler ve Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının yönettiği belirtilmektedir.

“Soru 6. Ülkemizde kırsal kalkınma stratejisi hazırlanırken katkınız oldu mu? Bir çalışma grubuna dâhil oldunuz mu?”

Tablo 17. Kırsal Kalkınma Stratejilerine Katılımcıların Katkısı

Görüşler	f
Hayır	216
Evet	10

Katılımcıların neredeyse tamamı (n= 216) kırsal kalkınma stratejileri hazırlanırken bir katkılarının olmadığını belirtmişlerdir.

“Soru 7. Ülkemizde kırsal kalkınma strateji belgelerini veya yayınlarını okudunuz mu? Bu belgeleri veya yayınları hangi kurum ve kuruluş ne için hazırlıyor? Bilginiz var mı?”

Tablo 18 Katılımcıların Kırsal Kalkınma Strateji Belgeleri Hakkındaki Farkındalıkları

Görüşler	f
Hayır	204
Evet	22

Katılımcılardan sadece 22’si kırsal kalkınma belgelerini okuduğunu veya bu konudaki bilgilere vakıf olduğunu belirtmiştir. Bu durumda katılımcıların 60’ı yönetici olmasına rağmen ciddi oranda yetersiz bilgiye sahip oldukları şeklinde yorumlanabilir. Strateji belgelerinin 2000’li yıllarda AB uyum süreciyle birlikte önemli hale gelmesi ve ülke gündeminde olması düşünüldüğünde güncel gelişmelerin dahi yeterince takip edilmediği görülmektedir.

“Soru 8. Kırsal kalkınma projeleri denilince aklınıza neler geliyor? Bu projeleri kim koordine ve finanse ediyor? Bilginiz var mı?”

Tablo 19. Kırsal Kalkınma Projeleriyle İlgili Görüşler

Görüşler	f
Bilgim yok	58
Kalkınma ajansları	41
Tarım Bakanlığı	40
Teşvik	26
Merkezi yönetim	15
Devlet	7
Bölgesel projeler	6
Büyüme	6
Projeler	6
Sivil Toplum Kuruluşları	6
Yerel yönetimler	4
Dünya Bankası	3
Krediler	3
TKDK	3
Ziraat Bankası	2

Katılımcıların kırsal kalkınma denilince 58’inin bir bilgisinin olmadığı, 41’inin ise kalkınma ajanslarını anımsadıkları tespit edilmiştir. En yüksek oranda anımsanan görüşün ajanslar olması kırsal kalkınma projeleriyle ilgili yüzeysel ve hiç denecek bilgiye sahip oldukları şeklinde yorumlanabilir.

“Soru 9. Ülkemizde kırsal kalkınma denilince hangi kurumlar aklınıza geliyor? Bu çalışmalarını kim koordine ediyor?”

Tablo 20. Katılımcıların Kırsal Kalkınmayla İlgili Kurum Görüşleri

Görüşler	f
Tarım Bakanlığı	127
Bilmiyorum	46
Kalkınma ajansları	13
Yerel yönetimler	12
Merkezi yönetim	6
Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	4
Türkiye Kalkınma Vakfı	4
İçişleri Bakanlığı	2
Kamu kurumları	2
Muhtarlıklar	2
Strateji ve Bütçe Başkanlığı	2
Valilikler	2

Bu soruya verilen en yüksek cevap Tarım Bakanlığı olmuş, bu cevabı farklı cevaplar izliyor olsa da katılımcılar genelde bilmediklerini beyan etmişlerdir. Üçüncü sırada Kalkınma Ajanslarının düşünülmesi de dikkat çekicidir. Bu cevaplar katılımcıların kırsal kalkınma projelerini Tarım Bakanlığı, kalkınma ajansları, yerel ve merkezi yönetimlerin yönettikleri görüşünde olduklarını gösterir.

“Soru 10. Kırsal kalkınmada yerel yönetimlerin önemi nedir? Bölgesel kalkınma, ülkemizde kırsal alanlar için örnek olabilir mi?”

Tablo 21. Kırsal Kalkınmada Yerel Yönetimlerin Önemiyle İlgili Katılımcı Görüşleri

Görüşler	f
Teşviki etkili kılar	125
Gerekli	65
Koordinasyonda etkili olur	9
Yerel etkiyi artırır	9
Denetimde etkili olur	3
Gereksiz	3
Kalkınmayı sağlar	3
Kamu desteği sağlar	3
Kırsal kalkınmayı geliştirir	3
Projelerin etkisini artırır	3
Toplam	226

Bu soruya katılımcıların 125'i yerel yönetimlerin kırsal kalkınmada teşviğin daha etkili kullanılmasını sağlayacağı görüşünü paylaşmışlardır. Bundan sonraki 65 görüşün yerel yönetimleri kırsal kalkınmada gerekli bir kurum olduğu yönünde oluşu manidardır. Bu her iki görüş de yerel yönetimlerin kırsal kalkınmada dikkate alınması gerektiğini belirttikleri şeklinde yorumlanabilir. Koordinasyonda etkili olur ve yerel etkiyi artırır yönündeki görüşler de bu yorumu desteklemektedir.

“Soru: 11. Modern kalkınma yaklaşımı bağlamında yönetim kavramının etkisiyle kamu, özel veya STK işbirliği şeklinde yapılan çalışmalar kapsamında Kalkınma Ajanslarının kırsal kalkınmaya faydası var mı? Varsa sizce nelerdir? Ayrıca Kalkınma Ajansları ile Bölgesel Kalkınma İdareleri arasında ne gibi bağlantılar vardır veya olmalıdır?”

Tablo 22. Kalkınma Ajanslarının Kırsal Kalkınmaya Faydasıyla İlgili Görüşler

Görüşler	f
Hayır	73
Koordinasyon	42
Yönetim	42
İşbirliği	26
Bilmiyorum	19
Proje geliştirme	9
Etkili	6
Tamamlayıcı	4
Teşvik sağlar	2
Yönetimde etkili olur	2
Bilgilendirme	1
Toplam	226

Bu soruya 73 katılımcının “hayır” cevabını vermesi oldukça dikkat çekicidir.

Bir önceki soruya verilen cevaplar yüksek oranda Kalkınma Ajanslarının kırsal kalkınmada gerekli ve faydalı olacağı yönündeyken, bu soruya “faydasız” olduğu yönünde cevap verilmesi çelişik bir durumdur. Bu durum katılımcıların kafalarının karışık olduğu, bu konuda fazla detaylı bilgiye sahip olmadıkları şeklinde yorumlanabilir. Bunun dışındaki cevaplarda ise kalkınma ajanslarının kırsal kalkınmada koordinasyon, yönetim ve işbirliği konularında faydalı olacağı yönündedir. Bu görüşlerin sayılarının katılımcıların yarısı olması da bu görüşü desteklemektedir.

“Soru 12. Ulusal kırsal kalkınma sizce nasıl olmalı? Kırsal kalkınma bir kurumu yönetmesi zor olduğundan ve kırsal alanda birçok kurumu ilgilendirdiğinden sizce yönetimi için neler yapılmalı veya nasıl olmalı?”

Tablo 23’de verilere bakıldığında, bu konuda fikri olmadığını belirten 34 katılımcı dışında görüşler ulusal kırsal kalkınmanın genelde teşkilatlı, etkin, işbirlikçi, koordinasyonlu, planlı ve bilinçlendirici olması gerektiği yönündedir. Bu görüşler kırsal kalkınma faaliyetlerinin plansız, etkisiz, iyi teşkilatlanmamış ve işbirliğinden uzak olduğu şeklinde de yorumlanabilir, olması gerekenler çerçevesinde bir yapıda olmalı şeklinde de yorumlanabilir. Daha önceki cevaplarla birlikte bu cevaplar düşünüldüğünde ilk yorumun daha benimsenebilir olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 23. Kırsal Kalkınmanın Nasıl Olması Gerektiğiyle İlgili Görüşler

Görüşler	f
Teşkilatlı	50
Etkin	46
Bilmiyorum	34
İşbirliği halinde	20
Koordinasyonlu	17
Planlı	16
Bilinçlendirici	15
Eşgüdümlü	14
Sistematik denetlenebilir	6
Kırsal Kalkınma Bakanlığı kurulmalı	4
Bürokrasiden uzak	2
Birliktelik halinde	1
Tarımı desteklemeli	1
Toplam	226

Kırsal kalkınma yönetim sorunsalı üzerine yaptığımız bu alan araştırmasında 226 katılımcının vermiş oldukları cevaplar, özellikle kırsal kalkınma ve kırsal kalkınma yönetiminin nasıl algılandığıyla ilgili olarak analiz edebilmek için ayrı bir başlık altında incelenmiştir. Araştırmanın demografik değişkenleri üç ana grup olarak belirlenmiş olup bunlar 1) katılımcıların eğitim durumları, 2) coğrafi bölgelere göre dağılımı ve 3) mesleki durumlarına göre yani unvanlarına göre dağılımı sonucunda alan araştırması sorularına verdikleri cevaplar ayrı bir başlıkta analiz edilmektedir.

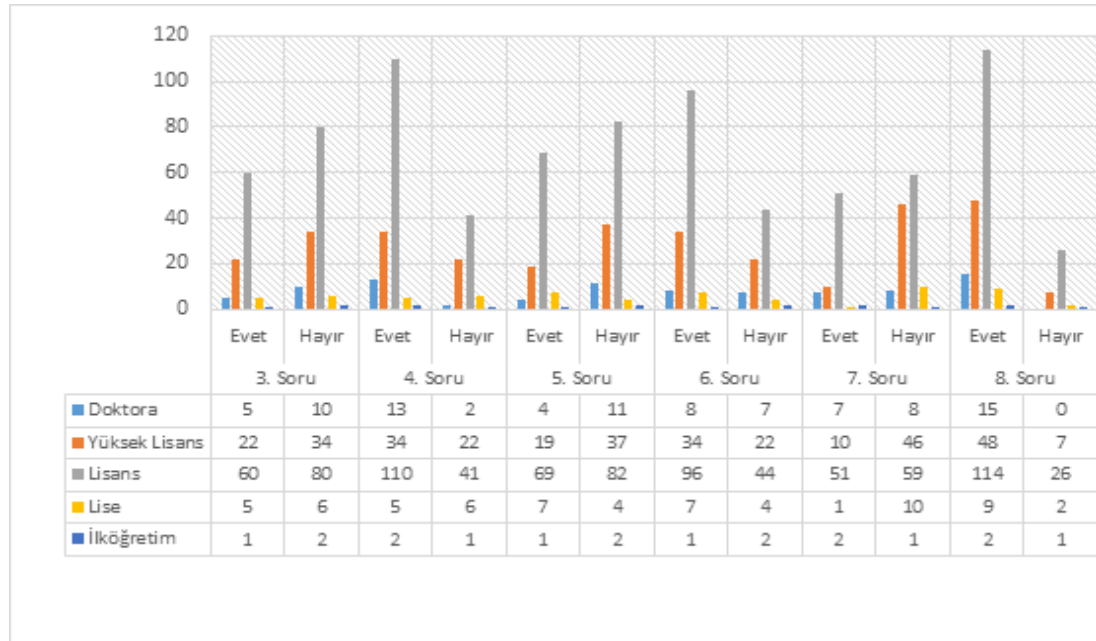
4.5. Demografik Değişkenlere Göre Bulguların Analizi

Alan araştırmasında katılımcılar; demografik değişkenlere, eğitim durumlarına, yerleşim yerinde bulunma durumuna, ülkenin yedi coğrafi bölgesine dağılımına, mesleklerine ve unvanlarına göre gruplara ayrılmıştır. 226 katılımcının verdikleri cevaplar bu özelliklerle birlikte değerlendirilmiş ve analiz edilmiştir. Bu analizler tablolar ve grafikler yardımıyla sunulmakta ve yorumlanmaktadır.

4.5.1. Katılımcıların Eğitim Durumu Dağılımına Göre Bulguları

Araştırmaya katılan 226 kişinin eğitim durumlarına göre dağılımı Tablo 9'da belirtilmiştir. Katılımcıların eğitim düzeyleri Doktora 14, Yüksek Lisans 56, Lisans 141, Lise 12 ve İlköğretim 3 olarak tespit edilmiştir. Katılımcıların eğitim durumlarına göre vermiş oldukları alan araştırması sorularına cevapların analizi bu başlık altında değerlendirilmiştir. Alan araştırması soru setlerinde 3.-8. sorular kırsal kalkınma çalışmalarıyla ilgilidir. Bu 6 soruya verilen cevapların değerlendirmede amacıyla tek grafik ve veri tablosunda sunulmaktadır.

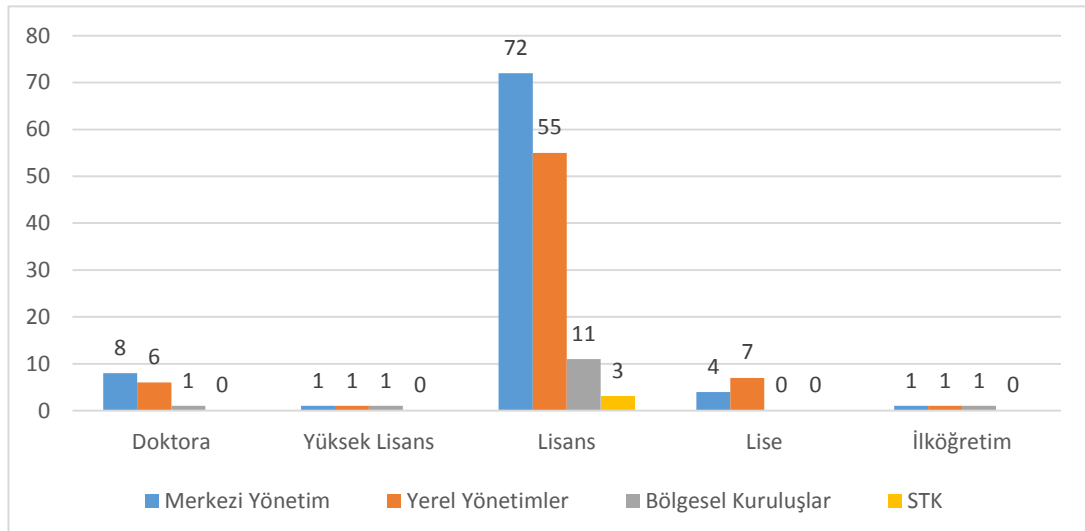
Soru 3.	Soru 4.	Soru 5.	Soru 6.	Soru 7.	Soru 8.
Kırsal kalkınma çalışmalarının kırdan kente olan göçü yavaşlattığına ve kırsal gelişmeye yeteri kadar katkıda bulunduğuna katılıyor musunuz?	Ülkemizde kırsal kalkınma için kişilerin mi kurumların etkinliğine inanıyor musunuz?	Kırsal kalkınma politika ve projelerinin amaçları ile uygulamasının uyumlu olduğuna katılır mısınız?	Kırsal kalkınma projelerini kırsalın modernleşmesi olarak niteleyebilir misiniz?	Sivil Toplum Kuruluşları kırsal kalkınma politikalarının oluşumunda etkin rol alıyor mu?	Ülkemizde kırsal kalkınma yönetiminde bir karmaşa olduğunu düşünüyor musunuz?

Grafik 3. Katılımcıların Eğitim Durumlarına Göre Kırsal Kalkınma Görüşleri

Katılımcılara göre, kırsal kalkınma çalışmaları(nda); göçü önlememekte, bireylerden ziyade kurumlar etkin olmakta, bir karmaşa yaşanmakta, kırsal kalkınma politika ve projelerinin amaçlarıyla uyuşmamakta, kırsal kalkınma faaliyetleri yörenin modernleşmesi olarak adlandırılabilenmekte, bu çalışmalara STK'ların fazla destek ol(a)mamakta Katılımcıların her eğitim durumunda 4. ve 8. sorularda görüşleri belirgin şekilde ayrışmakta; fakat diğer sorulardaki Evet-Hayır cevapları farkı sınırlı kalmaktadır. Lise seviyesinde görüşler neredeyse birbirine yakınken lisans, yüksek lisans ve doktora seviyesinde görüşler açık ara farklılaşmaktadır. Genel olarak bakıldığında, eğitim durumuna göre görüşler katılımcı sayısına göre değişse de, benzerliği korunmaktadır. Bu tespite göre, kırsal kalkınmayla ilgili görüşler arasında eğitim durumu bir farklılık oluşturmamaktadır.

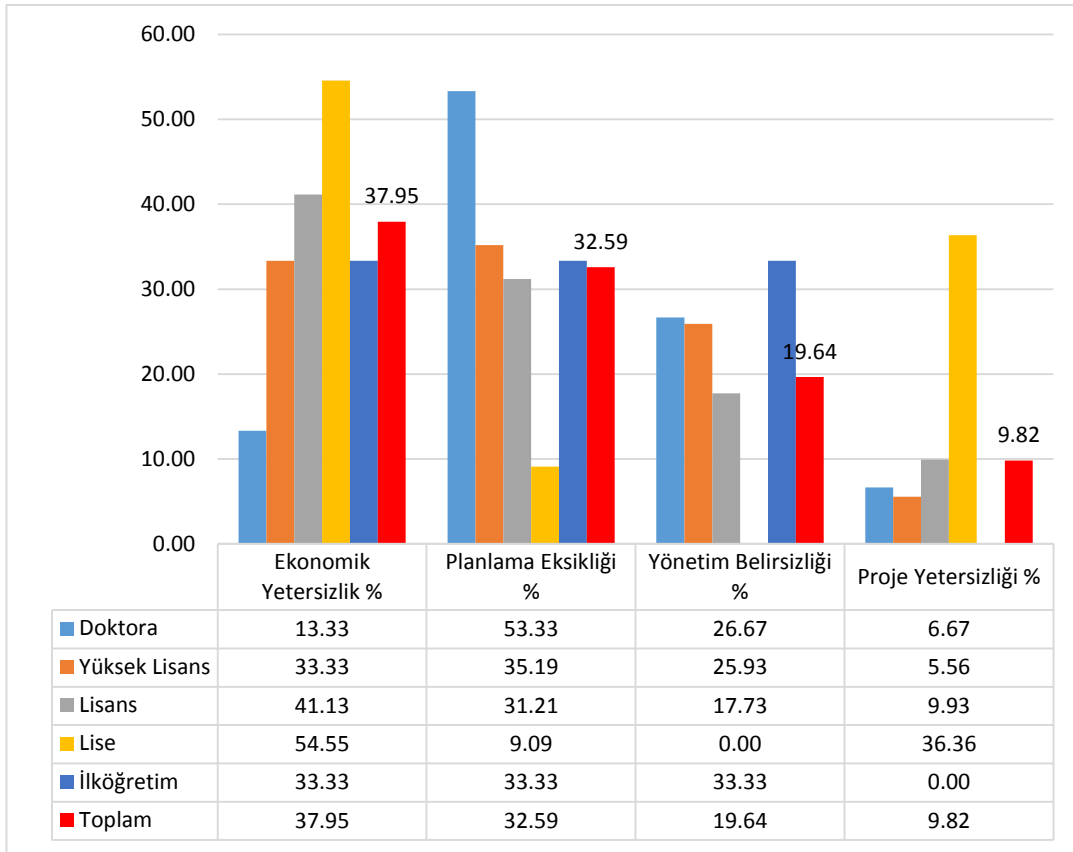
“Kırsal alana kamu hizmetini sizce kim götürüyor?”

Grafik 4. Kırsal Kalkınma Hizmetini Götüren Kurumla İlgili Görüşler

Katılımcılardan yüksek lisans seviyesinde bu soruya pek cevap vermedikleri tespit edilmiştir. Doktora ve lisans seviyesindeki katılımcılar benzer görüşlere sahiptirler. Katılımcılar her iki eğitim durumunda da kırsal kalkınma hizmetini çoğunlukla merkezi yönetimlerin, ondan sonra yerel yönetimlerin ve bölgesel kuruluşların götürdüğü görüşündedirler. Lisans seviyesindeki katılımcılara göre en çok merkezi ve yerel yönetimler hizmet götürürken, bölgesel kuruluşlar nispeten çok daha az hizmet götürdüğü görüşü paylaşılmıştır. Buna karşın lise seviyesindeki katılımcılara göre daha çok yerel yönetimler, ondan sonra merkezi yönetimlerin götürdüğü görüşü paylaşılmıştır. Bu bulgulara göre kırsal kalkınma hizmetini kimlerin götürdüğüyle ilgili görüşler eğitim durumuna göre farklılaşmaktadır.

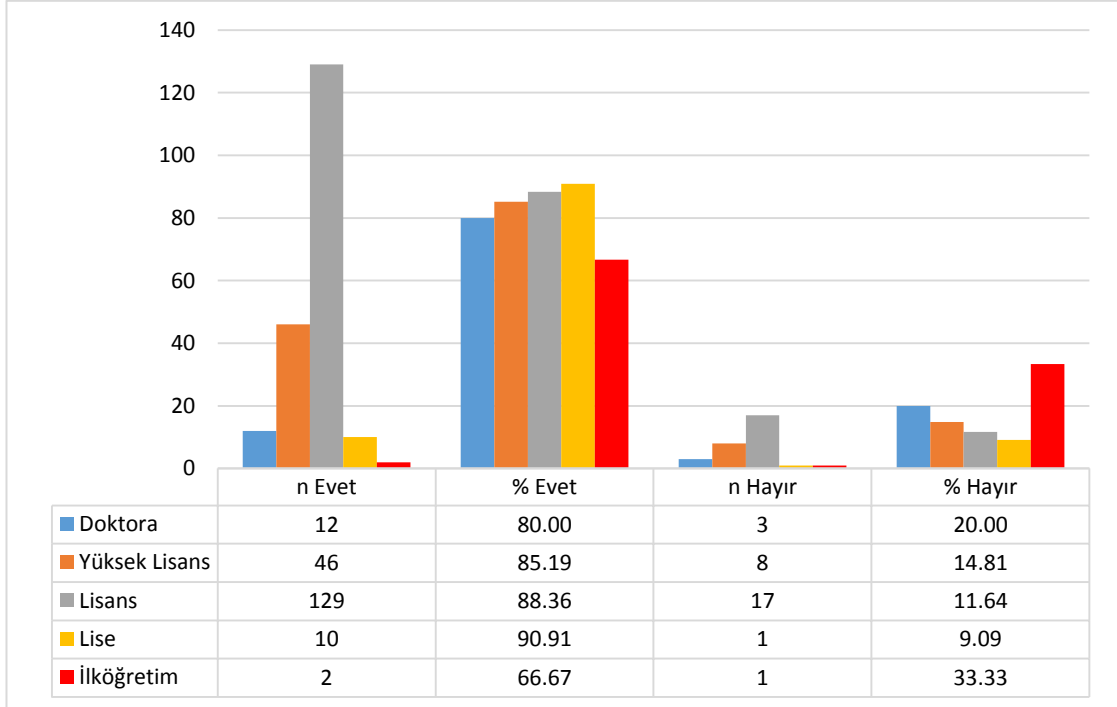
“Kırsal kalkınma çalışmalarında en büyük sorun nedir?”

Grafik 5. Kırsal Kalkınma Çalışmalarında En Büyük Sorun

Katılımcılara göre en büyük sorun ekonomik yetersizlik, ondan sonra sırasıyla planlama eksikliği, yönetim belirsizliği ve proje yetersizliği olarak belirtilmiştir. Eğitim durumuna göre görüşler karşılaştırıldığında, eğitim durumu düştükçe ekonomik yetersizlik, yükseldikçe planlama eksikliği ve yönetim belirsizliği en büyük sorun olarak belirtilmiştir. Lise seviyesinde en çok ekonomik ve proje yetersizliği dile getirilirken, ilköğretim seviyesinde proje yetersizliği hariç eşit görüş belirtilmiştir. Bu tespitlere göre kırsal kalkınmada yaşanan en büyük sorun konusundaki katılımcı görüşlerinde eğitim durumuna göre bir farklılaşmanın olduğu şeklinde yorumlanabilir.

“Modern kalkınma yaklaşımı bağlamında yönetim kavramının etkisiyle kamu, özel veya STK işbirliği şeklinde yapılan çalışmalar kapsamında Kalkınma Ajanslarının kırsal kalkınmaya faydası var mı?”

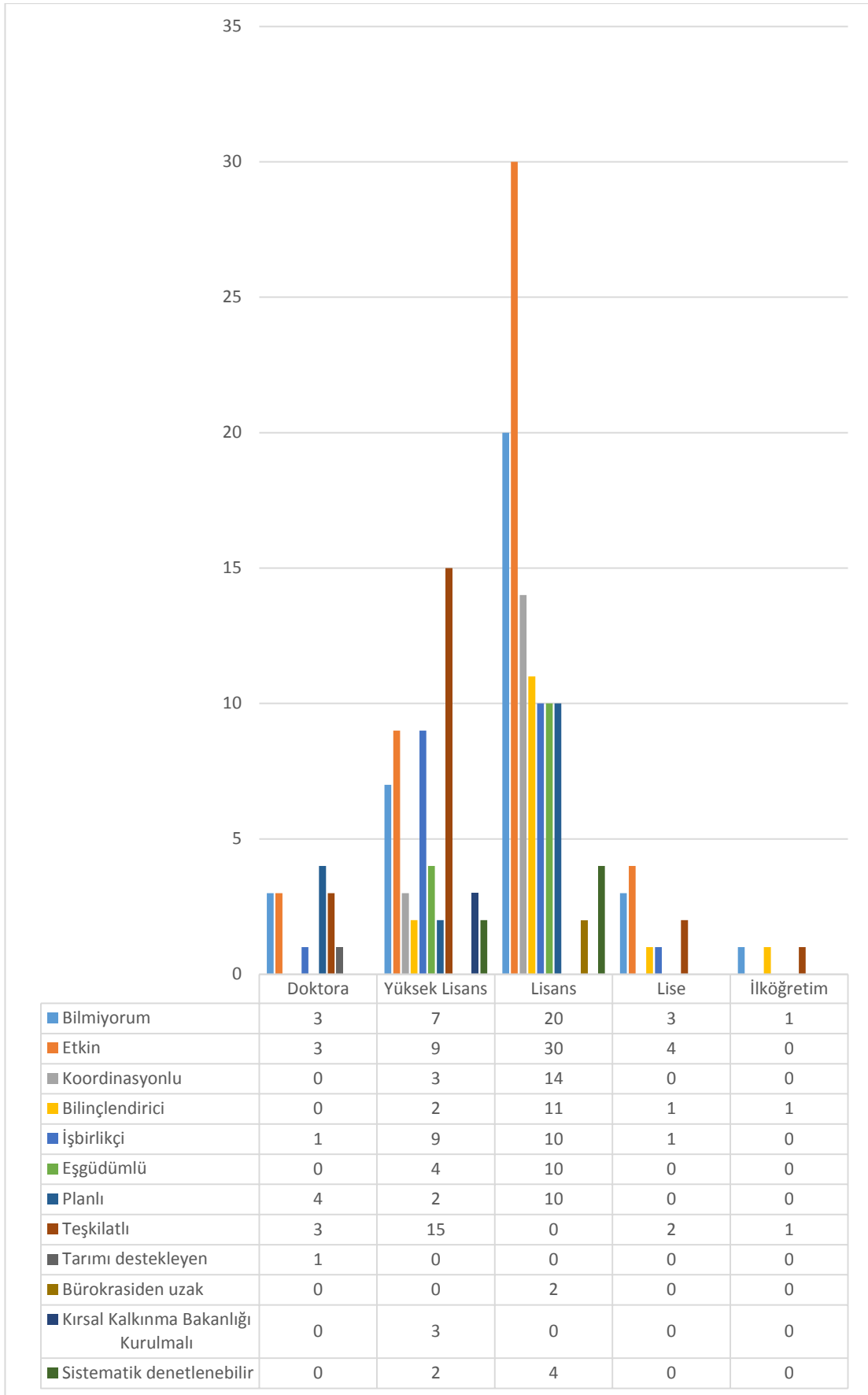

Grafik 6. Kırsal Kalkınma Ajanslarının Kırsal Kalkınmaya Faydası

Grafikten de anlaşılacağı üzere katılımcıların eğitim durumları yükseldikçe Kırsal Kalkınma Ajanslarının kırsal kalkınmaya faydasının olmadığı yönünde görüşlerin daha da arttığı tespit edilmiştir. Bu durum bilinç seviyesinin artmasıyla açıklanabilir. Bu tespitlere göre eğitim durumu manidar olmasa da bir fark oluşturmaktadır.

“Ulusal kırsal kalkınma sizce nasıl olmalı?”

Katılımcıların ulusal kalkınmanın nasıl olması gerektiğiyle ilgili görüşlerinin Grafik 7’de eğitim durumuna göre genelde etkin, koordinasyonlu ve bilinçlendirici nitelikte olması yönünde görüşler hemen her kademedede benimsenmiş gibidir. Doktora ve yüksek lisans seviyesinde daha çok işbirlikçi, etkin, planlı ve teşkilatlı olması yönünde görüş belirtilirken, lise ve lisans seviyelerinde etkin, koordinasyonlu ve bilinçlendirici olması tercih edilmiştir. Bu sonuçlar eğitim seviyesi yükseldikçe kalkınmanın daha kurumsal özelliklerde teşkilatlanması gerektiği yönünde görüşlerin hâkim olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Grafik 7. Ulusal Kalkınma Nasıl Olmalı

4.5.2. Katılımcıların Coğrafi Bölgelere Dağılımına Göre Bulguları

Katılımcıların kırsal kalkınmayla ilgili görüşlerinin yaşadıkları coğrafi bölgelere göre ne şekilde farklılaştığına yönelik bulgular aşağıda grafik ve tablolar halinde paylaşılmıştır. Tablo 10’da da ifade edildiği üzere, Doğu Anadolu 20, Güneydoğu Anadolu 54, İç Anadolu 61, Marmara 27, Akdeniz 23, Karadeniz22 ve Ege 19 olmak üzere toplam yedi coğrafi bölgeden 226 denek/bireyin alan araştırmasına katıldığı belirlenmiştir.

“Soru 3. Kırsal kalkınma çalışmalarının kırdan kente olan göçü yavaşlattığına ve kırsal gelişmeye yeteri kadar katkıda bulunduğuna katılıyor musunuz?”

Tablo 24. Bölgelere Göre Kırsal Kalkınma Çalışmalarının Göçü Engelleyici Etken Olma Görüşleri

Bölgeler	Hayır	Evet
Ege	9	8
Doğu Anadolu	10	10
Karadeniz	12	4
Akdeniz	13	10
Marmara	13	8
İç Anadolu	14	30
Güneydoğu	38	16
Toplam	109	86

Tablo 24’de de görüleceği üzere, yöneticilerin bu soruya verdikleri cevap “hayır” olmuştur. Kırsal kalkınma çalışmalarının göçü engellediğiyle ilgili görüşler de azımsanacak miktarda değildir (n= 86). Her ne kadar “hayır” yönündeki görüşler daha yüksek olsa da, “evet” görüşlerinin de yüksek çıkması kırsal kalkınma çalışmalarının plansızlığı veya amaca yönelik olmayışlarıyla ilgili görüşlerden kaynaklandığı düşünülebilir. Bu yöndeki görüşler daha önceki sorularda paylaşılmıştı. Bulgulara göre Doğu Anadolu ve İç Anadolu bölgelerinde yaşayan katılımcılar kırsal kalkınma çalışmalarının kırdan kente göçü engellediği konusunda diğer bölgelere göre olumlu görüştedirler. Bölgeler arasında Karadeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri ise diğer bölgelere göre yüksek seviyede “hayır” görüşünü paylaşmaktadırlar. Bulgulara göre kırsal kalkınma çalışmalarının kırdan kente göçü engelleyip engellemediğiyle ilgili görüşlerde coğrafi bölgesel farklılık olduğu değerlendirilebilir.

“Soru 5. Kırsal kalkınma politika ve projelerinin amaçları ile uygulamasının uyumlu olduğuna katılıyor musunuz?”

Tablo 25. Bölgelere Göre Kırsal Kalkınma Politika ve Projelerinin Amaçları ile Uygulama Uyumu

Bölgeler	Hayır	Evet
Ege	8	11
Akdeniz	12	10
Karadeniz	13	9
Doğu Anadolu	15	5
Marmara	16	11
Güneydoğu	33	21
İç Anadolu	39	22
Toplam	136	89

Katılımcıların bu soruya verdikleri cevaplar incelendiğinde kırsal kalkınma politika ve projelerinin amaç ile uygulama arasında bir uyumun olmadığı görüşünün daha ağırlıklı (n=136) olduğu tespit edilmiştir. Görüşlerin bölgesel açıdan farklılık gösterip göstermedikleri incelendiğinde, Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve İç Anadolu bölgelerinde yaşayan katılımcılar diğer bölgelerde yaşayanlara göre daha yüksek oranda olumsuz görüşe sahip oldukları tespit edilmiştir. Ege Bölgesinde yaşayan katılımcıların diğer bölgelerde yaşayanlara göre görüşlerinin olumlu olduğu tespit edilmiştir.

“Soru 6. Kırsal kalkınma projelerini kırsalın modernleşmesi olarak niteleyebilir misiniz?”

Tablo 26. Bölgelere Göre Kırsal Kalkınma Projelerinin Kırsalın Modernleşmesi Olduğu Görüşleri

Bölgeler	Hayır	Evet
Ege	10	9
Doğu Anadolu	6	14
Karadeniz	8	14
Marmara	13	14
Akdeniz	6	16
Güneydoğu	14	40
İç Anadolu	21	40
Toplam	78	147

Tablo 26’ya göre, katılımcıların bu konudaki görüşleri çoğunlukla “evet” olmuştur. Ege Bölgesi’nde ve Marmara Bölgesi’nde yaşayan katılımcılar bu görüşü diğer bölgelere göre daha az benimsemişlerdir. Her iki bölgenin de ekonomik ve modernlik olarak diğer bölgelere göre daha gelişkin olması, bu nedenle “modernlik” kavramına bakışlarının bu farklılaşmaya sebep olacağı değerlendirilebilir.

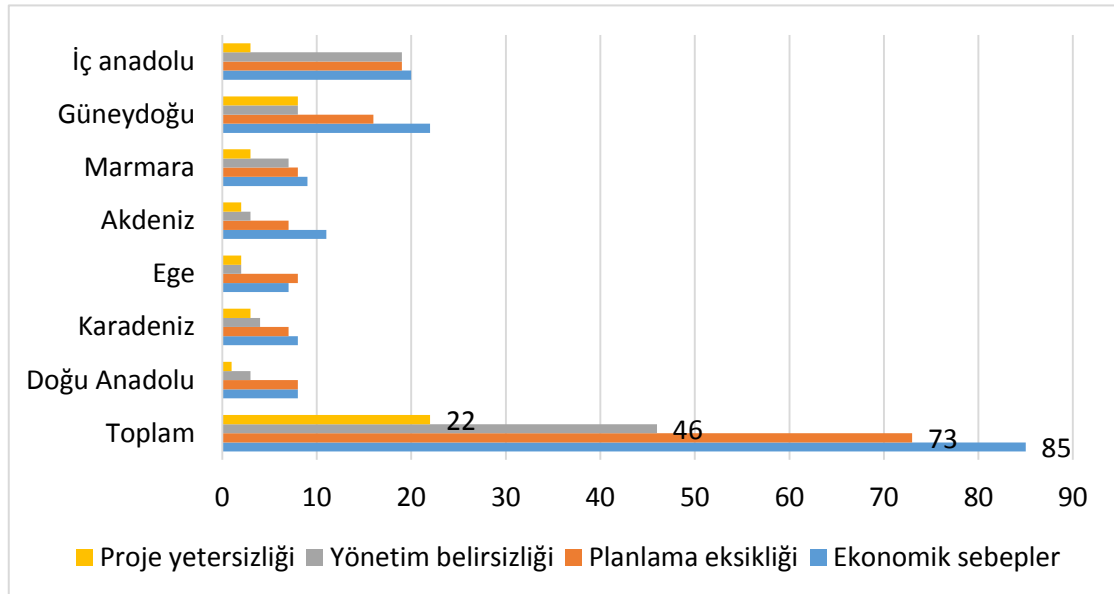
“Soru 8. Ülkemizde kırsal kalkınma yönetiminde bir karmaşa olduğunu düşünüyor musunuz?”

Tablo 27. Bölgelere Göre Kırsal Kalkınma Yönetiminde Bir Karmaşa Olduğu Görüşü

Bölgeler	Hayır	Evet
Doğu Anadolu	3	17
Karadeniz	5	17
Ege	0	19
Akdeniz	2	20
Marmara	3	24
Güneydoğu	9	44
İç Anadolu	14	47
Toplam	36	188

Araştırma verilerine göre kırsal kalkınma yönetiminde büyük oranda (n=188) bir karmaşa olduğu görüşü tespit edilmiştir. Görüşlerin bölgelere göre değişmediği, Ege Bölgesinde yaşayan katılımcıların diğer bölgelerde yaşayanlara göre bu görüşü katılımcıların tamamının, Akdeniz Bölgesinde yaşayan katılımcıların ise daha fazlasının benimsediği tespit edilmiştir. Bu tespitler bölgeler arasında fikir ayrılığı olmadığı, farklılığın görüşe katılma oranında olduğu şeklinde yorumlanabilir.

“Soru 10. Kırsal kalkınma çalışmalarında en büyük sorun nedir?”

Grafik 8. Bölgelere Göre Kırsal Kalkınma Çalışmalarındaki Sorunlar

Grafik 8'deki verilere göre, katılımcıların büyük çoğunluğu kırsal kalkınma çalışmalarında yaşanan en büyük sorunun ekonomik olduğunu düşündükleri tespit edilmiştir. Ondan sonra ise sırasıyla planlama, yönetim belirsizliği ve proje yetersizliğiyle ilgili sorunların yaşandığı görüşü paylaşılmıştır. Bu görüşlerin bölgelere göre --Ege Bölgesi hariç-- benzer oranlarda benimsendiği tespit edilmiştir. Ege Bölgesinde yaşayan katılımcıların çoğunluğu en büyük sorunun planlamada yaşandığını, ondan sonra sırasıyla ekonomik, yönetim belirsizliği ve proje yetersizliği alanlarında olduğunu düşünmektedirler.

Tablo 28. “Ülkemizde kırdan kente doğru olan göçün temel sebebi sizce nedir?” sorusuna verilen cevapların Coğrafi Bölgelere Göre Dağılımları

	Akdeniz		Ege		Marmara		Karadeniz		İç Anadolu		Doğu		Güneydoğu		Toplam		Ki-Kare Analizi	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	Ki-Kare	p
Ekonomik Sebepler	15	9,3	9	5,6	24	14,8	15	9,3	38	23,5	18	11,1	43	26,5	162	100,0	17,7	0,007
Sosyal İhtiyaçlar	8	12,5	10	15,6	3	4,7	7	10,9	23	35,9	2	3,1	11	17,2	64	100,0		
Toplam	23	10,2	19	8,4	27	11,9	22	9,7	61	27,0	20	8,8	54	23,9	226	100,0		

“Ülkemizde kırdan kente doğru olan göçün temel sebebi sizce nedir?” sorusuna verilen cevaplarda coğrafi bölgelere göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmektedir ($p<0,05$). “Ekonomik Sebepler” cevabını verenlerin en yüksek oranda (%26,5) Güneydoğu Anadolu bölgesinde, “Sosyal İhtiyaçlar” cevabını verenlerin de en yüksek oranda İç Anadolu (%35,9) bölgesinde olduğu görülmektedir. Bu Tabloda dikkat çeken şaşırtıcı bir sonuç ise Doğu Anadolu Bölgesinde kırdan kente hareketliliğin en önemli sebeplerinden birisi sosyal ihtiyaçlar olması gerekirken (%3,1) oranında katılımcıların cevap vermesi muhtemelen ekonomik kaygıların bölgede daha fazla olduğu gerçeğini bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Tablo 29. “Kırsal kalkınmayı sağlayabilmek için sizin veya yönetiminde bulunduğunuz kurumda kişisel veya kurumsal olarak neler yaptınız veya planladınız?” sorusuna verilen cevapların Coğrafi Bölgelere Göre Dağılımları

	Akdeniz		Ege		Marmara		Karadeniz		İç Anadolu		Doğu		Güneydoğu		Toplam		Ki-Kare Analizi	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	Ki-Kare	p
Kişisel Çaba	3	14,3	2	9,5	6	28,6	2	9,5	5	23,8	2	9,5	1	4,8	21	100,0	-	0,055
Kurumsal Çaba	7	7,6	9	9,8	7	7,6	8	8,7	31	33,7	12	13,0	18	19,6	92	100,0		
Fikrim Yok	13	11,5	8	7,1	14	12,4	12	10,6	25	22,1	6	5,3	35	31,0	113	100,0		
Toplam	23	10,2	19	8,4	27	11,9	22	9,7	61	27,0	20	8,8	54	23,9	226	100,0		

“Kırsal kalkınmayı sağlayabilmek için sizin veya yönetiminde bulunduğunuz kurumda kişisel veya kurumsal olarak neler yaptınız veya planladınız?” sorusuna verilen cevaplarda coğrafi bölgelere göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>0,05$). “Kişisel Çaba” cevabını verenlerin en yüksek oranda (%28,6) Marmara bölgesinde, “Kurumsal Çaba” cevabını verenlerin de en yüksek oranda İç Anadolu (%33,7) bölgesinde oldukları görülmektedir.

Bu değerlendirilmeden aslında kişisel çaba olarak en yüksek oran Doğu veya Güneydoğu Anadolu çıkması beklenirdi. Kişilere siyasi anlam yüklendiği için kurumların önüne geçtiği bu bölgelerdeki aktörlerin daha baskın ve yönlendirici olduğu kurumlardan daha çok ön planda olduğu ve eğitici olarak öteden beri kişisel başarıların toplumsal yapıyı etkilediği bilinmektedir. Bunun yanında sosyal gelişmişlik düzeyi diğer bölgelere nazaran daha geride olduğu, kırsal alanların daha baskın olduğu bu bölgelerde kurumsallığın uzak olması bireylerin önemli bir rol üstelenmesi beklenirken, kentsel özelliklerin daha fazla olduğu hatta eğitilmiş bir toplum yapısının diğer bölgelere nazaran daha belirgin olan Marmara bölgesinde kurumsal yapının güçlü olması beklenirken kişilerin baskın olduğu sonucunun çıkmasının günümüzdeki siyasi gelişmelerle ilintisi olduğu düşünülmektedir.

Tablo 30. “Kırsal kalkınma için neler yapılmalı?” sorusuna verilen cevapların Coğrafi Bölgelere Göre Dağılımları

	Akdeniz		Ege		Marmara		Karadeniz		İç Anadolu		Doğu		Güneydoğu		Toplam		Ki-Kare	Analizi
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%		
Politika Geliştirilmeli	18	9,9	15	8,3	20	11,0	18	9,9	53	29,3	18	9,9	39	21,5	181	100,0	-	0,447
Proje Geliştirmeli	5	11,1	4	8,9	7	15,6	4	8,9	8	17,8	2	4,4	15	33,3	45	100,0		
Toplam	23	10,2	19	8,4	27	11,9	22	9,7	61	27,0	20	8,8	54	23,9	226	100,0		

“Kırsal kalkınma için neler yapılmalı?” Sorusuna verilen cevaplarda coğrafi bölgelere göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>0,05$). “Politika Geliştirilmeli” cevabını verenlerin en yüksek oranda (%29,3) İç Anadolu Bölgesinde, “Proje Geliştirmeli” cevabını verenlerin de en yüksek oranda Güneydoğu Anadolu (%33,3) bölgesinde oldukları görülmektedir.

Bu verilere göre politika geliştirilmeli görüşünün İç Anadolu’da daha yoğunlukta olması başkentin yani Ankara’nın bu bölge içerisinde yer alması sonucu bakanlıkların kamu kurum ve kuruluşlarının merkezlerinin bu bölgede yer alması haliyle politika geliştirmesi görüşünün daha yoğun olmasının doğal bir sonucu gibi görünmektedir. Diğer taraftan projeler geliştirmeli görüşü Güneydoğu Anadolu’da yoğun olması bölgenin 1989 yılında ilk kalkınma projesinin uygulanması ve daha sonra kalkınma idaresine dönüştürülmesinin etkili olduğu projeler sonrası kırsal alanların hızlıca geliştiğini gören bölge insanının kuşkusuz bu gerçeklik özelinde projelere daha fazla yer verilmesi görüşünün baskın geldiği söylenebilir. Hayata geçirilen kırsal kalkınma projeleri alt yapıdan tarım sektörünün modernleşmesi ve sonucunda kalkınma hamlesine dönüştüğü doğrudan bireylerin ekonomisine olumlu katkıların olduğu bilinmektedir. Projelerin ülkemizde bu derece kıymet verilip geliştirilmeli görüşünün yoğun olmasının altında buna benzer etkenlerin olduğu unutulmamalıdır.

Tablo 31. “Ülkemizde kırsal kalkınmayı hangi kurum veya kuruluş yönetiyor, kırsal kalkınma denilince aklınıza hangi çalışmalar geliyor?” sorusuna verilen cevapların Coğrafi Bölgelere Göre Dağılımları

	Akdeniz		Ege		Marmara		Karadeniz		İç Anadolu		Doğu		Güneydoğu		Toplam		Ki-Kare	Analizi
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%		
Merkezi Yönetim / Bakanlıklar / Kamu Kurumları	9	7,4	6	4,9	16	13,1	10	8,2	42	34,4	9	7,4	30	24,6	122	100,0	-	0,002
Yerel Yönetimler	1	6,7	4	26,7	1	6,7	3	20,0	2	13,3	2	13,3	2	13,3	15	100,0		
Kalkınma Ajansları / TKDK	6	11,5	7	13,5	5	9,6	2	3,8	13	25,0	6	11,5	13	25,0	52	100,0		
Sivil Toplum Kuruluşları / Diğer	0	0,0	0	0,0	3	75,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	25,0	4	100,0		
Hepsi / Karışık / Belirsiz	7	21,2	2	6,1	2	6,1	7	21,2	4	12,1	3	9,1	8	24,2	33	100,0		
Toplam	23	10,2	19	8,4	27	11,9	22	9,7	61	27,0	20	8,8	54	23,9	226	100,0		

“Ülkemizde kırsal kalkınmayı hangi kurum veya kuruluş yönetiyor, kırsal kalkınma denilince aklınıza hangi çalışmalar geliyor?” sorusuna verilen cevaplarda coğrafi bölgelere göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmektedir ($p<0,05$). “Merkezi Yönetim / Bakanlıklar / Kamu Kurumları” cevabını verenlerin en yüksek oranda (%34,4) İç Anadolu Bölgesinde, “Yerel Yönetimler” cevabını verenlerin de en yüksek oranda Ege (%26,7) bölgesinde oldukları görülmektedir. “Kalkınma Ajansları / TKDK” cevabını verenlerin ise en yüksek oranda İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu (%25) oldukları görülmektedir. Bu veriler, kamu kurumlarının bölgedeki etkinliklerinin doğrudan yansıması olarak yorumlanabilir. Merkezi kurumların İç Anadolu’da baskın olması, proje tabanlı kurumların Güneydoğu’da görece baskın olması bu şekilde görülebilir.

Tablo 32. “Ülkemizde kırsal kalkınma denilince hangi kurumlar aklınıza geliyor? Bu çalışmalar kim koordine ediyor” sorusuna verilen cevapların Coğrafi Bölgelere Göre Dağılımları

	Akdeniz		Ege		Marmara		Karadeniz		İç Anadolu		Doğu		Güneydoğu		Toplam		Ki-Kare	Analizi
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%		
Merkezi Yönetim / Bakanlıklar / Kamu Kurumları	10	10,0	5	5,0	10	10,0	12	12,0	32	32,0	7	7,0	24	24,0	100	100,0	-	0,159
Yerel Yönetimler	0	0,0	3	27,3	3	27,3	2	18,2	2	18,2	1	9,1	0	0,0	11	100,0		
Kalkınma Ajansları / TKDK	6	9,1	8	12,1	9	13,6	2	3,0	16	24,2	9	13,6	16	24,2	66	100,0		
Hepsi / Karışık / Belirsiz	5	11,1	3	6,7	5	11,1	6	13,3	9	20,0	3	6,7	14	31,1	45	100,0		
Toplam	21	9,5	19	8,6	27	12,2	22	9,9	59	26,6	20	9,0	54	24,3	222	100,0		

“Ülkemizde kırsal kalkınma denilince hangi kurumlar aklınıza geliyor? Bu çalışmalar kim koordine ediyor?” sorusuna verilen cevaplarda coğrafi bölgelere göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>0,05$). “Merkezi Yönetim / Bakanlıklar / Kamu Kurumları” cevabını verenlerin en yüksek oranda İç Anadolu Bölgesinde, “Yerel Yönetimler” cevabını verenlerin de en yüksek oranda Ege ve Marmara Bölgelerinde oldukları görülmektedir. “Kalkınma Ajansları / TKDK” diyenlerin ise en yüksek İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde oldukları görülmektedir. Yerel yönetimlerin Ege ve Marmara Bölgesi’nde diğer bölgelere oranla daha belirgin bir yönlendirici etkisinin olduğu gözlenmiştir. Kırsal kalkınmaya yönelik çalışmaların bölgedeki büyükşehir belediyeleri tarafından yönlendirici bir etkisinin olduğu söylenebilir. Bu iki bölgedeki yerel yönetim yapısı incelendiğinde büyükşehirlerin diğer bölgelerden daha fazla olduğu görülecektir. Ekonomik yapısı ve kırsal alanlara daha etkin projeler geliştirmesi ve yönetim yapısındaki özelliklerinden dolayı tüm şehrin çeperine hizmet sunmaları yerel yönetimlerin bu bölgede ön plana çıktığını belirtebilir.

Tablo 33. “Ulusal kırsal kalkınma sizce nasıl olmalı? Kalkınma bir kurumu yönetmesi zor olduğundan; kırsal alanda birçok kurumu ilgilendirdiğinden kırsal kalkınma yönetimi için neler yapılmalı veya nasıl olmalı?” sorusuna verilen cevapların Coğrafi Bölgelere Göre Dağılımları

	Akdeniz		Ege		Marmara		Karadeniz		İç Anadolu		Doğu		Güneydoğu		Toplam		Ki-Kare Analizi	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	N	%	Ki-Kare	p
Yönetim Karmaşası Olduğundan Gerekli Koordinasyon Sağlanmalı	9	8,9	13	12,9	15	14,9	9	8,9	23	22,8	10	9,9	22	21,8	101	100,0	-	0,719
Politikalar Geliştirilmeli	5	9,1	2	3,6	6	10,9	7	12,7	16	29,1	4	7,3	15	27,3	55	100,0		
Ekonomik Destek Artırılmalı / Hibe / Projeler Geliştirilmeli	3	9,1	3	9,1	4	12,1	2	6,1	8	24,2	3	9,1	10	30,3	33	100,0		
Yerel Yönetimler Kırsal Kalkınmada Daha Aktif Olmalı	6	16,2	1	2,7	2	5,4	4	10,8	14	37,8	3	8,1	7	18,9	37	100,0		
Toplam	23	10,2	19	8,4	27	11,9	22	9,7	61	27,0	20	8,8	54	23,9	226	100,0		

“Ulusal kırsal kalkınma sizce nasıl olmalı? Kalkınma bir kurumu yönetmesi zor olduğundan; kırsal alanda birçok kurumu ilgilendirdiğinden kırsal kalkınma yönetimi için neler yapılmalı veya nasıl olmalı?” Sorusuna verilen cevaplarda coğrafi bölgelere göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>0,05$). “Yönetim Karmaşası Olduğundan Gerekli Koordinasyon Sağlanmalı” cevabını verenlerin en yüksek oranda İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde, “Politikalar Geliştirilmeli” cevabını verenlerin de en yüksek oranda İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde oldukları görülmektedir. “Ekonomik Destek Artırılmalı / Hibe / Projeler Geliştirilmeli” cevabını verenlerin ise en yüksek oranda İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde, “Yerel Yönetimler Kırsal Kalkınmada Daha Aktif Olmalı” cevabını verenlerin de en yüksek oranda İç Anadolu bölgelerinde oldukları görülmektedir.

Kırsal kalkınmada yönetim karmaşası ve koordinasyon eksikliği olmasının belirgin bir şekilde gözlenmekle birlikte yeni politikalar geliştirilmesi gerektiği, yerel yönetimlere daha aktif rol verilmesinin önemi ve projelere ekonomik desteklerin artırılması gerektiği, coğrafi bölgelere göre farklılık gösterse de katılımcıların

tamamı tarafından aynı şekilde düşünülerek kırsal kalkınma konusunda hep birlikte modern teknikler kullanılarak yeniden değerlendirmeler yapılması gerektiği kanısındadırlar.

4.5.3. Katılımcıların Unvan Durumu Dağılımına Göre Bulguları

Katılımcıların kırsal kalkınmayla ilgili görüşlerinin unvanlarına göre yani mesleki bilgileri, toplum içerisindeki rollerine göre nasıl farklılaştığına yönelik bulgular aşağıda tablolar halinde paylaşılmıştır. Tablo 12’de de ifade edildiği gibi Akademisyen 73, Yönetici 60, Uzman 71 ve Proje Faydalanıcısı 22 olmak üzere toplamda 226 denek/bireyin alan araştırmasına katıldığı belirlenmiştir.

Tablo 24. “Kırsal kalkınma çalışmalarının kırdan kente olan göçü yavaşlattığına ve kırsal gelişmeye yeteri kadar katkıda bulunduğuna katılıyor musunuz?” sorusuna verilen cevapların Unvanlara Göre Dağılımı

	Akademisyen		Yönetici		Uzman		Proje Faydalanıcısı		Toplam		Ki-Kare Analizi	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	Ki-Kare	p
Evet	31	42,5	22	36,7	31	43,7	9	40,9	93	41,2	0,736	0,865
Hayır	42	57,5	38	63,3	40	56,3	13	59,1	133	58,8		
Toplam	73	100,0	60	100,0	71	100,0	22	100,0	226	100,0		

Araştırmaya katılanların “Kırsal kalkınma çalışmalarının kırdan kente olan göçü yavaşlattığına ve kırsal gelişmeye yeteri kadar katkıda bulunduğuna katılıyor musunuz?” sorusuna verilen cevapların unvanlar ayrımında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>0,05$) İstatistiksel olarak anlamlı olmamakla birlikte en düşük “Evet” cevabının yönetici pozisyonunda olanlarda (%36,7) olduğu gözlenmiştir. Kırsal kalkınma çalışmalarında yöneticilerin çabalarıyla olduğu düşünülürse kırdan kente hareketliliğin azalması beklentisinin doğal olarak diğer gruplardan daha fazla olduğu gözlenmektedir.

Tablo 35. “Ülkemizde kırsal kalkınma için kişilerin mi kurumların mı etkinliğine inanıyorsunuz?” sorusuna verilen cevapların Unvanlara Göre Dağılımı

	Akademisyen		Yönetici		Uzman		Proje Faydalanıcısı		Toplam		Ki-Kare Analizi	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	Ki-Kare	p
Kişilerin	13	17,8	19	31,7	23	32,4	7	31,8	62	27,4	5,02	0,171
Kurumların	60	82,2	41	68,3	48	67,6	15	68,2	164	72,6		
Toplam	73	100,0	60	100,0	71	100,0	22	100,0	226	100,0		

Araştırmaya katılanların “Ülkemizde kırsal kalkınma için kişilerin mi kurumların mı etkinliğine inanıyorsunuz?” sorusuna verilen cevapların unvanlar ayrımında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>0,05$) İstatistiksel olarak anlamlı olmamakla birlikte “Kurumların” cevabının en yüksek oranda “Akademisyen” grubunda olduğu görülmektedir.

Gelişmişlik göstergesi olarak bilinen en belirgin özelliklerden birisi kuşkusuz kurumsallaşma çalışmalarıdır. Kurumların veya sistemin bireylerin önüne geçmesi kişilerin değil de kurumların daha önemli bir rol üstlenmesi gelişmiş toplumlarda sık görülen bir olgudur. Olması gereken veya istenen teorilerden hareketle akademisyenlerin kırsal kalkınmada kurumların daha etkin olduğunun gözlemlemesi veya olması gerektiğine inanması yapmış oldukları çalışmaların anlamlı hale gelmesi beklentisi içerisinde oldukları değerlendirilebilir.

Tablo 36. “Kırsal kalkınma politika ve projelerinin amaçları ile uygulamasının uyumlu olduğuna katılıyor musunuz?” sorusuna verilen cevapların Unvanlara Göre Dağılımı

	Akademisyen		Yönetici		Uzman		Proje Faydalanıcısı		Toplam		Ki-Kare Analizi	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	Ki-Kare	p
Evet	26	35,6	26	43,3	30	42,3	8	36,4	90	39,8	1,1	0,769
Hayır	47	64,4	34	56,7	41	57,7	14	63,6	136	60,2		
Toplam	73	100,0	60	100,0	71	100,0	22	100,0	226	100,0		

Araştırmaya katılanların “Kırsal kalkınma politika ve projelerinin amaçları ile uygulamasının uyumlu olduğuna katılıyor musunuz?” sorusuna verilen cevapların unvanlar ayrımında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>0,05$). İstatistiksel olarak anlamlı olmamakla birlikte en düşük “Evet” cevabının Akademisyen pozisyonunda olanlarda (%35,6) olduğu gözlenmiştir.

Bu veriler ışığında geliştirilen politika ve projelerin hazırlık safhasındaki amaçları değil de süreç içerisinde ülke gündemiyle birlikte siyasi nedenlerin fazlaca olduğu amaç sapmaları geliştirilen politika ve projelerin uygulama alanlarının değiştirildiği veya salt siyasi nedenlerle sonuçları gözlenmeden kırsal kalkınmadan daha çok ekonomik bir yatırım olarak bakıldığı ülkemizdeki siyasi hareketlilik göz önüne alındığında kalkınma, amacından siyasi beklentilerden ötürü hızlı sonuç verebilecek popülist politikalar sonucu geliştirilen politika ve projeler boyut anlam değişikliği yaşanması ülkemizde oldukça sık görülmektedir. Sürdürülebilir politika ve projelerin geliştirilmesi salt siyasi nedenlerle projelerin rafa kaldırılması uzun vadede düşünüldüğünde yalnızca bölgeye değil ülkenin kalkınma sistemine darbe vurulduğu değerlendirilebilir. Bu bakış açısıyla akademisyenlerin bu görüşe katılmamasının doğal bir gözlem sonucu olduğu değerlendirilmektedir. Verilere göre genellikle tüm meslek grupları olumsuz görüş daha fazladır.

Tablo 37. “Ülkemizde kırsal kalkınma yönetiminde bir karmaşa olduğunu düşünüyor musunuz?” sorusuna verilen cevapların Unvanlara Göre Dağılımı

	Akademisyen		Yönetici		Uzman		Proje Faydalımcısı		Toplam		Ki-Kare Analizi	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	Ki-Kare	p
Evet	63	86,3	51	85,0	57	80,3	17	81,0	188	83,6	1,1	0,765
Hayır	10	13,7	9	15,0	14	19,7	4	19,0	37	16,4		
Toplam	73	100,0	60	100,0	71	100,0	21	100,0	225	100,0		

Araştırmaya katılanların “Ülkemizde kırsal kalkınma yönetiminde bir karmaşa olduğunu düşünüyor musunuz?” sorusuna verilen cevapların unvanlar ayrımında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>0,05$). İstatistiksel olarak anlamlı olmamakla birlikte en düşük “Evet” cevabının Uzman grubunda (%80,3) olduğu gözlenmiştir. Veriler ışığında ülkemizdeki kırsal kalkınma yönetiminde bir karmaşanın olduğu çalışmaya katılan tüm meslek gruplarının ortak görüşüdür. Uzmanların daha fazla olması kırsal kalkınma konusunda projeler geliştiren kurumlarda yer almaları, mesleki tecrübeleri ve gözlemlerinin uygulamada birçok aksaklığın meydana geldiğini yakından görmeleri olarak düşünülebilir.

Tablo 38. “Kırsal alana kamu hizmetini sizce kim götürüyor?” sorusuna verilen cevapların Unvanlara Göre Dağılımı

	Akademisyen		Yönetici		Uzman		Proje Faydalanıcısı		Toplam		Ki-Kare Analizi	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	Ki-Kare	p
Merkezi Yönetim	36	49,3	38	63,3	35	49,3	8	36,4	117	51,8	5,6	0,131
Yerel Yönetimler	36	49,3	27	45,0	39	54,9	11	50,0	113	50,0	1,3	0,728
Bölgesel Kuruluşlar	13	17,8	8	13,3	9	12,7	6	27,3	36	15,9	3,1	0,366
Sivil Toplum Kuruluşları	5	6,8	7	11,7	4	5,6	2	9,1	18	8,0	-	0,634
Toplam	73	100,0	60	100,0	71	100,0	22	100,0	226	100,0		

Araştırmaya katılanların “Kırsal alana kamu hizmetini sizce kim götürüyor?” sorusuna “Merkezi Yönetim” cevabı en yüksek oranda Yönetici pozisyonunda olan kesimde görülmektedir ($p>0,05$).

“Kırsal alana kamu hizmetini sizce kim götürüyor?” sorusuna “Yerel Yönetimler” cevabı ise en yüksek oranda Uzman pozisyonunda olanlarda görülmektedir ($p>0,05$). “Bölgesel Kuruluşlar” cevabını en yüksek oranda Proje Faydalanıcıları verirken ($p>0,05$) “Sivil Toplum Kuruluşları” cevabını ise en yüksek oranda Yönetici Pozisyonunda olanlar vermiştir. ($p>0,05$).

Elde edilen verilerden anlaşılacağı üzere tüm meslek gruplarında kırsala hizmet götüren en aktif kurumlar merkezi idareler daha sonra yerel yönetimler ardından bölgesel kuruluşlar (bölge kalkınma idareleri, kalkınma ajansları, vb.) ve son olarak sivil toplum kuruluşlarıdır. Günümüzdeki ülke yönetiminin yapısı gereği bu sonucun çıkması doğal olarak yorumlanabilir.

Tablo 39. “Kırsal kalkınma çalışmalarında en büyük sorun nedir?” sorusuna verilen cevapların Unvanlara Göre Dağılımı

	Akademisyen		Yönetici		Uzman		Proje Faydalanıcısı		Toplam		Ki-Kare Analizi	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	Ki-Kare	p
Yönetim belirsizliği	11	15,1	14	23,3	17	23,9	5	22,7	47	20,8	2,1	0,539
Ekonomik sebepler	43	58,9	17	28,3	36	50,7	10	45,5	106	46,9	12,9	0,005
Proje yetersizliği	14	19,2	10	16,7	23	32,4	6	27,3	53	23,5	5,6	0,131
Planlama eksikliği	25	34,2	43	71,7	40	56,3	10	45,5	118	52,2	19,4	0,0001
Toplam	73	100,0	60	100,0	71	100,0	22	100,0	226	100,0		

Araştırmaya katılanların “Kırsal kalkınma çalışmalarında en büyük sorun nedir?” sorusuna “Yönetim Belirsizliği” cevabı en düşük oranda Akademisyen Pozisyonunda olanlarda görülmektedir ($p>0,05$).

“Ekonomik Sebepler” cevabı en yüksek oranda Akademisyen pozisyonunda görülürken ($p<0,05$) “Proje Yetmezliği” cevabı en yüksek oranda Uzman olanlarda görülmektedir ($p>0,05$) “Planlama Eksikliği” cevabı ise en yüksek oranda Uzman olanlarda görülmektedir ($p<0,05$).

Veriler incelendiğinde, kırsal kalkınmaya engel teşkil edecek sorunun en belirgin hali ekonomik yetersizliklerdir. Bu doğal olarak ülke yönetimindeki politika süreçleriyle ilintilidir. Dikkat çekici bir diğer sonuç ise proje konusunda çalışan uzmanların, kırsal kalkınmada proje yetersizliğini büyük bir engel olarak görmeleri oldukça şaşırtıcıdır.

Tablo 40. “Kırsal kalkınma için neler yapılmalı?” sorusuna verilen cevapların Unvanlara Göre Dağılımları

	Akademisyen		Yönetici		Uzman		Proje Faydalanıcısı		Toplam		Ki-Kare Analizi	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	Ki-Kare	p
Politika Geliştirilmeli	58	79,5	47	78,3	57	80,3	19	86,4	181	80,1	0,67	0,878
Proje Geliştirmeli	15	20,5	13	21,7	14	19,7	3	13,6	45	19,9		
Toplam	73	100,0	60	100,0	71	100,0	22	100,0	226	100,0		

Katılımcıların “kırsal kalkınma için neler yapılmalı?” sorusuna verilen cevaplar açısından unvanlar arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>0,05$). İstatistiksel olarak anlamlı olmamakla birlikte “Politika Geliştirilmeli” cevabının en yüksek oranda (%86,4) Proje Faydalanıcıları tarafından verildiği görülmektedir.

Bu verilerden anlaşılacağı üzere aslında politika geliştirmek doğal olarak projelerin de geliştirileceği varsayımıyla mantıklı bir çıkarımda bulunulmuştur. Araştırmaya katılan tüm meslek gruplarının politika geliştirmeyi projelerden daha değerli gördüğü anlaşılmaktadır. Geliştirilen politikalar kırsal kalkınmaya anlamlı bir katkısı olması açısından siyasi çatışmalara alet edilmeden uygulanmalıdır. Kuruluş yıllarından günümüze değin Türkiye’de birçok kırsal kalkınma çalışması yapılmıştır. Bu çalışmalar 1960’lı yılların başlarından itibaren boyut değiştirmiş, planlı dönemle birlikte kalıcı ve sürdürülebilir politikalar oluşturmak için önemli çaba sarf edilmiştir. Oluşturulan kamu kurumları ve modern tekniklerle politika geliştirme çabaları ülkemizin içerisinde bulunduğu siyasi atmosfer ve uluslararası gelişmelerdeki olumsuz etkilerden dolayı sekteye uğramıştır. Siyasi iradenin 2000’li yıllara gelindiğinde tekrar başlattığı kalkınma ve büyüme hamlesi ile 1963 yılında başlatılan AB üyelik serüvenine yeni bir ivme katılmış, üyelik görüşmeleri somut hale gelmeye başlamıştır. Bu vesileyle kırsal kalkınma konusunda AB müktesebatına uyum çalışmaları hızlıca başlamış, proje temelli kalkınma programları uygulanmaya başlamıştır. Bu gerçeğe uzmanların kırsal kalkınma için proje geliştirilmeli görüşünün fazla olması, politikalardan ziyade projelerin daha önemli olduğuna dair inancı olduğunu göstermektedir.

Tablo 41. “Ülkemizde kırsal kalkınmayı hangi kurum veya kuruluş yönetiyor, kırsal kalkınma denilince aklınıza hangi çalışmalar geliyor? ” sorusuna verilen cevapların Unvanlara Göre Dağılımları

	Akademisyen		Yönetici		Uzman		Proje Faydalanıcısı		Toplam		Ki-Kare Analizi	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	Ki-Kare	p
Merkezi Yönetim / Bakanlıklar / Kamu Kurumları	43	58,9	31	51,7	37	52,1	11	50,0	122	54,0	-	0,604
Yerel Yönetimler	5	6,8	6	10,0	4	5,6	0	0,0	15	6,6		
Kalkınma Ajansları / TKDK	16	21,9	13	21,7	18	25,4	5	22,7	52	23,0		
Sivil Toplum Kuruluşları / Diğer	2	2,7	2	3,3	0	0,0	0	0,0	4	1,8		
Hepsi / Karışık / Belirsiz	7	9,6	8	13,3	12	16,9	6	27,3	33	14,6		
Toplam	73	100,0	60	100,0	71	100,0	22	100,0	226	100,0		

Katılımcıların “Ülkemizde kırsal kalkınmayı hangi kurum veya kuruluş yönetiyor, kırsal kalkınma denilince aklınıza hangi çalışmalar geliyor?” sorusuna verilen cevaplar açısından unvanlar arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>0,05$). Alınan verilerden birinci sırada olan cevabın merkezi yönetim olması merkezi yönetimin kırsal kalkınmayı yönlendirdiğini göstermektedir. İkinci sırada bölge kalkınma idareleri, kalkınma ajansları ve kalkınmayı destekleme kurumları gelmekte çünkü dolaylı olarak bu kurumlarda merkezi idarenin politikalarının uygulandığı bilinmektedir. Daha sonra yerel yönetimler ardından sivil toplum kuruluşları ve son olarak da belirsiz olarak cevap verdikleri görülmektedir. Kırsal kalkınma çalışmaları denince ülkemizin yönetim yapısının etkisiyle tüm meslek gruplarının aklına aynı cevabın gelmesi merkezi idarenin baskın olduğunu açık bir şekilde göstermektedir.

Tablo 42. “Ülkemizde kırsal kalkınma strateji belgelerini veya yayınlarını okudunuz mu? Bu belgeleri veya yayınları hangi kurum ve kuruluş ne için hazırlıyor? Bilginiz var mı?” sorusuna verilen cevapların Unvanlara Göre Dağılımları

	Akademi s-yen		Yönetici		Uzman		Proje Faydalanıcısı		Toplam		Ki-Kare Analizi	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	Ki-Kare	p
Evet, Bilgim Var	15	20,5	31	51,7	19	26,8	5	22,7	70	31,0	17,07	0,001
Hayır, Bilgim Yok	58	79,5	29	48,3	52	73,2	17	77,3	156	69,0		
Toplam	73	100,0	60	100,0	71	100,0	22	100,0	226	100,0		

Araştırmaya katılanların “Ülkemizde kırsal kalkınma strateji belgelerini veya yayınlarını okudunuz mu? Bu belgeleri veya yayınları hangi kurum ve kuruluş ne için hazırlıyor? Bilginiz var mı?” sorusuna verilen cevaplar açısından unvanlar arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir ($p < 0,05$). Yöneticiler tarafından “Evet Bilgim Var” cevabının en yüksek oranda (%51,7) verildiği görülmektedir.

Bu soru ışığında kırsal kalkınma konusunda hazırlanan politikaların nasıl izlendiği meslek gruplarına göre belirlenmeye çalışılmıştır. Ancak kırsal kalkınma konusunda ilgili çalışmalar yapan akademisyenlerin ve kırsal kalkınma konusunda çalışan uzmanların kendi içlerinde kırsal kalkınma stratejileri konusunda oldukça zayıf bir bilgi akışının olması düşündürücüdür. Yöneticilerin biraz daha politikaları takip etmesinin yaptıkları iş ve işlemlerden ayrıca işgal ettikleri pozisyonlarından dolayı olduğu değerlendirilmektedir. Sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek ve olumlu katkılar sunabilmek amacıyla öncelikle uygulamadaki politikaları yakından takip etmek son derece önemlidir. Merkezi yönetim tarafından hazırlanan strateji belgelerinin daha fazla kitleye ulaşması için bir takım tanıtıcı materyaller hazırlanmalı veya dikkat çekici çalışmalara ortak olmalı fikrini bu verilerden elde edilen sonuçlar doğurmaktadır.

Tablo 43. “Ülkemizde kırsal kalkınma denilince hangi kurumlar aklınıza geliyor? Bu çalışmalarını kim koordine ediyor.” sorusuna verilen cevapların Unvanlara Göre Dağılımları

	Akademisyen		Yönetici		Uzman		Proje Faydalanıcısı		Toplam		Ki-Kare Analizi	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	Ki-Kare	p
Merkezi Yönetim / Bakanlıklar / Kamu Kurumları	30	41,7	31	53,4	30	42,9	9	40,9	100	45,0	-	0,051
Yerel Yönetimler	5	6,9	2	3,4	4	5,7	0	0,0	11	5,0		
Kalkınma Ajansları / TKDK	27	37,5	17	29,3	19	27,1	3	13,6	66	29,7		
Sivil Toplum Kuruluşları / Diğer	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0		
Hepsi / Karışık / Belirsiz	10	13,9	8	13,8	17	24,3	10	45,5	45	20,3		
Toplam	72	100,0	58	100,0	70	100,0	22	100,0	222	100,0		

Araştırmaya katılanların verdikleri bilgiler ışığında; “Ülkemizde kırsal kalkınma denilince hangi kurumlar aklınıza geliyor? Bu çalışmalarını kim koordine ediyor?” Sorusuna verilen cevaplar açısından unvanlar arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>0,05$). İstatistiksel olarak anlamlı olmamakla birlikte Yöneticiler tarafından “Merkezi Yönetim / Bakanlıklar / Kamu Kurumları” cevabının en yüksek oranda (%53,4) verildiği görülmektedir. Tablodan da açık şekilde görülmektedir ki, ülkemizdeki yönetim yapısı kırsal kalkınmayı merkezi idareyi her alanda daha yönlendirici kılmaktadır. Bu durumun sonucu olarak kırsal kalkınma konusunda çalışma yapan ve politika ve/veya projeler geliştirmesi beklenen yapı ve yönetimde merkezi idare ciddi ağırlık kazanmaktadır. İlgili bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları hem yerel yönetimler ve yereldeki diğer aktörler lehine yetkiler ve kaynaklar konusunda daha fazla esneklik göstermesi hem de kendi sorumluluklarını yönetim ilkeleri çerçevesinde daha etkili ve yerelin/kırsalın gerçeklerine daha uygun şekilde yapması beklenmektedir. Kırsal kalkınma konusunda merkezi idarenin koordinasyon gücünden faydalanılması fikrini de bu düşünceler beslemektedir; ancak yerel düzeyde yönetim ve ilgili her türlü aktörün aktif katılımı olmaksızın veya bu aktörlere karşı merkezin kıskançlık ve korku kültürü içinde hareket etmesiyle kırsal kalkınma düzeyinin hızlı artırılması mümkün değildir.

Tablo 44. “Ulusal kırsal kalkınma sizce nasıl olmalı? Kırsal kalkınma bir kurumu yönetmesi zor olduğundan ve kırsal alanda birçok kurumu ilgilendirdiğinden sizce yönetimi için neler yapılmalı veya nasıl olmalı?” sorusuna verilen cevapların Unvanlara Göre Dağılımları

	Akademisyen		Yönetici		Uzman		Proje Faydalanıcısı		Toplam		Ki-Kare Analizi	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	Ki-Kare	p
Yönetim Karmaşası Olduğundan Gerekli Koordinasyon Sağlanmalı	37	50,7	21	35,0	34	47,9	9	40,9	101	44,7	7,3	0,606
Politikalar Geliştirilmeli	20	27,4	16	26,7	13	18,3	6	27,3	55	24,3		
Ekonomik Destek Artırılmalı / Hibe / Projeler Geliştirilmeli	8	11,0	10	16,7	11	15,5	4	18,2	33	14,6		
Yerel Yönetimler Kırsal Kalkınmada Daha Aktif Olmalı	8	11,0	13	21,7	13	18,3	3	13,6	37	16,4		
Toplam	73	100,0	60	100,0	71	100,0	22	100,0	226	100,0		

“Ulusal kırsal kalkınma sizce nasıl olmalı? Kırsal kalkınma bir kurumu yönetmesi zor olduğundan ve kırsal alanda birçok kurumu ilgilendirdiğinden sizce yönetimi için neler yapılmalı veya nasıl olmalı?” sorusuna verilen cevaplar açısından unvanlar arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($p>0,05$). İstatistiksel olarak anlamlı olmamakla birlikte akademisyenler tarafından “yönetim karmaşası olduğundan gerekli koordinasyon sağlanmalı” cevabının en yüksek oranda (%50,7) verildiği görülmektedir. Verilerden anlaşılacağı üzere, tüm meslek gruplarının ortak noktası yönetimde bir karmaşa ve koordinasyon eksikliğinin olduğudur. Bu karmaşayı gidermek için kırsal kalkınma yönetimi sadeleşmeli, merkezi denetim yerel yönetimlerinin aktif rol alması sağlanmalıdır. Kırsal kalkınmada sonuçlardan doğrudan etkilenecek olan yerel aktörlerin bu vesileyle aktif rol alması son derece önemlidir; ancak ülke genelindeki politikaların bütünlüğü ve uyumluluğu açısından merkezi bir koordinasyon kaçınılmazdır.

4.6. Alan Araştırmasına Dair Değerlendirme

Türkiye’de kırsal kalkınma çalışmalarının yönetimiyle ilgili yaşanan sorunların tespiti amacıyla kırsal kalkınma yöneticileri, akademisyenler, uzmanlar, kırsal ve kentsel alanda ikamet edip kırlarla ilgisi/deneyimi olanlar ve kırlara yönelik fonlardan faydalanıcıların görüş ve algılarına müracaat edilen bu araştırmaya yedi coğrafi bölgeden 226 kişi katılmıştır. Kırsal kalkınma bilgisi ve kırsal kalkınma

yönetimiyle ilgili sorunlar etrafında yarı yapılandırılmış soru formuyla görüşleri elde edilen katılımcılara ayrıca demografik değişkenlerini ölçmek maksadıyla sorular da yönlendirilmiştir. Bu araştırmada katılımcıların samimi olarak görüşlerini belirtmeleri için tarafsız davranmaları, isim yazıp yazmamakta serbest oldukları ve görüşlerinin bu araştırmada bilimsel amaç dışında hiçbir şekilde kullanılmayacağı belirtilerek güven verilmiştir.

Genel anlamda katılımcı görüşlerinin kendi içinde bir düzen ya da uyum göstereceği beklenmekteydi; fakat elde edilen bulgular katılımcılarda kırsal bölge ve kalkınma kavramlarıyla ilgili kafa karışıklığı olabileceğine işaret etmektedir. Bunlar arasında kırsal kalkınmaya dair bilgisi sınırlı olan ve kalkınma ajanslarını yeterince tanınmadığı için bu ajansların etkisiz olduklarını (benzer bulgular için bakınız: Görmez ve Eroğlu, 2013) beyan eden cevaplayıcıların varlığı verilerin tasnif ve yorumunda ciddi zorluklar çıkarttı. Görüşler üzerinde analizler yapılması ve herhangi bir görüşün hangi tema altında sınıflandırılacağı doğal olarak uzun zaman aldı; çünkü kimi katılımcılar kısa cümle ve yargı ifade etmek yerine dolaylı anlatımları seçmişlerdi. Bazı katılımcıların ise ilgili soruya cevap verdikten sonra soru dışındaki konulara dair de bilgi vermesi ve görüş yazması araştırma sınırlılıkları dışında kimi faydalı veriler elde edilmesine yardımcı olmuştur.

Elde edilen veriler ve buradan çıkarılan bulgular ışığında dikkat çekici birkaç noktayı vurgulamak yerinde olacaktır. 226 katılımcının 60'ının yönetici olmasına rağmen diğer katılımcılar olan akademisyenler, uzmanlar ve genel faydalanıcı kitleden ciddi derecede ayrıışmayan görüşlere sahip oldukları tespit edilmiştir.

Kırsal kalkınmayla dair detaylı, kapsamlı ve derinlemesine belge veya bilgilendirici dokümanlara ulaşma imkânları daha fazla olan yöneticilerin buna rağmen bilgilerini yeterince paylaşmadıkları gözlemlenmiştir. Bunun gerekçesi sosyal bilimlerde alan araştırmalarındaki bilgi paylaşımında genel bir çekincenin yaygın olabileceği değerlendirilmektedir. Konuyla ilgili yöneticilerin dahi çoğunun kırsal kalkınma faaliyeti olarak etkinliklerinin sınırlı olduğunu beyan etmeleri ve ayrıca etkinlik yapanların ise basit bilgilendirici etkinlikler ve araştırma faaliyetlerinde bulunmaları da araştırmacı tarafından şaşkınlıkla karşılanmıştır. Hâlbuki özellikle yöneticilerin faydalanıcılara nazaran daha farklı ve etkileyici görüşler beyan edecekleri öngörülmüştü. Benzer bir durum kırsal kalkınma stratejilerinin geliştirilmesi sürecinde fazla katkılarının olmadıklarını beyan eden

katılımcılar için de geçerli olup bu konuda beklenti kısmen de olsa sürecin içinde yer almış olabilecekleri yönündeydi.

Bulguların demografik değişkenlere göre ayrıştırılıp analiz edilmesi eğitim durumları, unvan durumları ve coğrafi bölgelere göre tasnif edilmesi, katılımcıların görüşlerinin bu değişkenler bazında ne şekilde ayrıştıklarını belirleme imkanı sağladı. Buna karşın bulguların değişken bazında manidar şekilde birbirinden farklılaşmamış olması veri seti üzerinde birkaç defa yeniden analiz etmeye yöneltmiştir. Bulguların açık görüşler olarak sunulmasının yanında tema bazında tablo ve grafiklerden yararlanılması değişimin fark edilmesine imkân vermiştir. Özellikle Ege, Karadeniz ve İç Anadolu bölgelerinin göç ve kırsal kalkınma yönetiminin sorunuyla ilgili elde edilen bulgular bu tür betimleyici grafiklerde daha görünür olmuştur. Elde edilen bulgulara göre katılımcıların kırsal kalkınmayla ilgili sahip oldukları az bilgi, fazla kafa karışıklığı, pasif etkinlik ve dağınık görüşler bu tür çalışmaların genelde merkezi yönetimlerde planlanıp yürütülmesiyle ilişkili olabilir.

Bu nedenle bu çalışmanın, ilgili yöneticiler, kalkınma konusunda çalışma yapan akademisyenler, etkin kurumlarda çalışan uzmanlar, fonlarda yararlanan faydalanıcılar ve diğer ilgililerin ayrı ayrı ele alınarak genişletilmesinde ve derinlemesine irdelenmesinde büyük faydalar vardır. Bu araştırmadan elde edilen bulgulardan hareketle yönetimin etkinliğini ve etkililiğini değerlendirmek üzere coğrafi bölgesel olarak nüfus kıstası bazında ve özellikle ülke genelinde belirli politikaların nasıl hazırlanıp uygulandığını yönetimde yer alanların sürece nasıl dâhil olup yönlendirmeler yaptığını daha derinlemesine ölçmek amacıyla alan araştırması yapılmalı veya kalkınma ajansları, bölgesel kuruluşlar bazında araştırmalara ihtiyaç bulunmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye’de kırsal kalkınma politikaları ve projelerinin yönetim karmaşasını irdelediğimiz, analiz ettiğimiz ve değerlendirme yaptığımız bu çalışma “kırsal kalkınma” konusunun yönetim boyutuna dikkat çekmesi açısından önemlidir. Kırsal kalkınmayla ilgili kurumlarda ki yöneticiler, ilgili alanlarda çalışma yapan akademisyenler, kalkınma konusunda çalışan uzmanlar, faydalanıcılar ve diğer ilgililerin görüşlerinden yararlanılarak Türkiye’de kırsal kalkınma politikaları ve projelerinin yönetim sorunsalının belirlenmeye çalışıldığı alan araştırması yapılmıştır. Türkiye’nin yedi coğrafi bölgesinden kırsal kalkınma yönetim sorunsalını konu edinen alan araştırmasına 60’ı kırsal kalkınma yöneticisi, 73’ü akademisyen, 71’i uzman, 22’si diğer ilgililer ve kırsal kalkınma proje faydalanıcıları olmak üzere 226 kişi katılmıştır. Açık uçlu yarı yapılandırılmış görüşme forumlarıyla elde edilen bulgularda katılımcıların kırsal alan tanımlarıyla ilgili farklı tanımlara sahip oldukları tespit edilmiştir. Araştırmanın Ek -5’te yer alan soru setinin C grubundaki açık uçlu sorulardan elde edilen cevaplar dördüncü bölümde tablolandırıldığı gibi sorunsalın anlaşılmasına yardımcı çarpıcı ifadeler de tırnak içinde birbir alıntılanarak anlatım güçlendirilmiştir. Ayrıca ilgili akademik literatürden yararlanılarak kırsal kalkınmaya dair temel kavramların yazında nasıl yorumlandığı - -Birinci Bölümle tekrara düşülmeksizin-- aşağıda özlüce sunulup tartışılarak tezin bütününde yer alan çeşitli tespit ve bulguların daha iyi yorumlanmasına zemin hazırlamıştır.

Gülçubuk (2005) az nüfuslu, geleneksel yaşam biçiminin benimsendiği, halkının geçimini tarım ve hayvancılıkla sağladığı yerleşim birimlerini kır olarak tanımlamakta olup köy kavramı da bu kavram içinde yer alır. Tütengil (1975) köyü tanımlarken halkın büyük bir çoğunluğunun geniş toprak bütünlüğünü işlediği yerleşim birimi olarak açıklamaktadır. Katılımcıların büyük bir kesiminin şehir merkezinde yaşadıkları dikkate alındığında, yaşadıkları bölgeyi kırsal bölge olarak tarif etmeleri de dikkat çekicidir. Bu durum katılımcıların kırsal alan kavramının kapsamının ve içeriğinin ne olduğuyla ilgili yeteri kadar bilgiye sahip olmamalarıyla ilişkilendirilebilir. Bulguların bu yönde elde edilmesi, yapılan bilgilendirici toplantılar, eğitimler ve duyuruların yetersizliğini ortaya koymaktadır.

Kırdan kente göçü tetikleyen etkenler arasında kırın kendine has karakteristik coğrafi özellikleriyle birlikte ekonomik ve sosyal yetersizlikler sayılabilir. Kırdan

sahip olunan sosyal ve ekonomik imkânlarla kentin sahip olduğu kültürel, sosyal, ekonomik, sanayi imkanları birbiriyle kıyaslandığında, kırdaki yaşam mücadelesi verilirken, kentte kurulu bir sosyal düzende yaşam vardır. Katılımcıların kırdaki yürütülen kalkınma çabalarının kente göçü engellemediğine ilişkin baskın görüşleri de bunu göstermektedir. Zaten kırsal kalkınma çalışmaları veya bu amaçla projeler üretilmesi de kırdaki kente göre geri kaldığını ve kalkındırılması gerektiğini ifade etmektedir. Bunun sonucu olarak yaptığımız çalışma da yapılan politikaların, projelerin ve programların yönetiminde bir sorun olup olmadığını belirlemeye yöneliktir.

Kırsal kalkınma kamu politikalarının ışığında, emrediciliğinde ve/veya desteğiyle kurumsal çabalarla yürütülebilecek etkinlikler demettir. Bu etkinlik ve çabalara bireylerin, özel sektör işletmecilerinin ve STK'ların da katılıyor olması bireysel ve kamu gözetimi ve önderliği olmaksızın yürütüleceği şeklinde yorumlanmamalıdır. Nitekim araştırma katılımcılarının bu yöndeki görüşleri de kırsal kalkınma çalışmalarının daha çok kurumsal faaliyetler şeklinde yürütüldüğü, kurumların daha etkin olduğu yönündedir. Sonuçların daha çok kurum ve kuruluşların etkin olduğu yönünde olması, merkezi yönetimin kamu politikası gereği kendini daha baskın hissettirmesinden de kaynaklanıyor olabilir; Can (2018) da bu görüşü desteklemektedir.

Kırsal kalkınma politikaları ve projeleriyle ilgili en çok merak edilen bu çalışmaların amaçlarının ne olduğu, nasıl ve ne düzeyde uygulandıklarıdır. Bu nedenle katılımcılar gerçekleştirilmekte olan kırsal kalkınma politika ve projelerinin bir modernleşme faaliyeti olduğu konusunda %64,9 oranında hemfikirdirler. Katılımcıların %60,4'ü kırsal kalkınma politika ve projelerinin amaç ve uygulamada uyumlu olmadıkları (amaç-araç uyumsuzluğu) görüşünü paylaşmışlardır. Oysa Işık ve Baysal (2011) kırsal kalkınma çalışmalarının amacının bölgesel kalkınmayı teşvik etmek olduğunu belirtmektedirler. Araştırmanın temel bulguları aslında kırsal kalkınma amacıyla yürütülen çabaların ne kadar etkili sonuç vereceğine bir miktar ışık tutmaktadır. Bu bulgulara göre kırsal kalkınma politika ve projelerinin kırdan kente göçü neden durduramadığı birlikte analiz edildiğinde kırsal kalkınma faaliyetlerinin yönetimi veya planlamasında önemli derecede sorun olup olmadığının irdelenmesi gerekli olmaktadır.

Alan araştırmasından elde edilen bulgular kırsal kalkınma yönetiminde bir karmaşa olduğuna ilişkin görüş belirten katılımcı oranının %83,1 olmasıyla daha da belirginleştirmektedir. Bu karmaşanın sebebi, yönetimdeki teşkilatlanma, faaliyetlerin organizasyonu veya yetki alanında yaşanan sorunlar da olabilir. Bu durum, katılımcıların kırsal kalkınma çalışmalarlarıyla ilgili yaşanan sorunun ne olduğuna dair verdikleri cevapla anlaşılabilir. Katılımcılar bu konuda öncelikli olarak ekonomik sorunların yer aldığı, devamında planlama hatası ve yönetim belirsizliği olduğu görüşlerini paylaşmaktadırlar.

Genel bir değerlendirme yapılırsa, çalışmaların değerinin azalmasında bu faktörlerin birinin bile tek başına var olması etkili olabilir. Bu tespitler sonucu katılımcıların ülkemizde yürütülen kırsal kalkınma politika ve projeleri denilince akıllarına ilk gelen fikir plansızlıktır. Konuyla ilgili hem yöneticilerin hem de diğer katılımcıların aynı görüşleri paylaşmaları, sorunun temelinde plansızlık olduğunu, bunun da karmaşaya sebebiyet verdiğini göstermektedir.

Türkiye’de gerçekleştirilen ve uygulanmaya çalışılan kırsal kalkınma politikaları ve projelerinin yaşanan bu ana temel sorunlar nedeniyle planlanan ve beklenenden daha az faydalı olması neticesinde kırsal alanların geliştirilemediği ve modernize edilemediği anlaşılmaktadır. Yapılan alan araştırmasının katılımcıları kırsal alanlardan kentlere ve özellikle metropollere hızlı göçün engellenememesinde işsizliği, kırsal alanların imkânsızlıkları ve verimsizliğini, ekonomik faktörleri sebep olarak dile getirmişlerdir. Bu sorun göçün engellenmesiyle ilgili olsa bile kırsal kalkınma politikaları ve projelerinin başlatılmasına ışık tutmaktadır. Çalışmaların amaçlarla uygulamaların uyumsuzlukları bir yandan kırsal kalkınmayla ilgili hem yöneticilerde ve diğer katılımcılarda ciddi kavram kargaşasını ve kafa karışıklığını göstermekte hem de kendilerinin bu konuda neden ciddi etkinlikte bulunmadıkları yönündeki beyanlarını açıklamaktadır. Görüşleri alınanların 60’ının yönetici olması ve bu konuda birçok yöneticinin “hiçbir şey yapmadım” diye cevap vermesi de dikkat çekicidir. Bunun dışında kırsal kalkınmaya dair faaliyet yaptıkları yönünde cevap verenlerin yanıtları incelendiğinde çoğunluğunun bilinçlendirme faaliyeti yürüttüğünü, diğerlerinin ise planlama ve teşvik sağlamayla meşgul olduklarını belirtmeleri kırsal kalkınmanın yönetimi sorununun büyüklüğünü ve derinliğini göstermektedir denebilir. Bu bağlamda, bölgesel proje kuruluşları (GAP, DAP, DOKAP, KOP) ile kalkınma ajanslarının kırsal alanlarda sosyo-ekonomik refahı

artırmaya yönelik faaliyetlerinin yeterlilik düzeyinin düşük ve isabetsiz olduğu da sorgulanır hale gelebilmektedir. Yeşilbaş (2008) kırsal kalkınma ajanslarının varlık sebeplerini bölgesel kalkınma faaliyetlerini koordine etme ve desteklemek olarak açıklamaktadır. Yapılan faaliyetler birlikte değerlendirildiğinde neredeyse tamamının da sadece durum değerlendirme ya da geleceği planlama olduğu görülmektedir. Bu da kırsal kalkınma çabalarının neden olumlu bir sonuç vermediğini göstermektedir.

Katılımcılar tüm bu sorunları aşmak için yine öncelikli olarak planlama yapılması gerektiğini belirtmişlerdir. Devamında belirtilen toprak hibesi ve bilinçlendirme görüşleri de, kırsal kalkınmayla ilgili yapılanların henüz başlangıç aşamasında olduğunu göstermektedir. Katılımcıların kırsal kalkınmayla ilgili daha çok “kurumların” etkin olduğu ve bireylerin kırsal kalkınma stratejilerinin geliştirilmesine katkılarının çok sınırlı olduğu görüşleri birlikte değerlendirilirse, politika ve projelerin yerelden/tabandan ve gerçek ihtiyaçlardan ne kadar uzak yürütüldüğü anlaşılabilir bu konunun öncelikli olarak bilinçlendirmeyle ilişkili olduğu görülmektedir. Katılımcıların kırsal kalkınma projeleri hakkında en yüksek oranda “hiç bilgin yok” cevabına yönelmeleri kırsal kalkınmayla ilgili strateji belgelerinin içeriğine dair doyurucu bilgi sahibi olmadıklarını, özellikle uzmanların ve akademisyenlerin bilgi düzeylerini artırma ihtiyacını göstermektedir. Bu çalışmaların hem planlı yapılması hem de çalışmalar için yerel yönetimlerin desteğinin alınması kaçınılmazdır. Katılımcıların yerel yönetimleri sürece dâhil etmeyle ilgili “teşviki etkili kılar”, “gerekli” ve “koordinasyonu sağlar” demeleri de bunu göstermektedir. Gül (2008), Gül ve Özgür (2004) ve Şahin (2016) yerel yönetimlerin varlık sebebini yerli halkın ihtiyaçlarının tam karşılanması olarak açıklamıştır. Hem bu amaçla hem de bölgesel kalkınmanın koordine edilmesi amacıyla kalkınma ajansları (Yeşilbaş, 2008) kurulmuştur; fakat kırsal kalkınma çalışmalarının etkili olabilmesi için kalkınma ajanslarıyla birlikte yürütülmesi gerekip gerekmediğine ilişkin yöneltilen soruya verilen cevap büyük oranda “hayır” olmuştur. Bu durum ister tek başına değerlendirilsin, isterse diğer sorulara verilen cevaplarla birlikte değerlendirilsin, kırsal kalkınmanın “teşkilatlı” ve “etkin” yürütülmesi gerektiğine ilişkin görüşleri desteklemektedir. Görev alanları benzer olan kurumların zamanla etkinliklerinin yitirdiklerini ve işlevsizleştiklerini savunmakta olup alan araştırmasının bulgularının bu görüşle benzerliği oldukça anlamlıdır.

Bu bulguların demografik değişkenler çerçevesinde analiz edilmesi sonucunda eğitim durumu, yönetici olma durumu ve coğrafi yaşam bölgesi farklılıkları gösterge olmaktadır. Katılımcılar eğitim durumları değişkeni bazında değerlendirildiğinde eğitim durumları kırsal kalkınmayla ilgili genel görüşlerde farklılaşmalara neden olduğundan her eğitim seviyesindeki kişinin kırsal kalkınma faaliyetlerine dair farklı anlayış, farkındalık ve görüşlere sahip oldukları anlaşılmaktadır. Kırsal kalkınmayla ilgili en büyük sorun ekonomik olarak belirtilmiştir. Yapılan araştırmada, eğitim durumu düştükçe ekonomik yetersizliklerin, yükseldikçe planlama eksikliği ve yönetim belirsizliğinin en büyük sorun olarak belirtildiği bulgusuna erişilmiştir. Kalkınma ajanslarının kırsal alanlara dair politika ve projeleri üzerinde faydalarının olduğu görüşü benimsenmiştir; fakat bu oranın eğitim seviyesi yükseldikçe azalmakta olduğunun görülmesi dikkat çekicidir. Kırsal kalkınma faaliyeti olarak sadece teşviklerin verilmesi değil, bunun bir sonucu olarak modernleşmenin sağlanıp sağlanmadığı ancak eğitim seviyesi yüksek kişilerin değerlendirebilecekleri bir çıkarım olurdu. Eğitim seviyesinin yükselmesi ajansların etkisiz oldukları görüşünün de azalmasına neden olmaktadır.

Ulusal kırsal kalkınmanın nasıl olması gerektiği yönündeki soruya verilen cevapların eğitim durumuna göre ne şekilde değiştiği incelendiğinde, doktora ve yüksek lisans seviyesinde daha çok işbirlikçi, etkin, planlı ve teşkilatlı olması, lise ve lisans seviyelerinde etkin, koordinasyonlu ve bilinçlendirici olması tercih edilmiştir. Dikkat edilirse eğitim seviyesi yüksek katılımcılar çalışmaların daha etkin, daha işbirlikçi olması gibi kapsamlı bir düşünceye sahiptirler. Bu durum kırsal kalkınma kavramının eğitim seviyesi yüksek kişilerce daha etraflıca değerlendirilmesinden kaynaklanıyor olabilir.

Bulgular katılımcıların yönetici oluşları değişkeni bakımından incelendiğinde kırsal kalkınma yönetiminde karmaşa olduğu ve projelerin kırım modernleşmesine yönelik olduğu konusunda yüksek görüş belirtmişlerdir. Buna karşın politika ve projelerin amaç ve uygulama uyumuna ve kırsal kalkınma faaliyetlerinin göçe engel olduğu görüşüne de “hayır” cevabını vermişlerdir. Yöneticilerin bu görüşleri genel çerçevede değerlendirildiğinde kırsal kalkınma faaliyetlerinin yönetimiyle ilgili olumsuz görüşlere sahip oldukları değerlendirilebilir; zira en önemli sorunun plansızlık olduğunda neredeyse hemfikirdirler. Kırsal kalkınma alanında neler yaptıklarına çoğu yöneticinin “hiçbir şey” demesi oldukça dikkat çekicidir. Ayrıca

bir şey yaptıklarını belirtenlerin de “bilinçlendirme” cevabını vermesi bu konuda henüz fazla mesafe alınmadığını işaret ediyor olabilir. Yöneticilerin kırsal kalkınmayla ilgili neler yapılması gerektiği sorusuna verdikleri cevap da yine planlama ve bilinçlendirme olmuştur.

Türkiye’de kırsal kalkınma çalışmalarının bir merkezi yönetim faaliyeti olması ve kırsal kalkınma stratejilerinin belirlenmesinde yöneticilerin bir katkısının olmamasına ilişkin görüşler çoğunluktadır. Yöneticilerin kırsal kalkınma faaliyetlerini diğer katılımcılara göre daha yakından bilmeleri sebebiyle yerel yönetimlerin bu politika ve projelere dâhil edilmesinin hem gerekli hem de teşviki daha da etkili kılacağını düşünmeleri önemlidir. Tüm bu görüşlere rağmen yöneticilerin kalkınma ajanslarına kırsal kalkınma faaliyetlerinde ihtiyaç olup olmadığına “hayır” cevabını vermeleri şaşırtıcıdır. Oysa Görmez ve Eroğlu (2013), Özen (2010), Yeşilbaş (2008) ile kalkınma ajanslarının varlık sebeplerini kalkınma faaliyetlerini koordine etmek, yerel etkiyi artırmak olarak belirtmektedir. Araştırma bulgularının çoğunlukla aksi yönde çıkması Çelik’in (2006) bahsettiği aynı görev alanına giren kurum ve kuruluşların zamanla işlevselliklerini yitirebileceği görüşüyle açıklanabilir. İlaveten bu durum büyük ihtimalle ajansların teşvikleri yönetim sorunundaki davranış biçimleriyle veya kalkınma faaliyetlerindeki tutumlarıyla ilgili olabilir; nitekim Akbaş (2015) da alan araştırmasında benzer tespitlerde bulunmuştur. Bu bulgular ulusal bazda kırsal kalkınma çalışmalarının ne şekilde yürütülmesi gerektiğini gündeme getirmekte olup bu konuda yöneticilerin görüşleri elbette çok önemlidir. Yöneticilerin çoğunluğunun teşkilatlı, etkin ve planlı olmalı yönündeki görüşleri bu soruna ışık tutucu niteliktedir.

Coğrafi bölgeler bakımından görüşlerin incelenmesi sonucunda katılımcının yaşadığı yerin kırsal kalkınma faaliyetlerinin göçü engellediği yönündeki görüşünde bir farklılık oluşturduğu anlaşılmıştır. Doğu Anadolu ve İç Anadolu bölgelerinde yaşayan katılımcılar, kırsal kalkınma çalışmalarının kırdan kente göçü engellediği konusunda diğer bölgelere göre daha olumlu görüştedirler. Karadeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki katılımcılar ise diğer bölgelerdekilere göre yüksek oranda “hayır” görüşünü paylaşmaktadırlar. Güneydoğu ve Karadeniz diğer bölgelere göre daha fazla göç veren bölgelerdir. Kırsal kalkınma amacıyla yürütülen çalışmaların göçe fazla engel olmadığı, projelerin ve faaliyetlerin ne kadar yerinde olduğu tartışılmaktadır. Bunun yanında kırsal kalkınma politika ve projelerinin uygulama

amaçlarıyla uyumluluğuna Ege Bölgesinden katılımcılar uyumlu derken, diğerlerinin uyumsuzluğa dikkat çekmeleri önemlidir. Bu da kırsal bölge kavramının Doğu ve Güneydoğu Anadolu gibi gerçek anlamda kırsal bölge özelliği gösteren bölgelerle Ege Bölgesi için daha farklı değerlendirildiğiyle açıklanabilir. Kırsal kalkınma faaliyetlerinin kırsal alanların modernleşmesi anlamına geldiği konusunda diğer bölgede yaşayan katılımcılar olumlu görüş belirtirken, Ege Bölgesinde yaşayan katılımcılar tersi görüş belirtmişlerdir. Bu konu da yine kalkınma, modernlik, kır ve kırsal alan kavramlarının bölgeden bölgeye farklı yorumlanmasının mümkün ve doğal olmasıyla açıklanabilir. Bu farklılaşma yine kırsal kalkınma yönetiminde bir karmaşa olduğu yönündeki görüşler yoluyla da tespit edilmiştir. Ege Bölgesindeki yöneticilerin tamamı da karmaşa olduğu görüşünü benimserken, diğer bölgelerde yaşayanlar bu görüşe kısmen katılmaktadırlar. Kırsal kalkınma çalışmalarında yaşanan en büyük sorunun ne olduğuyula ilgili görüşler incelendiğinde diğer bölgeler ekonomik sebepler olarak cevap verirken, Ege Bölgesi katılımcıları farklı cevap vererek planlamaya dikkat çekmişlerdir. Bu da Bölgenin kırsal kalkınma politikaları ve projelerine dair farkındalığının yüksek olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Kırsal kalkınma yöneticileri, akademisyenler, uzmanlar, proje faydalanıcıları ve diğer katılımcıların verdikleri cevaplardan aşağıdaki şu sonuçlara ulaşılmaktadır:

- Türkiye’de yürütülen kırsal kalkınma faaliyetleri tam olarak anlaşılammıştır;
- Kırsal kalkınma faaliyetleri iyi planlanmamaktadır;
- Kırsal kalkınma yönetiminde kafa karışıklığı vardır;
- Kırsal kalkınma kırdan kente göçü engellemekte etkisiz kalmıştır;
- Kırsal kalkınma politika ve projelerinde amaç ve uygulamada uyumsuzluk yaşamaktadır;
- Kırsal kalkınma stratejilerinin geliştirilmesine yönetici ve faydalanıcıların katkısı pek yoktur;
- Kırsal kalkınma yönetici ve faydalanıcıları kırsal kalkınma hakkında fazla bilgi sahibi değillerdir;
- Kırsal kalkınma faaliyetlerinde en büyük sorun ekonomik sebepler ve plansızlıktır;
- Kırsal kalkınma yöneticileri kalkınma amacıyla genel bilgilendirici etkinlikler ve araştırma dışında pek fazla bir etkinlik yapmamaktadırlar;

- Yönetici ve faydalanıcıların eğitim durumları kırsal kalkınma sorunsalıyla ilgili görüşlerde farklılaşmaya sebep olmaktadır;
- Eğitim durumu yükseldikçe kırsal kalkınma konusundaki görüşler projelerden faydalanmaktan ziyade teşkilatlanma, planlama ve yönetim sorunsalına yönelmektedir;
- Katılımcıların kırsal kalkınma yönetiminde yaşanan sorunlarla ilgili görüşleri eğitim durumu düştükçe ekonomik yetersizlik, yükseldikçe planlama eksikliği ve yönetim belirsizliği yönündedir;
- Kırsal kalkınma sorunsalıyla ilgili yönetici ve faydalanıcıların görüşleri yaşadıkları coğrafi bölgeye göre farklılaşmaktadır;
- Diğer coğrafi bölgelere nazaran Ege Bölgesi ve Marmara Bölgesi kırsal kalkınma konusuna daha etraflıca bakmaktadır;
- Diğer bölgelere nazaran Güneydoğu ve Karadeniz Bölgesi'nde yaşayan katılımcılar kırsal kalkınma çalışmalarının göçü engellemediğini düşünmektedirler;
- Doğu Anadolu ve İç Anadolu Bölgesi'nde yaşayan katılımcılar kırsal kalkınma çalışmalarının göçü engellediği görüşüne daha fazla katılmaktadırlar;
- Kırsal kalkınma yöneticileri kırsal kalkınma ajanslarının gereksizliğine inanmaktadırlar;
- Katılımcılar bölge, eğitim durumu ve yönetici olup olmadığına bakılmaksızın yerel yönetimlerin kırsal kalkınma faaliyetlerinde koordinasyonu sağlayacağı ve çalışmalarını etkin kılacağı görüşündedirler.

Uygulayıcılara yönelik önerileri ise şu şekilde formüle etmek ve sınıflandırmak suretiyle okuyucunun istifadesine sunmak mümkündür:

- Kırsal kalkınma faaliyetleriyle ilgili eğitim çalışmaları artırılmalı;
- Kırsal kalkınma faaliyetlerinin planlanması aşamasında yerel yönetimler, yöneticiler ve faydalanıcıların katkısı sağlanmalı;
- Kırsal kalkınma faaliyetleri amaca uygun planlanmalı;
- Kırsal kalkınma destekleri projelendirilirken esas amacın bölgesel kalkınmayı desteklemek olduğu görüşünden sapılmamalı;

- Kırsal kalkınma politika ve projeleri geliştirilirken amaç ve uygulama arasında uyum gözetilmeli;
- Kırsal kalkınma faaliyetlerini planlanma sonrasındaki süreç takip edilmeli;
- Kırsal kalkınma yöneticileri kalkınma belge ve bilgilerine herkesten daha fazla hâkim olmalı;
- Kırsal kalkınma yöneticileri sadece bilgilendirme ve alan araştırması yapmak yerine kuruluş amaçlarına göre etkin faaliyet yürütmeli;
- Kırsal kalkınma faaliyetleri planlanırken bölgesel farklılıklar dikkate alınmalı;
- Kırsal kalkınma ajanslarının işlevselliği artırılmalıdır.

Kırsal kalkınma konusunda çalışmalar yapan araştırmacılara öneriler ise şöyledir:

- Türkiye’de yürütülen kırsal kalkınma faaliyetlerinin tam olarak anlaşılmama sebepleri araştırılmalı;
- Kırsal kalkınma faaliyetlerinin planlanma sürecinde yaşanan sorunlar araştırılmalı;
- Kırsal kalkınmayla ilgili bilgilendirici eğitimlerin içerikleri karşılaştırmalı analiz edilmeli;
- Kırdan kente göçü tetikleyen sebepler coğrafi bölge, yaş ve eğitim durumu değişkenleri bakımından karşılaştırılmalı analiz edilmeli;
- Kırsal kalkınma politika ve projeleri amaç ve etkililiği bakımından analiz edilmeli;
- Kırsal kalkınma stratejilerinin geliştirilmesine yönetici ve faydalanıcıların katkıları araştırılmalı;
- Kırsal kalkınma faaliyetlerinde yaşanan planlamayla ilgili hata kaynakları analiz edilmeli;
- Kırsal kalkınma projelerinin etkileri coğrafi bölge ve hedef kitle değişkeni bakımından araştırılmalı;
- Farklı coğrafi bölgelerde yaşanan kırdan kente göçü engelleyen faaliyetler analiz edilmeli;
- Kırsal kalkınma ajanslarının bölgesel etkileri geliştirilen proje, faydalanıcı ve coğrafi bölge değişkenleri bakımından araştırılmalı;
- Yerel yönetimlerin kırsal kalkınmaya etkileri araştırılmalı.

KAYNAKLAR

- 442 Sayılı ve 1924 tarihli Köy Kanunu. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.442.pdf> (01.08.2020)
- 5355 Sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu (MİBK) 11 Haziran 2005.
- 5442 Sayılı İl İdaresi Kanunu, 10 Haziran 1949.
- 5618 Sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Hakkındaki 4753 Sayılı Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Bu Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesine Dair Kanun, RG: 27.03.1950, 7467.
- 5648 Sayılı Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun, RG: 18.05.2007, 26526.
- 6172 Sayılı Sulama Birlikleri Kanunu, 22 Mart 2011.
- 642 Sayılı KHK, 03 Haziran 2011.
- AB Türkiye Delegasyonu (2016). *İlham Veren Öyküler: Avrupa Birliği ve Türkiye Mali İşbirliği*, Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, Ankara.
- Abasov, F. (2008). *Kırsal Kalkınmanın Finansmanı: Tarımsal İşletmelerin Finansman Sorunları ve Çözüm Önerileri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Ankara.
- Acar, M. S. (2019). *Tarım Politikaları Çerçevesinde Kırsal Kalkınma Kavramı ve Kırsal Yoksulluğun Önlenmesi: Türkiye Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Acıköse, S. (2019). *Kırsal Kalkınma İçin Bursa İlinde Tarımsal Örgütlenme Modeli*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Adıgüzel, Y. (2016). *Göç Sosyolojisi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Ahlatcı, M. B. (2015). *Kırsal Kalkınma Politikalarında Beşeri Sermaye Sorunu: Konya Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Aile ve Çalışma Bakanlığı (2007). *Türkiye’de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı*, <https://ailevecalisma.gov.tr/media/33628/turkiyede-yasli-larin-durumu-ve-yaslanma-ulusal-eylem-planı.pdf> (05.08.2020).
- Aile ve Çalışma Bakanlığı (2020). *Misyon ve Vizyon*, <https://ailevecalisma.gov.tr/bakanlik/hakkinda/misyon-ve-vizyonumuz>. (27.08.2020).
- Aile ve Çalışma Bakanlığı (2020). *Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları*, <https://ailevecalisma.gov.tr/sygm/genel-mudurluk/sosyal-yardimlasma-ve-dayanisma-vakiflari/> (27.08.2020).
- Akalın, Ş. H., Toparlı, R., Dağlı, Y. ve Çavuşoğlu, Ş. B. (2011). *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu, Ankara.
- Akbaş, İ. (2015). *Aktörler Arası İlişkiler, Sorunlar Ve Sonuçlar Bakımından Türkiye’de Kalkınma Ajansları: Güney Ege Kalkınma Ajansı (GEKA) Örneği*,

- (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Denizli.
- Akboğa, Y. (2016). *Kırsal Kalkınmada Seracılığın ve Jeotermal Kaynakların Rolü: Ağrı İli Diyadin İlçesi Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ağrı.
- Akci, A. (2015). *Kırsal Kalkınma İçin Bir Model Önerisi: Köy Kümeleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Akın, O. (2015). *Kırsal Kalkınma Politikalarının AB Politikaları Çerçevesinde İncelenmesi: Denizli İli Örneği*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tekirdağ.
- Akın, R. (2015). *Türkiye’de Sosyal Politika ve Sosyal Konut Politikası*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Akın, S. (2008). *Avrupa Birliği’nde Kırsal Kalkınmaya Yönelik Yardımlar Değişimler ve Türkiye’nin Uyum Çalışmaları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği ve Uluslararası Ekonomik İlişkiler Anabilim Dalı, Ekonomi-Maliye Bilim Dalı, Ankara.
- Akın, S. (2010). *Karacadağ Yöresinde TKV Tarafından Uygulanmış Kırsal Kalkınma Projelerinin Yöre Halkı ve Kalkınmışlığı Üzerine Sosyal Etkileri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Elazığ.
- Akman, E. (2015). *Türkiye’de Kamu Politikası ve Kanun Yapım Sürecinin Analizi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Akpınar, R. (2017). “Yerel Kalkınmada Bölge Ölçeğinde Kurumsal Yapılanma”, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (1), s. 13-22.
- Aksoy, S. (1984). *Tarım Hukuku*, Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Ankara.
- Aksu, H. (2018). *Konya İli Taşkent İlçesinin Kırsal Kalkınma Potansiyelinin GZFT Analizi İle Belirlenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Aktan, R. (1978). *Türkiye İktisadı*, Ankara Üniversitesi, SBF, Ankara.
- Alagözoğlu, A. (2010). *Türkiye’deki Entegre Kırsal Kalkınma Projelerinin Sosyal Kalkınma Boyutu: Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Ankara.
- Albrechts, L. (2006). “Bridge the Gap: From Spatial Planning to Strategic Projects”, *European Planning Studies*, 14 (10), p. 1487-1500.
- Alıcı, O. V. (2012). “Büyükşehir Belediyelerinin İlçe Belediyeleri Üzerindeki Denetim Yetkisinin Kavramsal Açından Değerlendirilmesi”, *Yerel Politikalar*, 2, s. 38-52.

- Alpdoğan, H. (1989). *Kırsal Kalkınma Esasında Güneydoğu Anadolu Projesi'nin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Sonuçları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Altan, Y., Kerman, U., Aktel, M. (2010). "Köy Kanunu Tasarı Taslağı Üzerine Bir Değerlendirme", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26, s. 56-65.
- Altaş, S. (2017). "Geleceğe Miras Olarak Bırakılan Bir Kırsal Kalkınma Projesi: Atatürk'ün İdeal Cumhuriyet Köyü", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (6), s. 255-287.
- Altuntop, E. (2014). *Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP) Kapsamında Uygulanan Makine Ekipman Alımlarının Desteklenmesi Programı (MEADP) Uygulama Sonuçlarının Değerlendirilmesi: Mersin İli Örneği*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- Anonim (1992). *Mülakat Görüşmeleri. Erzurum Tarım İl Müdürlüğü Yetkilileri*, Erzurum.
- Anonim (T.C. Kalkınma Bakanlığı Konya Ovası Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı) (2013). *Konya Ovası Projesi*, www.kop.gov.tr, Konya (04.08.2020).
- Anonim (2014). *Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Programı (2014-2020)*, T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, Ankara.
- Arslan, A. ve Çağlayandereli, M. (2016). *Gündelik Yaşamı Anlamak*, Paradigma Akademi, İstanbul.
- Arslan, N. (Derleyen) (1961). *Mustafa Kemal Atatürk, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1919-1938)*, Cilt: I, Ankara.
- Aslan, S., Demirhan, Y. ve Ertaş, M. (2016). "Avrupa Birliği Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Bileşeni (IPARD 1) ve Mardin İline Etkileri", *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 7 (1), s. 232-254.
- Asoğlu, V. (2015). *Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programından Faydalanan İşletmelerin Ekonomik Analizi: Şanlıurfa-Diyarbakır Örneği*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.
- ASPB (2014). *2013 Yılı Faaliyet Raporu*, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Ankara.
- Aşgın, S. (2009). "Valilerin Yerel ve Ulusal Kalkınmadaki Rolü: Bir Model Önerisi", *Ulusal Kalkınma ve Yerel Yönetimler*, Cilt 1, TODAİE, Ankara, s. 245-257.
- Atabeyoğlu, Ö. (2017). "Atatürk'ün Kırsal Kalkınma Projesi: İdeal Cumhuriyet Köyü Projesinin Mekân Kuramları Açısından Değerlendirilmesi", *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 18 (2), s. 176-185.
- Atakişi, A. (2007). *Avrupa Birliği Bölgesel ve Kırsal Kalkınma Politikasının Finansmanı Çerçevesinde Trakya Bölgesinin Analizi: Edirne İli Örneği*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Namık Kemal Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Tekirdağ.

- Ateş, H. ve Nohutçu, A. (2006). “Kamu Hizmeti Sunumunda Gönüllü Kuruluşlar ve Devlet”, *Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 6 (11), s. 244-276.
- Atış, E., Tanrıvermiş, H. ve Işıklı, E. (1999). “Sürdürülebilir Tarımsal Kalkınma ve Türkiye Tarımı”, *Kooperatifçilik*, 125, s. 14-26.
- Atsan, T. (1998). “Erzurum Kırsal Kalkınma Projesinin Tarımsal Yayımında Program Planlama İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi”, *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 29, s. 32-42.
- Atsan, T. (1998). *Yozgat Kırsal Kalkınma Projesinde Teknik Eleman ve Çiftçi Eğitiminin Planlanması Üzerine Bir Araştırma*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Avaner, T. (2005). “BKA Siyasal Rejim Sorunu Yaratır mı?”, M. Turan (Derl.), *Bölgesel Kalkınma Ajansları Nedir, Ne Değildir?*, Paragraf Yayınları, Ankara, s. 239-263.
- Avaner, T. (2006). “Toplumsal Kalkınma Modeli: Nereden Nereye. Prof. Cevat GERAY ile söyleşi”, *Memleket Mevzuat Dergisi*, 13, Temmuz, s. 31-32, 37.
- Avaner, T. (2018). “Türkiye’de ‘Toplum Kalkınması’ Üzerine”, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3 (6), s. 66-73.
- Avşar, M. (2019). *Türkiye’de Kırsal Kalkınma Politikaları (1923-2016)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Ayanoğlu, İ. (2008). *Kırsal Kalkınma ve Türkiye İçin Bir Kırsal Kalkınma Modeli*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aydın, H. İ. ve Yıldırım, H. (2013). “Kırsal Kalkınmanın Yeniden Yapılanması Sürecinde Yerel Aktörler: Bölgesel Kalkınma Ajansları – Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu”, *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 2 (4), s. 24-42.
- Aydın, K. (2019). *6360 Sayılı Kanun Sonrası Büyükşehir Belediyelerinde Yerel Hizmetlerin Kırsal Kalkınmaya Etkilerinin Analizi: Manisa Salihli Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Aytaç, F. (2009). *Açıklamalı Köy Kanunu*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Ayyıldız, M., Çiçek, A. ve Ayyıldız, B. (2016). “6360 Sayılı Büyükşehir Yasasının Kırsal Kesime Olası Etkileri”, *Nevşehir Bilim ve Teknoloji Dergisi, TARGİD, Özel Sayı*, s. 280-285.
- Bağ, M. (2019). *Şanlıurfa İlinde Kırsal Kalkınma Yatırımları İle Desteklenen Hayvan Barınakları Projelerinin Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bahtiyar, K. (2014). “Kırsal Kalkınma Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme: TKDK (Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu) Örneği”, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14 (28), s. 306-324.
- Bahtiyar, K. (2015). *Kırsal Tarım Politikamızın AB’ye Entegrasyonunda TKDK (Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu), Ankara İl*

- Koordinatörlüğü Örneği ve Süreç Analizi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Turgut Özal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bakırcı, M. (2007). *Türkiye’de Kırsal Kalkınma: Kavramlar-Politikalar-Uygulamalar*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Bakır, C. and Ertan, G. (Editors) 2018). *Policy Analysis in Turkey*, Policy Press, University of Bristol, Bristol, Great Britain.
- Baş, E. (2004). *Avrupa Birliğinde Ortak Tarım Politikası Alanında 2003 ve 2004 Yıllarında Gerçekleştirilen Reformların Genişleme Süreci ve Türkiye’nin Adaylığı Göz Önüne Alınarak İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi), Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Ankara.
- Başaran, D. (2016). *Kırsal Kalkınmada Coğrafi İşaretlerin Etkisi: Gaziantep ve Siirt İlleri Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Başbüyük, A. (2004). “Coğrafi Açından Türkiye’de Kırsal Kalkınma Sorunu”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 12, s. 43-46.
- Bayraktutan, Y. (1994). “Bölgesel Dengesizlik ve Bölgesel Kalkınma (Çorum-Çankırı ve Erzurum Kırsal Kalkınma Projelerine Mukayeseli Bir Yaklaşım Denemesi)”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 10 (3-4), s. 183-214.
- Bedel, N. E. (2019). *Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Tarafından Desteklenen Tarımsal İşletmelerde Kırsal Kalkınma, Kalite ve Sürdürülebilirlik Algısı Üzerine Bir Alan Araştırması (Bursa İli)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Berk, A. (2004). *Kırsal Kalkınma Projelerinin Kırsal Alan Üzerine Ekonomik Etkileri: Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Adana.
- Beşen, T. (2006). *Katılımcı Havza Planlaması Yaklaşımı İle Kırsal Kalkınma Potansiyelinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Beşirov, H. (2008). *Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası ve Polonya Örneği Işığında Türkiye Tarımın Dönüşüm Sorunu*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Beycan, H. (2009). *Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı ve Bu Çerçeve de Proje Uygulama Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı, Kütahya.
- Bidav, Y. (2018). *Kırsal Kalkınma Açısından Tunceli’nin Coğrafi Çevre Potansiyelinin Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Bilici, İ. (2010). *Türkiye’de Kırsal Kalkınmanın Gelişimi ve IPARD Süreci*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tokat.

- Bilir, N., Çakır, B., Dağlı, E., Ergüder, T. ve Önder, Z. (2009). *Tobacco Control in Turkey*, WHO Europe, Copenhagen.
- Bora, C. (1964). *Toplum Kalkınması*, Gürsoy Basımevi, Ankara.
- Bourdeau, L. (1999). *National Report: Sustainable Development and Future of Construction in France*, Centre Scientifique et Technique du Bâtiment, Paris.
- Bulutçu, A. B. (2015). *IPARD Programı İle Ulusal Kırsal Kalkınma Programlarının Tamamlayıcılık Açısından Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi), Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı / GTHB, Ankara.
- Can, A. (2013). *Yerel Yönetimlerde İç Denetim: İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Can, H. (2018). *Yerel Yönetim Birliklerinin Belediyelerin Kardeş İlişkilerine Katkıları: Türk Dünyası Belediyeler Birliği Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Can, M. (2007). *Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Programlarının Türkiye'nin Kırsal Kalkınması Açısından İncelenmesi: SAPARD ve IPARD Örneği*, Toplumsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Ankara.
- Can, M. ve Esengün, K. (2007). "Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Programlarının Türkiye'nin Kırsal Kalkınması Açısından İncelenmesi: SAPARD ve IPARD Örneği", *GOÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 24 (2), s. 43-56.
- Canbek, E. (2019). *GAP Bölgesinde Kırsal Kalkınmada Arıcılığın Rolü: Şırnak İli Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.
- Canpolat, H. (2002). *Türk Belediye Sisteminde Ölçek ve Model Sorunu*, (Basılı Doktora Tezi), İçişleri Bakanlığı, Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Canpolat, H. (2007). "Kırsal Kalkınma Uygulamalarında Yeni Bir Yaklaşım: KÖYDES Programı", *İdarecinin Sesi Dergisi*, 21 (120), s. 26-29.
- Cengiz, T. (2003). *Peyzaj Değerlerinin Korunmasına Yönelik Kırsal Kalkınma Modeli Üzerine Bir Araştırma: Seben İlçesi (Bolu) Alpağut Köyü Örneği*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Ankara.
- Cenkış, S. (2014). "Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinde Yeni Dönem Başladı", *Tematic Ticaret ve Mevzuat Araştırmaları Dergisi*, 3, s. 1-7.
- Ciğeroğlu, M. (2007). *Denizli Kentsel Alanının Yönetim Alternatifleri* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Ciğeroğlu, M. (2008). "Denizli Kentsel Alanının Tanımı, Özellikleri ve Dönüşümü", F. N. Genç, A. Yılmaz ve H. Özgür (Editörler), *Dönüşen Kentler ve Değişen Yerel Yönetimler*, Gazi Kitabevi, Ankara, s. 211-237.
- Civelek, A. Y. (2002). "Zirai Kavramların Kullanımında Kargaşa", *Türk Tarım Dergisi*, 147, s. 47-53.
- Cochran, C. L., and Malone, E. F. (2014). *Public Policy: Perspectives and Choices*, Lynne Rienner Publishers, Denver, Colorado.

- Coşkun, E. (2018). *Kırsal Alanlarda Kurulan Büyük Ölçekli Sanayi İşletmelerinin Kırsal Kalkınmaya Etkisi: Mahmudiye Köyü (Ezine) ve Çevresi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Council Regulation (EC) (1999). *No. 1257/1999 of 17 May 1999 on Support for Rural Development from the European Agricultural Guidance and Guarantee Fund (EAGGF)*, OJ No. L160, 26.6.1999).
- Council Regulation (EC) (2013). *Official Journal of the European Union*, No 1305/2013, L 347/535, Annex 1.
- Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (2018). Resmi Gazete, Tarih: 10.07.2018, Sayı: 30474.
- Çabuk, N. (2003). “Güneydoğu Anadolu’da Yoksulluğun Sosyal Göstergeleri”, *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 43 (2), s. 41-65.
- Çağlar, O. (2019). *Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı Kapsamında Makina, Ekipman Hibe Programının Erzurum İli Örneğinde Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Çağlı, M. (2019). *Kırsal Kalkınmaya Dayalı Doğa Turizmi Potansiyellerinin Araştırılması: Van İli Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Çakar, Y. M. (2007). *Türkiye’de 1980 Sonrası Kırsal Kalkınma Uygulamaları ve Çorum İl Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çakır, G. (2011). *İğneada ve Çevresinde Ekoturizm Potansiyelinin Belirlenmesi ve Kırsal Kalkınma Açısından Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Namık Kemal Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Tekirdağ.
- Çakmak, Z. (2011). *Bağımsız İdari Otorite Olarak Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu*, Çakmak Yayınevi, Ankara.
- Çalışkan, M. E., Çalışkan, S., Demirel, U., Aksoy, E. ve Arıoğlu, H. (2020). “Nişasta ve Şeker Bitkileri Üretiminde Mevcut Durum ve Gelecek”, *TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Türkiye Ziraat Mühendisliği IX. Teknik Kongresi Bildiriler Kitabı -1*, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara, s. 439-462.
- ÇAYKUR (2020). <http://www.caykur.gov.tr/Pages/Kurumsal/KurumHakkinda.aspx> (11.08.2020).
- Çelenk, H. K. (2020). *Kırsal Kalkınma Bağlamında Yayla Turizminin Gelişmesine Yerel Yönetimlerin Etkisi: Ordu İlinde Bir Uygulama*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Avrasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Çelik, B. (2019). *Türkiye’de Kırsal Kalkınmanın Kurumsallaşması Bağlamında TKDK’ların Etkinliği: Kars Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.

- Çelik, H. (2015). *Yoksullukla Mücadelede Kırsal Kalkınma Politikalarının Etkinliği; Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Çelik, L. (2013). “Anayasa Mahkemesi’nin 6360 Sayılı Kanun’a İlişkin Kararının Değerlendirilmesi”, *Mahalli İdareler Dergisi*, 10, s. 3-6.
- Çelik, Z. (2005). “Planlı Dönemde Türkiye’deki Kırsal Kalkınma Politika ve Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Planlama Dergisi*, 2, s. 61-71.
- Çelik, Z. (2006). *Türkiye’de Kırsal Planlama Politikalarının Geliştirilmesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir Planlama Anabilim Dalı, İzmir.
- Çeliktürk, T. (2018). *1985–2017 Dönemi İller Bankası Reorganizasyon Politikalarının Tamamlayıcı Analiz Yaklaşımı Çerçevesinde Çözümlemesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Çelikyay, H. (2014). *Değişen Kent Yönetimi ve 6360 sayılı Büyükşehir Yasası*, SETA, İstanbul.
- Çetin, T. (1999). “Modern Türkiye Yaratma Projesinin Orijinal Bir Boyutu: Örnek Köyler”, O. Baydar (Dizi Koordinatörü), *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, İş Bankası Kültür Yayınları ve Tarih Vakfı Yayınları, Bilanço 98 Serisi, İstanbul, s. 231-233.
- Çetiner, A. (1990). *Kırsal Yerleşmeler ve Fiziki Düzenleme İlkeleri*, İTÜ Mimarlık Fakültesi, İstanbul.
- Çevik, B. (2000). “Kırsal Kalkınmada Fiziksel Planlama ve Merkez Köy Yaklaşımı”, *Tarım ve Köy Dergisi*, 131, s. 38-41.
- Çevre ve Orman Bakanlığı (2008). *Atık Yönetimi Eylem Planı (2008-2012)*, Çevre ve Orman Bakanlığı, Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2019) <https://csb.gov.tr/oecd-cevresel-performans-incelemesi-turkiye-raporu-aciklandi-bakanlik-faaliyetleri-26470> (16.08.2020).
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2021). *Çevre ve Şehircilik Bakanlığı*, www.csb.gov.tr. (12.04.2021).
- Çezik, A. (1982). *Kent Eşiği Araştırması: Türkiye için Kent Tanımı*, DPT, Ankara.
- Çiçek, H. (2012). *Köylere Hizmet Götürme Birliklerinin Kırsal Kalkınmaya Etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Çiçek, N. ve Bozlağan, R. (2005). “Yerel Yönetim Birliklerinde Belge Yönetimi Programı: Marmara ve Boğazları Belediyeler Birliği Örneği”, *Akademik İncelemeler*, 3 (2), s. 189-222.
- Çiftçioğlu, Ö. M. (2005). *1945-1960 Döneminde Şekillenen Dünya Konjonktüründe Türkiye Ekonomisinin Gelişme ve Değişme Eğilimleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çil, D. (2014). *Kırsal Kalkınma Politikalarının Adıyaman Kırsalına olan Etkisinin Tütün Tarımı Üzerinden Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans

- Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, İstanbul.
- Çimen, A. O. (2017). *IPARD Programının Kırsal Alanda Ekonomik Kalkınmaya ve Yararlanıcılara Katkıları ve Beklentiler Üzerine Bir Araştırma*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çoker, Z. (1988). “Kırsal Alanda Yerel Yönetim Sorunları ve Çözüm Yolları”, *Türk İdare Dergisi / TİD*, 60 (381), s. 69-100.
- Çolakoğlu, E. (2002). *Kırsal Kalkınma ve Köy-Kent Uygulamaları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Konya.
- Dağ, R. (2007). *Kırsal Kalkınma Siyaseti*, Dipnot Yayınları, Ankara.
- Dağlıoğlu, E. (2008). *IPARD Programı Kapsamında Türkiye’ye Verilecek Desteklere İlişkin Ödeme Süreci ve Bu Sürecin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi), Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Ankara.
- DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı (2013). *DAP Eylem Planı, 2014-2018*, DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, <http://www.dap.gov.tr/eylem-planim/dap-eylem-planı-2014-2018/> (16.09.2020).
- Daplan, N. (2011). *Belde Belediyelerinin Yönetimi ve Sorunları: Antakya Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- Demir, D. (2015). *Kırsal Kalkınma Amaçlı Hibe Projelerinin Değerlendirilmesi: TR83 Bölgesi Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Demir, F. (2011). “Kamu Politikası ve Politika Analizi Çalışmalarının Teorik Çerçevesi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30, s. 107-120.
- Demir, M. (2017). “Kars İlinde Şeker Pancarı Üretiminin Beşeri ve Ekonomik Önemi, Sürdürülebilirliği”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 36, s. 175-190.
- Demiral, M. (2007). “Türkiye’de Sosyal Sermaye Kapsamında Sivil Toplum Kuruluşları: Sürdürülebilir Sosyo-Ekonomik Kalkınma Sürecindeki Rolü” *Akademik Bakış*, 13, s. 1-26.
- Demirbulat, Ö. G. ve Dinç, N. T. (2017). “Sürdürülebilir Turizm Konulu Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Profili”, *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 14 (2), s. 20-30.
- Demirbük, M. (2013). *Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programının Değerlendirilmesi: Sivas İli Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tokat.
- Dereyurt, B. Ş. (2019). *Stratejik Kırsal Kalkınma Modeli: Ankara-Güdül Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) (2003a). *Genel Tarım Sayımı: Köy Genel Bilgi Anketi Sonuçları*. DİE, Ankara.

- Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) (2003b). *Genel Tarım Sayımı: Tarımsal İşletmeler (Hanehalkı) Anketi Sonuçları*. DİE, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı (1968). *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968- 1972)*, DPT Yayınları, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı (1979). *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)*, DPT Yayınları, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı (1984). *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)*, DPT Yayınları, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı (1990). *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990- 1994)*, DPT Yayınları, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı (1996). *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)*, DPT Yayınları, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2007). *Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)*, DPT Yayınları, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) (2001). *VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı: Nüfus, Demografi ve Göç Özel İhtisas Komisyon Raporu*, DPT, Ankara.
- Dikeçligil, B. (1993). “Kültür Kavramının Analizi veya Sosyo-Kültürel Gerçekliğin Yapısı Üzerine Bir İnceleme”, *I. Ulusal Sosyoloji Kongresi: Dünya’da ve Türkiye’de Sosyolojik Gelişmeler*, Sosyoloji Derneği, Ankara, s. 37-47.
- Diñarçslan, M. (2012). *Türkiye’de Kırsal Kalkınma Politikaları ve Uygulamalar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Malatya.
- Diraor, B. M. (2008). *Katılım Öncesi AB Fonları ve Kırsal Kalkınma: Fırsatlar, Sorunlar ve Türkiye İçin Öneriler*, (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi), Devlet Planlama Teşkilatı / DPT, Ankara.
- Dirim, Ş. (2019). *Kırsal Kalkınmanın Finansmanı Kapsamında Türkiye’de Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Aracı Uygulamalarının KOBİ’ler Açısından Değerlendirilmesi: Mersin İli Örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Doğan, A. (2011). *Kalkınmada Yeni Bir Sosyal Politika Anlayışı Olarak Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projeleri: Adana Kırsal Kalkınma Örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Ankara.
- Doğan, B. (2016). *Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı Kapsamında Kiraz İşletmelerinin Yatırımlardan Yararlanma Düzeyi ve İşletmelerin Yatırım Eğilimlerinin Belirlenmesi: Kemalpaşa İlçesi Örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Doğan, H. (2019). *Yoksul-Yanlısı Turizmin Önemi ve Kırsal Kalkınma İle İlişkisi: Elazığ-Bingöl İlleri Örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Doğan, T. (2019). *Çankırı İli Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı Kapsamında Desteklenen Basınçlı Sulama Sistemlerinin*

Değerlendirilmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çankırı.

Doğan, T. B. (2019). *Kırsal Kalkınmada Mikro Kredinin Rolü: Karaman İlinde Mikro Kredi Kullanan Kadınlar*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.

Doğanay, F. (1993a). *Kırsal Kalkınma*, DPT, Ankara.

Doğanay, F. (1993b). *Merkez Köyler*, DPT, Ankara.

Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı (2019). *DOKAP Eylem Planı 2014-2019*, Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, https://www.dokap.gov.tr/Upload/Genel/dokap-eylem-planı-2014-2018-suzpdf-243756-rd_43.pdf (12.08.2020)

DPT (1963). *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)*, https://sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Birinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Planı-1962-1967.pdf (12.08.2020)

DPT (1963). *I. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)*, DPT, Ankara.

DPT (1967). *II. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)*, DPT, Ankara.

DPT (1972). *III. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1978)*, DPT, Ankara.

DPT (1979). *IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)*, DPT, Ankara.

DPT (1984). *V. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)*, DPT, Ankara.

DPT (1989). *VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)*, DPT, Ankara.

DPT (1995). *VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)*, DPT, Ankara.

DPT (2000). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, DPT, Ankara, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018.11.08_KırsalKalkınma.pdf (09.08.2020).

DPT (2000). *Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)*, DPT, Ankara.

DPT (2000). *VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)*, DPT, Ankara.

DPT (2001). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Yerel Yönetimler Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/08_YerelYonetimler.pdf (09.08.2020).

DPT (2003). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2003 Yılı Programı*, https://sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/2003_Y%c4%b11%c4%b1_Program%c4%b1.pdf (15.08.2020)

DPT (2004). *VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı 2005 Yılı Programı*, RG: 31.10.2004, 25629 Mükerrer.

DPT (2005). *Dokuzuncu Kalkınma Planı 16.2 no.lu Kırsal Kalkınma Politikaları Alt Komisyonu Taslak Raporu*, DPT, Ankara.

DPT (2006). *Dokuzuncu Kalkınma Planı Kırsal Alanda İşbirliği ve Örgütlenme Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, DPT, Ankara.

DPT (2006). *IX. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2011)*, DPT, Ankara.

- DPT (2006). *IX. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013)*, DPT, Ankara.
- DPT (2007). *Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, Yerleşme, Şehirleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. DPT, Ankara.
- DPT (2014). *UKKS 2014-2020*. http://kkp.tarim.gov.tr/ADMIN/App_Upload/UKKS.pdf, 10.07.2020
- DPT - BM (2005). *Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu*, DPT - BM Mukim Koordinatörlüğü, Ankara.
- Duman, H. (2016). *Avrupa Birliğine Katılım Sürecinde Kırsal Kalkınma İçin Katılım Öncesi Yardım Aracı - IPARD*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Duran, E. (2016). *Üreticilerin Bürokrasi Bilgileri ve Kırsal Kalkınma Açısından Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme: Tokat İli Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- Dye, T. R. (2014). *Understanding Public Policy*, Essex Pearson, Harlow.
- Eğilmez, M. (2018). *Değişim Sürecinde Türkiye (14. Baskı)*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Ekeman, E. (1999). *21. Yüzyılın Eşiğinde Avrupa Birliği'nde Ortak Tarım Politikası, İktisadi Kalkınma Vakfı / İKV, İstanbul*.
- Eker, İ. (2012). *1980 Sonrası Dünya Bankası ve Türkiye İlişkileri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Uluslararası Ticaret ve Para Yönetimi Bilim Dalı, İstanbul.
- Ekim, R. M. (2006). *Avrupa Birliği Kalkınma Politikaları ve Türkiye'nin Uyumu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Eldem, H. (2015). "Yerel Yönetimler Reformunun Bir Parçası Olarak Köy Kanunu Tasarı Taslağı", *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2 (1), s. 39-61.
- Elibol, B. (2019). *Kırsal Alan Tanımı ve Türkiye'de Kırsal Kalkınma Projelerinin Mekansal Dağılımının İncelenmesi: IPARD Ankara Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Emre, C. (Editör) (2002). *İyi Yönetim Arayışında Türkiye'de Mülki İdarenin Geleceği*, Türk İdari Araştırmalar Vakfı, Ankara.
- Erdoğan, M. (2009). *Türkiye İçin Metropol ve Kır-Kent Tanımı Önerisi*, (Yayımlanmamış TUIK Uzmanlık Tezi), Türkiye İstatistik Kurumu / TUIK, Ankara.
- Erdönmez, C. (2005). "Köy Kent: Olumlu ve Olumsuz Yönleriyle Bir Kırsal Kalkınma Projesinin Çözümlemesi", *SDÜ Orman Fakültesi Dergisi*, 2, s. 35-51.
- Erektan, G. ve Yıldırak, N. (1989). *Türkiye'de Kırsal Kalkınma Stratejileri ve Politikaları*, Frederich Ebert Vakfı / FEV, Ankara.

- Erel, G. (1999). *Türkiye’de Kırsal Nüfusun Kalkındırılmasında Kırsal Sanayinin Yeri ve İşlevi (Huğlu Örneği)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ergun, D. (1984). *100 Soruda Sosyoloji El Kitabı*, Gerçek Yayınları, İstanbul.
- Erkul, A. ve Ersin, A. (2012). *Türkiye’de Kırsal Kalkınma Problemi*, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Ertaş, N. (2019). *Kırsal Kalkınmanın Aracı Olarak Van’da Hayvancılık Faaliyetleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Ertem, B. (2009). “Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12 (21), s. 377-397.
- Eryılmaz, B. (2016). *Kamu Yönetimi: Düşünceler-Yapılar-Fonksiyonlar Politikalar*, 8. Baskı, Umuttepe, Kocaeli.
- Eryılmaz, B. ve Tuncer, A. (2013). “Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Bölgesel Kalkınma Politikaları: Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye Uygulaması”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8 (1), s. 165-189.
- Eryiğit, B. H. (2016). “Yerel Kalkınma Bağlamında Yerel Yönetim Birliklerinin Kuruluş Sürecinde Uygulanan Vesayet Denetimi ve Bir Model Önerisi”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 4 (1) s. 283-295.
- European Commission (2001). *SAPARD Annual Report-Year 2000*, Brussels.
- European Union (2012). *EU Rural Review LEADER and Cooperation*, http://enrd.ec.europa.eu/app_templates/filedownload.cfm?id=C5783D0F-93AD-1BC6-83B6-2869BA396C36, 05.07.2020.
- Fazıl, A. O. ve Gözde, S. (2017). “AB Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Programı IPARD ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi”, *Tarım Ekonomi Dergisi*, 23 (1), s. 25-36.
- Furat, M. (2013). “Küresel Politika Değişimleri ve Türkiye’de Kırsal Kalkınma”, *Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (3), s. 589-610.
- Furat, M. (2013). *Kırsal Kalkınma ve Kadınların Güçlenmesi: Türkiye’de Kırsal Kadın Örgütleri Örneği*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gallent, N., Hamiduddin, I., Juntti, M., Kidd, S., and Shaw, D. (2015). *Introduction to Rural Planning: Economies, Communities and Landscapes*, Taylor & Francis Ltd., London.
- GAP İdaresi Başkanlığı (2020). *GAP Tarihçesi*, <http://www.gap.gov.tr/gap-bki-tarihcesi-sayfa-37.html> (23.08.2020).
- GAP İdaresi Başkanlığı (2020). <http://www.gap.gov.tr/entegre-kirsal-kalkinma-projesi-sayfa-54.html> (23.08.2020).
- Gedik, D. S. (2019). *Kırsal Kalkınmada Genç Çiftçi Projesi: Tekirdağ İli Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ.
- Gedikoğlu, Ş. (1971). *Evreleri, Getirdikleri ve Yankularıyla Köy Enstitüleri*, İş Matbaacılık ve Ticaret, Ankara.

- Genç, F. N., Özgür, H. ve Acartürk, E. (2008). “Küçük Belediyelerin Sorunları ve Çözüm Önerileri”, *1. Ulusal Yerel Yönetimler Sempozyumu*, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, s. 285-330.
- Genç, H. R. (2019). *AB Mali Yardım Araçlarından IPARD Programının Kırsal Kalkınma Üzerine Etkilerinin Değerlendirilmesi: Kahramanmaraş İli Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Geray, C. (1966). “Toplum Kalkınması ve Toprak Reformu”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 21 (3), s. 51-68.
- Geray, C. (1967). *Toplum Kalkınması Deneme Çalışmaları Bünyan Örneği*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara.
- Geray, C. (1981). *Kırsal Türkiye’de Toplum Kalkınması ve Kooperatifçilik*, Tuna Yayınları, Ankara.
- Geray, C. (1999). “İşlendirme Açısından Kırsal Gelişme Yöneltilerimiz”, *A.Ü. SBF Dergisi*, 54 (2), s. 61-100.
- Geray, C. (2011). *Dünden Bugüne Kırsal Gelişme Politikaları*, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Geray, C. (2015). “Kırsal Alanda Ekonomik Yapı ve Toplumsal Değişmenin Boyutları”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 37 (3), s. 65-87.
- Geray, U. (1991). *Ekonomi*, İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi, İstanbul.
- Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (GTHB) (2015). *Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi, 2014–2020*, GTHB, Ankara.
- Gilman, R. (1992). *Sustainability by Robert Gilman*, The 1992 UIA/AIA Call for Sustainable Community Solutions. <http://www.context.org> (03.07.2020).
- Gökalp, D. D. (2016). *Savcılı Büyükoba Örneğinde (Kaman/Kırşehir) Peyzaj Özelliklerinin Kırsal Kalkınma ve Turizm Açısından Araştırılması*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Göksu, E. (2020). *Aladağlar Milli Parkı’ndaki Turizm ve Rekreasyon Faaliyetlerinin Kırsal Kalkınmaya Etkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gökulu, G. (2010). “Kent Güvenliği Kentleşme ve Suç İlişkisi”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24, s. 209-226.
- Görmez, K., Eroğlu, H. T. (2013). “Köycülükten Toplum Kalkınmasına, Köykentlerden Kalkınma Ajanslarına Yerel Kalkınma Serencamımız: Bir Zihniyet Analizi”, M. Ökmen, G. Şeker ve F. Yaman (Editörler), *Küreselleşme-Yerelleşme Sarmalında Kalkınma Ajansları: Yapılar, Sorunlar ve Çözüm Arayışları*, Orion, Ankara, s. 9-19.
- Görün, M. (2004). “Kırsal Kalkınmada İl Özel İdaresinin Rolü ve İlçe Özel İdaresinin Kurulması Konusunda İl Genel Meclisi Üyeleri Üzerinde Bir Araştırma (İzmir, Konya ve Ağrı Örneği)”, *Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (1), s. 126-146.

- Görün, M. K., Dönmez, K. ve Canan, Ö. (2014). *Bir Kırsal Kalkınma Projesi Olarak KÖYDES Projesi ve Çanakkale Örneği*, AS-DE Rek. Basım Yayım, Çanakkale.
- Görün, M. ve Kara, M. (2008). “Kırsal Kalkınmada İl Özel İdarelerinin, Köylere Hizmet Götürme Birliklerinin ve İlçe Yönetimlerinin Rolü ve Bazı Uygulamalar”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13 (1), s. 411-433.
- Göymen, K. (2004). “Yerel Kalkınma Önderi ve Paydaşı Olarak Belediyeler”, *Yerel Kalkınmada Belediyelerin Rolü. Uluslararası Sempozyum Kitabı*, <http://research.sabanciuniv.edu/1427/1/KorelGoymen.pdf> (10.08.2020).
- Gözübüyük, Ş. (2002). *Yönetim Hukuku*, 22. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara.
- GTHB (2011). *Türkiye ve AB’de Kırsal Kalkınma: Bir Mevzuat Derlemesi*, GTHB, Ankara.
- GTHB (2014). *Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı Kapsamında Tarıma Dayalı Ekonomik Yatırımların Desteklenmesi Hakkında Tebliğ*, Tebliğ No: 2015/16.
- Gül, H. (2008). “Yerinden Yönetim Kavramının Gelişimi, Tanımı, Türleri ve Özellikleri”, R. Bozdoğan ve Y. Demirkaya (Editörler), *Türkiye’de Yerel Yönetimler*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, s. 85-118.
- Gül, H. (2015). “Kamu Politikası Analizi, Yöntemleri ve Teknikleri”, *Yasama Dergisi*, 29 (5), s. 5-31.
- Gül, H. ve Özgür, H. (2004). “Adem-i merkezîyetçilik ve Yerel Yönetim – Merkezi Yönetim İlişkileri”, M. Acar ve H. Özgür (Editörler), *Çağdaş Kamu Yönetimi -II: Konular, Kuramlar, Kavramlar*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, s. 161-207.
- Gül, Ş. ve Cansın, M. (2018). “Bir Planlama Örneği Olarak Köy Enstitüleri Deneyimi”, *Planlama*, 283, s. 261-281.
- Gülçubuk, B. (1997). *Kırsal Kalkınma Çalışmalarında (TKV) Türkiye Kalkınma Vakfı’nın Yeri Ve İşlevi (Bu Kuruluşun Uzunyayla Uygulaması)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Gülçubuk, B. (2001). *Kırsal Kalkınmada Köy-Kent vb. Yaklaşımlar*, Türkiye Kooperatifler Birliği, Ankara.
- Gülçubuk, B. (2005). “Kırsal Kalkınma”, F. Yavuz (Ed.), *Türkiye’de Tarım*, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Ankara, s. 68-73.
- Gülçubuk, B. (2006). “Avrupa Birliği ve Dünya’da Kırsal Kalkınmada Ortaya Çıkan Yeni Yönelimler ve Türkiye’nin Uyum Sürecindeki Yaklaşımları”, *Tekgıda-İş Dergisi*, 96, s. 9-24.
- Gülçubuk, B., Karabıyık, E., (2002). “Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Türkiye’nin Kırsal Kalkınma Politikası ve Yükümlülükleri”, *Türkiye 5. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi*, (20 Eylül 2002), Erzurum, s.13.
- Gülhan, F. (2019). *Türkiye’de Kırsal Kalkınma Alanında Uygulanan Yatırım Projeleri: Ankara Kahramankazan ve Güdül Üzerine Bir Araştırma*,

- (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gültekin, N. Ö. (2018). *Burdur İli Gölhisar İlçesinde Seracılık Sektörü Dinamikleri ve Üretici Perspektifinden Kırsal Kalkınma Boyutu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Gümgüm, Y. S. U. (2010). *Türkiye’de Kırsal Kalkınma Politikaları ve KÖYDES Projesi Uygulaması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Ankara.
- Gümüş, M. (2015). *Yerel Halkın Bakış Açısıyla Kırsal Kalkınmada Tarım Turizmi: Tekirdağ İli Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ.
- Günaydın, G. (2006). *Avrupa Birliği Genişleme Sürecinde Türkiye Kırsal ve Tarımsal Politikalar*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Günaydın, G. (2010). *Tarım ve Kırsallıkta Dönüşüm (Politika Transferi süreci/AB ve Türkiye)*, Tan Kitabevi, Ankara.
- Güney, H. (2003). *Kırsal Kalkınma Yöneltileri (Köy-Kent Yaklaşımı ve Mesudiye Uygulaması)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gürbüz, B. (2001). *Kırsal Kalkınma Planlaması; Bursa İli Keles İlçesi Örneği*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Güresinli, C. Naldan (2015). *Avrupa Birliği ve Türkiye Tarımsal Destekleme Politikaları ve Yapısal Politikaların Tarihi Gelişiminin Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış GTHB AB Uzmanlık Tezi), GTHB, Ankara.
- Gürlük, S. (2001). “Dünyada ve Türkiye’de Kırsal Kalkınma Politikaları ve Sürdürülebilir Kalkınma”, *Uludağ Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, 19 (4), s. 1-12.
- Gürlük, S. (2001). *Kırsal Kalkınma Projelerinin Makro-Ekonomik Kriterlere Göre Değerlendirilmesi; Cumalıkızık Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Ankara.
- Haberal, H. (2011). *Yaylacılık Kültürünün Yayla Turizmi İçindeki Önemi: Rize Yaylaları Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü / HNEE. (2004). *Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması -2003*, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Haldun, İbn (2004). *Mukaddime I, II* (Çev. S. Uludağ), Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Hançerlioğlu, O. (1986). *Toplumbilim Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Hart, M. (1999). *The Guide to Sustainable Community Indicators, Second Edition*, Hart Environmental Data, North Andover.

- Haydari, A. (2020). *Kırsal Kalkınmada Kırsal Potansiyellerden Yararlanma Olanakları: Kütahya Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Isparta.
- Hazine ve Maliye Bakanlığı (2020). <https://www.hmb.gov.tr/haberler/hazine-ve-maliye-bakani-berat-albayrak-finansal-kurumlar-birligi-olagan-genel-kurul-toplantisinde-konustu> (02.08.2020).
- Hurma, G. (2018). *Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu'nun (TKDK) Tarımsal Küçük Üreticilik Üzerindeki Rolü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- I. Saka Hükûmeti Programı (10.09.1947 - 10.06.1948), <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP16.htm>, 20.08.2020.
- IFAD (2018). <http://www.ifad.org/documents/10180/> (20.08.2020).
- Işık N. ve Baysal, D. (2011). “Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Türkiye’de Kırsal Kalkınma Politikaları: Genel Bir Değerlendirme”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12 (1), s. 165-186.
- İçen, A. (2012). *Türkiye’deki Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Kırsal Kalkınmadaki Rolü: İzmir Kalkınma Ajansı Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Yalova.
- İçişleri Bakanlığı (2019). *Köydes Nedir?* <http://www.koydes.gov.tr/Home/KoydesNedir> 30.07.2020.
- İçişleri Bakanlığı (2020). <https://www.icisleri.gov.tr/illeridairesi/birlikler>. (04.08.2020).
- İçişleri Bakanlığı (2020). *Türkiye Mülki İdare Bölümleri Envanteri*, <https://www.e-icisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkiIdariBolumleri.aspx> (25.08.2020).
- İlbank (İller Bankası) A.Ş. (2018). *İlbank Faaliyet Raporu*, https://www.ilbank.gov.tr/dosyalar/faaliyet/Ilbank_2017_Faaliyet_Raporu.-pdf 29.07.2020.
- İlbank (İller Bankası) A.Ş. (2019). *İlbank Faaliyet Raporu*, <https://www.ilbank.gov.tr/storage/uploads/reports/ilbank-2019-tr.pdf> (13.08.2020)
- İlbaş, M. H. (1999). “Türkiye’de Kooperatifçilik ve Köy-Koop. Deneyimi”, *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, O. Baydar (Dizi Koordinatörü), *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, İş Bankası Kültür Yayınları ve Tarih Vakfı Yayınları, Bilanço 98 Serisi, İstanbul, s. 241-247.
- İller Bankası (2020). *Yürütülen Projeler ve Uluslararası Finansmanlı Projeler*, www.ilbank.gov.tr (05.08.2020).
- İnal Çekiç, S. Ç. T. (2009). *Kırsal Kalkınma Açısından Sosyal Sermayenin Öğeleri: Şanlıurfa-Hilvan Örneği*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- İslamoğlu, H. (2002). “Yeni Düzenlemeler ve Ekonomi Politik: IMF Kaynaklı Kurumsal Reformlar ve Tütün Yasası”, *Birikim*, 158, s. 20-27.

- İzci, F. ve Turan, M. (2013). “Türkiye’de Büyükşehir Belediyesi Sistemi ve 6360 Sayılı Yasa İle Büyükşehir Belediyesi Sisteminde Meydana Gelen Değişimler: Van Örneği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18 (1), s. 117-152.
- Kabaoğlu, Ş. (2016). *Kırsal Kalkınmada IPARD Programı Uygulamaları (Trabzon İli Örneği)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Kaboğlu, İ. (2009). *Türk Anayasa Yargısında Sosyal Hakların Korunması*, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Kafa, N. (2014). *Kırsal Kalkınma Aracı Olarak Yoksul Yanlısı Turizm Yaklaşımı: Edremit Körfezi Örneği*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Ana Bilim Dalı, Balıkesir.
- Kafkas Üniversitesi (2020). http://www.kafkas.edu.tr/duyurular/-web_katalog/hayvancilik_kat1/dptplan9kirsalkalkinma/kirsalka.pdf (29.08.2020).
- Kaldırım, F. (2012). *Türkiye’de Kırsal Kalkınma Politikaları: Yerel Yönetimlere Katkısı Kapsamında KÖYDES Projesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Kalkınma Bakanlığı (2013). *Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018)*. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Onuncu-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2014-2018.pdf>, (23.08.2020).
- Kalkınma Bakanlığı (2013). *X. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2013-2018)*, Kalkınma Bakanlığı, Ankara.
- Kalkınma Bakanlığı (2014). *Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi, 2014-2023*. https://sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/2014-2023_B%C3%B6lgesel_Geli%C5%9fme_Ulusal_Stratejisi.pdf (23.08.2020).
- Kalkınma Bakanlığı (2018). *Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Raporu, On birinci Kalkınma Planı (2019-2023)*, Kalkınma Bakanlığı, Ankara <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/-KirsalKalkinmaOzellhtisasKomisyonuRaporu.pdf> (19.08.2020).
- Kalkınma Bakanlığı (2018). *XI. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2019-2023). Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Kalkınma Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Ankara.
- Kaplan, E. (2017). *Cumhuriyet Dönemi’nde Kırsal Kalkınma Politikaları Örnek Bir Model: Köy Enstitüleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kaplan, L. (2019). *Avrupa Birliği ve Türkiye’de Kırsal Kalkınma Politikaları, IPARD Programı Uygulaması (Malatya İli Örneği)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Kara, A. (2020). *Mersin İlinde Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Bazı Yenilenebilir Enerji Yatırımlarının Enerji Verimliliğinin Araştırılması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

- Karakaya, Ö. (2013). *Türkiye’de Belde Belediyelerinde Ölçek Sorunu: Kütahya İli Örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Karakayacı, Ö. (2018). “Bölge Planlamada Kırsal Alanların Önemi Yeniden Keşfetmek: Yeni Bölgecilik Perspektifinde Kuramsal Tartışmalar”, *Planlama*, (Ek 1), s. 42-51.
- Karakılçık, Y. (2016). *Yeni Yerel-Bölgesel Gelişmeler Işığında Yerel Yönetimler*, 3. Basım, Seçkin, Ankara.
- Karkın, N. ve Çiğeroğlu Öztepe, M. (2017). “Değerler Üzerinden Türk Kamu Yönetiminde Değişim Algısı: 2002-2015 Dönemi Hükümet Programları”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7 (1), s. 113-142.
- Kavruk, H. (2004). *Köy ve Mahalle: Yerleşim ve Yönetim Birimi*, Odak Yayınevi, Ankara.
- Kaya, D. G. ve Durgun, A. (2009). “1923–1938 Dönemi Atatürk’ün Maliye Politikaları: Bütçe ve Vergi Uygulamaları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, s. 233-249.
- Kaya, G. (1996). *Yozgat Kırsal Kalkınma Projesinin Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Zonguldak.
- Kaya, M. N. (2020). *Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Kırsal Kalkınmanın Yönetimi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kaya, Ö. (2008). *Sivil Toplum Kuruluşları ve Kalkınma*, (Yayımlanmamış Yeterlilik Tezi), İçişleri Bakanlığı, Dernekler Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- Kaya, S. (2016). *TARGEL Projesinin Kırsal Kalkınma Açısından Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma: İstanbul İli Çatalca İlçesi Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ.
- Kayıkcı, S. (2003). *Bir Kamu Politikası Süreci Analizi 1980 Sonrası Türkiye’de Tütün Politikası*, Ankara SBF, GTAM Tartışma Metni.
- Kayıkcı, S. (2005). “Cumhuriyetin Kurulmasından Günümüze Kadar Köye ve Köylüye Yönelik Olarak İzlenen Politikalar”, *Türk İdare Dergisi*, 448, s. 69-99.
- Kayıkcı, S. (2009a). *Türkiye’de Kırsal Alan Yönetimi*, (Basılı Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Yönetim Bilimleri Bilim Dalı, Ankara.
- Kayıkcı, S. (2009b). *Türkiye’de Kırsal Alan Yönetimi*, (Basılı Doktora Tezi), Sosyal Araştırmalar Vakfı / SAV, İstanbul.
- Kayıkcı, S. (2011). “Bir Kamu Politikası Süreci Analizi: 1980 Sonrası Türkiye’de Tütün Politikası”, *Mülkiye Dergisi*, 29 (247), s. 43-70.
- Kayıkcı, S. (2014). “643 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname Çerçevesinde Türkiye’de Bakanlık Örgütlenmesinde Yeniden Yapılanma”, *Amme İdaresi Dergisi*, 47 (1), s. 23-51.

- Kaymak, İ. (2016). *Avrupa Birliği Hibe Fonlarının Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkisi; Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Hibeleri Örneğinde Bir Değerlendirme*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Kazgan, G. (2009). *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul.
- Keleş, R. (1992). *Yerinden Yönetim ve Siyaset, Birinci Baskı*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Keleş, R. (1998). *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Keleş, R. (2002). *Kentleşme Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Keleş, R. (2009). *Yerinden Yönetim ve Siyaset*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Keleş, R. ve Yavuz, F. (1989). *Yerel Yönetimler, Genişletilmiş 2. Baskı*, Turhan, Ankara.
- Keleş, R., Mengi, A. (2013). *Avrupa Birliği'nin Bölge Politikaları*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Kerman, U., Aktel, M., Altan, Y. ve Lamba, M. (2012). "Türkiye'de Mahalli İdare Birlikleri", *Journal of Business, Economics and Political Science*, 1 (1), s. 65-82.
- Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu (2003). *Avrupa Birliği'ne Üyelik Yolunda Türkiye Kırsal Kalkınma Politikası Raporu*, Ankara, http://213.139.233.100/arayuz/6/icerik.asp?fl=sanal_kutuphane2/kırsal_kalkınma_raporu_9-07-2003.zip, 15.07.2020
- Kırsal Kalkınma Programı İzleme Komitesinin Teşekkülü ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik (2012). Resmî Gazete, Sayı: 29635, Tarih: 25 Şubat 2016.
- Kızılaslan, H. ve Doğan, H. G. (2013). "AB ve Türkiye'de Tarım Sektöründe Örgütlenme ve Üretici Birlikleri", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1, s. 146-159.
- Kızılkaya, K. (2019). *Kırsal Alanda Yerel Hizmetlerin Sunumu: TR 22 Balıkesir Çanakkale Bölge Analizi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Koç, B. (2005). *Türkiye'de Kırsal Kalkınma Modeli Olarak Köykentler ve Köykentlerde Tarımsal İşletmelerin Sosyal ve Ekonomik Analizi*, (Basılı Doktora Tezi), Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- Koç, A. (2016). *Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türkiye'de Kırsal Kalkınmanın Finansmanı Kapsamında IPARD*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Koç, B. ve Gül, A. (2006). *Türkiye'de Bir Kırsal Kalkınma Modeli Olarak Köykentler ve Köykentlerde Tarımsal İşletmelerin Sosyal ve Ekonomik Analizi*, (Basılı Doktora Tezi), Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Ankara.

- Koç, V. (2020). *Kırsal Kalkınmada Sakin Şehir Modeli Yaklaşımı: Orhaneli - Bursa Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kolukırcık, C. (2010). *Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Politikaları, Fonları ve Türkiye'nin Yararlanma Olanakları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Namık Kemal Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Tekirdağ.
- Kongar, E. (1971). "Toplum Kalkınması ve Toplum Örgütlenmesi", *Amme İdaresi Dergisi*, 4 (4), s. 116-141.
- KOP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı (2013). *KOP Eylem Planı (2014–2018)*, KOP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Konya. <http://www.kop.gov.tr/upload/dokumanlar/16.pdf> (14.07.2020).
- KOP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı (2019). "KOP Bölgesi'nde İlçe Bazlı Kırsal Kalkınma Programı Uygulanıyor", <http://www.kop.gov.tr/haber/kop-bolgesi-nde-ilce-bazli-kirsal-kalkinma-programiuygulaniyor/282> (04.08.2020).
- Korku, O. (2019). *Tarımsal ve Kırsal Kalkınma Alanında Yapılan Desteklerin Sivas İli Kapsamında Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Kovancı Shehrin, P. (2005). *A Critical Evaluation of Governance in the Framework of Rural Development in Turkey*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara.
- Köksal, M. (2010). *Kırsal Kalkınma Politikaları ve Türkiye Açısından Analiz*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Kırıkkale.
- Köprülü, O. (2006). *TKV Gümüşhacıköy Kırsal Kalkınma Projesi'nin Çiftçiler Üzerindeki Etkilerinin Sürdürülebilirliğinin Saptanması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Ana Bilim Dalı, Samsun.
- Köseoğlu, M. (2010). "Yerel Yönetim Birliklerinin Sorunları ve Çözüm Önerileri", *Türk İdare Dergisi*, 468, s. 85-102.
- Kulaç, O. (2016). *Bir Kamu Politikası Çözümlemesi: Türkiye'nin Yurtdışı Lisansüstü Burs Politikası*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Kurt, H. (2003). *Türkiye'de Kent-Kır Karşıtlığı*, (Basılı Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kuşat, N. (2014). "Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma İçin Bir Alternatif Olarak Kırsal Turizm ve Türkiye'de Uygulanabilirliği", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (2), s. 65-87.
- Kuzulu, A. A. (2009). *Kırsal Kalkınma ve Afyonkarahisar İli İhsaniye İlçesinde Bir Kırsal Kalkınma Projesinin Uygulanması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kümbetoğlu, B. (2008). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, 2. Baskı, Bağlam Yayınları, İstanbul.

- Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü (2020). KÖYDES Projesi, <http://www.mahalli-idareler.gov.tr/Projeler/KoydesBelgeleri/01.04.2009.xls>, 01.07.2020
- Maslak, M. (2016). *Türkiye’de Kırsal Kalkınma Politikaları Çerçevesinde KÖYDES Projesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Massadikov, K. (2018). *Bağımsız İdari Otoritelerin Faaliyetlerinin Kamu Yararı Açısından Değerlendirilmesi: Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu Örneği*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Mert, A. (2017). *Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçinde Kalan Kırsal Yerleşimlerin Mekânsal Sorunları ve Kırsal Yerleşme Planlaması İçin Bir Kavramsal Çerçeve Önerisi; Kayseri Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.
- Metintaş, M. Y. ve Kayıran, M. (1929). “1929 Dünya Ekonomik Krizinin Türk Tarımına Etkileri ve 1931 Birinci Türkiye Ziraat Kongresi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (23), s. 33-82.
- Miles, M. B., and Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook*, Sage, Los Angeles.
- Mina, F. (2013). “Küresel Politika Değişimleri ve Türkiye’de Kırsal Kalkınma”, *Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (3), s. 589-610.
- Moseley, M. J. (2003). *Rural Development Principles and Practice*, Sage Publications Ltd, London.
- Mutlu, K. (2010). *Kırsal Kalkınma Politikaları ve Türkiye Açısından Analiz*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Nazik, S. (2017). *Orman Kaynaklarının Yoksulluk Yönetimi ve Kırsal Kalkınma Üzerine Sosyo-Ekonomik Etkileri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Nerse, S. (2016). *Güneydoğu Anadolu’da Kırsal Toplumsal Yapıda Değişme*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Nohutçu, A. (2002). *Evolution of Public Policymaking Within the Dynamics of Governance in the Field of Tourism: The Turkish Case*, (Unpublished Ph.D. Dissertation), Middle East Technical University, Social Sciences Institute, Ankara.
- Nohutçu, A. (2005). “Türk Yönetim Geleneğinde Değişim: ‘Siyaset Odaklı’ Bürokrasiden ‘Kamu Politikası Odaklı’ Bürokrasiye”, *Muhafazakar Düşünce*, 1 (4), s. 123-144.
- Nohutçu, A. (2021). *İdare Hukuku Altın Seri*, 27. Baskı, Savaş Yayınları, Ankara.
- Oakley, P., and Garforth, C. (1985). *Guide to Extension Training*, UN FAO Training Series, No: 11, Rome.
- OECD (2001). *Strategies for Sustainable Development: Practical Guidance for Development*, OECD Publications, Paris.

- OECD (2003). *The Future of Rural Policy: From Sectoral to Place-Based Policies in Rural Areas*, OECD Publications, Paris.
- OECD (2011). *New Rural Development Paradigm*, OECD Publications, Paris.
- Ongun, U. (2015). *Kırsal Turizmin Kırsal Kalkınmaya Etkisi: Şirince Örneği*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Isparta.
- Oral, N. (2006). *Türkiye Tarımında Kapitalizm ve Sınıflar*, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara.
- Orman ve Su İşleri Bakanlığı (2019). *Çoruh Nehri Havzası Rehabilitasyon Projesi*, <http://www.coruhhavzasi.com/uploads/2373038-coruh-projesi-kitapci.pdf> (03.07.2020).
- Oruç, S. (2019). *Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Desteklerinin Kırsal Kalkınmaya Etkisi: Çanakkale İli Örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Oyan, O. (2005). “Kalkınma Ajansları: Amaç Gerçekten Kalkınma mı?”, *Mülkiye*, 29 (249), s. 63-72.
- Öğüt, A., Türker, N. ve Öztoprak, A. A. (2008). “Kaymakamların İş Tatminine KÖYDES Projesinin Öngörülen Etkileri: Betimleyici Bir Çalışma”, *Türk İdare Dergisi*, 460, s. 104-120.
- Ökçün G. (1968). *Türkiye İktisat Kongresi: Haberler – Belgeler – Yorumlar*, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Ökçün, A. G. (1997). *Türkiye İktisat Kongresi 1923, İzmir*, Sermaye Piyasası Kurulu, Ankara.
- Ökten, Ş. ve Çeken, H. (2008). “GAP Projesinin Türkiye'nin Kırsal Kalkınma Politikaları İçindeki Yeri ve Önemi”, *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 14 (1), s. 13-22.
- Önder, İ. (1999). “Aşar'ın Kaldırılması ve Tarım Kesimine Uygulanan Vergiler”, *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, O. Baydar (Dizi Koordinatörü), *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, İş Bankası Kültür Yayınları ve Tarih Vakfı Yayınları, Bilanço 98 Serisi, İstanbul, s. 67-74.
- Önez Çetin, Z. (2012). “Yoksulluğu Azaltmada Yeni Bir Yaklaşım: Yoksul-Yanlı Turizm”, *Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11, s. 97-108.
- Önez Çetin, Z., and Özgür, H. (2012). “A Critical Theoretical Evaluation on Pro-Poor Tourism and Poverty Alleviation”, *Mustafa Kemal University, Journal of Social Sciences Institute*, 9 (17), p. 115-133.
- Örs, A. (2013). *Konya ili Mevlana Kalkınma Ajansı Kırsal Kalkınma Desteklerinin Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Konya.
- Övgün, B. (2011). “Türk Kamu Yönetiminde Yeni Bir Örgütlenme: Kalkınma Bakanlığı”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66 (3), s. 272-281.

- Özalp, S. (2006). *Sosyo-mekansal Dinamiklerle Değişen Planlama Yaklaşımı Mekânsal Stratejik Planlama ve İstanbul Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Özaslan, M. (2007). “Küyerelleşme Sürecinin Türkiye’deki Yerel Kurumsal Yapılara Yansımaları”, H. Özgür ve M. Kösecik (Editörler), *Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar –II: Uygulama*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, s. 565-592.
- Özbalkan, M. (1970). *Gizli Belgelerle Barış Gönüllüleri*, Ant Yayınları, İstanbul.
- Özbostancı, S. (2019). *Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma (IPARD) Programı Kapsamında Çankırı İli Hayvancılık Yatırımlarının İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özcan, F. C. (2019). “Ellili Yıllarda Türkiye Ekonomisi”, M. K. Kaynar (Hazırlayan), *Türkiye’nin 1950’li Yılları*, İletişim, İstanbul, s. 39-67.
- Özçağlar, A. (2005). “Türkiye’de Mülki İdare Bölümlerinin İdari Coğrafya Analizi”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 31, s. 1-25.
- Özçağlar, A. (2011). *İdari Coğrafya*, Ümit Ofset Matbaacılık, Ankara.
- Özden, F. (2019). *Kırsal Kalkınmaya Etki Eden Başlıca Sosyo-Ekonomik Ve Mekansal Faktörlerin Analizi ve Uygun Kırsal Kalkınma Seçeneklerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Özen, P. A. (2010). *Yönetişim Perspektifinden Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, İşleyişi ve İlişkileri: Üç Örnek Ajans*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Denizli.
- Özensel, E. (2018). *Kır Sosyoloji*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Özgür, D. (2019). *Yerel Kırsal Kalkınma İçin Bir Model: Ceviz Fidanı Üretimi İle Sahil Yenice Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Özgür, H. (2002). “Türkiye’de Küçük Belediyelerin Sorunları ve Çözüm Önerileri”, B. Parlak ve H. Özgür (Editörler), *Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye’de Yerel Yönetimler*, Alfa Basım Yayın, İstanbul, s. 285-330.
- Özgür, H. ve Azaklı, S. (2001). “Bazı Avrupa Birliği Ülkelerinde ve Türkiye’de Kent ve Kır Arasındaki Dengesizlikleri Azaltmaya Yönelik Politikalar ve Uygulamalar”, 25. *Dünya Şehircilik Günü*, 5. *Ulusal Şehircilik Kongresi: “Avrupa Birliği Süreci ve Planlama”*, Bildiriler Kitabı, 7-9 Kasım 2001, TÜBİTAK, Ankara, TMMOB, Şehir Plancıları Odası, Ankara, s. 207-227.
- Özhan, H. ve Yeter, E. (1995). *Mahalli İdare Birlikleri*, Türk Belediyecilik Derneği Mahalli İdareler Eğitim Araştırma Geliştirme Merkezi, Ankara.
- Özkan, E. (2007). *Türkiye’de Kırsal Kalkınma Politikaları ve Kırsal Turizm*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Ana Bilim Dalı, Kent ve Çevre Bilimleri Bilim Dalı, Ankara.
- Özkan, M. (2018). *AB’ye Katılım Öncesi Mali Yardım Kapsamında Ülkemizde Kurulan Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu ve Sivas İl*

- Koordinatörlüğü Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Özmen, R. (2013). *Belediye Mevzuatı*, Seçkin, Ankara.
- Öztaş, Ç. Ç. ve Karaaslan, Ş. (2017). “Türkiye’de Kırsal Planlama ve Farklı Ülkelere Ait Kırsal Planlama Örnekleri”, *Kent Akademisi*, 10 (32), s. 432-465.
- Öztürk, İ. (2010). *Atık Sektörü Mevcut Durum Değerlendirmesi Raporu*, Çevre ve Orman Bakanlığı Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü, Ankara. http://www.turkeycomposts.org/dosya/kaynaklar/COB_Atik_Sektoru_Mevcut_Durum_Degerlendirmesi_Raporu_2010.pdf (04.08.2020).
- Öztürk, T. ve Mengüloğlu, M. (2008). “Sürdürülebilir Kalkınmada Fiziksel Kırsal Alan Planlaması”, *OMÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 23 (3), s. 209-215.
- Özyücel, M. (2018). *Ulusal Kırsal Kalkınma Fonlarının Süt Üreticileri Üzerine Etkisi: Şarkikaraağaç Süt Üreticilerine Yönelik Bir Araştırma*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Pala, A. (2003). *Avrupa Birliği’nde Bölgesel Politikalar, Kırsal Kalkınma İlişkisi ve Türkiye*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Toplulukları Anabilim Dalı, Ankara.
- Parasız, İ. (2012). *Finansal Piyasalar ve Kurumlar*, 2. Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Parlak, H. (1994). *Yerel Yönetim Birlikleri ve Uygulama Örnekleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Pınar, A., Yılmaz, H. ve Koyuncu, H. E. (2008). *Köy Hizmetlerinin Yerelleştirilmesi*, TEPAV, Ankara.
- Polat, E. (2010). “Planlamada Yeni Bir Paradigma Baskısı: Stratejik Mekansal Planlama (SMP)”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 19 (4), s. 1-18.
- Resmi Gazete (03.07.2005). *5393 Sayılı Belediye Kanunu*, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050713-6.htm> (29.06.2020)
- Resmi Gazete (03.08.2008). *Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı ve UNDP Sivas-Erzincan Kalkınma Projesi (SEKP)*, Sayı: 26956, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/08/20080803-2.htm> (15.09.2020).
- Resmi Gazete (07.04.1924). *442 Sayılı Köy Kanunu*, Mevzuat 5 (68), 234-260 <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.442.pdf> (21.06.2020).
- Resmi Gazete (15.06.1945) *4753 Sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu*, RG: 15.06.1945, 6032.
- Resmi Gazete (18.04.2007). *Köy Bazlı Katılımcı Yatırım Programı Çerçevesinde Tarıma Dayalı Yatırımların Desteklenmesi Yönetmeliği*, Sayı: 26497, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/04/20070418-8.htm> (03.07.2020).
- Resmi Gazete (18.06.2008). “Genelge”, Sayı: 26910 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/06/20080618-5.htm> (15.09.2020).
- Resmi Gazete (24.06.1994). *Devlet Planlama Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname*, No: 540”, Sayı: 21970,

- <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=540&MevzuatTur=4&MevzuatTertip=5> (15.09.2020).
- Resmi Gazete (31.05.1983). *Milletlerarası Andlaşma*, Sayı: 18063, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18063.pdf> (15.09.2020).
- Ruckelshaus, W. D. (1989). "Toward a Sustainable World", *Scientific American*, 261 (3), p. 166-175.
- Saeedi, S., and Mighani, M. (2013). "Interaction of Urban Life and Rural Life", *International Journal of Engineering*, XI (3), p. 57-60.
- Sanayi Bakanlığı (2020). Bölgesel Kalkınma Faaliyetleri, <https://www.sanayi.gov.tr/-bolgesel-kalkinma-faaliyetleri/kalkinma-faaliyetleri/m130803201136k> (28.08.2020).
- Sat, A. ve Sınacı, F. (2016). *Kapsamlı Planlamadan Stratejik Mekânsal Planlamaya: Türkiye Örneği*, Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara.
- Savaş, F. V. (1979). *Kalkınma Ekonomisi (İkinci Baskı)*, İ.İ.T.İ.A. Nihad Sayar Yardım Vakfı, No: 315/547, İstanbul.
- Sander, O. (2015). *Siyasi Tarih (1918-1994)*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Sevinç, G. (2008). *Türkiye’de Kırsal Yapı ve Kırsal Kalkınma Politikaları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Şanlıurfa.
- Sevinç, G. (2018). *Süt Sığırcılığı Desteği Alan Kooperatif İşletmelerinin Örgütlenmeye ve Kırsal Kalkınmaya Etkisi: Şanlıurfa İli KASDEP Örneği*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.
- Sezen, B. (2019). *Bursa İli Yıldırım İlçesi Cumalıkızık Köyünde Kırsal Turizm Çalışmalarının Kırsal Kalkınma Açısından Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Silier, K. O. (1981). *Türkiye’de Tarımsal Yapının Gelişimi (1923-1938)*, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı, T.C. Cumhurbaşkanlığı (2018). *XI. Kalkınma Planı, Kalkınma Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları, Özel İhtisas Alt Komisyonu Raporu*, Ankara,
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı, T.C. Cumhurbaşkanlığı (2019). *On birinci Kalkınma Planı*, SBB, <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/Onbirinci-KalkinmaPlani.pdf> (05.08.2020).
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı, T.C. Cumhurbaşkanlığı (2019). *XI. Kalkınma Planı*, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Ankara.
- Şahin, M. S. (2016). *Türkiye’de Kırsal Kalkınma Politikaları ve Projeleri Ders Notları*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Denizli.

- Şahin, T. (2018). *Erbaa'da Bazı Tıbbi Aromatik Bitkilerin Coğrafi Dağılışı ve Kırsal Kalkınma İlişkisi (Tokat)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Şanal, Ş. (2019). *Kırsal Kalkınmada Kültürel Ekoloji Yaklaşımı: Isparta İli Eğirdir İlçesi Gökteş Mahallesi Uygulaması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Şanlısoy, S. ve Özcan, A. (2006). "Türkiye'de Bağımsız Düzenleyici Kurumların Bağımsızlığı", *Siyasa*, 2 (3-4), s. 99-132.
- Şener, T. (2019). *Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma Politikaları: Türkiye Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Şenol, F. (2017). *Kırsal Kalkınma Aracı Olarak Arazi Toplulaştırması ve İptal Davası Yoluyla Yargısal Denetimi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Şerefoğlu, C. (2003). *Türkiye'de Kırsal Kalkınma Planlaması: Erzurum İli Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Erzurum.
- Şimşek, G. ve Mercanoğlu, C. (2018). "Bir 'Planlama Örneği' Olarak Köy Enstitüleri Deneyimi", *Planlama*, 28 (3), s. 261-281.
- T.C. Başbakanlık (1963). *T.C. Devlet Teşkilatı Rehberi*, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019). *On Birinci Kalkınma Planı, 2019-2023*, T.C. Cumhurbaşkanlığı, Ankara.
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2015). "*Kırsal Dönüşüm*" Çalıştayı: *Sonuç Raporu*, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Ankara.
- T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (2015). *Kırsal Kalkınma Eylem Planı 2015-2018*, <http://kkp.tarim.gov.tr/sp/K%C4%B1rsal%20Kalk%C4%B1nma-%20Eylem%20Plan%C4%B1> (2015-2018).pdf, 07.07.2020
- T.C. Kalkınma Bakanlığı (2012). *Sosyal Destek Programı*, http://www.sodes.gov.tr/wpcontent/uploads/2017/04/SODES_KITABI_2012.pdf 20.08.2020
- T.C. Kalkınma Bakanlığı (2018). *On Birinci Kalkınma Planı, Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara.
- Tağa, Ö. (2013). *AB Fonları ve AB Kırsal Kalkınma Politikasının Türkiye Hayvancılık Sektörüne Etkileri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İzmir.
- Tahtaloğlu, H. ve Özgür, H. (2016a). "Türkiye'de Kalkınma Ajansları Politikasının Çözümlemesi: Süreç Analizi (Aşamalar Yaklaşımı)", (Niğde) *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (3), s. 161-184.
- Tahtaloğlu, H. ve Özgür, H. (2016b). "Stratejik Planlama Yaklaşımları Perspektifinde Karacadağ Kalkınma Ajansı Stratejik Planı (2011-2015)", *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 4 (2), s. 46-56.

- Tarım Kredi (2020). *Faaliyetler*, <https://www.tarimkredi.org.tr/faal%C4%B1yetler/-krediler/> (24.08.2020).
- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı (1991). *Bingöl-Muş Kırsal Kalkınma Projesi*, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Ankara.
- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı (1991). *Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi*, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Ankara.
- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı (2003). *Avrupa Birliğine Üyelik Yolunda Türkiye Kırsal Kalkınma Politikası Raporu*, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Ankara.
- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı (2004). *II. Tarım Şurası Raporu*, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Ankara.
- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı (2004). *II. Tarım Şurası, Kırsal Kalkınma Politikaları Komisyonu Raporu*, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Ankara.
- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı (2004). *II. Tarım Şurası, VIII. Komisyon: Kırsal Kalkınma Politikaları: VIII. Komisyon Sonuç Raporu*, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Ankara.
- Tarım ve Orman Bakanlığı (2020). *Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Stratejik Planı (2018–2022)*, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ankara.
- Tarım ve Orman Bakanlığı (2020). *Avrupa Birliği'ne Üyelik Yolunda Türkiye Kırsal Kalkınma Politikası Raporu*, <http://www.tarim.gov.tr> (10.07.2020).
- Tarım ve Orman Bakanlığı (2020). *Kırsal Kalkınma Projeleri*, <https://www.-tarimorman.gov.tr/Konular/Kırsal-Kalkınma/Projeler> (04.08.2020).
- Tarım ve Orman Bakanlığı (2020). *Sektörel Veriler*, <https://www.tarimorman.gov.tr> (02.08.2020).
- Tarım ve Orman Bakanlığı (2020). *IPARD*, <https://ipard.tarim.gov.tr/Statiks>. (06.08.2020).
- Tarım ve Orman Bakanlığı (2020). *Tarım ve Orman Bakanlığı*, www.tarimorman.gov.tr (06.08.2020).
- Taşcıoğlu, Y. (2011). *Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programının Sosyal ve Ekonomik Değerlendirilmesi: Batı Akdeniz Bölgesi Örneği*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Akdeniz Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Taştekin, A. (2018). “Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Stratejileri ve Bölge İdareleri”, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 1 (1), s. 69-83.
- Tekeli, İ. (2009). *Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi. İlhan Tekeli Toplu Eserler -8*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Tekeli, İ. ve İlkin, S. (1988). “Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları (Modernleşme Çabaları)”, Derl.: Ş. Pamuk ve Z. Toprak, *Türkiye’de Tarımsal Yapılar (1923-2000)*, Türk Sosyal Bilimler Derneği ve Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s. 37-89.
- Temeltaş, S. (2019). *Kurumsallaşma ile Risk Yönetimi Arasındaki İlişki: Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çankırı.

- Terzi, O. (2020). *Türkiye'nin Yerel Kırsal Kalkınma Strateji İçerisinde Rekabet Edilebilir Bir Tarım Sektörü İçin Finansal Kaynakların Planlanması Üzerine Bir Araştırma*, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Tetik, F. (2011). *Tarımsal KOBİ'lerin Kırsal Kalkınmadaki rolü (Tokat Merkez ve Niksar İlçeleri Örneği)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Tokat.
- The World Bank (2014). *Urban Population (% of Total)*, <http://api.worldbank.org> 15.08.2020.
- TKB (2004). *Kırsal Kalkınma Politikaları. 7. Komisyon. II. Tarım Şurası Sonuç Raporu*, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Ankara.
- TKB (2010–2013). *Kırsal Kalkınma Planı*, Ankara. [http://www.tarim.gov.tr/Files/KırsalKalkınma/KKP\(2010_2013\).pdf](http://www.tarim.gov.tr/Files/KırsalKalkınma/KKP(2010_2013).pdf) 10.08.2020
- TKB Kırsal Kalkınma Politikaları Komisyonu (2005). *II. Tarım Şurası Kırsal Kalkınma Politikaları Komisyon Raporu*, <http://tarimsurasi.tarim.gov.tr/PDFLER/VIII.Komisyon.pdf> 10.08.2020
- TKB Tarımsal Örgütler ve Örgütlenme Komisyonu (2020). *II. Tarım Şurası: Tarımsal Örgütler ve Örgütlenme Komisyonu Çalışma Belgesi*, <https://www.turktob.org.tr/> 06.08.2020.
- TKDK (2020). *Stratejik Plan (2019 –2023)* <https://tkdk.gov.tr> (06.08.2020).
- TOB (2019). *Faaliyet Raporu*, Tarım ve Orman Bakanlığı https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/Belgeler/Bakanl%C4%B1k_Faaliyet_Raporlar%C4%B1/2019%20yili%20faaliyet%20raporu.PDF (05.07.2020)
- Tokur, E. (2019). *Katılımcılık Perspektifinden Bir Kırsal Kalkınma Deneyimi: Kavar Havzası Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Topbaş, N. T. (2019). *Yerel ve Kırsal Kalkınmada Coğrafi İşaret: Zile Pekmezi Araştırması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- Topçuoğlu, S. (2018). *Kırsal Kalkınma Odaklı Stratejilerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: Tekirdağ, Saray Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ.
- Tozak, E. (2017). *Avrupa Birliğine Uyum Süreci ve Türkiye'deki Kırsal Kalkınma Etkileşimi: 3 Ekim 2015 Sonrası Manisa Bölgesinin Kırsal Kalkınma Analizi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Tören, T. (2007). *Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı ve Türkiye Uygulaması*, Sosyal Araştırmalar Vakfı (SAV), İstanbul.
- TRGM (2014). *Kırsal Kalkınma Planı 2010–2013 Değerlendirme Raporu*, GTHB, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, Ankara.
- TRGM (2015). *Diyarbakır, Batman, Siirt Kalkınma Projesi Proje Kapanış Raporu*, GTHB, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, Ankara.

- TRGM (2017). *Ardahan, Kars, Artvin Kalkınma Projesi Proje Kapanış Raporu*, GTHB, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Tunçbilek, Ö. F. (2015). *Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Tarımda ve Kırsal Kalkınmada Kullanımı: Kütahya Simav Jeotermal Seracılık Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Turan, S. (2007). *Bölgesel Kalkınma Ajansları Dünyadaki Uygulamalar ve Türkiye Modeli*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Türk Şeker (2020). <http://www.turkseker.gov.tr/?ModulID=10&MenuID=45> (25.08.2020).
- Türkan, E. (1993). "Kırsal Sanayinin Doğal ve Yapay Dinamikleri ve Türkiye", *Kırsal Sanayi Sempozyumu*, DPT, Ankara, 6-8 Nisan 1993, Ankara, s. 9-15.
- Türkdoğan, O. (1977). *Toplum Kalkınması, 2. Baskı*, Eren Matbaası, Ankara.
- Türkdoğan, O. (1979). *Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları*, Dede Korkut Yayınları, İstanbul.
- Türkdoğan, O. (2006). *Türkiye'de Köy Sosyolojisi*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Türkiye Belediyeler Birliği (2020). *Mahalli İdare Birlikleri, Köylere Hizmet Götürme Birlikleri*, <https://www.tbb.gov.tr/belediyelerimiz/mahalli-idare-birlikleri/koylere-hizmet-goturme-birlikleri> (25.08.2020).
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). Genel Nüfus Sayımları, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1047 (20.06.2020).
- Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV) (2011). *Sivil Toplu Endeksi Projesi (STEP) Raporu*, <https://www.tusev.org.tr>
- Türkoğlu, İ. (2009). *Yerel Yönetimlerde Mali Reform Arayışları: Türkiye'de Belediyelerde Mali Özerklik ve Belediye Başkanlarının Mali Özerklik Algılaması*, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara.
- Türksoy, N. (2018). *Saroz Bölgesinin Kırsal Kalkınmasında Turizm Aktivitelerinin Rolü*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Tekirdağ.
- Tütengil, C. O. (1975). *100 Soruda Kırsal Türkiye'nin Yapısı ve Sorunları, 4. Baskı*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Tütengil, C. O. (1999). "1970'lerin Köy-Kent Projesi", O. Baydar (Dizi Koordinatörü), *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, İş Bankası Kültür Yayınları ve Tarih Vakfı Yayınları, Bilanço 98 Serisi, İstanbul, s. 233-240.
- TZOB (2020) *Türkiye Ziraat Odaları Birliği Tarihçesi*, <http://www.tzob.org.tr/tarihce>, (02.08.2020).
- Uğur, A. (2001). "Yeni Demokrasinin Yeni Aktörleri", T. Ulaş (Derl.) *Merhaba Sivil Toplum*, Helsinki Yurttaşlar Derneği, İstanbul, s. 69-78.
- Ulucan, B. (2007). *IPA Kırsal Kalkınma Ajansının Akreditasyonu* (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi), T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Ankara.

- UNDP (2005). *Human Development Report. International Cooperation at a Crossroads-Aids, Trade and Security in an Unequal World*, UNDP Publications, New York.
- Uslu, M. (2019). *Türkiye’de Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu’nun Kırsal Kalkınmaya Etkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu.
- Uslu, Ö. S. ve Kaya, A. R. (2015). “Kırsal Turizm Alanında Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) Destekleri: Kahramanmaraş Örneği”, *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 5 (2), s. 17-24.
- Uysal, P. (2018). *Türkiye’de Kırsal Kalkınmada Sosyal İnovasyon*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Uz, M. (2017). *Köylerin Alt Yapısını Destekleme (KÖYDES) Projesi ve KÖYDES Projelerinin Kırsal Kalkınmaya Olan Katkıları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Uzunpınar, A. (2008). *Katılım Öncesi AB Kırsal Kalkınma Politikası ve Türkiye’de Uygulanacak IPARD Programı Kapsamında Proje Hazırlama, Değerlendirme ve Seçim Süreci*, (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi), Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Ankara.
- Ünal, Tahsin (1977). *Tarım Kentleri: Milliyetçi - Toplumcu Düzen (Dokuz Işık Üzerine İncelemeler) 7. Baskı*, Milli Ülkü Yayınları, Konya.
- Vatan, D. (2019). *Türkiye’de Kırsal Kalkınmada Sosyal İnovasyon İçin Tasarım: Akıllı Köy Projesinde Aktör İlişkileri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- World Bank (1999). *Turkey: Second Agricultural Extension and Applied Research Project*, World Bank, Washington, D.C. <http://documents.worldbank.org/29.07.2020>.
- Yalçındağ, S. (1993). *Kırsal Kalkınma Projeleri ve Yerel Yönetimler Arasındaki İlişkilerin Geliştirilmesinde Yaklaşımlar*, Friedrich Ebert Vakfı / FES, İstanbul.
- Yalova, Y. (2007). *Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası ve Türkiye*, Alp Yayınevi, Ankara.
- Yaş, H. ve Güler, T. (2016). “Kır-Kent Ayrımı Görünümlerinin Havsa Örneğinde İncelenmesi”, *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 12 (46), s. 1-20.
- Yaşa, D. (2016). *Kırsal Kalkınmada Kırsal Kalkınma Projelerinin Rolü: Sivas Erzincan Projesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Yaşar, M. (2019). *Kırsal Yoksulluk Kavramı ve AB-Türkiye İlişkileri Çerçevesinde Kırsal Kalkınma Politikalarının Etkinliği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Yaşlak, B. (2016). *Kırsal Kalkınma İçin Bir Strateji Olarak Çevrimiçi Girişimcilik: Türkiye Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Yatkın, Ş. (2019). *1986–2017 Döneminde Türkiye'nin Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları Politikasının Çözümlemesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Yavuz, F. (1969). "Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planlarında Köy ve Köylü Sorunu", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 23 (2), s. 157-187.
- Yavuz, F. (1969). *Memleketimizde Toplum Kalkınması (Köy Kalkınması)*, 2. Baskı, TODAİE, Ankara.
- Yavuz, F., Keleş, R. ve Geray, C. (1973). *Şehircilik: Sorunları, Uygulama ve Politikaları*, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilimler Fakültesi, Ankara.
- Yaylıcıoğlu, T. (1972). *Tarım Kentleri, Milliyetçi Toplum Düzeni*, Milli Ülkü Yayınevi, Konya.
- Yayman, H. (2008). *Türkiye'nin İdari Reform Tarihi*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Yenigül, S. B. (2012). *Bölgesel Farklılıklar Açısından Kırsal Alanlar*. http://tucaum.-ankara.edu.tr/wpcontent/uploads/sites/280/2015/08/semp4_8.pdf.
- Yeşilbaş, M. (2008). "Bölgesel Gelişme Arayışları ve Türkiye Pratiği", *İdarecinin Sesi Dergisi*, 130, s. 93-96.
- Yeşilbaş, M. (2011). "Kırsal Kalkınma Politikalarının Gelişim Çizgisi ve Planlı Dönemde Kırsal Kalkınma Yaklaşımları", *Türk İdare Dergisi*, 470, s. 153-176.
- Yeşilçimen, E. (2005). *Dünyada ve Türkiye'de Mikro Finans Kuruluşları: Kırsal Kalkınma ve Yoksullukla Mücadeledeki Rolü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Antalya.
- Yıldırak, N. (1984). *Kırsal Kalkınma Ders Notları*, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Ankara.
- Yıldırak, N. (1991). *Kırsal Kalkınma*, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Ankara.
- Yıldırak, N. ve Gülçubuk, B. (1999). "Türkiye Kırsalında Kalkınma Maceraları", 6. *Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi*, 17-19 Kasım 1999, ODTÜ, Ankara.
- Yıldırım, E. (2019). *Kırsal Kalkınma Uygulamaları: IPARD Desteklerinin Elâzığ Hayvancılık Sektörüne Etkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Yıldırım, M. C., Beltekin, N. ve Oral, T. T. (2018). "Kızların Okula Erişim ve Devam Oranlarının Artırılması: İkna Süreci", *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 10 (2), s. 783-804.
- Yıldız, M. (2014). *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Müzakere Sürecinde Tarım ve Kırsal Kalkınma Kaşığında Yaşanan Uyuşmazlıklar Üzerine Bir Araştırma*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Namık Kemal Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Tekirdağ.
- Yıldız, O. (2009). *Avrupa Birliği'nde Kırsal Kalkınma İstatistikleri ve Uyum Sürecinde Türkiye'nin Durumu*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Ankara.

- Yılık, M. (2011). *Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Uyumu Açısından Kırsal Kalkınma Bileşeninin Önemi ve Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu'nun Rolü*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.
- Yılmaz, A. (2019). *Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamındaki Genç Çiftçi Ruminant Hayvancılık Projelerinin Verimliliğinin Araştırılması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- Yılmaz, B. (2007). "KÖYDES İhtiyaçtan Doğdu, Başarıya Ulaştı", *İdarecinin Sesi Dergisi*, Mayıs-Haziran, s. 37-39.
- Yoloğlu, A. C. ve Zorlu F. (2020). "Türkiye'de Kırsallığın ve Kırsal Alanların Tanımlanması: Bir Yöntem Denemesi", *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü e-Dergisi*, 3 (2), s. 145-176.
- Yonar, Ö. (2006). *Avrupa Birliği Yüksek Lisans Programı Avrupa Birliği 2004 Genişlemesinin KOBİ'ler Üzerindeki Olası Ekonomik Etkileri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Başkent Üniversitesi Avrupa Birliği ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü, Ankara.
- Yontar, İ. G. ve Söztutar, M. (2018). "Kırsal Alanda Girişimcilik, Üretim ve Kalkınma Boyutlarıyla Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK): Manisa İl Koordinatörlüğü Örneği", *Sayıştay Dergisi*, 111, s. 43-77.
- Yüksel, C. (2016). "Yerel Yönetimlerde Kaynak Paylaşım Sistemleri ve 6360 Sayılı Kanun'la Türkiye'deki Değişimler", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 71 (3), s. 731-756.
- Yüksel, D. (2019). *Kırsal Kalkınma Bağlamında Sosyal Hizmet: Samsun Vezirköprü Örneği*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Zabcı, F. (2009). *Dünya Bankası Yanılsamalar ve Gerçekler*, Yordam Kitap, İstanbul.
- Zarakoğlu, A. (1982). "1929/30 Dünya Ekonomik Krizi Karşısında Türk Ekonomisi ve Alınan Krizle Mücadele Tedbirleri", AÜ SBF Maliye Enstitüsü ve Türkiye Ekonomi Kurumu (Haz.), *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri*, AÜ SBF ve Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara, s. 89-103.

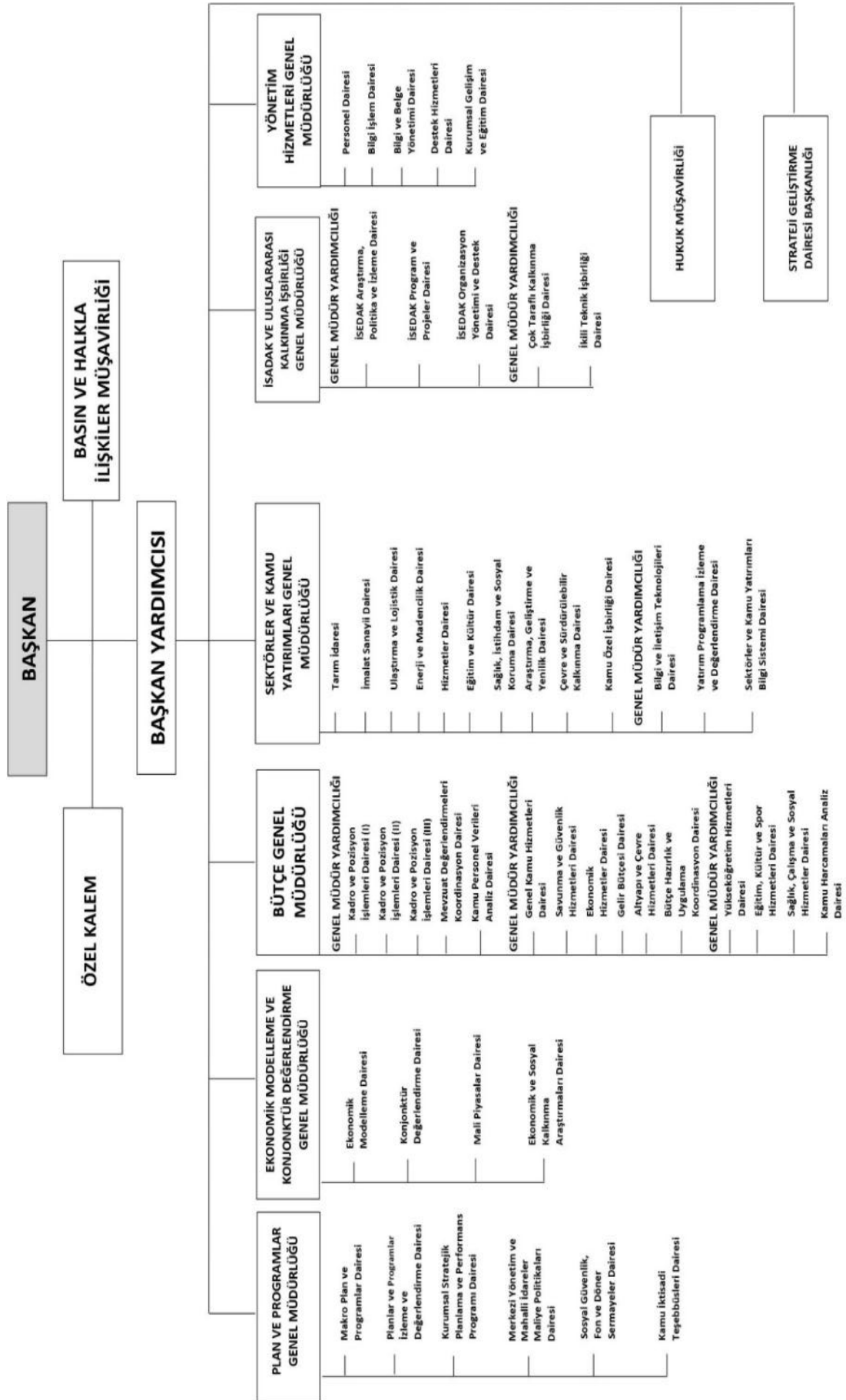
EKLER

Ek - 1 Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Gelişim Süreci

<i>Gelişmeler</i>	<i>Tarih</i>
IPARD Programı hazırlıkları başladı.	1 Nisan 2005
TKDK Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun R.G.'de yayımlandı.	18 Mayıs 2007
IPARD Programı Avrupa Komisyonu tarafından onaylandı.	25 Şubat 2008
TKDK Personel Yönetmeliği Resmi Gazete'de yayımlandı.	16 Nisan 2008
TKDK İl Koordinatörlüklerinin Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliği Resmi Gazete'de yayımlandı.	24 Eylül 2008
Proje Değerlendirme ve Seçim Komisyonunun Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliği Resmi Gazete'de yayımlandı.	28 Eylül 2008
Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) ile Temin Edilen Yardımın Uygulanması Çerçevesinde Türkiye Cumhuriyeti'ne Sağlanan Avrupa Topluluğu Mali Yardımlarıyla İlgili İşbirliği Kuralları Hakkında Çerçeve Anlaşma Resmi Gazete'de yayımlandı.	24 Aralık 2008
Türkiye Cumhuriyeti'ne Yönelik AB Mali Yardımına İlişkin İşbirliği ve Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) Beşinci Bileşeni -Kırsal Kalkınma Bileşeni (IPARD) Kapsamındaki Yardımın Uygulanması İçin Kurallar Hakkında (Sektörel) Anlaşma R.G.'de yayımlandı	15 Temmuz 2010
I. faz iller için ulusal akreditasyon alındı.	21 Temmuz 2010
TKDK Akreditasyonu ve Akreditasyon Kriterlerinin Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliği R.G.'de yayımlandı.	8 Ocak 2011
I. faz 20 il için ilk proje çağrısına çıkıldı.	1 Temmuz 2011
IPARD programı kapsamında (3 tedbir ve 17 il için) Avrupa Komisyonu'ndan fonların kullanımına ilişkin yetki devri alındı.	29 Ağustos 2011
IPARD programı kapsamında, kalan 3 il için Avrupa Komisyonu'ndan fonların kullanımına ilişkin yetki devri alındı.	29 Ocak 2012
II. faz iller için ulusal akreditasyon alındı.	28 Eylül 2012
II. faz illeri kapsayacak şekilde 42 il için ilk proje çağrısına (9. çağrı olarak) çıkıldı.	23 Ocak 2013
II. faz iller için Avrupa Komisyonu'ndan yetki devri alındı.	1 Haziran 2013
IPA II Tüzüğü AB Resmi Gazetesinde yayımlandı.	15 Mart 2014
IPA II Uygulama Tüzüğü AB Resmi Gazetesinde yayımlandı.	3 Mayıs 2014
IPARD II Programı Avrupa Komisyonu tarafından onaylandı.	27 Ocak 2015
IPA II çerçevesinde Avrupa Birliği Tarafından Türkiye Cumhuriyeti'ne Yapılacak Mali Yardımın Uygulanmasına İlişkin Düzenlemeler Hakkında Çerçeve Anlaşma R.G.'de yayımlandı.	28 Nisan 2015
IPARD Kapsamında Türkiye Cumhuriyetine Yapılacak Olan Birlik Mali Yardımının Yönetimi ve Uygulanmasına İlişkin Hükümleri Tesis Eden Sektörel Anlaşma Resmi Gazete'de yayımlandı.	19 Kasım 2015
IPARD II kapsamında ilk çağrıya çıkıldı	18 Aralık 2015
Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi yayımlandı.	15 Temmuz 2018

Kaynak: TKDK 2019–2023 Strateji Planı

Ek - 3 Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı Teşkilat Şeması – (2021)

Ek - 4 Kalkınma Ajansları Kapsamındaki İller

	<i>Kalkınma Ajansı</i>	<i>Kapsadığı İller</i>
1	Ahiler Kalkınma Ajansı	Aksaray-Kırıkkale-Kırşehir-Niğde-Nevşehir
2	Ankara Kalkınma Ajansı	Ankara
3	Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı	Bartın-Karabük-Zonguldak
4	Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı	Antalya-Burdur-Isparta
5	Bursa, Eskişehir, Bilecik Kalkınma Ajansı	Bursa-Eskişehir- Bilecik
6	Çukurova Kalkınma Ajansı	Adana-Mersin
7	Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı	Bitlis-Hakkâri-Muş-Van
8	Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı	Hatay-Kahramanmaraş-Osmaniye
9	Doğu Marmara Kalkınma Ajansı	Bolu-Düzce-Kocaeli-Sakarya-Yalova
10	Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı	Artvin-Giresun-Gümüşhane-Ordu-Rize-Trabzon
11	Dicle Kalkınma Ajansı	Batman-Mardin-Şırnak-Siirt
12	Güney Ege Kalkınma Ajansı	Aydın-Denizli-Muğla
13	Güney Marmara Kalkınma Ajansı	Balıkesir-Çanakkale
14	İstanbul Kalkınma Ajansı	İstanbul
15	İpek Yolu Kalkınma Ajansı	Adıyaman-Gaziantep-Kilis
16	İzmir Kalkınma Ajansı	İzmir
17	Fırat Kalkınma Ajansı	Bingöl-Elazığ-Malatya-Tunceli
18	Karacadağ Kalkınma Ajansı	Diyarbakır-Şanlıurfa
19	Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı	Çankırı-Kastamonu-Sinop
20	Kuzey Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı	Bayburt-Erzincan-Erzurum
21	Mevlana Kalkınma Ajansı	Karaman-Konya
22	Orta Anadolu Kalkınma Ajansı	Kayseri-Sivas-Yozgat
23	Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı	Amasya-Çorum-Samsun-Tokat
24	Serhat Kalkınma Ajansı	Ağrı-Ardahan-Iğdır-Kars
25	Trakya Kalkınma Ajansı	Edirne-Kırklareli-Tekirdağ
26	Zafer Kalkınma Ajansı	Afyonkarahisar-Kütahya-Manisa-Uşak

Ek - 5 Türkiye’de Kırsal Kalkınma Yönetimi Alan Araştırmasının Soruları

Cumhuriyetimizin kuruluşundan günümüze kadar olan dönemde kırsal kalkınma için birçok çalışma yapılmıştır. Ülkemizde ‘kırsal kalkınma’ kırsal özelliğin belirgin biçimde vurgulanması sebebiyle kentleşme çerçevesinde gelişen modernleşme olarak algılanmaktadır. Kırsal kalkınma deyince akla, kırsal alanların modern kurallar çerçevesinde üretim zincirine dâhil olması gibi bir anlam gelir. Dönemsel özellikler göz önüne alındığında, ülkemiz için bu alanda bütüncül bir çalışma yapılmamış, temel amaç kırsal alanı geliştirmek olduğu için birçok metod/yöntem günümüze kadar denenmiştir.

Konunun doğası gereği kalkınma amacıyla kırsal alana hizmet götüren birçok kamu kurum ve kuruluşunun varlığı söz konusudur. Ülkemizde kalkınmanın topyekûn birincil hedef olması, bu durumun kırsal kalkınmaya da aynı anda aynı hedefi gözetken kamu kurum ve kuruluşlarının varlığı şeklinde yansımaları karmaşayı kaçınılmaz hale getirmektedir.

Çalışmamızda kırsal kalkınma sürecinin tarihsel arka planı ve işleyişi anlatılmakla birlikte kırsal kalkınma yönetimindeki aksaklıklar vurgulanmaktadır. Bir örneklem olması amacıyla ülkemizin yedi coğrafi bölgesinden seçilen illerimizden ve başkent teşkilatından (merkez teşkilatı) kırsal kalkınma yönetiminde yer alan kurum ve kuruluş yöneticileri ile aşağıdaki sorulara cevap arayarak kırsal kalkınmadaki yönetim karmaşasının bizatihi yöneticiler gözünden değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Katılımcıların kişisel bilgileri ile vermiş oldukları bilgiler bu alan araştırması haricinde başka bir amaçla kullanılmayacaktır.

A GRUBU: KATILIMCIYI TANIMAYA YÖNELİK SORULAR:

1. Adınız Soyadınız.
2. Adınız araştırmada yayınlansın mı?
 - a. Evet,
 - b. Hayır
3. Göreviniz nedir?
4. Eğitim durumunuz nedir?
 - a. Okuma Yazma
 - b. İlköğretim
 - c. Lise
 - d. Lisans
 - e. Yüksek Lisans
 - f. Doktora

5. Hangi bölgede yaşıyorsunuz?
 - a. Doğu Anadolu
 - b. Güneydoğu Anadolu
 - c. İç Anadolu
 - d. Marmara
 - e. Akdeniz
 - f. Karadeniz
 - g. Ege
6. Hangi şehirde çalışıyorsunuz?
7. Kırsal kalkınma konusunda herhangi bir çalışma yaptınız mı veya projeye dâhil oldunuz mu?
 - a. Evet
 - b. Hayır

B GRUBU: KATILIMCININ KIRA BAKIŞ AÇISINA DAİR SORULAR:

1. Kırsal alan sizce nasıl tarif edilir?
 - a. Nüfus yoğunluğuna göre
 - b. Kente uzaklık durumuna göre
 - c. Arazi kullanım durumuna göre
 - d. Yaşam standartlarının durumuna göre
2. Belirttiğiniz kriterlere göre kırsal alanda mı yaşıyorsunuz?
 - a. Evet
 - b. Hayır
3. Kırsal kalkınma çalışmalarının kırdan kente olan göçü yavaşlattığına ve kırsal gelişmeye yeteri kadar katkıda bulunduğuna katılıyor musunuz?
 - a. Evet
 - b. Hayır
4. Ülkemizde kırsal kalkınma için kişilerin mi kurumların mı etkinliğine inanıyorsunuz?
 - a. Kişilerin
 - b. Kurumların
5. Kırsal kalkınma politika ve projelerinin amaçları ile uygulamasının uyumlu olduğuna katılıyor musunuz?
 - a. Evet
 - b. Hayır
6. Kırsal kalkınma projelerini kırsalın modernleşmesi olarak niteleyebilir misiniz?
 - a. Evet
 - b. Hayır
7. Sivil Toplum Kuruluşları kırsal kalkınma politikalarının oluşumunda etkin rol alıyor mu?
 - a. Evet
 - b. Hayır

8. Ülkemizde kırsal kalkınma yönetiminde bir karmaşa olduğunu düşünüyor musunuz?
 - a. Evet
 - b. Hayır
9. Kırsal alana kamu hizmetini sizce kim götürüyor?
 - a. Merkezi Yönetim
 - b. Yerel Yönetimler
 - c. Bölgesel Kuruluşlar
 - d. Sivil Toplum Kuruluşları
10. Kırsal kalkınma çalışmalarında en büyük sorun nedir?
 - a. Yönetim belirsizliği
 - b. Ekonomik sebepler
 - c. Proje yetersizliği
 - d. Planlama eksikliği

C GRUBU: AÇIK UÇLU SORULAR

Soru Grubu: *Kırsal Kalkınma*

1. Ülkemizin kalkınma yönündeki çabaları denilince aklınıza neler geliyor?
2. Ülkemizde kırdan kente doğru olan göçün temel sebebi sizce nedir?
3. Kırsal kalkınmayı sağlayabilmek için sizin veya yönetiminde bulunduğunuz kurumda kişisel veya kurumsal olarak neler yaptınız veya planladınız?
4. Kırsal kalkınma için neler yapılmalı?

Soru Grubu: *Kırsal Kalkınma Politikaları ve Projeleri*

5. Ülkemizde kırsal kalkınmayı hangi kurum veya kuruluş yönetiyor, kırsal kalkınma denilince aklınıza hangi çalışmalar geliyor?
6. Ülkemizde kırsal kalkınma stratejisi hazırlanırken katkınız oldu mu? Bir çalışma grubuna dâhil oldunuz mu?
7. Ülkemizde kırsal kalkınma strateji belgelerini veya yayınlarını okudunuz mu? Bu belgeleri veya yayınları hangi kurum ve kuruluş için hazırlıyor? Bilginiz var mı?
8. Kırsal kalkınma projeleri denilince aklınıza neler geliyor? Bu projeleri kim koordine ve finanse ediyor? Bilginiz var mı?

Soru Grubu: Kırsal Kalkınma Yönetimi

9. Ülkemizde kırsal kalkınma denilince hangi kurumlar aklınıza geliyor? Bu çalışmalarını kim koordine ediyor.
10. Kırsal kalkınmada yerel yönetimlerin önemi nedir? Bölgesel kalkınma, ülkemizde kırsal alanlar için örnek olabilir mi?
11. Modern kalkınma yaklaşımı bağlamında yönetim kavramının etkisiyle kamu, özel veya STK işbirliği şeklinde yapılan çalışmalar kapsamında Kalkınma Ajanslarının kırsal kalkınmaya faydası var mı? Varsa sizce nelerdir? Ayrıca Kalkınma Ajansları ile Bölgesel Kalkınma İdareleri arasında ne gibi bağlantılar vardır veya olmalıdır?
12. Ulusal kırsal kalkınma sizce nasıl olmalı? Kalkınma bir kurumu yönetmesi zor olduğundan; kırsal alanda birçok kurumu ilgilendirdiğinden kırsal kalkınma yönetimi için neler yapılmalı veya nasıl olmalı?

ÖZGEÇMİŞ